386.

Nr.386.Kan.A.Sabaliausko autobiografija: Vieno žmogaus gyvenimas.

Vieno Žmogaus Gyvenimas,
būtent:
Kunigo Kanauninko Adolfo Sabaliausko, slapyvardžiu, Žalia Rūta

Gimiau aš 1873 m. sen. kal. rugpjūčio 23 d. (n. kal. 4.IX) Krikščių sodžiuje, Biržų valsčiaus, tada Panevėžio apskrities.

Tėvas Jonas, Vincento sūnus, Sabaliauskas, ūkininkas 30 dešimtinių žemės savininkas, vidutinio ūgio, tvirto sudėjimo; labai darbštus, be to mokėjo pasidaryti visas ūkio padarines, net viedres, turėjo staliaus varstotą ir įrankius. Degtinės per visą gyvenimą nei į burną neėmė, į šitą blaivybę įstojęs dar Valančiaus laikais. Alaus išgerdavo, ir pats namų reikalams pasidarydavo; bet gerdavo su saiku, ir aš jo niekuomet nesu matęs pasigėrusio.

Skaityti mokėjo, bet rašyti ne. Iškalbos neturėjo. Temperamento greičiausia cholerisko. Pats teisingas ir nekęsdavo melo. Atsimenu, dar mažas buvau, - užėjo žydas kromininkas, kaip jau anais laikais daug tokių vaikščiodavo po kaimus, smulkius dalykus pardavinėdamas, kartais vietoj pinigų priimdamas ir kiaušinius. Žydas sakosi, perkąs ir pamarus kiaušinius, kuriais, girdi, gydą reumatizmą. Pasitaikiusi gryčioje „surėdėlė" moteris, kaž ten nupirkusi, padavė kromininkui kiaušinius. Šis, paėmęs, vikriai juos pakeitė kur kitur pirktais, žinoma, pigiai, papuvusiais, ir reikalavo iš moters ~~primokėti~~ pakeisti juos šviežiais kiaušiniais; vargše moterėlė net ~~užsigavo~~ įsikarščiavusi teigė, kad kiaušiniai esą ką tik padėti. Tėvas, supratęs žydo šelmystę, užsirūstino ir kirto žydui per ausį, parblokšdamas net ant aslos; net mano motina subarė jį už žiaurumą.

Bet tėvas nesigailėjo, netraukęs suncčių.

Tėvas turėjo dvi seseris, abidvi vyresnės už jį, ir, kiek aš atsimenu, jau buvo ištekėjusios, viena Mielaišiuos, kaimyniniam sodžiuje, už Nemaniaus, kita Rinkuškiuos, už Biržų, už Graičiūno, abidvi už čielažemių ūkininkų.

Tėvas mirė 1914 m. Kovo 19 d. 74 metų amžiaus.

Motina – Jieva Paliušytė iš Suilių kaimo, Juozapo Paliušio ir Onos Mabulytės duktė, gimusi apie 1849 m. Mirė jauna 38 metų (1887), rodos strėnų ~~išdžiūvų~~ vėžiu. Paliušių gabi, palinkusi į meną, šeima. Motinos vyresnis brolis Tamošius (gim. 1846), jei būtų buvęs mokytas, būtų buvęs nepaprastas ar inžinierius, ar skulptorius. Jo pridaryta Šv. Jono Agenisky statulai galva, kurią, sako, numušę reformatai, dar ir šiandien tebestovi. Antras brolis, Mykolas (gim. 1848), kuris ir šiandien tebegyvena Sarvėčiuos, 92 metų, moka griežti smuiku, skudučiuoti ir pūsti ožio ragą, vamzdį ir birbynę. Jis daugelį kas, ir mane, išmokė skudučiuoti. Jis mano

krikšto tėvas. Abiejų dėdžių namuose, mokslus eidamas, praleisdavau ištisas vasaras: tai buvo mano mylimiausi žmonės.

Ar motina mokėjo ir rašyti, negaliu pasakyti; bet Paliuliškių namai Sirtinuose buvo šviesūs namai dar ano šimtmečio viduryj: Vilnių vykdamas iš Vilniaus į savo dvarą Salamiestį, grafas Tiškevičius, Jonas, mėgdavęs pas juos apsistoti. Ir 1863 metų sukilėliai, matyt, laikė tuos namus savo patikimais. Vieną kartą pas juos kazokai, kratydami, užėjo du sukilėlius ir baisiai primušė.

...ėjo taip ir būti, nes ~~brolis~~ jaunesnysis brolis, ...ik minėtasis, Mykolas ...ė anų laikų gimna- Panevėžy, iš buvo išėjęs ...tą klasių. ~~Toji gim~~ ...metų sukilimas ...slą sutrukdė, ir gimnazija buvo uždaryta. Brolis ...šias taip pat gerai ...avo.

Aš jau buvau trečioj klasėje gimnazijos, kai motina mirė; po velykų atostogų mane išvežė į Papilį, iš kur aš su kitais dviem draugais, Giršlauku Adomu ir Čeponiu Vaclovu, turėjau vykti į stotį Panemunėlin, o tais pačiais arkliais kunigą vežė motinai; bet jau kelyje kunigui pranešė, kad ji mirusi. Tačiau kunigas, klebonas Dambrauskas, nebeleido man grįžti į Krikščiūnus

į motinos laidotuves. Tai nedovanotinas dalykas. Grįžęs į Šiaulius, atsimenu, turbūt tą patį vakarą, galvą įsikniaubęs į lovą, graudžiai verkiau.

Mano artimosios giminaitės pasakodavo apie a.a. velionę, kad tai buvusi šventa moteriškė, nepaprastai kantri, niekados apie kitus žmones neigiamai neatsiliepdavusi. Už tai ir už perteiktą man jos skaisčią kraują aš jai ligšiol tebedėkoju.

Abu tėvai palaidoti Mielaišių kapuose, už kilometro nuo Krikščių, ten kur palaidoti mano seneliai, iš tėvo pusės, ir kur (1940) šiemet visa apylinkė pastatėme gražią koplyčią.

Mano gimtinė, Krikščių kaimelis, nedidelis, tik 4 ūkelos žemės ir keletas gryčelių. Lyguma, daug balų aplinkui, ir iš trijų pusių miškas. Kalbu, kaip tada buvo. Šiandien

mažai ką liesta žmogaus rankos. Uogauti, riešutauti, grybauti - paprastas dalykas. Paukščių balsų nuo ankstyvo pavasario iki rudens pilna. ∠ 6a, b, c, d, e, f.

Kirkšnuose tik mūsų vienas katalikas, ir dar vienas grytelninkas, o šiaip visi (visi tikri pagrindiniai ~~..~~ lietuviai) evangelikai reformatai, kažkodėl katalikų pravardžiuojami bambizais. Šiems girdint, šito vardo netariama. Tokiais atvejais ~~jie vadinami~~ sakoma: evangelikais, ~~jūsų~~ jų mokymo, ano galo žmonės (čia žodis galas reiškia sritį, apylinkę). Bet ~~mes~~ visi, katalikai ir reformatai, ~~sugyvena~~ mokėdavom sugyventi labai gražiai: kits kitus lankydavom, į puotas kviesdavosi. Gal tai man labai pravertė vėlesniam gyvenime, ypač tarp latvių Kurše, kur iš karto mokėdavau draugiškai sugyventi su kitatikiais.

Pažymiu dar, kad reformatų kaimynų

Nors sodyba buvo iš abiejų pusių gatvės-ulyčios, bet visos trobos buvo po vienai pusei, į vakarus nuo ulyčios. Gryčia šiandais dengta dviem galais, kuriuos skyrė gan erdvi priemenė. Gryčia, iš drūtų sienojų, pliktų, perlaikų net paraudonavusių, galėjo būti kokių 7 m ilgio ir kokių 5 m pločio; įėjus pro duris, kairėje didelis duonkepis pečius, ant kurio buvo galima gulėti, ir daug kas ten gulėdavo: ir vaikai ir vyresnieji. Pagal dešinės pusės sieną ir galinę – per visą jų ilgumą bent pusės metro pločio masyviniai egliniai suolai. Tokie suolai duodavo jaukumo gryčiai ir patogumo – atsisėsti, pasėdėti ir gulėti: žiemą paprastai juose gulėdavo bernas, piemuo ir k. Pagal pečiaus sieną ~~plati~~ pagal jį visą plati lova, kur gulėdavo dažniausiai vaikai ir žiemą moteriška šeimyna. Reikia pasakyti, kad ant jos buvo metami visi kasdieniniai drabužiai, ir joje priegalviai ir paklodės buvo be tvarkos sujaukiami. Švarizda ne kokia. Ir šiaip

spintų drabužiams kaimuose tada nebūdavo: ar kabindavo juos kabykloje priekinėje sienoje, ar stačiai mesdavo į lovą ar į suolą. Išeiginiai drabužiai būdavo kabinami kabykloje vienoje iš klėčių ~~klėtyje~~, kuri dėl to ir vadindavosi „drapanė."

Lietuvių gryčiose suolai - charakteringi įtaisymai; gaila, kad šviesuoliai savo pastatytuose namuose ~~šito~~ gyvenamojo kambario šito sutvarkymo nepalaikė; ~~kad~~ patį suolą gal ir pagerindami. Šiuos pačius suolus net ir sodiečiai, neva dėl poniškumo kaikur iš savo gryčių išmetė; kaip pasistengė lubose paslėpti balkius, pamušdami lentų, kad nesimatytų tų ~~p~~ balkių ir virš jų lentų; nors visa tai labai pagražindavo lubas.

Palubėje nuo pečiaus lygi galinės sienos buvo įtaisyta kartis padžiauti drabužiams. Suolų susidūrime didelis stalas, kurio vienoj pusėj būdavo kilnojamas zoslanas

atrasti. Galustalė prie stalo - buvo garbinga vieta, vadinama „kryžlastėle", kur buvo sodinamas garbingas svečias. ~~Kampe~~ Valgant, čia sėdėdavo šeimininkas, šalia jo šeimininkė - mano tėvai -, ant suolo vyriškoji šeimyna, o ant zoslano moteriškoji.

Dešinėje ir kairėje nuo durų sienoje buvo lentynos indams sudėti, drusčinei pakabinti ir šaukštams sukišti. Prie pečiaus - rėčka pamazgoms supilti, kurias atsinešdavo karvėms. Po pečium - papečkys, kur žiemą laikydavo vištas, ir kur jos pradėdavo kiaušinius.

Antras galas, - maždaug kaip stuškanis už gryčios, buvo seklyčia iš dviejų kambarių: (priemenėlė ir) antrasai kamaremis. Seklyčia buvo popieriais išmušta, kiek atsimenu, niekuomet nekūrenamais. Galinėje sienoje senoviškė kanapa, prieš ją dažytas stalas ir pasieniais keletas, panašių kaip

kamaraz krėslų. Mažojoj seklyčioj - abiejuos galuos lovos; staliukas prieš langą ir kabykla drabužiams. Seklyčios sienos buvo nukabinėtos šventųjų paveikslais.

Iš priemenės tiesiai dar tamsi priemenėlė, iš kurios po dešinei išmūrytas iš akmenų kaminas mėsai rūkyti; šalia jo kamarėlė pieniui ir kitiems valgiams, o tiesiai - kamara bulvėms ir daržovėms supilti, ir dar dvejos naminės girnos grūdams malimui.

Priešais gryčią - klėtys po vienu šiaudiniu stogu: viena drapanė, kur stovėdavo skrynios su drobėmis, senos, dar iš bobučių paveldėtos, margai dažytos, geležimis apkaustytos, spinta, taip pat dažyta, smulkiems daiktams sudėti, ir dvi plačios lovos. Ypač vasarą jos naudojamos. Nors tėvas ligi senatvėj ir žiemą, po duknomis, ten gulėdavo. Antra klėtis - grūdinė: aruodai grūdams ir kanikas miltams. Sienoje senas raštynys „Palaiminimas šiems namams."

Tuoj už durų ant kablio du balnai pakabinti. Pasirodo, kad seniau kur kas daugiau buvo jojama raitais. Piršlėse piršlys su jaunikiu tik raiti jodavo. Ir šiaip, į bažnyčią, vyrai tik raiti vykdavę; važiuoti tik moterys važinodavusios.

Viduryj tarp šių dviejų klėčių – „tarpuklėtis", šiaurėmis, kaip anos klėtys, skirtas moteriškai šeimynai. – Klėtys su priekliečiu, paremtu išpjaustytais stulpeliais; laiptai akmeniniai, o durys eglute, žaliai (su baltu) dažytos.

Už gryčios, sodybos gilumon, diendaržys keturšonis su bromu; visokiam gyvuliui kūtys ir šieno daržinė. Kadangi nuo stogo diendaržin subėga vanduo, jis visados šlapias.

Prieš diendarží ratinė, ~~kur~~ ir karto dirbtuvė su staliaus varstotu ir įrankiais, ir gale malkinė. Dar toliau sodybon, jau toloka, atskirtas kluonu, ~~su daržin~~ senas platus klojimas su daržinėmis javams, su pauta džiovinti javams ir linams, su laitu – kulti javams (su pelūdėmis) su spragilais; ir pagaliau, po vienu stogu – linams minti mašina su maniežu.

Šalia klėčių prieš kiemą vaismedžių sodelis kokio ketvirčio hektaro, pėm su sodžialka viduryj, aptvertas statiniais. Sodo viedy

pavardės grynai lietuviškos, kaip štai: Šepetys, Lapienė, Pelanius, Klibas, Žiurė, Šninas, kai tuo tarpu mūsų katalikų skamba slaviškai: Sabaliauskas, Krikštapavičius. Kai kas tai aiškina taip. 18-me šimtmetyje, maro metais, labai daug išmirė žmonių mūsų plačioj apylinkėj. Ponas į tuščias vietas kvietė žmonių iš kitų gubernijų, kaip tai iš Valožino, Minsko gubernijoje. ~~Ypač atkeltieji~~ sulietuvėjo. Iš to ir užsiliko tokios pavardės kaip Valackas (Voloskis), Beladiedas, Osianka. Mūsų šeimoje užsiliko tradicija, kad mes esame į Krikščiūnus iš kitur, lyg tai nuo Švobiškio, atkilę. Mūsų protėvis tarnavęs prie Kunigaikščių Biržų pilyje ir užsitarnavęs bajorystę. Bet, kai jo grytelė prie pilies per gaisrą sudegus, o drauge su ja ir bajorystės popieriai, jos daugiaus ne jieškojęs, sakydamas: „Kai būsi bajoras, tai reiks ir žiponą."

Mes buvome septynetas vaikų: dvi seserys ir penki broliai. Vyresnysis buvo sesuo Elzbieta, kuri, 14 metų* būdama, mirus motinai, ją namuose pavadavo, nes tėvas antrą kartą nevedė. Ir taip sesuo Elzbieta mus visus, savo brolius ir jaun. seserį išaugino ir padėjo, kurie ėjo, eiti mokslus. Paskui ištekėjo už Knėgalio Prano Vajėgos-Galinio ir pati turėjo šešetą vaikų: tris sūnus ir tris dukteris. Marčias namuose susilaukus, mirė 1940 metų žiemą.

Antras buvau aš. Trečias brolis – Stanislovas ir dabar dar ~~tebešei~~ tebeūkininkauja Krikščiuose, išvargęs juose pats vienas per Didįjį karą ir vėliau atstatęs kone visas trobas.

Ketvirtas brolis Juozapas, ~~1914 metais~~ tarnavęs rusų kariuomenėje Kaukaze raštininku, 1914 metais mobilizuotas, tuoj pat rugpjūčio mėnesį Prūsuose pas Stalupėnus žuvo mūšyje.

Penktas vaikas
~~Ketvirtas~~ - brolis Jonas. Baigęs, kaip ir kiti broliai pradžios mokyklą Papilyje, įstojo į Panevėžio realinę mokyklą ir ją baigė. Kadangi ten septintosios klasės nebuvo, jis šią lankė Liepojuje, kur aš tuomet kunigavau vikaru. Baigęs Peterburgo Technologinį Institutą, tarnavo Nikalojaus geležinkely, paskutiniuoju metu būdamas mazgo viršininku Vologdoje. 1922(?) metais grįžo į Lietuvą. Dar dalyvavo, mums taiką pasirašius su Sovietais, priėmime geležinkelio turto iš Sovietų. Ten pat vedė armenų kilmės žmoną Oną Kalabanarovą. Vaikų nebuvo. Tarnavo Geležinkelių Valdyboje, būdamas jos direktoriumi. Išėjęs į pensiją, tarnavo Miegamųjų vagonų Bendrovėje direktoriumi Kaune.

Šeštas
~~Penktas~~ vaikas - sesuo Emilija. Lankiusi Žemės Ūkio mokyklą Obelynėse

šalia Varšuvos, ilgus metus pas mane, Klebonaujant, šeimininkavo. 1920 metais ištekėjo už mus ats. pulkininko našlio Petro Kiznevičiaus Stumbrišky. Vaikų neturi.

Pagaliau septintas ir paskutinis vaikas - brolis Vincentas. Liepojuje pasimokęs šaltkalvystės, aštuoniolikos metų išvyko į Ameriką, ten vedė, namus pastatė Chicagoje ir tebegyvena. Vienintelę dukterį Aldoną išleido už darbininko Šerelio.

Augome visi lietuviškoje Katalikiškoje šeimoje. Namus nuolatinis ūkininko gyvenimas mus supė. Iš pat mažens visi įsitraukdavom į žemės ūkio darbus, iš eilės visi praktikavom nuo ganymo galvijų, arklių, kiaulių, žąsų drauge su kitais sodžiaus vaikais; paskui prasidėda kiti ūkio darbai. Vis tai

Ir iš viso gyvenimas buvo kitas, - jis nelepino; vertė tenkintis būtiniausiais daiktais. Ūkininko būtis buvo sunki, reikė daug dirbti, kad apsirūpintumei būtiniausiais dalykais ir išmokėtumei algas. Ir tėvas daug dirbo: pirmutinis į darbą ir paskutinis iš jo. Ūkininko gaminiai ir tada buvo pigūs, o perkamieji brangūs. Pieninių nebuvo; vargais negalais ūkininkas susikrapštydavo sau rublį, kokį maišelį grūdų nuvežęs į [illegible]. Ir dėl to vieno maišelio dažnai važinėdavo į turgų, už dviejų mylių, gaišdamas be to dar visą dieną. Šal kiek daugiau paimdavo už linus. Bet kiek darbo su jais! Bet tekdavo juos vežti į Rygą ar Naujarijį. Ir tai dar dažnai prie to apsukdavo ūkininkus žydai. Kitokių pirklių ir nebuvo.

Tėvas buvo kieto būdo, vaikų neglamonėdavo. Dažnai ir diržo negailėdavo: gerai įpildavo, kai vaikas, išdykaudamas, drįso paliesti kregždės gūžtą, kurių tada būdavo pilnos šiaudų pastogės.

verčia taip arti susigyventi su gamta, su lauku, mišku, su gyvulija.

Šventomis dienomis iš ryto bendros maldos, rožančiaus giedojimas, vedant tėvui. Gavėnioje kasdien, irgi tėvui vadovaujant, vakarais graudžios giesmių giedojimas. Tėvai kas šventą dieną važiuoti vykdavo į bažnyčią, Papilį, už 7-8 klm., nors ir blogais keliais. Aš neatsimenu, kad tėvas (šventą dieną ne-) kada nors būtų vykęs į bažnyčią. Drauge pasiimdavo su savimi bent vieną-du vaikus. Bažnyčia buvo augštoji platesnio gyvenimo, meno.

Gal kokių keturių metų pradėjo mane mokyti skaityti. Atvežė iš Papilio špitolninkę Uršulę su lenkišku elementorium, ir aš pradėjau mokytis skaityti lenkiškai. Viena, kitų lementorių nebuvo, antra, buvo toks įsitikinimas, kad

Mūsų namuose žiemos vaka

visa šeimyna, samdiniai ir nami

keletą valandų vakarodavo da

darbai: tėvas dirbdavosi roges, arba

bernas virves, pančius vydavo, mergos v

o mums vaikams duodavo p

plėšyt. Čia, atsimenu, motina

duodavo, kad būtų pamainom p

sakomos ir dainos dainuojamo

būdavo daugiausia žakalys, į

tas, ir pradžioj tik smulkutė žibu

lemputė be stiklo, su liepsna

tasai žirnis. Priešais mūsų gryčią

mūsų darže pastatyta gryčelė, ir

gyvenatis Vaitkevičius. Jo sūnus ~~Tėvas mok~~

tarnavo pas mus ilgus metus
(Šiandien jis vėl su savo šeima, po 50 metų
mūsų namus jau puselninku pas
sovietams žemę dalinant, gavo iš brolio
apie 7 ha žemės). Tėvas mokėjo kank
būdavo ateis su savo kankliais, pasi
stalo ir skambina, taip skurdžiai, ta
O mes vaikai, susėdę ant molų ir z
atrėmę stalo, klausomės.

Buvo mūsų namuose ir knygynėlis. Kriksta-
solėje buvo pakabinta spintelė su knygomis,
kiek atmenu, daugiausia iš vysk. Valančiaus
laikų ir jo paties veikalų. Buvo Palangos
Juzė, Žemaičių Patarlės, Vyskupas, Evangelijos,
kantičkos ir k. (buvo net Žemaičių Vyskupystė?) Matyti, jos buvo surinktos
mano senelio Vincento Sabaliausko;
būta šviesaus, rimto ūkininko. Mes tas
knygas vaikai vartydavom ir skaitydavom
togi viršelių nuplėšimo, pav. Žemaičių
Patarlės. Tik deja nemokėjom jų brangint:
mes vaikai, ypač aš, pas šventojau, ir jos
buvo mūsų namuose; o turėjo būti amžinai
saugiamos. Gal čia kaltas ir tėvas, kad tą
to knygynėlio nelaimę poraktu.

Iš mažystės išliko mano atmintyje tokie dalykai. Motina kartkartėmis vykdavo į Sugilius, savo tėviškę, ypač lankyti savo senos motinos. Imdavo ir mus, mane su vyresniąja seserimi Alzbute, kartu. Atsimenu, kaip aš ilgais plaukais, apkarpytais „po lopeta" sėdėdavau prie jos, jau ~~gulint~~ sergant lovoje. 1880 metais pavasarį toji mano bobutė, Ona Matulytė Paliulienė ir mirė. Važiavom su ratu arkliu balomis, laužydami viršutinį ledą, kai stipriai atleidus, ~~pasnigo dar vėl vandeo~~ išsilieję vanduo vėl sušaldavo.

Po pusryčių numirėlį išlydėjo į Lamokus, bendrus visos apylinkės kapus, kur buvo ir medinė apvali (koplytėlė, šiandien dengta. Aš atsiguliau lovoj gryčioj ir išmiegojau, kol grįžo iš kapų. Tada dieną šeimininkės pietums virė lakštinius.

Tomis pačiomis dienomis dėdė Tamošius rengė vestuves; jungtuvių diena jau buvo nustatyta. Todėl ir, motinai mirus, nebegalima buvo jų atidėlioti. Taip ir padarė. Vieną dieną palaidė motiną, o ant rytojaus su savo palydovais išvyko į Krykštenis.

Kaip pamenu sakė: iš verkimo stojos linksmybė. 11c

Jaunoji buvo Kryklėnių klebono kun. Strielčiūno (Strzeleckis) pusšalbiečio giminaitė Natalija Jaroševičiūtė. Vabalninko kunigai savo parapijos žymesniam jaunikaičiui piršo ne prastą ir žmoną. Nors ir klebonijoje augusi, Natalija buvo labai gražiai ~~gerai~~ išauklėta. O kaip jau iš ponų ~~kųjose namuose~~ jos ir našyta buvo nebe kaimiška. Atsimenu, ypač mes vaikai, stebėjomės, kai vallare grįžo iš ~~tos~~ bažnyčios, kad jaunosios suknia buvo su ~~su toka~~ ilga uodega. Nepaprasta buvo moteris. Nepaprastos kantrybės ir darbštumo; nuo kaimo moterų nesiskyrė ir apie kitus blogai nekalbėjo.

Kitą panašų atsitikimą prisimenu, tai būtent antrojo dėdės, Mykolo Palukio, mano krikštatėvo, vestuves. Galėjau būti jau devynerių metų. Dėdė Mykolas vedė iš biržėnų Elzbietą Gardelytę iš Paškevičiškio, vienasėdžio miškuose, už šližėlių. ~~Mano~~ Gardelis buvo senvaišis, mėgęs vaišinti, bet namai švieśūs. Jaunoji neturėjo nė pilnų 16 metų. Mano motina

(Kadangi svočia nevežė visų reikiamų valgimų, tai tėvas iš Papilio klebono buvo pasiskolinęs puikius ratus: vežimas buvo pakinkytas šešetu arklių, kas neprasta buvo.)

buvo savo brolini svočiose. Kaip svočios berniukas ir aš kartu važiavau. Jaunieji jau buvo grįžę iš Bažnyčios, iš Biržų (į jaunosios namus į Paškevičiškį) tai mes iš antros šalies, iš jaunikio pusės, (iš Savičių,) vykom jaunuosius parsigabenti į jaunojo namus, į Savičius. Važiavom didžiausiu, senu, mišku. Tai buvo Biržų miško dalis, atskirai nuo Biržų girios. Šimtamečiai medžiai dangų rėmė. Biržų miškai buvo garsūs: grafas Tiškevičius Jonas labai taupė mišką. Miško netaisomas kelias buvo baisiai blogas, pilnas išsivertusių šaknų. Pagaliau pasiekėm sodybą. Kiemo vartai uždaryti, neleidžia mūsų, „priešus šalies". Kiemas pilnas svečių. Aukštose gonkose stovi jaunieji. Prasidėjo derybos: nemokslinsko; ėmė šaudyt iš abiejų pusių iš pištalietų, kol pagaliau susitarė ir mus, „priešus", įsileido. Vestuvių apeigos visos iki smulkmenų buvo pildomos. Muzika, dainos, giesmės (sutartinės).

Kaip gaila, kad anais laikais „Aušros" gadynėje, neatsirado mūsų tautoje mokslininkų, kurie

planingai būtų ėmę tirti ~~mūsų~~ ir rinkti 11e
~~būtų mūsų dažytojas mūsų tautosaką~~

mūsų tautosaką. Tiesa Juškevičiai tuo metu jau dirbo, bet tik jie vieni, ir vienoje siauroje apylinkėje. O juk tai buvo gadynė svetimų įtakų neliestos lietuvybės; kur, kurie kūrė apeigas ir dainas, nebuvo lankę jokios mokyklos; nebuvo spaudos, nekalbant apie dabartinius radijo laikus. Rusų administracija mūsų tautos sielos nelietė. Daina buvo gyva, tebekuriama. Vyrai tebepūtė ragus, skudučius, moterys tebegiedojo giesmes (sutartines): savi šokiai, žaidimai, viskas sava, ~~atkeliję~~ ištrykšę iš lietuvio sielos. Kada mes ėmėmės organizuotai rinkti tautosaką, Lietuvos nepriklausomybės metu, iš to viso beliko tik trupiniai.

Paveselupyje čia, atatinkamu metu, pasiėmę jaunuosius, pr. drauge su anos šalies svotais ir pamergiais, grįžome į Saudžius, kur ir vėl vestuvės truko keletą dienų. Mediniškių senelis, Matulis, mokė mane „kilbasų" žaidimo: ant išbraižyto popierio dėstomi kauliukai. Aš, kaip svočios berniukas, buvau ypatingai globojamas.

Ir dar ankstyvesnės matystės primenu dalyką, 11

kuris man ~~garbės~~, ypač būsimam kunigui, garbės nedarė. Sveikos omės vedamos, lietuvės motinos, vaikui atėjus prie stalo pusryčių, klausia: „burną ar prausei, poterius ar kalbėjai?“ Tai visai teisingai surišdamos kūno švarumą su sielos panešimu į Šv. Dvasią. Aš kodėl tai vieną kartą užsispyriau poterių nekalbėti ir be pusryčių iki pat pietų prasivalkiojau, išėjęs laukan pas piemenis. Užsispyrimas tai ne ištvermė. Ir aš dėl tokio savo užsispyrimo savo gyvenime nekartą esu nukentėjęs.

Prisiminęs piemenis, turiu pasakyti, kad jie vaikams darosi dideliais draugais, mat artimesni metais. Atsimenu, keletą metų pas mus buvo piemuo Petras Karosinkas, nepaprastai gabus vaikas, tikras nipras. Kokių jis žaislų nepramanydavo! Ant klėčių stogo buvo įtaisęs net tris vėjo malūnėlius: viename kalviai ~~ko~~ priekalą daužė, kitame pjūklikai lentas pjovė, trečiame vėl kaži kokios štukos buvo. To Petro sūnus Fabijonas šiandien visoj apylinkėj garsus savo darbais: jis ir stalius, ir nėr to dalyko, kurio jis nepataisytų.

išmokęs skaityti lenkiškai, tuo pačiu mokėsi skaityti ir lietuviškai. Mat čia gal veikė lietuvių kalbos tarmiškumas. Rodos, kad ir poterius mokiaus lenkiškai.

Septynerių metų (1880 m.) nuvežė mane į Papilį į pačios mokyklą (народное училище), kur mokytojum buvo pirmaisiais metais kažkas tai Laurinavičius, o paskui Kušneris, be galo žiaurus. Visai nei žodžio nemokėjau iš namų rusiškai, iš pat pirmos dienos buvau priverstas girdėti tik rusų kalbą. Dabar sunkiai suprantama, kiek tai buvo kančios vaikui, kiek aikvojimo jėgų ir laiko. Kad veikiau baigčiau mokyklą, aš už atskirą atlyginimą buvau mokomas toje pačioje mokykloje dar ir dvi vasaras. Tokių vaikų atsirado tik keletas. Ne kiek mokydavomės, kiek lakstydavom gyvai po Papilio

...pymo gyvač
...o su liniją
...rankas
...lną.

...ėslė vietos
..., bet, rodos,
...i, ir tai dar
...sekant
...i. Tam tur
...pagal ir
...us padaryta
...noje į moky-
...lą. Šiaip
...tikyba, raštu,
...ojo duoti
...ilai.

(Šiandien, kai pajunta jaz- kvapą, man prisimena dvaras, nes daug buvo.)

dvarą, jo sodus, prūdą ir pilaitę. Mat čia turėjau draugą Liaužą Petrą, matininko sūnų, didelės šeimos vaiką. Petro vyresnysis brolis lankė jau Mintaujos gimnaziją; vėliau kunigas kanauninkas Bronislovas Liaužas, Kaune.

Gyvenau „ant buto" klebonijoje pas kun. Kleb. Dambrauską, drauge su visais jo tarnais ir prie jų stalo, nors mano tėvai produktų tam prisiatydavo. Anais laikais per Visušventę parapijiečiai į kleboniją prinešdavo begales duonos kepalų, mėsos ir k. Ir šeimyna tą duoną, nors jau supelėjusią, turėdavo valgyti iki pavasario; — drauge ir aš, nors tėvai šviežios duonos atvešdavo kas savaitę. Ją atiduodavo ponų stalui. Mat pas kun. Kleboną gyveno abu tėvai, - jie ir palaidoti vėliau Papilio šventoriuje —, ir

motinos sesers trejetas vaikų: dvi dukterys (Ona ir Karolina), ir sūnus Adomas (Adas) Girstautai, vėliau mano gimnazijos draugas. Klebonijos ponų kalba buvo lenkiška, net ir su tarnais; bet gryčios kalba buvo lietuviška.

Čia mane senas zakristijonas Žižniauskas išmokė ir Mišioms tarnauti. Vargonininku buvo Aišparas iš Biržų, nemokėjęs natų; bet jo grojimas buvo toks lietuviškas, kad panašus su tirliavimais, psalmių giedojimas ir šiandie mane labai maloniai nuteikia. Atmenu, labai patikdavo per Mišias bubnavimas. Sakė, kad jis panaikintas Lietuvos bažnyčiose. Gal jis ir dėl to lietuviams būdavo malonus, kad primindavo griausmį, kurio vaizdavimu, manau, būdavo garbinamas mūsų Perkūnas.

Per trejus metus Papilio pradžios mokyklą ir baigiau; ir net egzaminą išlaikiau. Tam reikėjo važinoti drauge (1884 metų pavasarį) su mokytoju į Pandelį, kur tokiems egzaminams suvažinėdavo visos apielinkės mokytojai su savo mokiniais; ten būt atvykdavo kas nors ir iš Apygardos (Okrūga).

Tų pačių (1884) metų rudenį nuvežė mane drauge su Girštautų Adomu, rodos, šio sesuo, kleb. Dambrausko seserėčia, Ona Girštautaitė į Šiaulių gimnaziją. Nebeatsimenu, ar reikė laikyti egzaminas ar ne, – tik buvau priimtas į 1-ą klasę. Taip pat ir draugas Adomas Girštautas ir Papilio valsčiaus raštvedžio Čeponies, (dar likusio) rodos, vienintelio katalikų (valsč. raštvedžio) visoj Kauno gubernijoj, sūnus Vaclovas. Taip mes trise visus šešerius metus drauge ir vykdavom į Šiaulius ir grįždavom namo atostogų – vasaros, kalėdų, velykų ir užgavėnių.

Keiles visus tris gabendavo į stotį arba mano tėvas, ar kun. Dambrausko žmogus ar Čeponis. Vykdavom į Panemunėlio stotį, nes iš Papilio Kelionės buvo 6 mylios. buvo vieškelis. Kupiškis (jo stotis vadindavos tuomet Slavenskii) būtų buvęs arčiau, bet kelias buvo labai blogas. Jei kartais pasitaikydavo, kad važiuodavom atgal, mane tėvas, ypač žiemą, vešdavo į Kupiškį, o ne tai ir į Subačių, - mat vis prigesnė geležinkelio kelionė.

Tuomet keleivių traukinių tebuvo vienas poris per parą. Tur būt labai mums nepatogiu laiku eidavo, kad tekdavo dažnai Panemunėly prie stoties nakvoti; tada buvo jau tam tyčia pasirūpinta viena šeimininkė.

Šiauliuose mes su Adomu gyvendavom viename bute. Čeponiukas gyvendavo atskirai. Pirmasis butas (суреннeckaя квартира), kuriame pirmaisiais metais

apsistojom buvo Panevėžinsnienės Gimnazijos

skersgatvy, šalia pačios gimnazijos. Mokinių buvo

nedaug; iš jų prisimenu du, jau vyresnius,

Gimbutą ir Montvilą, bajoriukus, kurie

mus mažesniuosius be pasigailėjimo kan-

kindavo. Be to čia turėjo butą ir Panevėžan-

skių gimnaistė, rodos, Genia, 10 metų mergaitė, ėjo

lankiusi Šiaulių mergaičių mokyklą. ...ėčių krašto,

Šeimininkavo šeimininkės duktė Sonia,

stačiatikė, labai šyksti. Kai keldavosi

nuo stalo, po pažastimi pasiimdavo

cukraus dėžutę.

Iš I-sios klasės mokytojų beatsimenu

tik lotynų kalbos mokytoją Vsesviatnį,

griūną, ir kun. kapelioną Vercinskį, kurį

jau tais pačiais metais pakeitė

kun. Mamertas Žatkevičius, kuris buvo

mano kapelionu per visą mano buvimą

gimnazijoje. Jis vėliau, jau man esant

kunigu, pasakojo, kad mūsų tėvas,

vadės pirmame suole sėdinčius du žvėrelius (taip aš buvau krikšto metrikose užrašytas ir taip vadinamas per visą mokslo metą) Sobolevskį ir Bobrovskį.

Ir gimnazijoje ir bute buvo uždrausta kalbėti lietuviškai; todėl čia kitaip ir nebuvo kalbama kaip rusiškai. Beto per visą mano buvimą gimnazijoje iš niekur nebuvo jaučiama agitacijos už lietuvybę, nors tai jau ir buvo „Aušros" gadynė; todėl patriotizmas mumyse snaudė.

Mokslas man sekės neblogai, nors ir nebuvau „kalikas": jau greičiau buvau tarp pirmųjų klasėje, negu tarp paskutiniųjų. 1-ją klasę baigiau kaip reikiant ir, gavęs pažymėjimą, linksmai ėjau gimnazijos kiemu. Čia sutikau dar smulkesnį mokinuką, kuris su ašaromis nusiskundė, jog tas „žvėris" Archangelskis paliko jį antriems metams. Mat du buvo Archangelskiai; vienas iš jų, smarkia barzdele, dėl to ir vadinamas mokinių „kozial", buvo

prirengiamosios klasės ir vienas pats mokytoju. Prirengiamojoj klasėj pasilikti antriems metams ir man pasirodė jau be galo didelė nelaimė, ir, žinoma, skriauda. Ir to vargšo mokinuko man nuoširdžiai pagailo, ir jo visa išvaizda buvo nelaimingiausio vaiko išvaizda. Pasirodo, būta tai Tišinskio, vėliau lietuviškės veikėjo patroto.

Laimingas važiavau namo pirmoms vasaros atostogoms. Mėlyna kepurė su baltais kantais, priešais balta metalinė kokarda su Šiaulių gimnazijos inicialais tarp ąžuolo lapų; juoda bliuzė su užsegimu, moriškai būtų, iš kairės, perjuosta žiksėsiniu diržu, — tai mano uniforma. Vėliau reikėjo įsitaisyti ir mundierius iš mėlynos gelumbės su eile blizgančių sagų priekty, su tokiomis pat sagomis užpakaly prie kišenių. Gyvas činovnikas.

Diena šilta, traukinys eina lėtai; tarp

kad ir konduktorius ir kas iš publikos sėdi sau ant vagono pakopų ir džiaugiasi miela vasarėle.

Vasarą Krikščiuose padėdavau broliams ypač ganyti, labiausia arklius. Atostogų parvykdavau dar Kalėdų 2 savaitėm, Velykų - 2 sav. ir Užgavėnių 10 dienų; ir vis į Krikščius. Tik vieną kartą, bene antraisiais mokslo metais, dėl blogo kelio vykau ne į Krikščius, bet į Pilionis, Grištauko tėviškę, Krakių ar Grinkiškio parapijoje. Toj smulkių bajorėlių okolicoj kalbėdavo lenkiškai. Tik, nuostabu, kad tariant ką nors nuoširdesnio, tardavo lietuviškai, pav. „vaikuti!" - sakydavo tėvas - motina į vaikus. Šokdavo kadrilį, ko nebū nemokėjo mano tėviškėje. Krikščiuose, taipgi ir Krikščiuose, šventomis dienomis po pietų susirinkdavo kur nors į klėtį jaunimas ir, pritariant armonikai ar smuikui, o dar pridaužiant bubinėliu, šokdavo tada vien tik polką.

Ir taip bežiūrint prabėgo ~~šešerimetai~~ (mokslo) šešerimetai
Šiaulių gimnazijoje. Mokslas sekėsi, klases
išeidavo kasmet, tik pradžioj, kokį dvejetą –
trejetą metų buvo samdomas korepetitorius,
gal daugiau reikalingas Adomui, kaip
man. Korepetitoriais buvo ~~vyresnėsės~~ aukštesniųjų
klasių mokiniai: ~~viena~~ pradžioj vienas labai
piktas, nebeatsimenu pavardės, o kitas
Dobkevičius, vėliau inžinierius. Tik trečioj
klasėj graikų kalboj kaž kaip buvau
pradėjęs šlubuoti ir net gavau pataisą,
kurią išlaikiau prieš pat atostogas.
Iš viso kalbose būdavau silpnesnis, bet
užtat matematikoj ir fizikoj stiprus.
6-toj klasėj iš algebros buvau pirmu-
tinis mokinys. Dabar labai gailiuos,
kad paišyba tuomet nebuvo priverstina
ir aš jos nesimokiau. Iš svetimų kalbų
mokiaus vokiečių kalbos. Jos mokytoju

Seemann
buvo Zeman, vokietis, Karl Ivanovič, geros širdies vokietis, kurio visai nebijodavom.

Buvo jo paprotis uždavinėti mokiniams vasaros atostogoms darbus (каникулярные работы). Klausiam mes ir jo: „Ką Jūs, Karl Ivanovič, mums uždiosit vasarai?" – „~~Pit~~ Пить, есть да гулять", buvo (vokišku akcentu) jo pedagogiškas atsakymas. Nes niekas tų kanikulų darbų namie nedirbdavo, bet jau grįžę iš atostogų ėka pat ant greitųjų juos pamošdavo.

Iš mokytojų kaikurių atmintyje užsiliko mokytojai su vokiškomis pavardėmis. Nors ir nevisapų, matyt, buvo geresni pedagogai. Prisimenu matematiką, žemesnėse klasėse, Gregerį; graikų kalbos Kochą, apie kurį kalbėdavo, kad jis klube ar kur restorane, sklaudęs, užtraukdavęs lietuviškai: „Gerkim, brolukai, ir aš gersiu: kai reiks užmokėti, aš išeisiu."

Daugiau prisimenu lotynų kalbos mokytoją ir inspektorių Frankeną. Storas aukštas senbernis vokišku akcentu, nežinia ar vokietis ar latvis. Dėstydamas mėgdavo įspinti lotyniškus anekdotiškus posakius. Iš Šiaulių gimnazijos nemaža yra stojusių į kunigų seminariją. Mokytojai, ypač rusai, atkalbinėdavo. Bet Frankenas buvo, matyt, tolerantingesnis. Jis kuriam tai kandidatui į kun. seminariją yra pasakęs: „~~Вы~~ Ну что жъ, и ксендзъ можетъ быть хорошимъ человѣкомъ!"

Dar kaž kaip užsiliko atminty aukštas liesas fizikos ir matematikos mokytojas Karagodinas. Matyt, mokėjo patraukyt į mokinių širdis. Tiesa, ~~mat~~ man ~~jo d~~ pačiam jo dalykai buvo mielesni, o gal jis juos padarė tokiais.

Kapelionu nuo pirmos klasės, po kun. Vir-
~~Daugiau šeštos klasės, ne pirmutinis, bet vienas~~
činskui, buvo ~~iš pirmųjų~~ kun. Mamertas Žotkevičius. Gal dėl to, kad tikyba buvo dėstoma mūsų kalba,

Aš stebiuos, kad neišliko manyje nei vienas literatū
kytojas. Matyt, nebuvo pedagogo, kuris būtų sudominęs literatūra. Neatsimenu, kad jis būtų buvęs kas nors iš mokinių pažadintas
rašyti. Tiesa, kūryba eina iš širdies, iš žmogaus gelmės, o ji pa
buvo lietuviška; o ją žadinti buvo užginta

jis gilesnės įtakos man nedarė; tikyba
nesidomino, ir aš jos, matyt, nesimokiau: gau-
davau tik trejukes. Tokį polinkį turėjau ir
išeidamas iš Šiaulių gimnazijos, baigęs šešias
klases.

Gal čia kiek turėjo įtakos ir Šiaulių
gimnazistų tarpe veikusi slapta socialistų
pirmeivių draugija, į kurią ir aš jau buvau
įtrauktas. (Būdavo susirinkimuose skaitomi pirmeiviški raštai;
kaip tai Garšino, buvo skiepinama ateistiška
pasaulėžiūra. (Kaip pirmininką tos draugijos prisimenu Joną Vileišį, buv. Kauno miesto burmistrą.) Tiesa, toji draugija mokė
rimtai rengtis gyvenimui, veikimui visuome-
nėje, nebijoti aukotis. Ir gal ji prisidėjo,
~~kad~~ kad gimnazistai buvo atitraukiami
nuo girtavimo ir ištvirkavimo. Net buvo skiepijama,
kad nepritinka ~~[illegible]~~ kad ir būsimam veikėjui lakstyti paskui
sijonus. ~~Nors tiesa~~ Čia jau buvo rengiamas žinomas
mūsų universiteto studento tipas, ~~apoli-tiškas bet~~ revoliucijonierius, nekreipiąs dėmesio
į išorinę išvaizdą. Nors, tiesa, ~~tie susirinkimai~~ draugija
turėjo lygį ir savo klubą,
~~buvo dažomi kai kokio~~ kai kokiam

žydų bute, kur buvo vaišinamasi alum, patarnaujant gluotniai žydelkaitei. Jau ir tada kažkaip ~~žydai~~ pirmenybė turėjo vyžį ir žydija, ir tuomet jau buvo griaunama, esama lietuviuose, antipatija žydams.

Kalbant apie religijos įtakos stokos savo dvasioje, turiu paminėti ir kitą priežastį, tai būtent nelemtą brendimo metu jaunimo slaptą paprotį, kuris alina ir kūno ir dvasios jėgas. Pirma širdies užgedimas, o paskui neigimas antgamtės, nes valia kuria savo filosofiją. Prasidėjęs penktojoj klasėj, jis tuojau paveikė mane neigiamai ir mokslo: kaip termometre temperatūra, vis pažymiai krito. Kada savo jėgomis, nelaimės pamokytas, ėmiau pats taisytis, šeštojoj klasėj pagerėjo ir mokslas. Ją baigiau ir ~~ją~~ tuo ~~pač~~ trauksiau iš Šiaulių gimnazijos, jei ne pirmuoju, tai bent vienu iš pirmųjų mokinių. Reikia apgailestauti, kad anais laikais pedagogija laikėsi tos nuomonės, jog apie 6-jį Dievo įsakymą reikia kuo trumpiausiai kalbėti. Bundant pagrindinės reikšmės žmogaus gyvenimui seksualiam akstinui, jaunimas buvo paliekamas be paramos iš vyresniųjų pusės, arba, anot Foersterio, senutis

2 [illegible]

sau informaciją iš drumsčiausių šaltinių. Manau, šiandieną pedagogai yra kitos nuomonės.

Kada to paties Foersterio metodų, naudodamasis jo „Jaunuomenės Auklėjimo" ~~Kur~~ veikalu, jau būdamas kariuomenės kapelionu, apie ~~dalykus~~ tą dalyką kalbėdavau ~~kariuomenėje~~ kareiviams, — kaip rimtai ir ~~su~~ kokiu dėmesiu vaikinai klausydavosi; ir jausdiau jų dėkingumą už tatai. Bet reikia apie tai kalbėti jaunimui anksčiau, negu jis ateina į kariuomenę.

Šiauliai tada buvo purvinas žydiškas provincijos miestas be jokių kultūrinių įstaigų ir pramogų. Ir šiaip Šiauliai — gamtos nuskriaustas miestas: nei upės, nei miško; tiesa, ežeras čia pat, bet pelkėti jo krantai mūsų į jį netraukė. Vienintelė malonesnė vieta buvo grapo Zubovo nedidelis parkas-sodas, kur dar kaikada pagrodavo kariškas orkestras, stovėjusio Šiauliuose vieno pėstininkų (Kamos vardo) pulko. Vasarą išeidavom arba į Žaliūkų krūmus, arba į gojelį gale ežero; arba į Salduvės kalną, kur buvo žymės, rodos, švedų, apkasų. Žiemą lakstydavom

pačiūžomis balomis, kurios nepa~~trūks~~ niekur ypač iš vakarų, ir kur teka Vijolkos upeliukas. Daugiau sniego esant, lankydavom pulko įrengtą čiuožyklą. Tiesa, vasarą dar kartais pasiekdavom net Rekyvos ežerą, arba Aleksandrijos mišką. Vieną kartą net buvom pasiekę ir Kairius, kuriuos nuomavo Gojževskiai, o jų duktė mokėsi [...]vantkurse, apsi[gy]venusi tame [p]ačiame Taraškevičių [b]endrabutyj. Ten [ji] mus ir paprašino.

Žiemą atvykdavo kaikuriais metais tam tikras rusų teatro kolektyvas, kuris įsikurdavo kokioj tai staldalėj. Lankydavom noriai. Arba atsilankydavo kada ir cirkas su žvėrynu. Tai ir viskas.

Užtat žiemą mokiniai prasimanydavo patys sau įdomią pramogą, būtent, muštynes sniegu ir kumščiais tarp bendrabučių. Tų muštynių (драки) pabaisa anomet buvo Žongalavičius „švedas". Kur jis stos, ten pergalė užtikrinta: nors nedidelis ūgiu, bet be galo narsus. Jis vėliau įstojo į Kauno Kun. Seminariją, kaip gabus auklėtinis buvo išsiųstas į Peterburgo Dvas. Akademiją; buvo Kun. Seminarijoje Kan. Teisės profesorium; po Did. Karo Varšuvoje švietimo vice-ministerium, o dabar, garbės kanauninkas, skurdžiai gyvena Vilniuje. Man 1890-91 metais esant Kun. Seminarijoje 1-me kurse, jis buvo 4-to kurso auklėtinis – taip vadinamu klierikų dekanu.

Šiauliuos gal antra tiek (kiek gimnazijoje) buvo vaikinų, kurie privačiai, samdydamiesi gimnazistus, ėjo gimnazijos kursą, kad, išlaikę egzaminus iš 4 klasių, galėtų stoti ar į Kun. Seminariją ar į aptiekas mokinių. Dažniausiai tai buvo tokie, kurie dėl metų jau nebegalėjo patekti į atatinkamą klasę, arba gal šitokio būdu jiems mokslas atsieidavo pigiau, nes bent nereikėjo taisytis gimnazijos mokinio uniformos. Juos kažkodėl vadindavo švedais. O gimnazistams iš jų buvo pelno. Paskutiniais metais ir aš buvau mokytoju žydo vaikui. Už lentomis pertvertos kiauros sienos mano mokinio sesuo galėjo nemokamai naudotis mano pamokomis. Uždirbau 5 rublius ir nusipirkau smuiką. Pats iš savęs pramokau smuikuoti, o patį smuiką vėliau atidaviau broliui Stanislovui, kuris ilgus metus juo pašokdino Krikščių jaunimą.

Nei futbolo, nei teniso anais laikais nebuvo. Mokinių platesnis žaidimas buvo madoj lapta. Minėtasis inspektorius Frankenas paripindavo serso, kroketą, keglius. Kambariuos žaisdavo šaškėmis, šachmatais, domino.

Gal kortos buvo žinomos, ar ką, gerai neatsimenu, tik jomis nebuvo lošiama. Mat mokinių bendrabučiai visgi būdavo kontroliuojami. Pavieniai galėjo gyventi tik pas giminės, o šiaip – reikėjo gyventi tik gimnazijos leistuose bendrabučiuose, kuriuos lankydavo gimnazijos etatiniai prižiūrėtojai (надзиратель), kurių prie gimnazijos buvo 3. Dar, rodos, lankydavo ir mokytojai. Jie, atėję, pasirašydavo bendrabučio dienyne, kurį vesdavo tam bendrabučiui skirtas „vyresnysis", kurio pareiga buvo užrašyneti, kas nebuvo gimnazijoje, sirgo ir t.t. Tas vyresnysis, rodos, veltui gaudavo butą ir maistą iš bendrabučio šeimininko. Tai buvo, nelyginant, tam tikra stipendija aukštesnės klasės gimnazistui, kurią gimnazijos vyresnybė skirdavo ir gabesniam ir mažiau pasiturinčiam.

Į bendrabutį, kur aš gyvenau, be minėto Pancerzynskienės, primenu Antonevičiaus, rodos, Dvaro gatvėj. Ten ne buvo tai pensininkai ar į atsargą išėjęs kapelmeisteris, kurio vienam

kambary kabėjo visas komplektas pučiamųjų muzikos instrumentų. Retai šeimininką tematydavom, jis sau vienas užsidaręs gyveno, mes jam netrukdydavom. Taigi laisvės buvo daug ir jokio auklėjimo. Šiame bendrabutyje, rodos, be kitų buvo Bukontai, vėliau kun. Kazimieras ir dr. Bukontas, nuo Zarasų. Čia turbūt buvau 2 ir 3-ioj klasėj.

Trečias mano bendrabutis buvo, rodos, Taraškevičių, tuojau už gimnazijos kiemo į vakarus, prie prūdelio. Bendrabutis nedidelis. Taraškevičių šeima (lenkiškai kalbanti) čia pat gyveno; buvo ir mergaičių mokinių. Bet mes su jomis nedraugaudavome. Bet kaikas čia buvo daugiau drausmės. Man čia kartais jau tekdavo pavaduoti bendrabučio „vyresnįjį", nors tebuvau tik 4-joj klasėj.

Pagaliau ketvirtasai ir paskutinis, kur gyvenau, bendrabutis buvo Jovaišų, Tilžės plente, gana tolokai nuo gimnazijos, taip kad per didžiąją pertrauką reikdavo labai skubėti priešpiečių nueiti. Teko čia turėti lovą apytamsiam kambary, kurio grindas suėdė

grybas. Šeimininkai buvo prasti žmonės, į mokinių gyvenimą nesikišė. Bet per kurį laiką ten savo vardines pavaišino ir mus degtine. Labai buvau apsvaigęs. Atsimenu, kad šiame bendrabuty gal dėl apsvaigimo mūsų mokslo ir jau šeštadienio vakarais jausdavau labai stiprų galvos sopėjimą. Tiesa, sėdėdavo ilgai vakarais, (mokiniams nustatyta tvarka,) ~~pagal įsakymą~~, tam tikras valandas (prieš vakarienę) bendrai mokytis prie ilgo stalo prie žibalinių karštų lempų.

Bet šiaip jokia liga per visą gimnazijos laiką nesirgau. Tymais buvau persirgęs Papilio pradžios mokykloje, ligą išgulėjęs ten pat klebonijoje. Tik per vienas vasaros atostogas, besimaudydamas lauko linmarkose buvau gavęs „ėduonį", - viename kojos piršte ėmė augti kažkokia laukinė mėsa. Kaimo moterys gal būtų išgydžiusios ir liaudies medicina, ir dėjo man kažkokių ~~bet reikėjo vykti~~ vaistų, rodos, kepto svogūno, bet atostogos baigėsi ir reikėjo vykti į gimnaziją, ir čia tą mano ligą baigė gydyti gimnazijos gydytojas senas Rodinas.

Iš prigimties ramus, kietoj tvirtoj drausmėj išaugęs, ir gimnazijoje buvau klusnus ir drausmingas. ~~Jokia bas~~ Žemesnio mažiau 5-ės negaudavau. Jokia bausme nebuvau baustas per visą gimnazijos laiką. Tik vieną kartą, penktoj klasėj, Kuriam ~~vienam~~ ten mokytojui neatėjus pamokos, mes, būdami be mokytojo, triukšmavom. Tvarkos prižiūrėjo iš koridoriaus atėjęs ~~atėjęs~~ ir dar, rodos, darbo davęs, „nadziratelis" (Tų nadziratelių dar prisimenu storapilvį švepliuojantį Pigulevskį). Michailovas. Bet mokiniai laikė negarbe klausyti tokio pono ir nesiliovė triukšmauti; todėl bene pusė klasės po buvome palikti vienai valandai po pamokų gimnazijoje. Jų tarpe buvau ir aš. Bet tokią bausmę, „iš pėdelio" malonės, mes laikėme neteisinga ir patys savyje nelaikome garbinga, nupelnyta bausme. Ir tik tą vieną kartą. Nors mat penktosios ir ketvirtosios klasės mokiniai paprastai patys kvailiausi: jie laiko save gudresniais už savo mokytojus, užėjusius universiteto mokslą. Atsimenu, a.a. sūnus prof. A. R. Niemi yra panašią nuomonę reiškęs.

Tie laikai mūsų krašte buvo rusinimo ir pravoslavinimo laikai. Tada mus, mokinius, caro, bei valstybės, šventėmis visus varydavo, vesdavo į cerkvę, o kitomis šventėmis - iš klasės po 6. Toks prievarta vertimas dalyvauti svetimos tikybos pamaldose tik dar labiau atgrasydavo mus nuo jos ir sukeldavo širdyse jos neapykantą. Mums paaugus ~~tai būdavo~~ [jos duodavo] progos tas pamaldas išjuokti, jas pamėgdžiojant ir visaip iškraipant.

Čia į bažnyčią būdavom vedami kas ~~paprast~~ šventadienis į savo, mokinių, pamaldas, kur būdavo sakomas trumpas pamokslas. Gyvo dalyvavimo jose nebūdavo. Net atžagariai, vyresnių klasių [mokiniai] ~~arba~~ stengdavosi ~~jų~~ [jų] visai išvengti, arba net atėjus pasislėpti, arba pamaldų metu skaitydavo sau už ~~mokinių~~ [draugų] nugarų pasaulines knygas. Tuo net kai kas didžiuodavosi. Ak, kaip gaila, kiek nuostolių (būsimam vaiko) visam religingumui, kad tais laikais nei nujautimo nebuvo apie liturginį sąjūdį. Aš ir maldaknygė „Šlovinkim Viešpatį" atsirado vos po 40 metų. Tiesa, tuomet ir Abecėlės lietuvių kalboj negalėjome turėti.

Išpažinties eidavom turbūt daugiau, negu vieną kartą per metus. Mano nuodėmklausiu būdavo dažniausia kan. Tomkevičius, kun. Janulaitis, arba net perrenis, sunkiai sukalbamas, altarista kun., rodos, Sedgaudas.

Paprastai vaikai ima draugauti su kaikuriais draugais ypatingai. Kažkokie slapti ryšiai juos rišą labiau, negu su kitais. Iš tokių artimesnių prisimenu Julą Vraukylą, bene nuo Svedasų pusės, kurio net parašą mokėjau visai tikrai parašyti. Bet nepasakyčiau, kad jis man būtų teigiamos įtakos daręs. Kur jis paskui dingo, - man visai išdilo iš atminties.

Su kitu, rodos, 3-ioj klasėj buvau arčiau susiėjęs - su žydu Zaxonu, čia pat iš Šiaulių, kuris ypač pasižymėjo visoj gimnazijoj puikiu gimnastikavimu.

Atskirai klausydavomės, ypač išėję pasivaikščioti kur už miesto, vyr dviem klasėm vyresnio draugo Vinco Čepinskio, vėliau mūsų universiteto profesoriaus; jį laikėme mūsų gimnazijos žvaigžde.

Kai dėl draugų, tai dar nepradėjęs lankyti gimnazijos, Krikščių kaime turėjau artimą draugą vienmetį kaimyną Šepečių Jurgiuką, kuris kažkokia liga jaunystėje ir mirė.

1890 metais baigiau 6 klases Šiaulių gimnazijoj. Bene velykų atostogoms važiuojant į Kražius, (ar grįžtant iš jų į gimnaziją), tėvas atvykęs manęs parvežti į stotį, (arveždamas į stotį) aklinu sunkiu kelius klampojant, dar patamsyje (kreipėsi į mane, lyg klausdamas, ką aš manyčiau daryti, baigęs mokslą. Man tylint, jis tvirtu balsu, bet ir lyg jaudindamies, pasakė, kad jis daugiau leisti mane gimnazijoje nemanąs, ar negalįs ir kad man reikią stoti į kunigų seminariją. Man nedrąsiai lyg protestuojant, jis pridūrė, kad jis neveltui tiek metų dėl manęs šias kelionės daręs ir pinigus leidęs, kad aš kitais keliais nueičiau. Rodos, priminė, kad ir brolių ateitis to pačios reikalaujanti. Žinojau ir jaučiau, kad su tėvu ginčytis negali būti, kad jo visa svajonė dėl manęs buvo, matyti mane kunigu, ir jis nuo to niekur būdu neatsisakys. Tiesa jaučiau, kad čia kalba žmogaus ir tėvo visa viltis susilaukti vaisių savo ilgų metų sunkaus darbo ir išsitadėjimų, o taip pat ankų, mano labai daromų, mano brolių ir seserų.

Per daug buvau jaunas, ne pilnų 17 metų, kad būčiau turėjęs valios savarankiškai eiti savo, tiesą pasakius, visai dar negalvotu ir neišspręstu, keliu, o ir per daug buvau jautrus, kad neatsilieppčiau į visos šeimos man daromas aukas. Taigi nors tuo valandoj ir negalvojau būti kunigu, ir tą kunigystė man lyg buvo primetama, bet tėvo valiai nesipriešinau ir, mokslo metams pasibaigus, iš Šiaulių gimnazijos šešių klasių atestatą pasiėmiau.

Ir vėl, čia kas pasakys, sena lietuvių moksleivio tragedija. Paviršutiniškai žiūrint, taip. Bet aš apie save pasakyčiau kitaip. Žinoma, iš gimnazijos suolo nuspręsti vykti į kun. seminariją, tai didelis žmogaus dvasios persilaužimas. Jis tegali būti padarytas po ilgo svarstymo, pramatant visas kunigo gyvenimo pasekas, ištyrus savo pašaukimą, turint tam neabejotinų duomenų. O čia tiesiai pasakyta: eik būk kunigu! Taip, tai žiauru iš tėvų pusės, nes toks nesubrendėlis kuo mažiausia

apie tai galvojo. Bet apie tai, apie jį, galvojo, ir turbūt ilgai, mano pat mažens, tėvas ir turbūt motina, nes man gimnazijos mokslą pabaigiant, ji dar tebuvo gyva. Ši tėvai turi nujautimą vaiko pašaukimui ir tam pašaukimui įvykti daug meldžiasi. Ir kokiais keliais Dievas leidžia žmogui pažinti į savo pašaukimą! Jis vienas ~~Daug kas~~ tai moka padaryti. Daug kas tai vadina stebuklu, nes tai Jo paslaptis. Jei Dievas kadaise davė žmonėms pažinti savo valią per asilą, kodėl Jis negali padaryti tai per tėvą savo sūnui? Neneigiu, kad gali atsirasti tėvų, kurie verčia vaiką į kunigystę žemais sumetimais, gobšumu, ar kitais tokiais, ir vaiką padaro nelaimingą o visuomenei ir Bažnyčiai suteikia gėdą. Ir taip būna. Bet Dievas gali panaudoti ir žmonių žemas aistras, kad jų veiksmai padėtų įvykti Jo valiai. Jokūbo vaikų elgesys su savo broliu Juozapu.

Bet aš šiandien, po 50 metų, ne tik nesmerkiu savo a. a. tėvo, bet reiškiu jam savo dėkingumą, kad jis mane pakreipė kunigystės keliu, nors tuo metu jaučiaus jo nuskriaustas.

Vaiką ragina eiti kunigus daug kas, ypač iš miestiečių, vardan tėvų džiaugsmo; ypač dėl to, kad užkerta kelią vedyboms, kas, jų nuomone, sudaro žmogui aukščiausią laimę. Bet sodiečiai, (darbo žmonės), žmonės kieto gyvenimo, gyvenantieji arti gamtos, gyvenantieji pilnu gyvenimu, nors patys veda ir teka ir vaikus augina ir jų nevengia, vedybų su jų seksualiu malonumu visai nelaiko gyvenimo tikslu ir didžiausia laime: jiems tai tik gyvenimo dalis, kurią turi atlikti, nes taip Dievo skirta. Atsimenu jau čia, Kaune, vienai poniai, ~~tet~~ aukšto pareigūno žmonai, gimė duktė. Pirmas žodis, pamačius ~~dukt~~ vaiką, jai buvo: „Kad tik ji ištekėtų!" Čia pat buvusi jos motina, sodietė, pasakė: „Ne žegnoja vaiko, tik tokius niekus kalba."

Tikinti lietuvė motina kur kas giliau žiūri į gyvenimą, ~~nega~~ daug, mokslus ėjusių, miestiečių. Jos kur kas gyviau atjaučia ryšį žmogaus su Dievybe, ir supranta, kokia garbė ir laimė stovėti arčiau Jo, aukščiau to, pilno smulkmenų ir menkumo, žmogaus kasdienio gyvenimo. Kaip ji, mano, būtų

laimingą, jei jos vaiką Dievas pašauktų savo tarnybon. Ir gal tam meldžiasi, ir sūnų skiria ton tarnybon, kaip auką savo šeimos. Daug lietuvių motinų tokių yra. Ir tai laikau lietuvės pažeminimu, jei kas nelaikytų jų ideališkumu. Taip kad ne vien tik gobšumas, puikybė ir kiti žemi sumetimai byloja lietuvių tėvų lūpomis, kada ji siunčia vaiką į kunigų ~~seminarijon~~ mokyklą.

Kas iš manęs šiandien būtų buvę, jei aš būčiau veržęsis prieš tėvo valią, baigęs gimnaziją, likęs pav. inžinieriumi? Būčiau, kaip daugelis mano draugų nusidanginęs kur į Rusiją, vedęs rusę ir išauginęs, lietuvis katalikas, rusus pravoslavus. O dar pradėta gimnazijoje pirmeivybė prie mano užsispyrimo būtų nublokšusi į socializmą, materializmą ir bedievybę. Tai Viešpaties malonė, kad kun. Seminarija išgelbė mane iš tos dvasios bėdos ir grąžino man tvirtą, šiandien gal dėl to dar tvirtėjantį tikėjimą, kuriame randu gyvenimo prasmę ir sielos ramybę.

~~Furbst~~ Nebeatmenu, kuriuo metu ir kurio draugu nuvykau į Šiaulius, rodos, atsiimti atestato, gal ir nusifotografuoti, tik apsistojau Didžiojoj gatvėj vienam, mūro namuose, žydiškame viešbutyje. Pavakary užeina į numerį viešbučio faktorius ir klausia mudu: „czy nie trzeba panienek (będzie weselej)?" Aš ir nesupratau, ko ~~jis~~ tas žydas iš mūsų reikalauja. Tik mano draugas atsakė, kad nereikia, (mums ir be to linksma) – ir tą niekšą ~~išvijom~~ išvijom. – Ir tai jau antrą kartą aš pajutau iš žydų pusės, kaip jie ~~ga~~ stengiasi gadinti žmonių jaunimą. Gal tik turėjau 12 metų. Buvo nuobaigos, vadinas talka baigti rugius pjauti. Talkininkai reikia pavaišinti. Alaus kur būt nebuvo pasidaryta, tai tėvas pasiuntė mane raitą į Papilį parvežti degtinės. Įdėjo, pririšę bačkutę, ir aš išjojau. Buvo didelė dvaro karčema, kurią valdė gerai aplinkui žinomas senas žydas Jankelis. Įpylė kiek man reikia į bačkutę, paskui atskirai pripylė man čerką degtinės, pastatė ir ragino gerti. Klausiu, kam? vaiką, kuris vieno jos kvapo purtosi. – Žinoma, negėriau ir išjojau namo.

Rodos, dėdė Tamošius Paliulis nugabeno
(1890 m.) turbūt pavasariniams egzaminams
mane į Kauną laikyti egzaminų į Kun. Semi-
nariją. Jam buvo pažįstamas ten ūkvedis va-
balninkietis Vaitekūnas, kuris ir padėjo atlikti
formalumus. Mielai buvau priimtas, tik semi-
narijos rektorius kiek abejojo dėl metų metų,
nes buvau per jaunas, ~~vos~~ turėdamas vos šešio-
lika metų su viršum. Egzaminai buvo man,
šeštokui, vieni niekai. O reikėjo laikyti iš
rusų kalbos, geografijos ir istorijos, iš
4 klasių kurso. Reikėtų ir iš lotynų kal-
bos ir, rodos, katekizmo, bet to nei klausti,
neklausė. Visai be egzaminų priimdavo
į Seminariją tik baigusius 8 klases.
Drauge įstojo iš Šiaulių gimnazijos Ant.
Alekna, 6 klasių, mano gimnazijos draugas per visus
6 metus, jau tuomet pasižymėjęs palinkimu
į istorijos mokslą; Dominikas Tuskenis, 5 klasių;
Antanas Juozapavičius, rodos, 4 klasių (ką tik,
1940. XI. 16 miręs Naujųjų Varnių [illegible] kle-
bonas); Kazimieras Kurklinskas, abiturijentas,
labai gabus matematikas, gaila, ketvirtame
kurse bene džiova miręs, būdamas klierikų dekanu.

Su jais, išimant, žinoma, Kurklinskį, palaikiau artimus santykius per visą gyvenimą, ne tik vien seminarijos mūruose. Be to dar įstojo mano gimtinės kaimynas ~~ei~~ Obiržėnas Julijonas Paliukas, gyvas, linksmas, vlepus, su kuriuo ypač draugavau per visus 50 metų, nuo 1890 iki 1940, kada aš jį, jau kaip altaristą, palaidojau 20.X Saločių šventoryje.

Iš viso mūsų įstojo į pirmąjį kursą, rodos, 40 žmonių, iš ~~vis~~ ~~ų~~ ~~aukštesnių~~ vidurinių ~~gimnazijų~~ gimnazijų, realinių mokyklų, švedų. Keletas buvo iš vokiškų Liepojaus ir Mintaujos gimnazijų. Tarp jų buvo abiturijentas Kazimieras Švatelis, jau baigęs seminariją išėjęs iš jos ir kokius metus pasikankinęs, neišventintas, miręs.

Išlaikę egzaminus mes, keletas draugų, nebeatmenu kas, nutarėm juos aplaistyti. Dėl to užėjome į kokią tai karčemą, rūsy, dar ir dabar tie namai tebestovi prieš Prezidento rūmus, Vilniaus ir Nemuno gatvių kampe, kur priešais auga storas medis, nusipirkome apvalootos degtinės butelį ir įsipylėm po čerką. Bet ji mums, nepratusiems, pasirodė tokia bjauri, kad išspjovėm ir išėjom laukan. O degtinę atidavėm čia pat ten esančiam, turbūt nuolatiniam, karčemos lankytojui, kuris mums už ją žemai linkčiodamas padėkojo.

Rudenį 1890 metų suvažiavom į Kauną ir prasidėjo mokslas. Čia mums viskas neįprasta. Anksti kelti, 5 val., pusvalandis apmąstymų klūpom, taippat klūpom per Mišias Seminarijos bažnyčioje, ~~viskas~~ paskui ištisos valandos tylėjimas (silencija), – visas tas taip neįprasta, taip svetima, taip didelė permaina dienotvarkėje, ir varginanti, kad toks režimas visai nedėjosi prie pamylėjimo dvasiškių luomo, o greičiau gražė nuo jo. Iš tiesų, bent kokį pusmetį turėtų būti pirmokai kitaip auklėjami ir pamažu įvedami į Seminarijos nustatytą ir tiesingai tais reikalingą tvarką.

Jaunime toks elgesys visai nekėlė Seminarijai pagarbos, nes matė, kad tas auklėjimas teikiamas nerimtai. Ypač kad dvasiškos pratybos buvo teikiamos lenkų kalboje, kurios kone visi visai nesuprato, todėl per meditacijas atsiklūpę, į mokus įsitikniaubę, tik snaudė, mat neįprastai anksti kėlę.

Seminarijoje lenkų kalba dar tebeviešpatavo. Profesoriai į auklėtinius kreipdavosi lenkiškai, taip pat kaip auklėtiniai į profesorius. Konversacijos kalba tarp auklėtinių, kiek mes išgirdame juos vaikščiojant po sodą-kiemą, buvo lenkiška. Tik keletas auklėtinių iš vyresnių kursų buvo žinomi, kad jie nesibijo kalbėti lietuviškai. Ši šiaip gal keletą išskyrus, visi buvo lietuviai, daugiausia sodiečių vaikai. Ir anie buvo ne iš Lenkijos, tik iš tos pačios Lietuvos, bet bajorėlių vaikai, vaikinai, sulenkėję lietuviai. Tokie pat buvo ir profesoriai.

Tai gi mes, pirmokai, įpratę gimnazijoje kalbėti rusiškai, taip pat rusiškai kalbėjomės ir savo tarpe ir tai iki pat Kalėdų. Ši Seminarija savo darė: visgi lietuvybės dvasios vėjas jau ėmė dvelkti, - anie, susipratę lietuviai draugai ją kurstė. Nors prie lenkų kalbos ir pratinomės, bet jos nebelaikėme jau kaip būtina, todėl, grįžę iš Kalėdų atostogų

iš karto savo tarpe ėmė kalbėti tik lietuviškai. Tokiu būdu 1891 metais mūsų formuotinis kursas buvo, kuris visas pradėjo kalbėti vien lietuviškai, kai iki mūsų taip kalbėjo tik vienetai.

Trumpais drabužiais klierikai pirmokai dėvėdavo iki Švenč. P. M. Nekalto Prasidėjimo šventei, 8.XII, kai Seminarijos bažnyčioje būdavo 40 valandų pamaldos. Į kunigiškų drabužių vilkimo būdavo žiūrima kaip į svarbų įvykį, tam būdavo rengiamasi, rodos, trumpomis rekolekcijomis ir tais drabužiais apsivilkusieji buvo ir Seminarijos vadovybės ir draugų sveikinami. Tai dienai atminti draugai dovanodavo paveikslėlius su įrašais, o artimesniems draugams net knygas.

Ir tik nuo šios dienos pirmokai vinčiau ima žiūrėti į savo pašaukimą ir pareigas, labiau įsilieti į dvasininko formą. Nes tau ir pamaldų metu dalyvauja chore, dėstis arti Dievo Stalo, o ne kaip pirma viere bažnyčioje su liaudikais.

~~Iš Auo būdo Kalėdų atostogas~~

Klierikai gyvendavo dviejuose rūmuose. Abu-buvusieji vienuolynai storomis sienomis, dulkėtais nedažytais koridoriais. Rūmai prie bažnyčios vadinta-vosi I-ji, o šalia, kieme, esantieji - II-ji. I-se gyvendavo ketvirtokai, 2-me aukšte, (nes didžiąją dalį užimdavo mokslo salės - jų dvi buvo; ~~čia~~ apačioj buvo refektorius - valgykla, viena klierikams - didelė skliautuota salė, o kita, mažesnė, profesoriams. Čia buvo ir virtuvė. Iš vidurinio kiemo prie pat bažnyčios priglausta buvo didelė salė, vadinama dormitorium, gulamasis kambarys pirmokams, jie čia gyveno apie 20. (Šiuose pat rūmuose, 3-se kambariuose, kampe į sodą, gyveno ir seminarijos inspektorius, tada prel. Edvardas Varanauskas, ~~dėl to~~ Pandziejn mūsų pravardžiuojamas dėl nuolat sutrumpintai * jo kartojamo žodžio „Panie Dobrodziejn"; arba dėl jo gudrumo vadinamas dar būdavo Virmarku. Antrame aukšte, virš inspektoriaus 2-se kambariuose gyveno dvasios tėvas simplex, homo Dei, kun. Adomas Mackevičius, buvęs prieš tai Kurše klebonu. O kampe į Nemuną, trijuose kambariuose gyveno klierikų mylimasai prof. kun. Kaz. Jaunius.

II-ji rūmai - ir tebuvo dviejų aukštų. Čia gyveno visi kiti klierikai ir kun. prefektas 3-ke kambaryje. O gale, prie kampe prie šv. Trejybės b-čios priešakio kambario buvo paskirta ligoniams, Infirmerium. Pirmokams (ir antrokams) ~~buvo skirti~~ tami patys prastieji ir šaltieji kambariai. Aš su kitais trimis draugais gyvenau „pod dzwonkiem", mat ir koridoriaus prie jo sienos buvo didokas varpas kelti klierikams. Kambarys sklandžiotas su stelpu viduryje ir vienu langu, kuris saulės spindulių nėra matęs, tamsus ir šaltas. Antrame aukšte ~~Antraisiais metais~~, ir Kauno vyskupo bokšto griuvėsius buvo du ~~2-me kurse būdamas, gyvenau 2-me aukšte~~ dideli ir visos Seminarijos šalčiausieji kambariai, kurie dėl to ir vadinosi „Sachalinas" ir „Kamčatka". 2-me kurse būdamas, aš su kitais 5 draugais gyvenau „~~Ch~~ Sachaline".

Kambarius reikdavo patiems auklėtiniams tvarkyti: lovos pasitaisyti, iššluoti, pečiai pakurenti, mat tada nebuvo nei centrinio šildymo, nei elektros šviesos. Malkas atnešdavo sargai, šinai, paskirtą kiekį; tai kambarių pakelti

Po „Sachalinui" pirmame aukšte buvo „Akademija", rodos, iš dviejų kambarių butas gyventi baigusiems seminariją auklėtiniams, kurie rengėsi šventinimams ir atlikinėjo egzaminus po ordinibus. Tai jau garbingas buvo butas, ir ten nei prefektas nesilankydavo, ir jos gyventojai nesilaikydavo regulos.

temperatūrai tekdavo, susinant su sąžine į konfliktą, po skverme parsinešti kokią pliauską iš kiemo. Didelio barnio netekdavo gauti nė tai iš mokinklausio.

Seminarijos rektorium buvo kun. prel. Gasparas Cirtautas, žemaitis, Šv. Rašto dėstytojas. Ko toliausiai buvo nuo ambletninų; geros širdies, vėliau Žemaičių vyskupijos vyskupas, apie kurį draugas kun. Paliukas, kuris mėgdavo duoti visiems pravardes, ir, reikia pripažinti, labai tikslias, yra pasakęs: „Po Dievo didžiausias kunktatorius – vysk. Cirtautas." Be iškalbos ir dar turėjęs papratį kas antras žodis sakyti „Pauie tego." Apie tai ir anekdotų būdavo. Pav. kartą viešą absoliuciją duodamas susipešusiems klierikams, pasakęs: Ego vos, pauie tego, absolvo... Klierikų gerbiamas ir laikomas šventu.

Inspektorius – ministaris prel. I. Varaunas, iš Pievoniškių, nuo Viržių, smulkių bajorų vaikas. Aiškiai lenkas. Protingas, ne smulkmeniškas. šiaip gražus vyras. Moralinės teologijos ir gredojimo profesorius. Ankščiau buvęs vyskupo

secretorius, diplomatijos staža, vadinas, sqites. Jis auklėtojus lankydavo kambariuose ir nesidrovėdavo aštrių jiems pastabų daryti. Klierikai jo labai bijodavo. Jau man esant 4-me kurse, jis, jau porą metų (~~sirgęs~~) skrandžio vėžiu, mirė ir mes jį iškilmingai palaidojome Kauno kapuose. Įdomi smulkmena. Šv. Trejybės bažnyčioje, kuri šalia Seminarijos, kunigai klausė rusų armijos katalikų kareivių ~~išpa~~ velykinės išpažinties. Paprastai prie bažnyčios durų būriuojasi jų tuomet daug. Žiejus su a. a. prel. Baranumo palaikais procesijai, kareiviai paklausė ~~sa~~ kun. ~~vikaro~~ Felrezjono Lelio, ar jie gali karstą lydėti. „Galite", girdi. Ir pulkas „rusų" kareivių ėjo procesijoje per miestą. Pamatė tai jau mieste kuris ten aukštas kariuomenės viršininkas ir nustebo, kad ~~kariuomenė~~ rusų lydi katalikų kunigą. Kvota. Priėjo ligi kun. Lelio. Ir jis už tai, „за командование ~~войсками~~ русскими", gavo ketus metus vienuolyno Kretingoje. Tik jis ten nedykinėjo: su kitais ten nubaustais kunigais uoliai varė contrabandą lietuvių knygų iš Prūsų.

÷ ~~Jau mes, moralinę Teologiją dėstė jaunas, ka~~

tik iš Dvas. Akademijos atsiskyręs kun. Jonas Mačiulevičius-Maironis. Ji karto pajutom, kad tai lietuvis patriotas, vaiš lietuvišk dalykui

Po prel. Staraveriui Moralinę Teologiją dėstė kun. prof. Antanas Karosas, dabartinis Vilkaviškio vyskupas. Vaikščio po auditoriją persikreipęs ir sukę pliekhta apie būrnoj, retkarčiais žvilgterėdamas į mus: „Res per exempla clarior fit",- tai jo mėgiamas būdavo posakis.

Seminarijos prefekto pareiga sekti auklėtinius, ar jie pildo nustatytą tvarką, regulą: ar savo laiku mokosi, ar laiko tylą, silencijų ir t.t. Tuomet prefektu buvo kun. Pavilanis, vysk. Baranausko ~~[illegible]~~ giminaitis, smulkmeniškas, stačiai bukaprotis žmogus. Dėstė Dogmatinę teologiją. Niekuomet nežiūrėjo žmogui į akis. Jam rūpėjo ne dalyko supratimas, tik „kalimas" kaip knygoj parašyta. Klierikai nei jo gerbė, nei mylėjo. Žinojo jo papročius, todėl puikiausiai apgaudinėdavo ir to nelaikydavo nusidėjimu. Savo pareigas eidamas, ~~Su klierikais nesikalbėdavo~~ prabėgs per kambarį, dairydamasis, ką auklėtinys daro, — jei tas sėdi prie stalo, pasiėmęs knygą, viskas tvarkoje: nei pasikalbės, nei pasiteiraus. Jis tur būt nei vieno klieriko nepažino. Ir taip nebuvo nei vieno iš auklėtojų, kuris būtų pasistengęs prieteliškai prieiti prie klieriko, pažinti jo dvasią, patarti jo abejonėse, paguosti, paremti, padrąsinti, — gyvenk, kaip sau nori, ir gana. Tur būt ir jie patys buvo taip auklėjami.

Mylimiausis profesorius buvo kun. Kaz.

i Jaunius, žinomas kalbininkas. Pradės dėstyti kokią taisyklę, - nueina į kažkokias tolybes, iškasa visas žodžio šaknis: klierikai išsižioję jo klausosi. Iškalba nepaprasta. Be to jauti, kad jis ir savo dalyką myli ir savo mokinius: jiems nori perlieti visą savo žinojimą. Ir vis švina linksmų pasakojimų. Klausti neklausdavo, tam ir laiko nebuvo: per trumpas metas valanda. Lietuvių kalbos gramatikos nebuvo, tai jis diktuodavo savo, ir mes buvome susidarę kiekvienas jo rašytą gramatiką. Lietuvių kalbą jis dėstė dviem pirmiesiem kursam, o homiletiką, iškalbos mokslą, dviem aukštesniesiem kursam. Mat iš viso buvo toks metodas žemaičių seminarijoje, kad visus dalykus profesoriai tarp dėstydavo. Užtat ir tebuvo tik dvi salės-klasės, auditorijos: viena, didžioji, prie bažnyčios šono, virš minėto dormitoriaus, o kita, mažesnė, į kiemą, į II-sius rūmus. Jas puošė aplinkui žemaičių vyskupų aliejiniai portretai, šv. Tomo Akviniečio didelis paveikslas, mūsų laikas Andriolio piešlas,

ir pop. Leono XIII didelis padeikrlas.

Didžioji salė tarnavo ir kasdieniam susirinkimui ryto ir vakaro poterams ir šiaip visiems iškilmingiems aktams.

Kun. prof. Jaunius, mums pradėjus III kursą, pranyko: rodos, išvyko į Peterburgo Dvas. Akademiją; tai gi netik nebuvo jo paties homiletikai dėstyti, bet ir iš viso tam dalykui nebebuvo, bent mano laikais, profesoriaus. Ir taip išėjom mes, mūsų kursas, seminariją, nesimokę iškalbos, nesimokę, kaip reikia pamokslai sakyti. Ši pamokslų sakymas toks svarbus kunigo darbas. Aš visą ~~gyva~~ kunigavimą jau čiau spragą šiam dalykee, būdamas iš prigimties, kaip ir mano tėvas, be iškalbos.

Bažnytinės Teisės profesorius buvo kun. Petras Baraunkas, kun. inspektoriaus ~~tikras~~ (bet jaunesnis) brolis, tik jau lenkas šovinistas. Ir dėl to ypač buvo tolimas nuo auklėtinių: jiems greičiau pasityčiojimo žodžių negailėdavo. Kai, jam tam tikrą dalyką diktuojant – mat reikėdavo kai ką, ko ~~tam~~ vadovėly nebuvo, užrašyti – kuris iš silpnesnių nespėdavo užrašyti;

dairydavos į draugo sąsiuvinį, - ištardavo: „Ostatnia nędza niech nie pisze."

Rodos, 4-me kurse buvau, kai atvyko iš Dvas. Akademijos kun. prof. Jonas Maculevičius - Maironis. Mes iš karto pajutome, kad jis lietuvis patrijotas, nes dėstydamas dogmatiką, po prof. kun. Pavlovin, įvairiems citiodavo ir lietuviškus autorius, pav. dainius. Mes žinodavom, kad jis rašinėja, todel juo džiaugdavomės ir didžiuodavomės. Ir jau keletą jo dainelių dainuodavom: Sunku gyventi, Malonios tylios vasaros naktys.

Dėstomoji kalba buvo lotynų, lietuvių ir rusų. Gi lenkų kalba buvo oficialioji susikalbėjimo, aiškinimų, meditacijų, skaitymų. Lotynų kalba buvo dėstoma visa teologija, teisė, šv. Raštas, lietuvių - daugiausia I-II kurse, kaip va lietuvių kalba, katekizmas. Gi rusų - rusų istorija ir literatūra. Istorijos mokytoju buvo Konstantinas (Pavlovič) Gusovskis, rodos iš Kauno gubernijos valdybos valdininkas. Storas, kiek švepluojantis, dobrodušnyj, nekenksmingas, palaikantis ryšius su Seminarijos vadovybe. Dėstė iš Ilovaiskio rusifiliškos, falšuotos

Jos klierikai išmokdavo tik praktiškai. Kadangi tos kalbos gramatikos nebuvo dėstoma, tai su rašymu jau būdavo sunkiau. Buvo ir visai gerai kalbančių, bet buvo ir mūsų pačių kurso draugų, kurie taip ir baigė seminariją, neišmokę lenkiškai net kalbėti. Ypač sunkiau sekdavo žemaičiams.

istorijos. Pats nuo savęs pridėdavo plačiau iš lietuvių tautos istorijos. Matyt, mėgo savo dalyką ir kaiką yra išspausdinęs knygoje „Памятник Ковенской губернии".

Rusų kalbos ir literatūros mokytoju buvo bene dvejus metus Čepkalevskis, mažas žmogeliukas, svetimos dvasios, didesnio įspūdžio nedaręs. Po jo atėjo jaunas mokytojas Aleksandr Ivanovič Aaronov, tikras rusiška duša, veikiai pasidaręs visai savo žmogus. Ir dėstė įdomiai. Mėgdavo išgerti.

Ypač jis netrukdydavo egzaminams bilietų kortelės taryti patiems auklėtiniams. O tai horošo savo pražangą. Raustant popierį kortelėms, galima vienas briaunas padaryti didesnėmis. Tai dabar, rašant ant jų numerius, ~~ant~~ jų vienus rašydavo ant kortelių briaunomis į apačią, o kitą numerių dalį, bent pusę, ant kortelių briaunomis aukštyn. Tokiuo būdu bent buvo galima atskirti dvejopus numerius. Į egzaminams auklėtiniai rengėsi tik pusei programos: aiškus

palengvinimas. Tik bėda, kad žemaitiškiai kitą kartą, pasilenkę, ilgai rinkdavosi savo seriijos korčiukes ir tuo būdu sukeldavo tarimą ypač iš Vilniaus atvažiuojančio (Vilniaus Mokslo Apygardos) atstovo, kuris ir ieškodavo priekabių tik prie auklėtinio, o tuo ir prie pačios Seminarijos. Vieną kartą jis pats išsiėmė iš kišenės bilietų korčiukes ir norėjo sukeisti ant stalo. Bet ėra Nikandr Ivanovič užprotestavo, kad, girdi, jis neturi teisės nepasitikėti, jis atsakąs už tvarką, ir taip išgelbėjo situaciją.
Vokiečių gimnazijų klierikams, tiesa, būdavo sunku jo reikalavimus patenkinti. Kai mums, "rusiams" ir dar aukštesnių klasių, tai Seminarijoje rusų egzaminai nebuvo baisūs.

Kadangi kunigui reikia mokėti giedoti, - būdavo ir giedojimo pamokos. Dėstydavo pats kun. inspekt. Baranauskas. Bažnytiniai tonai ir natos buvo mums naujiena. Vyresnieus draugams

ir geresnės klausos buvo pavedama mokyti jaunesniuosius, ypač egzekvijas ir psalmes giedoti. Tokiu mokytoju tam tikrai grupei ir man teko būti.

Buvo ir choras daugiabalsiam giedojimui. Čia ir paprastai vadovavo muzikalesnis draugas; bet, rodos, jau dabar gerai neprisimenu, buvo pritrauktas ir kas tik iš užsienio grįžęs, Regensburgo bažn. muzikos mokyklą baigusis, Juozas Naujelis, kurio vargonavimu katedroje žavėjomės. Jis atėjo po Kš katedros vargonininku Kalvarčiu. Vysk. Paliulionis, matyt, buvo susirūpinęs tada vykstančiu bažnytinės muzikos atgijimu, kuriam pirmavo Regensburgo mokykla su savo profesoriais Haberlin, Halleriu, Witteriu ir savo laimingai parinktu stipendininku Naujeliu tą bažn. muzikos reformą pradėjo Žemaičių vyskupystėje, ~~iš~~ o per Naujelį ir iš viso Lietuvoje ir net Latvijoje. Nors Naujelio mokinių veikė ir pačioje Rusijoje.

Kadangi Kun. Seminarijoje kitų

pramogų nebuvo, todėl ypač įsigalėjo giedojimas. Ne tik noriai visi galintieji dalyvavo chore, bet ypač laisvu laiku klierikų kambariuose vis dainų skambėte skambėjo. Buvo dainuojama iš pradžių lenkiškos dainos, bet mūsų laikais vis labiau įsigalėjo lietuviška. Žiūrėk, ir iš kažkur ~~ima ko~~ atsirado naujų dainų. Ir jas, klierikai, tas dainas išvežiojo po visą Lietuvą. Daug dar jų ir šiandien mūsų visuomenė tebedainuoja, kurių pradžia buvo Žemaičių kunigų Seminarijoje. Net tokia populiari daina, kaip Leiskit į tėvynę savo gardo yra gavusi čia. ~~tik ta garda bu~~ Šią gardą klierikai prisimindami (?) dainavo lenkišką dainą Dajcież mi Wołynia. Dabartinius žodžius jai pritaikė poetas kun. Šnapštys - Margalis: jis būdamas už lietuvybę ištremtas vysk. Paliulionio, kaip ir daugelis kitų kunigų į Kuršą, Alšvangoje, atsakydamas į draugų priekaištus, kodėl nieko neberašąs, sukūrė tas pilnas tėvynės ilgesio eiles Leiskit į tėvynę, leiskit pas savus, ten atgimus krūtinė, atgavins jausmus.

Aš buvau net sudaręs skudučių orkestrą, kurio šia egzotiška muzika žavėjom draugus net pasivaikščiojant Aleksoto miškuos.

./.

Iš balsų ypač branginami buvo bosai, nes tokių lietuvių tautoje mažiausia. Tada pasižymėjo Juozas Kybla, dabar kapitulos kanauninkas, lygšiol savo bosiu kvepiąs dešimts Kauno Karšilikoje, ir Užpūras, vėlos klieriku miręs dūrva. Iš mūsų kurso draugų tebuvo stiprnolis Juozas Baltrukėnas, keletą metų atgal miręs Krinčino klebonu.

Aukštų tenorų buvo ir ne perdaugiausia. Vienas geresnių buvo Starys Sarapas, ilgai liet savo balso vikaravęs Kauno Katedroje, vėliau kapitulos kanauninkas ir Šiaulių klebonas ir dekanas. Bet buvo ir visiškai nemuzikalių: Ant. Alekna, vėliau kapitulos kanauninkas ir istorijos profesorius net švilpti nemokėjo.

Dvasios tėvas kun. Mackevičius mirė turbūt baigiantis antriems mano buvimo metams. Paprastas buvo, bet nuoširdus kunigas, buvęs Kurše klebonu. Todėl norinčiems buvo ~~st~~ paskelbėms dėstytoju lotynų kalbą. Lankiau ir aš tas jo pamokas. Bet tai buvo vieni juokai. Iš to latvių kalbos kurso atmenu tik vieną žodį slims = serga, kai reikdavo pateisinti draugą, kad neatėjo į pamoką. Bet tų slimų vis daugėjo, ir tas kursas savaime, latviškai tariant, išputėjo.

Kažkodėl buvo šėjį madon dvasios tėvus Žemaičių Seminarijoje kviestis iš Kuršo. Tokių buvo net trys iš eilės: Mackevičius, Kryžkojonas ir Jurgaitis. Jei bent tuo buvo norima įrodyti, kad neturtas geriausia tinka išlavinti kunigo tobulybei. Tik gaila, kad toji priemonė buvo paversta bausme kunigui. Vysk. Paliulionis kunigui, dvarininkų įskųstui už ~~pato~~ lietuvybę, sakydavo: „Dla takich ja mam Kurlandyę," jei nesiliausi. Šiuo keliu į Kuršą yra patekęs Tumas, Šnapštys, Narkevičius ir kiti.

Tik gaila, kad tos vienos savybės, neprisirišimo

prie pinigo, kurio ten nebuvo, neužtenka būti geru dvasios tėvu: jam reikia daugiau, - tiesa, visųpirma šventumo, bet toliau (gyvenimo patyrimo) mokslo, ir didelės meilės jaunimui. Jei Mackevičiui ir Jurgaičiui trūko mokslo ir per tai autoriteto, tai Kryžkiyonui - meilės ir švelnumo, ir už tai jis buvo nekenčiamas. Dar ir dėl to, kad, būdamas kilme latvis, buvo lenkas šovinistas ir autorius šnipinėjimo institucijos Seminarijoje. Jo ilga nosis iliustravo jo veiklą.

Kun. Mackevičiui mirus, nes visus metus neturėjome dvasios tėvo. ~~Tik po metų atsirado~~ ~~kun. Kryžkiyonas, iš Mintaujos klebono~~. Jo pareigas, konferencijas kas šeštadienis sakyti, eidavo iš eilės visi profesoriai. Net pakartalas vis pakartalas, kai jaunimo sielų formuotojas turi būti (vienas) tikras meisteris-kūrėjas. Ir koks svarbus jo uždavinys! Savo laiku nepadarytas darbas, kai ~~kur~~ leista jauna, tabula rasa, siela, atsiliepia visam gyvenimui. Ilgus metus kunigas savamokslis turi atitaisyti, ką švarus galėjo padaryti per ~~keletą~~ ketverius metus. Dvasiškoje Peterburgo Akademijoje suvažiuodavo klierikų iš visų seminarijų, ir ten, sako, tuoj galėjai pastebėti, kuri seminarija turi gerą dvasios vadovą. Tąja laimingąja yra buvusi, girdi, Kelcių seminarija: jos auklėtiniai buvę visai kitos dvasios.

Tačiau Seminarija, kaip tas fabrikas žaliavą, visbek žmogų perdirbinėjo: ir pamokos, ir meditacijos, ir skaitymai, o taip pat ir draugai, o be abejo ir maldos artimesnių ir tolimesnių draugiškų sielų, ir nematomas ~~darė sa~~ Švenčiausiojo Tėvo veikimas darė savo, ir sieloj vyko permaina, ir III kurse baigiau išgyti iš sielos krizės. Nuoširdi išpažintis apvainikavo Dievo malonės darbą.

Jei visa aplinkuma žmogų veikia, tai ypač didelės reikšmės yra artimieji draugai: čia atsiverčia siela, jos ~~savo~~ kita kitą apšviečia, paremia. Dar labiau didelė draugo vaidmuo uždaroje įstaigoje, kaip yra Kun. Seminarija. Čia tarp jų nuolatinis kontaktas. Seminarijoje yra paskirta tam tikrą laiką vaikščioti gryname ore kieme-sode. Artimieji draugai ypač mėgsta tuo metu susieiti. Išvengti vienpusiškumui Seminarijos vadovybė aiškiai vardu pataria, išėjus pasivaikščioti, tą pasivaikščiojimą daryti su pirmuoju sutiktu draugu, kad ir kito kurso. Širdingas patarimas. Iš to kartais užsimezga ir glaudesnis draugavimas.

Iš savo kurso man artimesni draugai buvo šiauliškiai Alekna, Tumėnis, Prosapavičius, Kurklinskis ir kaimynas Paliukas. Gabus tai buvo vaikinas. Ir labai gaila, kad mokslus ėjo kaip „švedas" ir nelankė gimnazijos, kurios drausmė būtų jo gabumus sudrausminus, susvarsdus, kaip tą garą, ir būtų galėjęs gyvenime ką nors naudingesnio padaryti. Seminarijos regula jo nelaimei ir mažiau varžė kaip kitus. Mat, kaip sakiau, inspektorium buvo biržėnas prel. Karaunas, o biržėnus jis favorizavo. Kai prefektas ar prepozitas Paliuką skųsdavo už ~~nepil~~ nesilaikymą regulos, kaip tai tam tikrų laikų tylėti, nesivalkioti po kambarius, kun. inspektorius, jam pataikaudamas, atsakydavo: „Nu co to: to tylko dziecko". Mat Paliukas buvo mažo ūgio, tikrai vaikiškas, visą amžių tokiuo likęs. Bet draugas malonus, pilnas sąmojaus, kur tik pasisuks, - pilna juokų. Bet šiaip jau nesimimtęs negalis nusėdėti vietoje ir patylėti.

Iš auklėtinių kurių draugų, daugiausia stipriai įtakos auklėtiniams, buvo ~~kun~~ trečiokai Vizbaras Jonas ir Tumas Juozas. Tai buvo gabūs klie-rikai, abudu abiturientai: vienas Liepojaus gimnazijos, antras Dinaburgo realinės mo-kyklos. Vizbaras rimtas, gilus, aukštas, Tumas linksmas, iškalbingas, gyvas, judrus, (nenuorama, mažas.) Jau buvo anksčiau įsikūrus Kauno Seminarijoje slapta klierikų draugija kurstyti lietuvybei ir net saviauklai. Ir aš buvau į tą draugiją įtrauktas, ir ten mano laikais minėtieji Vizbaras ir Tumas vadovavo. Per juos gaudavom pasiskaityti prūsinių lietuviškų laikraščių, ėmėm susipa-žinti su ta slapta literatūra, ir patys rengėmės stoti jos bendradarbiais. Ir ryšiai su Vizbaru ir Tumu nenutrūko per visą gyvenimą, ypač kad teko su abiem ir visai drauge dirbti: su Vizbaru Liepojuje, su Tumu Rygoje ir Peterburge. Kartą minėtoje draugijoje buvo nutarta išleisti naujų leidimu Daukšos Postilę. Reiškia ją perrašyti ir sumoderninti kalbą. Mes visi, tos draugijos nariai, pasidalinome ją lankais ir pasislėpę, kad neužeitų

prefektas, dirbom. Tai davė mums progos susipažinti su 16-17 šimtmečio mūsų kalba, su jo senoviniais formomis: sakytumbem ir pan. Gal tiek tos naudos ir tebuvo, nes Postilė nebuvo išleista.

Vieną kartą per savaitę, pirmadieniais, visi klierikai, vadovaujant kuriam nors profesoriui, eidavo pasivaikščioti kur nors už miesto. Taip pažinom Aleksoto šlaitus, tada neapgyventus; ir kaip tik tuometu pradėjo ~~statyti~~ rengti Kaune tvirtovę ir pradėjo tuose šlaituose statyti I-jį fortą. Dažnai eidavom į „Piatrówką", vadinas, Vytauto parką, ąžuolyną. Atsimenu, bent pirmaisiais metais, einant į Vytauto parką tiesiai Laisvės Alėja (dabar Stalino prospekte, o rusų laikais Nikolajevskij prospekt, o vokiečių okupacijos metu Kaiser Wilhelmstrasse) dabartinės Įgulos bažnyčios vietoje buvo krūmai. Pasiekdavom ir Napoleono kalną. O vieną kartą, žiemą, ledu, Nemunu buvome nuvykę net į Raudondvarį. Parodė mums grafo Tiškevičiaus valdomą su jo brangenybėmis, kur pav. vienas apvalius staliukas vertas esąs 40 tūkstančių rublių. Buvo ir daugiau panašių

brangenybių. Apėjom ir bažnyčią ir joje Tiškevičių šeimos mūrinę koplyčią. Ji buvo išpuošta meniškomis, rodos, balto marmuro statulomis, vaizduojančiomis verkiančias moteris. Jos, kur bus jos, padarė man tokio gilaus įspūdžio, kad aš visą dieną buvau lyg egzaltacijoje. Jos sužadino manyje tokį jausmą, kurio aš lig šiol nebuvau turėjęs. Aš jį prilyginčiau įsimylėjimui. Tai buvo, matyt, meno veikimas mano sielai. Čia plastikos meno. Bet aš antrą kartą tokį pat susijaudinimo jausmą pergyvenau dėl muzikos meno. Jau vikaravau Liepojuje. Turėjau fisharmoniją, buvau pats iš savęs pramokęs ja groti, ir lengvesnius dalykus jau grodavau. Pas kun. Kleboną Roppą butą turėjo tarp kitų Rokiškio Przezdzieckinkai, gimnazistai. Vienas iš jų, Steponas, vėliau buvęs Varšuvoje lenkų Užs. Reik. Ministerijoj aukštu valdininku, padovanojo rinkinį rusų kompozitorių, pritaikintą ~~f~~ vargonams, kur buvo ~~gabalė~~ kompozicijos Borodino, Kui, Rubinšteino, Musorgskio.

Taigi iš jų man padvelkė tokia anksčiau nejausta dvasia, jog aš susitaręs vėl visą dieną kaip apsvaigęs [*] vaikščiojau.

Seminarijoj būdamas, jausdamas linkimą į muziką, norėjau joje kaip reikiant prasilavinti. Seminarijos kieme, ~~buvo~~ sfačiai prieš varpinę, upės pusėn buvo mūro pastatėlis, kur gyveno ūkvedis ir vargonininkas. Šis turėjo, žinoma, pijaniną, ir aš tariaus su juo dėl pamokų. Kreipiaus į leidimo pas kun. inspektorių Ubavauską, bet tas man neleido mokytis. Ir aš jam to negaliu dovanoti, nes dėl šito aš per gyvenimą muzikoje pasilikau diletantu.

Šiandieną aš esu tos nuomonės, kad ~~kai~~ kiekviena vyskupija turėtų ~~kuriems kunigams reikia~~ savo specialistus menininkus, muzikus ir plastikus, nes bažnyčia savo kultui būtinai vartoja visus menus, ir jai naudinga, kad tam turėtų savus žmones, ne pasaulinikus, kurie taip gerai negali būti susigyvenę su bažnytiniu menu. Ar Vilniaus bažnyčias, gal pačias gražiausias, statė ir gražino patys vienuoliai; kunigai.

Vienuolynai tada ten turėjo savo mano mokyklas: bazilijonai, jezuitai, misionieriai.

Ar blogai, kad kunigas Urazys buvo kompozitorius? Arba kun. Jankevičius - tapytojas? Tik mat jau tada buvo tokia dvasia. A.a. rektorius, paskui vyskupas, Cirtautas, siųsdamas klierikus į Dvas. Akademiją, sakydavo: „Nesirinkite, ponai, tego, specialybės, kad vyskupas jus galėtų panaudoti visiems dalykams." Mokslininkas ne specialistas šiandien ne mokslininkas.

~~Baig~~ Nors klieriko diena ir labai suskirstyta, bet atlikdavo laiko ir nuo maldos ir nuo pamokų. Ypač kam mokslas ir taip sekdavosi, palikdavo laiko skaitymui. Seminarija turi didelį knygyną; ten yra ne tik teologijos veikalų, bet ir istorijos ir kitų šakų; ypač daug buvo iš lituanistikos. Aš kaimo Iš teologijos srities knygų klierikai ne ką labai imdavo, nes čia dar ne laikas buvo gilintis į kurią nors jos šaką. Jei bent ~ iš Patristikos ką imdavom. O šiaip, šventųjų kurių klierikai mėgdavo

(...narijos
...ygne buvo
...kanto
...ijos rank-
...is, kurį
...tai įmogė
...siuntė
...erikai
...elbti
...doje.)

lituanistiką. Narbuto Lietuvos istoriją, nors keleto storų tomų, ter būt visi perskaitė. Mickevičius buvo skaitomas ir Odyněiaus atsiminimai ir kiti jo raštai, kaip tai Pamiętniki Kwestarza. Buvo bibliotekoje ir Juškevičiaus dainos. Aš savo vienam klasės darbui ėmiau ypač jas skaityti. Atsimenu prof. Jaunius egzamenui iš II kurso iš lietuvių kalbos uždavė parašyti laisvai pasirinkta tema. Juškos dainose pastebėjęs nuolatinį dainavimą apie rūtą, su priedu „žalia", apsiėmiau parašyti apie to rūtelės vartojimą, užvardinęs rašinį „Rūta mūsų dainose." Medžiagos pririnkau begalę. Ir parašiau. Jaunius tą rašinį labai gerai įvertino, uždėdamas ~~vietoj pažymio ženklo~~ rezoliuciją „Optime". Tai buvo pavasarį 1892 metų.

Vėliau jį atidaviau Tumui, ir jis jį įdėjo į ~~jo~~ jo redaguojamą knygą „Apžvalgą" 1895 m., rodos, vasario mėnesio numerį. ~~Nuo šio laiko ir laikau~~ Šiuos metus ir laikau ~~pradžia~~ pradžia savo literatūrinio darbo. Tas rašinys davė progos vėliau pasirinkti „Žalios Rūtos" slapyvardį.

O Juškos rinkinio skaitymas paskatino mane ir pats imti rinkti dainas ir kitą tautosaką savo apylinkėje. Todėl teisinga a.a. prof. Niemio pastaba jo veikale, mano vėliau išverstame, „Lietuvių dainų tyrinėjimai", jog vienas didelis

dainų rinkėjas sužadina daugiau rinkėjų. [illegible]

Ketvirtas kursas baigęs klierikai po vasarinių atostogų, ~~neatleis~~ pripažinti vertais, ima rengtis šventimams aukštesniesiems, kurių yra trys – subdiakonatas, diakonatas ir kunigystė. Prieš kiekvieną ~~šo~~ laipsnį yra ~~at~~ egzaminai, kur reikia išlaikyti tam tikrą kiekį iš teologijos ir kitų artimų dalykų. Kadangi pastoralinės teologijos mums ~~mums~~ iš viso nebuvo dėstoma, tai tą spragą vyskupas mums užpildyti kun. Justinas Dovydaitis (Dawidowič), neseniai grįžęs iš ištrėmimo. Jis turėjo brolį kunigą Juozapą, buvusį vysk. Valančiaus sekretorių, tikrąjį Valančiaus blaivybės autorių. Taigi abudu Dovydaičiai po 1863 m. maišto buvo ištremti iš Lietuvos. Juozapas ir mirė ištrėmime in odore sanctitatis, vadinas, kandidatas

Tiesa, Baranausko „Anykščių šilelį" prof. Jaunius vartojo lietuvių kalbos pamokoms, kuriose mes išmokom skirti trejopą priegaidę, ir net reikalavo jo keletas dešimtis eilių atmintinai išmokti, bet aš, jį pamilęs, buvau išmokęs visą atmintinai.

į šventuosius. Tik mūsų nerangumas čia kaltas, kad mes nepasirūpinom, ~~savo tautos šventuosius~~ kad mūsų tautos ~~vadinamus~~ šventieji maniai Aukščiausios Bažnyčios Valdžios nebeatifikuoti. O juk ~~tų~~ tokių mes esame turėję ir daugiau. Mes dar neįvertinam tokios beatifikacijos reikšmės ir politiniu atžvilgiu.

Taigi tas kun. Justinas Dovydaitis irgi buvo nepaprastas: ~~nors~~ nors jau senas, bet dar tvirtas, aukštas, stambus ir nepaprastai iškalbingas. Didelio patyrimo kunigas. Kalbėjo lenkiškai. Vienas malonumas buvo jo klausytis. Taip aiškiai logingai kalbėjo, kad galėjai viską užrašyti. Mūsų, kunigystės kandidatų, buvo nedaug. Mat iš 40 žmonių pirmame kurse tiek nubyrėjo, kad šventimams beliko 23. Rinkdavomės į kambarį šalia seminarijos b-čios kanceliarijos; Dovydaitis sėsdavo į klausyklą, — ir taip mums kelias savaites sakė, šventinamas būsimus kunigus, kaip jiems praktiškai pasielgti parapijoje kunigo pareigose. Kaip gaila, kad mes jo neturėjome tikruoju profesoriumi.

Be aukštesniųjų šventimų yra dar 4-žemesnieji: ostiarijus (durininkas), lector (skaitytojas), exorcista (piktų dvasių išvarinėtojas) ir acolytha (žvakininkas). O prieš juos priimant yra dar pakirpimas, tas pirmas laipsnis į klerą: tą ženklą, tonsurą, dvasininkas nešioja visą gyvenimą. Mūsų laikais tonsūra ir 4 žemesnieji šventimai buvo teikiami vieną dieną ir paprastai II kurse. Toji diena ir būna labai reikšminga kleriko ~~dva~~ gyvenime. Jai rengiamasi rekolekcijomis. Šventimus ir tonsūrą teikia iškilmingose pamaldose su daugeliu apeigų pats vyskupas.

Mums juos suteikė vysk. Meč. Paliulionis Katedroje 1891 m. XII. 22 s.K.

Tą dieną pakirptieji visų dėmesį į save kreipia. Tonsūras rūpestingai ne tik užsikerpa, bet ir išskuta, nors žodis tonsura reiškia kirpimą. Jąja dabar didžiuojamasi, ir draugai paveikslėliais ir knygomis sveikina ir bučiuoja.

Ką bekalbėti, kad ta pati tonsūra teikia džiaugsmo ir ancklėtnio namiškiams, kada jisai, jų pažymėtas, grįžta į šeimą vasaros atostogoms.

Atostogų savo auklėtiniams Seminarija leisdavo Kalėdoms, Velykoms po dvi savaiti, ir vasaros nuo Joninių iki ~~Žolinės~~ rugsėjo pradžios. Mūsų laikais pirmųjų dviejų ~~kursai~~ kursų klierikai Kalėdoms ir Velykoms nebūdavo leidžiami namo.

Atostogos klierikui svarbios ne vien sveikatos sumetimais. Tai yra ir bandymo ir savęs tyrimo metas. Ypač vasaras atostogas aš prisimenu su didžiausiu malonumu. Viena, gal dėl to, kad tada esi ištrūkęs iš kietos Seminarijos tvarkos, kad džiaugies vasaros oru ir gerybėmis, bet gal būt ir dėl to, kad niekuomet tarp artimų žmonių svečias nebūdavau, kaip tada. Visi, rodos, ištiestom rankom tave sutinka: jaunas, su žmonėmis jokių sąskaitų neturi, o kaime visgi šviesesnis ~~svečias~~ žmogus, nešąs daugiau žinių, net ir spausdintų. Ypač anais laikais Lietuvos kaime buvo džiaugiamasi dėl kandidatų į kunigystę.

Pasidžiaugęs su tėvų broliais ir seserimis, kuriems jau jų darbuose nebepadėdavau, ko jie

(vykdavau pas gimines.)
jau ir neiškeliaudavo, Nors aš jam šiuo atžvilgiu šiandien ir darau priekaištų. Mat anie laikai buvo tokie, kad klierikas, kartą užsivilkęs ilgą kunigišką drabužį, niekuomet jo nekeisdavo civiliu kostiumu. Tada būtų buvęs didžiausias pasipiktinimas pamesti sutaną, - tai jau reiškė pamesti ir pačią kunigystę. O su ilgais drabužiais negi eisi pjauti šieno. Dabar kas kita: ir kunigai ir klierikai dažnai velkasi civiliškai. Ir pasakyčiau, (dabar teologijos) ~~kandidas~~ studentas, trumpais drabužiais, bent ~~ūmą~~ kar-štymetį darbymetėj) ~~niūo darbuos~~ savo šeimoms turėtų padėti.

Ypač mėgau atostogauti pas savo dėdes, (Tamošių ir Mykolą) a.a. motinos brolius. Abiejų namai, anot to posakio, buvo „šviesūs" namai, ne tik savo langais, bet ir savo dvasia. Vyresnysis Tamošius, Vabalninko kunigo pa- (ypač nesitęsdamas sodžiaus rėžiais žemės dirbimu,) tariamas, pardavė tėvišką Šilių žemę, ir persikėlė į Vabalninko dvarą nuomininku su viltimi, kad jį nusipirks. Tai neįvyko, ir tada iš vokiečio nusipirko pačiam Vabalninko miestely garinį malūną. Bet jis nedavė tiek naudos, kiek tikėtasi, tada dėdė Tamošius griebėsi kito amato: vėlė milus prie malūno, dažė audinius,

pagaliau ~~dirbo~~ liedino cementinius kryžius, (staliaus darbais užsiimdavo.) Verčėsi sunkiai, bet nesiskundė, taip pat kaip ir jo gyvenimo draugė. Vaikų turėjo bene keliolika, bet gyvi išliko keturios dukterys ir vienas sūnus. Tačiau vaikus mokė: vieniems davė tikrą amatą, kitiems aukštąjį mokslą. Dar buvo vienas sūnus, Fabijonas, jaunas miręs, kuris vargonininkauti mokėsi net pas Naujelį. Vyresnioji duktė Natalija, Liepojoj išmokusi prancūzų siuvėjos amato, atidarė Vabalninke siuvėjų ~~mokyklą~~ dirbtuvę kuri pasidarė plačiai žinomu židiniu lietuvybės, katalikybės ir iš viso organizacinės veiklos. Tie namai - ~~tai~~ buvo tikras pavyzdys katalikiškos lietuviškos šeimos.

Dėdė Mykolas, mano krikštatėvis, gyveno Sarėčių vienasėdy, šalia Sirlių, kurį paliedi jam jo dėdės bevaikiai Matuliai. ~~Aplinkui miškas~~ Vienasėdis didelis su dideliu senu sodu, su bitėmis, ~~namas~~ kaip palivarko, langai dideli. Aplinkui miškas, šalia praeina Apaščia su savo priešistoriškomis kreivomis brastomis, su Raganyne, kur buvę plukdamos raganos, - vienu žodžiu, ~~įdomi~~ graži

ir įdomi sodyba.

Pats dėdė Mykolas, kelių klasių ūkininkas, mokąs griežti smuiku ir visais senoviniais liaudies instrumentais. Žmona - jauna graži linksma moteris, darininkė. Tebegyveno ir antroji velionies Mahilio žmona, man bobutė, Ona Mahilienė, tikras moters motinos, nors vaikų neturėjo, pavyzdys, kuriai romėnai duodavo vardą „alma". Rami, protinga, taktiška ir net savo išvaizda - tikra aristokratė.

Dėdė Mykolas turėjo irgi krūvą vaikų, kuriuos stengėsi mokslinti ir išmokslino.

Dar keletą metų gyveno Savučionė Ignašius Mahilis, velionies Mahilio brolis, kuris kadaise, atiduotas rekrūtan, pabėgęs slapstėsi ir gyveno Vilkų griovoje. Čia dabar jisai, slubčiodamas, vaikščiojo apie ūkį ir taisė Savučių labai blogus kelius.

Dėdė Mykolas, pats Sodžiaus dalyvaves visose jaunimo pramogose, vakaruškose, mokąs ragus pūsti, ožio ragą, birbynę, vamzdį, ir skudučiuoti, ir mane išmokė ir skudučiuoti

ir supažindino su senovinėmis sutartinėmis giesmėmis.

Aš šiandien esu dėkingas Apvaizdai, kad savo jaunystėje tokiose (abiejų dėdžių) namuose galėjau kvėpuoti tąja garbinga, aukštos dvasinės (ir gilių senų tradicijų) kultūros gyvenimo dvasia. Ištisomis savaitėmis Vabalninke ir Sanečiuose viešėdavau. Pamylau ir prisirišau prie tų žmonių. O prie Sanečių Dėdienės traukė net kažkoks neaiškus ~~net~~ užmirštas jausmas, kurio galybės nebuvau dar pažinęs ir pergyvenęs. Tik malonu būdavo su ja valandomis 66 lošinu kortomis pažaisti; ji buvo tik kokiais šešetu metų už mane vyresnė.

Kiti visi jau mirė, tik dėdė ir krikšto tėvas Mykolas, 92 metų, dar ir šiandien tebegyvena Sanečiuose.

Kitą dalį atostogų praleisdavau draugo Jul. Vabiusko draugystėje. Jo tėviškė Jasiškių sodžius ant Apaščios, pusantro klm nuo Radviliškio, kur Apaščia įkrenta į Nemunėlį. Toji apylinkė (ant Nemunėlio) nors nuo lietuviškų centrų toli, bet kur kas šviesesnė už daugelį Lietuvos vietų. Čia šviesa ėjo nuo Rygos. Nei Vilniaus, nei Kauno, net nei savo

apylinkes miesto Panevėžio miestas nepažino: jei lankė, - tik kokias bylinėjimosi, ar panašiais, reikalais. Visas gravitavimas šio linko į Rygą, - nors iki jai tik 11 mylių. Rudens vakarais iš Radviliškio matos Rygos pašvaistė. Visi didieji pardavimai ir pirkimai - tik Rygoje. Visi jaunimas ten yra buvę. Iš ten ėjo ir bent materialinė kultūra, bet ir per latvių kalbą, kurioje laisvai buvo spausdinami laikraščiai ir kalendoriai. Ir daug kas iš radviliškėnų, ypač ryškiai, latviškai kalbanti, dalis prenumeravo sau latviškus laikraščius, o jau kalendorius „Laika ~~Gra~~ Grahmata" tai buvo visuos namuos. Net mano tėvas, ~~iš~~ Krikščiūnuose, jį pirkdavosi, nes ten buvo parašytiniai kermošiai, ~~turgūs~~ spėjimai. Kuršo kultūra stipriai veikė visą Kauno guberniją, Lietuvos, pasienį.

Buvo ir atskirų prašmatnesnių žmonių. Leitiškių palivarko ant Nemunėlio ~~savininkas~~ Jonas Čerka, buvęs Peterburge kontrolierium ciesoriškų tranzicijų, augštas gražus vyras su Napoleono III barzdele, susipratęs lietuvis ir dar buvusios ~~savininkės~~ net erlėnis. Savo sode vasarlaikį pirtelės didumo

pastatėlį, kur staiše mokyklėlį ir laikydavo lietuviškus vaikus, kuriuos, greičiausiai, gaudavo iš netolimo kunigo Orieliako-Vrelnio. Čerka pasirašinėdavo slapyvardžiu „Starkas".

Kitas buvo didelės žemės savininkas Rūta, iš Pasvalio apylinkių atėjęs į Skeberdytės dvaro dujanose, buvęs valsčiaus viršininku. Nedidelio ūgio ir turėjęs didelių pretenzijų žmogus, būtent, reikalavęs, kad jį vadintų ponu. Taip kad kaimynai kitaip jo nevadindavo, kaip Ponas Rūta. Pas jį atostogų atvykdavo inž. Maciejauskas, anuo metu turėjęs bylą su rusų valdininkais dėl lietuviško teksto dievo žemėlapy.

Trečias, savotiškai žymus radviliškėnas, buvo seniūnas Jonas Baronas iš Rožališkio. Didelis storas vyras atsikišusiais ūsais, labai, kaip sakoma, geros galvos, nepaprastai iškalbingas, mėgstąs išgerti. Ir jei toks žmogus būtų buvęs mokytas, jis būtų antras Bismarkas buvęs. Jis mokėjo į ragą suvaryti visus teisėjus, visus valdininkus. O jau bylinėtis tai mėgo. Buvo tiktai seniūnas, o visą Bistrų valsčių, labai platų, vedžiojo už nosies. Įvairiausios čia, matyt, komisijos būdavo skiriamos; dažnai skiriamas naštaručių,

Į rytus nuo Radviliškio už 4 klm jau garsiosios Biržų girios pradžioje, miško apsuptas buvo „Margeniškio" vienasėdis. Gyvenamasai namas buvo polivarkiško būdo, senas, žemas, nedideliais langais su ~~gonk~~ atviromis gonkelėmis iš priekio pusės. Priklausė jis Jonui Jakubėnui, nevedusiam, ~~80 metų seniui~~, kurį visi tituluodavo „Dėde." Nors 80 metų žmogus, bet (buvo jaučiama, kad tai žmogus, iš baudžiavos laikų, privatus išsilaikęs. Tarnai drebėdavo, kai) tvirtas, smarkus: jo pypkos kotas buvo pusantro metro ilgumo. Tai buvo vienas iš ~~gra~~ Biržų [velionies] grafo Jono Tiškevičiaus valdininkų ir, kaip visi to pono tarnautojai, jį labai gerbė ir, matyt, visi jo vyresnių buvo. Bus mokęsis, greičiausia, anų laikų Biržų mokykloje, kurią laikė tas magnatas, o gal Bauskės miesto mokykloje, kurią ano krašto žmonių ne vienas yra lankęs. Mokėjo lenkiškai, rusiškai, latviškai ir bene vokiškai. Su šeimininke kalbėdavo latviškai, kurią šaukdavo „sieva" = moteris, žmona. Šiaip religingas ir gyvas [Biržų ir apylinkės] praeities archyvas. Labai svetingas: „gerai, gerai, kad atėjote", taip sutikdavo mus, pas jį pasirodžius.

Pas jį gyveno jo sesers sūnus Jonas Valiukis, rašosi Valevski. Kietai, matyt, dėdės laikytas, lankęs Bauskės minėtąsias mokyklas, mūsų visuomet tituluojamas „Ponas Jonas", o tarnų „Ponaitis", nors jau turėjo 50 metų, ir buvo nevedęs. Tarnavo Biržų dvaro miškų administracijoje, rodos, abieščiku.

Vienas patraukliausių mums namų. Ir jaunimas mėgdavo „~~Dėdę~~" Margeniškių Dėdę: taip jauku būdavo jo draugystėje. Jam kalbos niekados nepritrūkdavo. Ir savo garsiu juoku savo svečius užkrėsdavo.

našlių globėju, ~~apiekūnu~~ našlių apiekūnu, ką kitas ~~kas niekdavo karti~~ ~~apie~~ ~~„mat“~~ ~~ts.~~ tardavo: „apie kūmus ~~„apie kūmus našlių“~~ našlių“. Gal čia ~~mat~~

kiek ir buvo tiesos, nes vėliau su savo žmona išsiskyrė net per bažnytinį teismą. Iš viso (Roželiškio) Baronas reputacijos buvo kiek įtartinos.

Paminėjau tik šituos, kuriuos aš su draugu Palinku anamet lankiau. Bet, kaip paskui radviliškėnus geriau pažinau, ten jau klebonaudamas, radau ten ir daugiau šviesių ir kilnesnių vyrų. Bet tuo metu nelabai gilinomės į žmonių širdis ir neklausėme apie praeitį: įdomus, – ir lankėme. O Hauptquartier budavo pas vietos kleboną, kun. Albiną Alseiką, kurį draugas praminė „Džigit“, nes tai buvo tikrai smarkus vyras. Kad suzirks bažnyčioje egzekorijų formą, tai moterys turi trauktis šalin. Iš visoje parapijoje tik jis ir dar vienas žydelis, kadse tai Leibkė, taip smarkiai greitai važinėdavo arkliais.

Šeimininkavo pas kun. Alseiką jo sesutė Barborytė, žemaitė, kuri, rodos, tik ir laukė progos pavaišinti ką. Taip pat ir pats klebonas.

Nors anais laikais skautų nebuvo, bet mudu su draugu Paliuku vasaros atostogas Radviliškyje galėtų priminti jūros skautus. Paliukas, gimęs augęs prie Apaščios ir išbuvęs tik vasaros dienas praleidęs upėje, ir dabar be galo mėgo vandenis, ir čia mane į vandens sportą įtraukė. Čerka turėjo valtį, ar savo ar kito savo dispozicijoje, ir plaukdavom iš Radviliškio į Leitiškius. Dar buvo Radviliškyj ir ten atostogaudavo Peterburgo Kun. Seminarijos auklėtinis Martynas Venclovas. Dažnai ir jis dalyvaudavo toje kelionėje. Paliukas dirbo daugiau liežuviu, kaip irklu, ir kartą taip susimetė valtyje, kad Venclovas, stačias stūmęsis per akmenis, išvirto iš laivo ir su visais drabužiais iki kaklo pasinėrė vandeny. Aš tik vieną ranką sušlapau. Bet kol Leitiškius pasiekėme, nors ir ilgi drabužiai, ~~Venclo-~~ draugas Martynas ir išdžiūvo: mat vasaros saulė.

~~Sieradavom~~ Šioje kelionėje ne vien tik vaišindavomės ir dainuodavom. Jau maišėsi ir čia „Aušra". Drauge su minėtais savo bičiuliais nusiskųsdavome rusų okupacija, spaudos uždraudimu, kas ypač buvo jaučiama čia, pakrašty, nes latviai laisvai naudojosi spausdintuoju žodžiu; kėlėme visur tautišką susipratimą, ir, gal būt daugiausia žadinant Čerkai, sumanėme įkurti

tam reikalui draugiją, žinoma, slaptą. Susižinojom su kitais moksleiviais, kaip tai Povilu Jakubėnu (iš Vaškūnų) vėliau evang. reformatų pastorium, Nastopka, iš ~~[illegible]~~ Rinkuškių — vis biržėnai (ir reformatai) ir kitais, kurių šiandiei nebe ~~[illegible]~~ prisimenu, ir nutarėm sušaukti visuotinį draugų susirinkimą. (Vietos tam labai tiko: nuošaliai tarp miško.) Tai įvyko Savičiuos pas Mykolą Pališkį. Draugijos statuto apmatus aptarėm, ir nutarėm leisti savo hektografuotą laikraštėlį. Visi pasivadinom savo ~~s~~ slapyvardžius. Pats šeimininkas, kadangi dėvėjo baltais nemuštais kailinėliais, pasivadino „Riešutėlis", Maciejūnas – „Aguras", aš – „Skudutis", Čerka – „Starkus"; kitų nebeprisimenu. Draugiją pavadinom „Nemunėlio ir Apaščios Vienybė", kadangi visi buvome gyventojai ~~šių dviejų~~ iš šių dviejų upių.

Pradėjom ir laikraštį organizuoti. Vardą jam davėm „Palemonas"; mat taip vadinosi legendarinis Lietuvos kunigaikščių protėvis, atplaukęs Nemunu į Lietuvą. Mūsų „Palemonas" – irgi tik ant šiaurės Nemuno gimė. Mat vietos žmonės jį vadina paprastai Nemunu, ne Nemunėliu. Redaktorium išrinkom Pališką, o artimiausiais bendradarbiais buvome Čerka ir aš. „Spausdino", hektografavo, rodos, Čerka savo „Muziejuje". Išėjo keletas

numerių. Kaip gaila, kad šiandien neužsiliko nei vieno jo numerio. Dar ilgiau laikėsi Čerkos Muziejuje.

Vandens iškyla būdavo vėžiavimas. Draugas Paliuškas suorganizavo ją vieną kartą per atostogas 1895 m. Apaščios krante tarp Radviliškio ir savo tėviškės Jasiškių. Suvyko visa Radviliškio aristokratija: Klebonas, Alseika, vaistininkas Jakobovski, volostis, su žmona, ir kiti; apie 15 žmonių. Laužas, samovaras, lėkštės su užkandžiais, klegesys, dainos, (netrūko, žinoma, ir alkoholio.) Paliuškas su savo teta prigaudė jau anksčiau varlių, nulupė joms odas, pririšiojo prie sietelio su kotu ir išdėliojo upės pakraštyje. Palaukus pusvalandį, mes, jaunesnieji, einame traukti vėžių: vienas, antras sietelis — tuščias, ir taip visi, varlės neliestos. Dedame vėl atgal, o po pusvalandžio vėl einame pasiimti vėžių; tik vėl deja nei vieno vėžio. Dar buvo pamėginta kelis kartus sudėlioti sietelius, - ir vėl tas pats: vėžiavimas paliko be vėžių. Aš gerai prisimenu tuos ir metus, kadangi tai ir buvo tie metai, kad vėžiai Apaščioj ir Nemunėly išnyko. tai jų ir maro metas. Tas pats buvo, sako, ir kur kitur Lietuvoje. Nors ir be vėžių, linksma iškyla užtruko iki pusiaunakčio.

Pasiekdavom ir Šenbergą (dabar Skaistkalnė) * Kurše buvojau už Nemunėlio, ypač per Kanapinės trijų dienų ~~ir d~~ atlaidus. Klierikai mėgsta per šventes patarnauti bažnyčioje per pamaldas. Klebonai ir tuo džiaugiasi. Tarnauja ar tik po porą komžose, arba, jei daugiau susirenka, sudaro ir visą asistą, kas savo nepaprastumu apeigomis ir žmones stebina ir padidina iškilmingumą. O kai per Mišparus, tai ir giedojime dalyvaujam. Šenberge klebonavo kun. Augustinas Lucšė, svetingas klebonas, ir ten aš turėjau progos susipažinti su latviais.

Vasaros greit pabėga. Vėl 6 mylių kelionė į geležinkelio stotį. Klierikaujant, į stotį vykdavau jau be draugų. Mat Giritautas ėjo medicinos mokslus Kievo universitete, o Čeponis – Peterburge, bene, kuriame ten institute. Dėl to sieksdavom dabar Subačių. Kadangi kelionė ilga, tai dažnai sustodavom pakelėj pailsėti; ypač Salamiestėnų Medinėškių pas senelius Matulius, kurie, kaip ir Saručių Matuliai, buvo bevaikiai. Kadangi tai būdavo jau rugpjūčio pabaiga, – dar ir šiandien prisimenu, išvykstant iš jų į ~~stotį~~ ankstyvą rytą, jaunus gaidžiukus (ir vuprėjimą, obuolių didelianie, sūtke parkanduriame sode.) giedojimą, ~~ir ...~~. Abu seneliai ilgai gyveno; namai buvo senoviniai, bet platūs, kaip pas Vienasadį. Senelis Matulis nors buvo jau apie 80 metų, bet kai, paėmęs stalo peilį, perrėkdavo sau per dantis, tai peilyje palikdavo ruožas, kaip nuo titnago. Vieną kartą, man išvykstant iš Medinėškio, bobutė dovanojo (senovinį geltono) aukso pinigą, 5 rub. vertės, už kurį mokėdavo 7½ rublius. Jį dar ir šiandien tebeturiu, nors per tuos 45 metus teko tiek visokių permainų pergyventi.

O kartais tekdavo nakvoti jau pačiame Subačiuje prie stoties. Tada prie stoties, antroj pusėj bėgių buvo tik viena, žydo laikoma, karčema; miestelio, kaip dabar, visai nebuvo.

Vieną kartą, Kalėdų atostogoms pasibaigus, vykstant į Subačiaus gelež. stotį, pasitaikė labai šaltas vėjuotas oras. Tėvas sūnelė vilkėjo vienais kailiniais, o aš užsispyriau pasilikti savo klieriškame, tiesa, vatuotame apsiauste. Baisiai sušalau. Privažiavus Antašavą, karčemoj ilgai šildžiaus. Bet vis tiek dėl šito savo kvailo užsispyrimo Kaune dar tris mėnesius jaučiau peršalimo pasekmes. Tik dėka savo labai geros sveikatos likau negavęs kokios džiovos ar nepagydomo reumatizmo. Nors reumatizmą, Seminarijoj būnant, nugaroje ilgai kentėjau, kur būt vėl nesisaugodamas. O išsigydžiau Kneipo būdu. Kneipas buvo tada madoj: daug kas vykdavo pas jį patį į Wörishofeną (žinomas Kupiškio klebonas, kan. Kozmianas ten ir mirė ir palaidotas), o mes noriai studijuodavome jo gydymo vadovėlį lenkų kalboje. Jo patarimu, prisiroviau piktadilginių, pasidariau vantą ir karštoj pirty (pas draugą klier. Joną Daugį Kirietkeliuos, šalia Biržų,) gerai išsivanojau nugarą.

Iš praeito. Ta vanta, parkui atėjusios pirtin moterys, kaip labai minkšta, patarnyje irgi norėjo pasinaudoti, tik labai apsivylė.

Ėjęs visus 4 kursus, ~~teko ser~~ po vasarinių atostogų grįžus Kaunan, teko rengtis aukštesniems šventimams, iš kurių pirmutinis ~~buvo~~ yra Subdiakonatas. Jį priimant, kandidatas daro amžinus skaistybės apžadus ir atgal grįžimo į pasaulį kelio nebėra. Todėl su labai dideliu susirūpinimu rengiamasi tam šventimui. Laikomos visos savaitės rekolekcijos. Kandidatas įtemptai save tiria, ar pašauktas ar ne į kunigus. Atsimenu, ~~net pakenkė~~ tie apmąstymai man net pakenkė smegenims, ir manau tiktai dėl to, kad mūsų dvasios vadai nemokėjo tinkamai pamokyti ~~kaip~~ apmąstymų technikos. Kai kas po tų rekolekcijų pasitraukia iš dvasininkų luomo.

Mūsų, rodos, 23 ėjome į šventimus, o juk į I kursą buvome įstoję 40 žmonių. Kiekvieni metai vis nubirėdavo, bet daugiausia pirmaisiais ir antraisiais metais. Liūdėdami,

atsisveikinau su tais draugais. Ir, kiek galėdami, stengiamės jiems padėti. Kadangi išstojantiems kunigiški drabužiai nebereikalingi, tai draugai sumeta jų vertės pinigus, o drabužių krauna burtų keliu. Ir man yra tekę kailiai išlošti. O daiktus, tikrumoje knygas, išlicituojam. Dar ir šiandien kaikurias knygas tebeturiu, pirktas iš draugų licitacijos būdu. Taip kad draugas, išeidamas iš Seminarijos vis šiokią tokią sumą išsineša, kas jam ypač praverčia, žinant, kad tokiais atvejais tėvai dažniausiai atsisako toliau remti sūnų jo moksle.

Subdiakonatą teikia vyskupas iškilmingose pamaldose su daugeliu apeigų. Kandidatams kryžiumi gulint, giedama Visų Šventųjų litanija, kurios metu vyskupas, atsistojęs, juos laimina ir tas metas laikomas lemiamu žygiu į kunigystės tarnybą. ~~Ta~~ Man kaip tonsūros ir 4 žemesniųjų laipsnių, taip ir subdiakonato šventimus suteikė Žemaičių vyskupijos vyskupas Meč. Paliulionis. Seminarijos bažnyčioje 1894.IX.24 s.k., suteikdamas titulą Vaškų (oficialiai Konstantinovo) bažnyčios. Nuo tos dienos ./.

~~pradėjau~~ iš pareigos pradėjau kalbėti kunigiš-
kus poterius, brevijorių. Kadangi tokiais
atvejais draugai solenizantą sveikina ir
dovanų teikia paveikslėliais ir knygomis,
aš iš jaunesnių draugų gavau dovanų
brevijoriaus knygą dviejuos tomuos, už
kurią be abejo jie sumokėjo bent
keliolika rublių, anais laikais aukso
valiuta. Dedikaciją pasirašė net 42 draugai;
tarp kitų randu pavardes J. E. Arkiv. Metr.
Skvireckio, Generalvikaro prel. Šaulio, Kan.
Dogelio, kun. Alf. Petrulio. Dedikacijai
~~paprastai~~ parašyti paprastai buvo kviečiami
draugai kaligrafai. Man šią dedikaciją
rašė, rodos, Kuodis. Mūsų kurso buvo
ypatingai gražios rašysenos draugas
Paškevičius.

Aš buvau per daug jaunas, kad galėčiau priimti diakonatą ir kunigystę, nes kiekvienam šventinamajam turėjo būti tam tikri metai. Bet mano draugai ėmė rengtis ir šitiems šventimams ir, baigiantis 1894 metams, buvo išventinti į kunigus ir išsiskirstė po Lietuvos kampus dirbti Viešpaties vynyne. Aš palikau, nelyginant, dar mergauti. Teturėjau ~~22~~ 21 metus, o kunigui reikia turėti bent 25 metus. Tik Popiežius paprastai dispensuoja vienus metus, vyskupas - irgi tiek pat, o vysk. Paliulionis, kaip vyresnis ir daug nusipelnęs, galėjo dispensuoti dar pusę metų: tokiu būdu aš tegalėjau būti išventintas tik 1896 metais pavasarį.

Ir aš negaliu sau dovanoti, kad šituos pusantrų metų taip veltui praleidžiau, kuriuos būčiau galėjęs sunaudoti mokslui. Dabar gi, pačiam jaunume ir gabume, nusistumdžiau po Kuršėnus nuobodžiaudamas. Bet neatsirado, kaip toj Evangelijoj, žmogaus, kuris būtų mane ir paraginęs ir paremęs eiti aukštesniuus mokslus. Nuostabu, iš Seinų vyskupijos, šiandien Vilkaviškio, visados daug jaunų kunigų būdavo siunčiami į užsienio aukštąsias mokyklas. Žemaičių vyskupai

buvo čia kitokios nuomonės, neva besirūpindami, kad rusų valdžia paskui tokiems kunigams neleidžia užimti kunigo pareigos vietų.

Taigi planavojau, rūdijant mano dvasios žagrei, po mamus, dar juos apmąstydamas, ūpą pagyvendamas. Šiek tiek užrašinėjau dainas ir kitą tautosaką; bet dar į šitą darbą nebuvau įsitraukęs, ir tiek, kiek būčiau galėjęs, nepadariau. O galėjau daug ką padaryti.

Šiame linginėjime ~~\[illegible\]~~ tik tokią pertrauką turėjau, kad 1895 metais liepos mėnesy buvau pašauktas iš Kuršo dalyvauti vyskupo lankyme parapijų. Tada mat buvo paprotys, kad vyskupas į savo vizitaciją imdavosi su savimi atsitiktai diakoną ir subdiakoną. Tebediakonavo, kaip jaunas, dar draugas Teofilius Tamošauskas. Taigi mudu ir važinėjome drauge su vyskupu Paliulioniu ir jo sekretorium kun. prof. Ant. Karosu po Joniškio dekanatą. Tada vyskupo lankymais parapijose buvo didelis įvykis: per metus Žemaičių vyskupas aplankydavo tik vieną dekanatą. Ir tai labai didelėmis formalumais ~~būdavo apstatyta~~ iš rusų administracijos

Rodos, 4-me kurse būdamas, buvau pasiųstas į Katedrą skaityti per 40 valandų atlaidus, Sopulingosios D. Motinos prieš Verbų sekmadienį, meditacijas: gal manė, kad geriau skaitau iš knygų. Skaitydavau lenkiškai.

pusės būdavo apskalyta. Vyskupą nuolat lydėjo ir sekė vietos pristavai, miesto viršininkai. Vyskupija buvo didelė ~~Pradėjome nuo~~ apėmė Kauno ir Kuršo gubernijas, taigi vyskupas savo vyskupystę visą teaplankydavo per 25 metus, vadinas, parapija savo vyskupo susilaukdavo tik 25-ais metais. Gali sau įsivaizduoti, kiek per tiek metų prisirinkdavo Sutvirtinimo Sakramentui žmonių ir vaikų. Vyskupą žmonėms tik retai, gal tik vieną kartą per gyvenimą tekdavo pamatyti. Todėl tėvai savo vaikus ant rankų iškeldavo, kad tas nors kartą vyskupo kepurę pamatytų. ~~Ir~~ Aišku, ir pats vyskupas buvo ypatinga pagarba apsuptas.

Pradėjome nuo Šiaulių. Bene tris dienas čia vyskupas užtruko. Žmonių begalės, spūstis nežmoniška. Sutvirtinimo Sakramentas teikiamas šventoriuje. To Sakramento einančių nebe šimtai; bet tūkstančiai. Jiems išpažinties išklausyti reikia ir kunigų daug. Kas tik gali, suvažiuota iš aplinkinių parapijų. Bet policija irgi budi, kad jų nebūtų per daug. Vyskupo kiekvieną žingsnį

O dar rečiau vyskupas rodydavos Kurše. Gal dar ir dėl to, kad nemokėdavo latviškai; ir tuo būdu nemalonu jam buvo prieš savo ganomuosius pasirodyti nebyliu. Dėl to ten buvo parapijų, kurios vyskupo nebuvo mačiusios 40 metų. Nenuostabu, kad ten visokių iškrypimų yra buvę disciplinos atžvilgiu.

sekė. Banderijų, raitųjų sutikimo, kaip dabar kad yra, tuomet nebuvo leidžiama. Bet vietos gyventojai, net žydai, paprastai su didele pagarba, minioms dalyvaujant, vyskupą sutikdavo prie savo miestelių. Neužtvenksi upės bėgimo: tai buvo ne tik religinės manifestacijos, bet drauge ir ir galingas lietuvybės pasireiškimas, tautos vienybės ir gajumo: bažnyčioje skambėjo lietuviškas žodis pamoksluose ir minios balsas giesmėse. O tų minių vadais buvo, aišku, kunigai. Tai jautė rusų administracija ir dėl to taip stropiai sekė kunigus ir klebonijas. Ir per visus atlaidus pristovas būtinai atvykdavo į miestelį ir visą dieną sėdėdavo klebonijoje, šeimininkų vaišinamas: aš reikėjo tuos šunes laikyti, kad nelotų. Juk tuomet į Kiekvieną parapiją tegalėjo atvykti tik ~~žinomų~~ tam tikrų kaimyninių parapijų kunigai. Jei atvykdavo kunigas, į tokius sąrašus neįtrauktas, jis tik bažnyčioje slaptai patarnaudavo ir turėdavo nepastebėtas išsinešdinti. Ir šiaip, kunigui buvo uždrausta be leidimo išvykti iš savo parapijos ribų. Taigi pristovas

pantėdi Žeiminiškų klebonijoje. Klebonas turėjo būtinai jį sodinti per viekes su svečiais. Ir tas nesivaržydamas vaišinosi. Atsimenu, ~~tai buvo~~ Papilių per kurios ten atlaidus, kada klebonas pasiūlė išgerti, tas laisvai pastebėjo: „gorkoj, gorkoj, – sladkoj nechoču".

Vyskupo vizita parapijoje baigdavosi iškilmingais pietumis, į kuriuos klebonas kviesdavosi ir savo žymiuosius parapijiečius, žinoma, dvarponius, nes ir konversacija tuomet vykdavo tik lenkų kalba.

Gal tas ir praktiška buvo vyskupui vizitoje turėti savo nuolatinius diakoną ir subdiakoną, nes jau buvę patyrę, ko reikia tokiais atvejais ir tuo nemažai pagelbėdavo klebonams. Tik todėl mus netik vaišindavo, bet dar ir kelionei įdėdavo kokį trinkelį. Ko mums daugiau reikia? Ir iš viso tas visas mėnuo buvo vienas malonumas, nors darbo ir netrūkdavo. Vyskupui išvykstant į naują vietą, mes su daiktais važiuodavom pirma: tai būdavo dažniausiai tos parapijos kaimiečių vežimai. Nuvykstam pirengiam ir laukiam Jo Ekscelencijos.

Mažose filijėlėse vyskupas apsistoja tik prava-žiuodamas: priima raportą, suteikia Sutvirtinimo Sakramentą, palaimina ir vyksta toliau. Ši pa-prastai ir čia kun. Klebonas ruošia gausų stalą. Bet ir mes ir kunigai, taip ir Žangytojas, skubame toliau, nėr kada prisėsti prie stalo, mes belaukiant Ekscelencijos prie stalo ne-kviečia, – tada net gaila kun. Klebono, kuris stačiai nusiminęs, jog jo ruoštosios vaišės buvo visai veltui.

Ir taip apsukom didžiausią ratą Šiaulių tertinįgame apskrityje, Joniškio dekanate. Į rytus toliausiai buvo nukrypęs iki Žeimelio, kur jau buvo jaučiamas latviškumas. Joniškis buvo pusė vizitacijos, ir po Ekscelencijos buvo paskirta poilsio savaitė. Bet Joniškis vasarą – viena kankynė: dienos karštos, o čia nei upės, nei miško, – nėr kur dėtis. (Kunigai išvažinėjo, ir beliko mums su vietos kunigais ir vyskupo sekretorium) ~~Belik-davo~~ tik pasivaikščiojimai ~~pasiekdavom net Kalnelį~~ pavakariais; tada pasiekdavom net Kalnelį su jo koplyčia. Dar turiu pridurti, kad šioje vizitoje kažkaip ko ne ~~visose~~ į visas vietas, bent ligšiol, ~~važiuojėse~~ važinėdavo du stiprūs vikarai kun. Križanauskas, vėliau ka–

naujinskas Salako klebonas, ir kun. Šurna, vėliau Deltuvos klebonas: jie du, mes du su diakonu, ir pramine mus „vyskupo ketveriukė."

Jau kur kas gamtos atžvilgiu įdomesnė Žagarė: čia ir bažnyčios dvi, upė, miškas. Pavakary ~~iš senų papročių~~ po pamaldų senu papročiu su sekretorium kun. Karosu ir kitais kunigais išėjom pasivaikščioti Kuršo pusėn į pamiškį. Čia ant vieno stulpo buvo latviškas užrašas, kad po mišką vaikščioti uždrausta. Aš, jau kiek apsipratęs su latvių kalba, jį garsiai ir perskaičiau: „Pa mežu staigat cieti aizliegts." – „A, to korządzimie i po Łotewsku," taria į mane kun. Karosas: „no, to prosta droga do Kurlandyi." Į tai aš čia didelio dėmesio neatkreipiau, bet tai būta man lemiamos reikšmės. Kada baigėm vizitaciją, Kuršėnuose, kartą kun. Sekretorius ima mane, pasivaikščiojant sode, kamantinėti, kur aš esu mokęsis ir kita ką, – pasirodo, kad jis jau galvoja apie mane, kur paskirti. Ir tiesa, po vasario mėnesy, kaip tik išsišventinau į kunigus, vyskupas paskyrė mane į Liepoją, į Latviją.

Viena iš įdomesnių bažnyčių buvo Šakynos. Joje ir ant sienų ir ant durų buvo keletas parašų. Beatsimenu tik tokį: „Žvirblis ir Varna šią bažnyčią pastatė." Žvirblis buvo ūkininkas, o Varna – Varanavičius klebonas; ir jie abudu surinkę ir lauko akmenis ir tą bažnyčią pastatę. Ir tiesa, ji pastatyta iš paprastų netašytų lauko akmenų.

Visa kelionė nuo geležinkelio prasidėjo ir prie geležinkelio pasibaigė, mat tada dar nebuvo automobilių, ir ilgesnei kelionei reikėjo glaustis prie geležinkelio. Grįžau namo, šiąja kelione labai patenkintas.

Rugpjūčio 23 s.k. suėjo man 22 metai, ir galėjau jau šventintis į diakonus. Nuvykau į Kauną, išlaikiau diakonato egzaminus, atlikau rekolekcijas, kurios dabar buvo ramios, ir rugsėjo 23 d. Seminarijos b-čioje tas pats Ordinaras, vysk. Paliulionis, man regis kad drauge su kitais, jaunesniojo kurso klierikais, pašventino mane į diakonus.

Bet kunigystei dar trūko man pusės metų. Tad grįžau namo į Kriukėnus tinginiauti. Tik ką diakonatas jau įdomesnis: gali šv. Komunijas

Dar kiek primenu Grūsdžius, arba tiksliau jo Kleboną kun. Reverkį, seną, senų papročių, sako, mėgusį konjaką, ir kalboje nuolat vartojusį hiperboles, kurias apylinkės kunigai dar šiandien primena.

dalyti, krikštyti, ir pamokslų dažniau kviečiami sakyti. Tiesa, aš dar subdiakonu būdamas Šapiūo klebono kviečiamas jo bažnyčioje Velykų naktį sakiau pamokslą. Ir rengdamas prisinervinau ir sakydamas prisvargau, nes sakiau be ne dvi valandas. Kokia vaikystė!

Pagaliau artinosi ir metas, kada aš galėjau būti pašventintinas kunigu: vasario pabaigoje, 23 d. 1896 metų suėjo man 22½ metų. Buvo panaudotos visos dispensos; egzamenai išlaikyti ir po atatinkamų rekolekcijų nym. Arkt. Baranauskas mane vieną Seminarijos koplyčioje pašventino kunigu, vasario m. 25 dieną 1896 m. Sacerdos in aeternum!

Gyvenau Infirmeriumo kambariuose. Kada grįžau po šventimų į kambarį ir, kiek pavargęs, atsisėdau prie stalo, - kažkoks, lig šiol nepatirtas, džiaugsmas apėmė mano sielą, kažkokia palaima nužengė ant manęs: jaučiau džiaugsmą, ramybę. Ir pats savęs klausiau, ką jis galėtų reikšti? Ar jaunmas objekto gyvenimo tikslo, ar kunigystės Sakramento

malonė? Vienas Dievas težino. O gal mano
[margin: tiesiog] šventos motinos dvasia sušvytavo iš džiaugsmo,
kad jos troškimas gyvai ir maldos pasiekė
tikslą, – ir aš tai pajutau? Bent šį džiaug-
smą palaikiau sau įrodymu, kad patai-
kiau į savo pašaukimą, ir belieka man da-
bar nesidairant, paėmus arklą į rankas,
eiti skirta man dirva. In nomine Domini!

Lyg liūdna skirtis su Seminarijos mūrais.
Aš tiek čia patirta! Čia atrastas gyvenimo
kelias, čia ant jo pastatytas, čia tavo darbui
ir kelionei įduotas bagažas. Apeinu dar juos
ir bažnyčią, atsisveikinti su ta vieta, kur
ypatingai daug šv. malonės yra man teikęs
mano Leidėjas, mano Išganytojas.

Pagal priimtą etiketą padariau vizitą
savo konsekratoriui, vysk. Baranauskui, lyg
didžiuodamasis, kad ir jo, kaip didelio vyro,
dvasia nužengė ant manęs konsekravimo
metu. Paskui Seminarijos vadovybei, kuri
man linkėjo kloties darbuose. Aš jau
buvau paskirtas į Liepoją, vietą nepaprastą

į didelį, svetimame krašte miestą, pas nepaprastą kleboną, baroną Roppą. Ir ragino mane kuo veikliausiai ten vykti, nes, vienam iškami pasišalinus, ar mirė ar buvo iškeltas, trūksta ten kunigų, o be to dar šaunios mokos.

Atsisveikinau ir su Bonifacu. Tai nepaprasta buvo figūra: Žemaičių kunigų Seminarijos be jo negalėjai įsivaizduoti. Jis buvo Seminarijos vartininkas ir gyveno čia pat prie vartų, šalia varpinės, mažiukam butely. Žemas, palinkęs, susikūprinęs kaukši kiemu, ką nors nešdamas nupirkęs mieste, atiduoti auklėtiniui, iš kurio už fatygą vis kiek gaudamas. Niekuomet nesiginčija. Tas Pasvalio žmogeliukas, nors metų dešimtis gyvenęs Seminarijoje, priverstas lenkiškai kalbėti, iki pat senatvės negalėjo ištarti lenkiškų garsų ch ir f., ir kalbėjo: klieb, pyšedši, bygvši, wziol i umał. Kokios krautuvėlės Seminarijoje nebuvo, tai Bonifacas ją pavaduodavo, pristatydamas viską, nors ir rūkalus ir net gėrimus. Klierikai mėgdavo jį kalbinti ir erzinti. Ima kalbėti

apie profesorius. Paliekė kun. Pavilonį, ir klierikas sako, kad jis šventas žmogus. Į tai Bonifacas atsako: „Święty, to święty, ale nie cudowny." Kai mūsų kursas ėmė lietuviškai kalbėti ir taip pat buvo kreipiamasi į Bonifacą, tas užsigaudavo, laikydamas save panicka, ~~kad ne~~ lyg kad klierikai tyčia norėtų pabrėžti, kad jis ~~nėr~~ ne ponas.

Skubėjau tėviškėn laikyti primicijos, kad galėčiau dar Gaveniuose pagelbėti Liepojaus kunigams. Iš viso buvau rūpestingas, jautrus ir nepaisiau savęs. Nors, kai dabar pagalvoji, gal būtų buvę sveikiau man Liepojun nuvykti tik po Velykų.

Važiavau pilnas vilčių ir pasiryžimo, jausdamas turįs, nors tik sieloje, galią. Net ~~sto~~ po Kaišedorių gelež. stotį vaikščiodamas, laukdamas traukinio į Radviliškį (šakos iš Palemono į Gaižiūnus tada nebuvo), pats sau vienas vaikiškai galvojau, kaip, katastrofai įvykus, duočiau nukentėjusiems išrišimą.

Tais metais Velykos buvo labai anksti; kovo 24 d. sen. kalendorium. Papily būna dviejų dienų pusiaugavėnio atlaidai, o tais metais šv. Kazimiero diena puolė kaip tik į tuos atlaidus, pirmadienį. Su klebonu ir namiškiais ir sutarėm primicijas laikyti, būtent, tą šv. Kazimiero dieną. Namiškiai rengėsi kaip į kokias vestuves, aš man ta diena tiek pat reiškė, kaip kitiems jungtuvės. Ir aš pats, senu papročiu, vežiaus gana daug, iš Skirmunto sandelių paėmęs, butelių vyno. Ir ėra, kaip dabar galvoju, ir neprotingai be reikalo tas išlaidas dariau. Bet x tada jau tokia mada buvo.

Taigi pirmąsias savo Mišias laikiau Papily per šv. Kazimierą. Laikiau sumą, archidiakonu buvo patsai klebonas kun. Edv. Dambrauskas, tas pats, kuris mane šioje pat bažnyčioje krikštijo ir pirmą kartą prileido mane prie šv. Komunijos. Jis tais pačiais metais, Papily prabuvęs bent 25 metus, buvo iškeltas į Raudondvarį klebonu, kur ir mirė ir palaidotas.

Žmonių, kaip jau atlaiduose buvo mirių. Tranie jos ir pati primicija, kuri paprastai retas

retas švyscis. Pamokslą sakė ~~pats~~ tas kun. Klebonas. O jis pamokslininkas buvo žinomas. Jaudinantis dalykas primicijoje yra, kada jaunas kunigas laimina žmones, uždėdamas ant jų savo rankas. Sunku susilaikyti nuo ašarų ir pačiam kunigui, kada jis uždeda rankas ant galvos savo tėvui, broliams, seserims: tie bučiuoja jo rankas, o jis juos pačius į burną. Pirma, žinoma, laimina kunigus. Ir tai jau nelengvas daiktas mirioms, kiekvienam žmogui atskirai, uždėti rankas ant galvos. Tą ~~palaimą~~ laiminimą žmonės mielai priima ir laiko jį sau laime, ir ilgai prisimena.

Po iškilmingų pietų klebonijoje su suvažiavusiais į atlaidus kunigais kaimynais, vykau į Kirkščius, kur gryčia ir seklyčia ūžė kaip bičių avilys. Tos dienos ~~mano~~ giminės ir bičiuliai laukė, ir gausingai susirinko. O mano giminė plati. Mano seserėčios iš Vabalnyko pridarė visokių pagražinimų, simbolizuojančių tą dieną. Teikė ir dovanėlių, kurios kad ir nebrangios, bet man buvo labai mielios, ~~kurias~~ kai ~~ir~~ iš jų ligiol tebeturiu, kaip štai Sarvėčių bobutės Matulienės mėgstą staltiesę.

Rytdieną su svečiais vykome į Papilio bažnyčią, kur laikiau gedulingas pamaldas už šeimos, pirmoj eilėj už motinos, vėlės. Dėl to Papilio bažnyčia man pasidarė labai artima, labai mieli. Ji buvo medinė ir Lietuvai charakteringos medinių parapijų statybos, drauge su savo atskirai stovinčia varpine. Kada ją, rodos, ~~keletą~~ 1937 ~~m.~~ metais, pakeitė nauja iš akmens aukšta bokšta bažnyčia, aš jos gailėjaus kaip motinos ir, tą dieną būdamas prie naujosios b-čios pašventinimo, viešai savo kalboje b-čios dvasioje pareiškiau.

Čia ir baigės mano meilioriaus be rūpesčio jaunystės dienos. Lig šiol kiti apie mane rūpinos, mano tėvas ir senoji Alzbutė, mane lig šiol kaip motina globojusi. Padedama brolienės rengė man kraitį, pataline ir kitas reikmenis, dabar jau savarankiškam gyvenimui. Dabar jau reikės viso ko pačiam žiūrėti.

Tą pačią savaitę išvykau į Liepoją. Buvo pats polaidis. Ant į Subačiaus stotį vykom dviem vežimais: viename aš sėdėjau, kitame

brolėnas Nemaniaus Antanas vežė mano kraitį; skrynią su daiktais. Sunkus buvo kelias: vietom purvynė, vietom sniegas su ledu, vežimai vartosi; kone visada ant šono. Tai buvo penktadienis, kovo 8 diena. Kur čia pernakvojau, nebeatsimenu, tik į Liepoją pasiekiau ~~vėlai~~ vakare kovo 9 d., šeštadienį. Ir čia prasidėjo mano gyvenime naujas lapas.

Liepojus prie pat jūros, uostas, kur ruso valdžia ~~gyventojas~~ rengė sau karišką ~~virš 60 tūkstančių~~ uostą, asignuodama kasmet tam reikalui ~~#~~ 5 milijonus aukso rublių, kas pritraukė tūkstančius darbininkų, kurių didžiuma ir buvo iš Lietuvos. Miesto gyventojų buvo virš 60 tūkstančių, kolmė turi būt daugiausia latviai; bet daug mokvietėjusių, tikėjimu – protestantai. Tuo būdu patekau į visai nerkišką atmosferą, negu kurioje lig šiol gyvenau. Susidūriau su vokišku pasauliu, kuris dominavo visam Pabaltijy, ~~kame~~ pažiūry x, kuriam savo antspaudą uždėjo vokiečių ~~s~~ ordinai; Kryžiuočių ir Kalavijuočių. Tas žymu buvo ir visoje architektūroje, pradedant Klaipėda ir baigiant Talinu.

Čia man buvo viskas svetima, išskiriant

gal tik Katalikų bažnyčios, kurios tvarka ir kalba irgi skyrėsi nuo Lietuvos bažnyčių. Iš tiesų man Liepojus su visu Kuršu buvo užsienis. Nors tai vertė mane baikintis ir sudarė sunkumo ir nemalonumo ~~net~~, bet, giliau pagalvojus, man tai ėjo į sveikatą, mano dvasią turtino.

Svetimas visų pirma buvo mano principalas-klebonas. Tai nebuvo kaip kiti Lietuvos kunigai klebonai: ~~t~~ jo kilmė, išauklėjimas, išmokslinimas ir kelias į kunigystę buvo ne mūsiškas. Buvo tai baronas Edvardas von der Ropp. Tą von der jis visur pabrėždavo. Metų kokių 40, kilęs iš Kuršo baronų vokiečių, rodos, iš Bebros, netoli Ilukštos. Tėvas vokietis, motina, vokiško kraujo lenkė Plater-Zyberkaitė, abiedu aristokratiškų namų. Liesas, aukštas (aukštos kastos, Kuršo baronų), tikras vokiečio tipas. Nors dvasia buvo tikras lenkas, bet kraujo - vokietis. Jis pats sakydavo, kad girdi jame tik 1/8 lenkiško kraujo, o tai, einant gyvulių auklėjimo taisykle, laikoma grynakraujų padaru. Bet Zyberkai yra buvę visai sulenkėjusi šeima, kaip teko čia susipažinti su Zyberkais

iš Liksnos, Latgalėje, arba iš Kurtuvėnų, Lietuvoje. Baigęs Peterburgo universiteto teisių skyrių, tarnavęs ten pat Senate, kokiu būdu mėtės jis į kunigystę, - neteko patirti: jis apie tai niekuomet nėra užsiminęs, tik lyg kažkoks gandas buvo, kad dėl išsiskyrimo savo sužadėtinio. Teologiją studijavo Kauno Seminarijoje ir Insbrucko, Jėzuitų vedamajame, teologijos fakultete. Bet labai didelio gilaus proto: aš savo gyvenime nedaug esu sutikęs tokių protingų žmonių. Ir kad man teko su juo keletą metų gyventi, laikau tai dideliu pliusu. Nes tai buvo žmogus didelio patyrimo, plačių pažiūrų, plačių pažinčių, kas leido jam daug laisviau veikti, nes mūsų administracija jo privengė. Jis sunkiausiu ėmė statydinti naują didelę bažnyčią, kas Lietuvoje buvo surišta su didžiausiais sunkumais. Jį gerbė ne tik katalikai, bet ir protestantai ir rusai.

Mums, kunigams, kun. Klebonas, vėliau garbės kanauninkas, buvo prielankus, net,

pasakyčiau, draugiškas: sveikindamasis visados bučiuodavos, ir kas rytą ir po valgių, bet vis laikė tam tikrą distanciją tarp savęs ir mūsų. Puikiai mokėjo lenkų, rusų, vokiečių, prancūzų kalbas, taip pat ir raštu; puslinai latviškai vokišku akcentu, kaip visi baronai sako: aber tokō, o lietuviškai tik keletą žodžių: suprast gal suprato, nes išpažinčių klausė ir lietuvių. Ir lietuvių, stačiai nekentė: kažkokia (protėvių) kryžiuočių dvasia čia veikė, ir visais būdais stengėsi juos išnaikinti; sutautinti, būtent, sulenkinti. Čia jam buvo visos priemonės geros: parapijinėn mokyklon atsikvietė lenkes slaptas vienuoles, honoratkas (jų steigėjas buvo kapucinas T. Honoratas), kurias paprastai visi vadino panienkomis. Buvo jų ir kita šaka, siuvėjų, kurios čia turėjo savo namus ir dirbtuvę. Tos panienkos turėjo lietuviukus perdirbti į lenkus ir tik tada leisdavo prie pirmos išpažinties ir komunijos. Toji parapijinė pradžios mokykla buvo tikras lenkų fabrikas. Pro forma buvo ir viena lietuvė panienka, iš bajorų Vizgirdaitė Bronislava ir latvė Emilija Rosenthal. Matyt, jom

palikdavo pačius negabiausius, kurių nebuvo galima išmokyti lenkiškai.

Antras dalykas – pamaldos lietuviams bažnyčioje. Kas šventadienis buvo sakomi 4 pamokslai: iš ryto apie 9 val. lietuviškai pakaitomis latviškai, prieš sumą lenkiškai, po sumai vokiškai, per mišparus pakaitomis latviškai ir lietuviškai. Žmonės mišių klausyti, ~~ypač~~ ypač lietuviai, paprastą eiti sumai, todėl rytais ar vakarais jų neperdaugiausia ateidavo, bet per sumą – stačiai spūstis. Kai po sumai kan. Ropas imdavo sakyti vokišką pamokslą kurio tesiklausė daugiausia katalikų vokiečių, ar tikriau suvokietėjusių lietuvių (Baltunovsė, Varkanovsė, Savicki), – šventoriuje ir gatvėje prie didžiosios durys net juoda būdavo mūs lietuvių prastų žmonių, daugiausia darbininkų, suplaukusių ypač iš Žemaičių ~~su~~ statomo karo uosto darbams. Mes, kiti kunigai, reikšdavom protestą prieš tokį lietuvių ir Dievo skriaudą, bet, žinoma, tyliai, nes kan. Ropas čia ir Kaune buvo visagalis. Jis čia laikėsi mokslikai savo, išeidamas

iš to nusėtimo, kas yra mums reiškęs ir žodžiais, jog lietuvis esą tiek maža, kad jie vis tiek pasiekia visų pūroje ir šūsią katalikų klaipėčiai, kai tuo tarpu sulenkėję jie išlošią katalikais.

Klebonijos kalba, aišku, buvo lenkų kalba; man kart buvo progos joje pasilavinti.

Svetima buvo ir pati gamta. Traukiniu (dar iš Kelmės kun) vykstant į Liepoją, iškišus galvą pro vagono langą jau jautei jūrą: jos drėgnumą ir kvapą, dėl išmetamų krantan žolių. ~~Drėgmę pajutau~~ Ypatingą Liepojaus drėgmę pajutau pačią pirmą dieną: kol atėjau iš bažnyčios per šventorių į kleboniją, kitkantroj pusėj gatvės, visa kepurė buvo šlapia nuo rūko.

Kaip visas Liepojaus miestas gyveno vien jūra, dėl savo neužšalamo uosto ir vasaros maudynių, taip ir gyventojams vienintelis malonumas, pasivaikščiojimo vieta, buvo jūra, pajūris, nes arti miesto nebuvo miško ir kitur kur oru pakvėpuoti nebuvo. Ir eidavom mes, kunigai, drauge su kan. Roppu,

diena dienon į pajūrį, žrandą, paplūdymį: ir vasarą ir žiemą, ir pavasarį ir rudenį; ir gražiam ore, ir audroje, kada bangos mušė per visą paplūdymį iki pat~~a~~ kopų bei krūmų. Ir prisižiūrėjau aš tai jūrai ir pamilau ją. Nors kiekvieną dieną ėjom pajūrin, bet jūra niekuomet neatsibodo, vis ji jauna, vis ji graži, didinga, gyva.

Ypač vasarą galėjau ja naudotis, kada kiti pinigus mokėdavo, kad ją pasiektų: daug kas, tiesa, pro Liepoją vykdavo į Palangą, nors buvo 10 mylių, nes artimiausia gelež. stotis. Užtat tik čia išmokau gerai plaukioti, ypač nardytis.

Klebonija ~~buvo~~ ~~atbula~~ segmé nuo šventoriaus tik gatvė - Wilhelminenstrasse -. Buvo mūro, durys atvestų su salkomis. Vienam gale gyveno klebonas, turėjęs 4 kambarius; toj ~~Ł~~ pusėj buvo nedidelė išvirtuvė; antram gale du butai po 2 kambariu vikarams: vienas kambarys didesnis - salionetis, antras gulamasis su rašomuoju stalu. Aš apsigyvenau bute nuo gatvės, į bažnyčios pusę; po langais buvo

darželis tik su krūmais. Užpakaly klebonijos ~~ir~~ didelis plotas smėlio daržams; toliau sodo, ves liepa jus ant purtomo smėlio; tik kampe augo seni pakrypę žilvičiai, kur vasarą iš bėdos tekdavo slėptis nuo karščio, nors čia mažai pučiąs vakarų vėjas nešė akmeninių anglių dūmus iš tuoj čia pat už tvoros esamos kalvės.

Vėliau įsigijau šį minkštų baldų komplektą ir plačią turkišką sofą; keletą paveikslų: didelį po stiklu popierinį spalvotą ~Murillo kopiją~ Švenč. P. Marijos Nek. Prasidėjimo, o kitą, aliejinį - Kristus moko iš laivo Genezareto ežere; ~~ta paro~~ ir kopija kurio tai žinomo paveikslo; jį man kostai dailininkas atnešė dar neišdžiūvusiais dažais, matyt, labai reikalingas pinigų; rodos, buvau mokėjęs 35 rublius. Dar turėjau didelį pastatomą krepšį su gėlėmis.

Tada elektros dar nebuvo, degindavome lempas ir žvakes. Gatvėse degė gazas. Kaip tik tuo metu ~mieste~ vedė elektrinį tramvajų.

Taigi atvykau Liepojun dirbti jo bažnyčioje kaip vikaras, išvykus kun. Andriuškevičiui, pasižymėjusiam gražiu boso balsu. Atvykau šeštadienį prieš Kančios sekmadienį. Nuo šios dienos ypač prasideda velykinės išpažinties klausymas. Pirmą kartą įžengiau Liepojaus katalikų šventovėn, kuri dar nebuvo baigta, vadinas, naujoji, nes senoji jau buvo permaža pradėjusiai nenormaliai augti parapijai, dėl suplaukusių darbininkų į statomąjį karo uostą. Naujoji bažnyčia nebuvo statoma naujoj vietoj, tik, senajai b-čiai nugriovus pietinį šoną, buvo šia kryptimi tolyn tęsiama, taip kad senoji bažnyčia paliko skersai bestovinti naujajai iš didžiųjų durų galo. Senosios b-čios presbyterija buvo paversta šventė. Motinos koplyčia, kuri gal net dviem metrais buvo žemesnė už naujosios b-čios grindas. Mat iš viso, taip pat kaip ir Rygos senosios b-čios, Liepojos b-čia buvo nugrimus į smėlį, arba tikriau apnešta nauja smėlio sluogsniu. Toj koplyčioj, kaip buvo senojoj b-čioj, taip ir pariliko pakabintas

miniatiūrinis laivelis, kaip votum, kadaise žvejų pakabintas. Tokį pat laivą teko matyti Pilbergės, 10 mylių į šiaurę nuo Liepojaus, b-čioje, Untingofe prie Šventosios. Onet ir iš Varnių katedros Kauno Religinis Muziejus tokį laivelį yra atsivežęs.

Naujoji b-čia buvo bazilikinio stiliaus. Statė gabus architektas Strandmanas, švedas, kurį kan. Ropas vėliau rekomendavo Palangos b-čiai statyti, Plungės, o gal ir kitur. Kaip visi magnatai, paprastai nesipažinę su menu, ir Ropas tik pavedė Strandmanui viską iki smulkmenų daryti stilingai. Dėl ir mūsų, Lietuvos, senosios b-čios visos stilingos ir originalios.

(Jos išorinės sienos iš geltonų plytų, o stogas iš grifelio plokštelių)

Liepojaus bažnyčios išbaigimas truko dar keletą metų. Ypač nemalonus buvo mums kunigams, kada pą tinkavo: teko su klausyklomis kraustytis iš vieno pasienio į kitą. Tuo pačiu metu buvo statomi altoriai su daugeliu statulėlių, gabentų iš Vokietijos, o dalį jos ir auksino ir pačią b-čią, broliai Buchbergeriai iš Tirolio. Mano Liepojuje buvimo metu ir vargonai pastatyti: darbo Radavičius iš Vilniaus, kilme latvis iš Alšvangos. Jis statė ir Kauno katedros vargonus.

Žengiau į tą šventovę, kad būčiau pagelbininkas Nepaprastam Išganytojui jo darbe kurti naują gyvenimą žmonių sielose ir tautoje. Dieve, padėk! pasimeldžiau ir atsisėdau pirmą kartą į klausyklą. Aš, dar nei 25 metų neturįs, turiu būti vadovu žmogaus dvasios gyvenime. Būdamas iš prigimties jautrus ir rūpestingas, be galo kreipiau dėmesį į išpažįstančiųjų žodžius. Ir kai pasėdėjau valandą, kitą, mano galva buvo lyg išbrinkus, taip nuvarginta, net iškankinta. Nes juk kiekvienam reikia ką kita pasakyti, patarti, — o koks mano patyrimas?! Jaučiasi baimė atsakomybės, nes juk kalbi Dievo vardu, sakai žodį, kuris riša žmogaus sąžinę. Pats abejoji, ar pritaikei kaip reikiant Moralinės Teologijos taisykles. Ir tiek išpažinčių būdavo ne tik šį sekmadienį, bet ir šiokiomis dienomis, kada būdavo klausoma išpažinčių ir iš vakaro, kad darbininkai galėtų pasinaudoti. Po kelių dienų tokio darbo vakarais būdavau taip nuvargęs, kad tik dribtum kaip negyvas, kad duotum nurimti iškankintiems nervams.

Bet aš buvau tiek skrupulatus, kad, nors bepastovėdamas ant kojų, versčiau save dar breviorių kalbėti. Sėdėdamas tuoj užmigda-vau, tada aš versdavau save iš paskutiniųjų ~~ko~~ bent stovėti, kad tik būtų pareigą atlikčiau. O be reikalo: tokiais atvejais kunigas yra dispensuojamas nuo breviorių. Ir pačiame klausyme, protingai elgiantis, reikėjo daryti pertraukas. Bet aš savęs netaupiau, savęs nežiūrėjau. Ši Dievo valia ne tokia, kad žmogus ardytų sveikatą. O man šitoks nežmoniškas darbas pakenkė mano smegenims ir nervų sistemai, kas atsiliepė visam gyvenimui. Taip, vieną reikia varyti, bet net kitą reikia laikyti, kaip tą anglišką arklį, kad tas neeristų.

Liepojoje išpažinčių dėl to buvo daug, kad, viena, pati parapija jau priskaitė bene iki 12.000 žmonių, o, antra, kad toji parapija buvo jauna, susidedanti kone išimtinai iš svetimųjų, darbams atėjusių, žmonių. Vaikų procentas buvo nedidelis. Apie 1900 metus parapijiečių buvo jau apie 18 tūkstančių.

O čia vėl vargas su pamokslais: kas šventadienis bent vieną reikdavo parašyti. Man iš viso visą gyvenimą buvo sunku su pamokslais, o čia dar tinkamai paruošti nebuvo laiko.

Po Mišių gi, važiavimas pas ligonius su Sakramentais. Toksoj didelėj parapijoj jų daug: kasdien dar ir ne pas vieną.

Verbų sekmadienį, kaip Katedroje, buvo giedama Pasija. Pats kamarininkas celebruoja o sumą, o mes vikarai, pasitelkę dar vargonininką, seną Dvariną, giedam Evangelisto, Kristaus, ir Piloto-Judo partijas. Aš - Evangelisto. Tai manęs ne tik nevargino, bet teikė dar malonumo. O Didž. Savaitėje laikydavom Tamsiąsias Mišias, giedodavom lamentacijas. Gi responsorijas ir Pasijoje turbūt atlikinėdavo diepojaus b-čios visuomet labai geras buvęs choras. Kan. Ropas, vakarinis susipažinęs su bažn. giedojimu, suprasdamas tikrai ir menišką bažnyčios giedojimą, samdydavo gerus vargonininkus. Man atvykus buvo Czyževskis, rodos, poznanietis, kuri po to iš Poznanės atvyko Gorzelniavskis, mokėjęs,

kaip ir mūsų Naujelis, Regensburge. Šis nesitenkino Liepojaus miestu ir netrukus išvyko į Peterburgą, kur, rodos, vargonininkavo šv. Stanislovo b-je. Po jo buvo Plungės Oginskių muzikos kolekcijos mokinys Kvieciņskis, ir pagaliau, ilgiausiai visų buvęs kauniškis Alex. Kačanauskas, su kuriuo, kaip jam palinkęs į muziką, susidraugavau ir per visą gyvenimą palaikiau ryšius.

Chore buvo visų tautybių žmonių, be abejo daugiausia lietuvių, tik jau aplenkintų. Geriausias sopranas buvo lietuvaitė Firavičiūtė, vėliau Vizbarienė, kuri dar ir šiandien tebegieda Kauno Katedros-Bazilikos chore ir Kauno Operos chore. O geriausis altas buvo irgi lietuvaitė Janulytė, kuri vėliau išvyko į Ameriką.

Choras giedojo daug Mišių, ir sunkių; ir su vargonais ir a capella, nes Gavėnioje ir Advente buvo ištikimai laikomasi Ss-čios įsakymų kai dėl vargonų vartojimo. O Mišparus giedodavo ir choraliter ir falso bordone.

Liepojuje radau tik vieną vikarą, kun. Joną Indrulį, (kilęs nuo Joniškio padangės, ar Kriukų.) Tai buvo tikras Homo Dei; kun. Paliuko pramintas Natan, biblinio pranašo vardu, kuris subarė Dovydą karalių už jo svetimoteryste, nes ir kun. Indrelis drąsiai įspėdavo draugus jų klaidose, kad ir tą patį kun. Paliuką. Asketas, liesas, nieko kito nežinojęs, kaip bažnyčią ir sielas išganymą, bet mielas draugas. Mokėjo latviškai ir vokiškai, nes ~~todėl sakydavo~~ yra mokęsis Mintaujoje. Todėl buvo labai naudingas daugiakalbėje Liepojoje, ir čia sakydavo ypač latviškus pamokslus, žinoma, ir kitomis kalbomis.

Jis buvo vienas iš tų kunigų, kurių dalis paskui įsirašo į marijonus, nat iš pradžios jų tikslai buvo kilnūs, bet neužteko drausmingumo ir mėjo velnio tarcais. Kun. Jonas per daug buvo ~~draugiungas~~ nusižeminęs ir iš kelio neišsukdavo. Jis tais pačiais metais buvo iškeltas į Vecpilį (Altenburgą), vėliau toliau į Žemgalę ir mirė jau, rodos, Didž. Karo metu Rubiniuose.

Kadangi, jam išvykus, nebebuvo kam sakyti latviškų pamokslų, aš, kuris šiek tiek jau grabaliojau latviškai, turėjau

priverstas, tiesa, ne klebono, bet savotiškai tą pareigą ant savęs pasiimti. Pasi-kviečiau vieną iš choristų, Liepinį, latvį ir, jo padedamas, ėmiau rašyti latviš-kus pamokslus. Oi, koks vargas man pradžioje buvo su tais pamokslais! Mat, kažkaip kuomet nebuvo papročio ką nors iš rašto sakyti, reikėjo viską sakyti atmintinai. Kvailybė! Juk galėjau savo pamokslą ir perskaityti; be val: ir, rodos, pirmą kartą tai buvo, - už-miršau, sumišau ir vos vos kažkaip surezgiau sakinius užbaigti. Kiek man tai atėmė sveikatos, kaip man, giliai vėl užgavo nervus ir smegenis!

Vėliau, kadangi buvau priverstas ir šiaip daugiau turėti reikalų su parapijiečiais latviais, supratau ir man tie latviški pamokslai nebesudarė sunkumo.

Kitas, jau iš Seminarijos pažįstamas, man labai brangus draugas ir patarėjas buvo Liepojos gimnazijų kapelionas kun. Jonas Aukso-burnis Vizbaras. ~~Jis~~ Pats gimnazijos mokslus jos abiturientas, ėjęs Liepojoje, gerai mokąs vokiškai ir daug naudojęsis toj kalboj gausia literatūra, gabus, iškalbingas ir, rodos, mokinių žmonai gerbiamas. Be to didelis patriotas, palaikęs nuolatinius ryšius su Tumu-Vaižgantu.

Jis gyveno šalia klebonijos esamame atskirame namelyje, kurio antrame gale gyveno ministerijos pamišėnkos. Kai vikarai nuolat keitėsi, jis per visus kone penkerius mano buvimo Liepojoje metus vis tebebuvo kapelionu. Tikras perlis man buvo draugavimas su juo: viena, vyresnis, jau didesnio patyrimo, antra, palengvino man susigyventi su Liepojos ir Klebonijos ir miesto gyvenimu. Ir su juo daugiausia sielodavomės dėl lietuvių sąrašo bažnyčioje.

Tik jau man išvykus iš Liepojos, jis buvo iškeltas klebonu į Darbėnus, o vėliau į tą pačią Liepoją, bet jau klebonu. Dievo Apvaizda pasigailėjo pagaliau Liepojos lietuvių. Tik, gaila, neilgai džiaugėsi savo mylimu Klebonu:

jis čia laimingai pergyveno visą D. Karą, vokiečių okupaciją, bet 1920 metais, kada būtų galėjęs vėl ramiai dirbti, užsikrėtė; vodos, vidurių šiltine ir mirė. Čia pat šventoriuje ir palaidotas. Aš teko dalyvauti ir dar jo primicijose Svėdasuose 1894 metais; tai dienai atsiminti ir šiandien savo brevijoriuje tebeturiu iš jo gautą (su jo parašu) paveikslėlį, kur V. Kristus siunčia jauną kunigą ganyti jo avinėlius.

Vietoj kun. Indrelio buvo tais pačiais dar 1896 metais (ką tik išventintas) kun. Petras Glinskis, aukštas gražus vyras, iš Ėrodos, Jaurėnų bajorėlių. Pareigas ėjo tiek, kiek reikalinga: nei žmonėmis nesisielojo, nei jam knygą rūpėjo. Buvo linksmas, svetingas, veikiai užmezgė ryšius su mėgstančiais kortuoti lenkeliais. Kai pats pas juos lankydavo, tai reikėjo ir pas save daryti priėmimus. Ir darydavo ir kortuodavo. Tai Rapui nepatiko. Kartą 35
atėjęs vakarienės, o kun. Petras ir sako: „aż noga skórczyła się od siedzenia". – „Jeszcze więcej rozumu", atsakė Rapas. Neilgai trukus, gal po kokių metų, ir pasistengė nabagėlį kun. Petrą iš Liepojos iškeldinti. Iškėlė į amžiną užkampį

~~Tarpgat~~ būdamas dar visai vaikiškos nekaltos dvasios lengvai susidraugavo su pas Rogą gyvenančiais jo gimnazičiais mokslaiviais lenkiukais. Į bažnyčią ateidavo labai išsipuošusi, išsidažiusi, išsipudravusi, matyt, norinti patikti, jau visai ištisusi panelė, kurios nei padėties, nei vardo nesidomėjau. Kada ji, galir tyčiom, pasisukdavo į tą pusę, kur kun. Petras, atvirai klausykloj ištiesęs savo ilgas kojas, sėdėdavo, klausydamas išpažinčių, mūsų choro mergičkos tai sekdamos iš viršų, net tyčia iš pavydo kone šaukte šaukdamos: „ko ji ten sukas į tą pusę!"

Buvo dar viena keistuolė ponia, rodos, vo[n] ūsados su cilinderiuku ant galvos, kuri eidavo bažnyčion, rodos, tik tam, kad sektų kunigus. Pamatysi, tik kyšt jos cilinderis kur iš užu suolų ir blyksi į tave jos didelės akis. Mums visiems, kunigams, ir Rogui ~~dažnai buvo~~ dažnai būdavo pajuokos objektu.

Rogas,

į Girdiškę, Žemaitkiemse, vikaru, iš kur parmi vargšelis rašė, kad, girdi, baisus nuobodumas: nei kelio, nei upės, nei to, kas labiau, žinoma, kompanijos. Bet gyveno neilgai, po kelių metų mirė. Neteko sužinoti kokia liga.

Kitoj jo vyskupas atkėlė Liepojun be ne iš kietaro kun. Pranciškų Gugį. Veidas lyg to eunucho, galva plika, kaklas laibas ir ilgas, mėgsta plepėti, bet ir iškalbą turėjo. Pavikaravęs, turėjo jau ir daiktų ir atsigabenosau šiaip kitko didelę sprintą. Matyt, vyskupas neturėjo kur jo dėti, kad atsiuntė į Liepoją. Mėgo išpažinčių klausyti, tik savotiškas jis buvo nuodėmklausis. Klauso, klauso, žmogų atsiboste sėdėti, tada atsistoja abudu, Gugis apsikabina penitentą, verkia, ir vėl klauso. Ir taip bent pusvalandį, o ne ir ilgiau. Bet dažniausia dar nebaigęs, penitentui liepia ateiti po piet. Tik žiūrim, kun. Pranciškus ir išnyko po piet, kai mes, kiti kunigai, išeidavom pasivaikščioti į pajūrį: o jis vėl sėdi bažnyčioje klausykloje ir klausinėja. Jo šitoks išpažinčių klausymas mums, man ir Ropui, buvo gyva kankynė ypač Gavėnios metu. Klausyklos apgultos žmonių, o Gugis per valandas nedaugiau dviejų išklauso, - neperdedu,

taip. Ir kad dar išbaigtų, bet ne: pendentų taip jis sumaišo, kad tas ateina vas mus po tažinų ištraukyti. Uže ne dviejus metus jis mus taip kankino. Bet pamokslus jis sakydavo gerai ir ilgai. Būdamas lyg mišingenes, kaip žydai sako, jis keleta kartų, Ropui išvykus, išdrįso pasakyti pamokslą lietuviškai prieš sumą, kada ~~buvo sakom~~ turėjo būti sakomas lenkiškai. Ropas už tai baisiai vykdavo. Ir pasiskubino jį iškeldinti. Jį iškėlė vyskupas į Varnosėnus, kur ten už Zarasų, menką vietelę, filijėlę, arti kitos bažnyčios. ~~Kaip~~ Matyt tai padaryta, Ropui patariant, kuris yra mums išsitaręs, kad, girdi, šnypis tegali kunigauti ten, kur žmonės gali lengvai pasiekti kitą kunigą. Visai teisingai. O Varnosėnos šnypis pasižymėjo tuo, kad rūpinosi b-čios apdarais: jis ten, sako, įtaisęs tokių puikių arnotų, kokių turtingiausio b-čios nebūtų. Rodos, kad iš ten jis vėliau išvykęs tai į Ameriką ir ten miręs.

O aš vis pasilieku. Ropas, matyt, buvo manimi patenkintas. Kai išvažiavęs kur parapijos reikalais rašydavo man laišką,

užbaigdavo „Mój Przyjacielu!"

Jugio vietoj buvo atkeltas kun. Jokubas Ozolinis, Šenbergo latvelis. Jie du broliai kunigai buvo: jaunesnysis buvo Povilas. Jie buvo Šenbergo liaudies mokyklos mokytojo sūnūs. O mokslus išeiti padėjo jiems vienas iš gyvenusių Šenberge kunigų tremtinių, kun. Kalistas lenkas. Mat reikia pasakyti, kad, nežinau, kuriais tai metais buvo suteikta amnestija kunigams, baustiems už 1863 metų sukilimą ir ištremtiems į Rusijos gilumą; bet jiems buvo uždrausta grįžti į Lietuvą ir tuo būt į Lenkiją. Tada tie tremtiniai bent atsirėmė prie Lietuvos sienos: Dovydavičiai gyveno Skaistkalnėje (o gal ir daugiau jų ten buvo), Pliura Lyoberkeje, Zukas Rucavoje, o bene daugiausia Šenberge, čia, sako, jų buvę apie 12; savo klierikavimo laikais aš jų beatikau 2: Šarkauską, lietuvį, stambų linksmą vyrą, rašynėjusį eiles, ir lietuvį Kalistą, lenką, šis tat, susidraugavęs su Ozoliais, ir padėjo to mokytojo vaikams išeiti mokslus.

Kun. Jokubas, kurį mes vadindavome jo namų latviška vardu Jēška, buvo nedidelio ūgio, staigus

judesių, vis (gnaibia) rasotą nosimi ir nuolat su alkūnėmis kilnojantį po sutonu kelnias, - bent taip rodėsi, o gal iš seno papročio. Kaip jau visi latviai, pilnas savigarbos jausmo. Ozolinis perėmė iš mano latviškus pamokslus, o aš iš Šugio - lietuviškus.

Bažnyčia ir kasdien būdavo gausiai lankoma žmonių, nes parapija buvo didelė. O jau šventadieniais, nors erdvi ~~plati~~, sausakimšai pilna. Prieš sumą buvo giedama čia Pulkim ant kelių giesmė, neva lietuviškai, ~~bet~~ kažkaip Rapas buvo nuolaidus, gal dėlto, ~~ją giedodavo ir kitataučiai savais žodžiais~~ kad ji lietuvio daininiaus sukurta; bet ją giedodavo karhu ir kitataučiai savais žodžiais, taip kad ši, mums taip meili, giesmė skambėdavo galingai. Ir čia reikia pasakyti, kad diepojos b-je visų tautų parapijiečiai, gal tik vokiečius išskyrus, giedodavo giesmes visi bendrai uoliai, pav. Supplikacijas. Gegužinės pamaldos buvo laikomos lenkų kalba, o birželinės - vokiečių, nors jūs tik menka saujelė tebuvo. Lietuviai tų teisių neturėjo. Bet Devintinio šventoriuje procesija tai tikrai buvo katalikiška: visos 4 tautos turėjo po altorių ir kiekviena kaitsė savo pareiga ir garbe kogražiausiai įrengti ir papuošti; ir giesmė prieš jų altorių buvo giedama savoj kalboj. Bet čiatp visose procesijose per metus

Klebonijoje pas Ropą buvo „ant buto" keletas mokinių. Jo gimnazistai buvo Jonas ir Steponas Przezdzieckiai, Rokiškio grafiukai, gana kuklūs, gabūs berniukai, jau aukštesnėje klasėje; toliau du ir-gi grafiukai iš Dikenos, Latgalijoje ant Dauguvos, Kazio ir Adas Zyberg-Plateriukai, mažiau gabūs ir kiek išdykę. Jų mokina dažnai atvažiuodavo ir Przezdzieckiukai ją vadindavo „ciocia Vercia" (rodos, toks vardas buvo). Kun. Petras, net ir jai girdint, kartais ją taip pat pavadindavo. Ši nešik neužsigaudavo, bet net maloniai priimdavo. Buvo dar ir du mokiniai, iš tolimesnių, gudų krašto, gubernijos, ir-gi magnatų vaikai, atiduoti Ropui auklėti. Vieną, ypač Pliateriukai, šaukdavo „Kukšiu", nes tas užsikirsdamas kalboje sunkiai ištardavo ~~raidę~~ garsą k. – Vėliau Kretingos grafas Tiškevičius atvežė ~~ir~~ pas ~~save~~ Ropą ir savo du sūnelius, vieną, rodos, į 1-mą klasę, kitą į prirengiamąją; tai buvo Stas ir Juzio; vyresnysis vėliau buvo Varšuvos viceburmistras. O Steponas Przezdzieckis buvo vėliau Varšuvoje lenkų Užsienių Ministerijoje vieno skyriaus direktorium. Jonas Przezd. visą laiką ūkininkavo Rokišky, palaikydamas ryšius su vietos gyventojais ir, rodos, jų gerbiamas.

Tiškevičiukams buvo pasamdytas jaunas jau mokytojas, berods buvęs Minhaujos gimnazijoj mokytoju Gižycki De Gižyce, lenkomanas, būtinai pabrėždamas, kad jis iš bajorų – De Gižyce. Dėl to ir kun. Kryškijona, ~~nors~~ nors latvį, ausčiai kėlė už jo lenkiškumą: tai mokyčiausias[x] ~~kunigas~~ kunigas visoje Žemaičių vyskupystėje. Aš Gižyckiui esu dėkingas, kad jis mane pamokė prancūzų kalbos, tiesa, tik pradmenis davęs, be jokio atlyginimo, tik prašydamas, kad aš jam vėliau iš Insbruko iš vieno vienuolyno atsiųsčiau kokių tai istoriškų žinių, nes jis buvo istorikas.

Antiem, kartu Pliateriukams, anksčiau yra buvęs mentoriais, čia pat klebonijoje gyvenusiais, eksklierikai Ramanauskas, vysk. Paliulionio giminaitis ir vaškui Tas šukas, vėliau Kauno universiteto profesorius.

buvo giedamos tik lenkiškai, išskyrus, žinoma, tik

b-čios neiškoslaujamus lotyniškus himnus.

Sumą mes vik du vikarai ir klebonas laikydavom visi iš eilės pasikeisdami. Čia reikia pripažinti kan. Rapo teisingumą, kuris šiuo atžvilgiu buvo san rieklas, ir neleido mums save pavaduoti, nors suma jam turėjo būti nelengva, nes prieš ją ir po jos pats visados sakydavo pamokslus. Tik jau mišparus laikydavome mes, vikarai. Bet iškilminguos mišparus, su išstatymu Švenčiausiojo, ir tokias pat procesijas, visados laikydavo jis pats. Taip pat ir išpažinčių klausyme jis neatsilikdavo nuo vikarų. O šios per kiaurus metus būdavo vargingos. Buvo geras paprotys klausyti išpažinčių prieš sekmadienius ir šventes iš vakaro. Ypač Šaventoje, būdavo, kaip atsisėdi 5 val. po piet, tai taip, kaip akmuo ir išsėdi lig 10. Nors dar ir likdavo neišklausytų, bet 10-½ valandą mesdavome ir eidavo iš b-čios, nes reikėjo pavakarieniavus eiti gulti, kad iš ryto šviežiomis jėgomis galėtume tamauti b-čje.

Pas ligonis važinėdavome mes, vikarai, jei bent kun. Klebono kas kviesdavosi specialiai. O ligonių tokioje didelėje parapijoje netrūkdavo. Tai kaip

fenomeną, tau pasižymėjau, kad vienais metais ligoje mėnesį nei vas vieną ligonį neteko vykti. Pasirodo, kad tai pats sveikiausis mėnuo žmonėms, nes po vasarai, prisikvėpuota gryno oro, privalgyta naisinos ~~vit~~ vitaminų, kurių, kaip arbūzų, melionų, kavonų priveždavo Liepojos-Romnų geležinkeliu iš Ukrainos. Čia kartais geležinkeliečiai katalikai patys jų mums atnešdavo kaip dovaną.

Tais ligonių lankymais patyriau, kaip lietuviai Liepojoje, o ir išviso Latvijoje, buvo niekinti. Atsimenu, dar savo ten pirmaisiais buvimo mėnesiais, išklausius vienos žemaitės ligonės išpažinties, nusivilkęs komžą, ėmei kalbėtis su ja pačia ir namiškiais. Ir mano nustebimui, ligonis, į kurią aš kreipiaus lietuviškai, atkakliai atsakinėjo, nors darkyta, lenkų kalba: ji, matyt, laikė tai didele gėda pasirodyti esant lietuve, kurios lenkai pravardžiuodavo „žmudziakais", o latviai „leišiais". Pas latvius „leitis" ligšiol yra keiksmo žodis.

Ir tais lankymais ~~galėjau pažinti~~ susipažinau ir su miestu ir su platesne jo apylinke. Tekdavo dažnai vykti į miesto ligoninę; teko būti ir kalėjime; dažnai siekdavau

ir karo uostą, nors tas toliokai nuo miesto, bet ,
sujungtas elektrinių tramvajum. Bet dažniausia tekdavo
lankyti Ildos stoties rajoną: Smiltynės, Augustino ir k.
ten gatves, kur daugiausia gyveno lietuviai, ir dar
palėpėse. Mat tas rajonas buvo arčiau ~~prie~~ fabrikų, ypač
vynių fabriko, kur dirbo apie 1000 darbininkų, ir arčiau
kariško uosto.

Kviestavo ir pas ligonis geležinkelio linijoje. Kartą atvykau su Švenčiantmoje į Pleikės stotį; čia mane pasodino
krėsle ant platformos ir porą kilometrų geležinkeliečiai
stumėsi į ligonio butą. Vakarų saulė rodė prieky mano
šešėlį, kurs rodė kaip karalius soste. Nekartą teko
vykti ~~pas~~ tokiais pat reikalais į Priekulės stotį;
Kartą buvau net, jau ketvirtoje stotyje nuo
Liepojos, - Vainodės stotyje ir ten nakvoti.

Kartą teko siekdinti keletą karemių jūrininkų
„Vsakano" karo laive, kuris buvo siunčiamas
į Ledinuotąjį vandenyną apsaugai savos žvejybos.
Ne kartą siekdžiau katalikus karius karo uoste,
ir kur atsimenu po priesaikos gyžome net keturi
dvasininkai: aš, popas, pastorius ir rabinas,
apžiūrėję kranto baterijos ilgiausius pabūklus.
Vis tai buvo man nauji ir jaunam įdomūs dalykai.

Apygardos Teismas buvo čia pat už mūsų bažnyčios šalia šventoriaus; čia tai jau vėl labai dažnai buvau kviečiamas siekdinti liudininkus.

Mokyklos jokios neturėjau, nes gimnazistos turėjo savo kapelioną, kun. Viabarą, o pradžios mokyklą visi katalikų vaikai lankė savo parapijos mokyklą čia pat prie bažnyčios, bet kurią retkarčiais lankydavo pats klebonas kan. Ropas, nes katekizmo mokė jo pavedamos mokytojos, anksčiau minėtosios panienkos. Kitų kunigų į tą mokyklą (iš tikrųjų) Ropas neįsileisdavo, kad nesudrumstų ten lenkiškos dvasios.

Bet užtat turėjau darbo su konvertitais. Dažniausiai tai būdavo latvės liuteronės, sekančios už lietuvių vyrų. Viena tokia pasitaikė ir reformatė lietuvė nuo Biržų. Kadangi tokios konvertitės buvo padienės, tai jas tekdavo mokyti ~~kaip ir viso at~~ po vieną. Mokslas tęsdavosi visgi bent kelias savaites. Kad ir tik po valandą kasdien jis mane užimdavo, bet iš viso tam reikalui teko gana daug laiko sugaišti. O tų konvertitų per visą

buvimą Liepojoje mokiau nemažiau 50. Ir turiu pasakyti, kad tokios moterys vėliau tapdavo tikros katalikės, praktikuojančios, nieko nesiskiriančios nuo senųjų katalikių. Buvo kelios net visai pamaldžios sielos, paprastai davatkomis vadinamos. Jos mėgdavo ir vėliau užeiti pasišnekėti.

Bet vienas vyras pasirodė apgavikas: ingi ėjo į katalikų tikėjimą prieš vedybas. Tik paskui išėjo aikštėn, kad jau buvo vedęs, ir teismas (už dvipatystę) nabagą gerokai nubaudė.

Be to laikiau savo meilės pareiga aplankyti ilgiau sergančius ligonis, arba susimetusias, be jungtuvių gyvenančias, poras. Paskui man parapijiečiai ir patys pranešdavo apie ~~Kas~~ tokius, kad padėčiau jiem susitvarkyti. Kai kas iš pradžių ir labai pyko už tokias vizitas, bet vėliau, susitvarkę, buvo dėkingi. Ligšiol atsimenu vieną tokį porą. Tula Meškienė, (ištekėjusi moteris,) buvo susimetusi su tūlu Stulpinu. Nenuostabu, kad šis vyras buvo tos moteriškės pavergtas. Tikrai tai buvo kažkokia demoniška moteris. Pilna

apvali, dideliųs blizgančių akių, trąšių plaukų, kokiuo dailininkai mėgsta piešti Marijai Magdalenai. Ne kartą buvau pas juos: lyg visada, bet vėl grįžta prie kito kito. Kartą (iš karingųjų) pakvietė mane su šv. Sakramentais pas ūmai susirgusį Schelpiną. Nuvykstu, gi tas jau nebegyvas, apopleksijos trenktas, išsitiesęs ir akimis atvertomis guli lovoje. Ilgai tas atsitikimas stovėjo man akyse.

O vėl kitas ligonės gyvenimas mane giliai palietė (net sukrėtė), tai, būtent, skurdas. Grįžęs namo aš tą vaizdą buvau sau pasižymėjęs, tik, gaila jo pas mane neužsiliko. Nieko tame bute, tiksliau, urve, nebuvo čielo: viskas sulūžę, suskilę, suplyšę, ligonis moteris, (pati lyg giltinė) karmatuose, kai tuo tarpu jos vyras taip užpertiškai ją slaugė, taip apie ją vaikščiojo. Ir klausiau savęs, nustebęs: kas tave, vyre, prie tos baidyklės pririšęs laiko? Stačiai kraujas virė manyje, matant tą brolį lietuvį svetimame krašte tokiame varge, kai mieste tiek prabangos... Kokia parlaptis tas gyvenimas, koks baisus tas žmogaus gyvenimas, ir mintys kaip bitelės sukės man galvoje... Vienas

tokes vaizdas žmogų brendina labiau, negu tomai knygos.

Bet mes, kunigai, lankydavomės, bent retkarčiais, pas savo parapijiečius ir svečiuose. Buvo keletas šeimų, Lietuvos dvarininkų, kurie čia laikinai gyveno, leisdami savo vaikus į gimnaziją. Buvo mo Šiaulėnų Landsbergių šeima, Kantautų - mo Trampio. Vyskupo Paliulionies brolio šeima, kurios vaikai tėvams nelaikė džiaugsmo; nors viena iš dukterų buvo gera pijanistė; šeima visai nelenkėjusi. Ponia Landsbergienė, kol gyveno Liepojoje, visados visus kunigus kviesdavosi pas save Kūčių. Jai išvykus, Kūčias valgydavome Klebonijoje. Į šiuos namus, dar ir kitus, eidavome visi kunigai, drauge su Rogu. Viena ponia tokiuose svečiuose karta išsitarė: „Nuostabu, ~~tarp kunig~~ tarp kunigų matyti ypatingo broliško draugavimo, ko nėra tarp pasaulinių, nors ir artimų draugų.“ Čia, žinoma, kaltas ypatingas ir auklėjimas Seminarijoje ir ypatinga skirtinga padėtis ir kunigo pašaukimas. Ir iš tiesų, mes Liepojos kunigai, nežiūrint charakterio ir kilmės ir tautybės ir išsiauklėjimo skirtumo, visą laiką gyvenome labai draugiškai.

Tas įsitraukimas į parapijos darbą verčia labiau pažinti žmones ir, juo geriau pažinant, juos pamilti. Todėl prie Liepojos parapijos pagaliau prisirišau ir ją pamylau. Kaip pirmoji meilė, sako, esanti stipriausia, taip ir pirmoji kunigo darbavimosi parapija būna pati mieliausia iš visų, kuriose jam tenka per gyvenimą darbuotis. Dar kaž kaip mielai draugavau su Liepojos ubagais. O jų netriko ir ten. Buvo Liepojos bažnyčioje įtaisyta ~~pinigų~~ aukų dėžutė prie šv. Antano altoriaus su to šventojo statula su ~~užrašu~~ lenkišku užrašu: šv. Antano ~~Iš tuos pinigus buvo perka~~ duona. Už tuos pinigus buvo perkama duona ir šeštadieniais vargšams klebonijoje dalinama. Dažnai man toji duona tekdavo dalinti. Gal dėl to, o gal ir šiaip, kad aš nuo vargšų nesišalindavo, jie man sakydavo, kad ir pasirodžius kapinių vartuose, kur jų daug sėdėdavo: štai mūsų kunigėlis.

Tuvėdavome, žinoma, ir kiekvienas savo atskirų namų. Nors iš viso nei Rapas, nei aš, nei Vizbaras, nebuvome svečių žmonėmis: tenkindavomės kasdieniais pasivaikščiojimais pajūriu. Tik kaikarę netikėtai mezgau į didesnę pažintį su keleta lietuviškų šeimų. Naujojoje Liepojoj~~e~~ taip vadinosi miesto dalis į šiaurę nuo uosto, kur daugiausia ir gyveno lietuviai; - susipažinau su šaltkalviu Dirmeika gal dėl to, kad jis domėjosi slapta lietuvių spauda, ir jis ~~tas~~ tais pačiais reikalais užeidavo pas mane. Su Firevičių namais susipažinau per choro dainininkę, ir su jos tetos šeima. Iš šių namų užrašiau bene keliolika dainų. Kviesdavosi ir daugiau šeimų pas save. Dargnavičių šeimos vienam sūnui dėl to buvau net Sutvirtinimo tėvu; ir vėliau su tos šeimos nariais tekdavo susitikti, pav. su ~~jūros kapit.~~ karininku „Prezidento Smetonos" laive. Užeidavo pas mane susipratęs lietuvis Konstantinas Žiniklys, tikras knygnešis Liepojos lietuvių tarpe. Vadinamas „Šiaulių Dėde", nes kilęs iš ten, Šiaulių Zubovo alaus bravaro

atstovas, Ambrozaitis, nors tada vadinamas pirmeiviu, nevengdavo užeiti lietuvybės reikalais. Mat iš viso, netoliname krašte visi tautiečiai, be skirtumo pažiūrų, laikosi didesnės vienybės. Man ypatingai šiuo atžvilgiu buvo lengva, kadangi, augdamas tarp reformatų, įpratau būti jautrus kito įsitikinimams ir mokėjau jų neliesti. Kartą su juo net sumanėm rašyti prašymą vienų vyriausybei, ar tik net įteikti malonės prašymą pačiam carui. Aš ~~buvo~~ tą prašymą suredagavau, ir paskui rinkome po juo parašus. Ir surinkome, žmonės mielai rašėsi, ir įteikėme. Bet nei atsakymo nesulaukėme, nei mus kas dėl to kamantinėjo.

Šiaip slaptoji lietuvių spauda mus dažnai aplankydavo ir pas mus dalindavosi. Mat Kurše šiuo atžvilgiu buvo lengviau. Ten ir valdininkai dažniausiai būdavo savo krašto žmonės, - vokiečiai ir latviai, - ir jiems, aišku, spaudos uždraudimas buvo nesuprantamas.

Dėl to ir lietuvių kalboje vaidinimai, rodos, pirmiejį ėjo Kurše: pirma Palangoje, paskui Liepojoje. Mačiau, mūsų Universiteto Kaune, bibliotekoje ~~apie~~ to lietuviško vakaro skelbimą ir yra. Studentai vaidino ~~Į tą nepaprastą~~ „Amerika Pirtyje". Į tą nepaprastą vaidinimą, kurs ėjo kažkokioj salėj N. Liepojoje taipjau užtikto, ~~vis~~ vykome visa klebonija drauge su Klebonu Rapu. Jis, sugrįžęs, ~~pasteblėjo~~, padarė pastabą dėl pačios veikalo: girdi, nei vieno ~~pastebėjo~~ teigiamo tipo, kai tuotarpu lietuviuose tiek gerų savybių yra. Jis taipjau to ko yra pastebėjęs, kad, girdi, nežiūrint Lietuvoje rusiškos pradžios mokyklos, visgi lietuviai per tas esą apsivertemi už lenkus ir gudus. Gi latviai turėjo savo latvišką mokyklą; ir Kurše, bent pažiūrin, buvo įvestas vienodinas mokymas.

Gavėnios darbai taip nuvargdavo mokyje, kad, atsimenu, vienais metais per Velykas nebegalėjau pagiedoti per Mišias Prefacijos, - taip buvo nervai nusilpninti. Todėl prašiaus Klebono Rapo, kad leistų

įvykti iš miesto į provinciją. Rodos, reikia pasakyti visuomet susitikdavo su prašančiojo nuomone: jis kažkaip negalėjo pareikšti priešingos nuomonės, nors kitiems tai apreikšdavo. Ir iš viso turėjo mūsų ponų ydą, kurie mėgsta ar ačių net savo prietelius apkalbėti: turėdami daug laisvo laiko, jie kitiems sausos siūlo nepalieka, kai tuo tarpu akyse reiškia visą pagarbą ir džiaugsmą dėl jų vizito.

Kadangi Lietuvoje kunigai buvo labai sekami, be to mano tėviškė gana toli, - vykau čia pat Kurše pas kunigus draugus. Ir iš viso reikia pasakyti, kad Kuršo kunigai ~~gyveno~~ santykiavo nepaprastai draugiškai ir broliškai. Mat parapijos retai, išmėtytos tarp protestantų, kunigas retai sutinki, be to kaimyniškų sąskaitų, kaip tai Lietuvoje pasitaiko, nebuvo, o dar vėl ir savose parapijose brėmtiečių, arba mūsų žmonių inteligentų beveik nebuvo, taip, kad kunigas svečias buvo mielas svečias

iš kitomis dienomis neišleidžiamas.

Artimiausia Katalikų b-čia buvo Vecpilė (Altenburg) už kokios 70 klm. Tada į Aizputę (Hasenpoth) siauroje geležinkelio nebuvo, kuris praeidavo netoli Vecpilės, tai reikdavo važiuoti arkliais. Vecpilės klebonai, turėję gražių ūkį, produktus veždavo parduoti į Liepoją. Jo arkliams grįžtant, ir sėdo į jo vežimą ir atryplau pro Durbę, kur 1264 metais lietuviai yra sukulę Kardininkus ir nugrūdę į Durbės ežerą, į Vecpilę. Čia dabar klebonavo mano draugas minėtasis kun. Indrelis.

Oi, kaip mielu naudotis po sunkaus darbo nupelnytu poilsiu gamtoje, saulėje, prievoje! Nors apylinkė latviška, bet klebonija lietuviška, kaip ir važinėjimas; sodas didelis. Bažnyčia - charakteringa kuršui: mūro su ~~te~~ paprastu keturkampiu bokštu. Tik viduje ypač sakyklą pilna į mantriai išpraustytų drožinių, angelų ir t.t.

Kurše buvo tokie įstatymai, kad

katalikо pono, bažnyčios fundatoriaus, suteiktos b-čiai lengvatos ir pierolės jo įpėdinių, nors ir protestantų, buvo šventai vykdomos. Taipgi grafas Kayzerlingas ir Vecpilis Klebonijai turėjo duoti kasmet tam tikrą piltuvą grūdų, malkų gal kokių 10 sieksnių, b-čią ir ūkio trobas remontuoti, tvarkoj palaikyti. Ir reikia pripažinti, kad tokius legatus Kuršo baronai sąžiningai vykdė. Retai kada kuriam klebonui teko skųstis į jų Landtagą, kuris kasmet susirinkdavo (Mintaujoje) savo reikalams aptarti. Tik jau pačiam klebonui buvo žinoma savavališkai ką nors statyti. Tada koliatorius galėjo atsisakyti klebonijai toliau remti. Kun. Jonas, gal nesulaukdamas remonto, kai ką ir pats pastatė. Grafas Kayzerlingas, jo koliatorius ☸ ėmė atsisakinėti remti. Indrulis pasiskundė savo dekanui Kun. Rapui. Šiam lengva buvo įrodyti, kad savo žmogų, Kayzerlingą, ir iš jo išganti

pašadą neatsisakyti nuo savo kalnatosiaus pirevolių. Tapa pagą Kayserlingas nuriškentė Ropui: „Er (kun. Indulis) baut auf, er baut an, er baut zu." Taip Ropas referavo „Indulkai", kaip jis mėgdavo draugiškai jį pavardžiuoti. Taip jis pavadžiavo ir kitus: (kun. Leparkių (Montanjos klebono) – Leparelli, kun. Prialgauskį Mikolas – Kichaš (iš Michaš, Mikas), kaip jį jo namiškiai vadindavo).

Pas šį, kun. Prialgauskį, Lėnuose, teko būti tais pačiais pirmaisiais mano buvimo Kuršė metais rudenį, ~~kai~~ jį pavaduojant vieną sekmadienį, kada jis buvo išvykęs kaip tik į mano tėviškę, į Papilį, apsižiūrėti, nes jį Kurija kėlė Papilės klebonu vieton kun. Dambausko, keliamo į Raudondvarį. Lėnuose ir susipažinau su kun. Mikolo seserimi ponia Zenkevičiene, našle, kuri čia pas brolį gyveno su savo mažomis dukterimis Donia (Aldona) ir Lilka (Marylka). Vėliau ši pati Donia iš Papilio atitekėjo į Nem. Radviliškį, kuris tada klebonau-

Iš Vecpilės pro Aizputę nuvykau į Alšvangą, nuo Liepojos apie 10 mylių. Net alšvangiečiai turgaus reikalais dažnai ją pasiekdavo. Alšvangos parapija viena iš didžiųjų Kuršo katalikų parapijų. Antra tokia – tai Šenbergo (dabar Skaistkalnės) buvo. Alšvanga, su savo filija Pilberge (Felixberg) pajūry, tai tikra katalikų sala protestantų tarpe. Kai 16-17 šimtmetį Kuršas buvo ~~ver~~ savo baronų, priėmusių Liuterio tikėjimą, į protestantizmą, tos vietos, kur ponai pasiliko katalikais, ten ir parapijos paliko katalikiškomis, nes Kuršas, kaip ir visa Livonija, Latvija, jau 13-me šimtmetį priėmė krikščionybę ir buvo visa katalikiška, su vyskupais Piltenėj, šalia Ventspilės, Cėsyse (Wenden), Tartuje (Dorpat) ir, žinoma, su arkivyskupu Rygoje. Aplinkiniai latviai alšvangiečius katalikus pravardžiuoja „sutais", sako nuo žodžio jėzuitas, mat gal Alšvangoje bus veikę jėzuitai. Už tą „suta" karčemose, ypač ištisais būriais kelionėje sustojant, ne

karta yra žygis kruvinų muštynių.

Etnografiniu atžvilgiu Alsvangiečiai įdomūs. Bent tada turėjo savo našybą. Vyrai dėvėjo savotiškai pasiūtą „burslaką", milinį švarką stačia kieta apykakle, su palaidu diržu. Moterys trumpus vandenos spalvos sijonus, suveržtus aukštai pažastyse; ant pečių vilnonės skaros, ant krūtinės susegtos apvaliomis, bene sidabrinėmis, išgražintomis sagtėmis. Anais laikais, ~~per~~ ~~kur~~ tik reta suikietė dėvėjo, jei taip galima pasakyti, „civilinius" drabužius, kuriuos jie vadindavo liuteriškais. Tokių tik kur nekur galėjai pamatyti b-je. Suolai, įeidami į b-čią, kepures palieka pažaloje, taip kad visa b-čia jomis ~~apie~~ ~~visą~~ ~~b-čią~~ apjuosta; kad vėjas jų nevartytų, ant kepurės uždeda akmenėlį. Ir jau niekas, išėjus iš b-čios, svetimos kepurės nepaims. Kai kunigas sako pamokslą ir ištaria žodį Jėzus, visa b-čia linkteri keliuose, darydami nelyginant, kryžių. O giedojimas, kaip tai kožančiaus, buvo visai savotiškas, matyt, senas latviškas, labai įdomus. ~~Ai labai~~ Kai, kam iš kunigų jis nepatiko

ir ėmė giesdinėti bendrą, ir pas mus turbūt iš lenkų atėjusį giedojimą. Užtai nekartą ginčijaus su tais novatoriais, nes iš tiesų buvo naikinamas labai įdomus etnografinis palikimas. Nežinau, ar latviai jį užfiksavo plokštelėse, ar ne. Dar ilgiau tas giedojimas buvo užsilikęs Pilbergėje.

Taip pat ir pasaulinių dainų šitai turėjo savotiškų ir muzikos atžvilgiu įdomių. Pav. vinkeja renka: Saules meitas kroņus pina, ė, o! (Saulės dukterys vainikus pynė). Šitą ė o tuoj pagauni visas ~~choras~~ būrys, giesmininkai; kartoja, ilgai tęsdami ė o (tarp ė ir o – didžioji sekunda aukštyn); kaip jie sako: dūc = ūžia. Turėjo ir savo kankles (kokle). Man paprašius, vienas šeimininkas tas savo senas aprūkusias kankles man ir dovanojo. Aš jas, (penkiastyges, truputį išlenktas,) parvežiau iš Kem. Radviliškio, drauge su mano gautomis biržėnuose aštuonstygėmis ir visu kitu mūsų liaudies muzikos instrumentų komplektu atidaviau L. Mokslo Draugijai Vilniuje, kur ir šiandien jos rinkinyje gali kas pamatyti.

1896 m. klebonavo kun. Šimavičius, bet veikiai jį pakeitė kun. Edv. Simanavičius. Kitais metais, o gal jau ir tais pačiais metais į šv. Mikolo atlaidus atvykęs, radau jau kun. Simanavičių, tarp draugiškų, taip vaišingą. Šv. Mikolo (Mikelį) atlaidai – 40 valandų pamaldos. Tokiom dienom suvažiuodavom iš viso Kuršo bent iki 10 ~~katalikų~~ kunigų. Darbo būt, tiesa, daug, bet dienos savų draugų tarpe ~~draugių draugystė~~ tikras atilsis sielai.
Atlaidams pasibaigus, tik retas, kas būtinas reikalas spaudė, išvykdavo, – šiaip visai savaitei pasilikdavo kunigai. Kai kas sėsdavo kortuoti; kiti sudarydavo kompaniją medžioklei; mat ruduo. Apsivilkdavom tarnų trumpom milinėm ir eidavo visą dieną po laukus ir krūmus kiškių. Ne ką nušaudavom, tik norėdavom malonaus lauko oru pakvėpuoti: Aš ir iš viso nieko nėsu nušovęs, bet šautuvą nešdavausi su malonumu. Kartą tik nelaimė neatsitiko: einame žąsele per krūmus kits paskui kitą, tik pykš mano šautuvas tiesiai priekin, man laikiau pakabinęs ant peties, gaidžiuku į apačią: matyt,

jis užsikabino už krūmo ir iššovė. Laimei šūvis praėjo draugui pro šalį. Iš to prisiminė draugai taisyklę, kad, keliantis į kitą vietą, arba važiuojant, medžiotojai turi patronus išsiimti iš šautuvo. Maždaug tais metais čia pat Žem. Kuršė iš to ir atsitiko tokia nelaimė. Baronų kompanija vyko medžioklėje susėdę šonais ilgoj lineikoj; šautuvus atrėmę į pakopą. Vienam šautuvas ėmė ir paslydo, savininkas griebė jį, kad neiškristų, traukė aukštyn ir gaidžiuką užkabino už pakopos, ir šūvį sau suvarė į krūtinę. —:—

Alšvangos filialė bažnyčia Pilberge ant jūros kranto. Kaip jos neaplankysi? (tik ne per Mikelius, bet vasarą) Atvažiavus iš Liepojos 10 mylių, kas čia yr tie 12 klm į Pilbergą! Čia jūros krantas aukštas. Bažnytėlė krante, rodos, medinė. Viduj kaip votum pakabintas laivelis, mat parapijiečius gal daugumas žvejai. Kiek jūs čia visokių atsiminimų turi apie jūrą! Stovi labai močiutė jūros krante veizdi į jūrą ir sako: „Jūra, jūra, kiek tu gyvybių esi suryjusi!" Sunki žvejo dalia ir kartu jo duona. Žemelė - vien smėlys, - tranga [illegible], [illegible] vėl kraunasi apie kitą. Stempelis

Alsvangoje būdavo du vikarai. Ag beveik visi Kuršo kunigai, beveik be išimties lietuviai; ~~ta~~ daug kas iš jų atkelti Kuršan nemokėdami latvių kalbos, pereidavo ar per Alsvangą, ar per Šenbergą vikarais. Čia O per didelius atlaidus jie susirinkdavo į tolimas vietas. Kartu galėjai pamatyti čia ir kun. Palinką, ir po Natamą kun. Indrei kun. Narkevičių, kun. Šnapštį. Šis, būdam, ir čia, pasilgęs Lietuvos, ir parašė, dabar plačiai dainuojamą, savo „Leiskit į tėvynę" dainą.

tik bulvės, kurias čia vadina „rācini", vietoj bendro „kártupeli". Tokia pat žemė ir kunigo klebono, bulvių sodindavo iki 40 pūrų. Bet jis nenurimdavo, turėjo kokią vieną karvelę, visokios žuvies pridžiovindavo, prisimarinuodavo, o be to taisė laikrodžius: daugiau iš pamėgimo, kaip dėl uždarbio. Buvo tai originalas kun. Friedrich Štempel, Mintaujos miesto, nežinau, ar latvis ar vokietis. Visas kaip apvalus, su didoku priekiu, flegmatikas, niekur nesiskubina, visados šypsos, lenkiškai kalba vokišku akcentu. Rodos, ir dabar aš jį girdžiu: „nu, co tam slychać u was?" Vėliau jis buvo atkeltas į Mintaujos vikaru, pas klebono kun. Kaz. Jasėno. Šis šelmiškai mėgdavo iš jo pasijuokti. Štempelis kurį ten mokykloj, tik ne gimnazijoj, buvo kapelionu. Jasėnas ir teiraujasi pas jį: „Na kaip ten mokosi tas ir tas?" – Štempelis ima bloknotą iš krūtinės kišenės, nuima gumą ir, atvertęs lapą, sako: „taip ir taip." Uždeda gumą, ir bloknotą įkiša į kišenę. Jasėnas, minutę palaukęs, ir vėl klausia: „O kaip gi mokosi X?" – Štempelis vėl ramiai imasi bloknotą, nuima gumą, atverčia lapą ir atsako. Vėl užvožia, vėl į kišenę. Kiek palaukęs, Jasėnas vėl klausia apie kitą. Štempelis

ir vėl tas pačias manipuliacijas, neskubėdamas, ramiai atlieka, kol šis karštą nusiraukęs ir Jasėnui pasakęs: „Ach, kiedy by mnie ciągle nie dawać spokoju."

Bet Štempelis ne visais kunigais pasitikėdavo į kelius įtardavo (ypač tuos, kurie nelošdavo kortomis ir negerdavo); jam vis rodės, kad tie apie jį pranešinėja Kurijai; mat mėgdavo išgerti, bet su saiku. Tokiais atvejais, kiek taurelių jis buvo nusistatęs išgerti, tiek sau (užkandai) pasidarydavo buterbrodelių ir ant lėkštės pasidėdavo. Ypač įtardavo kun. Kaz. Vizauską, buv. Alšvango klebona, ir kun. Kryškijoną. Jasėnas ir klausia: „Nu, jak ten Wizowski?" – „Ten to hycel," atsako Štempelis. „Nu, a jak ten Kryszkijan?" – „Ten to oberhycel," prisparudamas, atsako Štempelis. „Nu, a jak ten Lievenferski?" klausia vėl Jasėnas. O Lyduvėnų klebonu buvau jam aš tada. „Donoszczyk, to on nie donoszczyk, ale zawsze niebezpieczny człowiek," atsako Štempelis. Jis ir į Liepojos atvažiuodavo į atlaidus, ir draugų vienodai buvo mylimas.

Dėl Kat. Bažnyčios varžymo Latvijoje, Lietuvos kunigai negalėdavo atvykti į Kuršą, į jo pasieny esančias Kat. b-čias patarnauti atlaidų metu. Tokios b-čios buvo Šenbergas ant Nemunėlio, tiesiai Biržais, ir Palanga. Todėl mes patys, Kuršo kunigai, kad ir iš toliausių vietų turėdavome vykti atlaidams į tas vietas. O tos kelionės mums būdavo vienas malonumas ir pramoga.

Į Šenbergą vykdavau geležinkeliu į Mintaują. Čia prisijungdavo keletas draugų, iš Mintaujos, Lyvbernės, Lankinių, net Kuldygos, ir dabar plaukdavom laivu Lielupe (tikrumoje tuo pačiu mūsų Nemunėliu, kuris prie Bauskės jungiasi su Mūša) iki Mežuotnės, nes iki Bauskės dėl seklumo prieiti negali. Čion jau laukia mūsų arkliai iš Šenbergo, kuriuos prisiunčia kun. Klebonas.

Dviem paprastai atvejais vykdavom į Šenbergą: į Kanapinę ir į Rožančinę, čia svarbių mėnesio 2 sekmadienį. Kanapinė nešinia šėlko, vadindavosi didelis (rugpjūčio 1 sekmadienį) turgus, seniau, sako, trukęs visą savaitę, į kurį atvykdavo pirkliai iš Rygos, o pati iš apylinkės - minios žmonių iš Kuršo ir iš Lietuvos tolimesnio

pasienio, net nuo Rygos. ~~Vėliau~~ Į turgų suveda arklius, galvijus, prisirenka visokių būdininkų, čigonų arbės. Vėliau iš to turgaus belikto tik 3 dienos. Į tuo turgu b-čia pasinaudojo ir gavė 40 valandų atlaidus, pradedant šeštadieniu. ~~tas~~ Ir į b-čią suplaukdavo minios ir latvių ir lietuvių. Ir gražios tos pamaldos būdavo. Kaip liuteriai, tai ir katalikai latviai mėgsta giedoti b-je. Gieda unisono, vienabalsiškai, ne kaip Lietuvoje, kur ~~gieda~~ mūsų žmonės būtinai ir „tiravoja", prideria antrą gaidą. Ir kai jau latviai gieda, tai gieda visa b-čia: vyrai, moterys, seniai, vaikai, – visi, ir visa krūtine. ~~Tada~~ Ir giesmė pasidaro tokia galinga, kad, rodos, sūbuoja tokstan ir sienos, ir stulpai ir skliautai. Paprastai kiekviena b-čia turi savo giedojimo vadą – priekšdziedatais –. Šenberge buvo, jau tada senas, Kandrovič, didele barzda, sako ir čigonas. Kokio nepaprasto balso! Rodos, visa b-čia šaukia, – o Kadrovičius kai tik paspaus, ir jį girdi, kaip vainika koki, virš viso giedojimo. Ir jis * netisitengia, bet taip

Kokios reikšmės yra buvusi Kanapinė anais laikais, galima suprasti iš to, kad ją laikydavo žmonės, net ir dienuvoje, tam tikra data skaičiavimus: tas, girdi, atsitiko prieš Kanapinę, tas buvo po Kanapinės.

gan visai laisvai: ~~tirštas~~ aukštas, kuplus, pasakytum, baritonas. Ši jei toks balsas būtų kultivuotas, tai ~~būtų~~ Kandrovič būtų buvęs pasaulinis giesmininkas. Lyginimų ir būdavo nemaža: katalikai čia buvo susipratę, apsišvietę. Ir pati b-čia graži: jėzuitų statyta ir jų stiliuje, dviem bokštais, aukštame Nemunėlio krante. Net tokia legenda yra. Girdi, Šenbergo b-čios bokštai buvę tarp aukšti, kad matydavęsis iš jūros, ir per tai nekartas jūrininkus klaidindavę; todėl vėliau buvę įsakyta juos sutrumpinti.

Klebonija - buvo senasis X jėzuitų vienuolynas dviem aukštais mūras, kur vietos užtekdavo net katalikai atvažiavusių į atlaidus kunigų. Antroj pusėj plataus kiemo, prieš kleboniją, mediniai namai b-čios tarnams. Per atlaidus visas kiemas nustatytas vežimais su arkliais. Įvažiavimas kaip skruzdelyne. Ir čia buvo jau nusidavusi nuomonė, kad čia nieko iš vežimo nevagiama. Žmonės laisvai užeidavo į klebonijos gonkas, kur dažniausiai ir kunigai

laisvu metu pasėdėdavo, ~~draugaudavo~~ sensiškdami ir draugaudami su žmonėmis. Aš niekur kitur nemačiau tokio laisvo, natūralaus, nuoširdaus draugavimo žmonių su kunigais, kaip čia. Mat daug reiškė ir bendras žmonių per mokyklą ir spaudą išsilavinimas ir gal iš dalies, kaip visur mažumos daro, katalikų esimas tarp protestantų, vertė labiau jungtis.

Zakristijonu buvo tyingas latvis, siausto smaku, bet su plaukais parmaargėje ir bakenbardais senas Andrius (vecais Andreis). Ištikimas b-čios tarnas, rūpestingas, ramiais judesiais. Anksti rytą, mums dar tebeguliant, jau barškina duris Andreis: „Kungs, pūra pie bikts!" (Pone, pūra žmonių prie išpažinties), vadinas, kelkis! Kun. Šnapštis vėliau buvo vikaru ir Šenberge, bet mėgdavo ilgiau pamiegoti, ir Andriui tekdavo ilgai to laukti b-čioje. Dėl to ir sakydavo: „Tas man par jaunibas grekiem"! (Tai man už jaunystės griekus); mat Andreis mėgdavo kadaise išsigerti; o kun. Šnapščio pavardę tardavo Šnapšia kungs, kas primena šnapšą, degtinę. Ir šis mėgdavo išgerti.

~~Po ... Po~~ Po pamaldų mėgdavom visu būriu eiti apžiūrėti kermošiaus. Kermošius kaip kermošius. Bet kas čia būdavo ypatinga, tai čigonų taborai. Jau jų čia niekuomet netrūkdavo, bet į Kanapinę ~~savo~~ suvažiuodavo atlaidų. Šenbergo klebonas kun. Augustinas Lukšė nesbaidydavo čigonų nuo savęs, lyg ir draugaudavo, mielai juos aplankydavo ir pasišnekėdavo. Daugumas jų būdavo katalikai, bent Šenberge. Turėdavo ir savo viršininką, tūlą Kozlovskį, kaip kokį karalių. Taigi ypač su juo konversuodavo. Vakare užsidegdavo laužą, dainuodavo, pašokdavo, pavaražydavo. Egzotika.

Atlaidams pasibaigus, negi vykstame tuojau namo, - dar kelias dienas svečiuojamės; kas Kartuvoje, kas pažįstamus lanko, Nemune maudosi. Ir grįžtame ne visuomet tuo pačiu keliu. Kartą dar nuvykau su draugu ir su kun. klebonu Lukše į Kurmę, kur buvo Šenbergo filialė bažnyčia, ir grafų Kamarauskų gražius dvaras, pilnas ponų ir svečių; su Kamarauskais kun. Lukšė labai draugavo. Pasisvečiavus su grafo

arkliais vykstame į Naujaryę (Friedrichstadt, latviškai Jaunjelgava = Naujoji Mintauja), o iš ant Dauguvos, o iš čia per upę į Rygos-Orlo gelež. stotį Remerhofą, iš kur traukiniu vykstam į Rygą. Čia dar aplankom kunigus draugus; tarp kitų buvo čia (gimnaz. kapelionu) mano mielasis Kun. Martynas Venclovas, Žadeikio Kretinis, ir Kun. Paškus, vabalnykietis, vikaru. Grįžtant kad kartą dar užsukam į Mintaujos kleboniją, ir dabar vykstu į savo buveinę Liepojoje. Tai tokia kelionė į Kuršo atlaidus! Kada Lietuvos kunigai be leidimo negalėdavo nuvažiuoti į kaimyninę parapiją, mes čia Kurše be jokio leidimo apvažiuojam net dvi gubernijas. Ar gi ne laisvė!

Pirmą kartą Rygą aplankiau iš Liepojos tais pačiais 1896 metais rudenį, kai nuvykau į Rygos parodą ir latvių dainų šventę. Čia, vieno lietuvio siuvėjo padedamas nusipirkau pledą, (vilnonę ilgą) skarą, kurią dar ir dabar tebevartoju.

Toji pati priežastis, kad Liepojos kunigai negalėjo atvykti į atlaidus Kurše, privertė mane vykti iš Liepojos į Palangą. Vykdavom į didžiausius Palangos atlaidus, šv. Trejybės. Iš Kretingos kunigai atvykdavo čia bent slaptai ir vien tik patarnauti b-je, nes čia ypač buvo sekami kunigai. Iš Kretingos tik 12 Klm, o mums iš Liepojos 70. Bet vykdavom ir su malonumu. Buvau Palangoje šv. Trejybės atlaiduose net 3 kartus.

Pirmą kartą nuvykau, rodos, tais pačiais 1896 metais. Vykom dviese su kun. kapel. Vizbaru pašto arkliais; kitą kartą privačiai pasamdytu arkliu. Pirmas tris mylias kelias eina pajūriu, kaip sakoma, vienas ratas vandeniu, kitas smėliu, nes šlapias smėlys - kietas, - iki kur Varšavos upė įteka į Liepojos ežero galą, kur užvažiuojama ant didelio vieškelio į Palangą, tur būt, seno didelio trakto, kuriuo susisiekdavo kryžiuočiai su kardininkais. Dabar čia gangreit vien miškų, ir didelių miškų važiuojama. Gegužės mėnuo; sustojom pasiganyti miške, ant pušies už žievės užkišėm švenč. Panelės paveikslinką ir atlaikėm gegužines pamaldas.

Nicoj, Rucavoj pašto arklius keitėme. Kažkokį nemalonumą dėl to pašto arklių patyrę, norėjome Rucavoje užrašyti į skundų knygą. Pasirodo, arklių pašto laikė žydas. „Ui, Pona Dieva gal atsiprašyti, o čia jūs negal atsiprašyti," jis mus įtikinėjo, kad tai šnypštis ne dėl jo kaltės. Bet skundą, rodos, įrašėme.

Rucavoje kun. Vizbaras aplankė kun. Žukaitį tremtinį, kuris čia buvo įsteigęs mokyklą, nežinau, kokio tipo, ir kurią kun. Vizbaras buvo lankęs pirm pastosiant į Liepojos gimnaziją.

Palanga, pirma kartą ją lankiusiam, didelį įspūdį darė savo istoriškais atsiminimais. Aplankiau, žinoma, Birutės kalną ir jo koplyčią. Palangos bažnyčia dar tebebuvo senoji, medinė, karalienės ✝ Onos Jogelaitės statyta 1554 m. mūsų medinių b-čių stiliuje. Klebonavo kun. Mieckanianskis. Bet jis tais pačiais metais iškėlė, ir buvo atkeltas kun. Šniukšta, kuris čia išklebonavo iki 1939 1939 metų. Jis ir pradėjo ir pastatė naująją dabartinę b-čią, gausiai, rodos, šelpiant Tiškevičiams, architekto Strandmano, švedo, planu, kuris ir Liepojos b-čią statė: čia jį rekomendavo Ropas, tada buvęs Kuršo, taigi ir Palangos, dekanas.

Dar turiu pridurti, kad ir Nicos ir Rucavos žmonės turėjo savo seną tautišką našystą. Moterys dėvėjo trumpus storus kvolduotus sijonus, taipgat kaip Alšvangoj vo važasbinis susegamas, tik spalvos jau kitokios, tamsesnės; o kojas storai apsivyniodavo kociciais ten vilnoniais.

Užtrukome Palangoje porą dienų. Maudytis dar buvo per anksti; pagaliau, mums, liepojiškiams, ir nenaujiena. Grįžti atgal į Liepoją tuo pačiu keliu nejdomu, - nutarėme važiuoti pro Kretingą, Salantus, Skuodą į Priekulės gelež. stotį, jau Kurše. Tarėm, kad grįžti namo galim ir be leidimų. Ir, tiesa, kelių niekas nesutrukdė.

Kretingoje aplankėm įmojama Pranciškonų vienuolyną ir jame rusų valdžios uždarytus kunigus. Buvo jų ten net keletas, tarp jų kun. Fel. Šelis ištremtas iš Kauno. Jie čia buvo sudarę lietuviškoms knygoms gabenti iš Prūsų vyriausiąjį štabą. Pačių ~~pranc~~ vienuolių, bernardinų, rodos, buvo belikę tik du, nes rusų valdžios buvo uždrausta priiminėti naujokus.

Paskui aplankėme grafo Tiškevičiaus rūmus. Čia buvau, lindiniuku, kun. Vaižganto nepaprasto jautrumo. Kada baigėm apeiti rūmus ir gale apžiūrėjom puikiai įtaisytą ir gerai prižiūrimą žiemos sodą, pačiuose rūmuose įtaisytą, kun. Joną, Vaižgantą, pagavo toks didelis pasipiktinimas čia, ypač žiemos sode, matyta

prabanga, jog jis paliko lyg be žado, lyg kokioj ekstazėj, - taip susijaudino: „Girdi, žmonės duonos neturi, landžiuose gyvena, o čia tiek prabangos vienai šeimai." Taip, negerai, kad yra ~~beturčių~~ vargšų žmonių, kurie neturi žmoniško pragyvenimo; čia, aišku, kaltas visuomenės ~~ypač kri~~ neorganizuotumas, o ypač krikščionių stoka meilės, bet gražių dalykų sukūrimas - visgi kultūra, dalykas brangiausias; ir tas turtas ne vien Tiškevičiaus, bet viso krašto; gal tik tokia kultūra, kurios grožiu turėtų naudotis plačioji visuomenė. Ir labai gaila, kad tokie dvarų, pav. (Oginskių) Rietavos, Plungės, rūmai, parkai, laikams pasikeitus, buvo sunaikinti, vietoj kad ~~paversti~~ būtų kultūros židiniais visuomenei. Ir gerai, kad ponai gražius daiktus kūrė, - geriau, negu kad savo išteklius būtų pralebavę.

Toj pačioj kelionėj aplankėm kun. Žiogą, bene Kalnelio filijoje. Jis turėjo didelį, labai įdomų rinkinį akmeninių kirvukų ir kitų panašių senų epochų iškasenų. Gaila, kad to rinkinio šiandien nematyti mūsų sostinės muziejuose.

Kalbėdamas apie Kretingą, prisiminiau vieną nuotykį iš Kretingos. Vieną kartą Liepojoje ateina pas mane nepažįstamas vyriškis, pasisakė esąs iš Kretingos, kalba apie šį, apie tą, pagaliau prašo pinigų paskolinti. Nemačiau reikalo jų šitam žmogui duoti, nes buvau tikras, kad jis man jų negrąžins. Tada jis pradėjo man grasyti: girdi, gali pasitaikyti man patekti į Kretingą, vadinas, būti nubaustam, ir jis man tuomet pagelbėtų. Bet tas manęs nei kiek ~~to~~ nesuminkštino, jūtes, dar labiau prieš jį, nachalą, nustatė. Paprašiau išeiti. Tik tas parodo, kokie akiplėšos mankaliai buvo ypač kunigų atžvilgiu. Gal jis buvo koks mokytojas, ar valsčiaus raštininkas, ar žandarmerijos valdininkas. Užpykęs, išėjo, ir paskui pagalvojau, gal, man keršindamas, ir bus jis kokį kunigą nuskriaudęs.

Kitą kartą važiavau į Palangą, į šv. Trejicą, su kun. Marcelinu Jurgaičiu, kuris irgi Kurše kunigavo. Jis atvažiavo vienarkliu vežimu su sūnu iš Alšvangos, vadinas, 10 mylių. Tas pats sūnus tuo pačiu arkliu vežė mus į Palangą, vėl 10 mylių. Jis mus ir parvežė namo.

Trečią kartą į Palangos atlaidus vykau, rodos, vėl su kun. Vizbaru, tik šį kartą grįžome kitu keliu, rodos, pro Darbėnus, Gruslaukį, į Priekulės stotį.

Liepoja vasarą vasarvietė: šiek tiek svečių atvažiuodavo net iš Rusijos gilumos. Kurhause orkestras duodavo net simfoninius koncertus. Sezonas prasidėdavo gegužės m. 1 dieną. Kurhauze tą naktį, kurį vadindavo Valpurgisnacht, būdavo gegužės mėnesio sutikimas su koncertu. Vykom į tą koncertus ir mes, keletas kunigų. Vieną kartą tą naktį reikėjo vilktis ir kailiniai, nes dar ir snigo.

Prie Liepojos yra ilgas seklas ežeras, kuris greičiausia bus jūros palikimas, kurio krante prinešė jūra smėlio, pasidarė kopos, juosta žemės, kurioje ir įsikūrė Liepojos miestas abipus Bartavos upės ~~per tą ežerą teka Barta-~~ žiočių, kuri ~~vos upė~~, ištekėdama iš Liepojos ežero į jūrą, sudaro

puikų uostą, visą žiemą neužšalamą, nes lengvai pravalomą nuo ledų, kuriuos sulaužius, upės srovė išneša į jūrą. Rusai sumanė ir čia ir karo uostą pasistatyti, kiek į šiaurę nuo miesto, ir tam dėjo didelius pinigus, 5 milijonus aukso rublių kasmet, įtaisė sausus dokus, milijoninius pastatus pastatė, bet kadangi ten upės nėra, tai tas uostas žiemą kietai užšaldavo.

Liepojos ežeras seklas, žemais šlapiais krantais, pilnas mauro, prisiaugęs nendrių ir meldų. Čia ir tada jau gyvavo vandens sportas. Už tam tikrą mokestį galėjai pasisamdyti valtį pasiirstyti ar su burėmis paplaukyti po ežerą. Ir naudodavaus tuo malonumu. Ypač to ežero laikėsi ir vandens paukščių. Turėjau brolį, gyvenantį arti karo uosto, Markų, vedusį latvę, vėliau persikrikštijusį į katalikų tikėjimą, bene uoste tarnavusį. Mėgo medžioti. Prikalbino ir mane su juo vykti šaudyti ančių. Gavo kaž kur ir man šautuvą, ir išvykome valtimi pavakary į ežerą. Iš vakaro nieko nepasisekė nušauti, tada nutarėme čia pat ežere nakvoti.

Kartą per tokį pasivaikščiojimą palaidojau aš šiame ežere savo pensnė: jei po tūkstančių metų ežeras nuseks, būsimieji žmonės stebėsis tokiuo praeities prietaisu.

Valtį įgrūdome į nendrynus ir šiaip taip įsirengėm guolį. Vėjelis pūtė, nendrės čiužo ir linguoja, o drauge su jomis ir mūsų valtelė. Ir taip mane ji šiūbavo, kad paskui, kai grįžęs dar prieš pamaldas, atsisėdau į klausyklą, ir čia dar, rodės, aš tebesisūpuoju. Nešaut ir iš ryto nieko nenušovome. Rapas mus Sonntagsjegeriais išvadino.

Klebonijoje nemaža gyventojų buvo. Antras aukštas buvo išnuomotas, rodos, Daugirdams, Lietuvos dvarininkams. Pastogėje gyveno vargonininkas, tarnaitės ir antras valdininkas Katilevičius, ilgais plaukais, kažkuo išteptais ir blizgančiais, su tamsiais ūsiukais, pagyvenęs senbernis. ~~Sunkiai~~ Nors lietuvis, bet nuoširdžiai priešingas lietuvybei. Užeidavo kartais ir į kunigų apartamentus, su mumis drauge ~~vakarienę~~ kartais ~~buvo~~ vakarienę suvalgydavo. Rapas mėgdavo su juo pasišnekėti ir, kadangi neturėjo drąsos žmonėms ~~niekam nemėgdavo~~ pasakyti tiesos į akis, nors kuo ir labai nepatenkintas būdavo, tą pasakydavo Katilevičiui, žinodamas, kad tas kam reikia praneš. Tai mes, kunigai,

per jį daug ką neišnodavom, kuo Rojas mumis nepatenkintas. Gerai ir tai. Katiliečius buvo iš tų žmonių, kurie užsigrūdinimu nori prailginti savo gyvenimą. Taigi maudydavos jūroj, kol ji iš krašto jau užšaldavo. Bet, kaip ir visi tokiais atvejais, įsigijo jau nepagydomą reumatizmą.

Savotiškų papročių buvo Rojas. Prie stalo sėdėdavo visados iš galo. Tą vietą teužleisdavo tik, kone kasmet atvykstančiam į Palangą vasaroti, vysk. Paltarokui, arba kokiai ypač garbingai poniai. Tiktai, – kitam niekam tos vietos neužleisdavo. Pats visiems prie stalo sėdintiems, iki mažiausių mokinių, pildavo sriubą. Po valgių visi stalo dalyviai ~~[illegible]~~ jam dėkoja, ~~sveikina~~ mes, kunigai, su juo bučiuojamės. Arbatą gėrė kuo stipriausią, be cukraus, į stiklinę įlašindamas du lašu pieno. Pirštinių ir kaliošių nepripažino. Apie namus, į b-čią vaikščiodavo visados be ~~kepurės~~ skrybėlės, į miestą eidavo su skrybele. Bet maudydamos jūroje, vandeny dėvėdavo tą savo skrybelę, -katiliuką, – tikra baroniška fantazija.

Ir dar viena Rojo keistenybė, kas mane iki gyvo kaulo pierzindavo. Mano durys iš koridoriaus buvo priešais raštinės ir drauge įėjimas per raštinę į jo, klebono, butą.

~~At~~ Priėmimo valandų neužrašyta, „aš, girdi, visuomet priimu."
Ateina interesantas, skambina, ~~ir~~ (skambutis buvo paprastas, traukomas viela), bet niekas neišeina; skambina dar ir dar, – ~~aš jau girdžiu~~ bet vis veltui. Pritrūkęs kantrybės, žmogelis, apsirengęs skambina į mano butą, girdi, turįs reikalą pas Kleboną. Turėdamas raktą nuo raštinės, einu pas Kleboną ir randu jį, ramiai sau beskaitantį ar laikraštį, ar knygą. Kai pranešu apie interesantą, Klebonas Rojas keliasi ir eina į raštinę. ~~Ųtu~~ Vėliau interesantai betraukydami skambutį, jį visai nutraukė, ir Rojas jo netaisė. Tada žmonės, laukę, laukę, kol Klebonas pasirodys, ir nesulaukę, vėl skambina man. Buvau nusistatęs į tai nereaguoti, juk aš negi liokajus, bet gaila būdavo žmonių, ir vėl eidavau pranešti. Kokiais sumetimais Rojas taip elgėsi, negaliu suprasti.

Žmonės anais laikais mėgdavo savo sutaupas nešti pas kunigus palaikyti, kad jiems namie tų pinigų nepavogtų. Kunigams tik vargas būdavo su tais pinigais, o kartais, kai patys per neatsargumą tuos pinigus paleisdavo apyvarton ir vėliau nebeturėdavo iš ko atiduoti, susilaukdavo didelių nemalonumų. Rojas tokiais atvejais atmestus

pinigus įdėdavo į voką, užrašydavo atnešėjo vardą ir voką su pinigus įdėdavo į sieninio laikrodžio valgomajame kambary (pastatomas) šėpukę ant dugno. Ir daug ten pinigų indelių, kitus savininkai ir užmiršo. Kai, kopui išsikėlus jau iš Liepojos, tas laikrodis buvo parduotas, bet dar neatrimtas, naujasis klebonas laimei tuos pinigus ten užtiko ir išėmė.

Linkdamas į muziką ir mielai draugaudamas su Liepojos vargonininkais, gerais muzikais, pagaliau įsigijau ir pats instrumentą, fisharmoniją. Pats per save pramokau groti ir tai man sudarė daug malonumo ir atilsio laisvu metu. Buvau pramokęs net jau tiek groti, kad keletą kartų b-če atgrojau Mišias, neatėjus vargonininkui. Nors tai ir nemaloniai, bet vienintelis būdas būdavo neišvaryti tuščiais lankytojais sėsti prie muzikos ir groti preliudijas.

Mano jaunesnis brolis Jonas baigė Panevėžio Realinės Mokyklos 6 klases, bet net nebuvo 7-tos klasės, kurią išeiti reikia, norint stoti į aukštąją mokyklą. Liepojoje ji buvo, todėl Jonas ir atsikraustė pas mane ir vienus metus gyveno mano bute. Jis draugavo su Kun. kapel. Br. Visbaro broliu, Feliksu, kuris gyveno pas jį ir ėjo gimnazijos kursą. Jonas vėliau įstojo į Peterburgo Technologijos institutą, jį baigė, tarnavo Nikolajaus geležinkely, o Lietuvoje [...]vo Gelež. Valdybos Direktoriumi.

Pats jauniausis mūsų brolis buvo Vincentas, kurį, dar nepilnametį, atsikviečiau į Liepoją mokytis amato. Jis kiek prasilavino baltkalystėj ir, draugų prikalbintas, išvyko į Ameriką, kur ir šiandien, seniai vedęs, tebegyvena Chicagoje, pasistatęs ten savo namus.

Tik parapijoje, praktiškąjį kunigo darbą dirbdamas, kunigas pajunta, ko trūksta jo vaisingesniam darbui. Kad neišgaruotų mokykloje gautas mokslas, tenka jisai nuolat papildyti. Sekiau pastoracijai reikalingą literatūrą ir kaupiau savo biblioteką. Naudojau jau turimomis nemažomis bibliotekomis

Ropo ir Vizbaro. Ypač pamėgau kard. Manningo raštus, lenkų vertime, kuriuos kiek tik galėjau įsigijau, ir kuriuos dar ir šiandien vartoju, nes to didžio vyro ir rašytojo raštai nesensta. Ypač tada Europoje buvo gyvai diskutuojamas socialinis reikalas. Buvo tai didžio popiežiaus Leono XIII enciklikų gadynė. Tas sąjūdis užgriebė ir mane ir jaučiau reikalą giliau su juo susipažinti. O kaip? Aišku, išvykstant kur nors į aukštesnę mokyklą pasitobulinti[2] ir pastudijuoti[1].

Šitų pačių metų, 1900 metų rudenį, mirė Lyvberzės (Kurše šalia Mintaujos) klebonas kun. Viengalis. Kuriam nors iš Kuršo vikarų atsidaro vakansija į klebonus. Tik ji visai nesiliojanti. Iš Ropo teko nugirsti, kad Kurija, žinoma, jo patariama, nori paskirti mane. Jau ankščiau buvau pareiškęs Ropui savo sumanymą vykti į užsienį studijoms, tai vysk. Paliulionis, matyt, žinojo, nes esąs išsitaręs: Lyvberzėje galėsiąs aš kiek tik noriu studijuoti. Kažin, ar čia buvo pasityčiojimas, ar nesiorientavimas, kas tai yra studijos?

O gal dar tiktai sirgo, ar jis buvo nutarta iškelti, - dabar gerai neatsimenu, tik kun. Vengalis Lyduberzėje yra miręs.

Aš, kaip tas Biblijos pranašas Jona nuo Dievo, nutariau nuo dzūkų pabėgti; nes ten patekti reiškė pamesti visą viltį kuomet nors ištrūkti į platesnį pasaulį. Apsimečiau, kad noriu padaryti kelionę į Romą jubiliejiniems (1900 metų) atlaidams gauti. Popas nebuvo priešingas mano sumanymui, gal dalinai net sutikdamas su mano noru studijuoti; nes pats patarė vykti į Innsbrucką, į jėzuitų vedamą tenykščio universiteto teologijos fakultetą, kur ir pats Popas yra mokęsis.

Bet kaip dabar išvažiuoti į užsienį? Rusų viešpatavimo laikais iš viso buvo sunku išvykti ten, — šia privilegija ypač naudojosi tik didžiuomenė —, o kunigams tai ir visai buvo užginta, kad nestudijuotų, nepasidarytų mokytesniais. Bet įstatymą pas rusus vis galėjai apeiti. Sergantiems tam tikromis ligomis buvo leidžiama vykti užsienin gydytis. Tada pats Popas kreipėsi į savo, ar tiksliau mūsų, Hausargtų, gydytoją Rautenfeldą, kad tas išrašytų man ligos liudijimą.

Jis ir pritaikė man tą paragrafą, išrinko atitinkamos kategorijos ligą, bene nervų ligą, išrašė liudijimą, ir aš su juo gavau užsienio pasą.

Išteklių neperdaugiausia turėjau, mat padėjau mokslo broliams, ir jaunesniąją savo seserį Emiliją pasiunčiau į šeimininkių mokyklą į Chyličkus, šalia Varšuvos, (vedamą taippat konoratkų pavienių,) kur jau mokės mano draugo Kun. Tuškenio pusseserė Eleonora Malinauskaitė, bet jaunas paprastai turi daug vilčių: pasitikėjau draugų kunigų parama; toliau, jau užsieny būdamas, ir buvau gavęs iš draugo Alekno [illegible].

Kaip tik šv. Cecilijos dieną, kurią, kaip muzikos globėją, ypač garbinau, sen. kal. lapkričio 22 dieną, išvažiavau iš Liepojaus tiesiog į Varšuvą. Čia prabendžiau bene 3 dienas; buvau sutikęs muziką Igną Prialgauską, Papilio klebono brolį, kuris mane kiek palydėjo po miestą. Čia pirmą kartą žygmontuose išgirdau žodį „viza", kuris dabar taip dažnai kartojamas. Tada tik Austro-Vengrija jį [illegible]. Ir mane pažįstami apie tai primygtinai įspėjo, – kitaip, girdi, ir pati neįleis (ši) važiuoti į savo šalį.

Tai buvo antras ~~(pirmutinis~~ (Ryga) didelis miestas, kurį aš gyvenime pamačiau, kur galėjau didžmiesčio pulsą pajusti. Linksmas judrus miestas. Varšuvos Antkai nukinėjosi gatvėmis su laikraščiais, šaukdami Vitzų. Bažnyčiose nesigailėjo žvakių per Mišias: mane, pripratusį prie mūsų ubagiškų švento ~~bažnyčių~~, vis tai stebino. Rogas kartą yra pareiškęs, kad, girdi, Ryga nors ir mažesnė už Varšuvą, tačiau esanti gražesnė. Na, mat čia daug vokiškos tvarkos.

Šito pačio meto buvau nuvykęs ir į Chyliczkus aplankyti ten mokslus einančią seserį Emiliją. Chyliczkų mokyklą globojo žinoma labdarė ir katalikų veikėja, net rašytoja, Plater-Zyberkytė; kan. Rojo irgi gimnazistė. Tą mokyklą vėliau lankė ir mano pusseserė Kotryna Valiulytė; dabar Dotnuvos Ž. Ū. Akademijoje Mergaičių ūkio skyriaus vedėja. Buvo ten ir daugiau lietuvaičių.

Pakeliui į Austrijos sieną užsukiau ir į lenkų didžiąją šventovę Čenstachavą. Maldininkų čia niekuomet netrūko ir pamaldos kasdien buvo laikomos iškilmingai. Aš, jau šiek tiek susipažinęs su bažn. muzikos reforma, piktinaus Čenstachavos pamaldų pasaulietiška muzika: stygų kvartetas per Mišias grojo kažkokias sonatas.

Pagaliau persiritau per sieną ir kelioms dienoms apsistojau garsioj istorinėj Krokuvoj. Mišias laikiau garsioj dviejų nevienodų bokštų „Mariackoj" b-čioj. Aplankiau Vavelį, Sukiennicas, keletą b-čių ir vienuolynų. Dar, važinėdamas nuo Vilniaus ir Gardino, stebėjaus, kaip visgi dideli plotai

yra apgyventi lenkų, tačiau toji tauta yra pavergta svetimųjų. O tauta turinti didelę istoriją, ir dabar pasaulinę literatūrą ir meną... Kažkoks tragizmas lydi tą tautą, turbūt dėl didelės tos tautos paslėptos ydos. Ir negi jau Krokuvoj baigiasi lenkybė: togi pati Vienos galėjai susikalbėti lenkiškai, - taip plati buvo lenkų dvasios ekspansija.

Vienoje užtrukau bene 3 dienas. Čia mano čičeronu buvo studentas Antanas Vivulskis, vėliau garsusis skulptorius ir architektas. O su juo aš susipažinau jau Liepojoje, kur jis atvykdavo iš jėzuitų gimnazijos Chyrove, Galicijoje. Mat jį, rodos, ir jo motiną globojo buvo Mintaujos klebonas ir Kuršo dekanas kun. Kristkiejonas. Paskiau, aš jį ir keliais kartus mačiau ir Šenberge, kur buvo nulipdęs iš molio tokį charakteringą zarenskiejonį Andriejų, ir mano Radviliškyje. Mat čia kadaise gyveno jo senelis, ateijęs užkurioj ant Daškevičaitės, Radviliškio dvaro savininkės. O patys Vivulskiai buvo kilę nuo Raseinių, kur turėjo dvarelį, bene Užubalius. Apie Vivulskio kilmę aš savo laiku rašiau į vilniškę „Viltį".

Vienoje Vivulskis studijavo aukštoje technikos mokykloje, buvo šalininkas naujojo tada madoj buvusio, rodos, secesijos stiliaus. Taigi jis mane čia ypač instruktavo (meno ir ypač architektūros srityje. Buvome kalbose mano parodose, muziejuose. Ir pats aplankiau daugiau b-čių; buvau užlipęs į šv. Stepono katedros bokštą, kur mane nuolat sekė ten esantis sargas; mat rudens metu daugiau tokių mėgėjų nebuvo, o vienam, girdi, gali apsisukti galva, žiūrint iš tokios aukštybės. Vienos Votivkirche vėliau pakišė man mintį iškelti sumanymą ir mums, atgavus savo nepriklausomybę, pastatyti paminklą tam dideliam mūsų tautai istoriniam įvykiui paminėti. Iš to ir gimė Kauno ~~Nepri~~ Prisikėlimo b-čios projektas, kurį aš viešuoju laišku buvau pareiškęs dienraščio „Laisvės" redaktoriui, tada prof. P. Būčiui, kurį jis ir išpopuliarino, ir šventovė ėmė kilti.

Čia, rodos, aš visų pirma ir įsigijau Bedekerį, vadovą, kurio ir ~~po Austriją~~ naudojaus kelionėje po Austriją, Italiją ir Šveicariją. Viena man

~~kaimas~~

jau davė suprasti didelės valstybės sostinę. Buvo tai miestas didelis, daugiau kaip 1½ mil. gyventojų, gražus, švarus su savo Ringais, linksmas, temperamentingas, mat jau daug svetimų įsimaišiusių kraujo turįs. Vakarais - jūra žiburių. Miestas muzikos ir kito meno, daugybės mokslo įstaigų, muziejų. Man Viena - buvo vakarų Europos pavyzdžiu, taipgi ypač laisvės, bet protingos laisvės; nes pav. vakarais po 9 val. buvo uždrausta skambinti fortepijonu, kad namų ~~kaip~~ gyventojai nebūtų savo kaimynų vargšai.

Iš Vienos, vykau dabar į pasirinktą ~~~~ studijom Insbrucką, kurį Ropas ~~~~ vadindavo Insbruku, kaip Liepoją lenkiškai ~~vadin~~ tardavo Lipava vietoj paprastai vadinamos Libavą vokiškai Libau, - mat vis lenkiškiau.

Ropas buvo man ~~laiškų~~ patarėjas, pas ką aš turiu ten kreiptis Universiteto reikalais, paprašęs tą asmenį jo vardu pasveikinti, - bene prof. garsų moralistą Noldiną S.J. Ir buvau pas jį užėjęs, turėjau progą išdėstydamas kaikurias abejones sąžinės reikaluose. Nuostabiai ramus, atsižvelgia ~~~~

į dabartinius laikus ir žmonių silpnybes. Aplankiau teologijos fakulteto dekaną, labai jau išlamdytą nervų jėzuitą, kurio pavardės nebeatsimenu. Sutiko leisti man lankyti paskaitas. Įreimiau lankyti. Studentų šimtai, o drabužių įvairumas! Mat ~~fakultetą~~ teologiją lankė įvairiausių ordinų vienuoliai ir. Ypač įdomios buvo disputos, kurios būdavo bene kas savaitė rengiamos, į kurias ~~visi~~ susirinkdavo dideliė salė tų įvairiausių įvairių šalių ir tautų teologų. Diskusijos vykdavo lotynų kalboj [?].
Apsigyvenau viešbutyje Zum Goldenen Stern (po auksine žvaigžde vardu). Ten visi viešbučiai turi savo emblemas ir vadinasi jų vardais. Pirmą naktį atvykęs, buvau apsistojęs Zum grauen Baeren. Bet draugų, su kuriais čia susipažinau, pataríamas perėjau po žvaigžde, kaip į katalikišką viešbutį. Nežinau, kokiuo būdu, bet veikiai susipažinau su keleta lenkų studentų teologų, kurie, aišku, man buvo labai naudingi susipažinti su Insbruku iš viso ir su fakultetu ypatingai. Lietuvio nesutikau nei vieno.
Teologijos fakulteto auditorijos turėjo ryšį su bažnyčia, į kurios buvo platus įėjimas į galeriją gale b-čios. Čion nuolat studentai vienydavo Švenčiausiojo adoracijai.

pagal visas scholastiško metodo taisykles: Nego, concedo, distingvo. Buvo matyti labai įgudusių to metodu operuoti. Auditorija gyvai dalyvavo ir reagavo diskusijose. Čia reikia mokėti greitai orientuotis. Nebe reikalo jėzuitai taip gabūs disputuoti.

Kiti fakultetai, kaip jau (Austrijos) kalbėjusiame universitete, nebuvo tikėjimo atžvilgiu katalikiškai ortodoksiški. Peržiūrinėdamas kitų fakultetų paskaitų programas, užtikau lietuvių kalbos paskaitas; karts ir nuėjau į tokias, pasiprašęs profesoriaus leidimo, bet pasirodė, kad jis tik teoretiškai temoka lietuviškai.

Insbruko miestas pačiame Alpių kalnų viduj, tarp aukštų stačių skliautevių prie Inno upės, nelygi(nant), kaip katilo dugne. Man, lygumos gyventojui ėmė daryti slegiančio įspūdžio, — kur tik žvelgi, akis visur atsiduria lyg į sieną. Nors tikrumoje, tie kalnai, tik regis, kad arti. Kai ėmiau daryti ekskursijas į apylinkes, pasirodė, daug kilometrų iki kalnui, kuris rodės čia pat. Kadangi buvo jau prieš pat Kalėdas, aukščiau kopti nemėginau, tik kartą su draugais buvome palypėję kiek į kalną, bene, į vieną viennolyną, kurį jau baltavo nuo šalnos, kai tuotarpu apačioje, migle to nebuvo. Kalnų viršūnės juodavo nuo sausinių miškų, o kalnų viršūnės buvo baltos nuo sniego.

Vieną kartą atsikėlęs iš ryto jutau kažkokį man nesuprantamą galvos sopėjimą, jokios priežasties tam, rodos, nebuvo. Kai ėmiau apie tai

Tas Tirolio klonių turi specifišką kvapą, kurį mano uoslė kartais pajunta ir Lietuvoje vėlybą rudenį.

sakyti viešbučio šeimininkui, tai atsakė: „O, tai „široko" vėjo padariniai, jis šiandien pučia." Pasirodo, kad Afrikos iš Saharos vėjas pasiekia net Alpes, ir žmonės jį pajunta galvos sopėjimu. Široko žinomas visoj Italijoj. Jis kartais atneša net raudonų dulkių iš Saharos ~~ty~~ smėlynų.

Laisvu laiku dairiaus ir po miestą. ~~Su tais savo lenkais draugais, kunigais,~~ Čia mane stebino tai, jog miesto namai lygūs priemiesčių pakraščiuos visų tokio pat aukščio, kad centre, vadinas, ne taip, kaip Lietuvos miestuose, kur net tokiame Vilniuje pakraščiai iš vienaaukščių medinių iškrypusių namelių, kaip paprasčiausiame, žydiškame, miestelyje. Bažnyčių daug. Vienoje, rodos, Hofkirche vadinamoje, vietos ~~kunigaikščių~~ ~~ant~~ turtingi ~~bronziniai ar geležiniai~~ antkapiai su jų bronzinėmis figūromis. Vieni vartai vadinami Aukso vartais, nes ~~jie~~ jų stogas paauksuotas.

Mišias laikydavau uršuliečių vienuolyno b-je. Kai pirmą rytą ten nuėjau, b-čios rektorius ištarė: „Gal pats Angelas Jus čia šią valandą atvedė." Matyt, jiems ten tą valandą pritrūko kunigo. Po Mišių paprašė čia pat šalia b-čios

refektoriume, kur devergs uršulvetės davė kavos. Ten jau tokia mada: vienam kunigams, kas laiko Mišias, duoda kavos su užkandžiu. O studentui tokia mada labai praverčia.

Su savo draugais lenkų studentais, kunigais, darėm kiek ir tolimesnes ekskursijas. Aplankiau garsų ten iš miesto seną vienuolyną, kurį minėjo y. Sužyckis, bet jo prašymo neišpildžiau, kadangi ilgesnai Insbrucke nepasilikau. Dar aplankiau garsųjį apylinkėje tiltą Stephansbrücke, kurio tarp draniai, vieno angos, permestas bene per Inną, kurio viduriniis akmuo skliauto viršūnėje tėra vienas ir tas pats plonas.

Artinosi Kalėdų šventės. Mokslas bus nutrauktas, kurimo tesinaudojau šį savaitį. Kas toliau daryti? Ar pasilikti Insbrucke studijuoti, ar vykti kur kitur. Jau namie būdamas daug girdėjau apie jaunas Katalikiškąją universitetą Fryburge. Insbrukas man nepatiko: ir gamta slėgė, ir pati universiteto dvasia, kurią palyginčiau prie gotiko, mano

Būdamas Innsbrucke, prisiminiau, kad netoliese, Hall'io miestely gyvena mano pažįstamieji Liepojos b-čios darbuotojai, Kuchbergeriai. Vieną sekmadienį ryžaus juos aplankyti. Nuvykau tramvajum ir juos suradau, gal jau jų adresą turėdamas iš Liepojos. Apsidžiaugė ir pareiškė norą mane pavaišinti. Tik nusistebėjau, kad šeimininkai, mat rodos su žmona, kviečia mane iš savo namų į viešą valgyklą. Pavalgius, p. Kuchbergeris pareiškia, kad už mane jis mokėsiąs. Mat ten, rodos ir visam vokiečių krašte, tokia mada, kad svečias, nors ir kito kviestas, restorane turi pats už save užsimokėti. Kas kraštas – ir mada.

Tirolyje labai populiarus Andriejaus Hoferio vardas, jis tautos karžygio, kuris Napoleono laikais nekartą Tirolį buvo išlaisvinęs iš bavarų, austrų ir prancūzų valdžios. Jam Innsbrucke pastatytas paminklas.

Tirolyje ir dažnai matyti savotiško stiliaus kryžiai pakelėse, nes gyventojai pamaldūs katalikai. Dėl to pas juos yra paprotys sveikinantis ar atsisveikinant sakyti Grüss Gott, nelyginant mūsų Garbė Jėzui Kristui.

~~mano~~ barokinei, jei taip galima pasakyti,
sielai buvo svetima. Nejaukiu buvo čia
ir be artimesnių žmonių, draugų, kurių
aprašę reikšmę studijuodamas pažinau tik vėliau,
būtent, Fryburge. Tačiau nebeatsimenu ~~Nebeatsimenu, ar aš jau~~
bet lyg buvau jau aš rašęs ir gavęs atra-
~~šinėjimų, ar iš čion iš Insbrucko, bet bu-~~
kymą iš ~~vėl gavęs~~ Fryburgo. Todėl ir nutariau,
Kalėdų atostogas praleidus Italijoje, vykti
į šią laisvą Šveicarijos žemę, į Fryburgą.

Taikiau taip, kad Kalėdų šventėms
galėčiau ~~patekčiau~~ švęsti jau Romoje. Ir nedelsda-
mas išdūmiau Alpių kalnais į pietus. Ir buvo malonu,
užeinant ~~vėl~~ žiemai, patekti į Italiją: tam
juk jon visi šiauriečiai bėga rudeniop.

Persiritęs per Brennerį - 1370 m virš
jūros -, kuris buvo po sniegu, nors pačiame Insbrucke
jo nebuvo, iš karto papuolau saulutės
karalystėn žengiant. Traukinys žemyn
galvatrūkčiais bėgo. Pakely sodai, sodai, jau
ir palmės žaliais lapais mačiau. Pralėkėm Tridentą,
kuriame 16-me šimtmety vyko tokios didelės Bažnyčiai reikšmės
Visuotinis Bažnyčios Susirinkimas.

Padujoj sustojau pasimelsti prie Didžiojo šv. Antano grabo, ✓ Dienos trumpos, teko ten būti vakare. Žmonių ir tada nebuvo, bet laisvai galėjau parymoti prie to didelio stebuklodario palaikų. Nuostabiai lengvai kilo mintys šioj šv. vietoj, ir liejau čia savo troškimus: tikiu, kad galime savo mintimis paliesti tas kitų šventas dvasias, ir jos mums ateina pagalbon. Padova dar garsi savo universitetu, 1222 m. įsteigtuoju, tuojau po Bolonijos universiteto. Savo laiku tai buvo pirmaeilis studijų centras.

Bežiūrint ir pamačiau, kaip traukinys rieda vandeniu, — mat geležinkelis padarytas ant ~~ant~~ lagūnų, kuriam iš abiejų pusių vanduo, o vienoj vietoj ir ilgas tiltas; vadinas artinamės prie garsiosios Venecijos. Tikrai nuostabus miestas. Gali suprasti, kokie baisūs turėjo būti laikai, kad žmonės statėsi namus, gali sakyti, baloje, ant kupstų, kurie kyšo iš jūros; mat 5-me šimtmety žmonės bėgo iš miestų, kuriuos sugriovė Atila. Jau 8-me šimtmety Venecija buvo žymus prekybos miestas, nors dar Bizantijos priklausomybėje, ir tik nuo 11 šimt. visai pasidarė nepriklausoma respublika, valdoma renkamų valdovų dožų. Ir pasidarė galinga, savo laivynu

– kuris čia yra miręs 1231 m.

Šaligatviais eini kone nuolat po arkadomis,

Kol ~~vieni~~ (grandioziška,) viena iš ~~didžiausių ne tik~~ (šykštiausių ir menu turtingiausių)

~~pačioj~~ Italijos bažnyčių, ~~dar 13-me šimt-~~ (1231 m. pradėta statyti, su daugeliu …)

~~mety statyta;~~ (primena šv. Morkaus Venecijoj baziliką;) Šv. Antano sarkofagas atski-

roj koplyčioj, ~~tyg vienas didelis gabalas~~

~~granito, išklotas marmuro bareljefais.~~

dar labiau už turtingas menu, negu pati b-čia. tyg vienas

didelis gabalas granito, išklotas marmuro bareljefais,

Riccio, Lombardi ir Sansovino darbo.

viešpatavo toliau ir Adrijos jūrą, valdė Kretos ir Kipro salas, o taip pat dalį Italijos šiaurės. Pats Venecijos ~~miestas~~ ~~tada~~ žinomu metu turėjo visi pusantro tūkst. gyventojų.

Stebiesi, kaip vandeny stovi namai, rūmai, šventyklos? Pasirodo, vietoj pamatų čia įleisti 3–9 metrai gilumon į purvą apvalūs rąstai, kurie ten atsiremia į kieto molio žemę.

Geras darbas tas Bedekerio vadovas. Su vokišku kruopštumu paduotos keliauninkui reikalingos informacijos. Išvardinti svarbieji viešbučiai, jų kainos, taip pat ir vežikų, muziejai ir kada jie atidaryti, šventovės, bankai ir t.t. ir t.t., nekalbant jau apie miesto planą, su kurio pagalba gali pats vienas be vado vaikščioti po miestą.

Apsistojau vokiečio viešbuty. Nors ir šiaip, reikia pasakyti, kad su vokiečių kalba gali toli važiuoti. Bet, mokant lotyniškai, veikiai apsipranti ir su italų kalba. Venecijoj vabuvau bene ~~2~~ 3 dienas, todėl turėjau laiko jos įžymenybes apžiūrėti: šventoves, muziejus, galerijas. Gatvių nėra, jų vietoj vandens kanalai,

1204 metais Venecija buvo užkariavusi net Konstantinopolį, tada ji buvo stipriausia valstybė Europoje. Nenuostabu, kad čion suplaukė tiek turtų ir meno.

tik tam tikrais takais gali ir sausuma pereiti visą miestą. Bet štai, visame mieste nėra nei vieno gyvo arklio, nes bronzinis yra po kurio ten dožo, Kolleoni, statula, darbo Verokijo darbo. Taigi vietoj vežikų čia yra ypatingos išvaizdos, kaip gulbės, valtys, vadinamos gondolėmis, varomos vieno irklininko; ir varo jis ją, stovėdamas ~~stovinčio~~ gale gondolos, su vienu irklu, lyg ~~ir varo jis ją tik su~~ vairu. Tik vietėjai kur prie vandens, jau ir šaukia tau: „Gondola, signore, gondola!" Vadinas, sėskis ~~kviečia~~ pavežinsiu ~~važiuoti~~. Ir dar priduria, matydamas, kad svetimšalis: „Una ora, una lyra" (viena valanda, viena lyra). O kai, kartą persiiriau per kanalą nuo ~~apl~~ šv. Morko ~~[illegible]~~ aikštės į šv. Jurgio salą apžiūrėti ten esamos to paties vardo b-čios, ir, nei valandos neišbuvęs, grįžtau atgal, – mano gondolininkas skandalą pakėlė, kai jam padaviau vieną lyrą. Mėginau dar pasiskųsti pasimaišiusiam italų kunigui, bet ir tai nieko nepadėjo, – turėjau pridėti. Mat italai išviso pasižymi nesąžiningumu: perkant geležinkelio kasoj bilietą, labai reikia apsižiūrėti, kad nenusuktų.

Užtat čia jokių dulkių nėra. Nors oras dėl (apsupančios) jūros ir drėgnas, bet žiemai (nemaža) suvažiuoja ~~net~~ šiauriečių, nes klimatas labai minkštas.

Daug kas tuo ir labai piktinasi, kad Šventojo Tėvo tautiečiai apgavikai; bet čia net kalta visa italų tautos praeitis ir kultūra.

Per visą miestą išsirango pavidale raidės S ~~Ši~~ platus kanalas, ir juo vaikšto garinis keltas. Kartą, įsėdęs į jį ir pasižvalgęs, pastebėjau, kad nei vieno iš keleivių, manau, italų, nemačiau akiniuoto, tik aš vienas buvau su pensnė. Plaukimas kanalu – lyg kelionė meno galerija: iš abiejų pusių stylingiausi įvairiastyliai, įvairiaspalviai palociukai, tiltas di Rialto, ir viskas tas mėlyname Adrijos jūros vandens dugne.

Didžiausia Venecijos įžymenybė – šv. Morkaus bazilika ir prie jos aikštė ir dožų rūmai. Baziliką pradėta statyti dar X šimtm. pabaigoj bizantiškai romaniškam styliuje. Fasadas turi 5 duris ir išklotas mozaika auksiniam dugne; vainikuoja 5 apvalios ~~bokštai~~ kupolos. Virš didžiųjų durų 4 antikos žirgai iš auksuotos bronzos. ~~Ji viduje~~ Išoro ir iš vidaus turi virš ~~apie 500 kolonų~~ 500 kolonų: koks jų gražumas, iš marmuro ir kapitelių! Koks spalvų įvairumas, kiek meno veikalų – tapybos, skulptūros ir visoje b-čios reikmenėje! Čia aš visa burna pradėjau gerti meną, kuriuo apsuptas visas Italijos gyvenimas, kurtas nebe šimtais, bet tūkstančiais metų. Kiek čia pat tokių menininkų veikalų, kaip Ticiano, Tintoretto, Paolo Veronese, Sansovino, Donatello! Man to meno čia buvo tik pradžia. Toliau Italijoje jo laukė manęs dar daugiau.

Arba ~~vėl~~ tas vėl jų ubagavimas: kur tik pasisuksi, vaikai kabinasi ir šaukia: „Soldino, signore, soldino!" vadinas, duok, pone, skatiką!

Ir ar ne nuostabu! Juk palyginamai, kiek čia toli Lietuva nuo Italijos, o mes iki 13 šimtmečio gyvenome be rašto, be mokyklų, ~~be~~ didžiojo meno, be istorijos. O ten, kur ėjo krikščionybė, kartu ėjo raštas, ir tauta darė savo istoriją. Ir kas čia mums taip sutrukdė, įeiti į krikščionių bendruomenę su jos šviesa ir kultūra?..

Šalia šv. Morkos bazilikos yra aukšta kampanilė, varpinė, į kurią ir nepatingėjau užkopti pasižvalgyti po plačiąją apylinkę. Apėjau dožų palocių su jo galerijomis, stebėjau aikštės karveliais, kurių ~~[illegible]~~ čia ~~[illegible]~~ ištisi ~~[illegible]~~ debesys, kuriems žmonės beria čia pat parduodamus grūdus, ir kurie taip nebaikštūs, kad lesa iš rankų, nusileidžia ant galvos, pečių.

Į šv. Morkaus baziliką daugiau kartų lankiau, rodos, čia ir Mišias laikiau. Einant man aikšte, girdžiu, venecijietės sako: „Tedeska", vadinas, vokietis, mat mūsų krašto kunigų drabužiai skiriasi nuo italų, ypač nuo jų putnotų plačiais kraštais skrybėlių. Po bažnyčią nešioja, nors ilgais drabužiais, bet tur būt zakristijonas paveikslėlius ir siūlo už tam tikrą pinigą.

Ilgai tą paveikslėlį vyniodavau stygliuje su švente. Motinos atvaizdu laikiau savo brevyoriuje.

Aplankiau net Karo Muziejų, kuris ištikro atvaizduoja kare vartojamų ginklų istoriją; tiesa, jis mažesnis už mūsų Kauno Karo Muziejų, bet užtat iš tikrųjų karo muziejus. Venecija turi ir savo miesto sodą. Kaip jis stebina šiaurietį, kad jame matai prieš pat Kalėdas žaliuojančius augalus, palmes ir kitus.

Iš seno garsūs Venecijos stiklo išdirbiniai, taip pat ir mozaikos darbai. Mano kelionės ~~Nutariau pakely į Romą aplankyti Loreto ir Asyžių. Kad daugiau laiko sutaupyčiau, ~~ ~~gelžinkeliu~~ ~~važiuodavau naktimis~~ net pamiršta viena mozaikos dirbtuvė prie Šv. Morkaus bazilikos šone. Užlipau susipažinti su mozaikos darbu. Vadovybė mielai davė paaiškinimų ir leido man net pasirinkti tam menui vartojamų akmenėlių; jis sau ir paauksuotų stiklelių buvau žiupsnelį pasiėmęs ir net Lietuvon vėliau parvežęs. Per D. Karą tas niekinys man žuvo.

Nutariau pakely į Romą aplankyti Loretą ir Asyžių.
Kad daugiau laiko sutaupyčiau, ~~nakt~~ važiuodavau geležinkeliu naktį. Kelio geras galas, pro Ankoną, ligi prie Adrijos jūros. Buvo pavakarys, kada artinomės prie Loreto. Eidamas iš stoties, nustebau, pamatęs mums šiauriečiams nematytą Italijos orą: vaiskumas ir melsvumas drauge buvo apsiautęs visą padangę; kažkoks švelnumas ir tyla viešpatavo visame ore. Tokio dangaus Lietuvoje nebūna; mačiau daug (panašių vėliau esu pastebėjęs Šveicarijoje. Kaip visa tai harmonizavo su ta nuotaika, kurią ~~kurią~~ kėlė legenda, dėl kurios Loretas pasidarė lankomas maldininkų, būtent, kad čion angelų 13-me šimtm. perkeltas šventė. Panelės namelis iš Nazareto. Ak iš tiesų, kaip graži toji Italija! Visa tai dar didina įspūdį, kada prisimeni, jog dabar Lietuvoje, prieš pat Kalėdas, jau šalta žiema, jau sniegas.

Virš to namelio dabar buvo didžiulė b-čia. Džiaugiaus, kad galėjau joje atlaikyti šv. Mišias. Šiandieną to namelio jau nebėra, jis keletą metų atgal sudegė.

Nepriėmenu ar prieš Loretą, ar paėrame Lorete sutikau taip pat vykstančius į Asyžių du ar tris italų kunigus. Prisidėjau prie jų; o su jais ir man lengviau keliauti. Kalbėjomės lotyniškai.

Man rodos, kad Asyžiuje visupirma esame aplankę šv. Pranciškaus Porciunkulos bažnyčią, arba tikriau švenč. Panelės Angeliškosios, kurios viduje, būtent, ir yra anoji garsioji šv. Pranciškaus Porciunkulos koplyčia. Tai majestotiška b-čia su kupolu, pastatyta 1569 m., apgaubianti tą ne vien pranciškonams brangią koplytėlę. Pati koplytėlė - keturkampiškas pastatėlis, kurios sienos dabar išpuoštos gerų dailininkų freskais, pilna prikabinėta ~~pakabintų~~ lempų, nuo kurių visas jos vidus aprūkęs, bet tai dar didesnį įspūdį daro. Gaila, jos viduje neteko man šv. Mišių laikyti, nes, negalėdamas laukti, ~~ta~~ mat skubėjome į patį Asyžiaus miestą, turėjau jas laikyti prie kito altoriaus; tik tiek džiaugiaus, kad galėjau jas laikyti prie altoriaus, esamo gale koplytėlės išorinėje pusėje.

Pasišaukdėme vežimą ir vykome į miestą, ap-
lankyti šv. Pranciškaus grabo, ~~jo garbei iškeltoj~~ kuris padėtas
~~jo garbei pastatytoje~~
~~jo pastatytoje galingoj~~ galingoje bazilikoje
iš trijų, viena ant kitos, pastatytų b-čių.
Asyžiaus miestas Monte Subasio kalno
pašlaitėje. Kai pasiekėm miestą kalne,
mums debesys, ~~pabiro~~ ar rūkas, paliko apačioje, o
mums skaisčiausiai švietė saulutė, - matyt
Asyžius gana aukštai nuo jūros paviršiaus.
O debesis matyti iš viršaus, - įdomus reginys,
man ligšiol jo neteko matyti: kamuoliais,
kamuoliais — ištisa jūra.

Kadangi tą pačią dieną turėjom traukiniu
išvykti iš čia, todėl nieko daugiau Asyžiuje
neaplankiau, kaip tik šv. Pranciškaus baziliką.
Labai gaila, nes čia ir šv. Klaros veikimo vieta,
ir jos vardo bažnyčia čia yra, yra vienuolynų, taip pat
palaikų iš prieškrikščioniškų laikų. Bet ką
darysi: dėkui Dievui, kad teko pamatyti visą ap-
linkumą, kurioje tas didis šventasis darbavosi,
tą gamtą, kurią jis taip mylėjo, - ir ~~buvo~~ yra
už ką mylėti. Šventasis Pranciškus tai ištisas

stebuklas, kurio Dievo Apvaizda padaro, kai nori sukrėsti žmoniją. Sako, jis didelis įtakos turėjęs ir manimi. Beskuo šv. Pranciškų garbina ir myli ne vien katalikai, bet ir protestantai.

Su Italais kunigais išsiskyriau, jie grįžo į savo šiaurę, iš kur buvo. Ėjo greitasis traukinys. Dar toli nuo Romos keleiviai ėmė rodyt po langą šv. Petro bazilikos kupolą, į kurią žvelgėm iškišę galvas. Traukinys lek kaip pašėlęs, mažosk stotelėse nesustodamas, o jau daug, – rodos, ir bėgius išvers, lėkdamas pro šal, peršokdamas bėgius. Bet laimingai pasiekėme Amžinąjį miestą, daugelio svajonių tikslą.

Jau iš Rygos ir iš Krokuvos turėjau patarimus apsistoti pas lenkes vienuoles, Nazaretietes. Taip ir padariau. Mat gali čia susižinoti ir informacijų gauti. Čia pat buvo vienuolynas ir koplyčia. Pas jas jau radau mūsiškį kun. kan. (ar prelatą) Pacevičių, bene Šilalės, Kleboną, kuris su savo viena parapijiečia, žemaite, atvyko į Romą Šventųjų Metų malonių, ir dar vieną studentą lenką, bene iš Vilniaus. Viešėjo čia taip pat ir vienas vyskupas

(ar tik ne Maleckis, ar Malczewskis,)
lenkas iš Albanijos, misijonierius, su ūsais,
dėl to kad aname krašte vyrui būti be ūsų
esą negarbinga. Turi būt ten eunuchų yra.

Vienę Kūčių diena jau ir buvo. ~~Romoje~~ Italijoje,
kaip ir kitose šalyse tokių Kūčių vakarienės
kaip mus, nėra: ji pas mus yra atkeliavusi
iš lenkų. Todėl čia mes lietuviai ir lenkai
kaip viena šeima (katalikų žmonių, be vienuolių,) susėdome prie Kūčių stalo,
dalindamies to vakaro šv. duona. Kūčių
vakarienė ilgai pasiliekа atminty. Ir kokių
tų Kūčių per gyvenimą teko valgyti!

Pirmą Kalėdų dieną Mišių laikyti nuvykau
į baziliką, kur laikomas šv. Prakartas, švenč. P. Marijos
vardu, Maria Maggiore, Marija Didžioji, nes Romos
mieste tuo vardu daugiau yra b-čių, bet ši pati
didžioji ir puošniausioji, viena iš 7 Romos ~~did~~ svarbiųjų
b-čių. Laikiau visas 3 Mišias iš karto, ir italiukas
klapčiukas, nors ~~pasmaukęs~~ atsitraukdamas, turėjo kantybės
man patarnauti. Tik jau vyno tai nesigailėjo.

Ir dabar mes keturiese, aš, Pacevičius, žemaitis
ir studentas ėmėme lankyti Romą. Negi apra-
šinėsi pati miestą! Apie Romą tomai parašyti,

Tik jau butai čia žiemą nepaukūs: naktys šėrios ir drėgnios, o pečių beveik nėra: nepakenčiamas oras, persmunkantis visą kūną. Šildo tik maži, trumpam laikui pakuriami pečiukai. Užtat, ~~kaip~~ kaip pagalvoji, koks pigus čia Italijoj pragyvenimas! Nei kailinių siūdytis, nei pečių statytis ir namų su storomis ir šiltomis sienomis. O ir valgių riebių čia nereikia: makaronų pakramtei, pigiu vynu užgėrei, ir sotus. Tik čia ir gali atsirasti laccaronų, gatvių dykaduonių.

ir nors mėnesį čia būtum, - vis ką nors naujo pamatytų. Tik išvardysiu, ką aš aplankiau ir kas ~~daugiausia man~~ įspūdžio padarė. Didžiąsias bazilikas kur būt visas ir daugiau mažesnių b-čių, kaip štai šv. Kozmo ir Damijono, prie Forum Romanum, kur tokios senos freskos, arba šv. Pudencijanos bažnytėlę, kur romė-nai mėgsta melstis, nes didžiosiose b-se neįmanoma dėl nuolatinių lankytojų, kurių Romoje niekados netrūksta, o ypač šiemet ir dar šiais Šventaisiais metais: jie mėgsta mažąsias, paprastai tuščias nelan-komas; bet ir kartais kas ir meldžiasi. Ara ~~Forum Romanum~~ Coeli bažnyčioje kur yra išstatytas stebu-klingas ([illegible]) Vaikelio Jėzaus paveikslas, teko matyti, kaip vaikai, berniukai ir mergaitės, sako trumpas kalbeles, garbindami Kūd. Jėzų. Tik ir girdi: bambino, bambino (vaikelis). Būrys žmonių apstoję klausosi tų „pamokslų" ir nesigaili vaikams katučių, kas mums neįprasta.

Ara Coeli b-čia prie Kapitolio; čia apa-čioj laiptų narvas su vilke, darbis, gyvas Romos herbas. Čia pat garsusis Forum

Romos gatvėse iš karto pajunti, kad čia krikščionybės centras: kiekvienam žingsny sutinki kunigus ir vienuolius. O koks įvairumas tų vienuolių apdarų! Juodi, rudi, balti, su visokiais spalvotais, raudonais, mėlynais, žaliais!

Romanum. Čia Mamertino kalėjimas. Katakombas aplankiau šv. Kalisto, šv. Agnietės, šv. Domitilės. Nepaprastą įspūdį padarė šv. Kalisto katakombos. Išėjęs iš jų buvau lyg be žado, taip veikė mane tas pirmųjų krikščionių pasiaukojimas, jų tikėjimo stiprumas, valios galybė.

Šv. Petro baziliką ypač teko dažnai lankyti, nes reikėjo eiti pro šv. duris, kurios tik jubiliejaus metais atidaromos. Vasarą kunigai trumpomis romiomis, o dabar žiemą ir vilkus kailius užsimetę ant nugaros. Italai taip bijo šalčio, kad net jų b-čių prieangiuose nukabintos storos uždangos. Šv. Petro statulos, nors bronzinės, kojos net nudilę nuo bučiavimo. Moterys bažnyčioje būtinai padengta galva, - nors nosinė ant galvos užmesta. Buvau užkopęs net ant bazilikos stogo, tik ne į kupolą. Ten yra net keletas butų tarnautojams, net pašto skyrius.

Teko būti šv. Petro bazilikoje celebruojant šv. Tėvui, pop. Leonui XIV. Sako, b-je telpa apie 80 tūkstančių žmonių; ji sausakimšai pilna, net barjeros pastatytos, kelyj kur šv. Tėvą neša neštuvuose po baldakimu. Čia ir mums neįprasta, kad publika garsiai šaukia: Evviva Papa Re! Valio Popiežius Karalius! Ir ploja

rankomis. Popiežius laiko Mišias prie centrinio altoriaus po Kupolu, kur jis vienas teturi teisę celebruoti. Vyrų choras čia pat tam tikrame paaukštinime giedojo, bene kun. ir kompozitoriaus Perozio diriguojamas.

Būti Romoje ir popiežiaus nepamatyti, girdi, nedovanotina. Nepasitenkinau šituo pamatymu, panorėjau jį asmeniškai pasveikinti. Kaip ten buvo, kad aš tam žygiui vykau vienas be draugų. Yra žinoma, kad kas nori gauti audienciją, tam reikia iš anksto su tam tikrais formalumais gauti leidimas. Vienasmenę audienciją šv. Tėvas teduoda tik ministeriams, ar šiaip ypatingai žymiems žmonėms, o šiaip piliečiai eina bendrai, kaip maldininkai gauti šv. Tėvo palaiminimą. Aš buvau vienas ir nuėjau į kurią ten įstaigą ten pat jau Vatikane tokio leidimo gauti. Pasitaikė, kad keletas žmonių, rodos, kunigų, berods iš Lenkijos, turėjo leidimą, ir jiems jau buvo paskirta valanda. Monsinjoras, su kuriuo kalbėjaus, paprašė atsisėsti kambaryje palaukti, o jis nuėjo pasiteirauti.

Ką gi veikti sėdėdamas? Išsiėmiau rožančių ir kalbu. Matyt, čia pati Dievo Motina man padėjo: palaukus, ateina Monsinjoras ir praneša, kad galėsiu eiti pas šv. Tėvo drauge su minėtais lenkais, ir mane pastatė pas juos. Ir taip, gavau pamatyti ~~žiūrėti~~ ir pabučiuoti vieną iš didžiausių popiežių Leoną XIII. Tada dar nebebuvo madoje šv. Tėvui bučiuoti kojų. Taip ir padariau. Ir nelaikau tai pažeminimu, nes Popiežius atstovauja mūsų Išganytojui ir jo paskirtam Ganytojui šv. Petrui Apaštalui. Paklausė, iš kur esi? Pasakiau: de Curonia; bet jis Kuršo nežinojo, o palydovas pridurė: de Polonia. Nebuvo man kada aiškinti, kad de Lituania. Palaimino, ir žiedą pabučiavau. Labai gailėjaus, kad, ant greitųjų sumanęs gauti audienciją, nebuvau pasiėmęs devocionalijų duoti palaiminti. Mano draugai labai stebėjosi, kad aš taip lengvai priėjau prie Popiežiaus.

Su draugais nuvykome į šv. Povilo ~~Ba~~ baziliką, kuri beveik didesnį įspūdį man padarė, kaip

šv. Petro bazilika. Kažkas nepaprasto tos ~~eilės~~ milžiniškų granito kolonų eilės ant spindinčio marmuro grindų, ir tas malachito altorius. Sako čia dovana rusų caro Nikalojaus I. Kiek pavažiavę, aplankėm Trijų Fontanų vienuolyną su bene cistersų vienuoliais, kurie, šią nesveiką vietą nusausinę, dabar augina eukalipto medžius ir iš jo dirba aliejų, kurį ir pardavinėja lankytojams.

Lankydamas Romos b-čias, buvau užsukęs ir į šv. Baltramiejaus b-čią Tibro saloje, kur tarp vienuolyno broliukų užtikau vieną lietuvį, kuris, žinoma, labai apsidžiaugė. Ag ir Krokuvoj vienuolyne būdavo tada lietuvių. - Su draugais pasivaikščiojau po ~~X~~ šv. Tėvo Vatikane sodus, kur tuo metu ant medžių sirpo auksinės citrinos ir ~~geltonos~~ pomarančos. Pasigrožėjom miestu ir iš Pinčijo Kalno.

~~Pasisotinę Roma, panoram~~ Savaime suprantama, kad Vatikano muziejus ir Rafaelio tapytus koridorius, taip pat Siksto koplyčią su Mikolo Angelo freskomis lankiau, ir nekartą; taip pat Panteono b-čią, Koliziejų su garbės vartais ir t.t. ir t.t.

Dėl to šiuo metu Romoje krautuvės pomarančiomis stačiai buvo versta užverstos: krūvos stovėjo nuo grindų iki lubų.

Dar, tiesa, turiu paminėti, kad šį, XX-jį šimtmetį ir Naujuosius 1901 metus teko sutikti šv. Petro bazilikoje. Tam ypatingai pažymėti joje buvo atlaikytos vidurnakčio šv. Mišios. Krikščionybės Centras atgailavo už XIX-jo šimt. nuodėmes, už išbujojusį materializmą ir bedievybę, ir Pasaulio Valdovą maldavo palaimos naujai gimusiam šimtmečiui. „Mūsų tėvai valgė vynuoges, o vaikams dantys atšipo," kalbėjo kadaise pranašas. Ir XX-jam amžiui tenka rinkti vaisius, kuriuos sėjo ir brandino jo pirmtakūnas XIX-sis. Tikėkimės, kad šis amžius, persirgęs nuodus jam tėvo [illegible], atgaus sveikatą ir suspindės naujais kūrybos vaisiais.

Išėjus iš šv. Petro bazilikos 1-ą valandą nakties, jokios susisiekimo priemonės nebeturėjom ir turėjom per pėdes Apaštalų grįžti į savo butą pas Nazaretietes. Lietus pylė kaip iš kibiro, o ėjome gal visą valandą.

Ir nepasitenkinom Roma, panorom pamatyti, nors ne mirti, Neapolį ir Vezuvijų su Pompeja. Pakeliui nusistatėm dar aplankyti Monte Cassino, šv. Benedikto kalną, kurs jis įsteigė vienuolyną ir iš kur jo vienuoliams ~~sudarytos~~ sukurtos taisyklės pasidarė pamatu visoms kitoms vakarų Krikščionybės vienuolijoms. Pro tą kalną ėjo Neapolio geležinkelis, todėl mums tik teko kelioms valandoms nutraukti kelionę ir paskui kitu traukiniu tęsti kelionę.

Vienuolynas gana aukštame kalne. Važiuoti kelias įrengtas gerai, ėjome jo net pusantros valandos. Ir nesigailėjome pakilę: ir puikiausi vaizdai į Italijos provinciją ir pats didžiulis vienuolynas, pakrės šv. Benedikto, to vakarų vienuolių patriarko, 529 m. įsteigtas, daug ką matęs, daug kartų, longobardų 581 m. ir saracėnų 883 m., išgriautas. Čia ir jis pats, šv. Benediktas, ir to sesuo šv. Scholastika palaidoti; daug kas čia mokėsi, daug garsių vyrų gyveno, vlaškia knygyną turi. Tai didelis kultūros židinys, kaip ir pats benediktinų

ordinas, kuriam Europos ~~civilizacija~~ modelas ir menas turi
būti dėkingas už išplatinimą, perrašinė-
jant, antikos raštus. Nebe reikalo priežodžiu
virto benediktinų darbštumas ir kruopštumas.
Informacijų mums davė ir vienuolyną
aprodė bene pats vienuoliukas, vokietis,
kuo būdu mums, su kuo. Pasiūlymu,
lengvai sukalbamas. Aš ir pavaišino
vietiniu.

Nuo kalno leidomės nebe keliu, bet
taku, tiesiau, ir tai užėmė tik pusę valandos.
Neapoly buvome ant rytojaus po Naujų metų.
Papūtė šaltas vėjas, todėl iš gatvių prapuolė
visi lacaronai, ~~tod~~ dėl to mums Neapolis
ne neapolitaniškai išrodė. Tiesa, gatvės
apie jas tarp gausius balkonus buvo
sukabinėtos baltiniais. Lankėme baž-
nyčias, tarp kitų katedrą kur laikomi
šv. Januarijo kankinio palaikai, būtent, jo
kraujas stikliniame inde, kuris tam tikromis
dienomis priartintas prie jo galvos, ima virti;
virsta skystu. Bet kas įdomiausia čia, tai

Neapolio Nacionalinis muziejus: tai vienas iš didžiausių muziejų, kuriuos bet kada teko lankyti. Ypač jame daug surinkta meno dalykų iš atkasamų Pompejos, Herkulanumo ir Kumos: Pompejos freskos, mozaika, sienos tapyba, užrašai, Herkulanume rasti Egipto papyruso ritiniai, o jau tų statulėlių stačiai ištisos krautynos. Garsiojo Neapolio akvariumo šiuo kartu neaplankiau, tą padariau po 30 metų, 1930 m., taip pat kaip ir Vezuvijaus. Jį telankė nuo mūsų atsiskyręs minėtasis lenkas studentas, papasakojęs paskui, kaip jis ten į kalnus turėjęs vykti asilu.

Dar labiau kaip Neapolis keliauninkus traukia Pompeja. Tas nelaimingas Vezuvijaus kalno papėdėje miestas drauge su kitu Herkulanumu 79 metais rugp. 24 d. ugnikalnio Vezuvijaus buvo užpiltas ligi 6 m storu sluogsniu pelenų su akmenimis. Iki 1748 m. niekas nebuvo žinoma apie Pompeją, tik tada netikėtai buvo užtiktas ir prasidėjo kasinėjimai; bet sistematingai jie buvo pradėti tik nuo 1808 m. O iki tam laikui ant tų pelenų užaugo augmenija ir žmonės gyveno, nežinodami, kas yra gilumoje. Dabar, sako, dar nei pusės miesto

neatkarta. O iš atkarto paaiškeja visas anų laikų gyvenimas, viešasis ir privatus: šventyklos, teatrai, cirkai, pirtys, mokyklos, gyven. namai, skulptūra, tapyba, indai ir t.t. Tiesa, iš kilnojamųjų daiktų daugumas dabar Neapolio Nac. Muziejuje. Tikrai didelį įspūdį daro Pompeja su savo griuvėsiais ir gatvėmis, dideliais akmenimis išgrįstomis, kuriose ir dabar žymu ratų išgraužti grioviai. Keletas maumenėjusių lavonų dabar čia laikomi po stiklu. S.T.

Grįžome į Romą. Čia, rodos, aš ir išsiskyriau su savo keltonės draugais: mano kelias ėjo į šiaurę. Kely visųpirma sustojau Florencijoj, toj Toskanijos sostinėj, kurią ir patys italai vadina Graziosa - Bella. Ypač čia Renesanso laikais pulsavo mokslo ir meno gyvenimas. Aš čia dirbo meno milžinai Leonardo da Vinci, Michelangelo, Rafaelis, Giotto, čia gimė nemirtingasis Dante, Galilei, kurių ~~palaikai guli~~ antkapius galima matyti šv. Kryžiaus b-če. Kiek čia garsių šventovių, puošnių palocių, didžiausių meno veikalų, kurie jau nebetilpsta pastogėje, - pilni jų kiemai. Visa

Kas kraštas, tai papročiai. Jau Europoje stebino, kaip kaimiečiai važinėja karvėmis, arba ~~bet Neapoly~~ Italijoj, pakinkęs asilas, arba asilas ir arklys, bet Neapolis pralenkė visus: mačiau vežimą pakinkytą arkliu, ar mulu, karve ir asilu, visais trimis kartu.

tik aplankiau. Katedros Santa Maria del Fiore bokštan, rodos, buvau užkopęs. O tas didžiausias paveikslų galerijas Uffici ir Pitti palociuose tik perėjau ir tai vienu ėjimu, kada čia reikėtų savaitėmis ~~žiūrėti~~ sėdėti. Bet gi vienas čia paveikslas šv. Panelės Marijos Aplankymas, nebeatmenu, kurio dailininko, taip patraukė, kad aš po kelius kartus, nors merdamas, vis grįždavau ~~jo pasižiūrėti~~ juo pasigrožėti. Kokio tai čia būta žmogaus dvasios pakilimo! Su širdgėla vykau tolyn, neturėdamas laiko, o pagaliau nei pasirnošimo, pastudijuoti Florencijos meno turtams.

Iš čia Apeninų kalnų pašlaitėmis ir Tirenų ir Ligurijos marių pajūriu einančiu geležinkeliu pasiekiau Genuos miestą, po Marselės, didžiausį Viduržemio jūros uostą. Kadaise galinga respublika, Venecijos konkurente, su kuria ne kartą kariavo, savo kolonijas įkūrusi Konstantinopoly, Krime ir kitur. Kada mūsų Lietuvoje tvoros plyšta nuo šalčių, čia sau žaliuoja medžiai, saulutė meiliai šildo, ag mat miestas iš šiaurės apsaugotas

kalnų, kurie, spausdami miestą prie jūros, verčia namus statytis aukščiau, terasomis. Ir kokį puikų reginį sudaro jisai per tai, žiūrint nuo apačios, prie jūros! Tur būt buvo sekmadienis, kad aš žmonių minioje sėdėjau šv. Lauryno katedroje, žiūrėdamas į žirandolį, iš kurio svyravimo garsusis fizikas Galilei, sako, gavęs mintį sukurti laikrodžio švytuoklę. Genua didžiuojasi, pagimdžiusi Kolumbą, Amerikos atradėją, todėl jam čia pastatė 70 m aukštumo marmurinį paminklą.

Vis į šiaurę, į šiaurę. Beliko pravažiuoti vienas iš paskutinių iš didž. Italijos miestų Milanas. Garsi iš seno jo gotiška marmoro katedra. Laipiojau ir aš po jos stogą, kur iš viso išoro pusės yra apie 6000 statulėlių tarp aštrių bokštelių. Viduje daug paminklų, antkapių, garsūs vitražai. Gal dėl to joj, ypač dabar žiemą, tamsu, todėl ji man nepadarė tokio didelio įspūdžio, kaip aš tikėjausi. O atžagariai, iš antikinio pastato perdirbta, iš IV šimtm., San Lorenzo b-čia tarp

paveikė, kad aš, po kelius iš jos išeidamas vis grįždavau atgal pasigerėti, kaip Florencijoj prie to paveikslo. Kažkokia kombinacija aštuonkampio su keturkampiu. Malonu buvo įeiti į šv. Ambroziejaus baziliką, ankst. roman. stiliuje IX amž. statytą: mat primins jį krikščionybei taip svarbius ir brangius vyrus šv. Ambrožiejų ir jo mokinį šv. Augustiną, kuris kaip tik čia, Milane, atsiverti ir apkrikštytas. O Belvederio paaiškintas, užėjau į Santa Maria della Grazia bažnyčią, kur yra garsusis Leonardo da Vinci Paskutinės Vakarienės paveikslas. Bet jis tapytas vienuolyno refektoriume ant sienos, o siena pilna drėgnumo, dėl to paveikslas be galo apgedęs. Tik iš kopijų supranti visą jo grožį.

Be to čia aplankiau miesto kapines, Campo Santo, kurios Italijos miestuose virsta stačiai meno galerijomis, - tiek čia marmuro ir jame iškaltų paminklų ir jų grupių. Bepiga ten, kad pas turi to gražaus balto akmens. Šatorių galvės tų paminklų. Mes akmens teturime mažus gabalus, vienintelė pakaręs mūsų medžiaga - ąžuolas: iš jo ir statėmės savo

paminklus-kryžius. Jis ir įdomus, tik kaip ne auksinis, kaip akmens. Vieno tik visoms diduoms kapinėms trūksta, tai išplanavimo. Nors savo grožį turi ir (neišbrendamais) žiktžolėmis apaugę kapai: miręs jau ramybėje, - ir jo kapo nelieča; kaip ~~Dievo Apvaizda~~ Dangaus Tėvas jo sielos globoja, taip jo kūną motina gamta. Bent aš nesipiktinu žolėmis apaugusiais kapais, - man jos teikia tam tikro grožio.

Ligšiol turėjau Rundreise biletus, pasiimtus, rodos, Venecijoj, tai teikia didelę nuolaidą. Iš Milano į Veneciją ~~tokiu~~ (bileto dalis) tokiu būdu paliekta neišnaudota, maniau, kad už tai man atlygins bilietu iki Šveicarijos sienos. Bet niek nenusiderėjau. Kuriuo ten stoty kelyje iš Milano į Šveicariją reikėjo ~~keletą~~ keletą valandų laukti kokio tai traukinio. Įėjau į I klasės laukiamąjį ir paviršiau ~~sofoj~~ kušetėje pasnausti, bet konduktorius, patyręs, kad mano biletas tik III klasės, be jokio pasigailėjimo išprašė į III kl. laukiamąjį, kur jau ilsėtis nebegalėjau. Taip baigėsi mano kelionė po gražiąją ir šiltąją Italiją. Ji buvo lyg sapnas. Ką dabar reikės

nubusti ir imtis darbo, mokslo.

Iš Milano į Šveicarijos vidurį kelias ėjo pro San Gotardą, pro didžiausią, rodos, visam pasaulį, tunelį. Nebe švelni čia, pilna meno, Italija, bet čia yra kito grožio: majestotiški kalnai su prarajomis ir žmogaus genijaus ir darbštumo įrodymas – geležinkelis pro juos. San Gotardo tunelis, bent anais laikais, rodos, buvo pats ilgiausis, bene 20 km, neskaitant begalės kitų, mažesnių, tam kely. Iš viso, koks įdomus tas geležinkelis! Sako, ir arklių kelias per San Gotardą esąs labai įdomus. Keliui reikia kelti į kalnus, todėl jis daro kilpas, apvažiuoja kalną, jis eina virš ano kelio; iš dešinės ir kairės prarajos, arba stačios uolos; ilgai eina, kaip visi keliai per kalnus, upių krantais.

Lucernoje laukiau traukinio į Berną, todėl keletą valandų pasigrožėjau tąja galbūt pačia gražiausia Šveicarijos vietove. Vėliau teko dar kartą ją lankyti: Berne šį kartą nesustojau, bet vėl jį apžiūrėjau jau su draugais. Šiam kely bent iš tolo teko pamatyti

viršūnes aukščiausių Šveicarijos kalnų Jungfrau 4166 m ir Mönch ~~2~~4273 m aukščio.

Fryburge apsistojau, kaip mano Baedekeris patarė, pigiausiam viešbuty Tete a tete, už ką mane vėliau draugai subarė, kad neapsistojau Hotel Suisse, katalikų laikomam viešbuty. Bet aš to juk nežinojau. Vėliau, tų pačių draugų padedamas, perėjau į Canisianum konviktą, kur mūsų lietuvių kunigų studentų daugiausia gyveno.

Taip kaip Fryburge mano akis nesirado platumose jo horizonte, nes jis, palyginamas ir Šveicarijos pažiūriu, lygumoje guli, taip ir mano dvasia atsigavo, patekus į didelį būrį darbinių draugų, lietuvių. Beveik visi jie, Fryburgo mokslinčiai, vėliau suvaidino Lietuvoje net pirmojo švarioji laipsnio žmones savo tėvynėje. ~~Tai buvo~~ Visi jie čia buvo nežinomis pavardėmis, kadangi reikėjo slėpti nuo rusų šnipų. Taipgi buvo čia, vėliau vyskupai, kun. Matulevičius, Kapucinėlių Norbutas, kun. Vaičys — jie teologai

Naujokas — filosofas Totoraitis —

istorikas, - , Nationalrats pranešimas, kadangi studijavo teisę. Kun. Rimkevičius - gyveno Albertinumo konvikte, o kun. Matulaitis, amerikietis, gyveno pravačiame pensijone, norėdamas greičiau išmokti prancūzų kalbos.
Aš taip pat palaikiau vardą į Jonas Palinkis, imęs savo motinos pavardę.
Canisianumo (vardas nuo šv. Petro Kanizijaus, pirmojo vokiečio jėzuito ir antrojo Vokiečių apaštalo,
kurio palaikai čia pat Fryburge nuo 1597 m. guli šv. Nikalojaus b-če) konvikto viršininku buvo kun. liuksemburgietis, liuosmas, draugiškas, ir pats padėjęs į šalį dėl mūsų, kurie nenešiojame kunigiškų plačių juostų, kaip valcans kunigai, o ūkio vedėjas kan. Vadont. Konviktą aptarnavo šv. Povilo Kongregacijos vienuolės. Konvikte buvo ir savo koplyčia. Kanisianumo konviktas išlaikomas Šveicarijos katalikų Draug., o Albertinum - Šveicarijos vyskupų.

Fryburgo universitetas, perdėm katalikiškas, kaip katalikiško kantono valstybinis, visai jaunas, 1889 m. įsteigtas. Tada turėjo šias fakultetus: juridinį, filosofinį, nuo 1890 m. teologijos, dominikonų vedamą ir nuo 1895 gamtos-matematikos. Daugumas profesorių pasauliečiai. Dėstomoji kalba lotynų, vokiečių, prancūzų. Moderlo laisvumai

duodami licencijato ir doktorato, remiantis egzaminais ir spausdintina disertacija. Paskaitos ir laboratorijos veikė. Semestras prasidėdavo ~~pabaigoj~~ gale balandžio ir gale spalių mėn. Profesorių buvo apie 70, o studentų apie 600 iš įvairių kraštų. Daug buvo lenkų, ~~mat~~ jų keli ir profesoriavo; slavų literatūrą dėstė lenkas Kallenbach.

Kadangi žiemos semestras jau buvo prasidėjęs, aš į universitetą įstojau laisvuoju klausytoju; o į vasaros semestrą jau įsimatrikuliavau. Įstojau į filosofijos fakultetą; pagrindine dalyka pasirinkau filosofiją, o šalutiniais istoriją, slavų literatūrą, muziką, meną. Filosofiją dėstė dominikonai šv. Tomo Akviniečio sistema (perennis). Prisimenu jos profesorius dominikonus Manserį ir Michelį. Manseris, kaip ir kiti šveicariečiai, vokiečių kalboj daug ką tardavo tarmiškai, pav. išt, vietoj ist. Užeidavau ir pas žinomą apologetą prof. Albert-Mariją Weissą. Istoriją dėstė, raštais pasižymėję Schnürer ir kun. Kirsch. Minėtasis lenkas Kallenbach dėstė lenkų literatūrą. Mes, lietuviai, ir lankydavom jo paskaitas, mat ir kalba labiau suprantama, ir dėstymas buvo įdomus. Neužmiršiu, kaip vieną kartą, būdamas karštas lenkų patriotas, ~~taip paminėjęs~~ per paskaitą paminėjęs, kad lietuviai nuo lenkų

ėmę neišvis (kas jo nuomone buvo lygu beveik išdavystei), bet jis čia matęs savo klausytojų tarpe ir lietuvių, tai suprantino, kad čia nevaikšti kaip mažas vaikas. Tuo, žinoma, mūsų, lietuvių, anaiptol į lenkystę nepatraukė.

Man ypač buvo mielas prof. Petras Wagner, dėstęs muzikos mokslą ir vedęs universiteto bažnytinį chorą. Nors ir pasaulinis, bet buvo gilus bažn. muzikos žinovas, jos tyrinėtojas, kad net Pij. Pijaus X, kuris, kaip žinoma, ~~buvo grąžintojas~~ grąžino tradicinę muziką, giedojimą, į b-čią buvo pašauktas į reformos komisiją. Jis dėstė ir bažn. muzikos istoriją ir teoriją, šį semestrą kontrapunktą. Kontrapunktiškas pratybas reikėdavo įmesti jo ~~į~~ vasčiukas tam tikras dėžutes. Tai buvo pilnas gyvybės ir linksmas žmogus, į savo paskaitas ~~mėgdavo~~ mėgdavo įpinti iš senesnių muzikų istorijos anekdotus. ~~Jis vedė t~~ O jo vedamame chore dalyvavau ir aš, nes vienoj b-čioj per studentų ~~Mišias~~ pamaldas giedodavom Mišias. Jis ypač čia mane supažindino su tikruoju, tradiciniu b-čios choralu, parodė jo grožį ir kilnumą. Ir mokė savo akompanimentu nesugadinti jo struktūros. Jis ir pats

buvo būt tuo metu šitokiu būdu parašęs Mišias de Requiem. Šiaip jis yra parašęs keletą veikalų iš choralo srities ir jo istorijos. Pabrėšiu tokį

Dar lankiau plastinio meno istorijos profesoriaus paskaitas, Sauerio, kuris, vedžiodamas po Fryburgo b-čias, praktiškai dėstė stilių savybes. Prie šitų dalykų mano širdis vis labiau linko, ir, jei aš ilgiau būčiau pasilikęs Fryburge, greičiausia būčiau perėjęs į meną, kaip pagrindinį dalyką. Nors išvykdamas iš namų, ir turėjau galvoj ypač sociologiją studijuoti, tada buvusių madoj. Bet ši jos manęs visai netraukė, nors gal čia kaltas buvo ir jos profesorius, bene Reinhardtas, parašęs tokį storą veikalą, rodos, „Tėve mūsų kaip sociologijos pagrindas". Bet ~~žiūrėti~~ atsisakė matyt, nepasirengęs ir dėstė žiovaudamas.

Tik čia patyriau, kokios didelės reikšmės studijoms yra, ypač vyresnieji, draugai. Jie-tie artimiausieji patarėjai studijų eigai ir literatūrai; o paskui nuolatinė konversacija su jais, įvairios diskusijos apie įvairius klausimus. Žinoma, čia

mažmožių. Nors 18-čia ~~Benedictus~~ ~~sako Sanctus~~ Mišiose Benedictus atskiria nuo Sanctus ir ~~sako jį giedoti~~ gieda paprastai po Pakėlimo, Wagneris buvo nuomonės, kad tikriau, kaip kunigas Mišiose ir kalba, būtų giedamas irgi prieš Pakėlimą. Tai jis praktiškai kartais ir vartodavo: prieš Pakėlimą pagiedodavom Sanctus ir Benedictus, o po Pakėlimo - kurį nors motetą, ypač tai dienai tinkantį.

ypač teigiamai veikė sava, suprantama, kalba. Tik gal tai trukdė veikiau išmokti svetimas kalbas. Lietuvių studentų Fryburgo universitete jau buvo įkurta ir savo draugija „Rūta". Prisidėjau prie jos ir aš. Buvo paprotys bene kas savaitė daryti susirinkimus, ir kuriam nors iš draugų buvo uždedama pareiga paruošti paskaitėlę. Jei kas pavesto sau darbo neatlikdavo, turėdavo mokėti pabaudą, bene 5 šveicarų frankus.

Draugas Matulevičius, ar tik praktikos, ar ir pagyvenimui, buvo apsiėmęs vikarauti žemu~~apa~~tinio Fryburgo miesto dalies parapijoje, kuri čia buvo vokiškos ~~prancūziškos~~ kalbos. (Aukštutinis Fryburgas – prancūziškas) Mat per Fryburgą kaip tik eina vokiečių ir prancūzų kalbos riba. Ir čia, tuo būdu, nesunku buvo gerai pramokti tų abiejų kalbų. Mūsų buvo apsiėmęs pamaldas lankyti kuriam tai provincijos moterų vienuolyne, todėl šventadieniais vis išvykdavo. Kai vasarą, kada Šveicariją užplūsdavo turistai, ir daugiau kunigų būdavo kviečiami sekmadieniais (į tas ar kitas lankyti

pamaldų. Taip kun. Totoraitis kažkur vykdavo į kalnus; ir aš, nors jauniausis, ir tai po velykų eidavau laikyti Mišių į vieną užmiesty koplyčią; ir tai gaudavau penkfrankį: kai studentui - ir labai praversdavo. Kiti per vasarą kalnuose šitokiu būdu užsidirbdavo žiemos studijoms.

Fryburgas labai tiko studijoms. Miestas nedidelis, gal tik 20 tūkst. gyventojų. Išblaškančių pramogų neturi. Gražios linksmos apylinkės, kurias pagyvina Sarinos upė su savo žalsvai pilku vandeniu. Fryburgas turi du kabančius tiltus, vienas iš jų 265 m ilgumo, nuo upės paviršiaus 51 m, (taigi aukščiau kaip mūsų dydžiausias tiltas.) Taigi vienintelė pramoga - pasivaikščiojimai draugų draugėje. ½ Nueidavome net iki „Aukštosios Uolos", kur matosi urvai, sako, seniau atsiskyrelių apgyventi. Kartą su draugais padarėm ir tolimesnę ekskursiją, būtent, į Murteno miestelį prie to paties vardo ežero, su senais mūrais apie miestą ir arsenalu, kur yra sudėti ginklai fryburgiečių paimti, čia prie Murteno mūšyje 1476 m. nugalėjus burgundų kunigaikštį Karolį Drąsųjį. Legenda teigia,

Čia aš išmokau vaikščioti šveicariškai. Kadangi Šveicarija kalnų kraštas, nuolat reikia kopti prieš kalną, tai žmonės patyrė, kad nenuilstant keliauti begalima, einant retais, kaip jaučio, ilgais žingsniais. Ir išties, šitaip einant, net į kalną nenuvargstama.

jog koks tai berniukas bėgte atbėgo į Fryburgą pranešti, kad ~~Fryburgo~~ Šveicarai nugalėjo burgundus ir viduryj miesto krito, įsmeigdamas savo liepinę lazdą. Lazda ėmė žaliuoti, ir ta liepa, jau 400 metų, dar ir šiandien Fryburgo aikštėje tebežaliuoja.

Velykoms semestras baigėsi ir gavom atostogų. Didžioji Savaitė - krikščionims didžiųjų misterijų minėjimas; jis lydimas vačių jautriausių pamaldų, ir giedojimų. Nutariau panaudoti tą laiką pasiklausyti choralo iš pirmo šaltinio. Tradicinis choralas dar prieš Pop. Pijaus X reformos įvedimą buvo to giedojimo atgaivintojų, benediktinų, kultivuojamas Prancūzijoje Solesme ir Vokietijoje Beurone, Hohenzollnero valstybėlėje netoli Šveicarų sienos. Pakeliui aplankiau Einsiedelną, Ciurichą, Rapperswilį ir Šafhauzeną.

Einsiedeln, vienas iš garsiausių benediktinų vienuolynų. Įsteigtas 934 m. Maldininkų lockai lankomas, kasmet iki 150 tūkstančių, kuriuos čia traukia šv. Dievo Motinos paveikslas, padarytas

iš juodo medžio, apkrautas brangiais akmenimis ir auksu. Vienuolyno bibliotekoje 40 tūkst. tomų knygų, daug rankraščių iš VIII-XII amž. Einsiedelnas centras Šveicarijos devocionalijų ir maldaknygių; ligišiol tebeprenumeruoju iš Einsiedelne leidžiamą Šveicarijos bažn. muzikos organą „Der Chorwächter".

Rappersvilyje tvarkė žinomas lenkų muziejus, kur ypač sukrauti lenkų tautos prespaudos dokumentai, kurie jų kaimynams okupantams nemalonūs. Po lenkų firma daug daiktų ir dokumentų yra, liečiančių Lietuvą.

Šafhauzene teko savo akimis pamatyti garsųjį Reino krioklį, apie kurį dar gimnazijoje teko mokytis iš rusų rašytojų to krioklio aprašymų. Tiesa, visas krantas dreba nuo vandens masės kritimo.

Beuronas Hohenzollerno valstybėlėje Vokietijoje, tarp Badeno ir Würtenbergo, ant Dunojaus upės, kuris čia netoli prasideda Švarcvaldo kalnuose, kurių antroj pusėj teka jau sustiprėjęs Reinas. Iš Šafhauzeno geležinkelis eina švabų Jūros kalnų šlaitais, todėl labai vingiuoja,

darydamas keletą ~~šitų~~ kilpų, eidamas viršun, tai vėl grįždamas žemiau ar aukščiau pirmykščio kelio. Rodos, kelio būtų nedaug, bet traukinys labai gaišo. Tik vakare pasiekiam Beuroną. Kurioj ten stoty teko dar persėsti ir palaukti. Įdomu, kad šio ~~apylinkės~~ krašto vietovardžiai baigiasi dažniausiai galūne „ingen": Sigmaringen, Meiningen, Donaueschingen. Taip ~~taip~~ pat, kaip kitoj vietoj, Šveicarijoj, dažnai turi galūnę „kon". Matyt čia palikimas atskirų tautelių. Atvykau į Beuroną, rodos, dar prieš Verbų sekmadienį ir apsistojau čia pat prie vienuolyno Svarian viešbutėly, nors valgyti, rodos, buvau kviečiamas į vienuolyno refectoriumą.

Beuronas – senas Benediktinų vienuolynas, sako, jau 861 m. įsteigtas, nuo 1884 metų pasidaręs motiniškais namais benediktinų Beurono kongregacijos. 1905 m. jau turėjo 9 namus įvairiuose kraštuose su 345 ~~vi.~~ tėvais ir 361 broliuku. Beurono vienuolynas didelis ir turtingas, bibliotekoj apie 70 tūkstančių tomų knygų. Turi net savo mažiausią teologinių mokslų mokyklą. Beurono kongregacijos benediktinai ypač ugdo meną, muziką ir statybą. Beuroniečiai aiškiai stojo už tradicinį choralą ir tuo būdu pasidarė jo atnaujinimo pionieriais Vokietijoj ir toliau. Ir tiems tik čia galima suprasti, kaip

choralas, kitų, net ir pas mus, niekinamas, yra gražus. O jau Didž. Savaitėj, kur tiek giedojimų, ir per Velykas užtenkamai teko to choralo prisiklausyti. Čia nėr to, tų beprasmio, nuo natos į natą, kaip daugiur ir pas mus giedant, šokinėjama, bet jauti melodiją, kaip ji švelniai lingiuoja ir tinkamai iliustruoja žodį, ~~Net ir tada, kada ji be žodžių~~ kaip pačios neumos dailiai akcentuojamos, kad jos, kaip žodžiai sakinyje, pasidaro melodijos nariais; kaip prasmingos ir tos ilgos neumos, kuriomis be žodžių pabrėžiamas žodžio-minties sukeltas jausmas. Teisingai todėl yra pasakęs Pop. Pijus X savo Proprio Motu rašte, jog „šventa liturgija nieko iš iškilmingumo nepraranda, kai ji jokios kitos muzikos nėra lydima, kaip tik šitos." Man dar ir šiandien, po 40 metų, tebeskamba ausyse šv. P. Marijos Antifona Ave Regina Coelorum, kurią aš Beurono šventovėje esu girdėjęs. Kaip meiliai skamba psalmės! Be to reikia pasakyti, kad Beurono benediktinai iš viso turi gražią liturgiją. Polifonijos pas juos nėra, bet choralą gieda, pasiskirstę chorais; kur sudėtingesnė melodija, ten gieda, kaip taisyklės nurodo, 2 bei 4 giesmininkai

Dar ką pastebėjau. Kai giesmininkas, chore giedodamas, suklysta, tai, atsiprašydamas Pono Dievo, čia pat priklaupia. Vienuolyno bažnyčia turi didelius vargonus, kurių registrai išmetyti po visą b-čią. Giedant lamentacijas, nors tai ir tylos dienos, nebijo, tiesa, tyliai pavartoti vargonus, jomis pritarti. O chore, kuris čia pat prie Didž. altoriaus, yra savo vadovas, kuris ...ningai ir ...adinasi Episco- ...us Chori. Kaip ir priimta, Didž. Savaitėje, priėjau čia išpažinties ir gavau kvitinką apie atliktą Velykinę Išp.; ir ji dailiai atlikta, nes su šv. Benedikto atvaizdėliu, kurių ir šiandien tebeturiu savo brevijoriuje. Didž. Ketvirtadienį, drauge su kitais, priėjau šv. Komunijos. Ar dėl gražių giedojimų, ir šios dienos liturgijos, ar tai kad po išpažinties, mane po Komunijos perėmė toks susigraudinimas, kad ~~su~~ negalėjau sulaikyti mano gausių ašarų.

Vienas dalykas čia mums, lietuvos žmonėms, keistas ir nesuprantamas, būtent, kad Velykų rytą nėra Rezurekcijos, vadinas, Velykų švenčių ~~tai~~ pats objektas, V. Kristaus prisikėlimas, tam tikromis apeigomis neatvaizduojamas. Čia anksti rytą tik atlaikoma Aušrinė, o paskui Mišios, ir baigta. Tai nei įsivaizduoti negalime Velykų be Prisikėlimo ir iškilmingos Procesijos.

· Turėjau progos pasipažinti su kaikuriais žymiais Beurono tėvais benediktinais. Jau iš raštų anksčiau iš choralo srities pažinau tėvą Pater Ambrosius Kienle. Jau pagyvenęs buvo žmogus ir labai malonus, nepaliaujamai ~~besidomėjo~~ teigiančiojo su maniminx pasikalbėti ir paaiškinimų duoti. Mums bevaikščiojant po vienuolyno svetainę, ar koridorių, jaučiu, kad jis ant ~~per~~ ~~apie~~ apsisukimo vis žvilgterėja apie mane. Pasirodo, kad jis taiko eiti su manimi kojon, į ką aš nekreipiau dėmesio, ir ant kito apsisukimo vėl ~~ejau~~ eidavau ne kojon. Tai mat vokiečio, ir turbūt kiekvieno kultūringo žmogaus, tvarka. Tiesa, tą patį darydavo ir mūsų brėžinių vėlionis žmonis prof. Niemi.

Gražios, romantiškos Beurono apylinkės. Prošal teka dar jaunas Dunojus. Medinis tiltas čia per jį, dengtas, kaip tunelis, kaip ir daug tokių ne tik čia, bet ir Šveicarijoj. Palyginčiau šitą vietą prie mūsų Vilniaus apylinkių, tik čia kalneliai dar aukštesni ir gražesni, ir svarbiausia – čia uola. Ant kaikurių pastatytos pilys, senos iš viduramžių, kovojusių tarp savęs riterių. Arti Beurono net dvi yra, Wildenstein ir Warenweg. Teko vieną iš jų, Warenwegą, aplankyti. Ėjome su vienu

kunigų atrin, studentų. (Nepasakysiu, kokiu būdu ir
iš kur jisai čion dabar buvo užklydęs: gal kaip
ir aš dėl Beurono muzikos. Pilys visai čielos,
nesudaužytos, ant aukštų stačių uolų, su
pakeliamais tiltais, su rūmais ir koplyčio-
mis. Ir tokių pilių vienam šiam krašte
daugybė: tai priklauso prie kraštovaizdžio.
Eidami minėjome ir savo tautų senovinius
valdovus ir riterius: anis savo, aš savo
Vytautą... Apie tai ir apie Beuroną paskui
iš Fryburgo aš pasiunčiau korespondenciją
į mūsų užsienių spaudą, ir ji buvo at-
spausdinta kur būt Tėvynės Sarge (1901 m.)

Dar turiu pasakyti, kad Beurono bene-
diktinai ne tik muziką kultivuoja, bet ir
tapybą. Įstojusių į kongregaciją žymių meni-
ninkų (~~kaip~~ tapytojas t. Gabrielis Wüger, +1892,
skulptorius ir architektas t. Desiderius Lenz ir
kiti jaunesni) buvo sukurta sava Beurono
meno kryptis, iš esmės monumentalio charak-
terio, ~~[illegible]~~ žiūrėtoją veikianti kompozicijos
rimtumu ir jėga, linijos paprastumu, ramybe

ir grožiu, ir kolorito švelniu darnumu. Taip kitų tos mokyklos darbų yra freskos čia pat šalia Beurono šv. Mauro koplyčioje, visa eilė paveikslų iš šv. Benedikto gyvenimo Monte Kassino vienuolyne.

Prisižiūrėjęs benediktinų gyvenimui ir jų darbo krypčiai, pagalvojau: jei kuomet sumanyčiau stoti į vienuolyną, eičiau pas benediktinus. Ir drįsta dar kas šmeižti, kad vienuoliai tinginiai. Jei jau maldos reikšmės sau ir visuomenei kas nepripažįsta, tegu neužmerkia akių į mokslo, meno ir iš viso į kultūros darbus, kuriuos dirba vienuoliai. Net ir žemės ūkio srity. Kiek vienuoliai nusausino balų, kokiais ūkiniais toj srity pasidarė visai apylinkei. Ar ir čia mačiau, kaip Beurono vienuolyno broliukai vežė mėšlą, kokius stambius galvijus augino. Ar čia pat prie mūsų Kauno, Pažaislio (moterų) vienuolynas jau tai tikras darbščių bitelių avilėlis. Kai dėl pasitaikiusių ~~išimčių~~ iškrypimų, tai ko čia stebėtis: žmonės visur žmonės, ir ~~iškrypimų~~ išimčių gali būti; bet tai tik išimtys.

Rodos antrą Velykų dieną atsisveikinau su Beuronu, su šia brangia kultūros vieta, su ~~mieliais~~ karta tėvais ir gražiomis jo apylinkėmis ir linksmu Dunojėliu, kuris, oi, ilgą kelionę pasirinko. Dar galiu pridurti, kad šio krašto žmonės kalba tokia keista ~~tokių~~ švabų, ~~kastat~~ kalbos tarme, kad man su pasitaikiusiais kaimiečiais buvo sunku susikalbėti. Grįžau atgal Šveicarijon pro Ciurichą, kurį šia proga ir apžiūrėjau. Viena kartą čia gėrėjaus nepaprasta šviesa apšviestais vakarų saulės kalnais.

Ir prasidėjo vasarinis semestras ir įtemptas mokslas. Vieną kartą savo kambary buvau taip įtempęs savo sąmonę, ar gal kokią iš aukštybių šviesą gavęs, kad buvau pametęs nujautimą laiko ir vietos: kažkoks betarpiškas ~~po~~ buities pajautimas vyko. Iš ko sprendžiu, kad žmoguje yra dar nežinomų galių, kurios tik retkarčiais, gal tik vieną, ~~antrą~~ ar du kartu per gyvenimą ~~pasireiškia~~ jame pasireiškia, per kurią jis susiduria su Dievybės Galybim, pajunta Dievybės

kurio krantus gal ir lietuvių tauta mindė, jei jau jo vardas yra užsilikęs mūsų senose dainose.

artumą, po kurio žmogus sau taria: aš nebe tikiu Dievą, ~~bet jį matau~~ man tokių grožybių nereikia, nes aš pats jį matau... Lyg nubudęs krūptelėjau, nebežinodamas, kas per laiką: tik privertęs save galvoti, atsiminiau kuris dabar metas.

Greitai ėmė šildyt ir saulutė, - čia ji ištikrai šiltesnė kaip Lietuvoj. Naktį ir paunksny gana šalta ar vėsu, bet lyg tik išėjai į saulę, tuoj šilta, ~~gal dėl to~~ mat čia, kalnuose, ~~čia~~ esi arčiau saulės. Gal dėl to čia gyventojai nešioja storo milo (apsiaustus su kapišonu: kai šalta, - apsiaunti, kai išėjai į saulę, - gali atsisegioti. Ir mes, lietuviai studentai, tokius apsiaustus turėjome įsigiję, - labai patogus drabužis.

Ūkininkai visą žiemą, - tik kokia čia žiema! - nešioja srutas į pievas, dėl to nenuostabu, kad jų pievos tokios puikios, ir galvijai riebūs. Tiesa, vasarą jie šveicariečiai išgena savo kaimenes į kalnų šlaitus, kur, būdeles pasistatę, gyvena piemenys, tik nevaikai. Kiekvienai karvei parištas po kaklu skambalas, tai kai banda eina, - pasidaro

išvras koncertas: o ūkininkas kuo tik džiaugiasi, ir dar kuo labiau, kuo garsiau skamba.

Šveicarija turi jau ir savo vynuogynų, todėl prie pietų ir mums, konvikte, vis buvo statoma vyno, kokio nori, balto ar raudono. Kitų kartų valgiui ant stalo, taip vat ir restoranuose Šveicarijoje, statoma visuomet šalia sviesto ir medaus. Trečiajam daviniui pietums dažniausiai buvo duodama vaisiai, obuoliai.

Lovos dienai apdengiamos iš viršaus lygdangčiu, iš kurio kaba uždanga, dengianti lovos šoną. Apsikloti duodami patalai, duknos; tas taip vat ir restoranuose. Mat Šveicarijoj mūsiškių pečių nėra, o naktys vėsios, taip kad klotis reikia šiltai.

Konviktą aptarnaudavo vienuolės, šv. Povilo kongregacijos seserys. Jų, rodos, buvo 5; nes jos ir virtuvėje dirbo. Konvikte buvo koplyčia, kur jos atlikdavo savo religines pareigas ir kunigai laikydavo Mišias. Buvo čia ir fisharmonija, kuria aš naudojausi savo kontrapunkto darbams. Paminėtina ~~sesuo~~ vienuolė

sesuo Anuška, prancūzė, kuri tvarkė kambarius. Nors aš ~~nekreipiau~~ nebuvau atkreipęs dėmesio, bet ji pastebėjo, kad aš kažkaip įtartinai kosiu. Gal ir iš tiesų mano plaučiuose buvo kai kas ligoto prasidėję, nes Liepojos klimatas didžiąją dalį metų žiaurus ir drėgnas. Manim susirūpinusi sesuo Anuška ėmė man duoti gerti pieno, išvirto su kokiomis tai žolėmis, rinktomis kalnuose. Ir tikrai, tas kosulys, man išvykstant iš Šveicarijos, praėjo. Ar dėl šitų vaistų, ar iš viso dėl Šveicarijos klimato, nežinau. Bet ses. Anuškai aš už tai labai esu dėkingas. O gal ~~ir~~ Dievo Apvaizda tik tam mane ir atvedė į Šveicariją, kad aš iš prasidėjusios ligos išgyčiau, aš, reikalingas kokiems tai jos skiriamiems man darbams. Sit nomen Domini benedictum!

Noriu žodelį tarti dėl Šveicarijos laisvės. ~~Velykų gavau laiškų~~ Gegužės m. 1 diena, kaip žinoma, socialdemokratų diena. Rusijoj buvo kriminalu laikoma prisilaikyti prie jų, ir tuo labiau daryti visokias demonstracijas. Šveicarijoj buvo daug darbininkų

italų ir tarp jų, žinoma, buvo platinamas socializmas. Tai gi jie, tie darbininkai, geg. 1 dieną, pasiėmę orkestrą, padarė vaikštynes ir po Fryburgo miestą. Pavaikščiojo, pavaikščiojo išsirikiavę; policija nei dėmesio į tai neatkreipė, publika į juos pasižiūrėjo, ir viskas tuo baigėsi, - nei Fryburgas, nei Šveicarija dėl to nesugriuvo.

Užsiminęs apie italus, turiu pasakyti, kad Italijos episkopatas nepalikdavo jų be globos, jiems buvo skiriami kunigai, jų dvasios reikalams aprūpinti; ~~vienas~~ du iš tų kunigų kartu su ir gyveno Kanisianume, o ~~vienas~~ iš jų dar gi studijavo universitete. Italas - būtinai muzikantas. Tai gi vienas iš jų mokėjo ir groti.

Jau semestrui prasidėjus, po Velykų, gaunu laišką iš Kauno iš savo Ordinaro, J. E. vysk. Mač. Palilionio, kuris kviečia mane grįžti namo, nes, girdi, rusų žandarai jau ėmę klausinėti, kur aš esu prapuolęs. O tokiems kunigams, apie kuriuos sužinota, jog jie studijavę užsieny, nebeleidžia kunigauti, ir vyskupas su tais turįs bėdos. Šitą laišką aš palikau

Fryburge lietuvių draugijos „Rūta" archyve, taip pat kaip ir savo paskaitą apie Dievo(?) lietuvius.

Nieko nepadarysi; – kunigas turi savo vyresnybę klausyti ir savo studijas turėjau nutraukti. Žinoma, nutariau vis išbūti iki vasarinio semestro pabaigos. Kadangi man nebebuvo tikslo rengtis mokslo laipsniui iš kurio nors vieno dalyko, nutariau bent kuoplačiausiai pasinaudoti paskaitomis, todėl ėmiau jų klausyti kuodaugiausia.

Semestras baigėsi liepos m. pabaigoje. Ir taip teko ant visados atsisveikinti su savo studijomis, su universitetu, su mielu Fryburgu ir dar mielesniais draugais, iš kurių kun. Totoraičiu ypatingai buvau susidraugavęs. Tiesa, jis dar buvo atsikvietęs čion savo brolį Vincą, studijuoti žemės ūkiui.

Pro Bazelį, Karlsruhe, Frankfurtą prie Maino, nesustodamas, pasiekiau Berlyną, kur tik sustojau tokiam laikui, kad galėčiau sėsti į greitąjį traukinį į Karaliaučių. Berlyne prabuvau visą dieną. Ir mostabu, jo musiejai manęs visai netraukė. Ir ką čia gali po Italijos įdomaus

pamatyti! Taipgi pavaikščiojau tris po miestą. Aplankiau Sieges Allee, Zoologijos sodą ir pasėdėjau Unter den Linden alėjoje. Čia man besėdint, šmaikštus ir prisėdo, lyg velniukas, žydelis, matyt, pastebėjęs, kad aš ne vietinis, nors dėvėjau dabar jau civiliškai. Iš pradės jis mane kamantinėti: iš kur, ir kur vykstu. Pasiskubinau nuo jo pasitraukti.

Dar Fryburge tebesant, kun. A. Dambrausko- ~~kurio tuo reikalu~~ Jakšto buvau prašytas surasti J. Basanavičiaus ~~buvau kreipęsis pas dr. Basanavičių Bulgarijoje~~ išversto Grovo Kyburgo kelionė Lietuvon 1397 m. knygos originalą. Buvau kreipęsis tuo reikalu pas patį dr. Basanavičių Bulgarijoje, iš kur jis man pranešė, kad kur originalas nežinomas, bet patarė teirautis Karaliaučiuje. Dėl to ir buvau apsistojęs Karaliaučiuje ir tos knygos originalo reikalu dariau žygių. Apie tai pranešiau knygoje A. R. Niemi, Lietuvių dainų tyrinėjimai, Sab. vertimas. Kaunas, 1932. 98 p.

Eidkūnuose buvo trumpi formalumai, kur nedaug tesimatė tarnautojų. Bet koks buvo mano nustebimas, kai, traukiniui sustojus Virbalyje, jį apstojo staičiai armija visokių

tarnautojų: muitininkų, geležinkelininkų, mešikų. – tuoj pakimatė valstybės žirokapa-natūra.

Sustojęs Kaune, sužinojau savo likimą ir vykau Liepojun atsisveikinti su savo pamilta buvusia parapija. Čia jau radau savo įpėdinį kun. dr. Lesauskį. Antras vikaras tebebuvo kun. J. Ozolinis. Kan. E. Rojas jau buvo nominatus Saratovo vyskupas. Kalboj pareiškė pageidavimą, kad kas nors iš kunigų čionykščių kartu vyktų, nes ten esą visi bus jam svetimi. Čia gal ir mane turėjo omeny. Bet manyje pritarimo tam nerado. Kas kas iš mano daiktų iš buv. mano buto buvo išgabenta sandėlin į daržinę. Bet tuojau su Liepoja atsisveikinau ir, šiek tiek daiktų pasiėmęs, išvykau į savo paskyrimo vietą, į Lyduberzę.

Lyoberzė

Nelaimingiausias mano gyvenimo tarpas. Lyverzė, vok. Lievenbersen, taip pat ir rusiškai oficialiai, maža parapijėlė Kurše, 18 klm nuo Mintaujos į vakarus. Pasakyčiau, grynai latviška parapija, bet kad tos parapijos vidai nėra: yra puspenkto ūkininko ir kelios dešimtys šeimų kalpų, ordinarininkų pas ūkininkus ar dvaruose. Tik ką, tuo metu Kuršas buvo pilnas darbininkų lietuvių iš Lietuvos, mat latviai ir dėl juose įsigalėjusio materializmo ir dėl žemės valdymo systemos, kur vienas sūnus paima ūkį, nes jis nedalomas kaip Lietuvoje, o visi kiti vaikai turi išeiti kur kitur, atmokant jiems tam tikrą dalį, - žmonių pirmaujančio jau nebebuvo ir reikėjo darbininkus traukti iš Lietuvos.

Lyoberzės sena medinė bažnytėlė stovi lauke, klebono žemės apsupta; čia pat ir medinė klebonija su lietuviškomis atviromis gonkomis; antroj pusėj ir kieme po vienu stogu arklidė, klėtis ir kūtes galvijams ir kiaulėms. b-čios, tik kiek toliau didelė mūrinė karčema ant didelio vieškelio iš Tukumo į Mintaują, o už klebonijos sodo parapijos katalikų pradžios

mokykla. Šone taip b-čios ir klebonijos iš vyties pusės parapijos kapai, ir tuojau miškas. Antroj pusėj, į vakarus, tik kiek toliau už upelio ir laukų, vėl miškas, tik jau didelis. Jokio miestelio, kaip ir visame Kurše, prie bažnyčios nebuvo. Mat ir sodžių nėra: ūkininkai [illegible]vai gyvena. Taigi [illegible] čia pat nebuvo.

Klebonijai žemės buvo duota apie 14 ha, dalis prie klebonijos, dalis už miškelio, o apie 3 ha vienas (liuteronis) už kokių 3 km. Koliatorius baronas Firks'as, negyveno nuolat Lyvbėrzės dvare, kur buvo to valsčiaus raštinė, bet kitame, Lestenės, dvare, gal už kokių 10 km. Jis privalėjo ir duodavo Lyvbėrzės katalikų klebonui tam tikrą ordinariją grūdais, malkų iš savo miško 10 sieksnių, kurias iškirsdavo, suvežiodavo ir sukapodavo Lyvbėrzės ūkininkai be skirtumo tikėjimo. Tas pats baronas vėliau atremontavo iš pagrindų kleboniją ir bažnyčiai uždėjo naują stogą.

Atvažiavau Lyvbėrzėn po mirties savo pirmtakūno, kun. Vengalio. Jo giminės ką galėjo pasiėmė ir išvežė; klebono gerą arklį, vietoj paliko mažiukus žemaitukus, kurie čia pat laukuose ganėsi. Mat dar tebebuvo a. klebono šeimininkė, bernas ir mergaitė. Buvo likęs ir šuo sargas, vardu Šabalis, kuriam vardą, man atvykus, pati šeimyna (dėl suprantamų priežasčių) tylom pakeitė. Velionis klebonas mirė, nepalikęs testamento;

o tokiais atvejais ketvirtis klebono turto, einant statymais, tenka bažnyčiai. Ir tokioj lygoberkėj kun. Viengalis, plungiškis, jo ir šeimyna iš ten buvo, sugebėjo sutaupyti apie 7 tūkst. nebliz: tai didelė suma. Ir mokėk tu man iš tokios ubagės parapijos tiek sukrauti! Bet mat velionis vertėsi pienu: laikė bene 5 karves, o pieną gabendavo į Mintaują, - tik šitaip, nes iš parapijos pajamų neprasigyventumei. ~~Pinigai~~ Ir šitaip velionis turėjo šykštaus žmogaus garsą. Pinigai buvo banke, o daiktus reikėjo išlicituoti. Bažnyčiai teko apie 2 tūkst. nebliz, iš kurių šis tas buvo nupirkta pačiai b-čiai ir paskui beneficiumui ~~pasodė sodas~~ išveistas jaunas sodas iš apie 100 medelių.

Ūkininkauti reiškia, nieko nepadaryti. Todėl nuvykau pas tėvą į Krikščius, kur ir gavau pirmai pradžiai pavainikytą avelę, ir tėvas dar pūrą avižų įvertė ratuosna. Dalį karvių pirkau ~~iš~~ per licitacijas, taip, kad vėliau turėjau jų net 4. Kol atvyko mano sesuo iš Chyliškių, tenkinaus senąja šeimininke, kuri nors ir nebuvo prašmatni virėja, bet praktiška gyvulininkystėje: bado nereikėjo kęsti.

Ir pradėjau klebonauti. Pirmas dalykas - pamaldos. Šventomis dienomis išklausau keleto žmonių išpažinčių, paskui suma, giedota, suplikacijos, su pamokslu, pradžioje vienų, latviškai, vėliau, po kokių metų, kai patyriau kiekį lietuvių darbininkų dvarelio apylinkėje, ir dviem: prieš sumą latviškai, po sumai lietuviškai. Šiokiomis dienomis į Mišias, be zakristijono, beveik niekas ir neateidavo vien dėl to, kad arti b-čios nėra gyventojų. Vargonais grodavo parapijinės mokyklos mokytojas; tokia jau mada iš viso Kurše buvo, ir liuterių b-se; jis, rodos, giesmių tokį atlyginimą už tai gaudavo iš Koliatoriaus. Mano metu buvo Paulius Švarcbergis, žagarinių ūkininkas, nekoresmu- ~~Dar~~ Dar buvo ir priekšdziedatais, giedojimo pirmininkas, kuris šiek tiek gaudavo už tai irgi iš dvaro. Žmonės, nors jų ir nedaug, kaip jau latviai, mėgdavo giedoti, ir giedojo unisono. Zakristijonas buvo tikras Dievo tarnas, senai jau zakristijonaujantis, daug klebonų palaidęs, Juris Šteinbriks, suskusti verdu. Jis pats ir zvaninkas, taip pat gaunantis atlyginimą iš dvaro. Gyveno mokyklos patalpose.

Šventą dieną pamaldas atlaikęs, gali visai savaitei b-čią uždaryti ir kur nori eiti, niekas tavęs netei-kalauja. Pas ligonis vykti, kažin per metus ar tekdavo pas kelis nuvykti. Tik žiema, kada prasidėdavo parapijinėje mokykloje mokslas, kasdien turėdavau po vieną valandą pamokų. Mokslo laikas gana protingai buvo nustatytas, būtent, atsižvelgiant į ūkininkų vaikus, kurie juk iš pat mažens padeda tėvams ūkio darbuose, taigi, kiek atsimenu, rodos, nuo spalių 15 d. iki balandžio 15 d., lygiai pusę metų. Vaikai turi lankyti 3 žiemas. Trečią pavasarį įvyksta ierovėtišana, išsventinimas, būtent, leidimas prie Pirmosios Komunijos. O mokyklą baigdavo 13-15 metų vaikai, taigi Komunijos eidavo jau visiškai sustoję. Žinoma, pirmos išsiaiškinęs eidavo jau antrais metais. Pas liuteris ta ierovėtišana daroma vaikams dar paaugusiems, taip kad po ierovėtišanas mergaitė buvo laikoma tinkanti tekėti.

Lietuviai, kaip jau darbininkai pas ūkininkus, buvo daugiausia viengungiai. Kaip paprastai ištrėmime katalikai glaudžiasi prie b-čios,

nes tai ir vienintelė proga pasimatyti su pažįsta-
maisiais. Čia šiek tiek gaudavo ir literatūros savoj
kalboj. Ir tik b-čia daugiausia gynė lietuvius
nuo nutautimo, prie ko lietuviai ypač čia lat-
vijoje labai palinkę. Mat lietuvis visuomet
laikė latvį kultūringesnį už save, kuris,
kaip žinoma, lietuvio vardą, leišis, laiko pa-
niekos žodžiu; o kam gi malonu būti „leišu".
Be to lietuviai iš viso gabūs ~~p~~ kalboms, juo
labiau, kad latvių kalba jiems gimininga.
O tais laikais gangreit nebuvo ūkio, kur
nebūtų tarnavęs lietuvis ar lietuvė. Tik deja
tie tarnavimai pas latvius gerokai tirkin-
davo lietuvius, mat iš viso protestantai kai
kuriuose dalykuose nesiskrupuliatingi. Jau
stipriai klebindavo lietuvio sąžinę nebuvimas pas
protestantus pasninkų; skaudu būdavo klau-
sytis lietuvių skundų ir atodūsių

Antra vertus ir patys protestantai kaikuriais
atžvilgiais gana prietaringi. Žiūrėk, ir viena
kuris iš jų tai švęsto vandens, tai žvakės,
kurias vartoja nevisai pagal katalikų

Bažnyčios mintį. O kai nori labai stipriai atkeršyti, tai sako: es tevi nuomišnošu, vadinas, aš pasiysiu, kad Kat. kunigas atlaikytų mišias tau pakenkti.

Katalikus ūkininkus ėmiau dažniau lankyti. Vienas iš jų buvo tos pačios parapijos mokyklos mokytojas, Švarcbergis iš Žagarinių. Nuostabus dalykas: ūkiai latviškais vardais, o ūkininkų, iš šiaip latvių, dauginausia vokiški. Mat latviai nepersenisusiai, kaip matyti net iš dyvberžės b-čios metrikų knygų, yra gavę pavardes; šiaip jie buvo krikštijami pav. Jānis Antio sūnus iš tokio ir tokio ūkio. O kai pavardes jiems, kur būt, baronai dėjo, tai įdėjo vokiškas. Ši praktikoje ūkininkus dažniausiai vadina ne jų vaišto pavardėmis, bet jų ūkio vardais: Švarcbergis - Žagarinis. Šie namai ~~to~~ buvo katalikiški per katalikę ~~moterį~~ motiną, - šeimininkę, o jos vyras, minėtojo mokytojo tėvas, į katalikų tikėjimą perėjo tik prieš pat mirtį. Už šio liuterionio prijungimą prie Kat. B-čios buvau ~~iš kai~~ rusų administracijos ir tardomas; teismo ir baudos išvengiau tik tuo, kad įrodžiau, jog nebuvo laiko kreiptis leidimo į atitinkamus valdžios organus.

Katalikiškiausi namai buvo Mežgailniecus, vaito pavardė Verdmanis, už kokių 4 km nuo b-čios. Čia irgi tos dvasios kelpė našlė šeimininko motina, o jo vaikams bobutė. Tai bene vienintelė, kuri sąmoningai dažnai eidavo šv. Komunijos. Į šiuos namus visados būdavo malonu nuvykti, mielai buvai priimamas, ir sielai buvo atilsio.

Šalia klebonijos žemės buvo Ežio (Peikman) sodyba; šeimininkė buvo lietuvė, bet užmiršusi jau lietuviškai kalbėti; čia seniau klebonavusio kun. Švatelio sesuo. Vyras girtuoklis, žmona apsikrovusi išblyškusiais vaikais.

Kligiųos buvo dar ūkininkai, Šeinerts ir Edelmanis, karto sodininkas; bet šio žmona jau buvo liuteronų tikėjimo, ir tuo būdu namai buvo paniršti žiūrėti Kat. b-čiai. Ir iš viso, reikia pasakyti, kad Kurše, kur katalikų apylinkėje būdavo nedaug, katalikybė žuvo daugiausia per mišrias moterystes.

Buvo dar vienas už kelių km į šiaurės vyhos tirtas ūkininkas katalikas, vedęs jau ir nebe katalikę, bet jo ir pavardę ir vietą užmiršau. Vienas ūkis, Saukiai, šalia

klebonijos, į šiaurę, ir priklausė katalikams, ~~K~~ Ciniams, tik patys šeimininkai čia negyveno, bene Rygoj. Viena Cinaitė buvo ištekėjusi už zaksštyono-zvanio sūnaus mokytojo; šis mokytojavo Alšvangoje. O jos brolis, Juris Cinis, buvo net klierikas, tik dūkoriniskas, kuris vėliau gydėsi, rodos, net užsieny. Kol dar savo pirties nebuvau pasistatęs, naudodavaus kaip tik šitųs Saunų pirtimi, kurios buvo įtaisytos maždaug taip, vadinas, kaip ir lietuvių biržiečių.

Visę šių kelių ūkininkų buvo gal keliolika šeimų, taip vadinamų, kalpių, ordinarininkų, gyvenusių pas ūkininkus ir dvaruose. Taip jų buvo vienas ir lietuvis, Mičėzis. Šie ordinarininkai, kalpai, daugiausia kilę iš pačių ūkininkų šeimų, kai, kurso papročiu, vienas sūnus, dažniausia vyresnysis, palikdavo šeimininkauti nedalomame ūkyje. Jis kitiems šeimos nariams turėdavo atmokėti, ir šie arba į miestą išeidavo, arba už kalpus. Šis ~~papratys~~ majorato paprotys gal ir buvo viena iš svarbiausių priežasčių mažėjimo prieauglio. Ne tik, kaip neveikė protestantų tikėjimas. Vėl kalpių padėtis nebuvo taip jau bloga; jų gyvenimas buvo gana gerai sutvarkytas: pas ūkininkus jie turėdavo kad ir toje pačioje troboje atskirą butą; laikydavo sau karvę, avį ir gaudavo ordinariją. Buvo ir visai pasiturinčių kalpių.

O ir žeimininko tėvų gyvenimas buvo teisiškai sutvarkytas. Jie, kaž atidavę ūkį sūnui, apsigyvendavo toje pačioje troboje, bet atskirame kambaryje ir gaudavo iš sūnaus nustatytą ordinariją. Čia įeidavo lygiu tam tikras šeimos persiskyrimas, - tarp vaikų ir tėvų -, bet užtat būdavo išvengiama nesusipratimų tarp jų, kas taip dažnai pasitaiko Lietuvoje, kur tėvai gyvena kartu vienu gyvenimu su vaikais.

Kaip jau minėjau, pilnas buvo Kuršas ir lietuvių darbininkų, kurie šventadieniais ir iš toliau atvykdavo į b-čią: jiems būdavo didelė paguoda. Gaila tik, kad lietuvių tautos buvusi priespauda trukdė atitinkamą globą išplėsti ant savo brolių Kurše.

Dar turėjau ir kitų sezoninių parapijiečių, būtent, čigonų vasaros metu. Kaip tik sutiegą miške mulerdžia tuoj mano miškelį ir atsiranda jų. „Na, kaip jūs taip, anarhi miškė?" klausiu jų: „juk apsitegrit!" - „Zalumu, kungs, gribas, - kur tik jauki, ka mežā?" (Žaliumu, pone, norisi, - kur taip malonu, kaip miške?)

Vieną kartą, apie šv. Jurgį, dar vietom sniego tebebuvo, pakvietė mane čigonas pas ligonio čia pat į mišką už Kapų. Nuėjau, ligonis, sena čigonė, guli po egle kokiuos tai skarmalnos, švenčiausiąjį pasidėjau ant apversto kibiro, pačiam man atsisėsti padėjo kokią tai skrynutę, — ir taip tenėjau šį kartą savo kunigo pareigą eiti. Kas jau ~~buvo~~ katalikas, tas nors ~~šis jau~~ ir čigonas, katalikiškai elgiasi: pas ligonį kunigą kviečiasi.

O kartą per patį polaidį atvažiavo čigonas poriniu arkliu net iš Duobelės, — tai miestelis į vietus nuo Lyvberžės už dviejų mylių, buvęs apskrities miestas, turįs labai didelius Kardeniškių pilies griuvėsius. Kadangi iš viso Lyvberžėje važinėti pas ligonį reta, su malonumu vykau. Abu arkliai šlubi, bet vykom, nežiūrint išmušto kelio, čigoniškai greitai. Ten kokioj tai grytelėj ir žiemavo tas mano ligonis. Jie paprastai žiemai nusisamdo sau kokią pirtelę žiemos mėnesiams praleisti, o pavasarį, sniegui nuėjus, vėl

2

sruka sau į mišką. Čigonai namų sau nestato. Tik apie vieną, kurį išvežė, pasakojo, kad jis sau namus pasistatęs, ar įsigijęs.

Aš su jais išsikalbėdavau. Jie ir sakydavo: na, kur matei, kad čigonas laukų kur į kloti? O jei kokį kuškutį šieno, ar „pagaliuką" „malkas" nutveri, — didelis čia daiktas, — tai jau mūsų amatas."

Iš tikrųjų, čigonai turtų nerinkdavo: jei šiaip taip pavalgęs, — ir drybso prie laužo miške. Sako, čigono niekas neima į darbą. Bet kad jis iš prigimimo tinginys ir pakrikęs, tyko tik kuo greičiausiai pasprukti į mišką. Esu kvietęs pas save ravėti daržų: bet tai vienas žaidimas. Tokia proga jie man čigoniškų romansų padainuodavo.

Mokytis ir nenorėdavo. Tik vieną, Tanciuką, buvau prisiviliojęs į parap. mokyklą; bet neišbuvo ikė galo metų. Dainininkai tai jie iš tiesų puikūs. Rodos ne vieną išsiprašė jie sau tokią dieną į bažnytėlę pagiedoti. Ir tikrai, puikiai pagiedojo keletą šv. giesmių. O jų balsas tembras iš visai kitoks, negu latvių ar lietuvių: kažkoks aštrus, skardus, laukinis; man

tas čigonų giedojimas primenė kiek italų dainininkus.
Kada atsikeldavo jie į mano miestą, mėgdavau pas juos kiek ir pamokyti katekizmo ir šv. Istorijos. Kai paliečiau Aigypto Juozapo istorijoje, jie man pastebėjo, kad jie, būdami, ir esą aigyptiečių ainiai. Tiesa, anglai juos ir vadina aigyptiečiais. Ir tiesa, keista tai tauta, keista kalba, keisti papročių. Jie ir tuokdavos savotiškai. Anot jų, „uozols salauta, uozols atlauta" = ąžuolas sutuokia, ąžuolas ištuokia. Jau gerokai pagyvenę kartą, atvyksta tuoktis į b-čią. Paklaustas, ~~čigonas drąsiai~~ „ar vedęs? Čigonas drąsiai atsako: „taip".– „O ar esi susituokęs?" Vėl drąsiai atšauna: „Ne."
Kartą Kuldigos klebonas, vėliau ~~deka~~ Kuršo dekanas po Rajum, Pranciškus Lukše sutuokė tokią porą ir vyrai jų materystės gyvenimą sutvarkyti. Pasirodo, kad jie dar ir nėra ir „iesvėtiti", vadinas, nėra iš visos ėję išpažinties ir Komunijos. Pasiėmė juos pamokyti. Pamokė kiek reikia, prileido Komunijos ir rengiai juos tuokti. ~~[illegible]~~ Pasiteiravo, kaip jie seksi svetimų gyvulių pačiupti ir klausia: „Tai kiek avinų

4

pačiupot?"– „Katrias dešimtis", linksmai atsakė čigonas. „O kiek arklių?" Čigonas susimąstė ir lyg liūdnai atsakė: „Penkis." Mat už juos teko atsėdėti kalėjime. O už avinus nei kartą nepapuolęs. „Na, tai dabar, sako kunigas, priėjus šv. Komunijos, tai jau nustokite vogti." Susimąstė čigonas ir, valandėlę palaukęs, sako: „Kunigs, dar vieną,– vieskuvėns" vadinas paskutinį. „Na, kaip jiem užginti ~~jau vienas~~ tokiam gražiam įpročiui?") pagalvojęs kun. Lukše, kaip vėliau mums tą istoriją pasakojo.
Čigonas vis čigonas. Dalinu savo bažnytėlėje Komuniją, matau, ir vienas čigonas prieina. Vėliau prieina jis išpažinties. ~~Kal~~ Klausiu aš jį: „Kaip jis priėjęs Komunijos be išpažinties?"– Jis tik nusistebėjo: „Ar ne vistiek?" girdi. Kitąsyk čigonas, matau, eina kryžiaus kelius, bet atžagariai,– pradėjęs nuo 14-tos stoties. Turbūt irgi, ar ne vis tiek?
Dažnai mano mieste atsilankydavo, be Kozlovskių, Jazdovskių, Marcinkevičių, Tancų šeima, kurių vienas, kaip

5

sakiau lankė net parap. mokyklą. Turėjo jis brolį nuosavo vyresnį, Mikas: gražus toks 18 metų čigoniukas. Kurį laiką aš jo nebebuvau matęs. Sutinku varanėj prie b-čios ir klausiu: „Kur tad tu buvai, Mikus?"– „Skuolā, kungs, biju", atsakė išskarto Mikus. ~~Atsargiai išskarto~~ Galvoju sau vienas, kokioj jis čia iškaloj galėjo būti? Tik paskui ~~atsigodijau~~ sugrįžtatau, kad kalėjime: nabagas buvęs pakliuvęs už arklių.

Po kokių dviejų metų, man atsikrausčius į Lyberzę, pradėjo tiesti pro čia, visai šalia klebono sodybos, net atskirdami dalį klebonijos žemės, geležinkelį, kuris jungė Maskvą su Ventspile (Moskovsko-Vindavskaja žel. dor.), ir čia pat miškely ėmė statyti stotį, Lyberzės vardu. Tada ir žemės darbams buvo suplūdę daug darbininkų, tarp jų ir katalikų, apgyvendinusių lietuvių, o vėliau atsirado ir tarnautojų katalikų. Tai buvo didelis džiaugsmas nuobodžiame Lyberzės užkampy. Statė daugiausia lenkai inžinieriai, buvusių(?) turėję(?) Mintaujoje, o praktikos darbams vasarą Lyberzėj darbavosi vienas lenkas studentas, tūlas Marcinkevičius, nuo „kresų", kuris niekaip negalėjo suprasti, kad lietuviai tai ne lenkai.

Čia pat stoty atsirado ir katalikų tarnautojų. Nors stoties viršininkas buvo Aleksej Feodorovič Miasičev, rusas, moskvič, bet padėjėjais vienas po kito buvo katalikai: pirma Šimborskis, lenkas iš Gardino gub., kurio vaikas čia pat pakrikštytas(?), o paskui lietuvis rygietis(?) Adolfas Visockis,

kuris, čia būdamas, vedė bene Sparėno stoties viršininko dukterį, ne katalikę, kurių moterystę ten Sparėne, drauge su vestuvininkais nuvykęs, palaiminau. Maloni buvo pramoga ten šalia stoties didelėame miške prie nemažo, nuostabiai apvalaus, ežero.

Buvo ir žemesnių tarnautojų. O. p. Miasiščevo, viengungio, šeimininkė buvo, stipriai dievota, našlė Jieva Kolibienė, kuri vėliau Tar ir Kaune mane ne kartą yra aplankiusi. Kartą šeimininkas, kažkuo nepatenkintas, varakė jai: „Dura ty, dura, Jieva!" (Kvaila tu, kvaila). Ši atšovė: „Jesliby ja byla dura, jaby zamuž nie wyšla," (jei aš būčiau buvusi kvaila, aš nebūčiau ištekėjusi). „Tada, girdi, aš supratau, tas ji našlė." Kas kuo didžiuojasi... Kaip jau pamaldi moteriškė, Jieva manęs neužmiršdavo.

Geležinkelio stotis gnešė daugiau įvairumo į lypberzės gyvenimą, man atsirado daugiau draugystės, kurią taip kito palaikydavome ir preferansu. Be to pasidarė lengvesnis susisiekimas su Mintaujа, tik 18 km traukiniu.

Per visą laiką buvimo Lyberzėje, Mintauja buvo artimiausia kunigiška kaimynystė. Iš pradžių klebonu čia buvo kun. Lepar(?)kis, kun. Paliuko pramintas Gudrigais, labai meilios širdies žmogus; sakydamas pamokslą kiekvienu pasipūtimu žodžio kryptą tai į vieną, tai antrą šoną. Jis vėliau išsikėlė į Liepoją klebonauti vietoj kan. Ropo, iškeliavusio į Saratovą Tiraspolio vyskupu. Atsikėlė į Mintaują klebonauti kun. Kaz. Jasėnas, ligšiol buvęs Lauminių (Dievenhof) klebonu, Kuršo šiaurėje, kuriam tekdavo aptarnauti katalikus Talsų ir Tukumo miestuose. Lauminių parapija dar menkesnė ir už Lyberzės, ten, rodos, belikęs tik vienas vietinis katalikas. Bet kun. Jasėnas nenusimindavo, vis būdavo gero ūpo, su visais, katalikais ir nekatalikais, mokėjęs gerai sugyventi. Gražios išvaizdos, anot kun. Paliuko, (Dzeus) Gromoveržec, puikios iškalbos ir manierų, daug svetimų kalbų mokąs, išmokslintas, estetas lengvai pavergdavo sau ne tik savo parapijiečius. Man būdavo atilsis jo klebonijoj, kur be to šeimininkaudavo

jo vaišinga senutė Onytė.

Mintaujon vykdavau ir talkon bažnytiniame darbe, taip pat kaip mintaujiškiai kunigai mano pačiu atsimokėdavo Lyberzės b-čiai. Tiesa, Lyberzėj tebuvo bene dvieji tik atlaidai: svarbiausieji - 40 valandų per pačias Velykas, kas buvo labai nepatogu. Bet 40 valandų atlaidai buvo Kurše įvesti į visas b-čias, rodos, buv. Kuršo kun. dekano kun. Kryštijono nurodymu. Antrieji, rodos, šv. Juozapo, Lyberzės b-čio šv. Globėjo. Ir šiaip, šv. Juozapo diena buvo švenčiama visame Kurše (žinoma, katalikų), kaip šv. Kazimiero Lietuvoje. Mat senojoje Livonijoje, kuri kadaise buvo ir vadinama „Terra Mariana", dėl ypatingo garbinimo švenč. Motinos, rodos, ir Kardiniškių, kaip ir Kryžinočių, riterių, buvo ypač garbinami šventieji, turintieji ryšį su šv. Šeima, taipgi šv. Juozapas, šv. Ona, kurios vardo iš katalikiškųjų laikų yra nemaža ir protestantiškų bažnyčių, pav. Mintaujoje, Liepojoje.

Kuršo kunigui ypatingą malonumą sudarydavo atsilankymas kaimyno, draugo kunigo. Čia pilna prasme kunigas kunigui buvo brolis. Jie kits pas kitą viešėdavo iškilmių dienomis. Taip ir aš pasilikdavau Mintaujoj, esu lankęsis Laminiuos ir pas kun. Jasėną ir vėliau pas kun. Myk. Kazakaitį, (jį pakeitusį) taip pat ir Tukume pas šį patį. Ir jie pas mane pabūdavo.

Mintaujoj susipažinau ir su keleta katalikų pasauliniškių, kuriems kaip miestiečiams visados malonu ypač šventą dieną ištrukti į laukus. Taip draugavos susipažinęs su dabartiniu mūsų kompozitorium Juozu Gruodžiu, tada buvusiu Mintaujos vargoninisku. O ypač su Kolupailų šeima, kurios tėvas tarnavo felčeriu Maskvos-Vindavos geležinkelio nože. Jau tada su fotoaparatu yra lankęsis gimnazistas mokinys Steponas Kolupaila, ir jo sesutė Jadvyga. Ir nuo to laiko užsimezgė toji ilgametė, ligšiol nenutrūkstanti vienybė, tarp manęs ir

Bažnyčios mintį. O kai nori labai skaudžiai kam atkeršyti, tai sako: eš teu nōmišnoū, = vadinas, aš paprašysiu kat. kunigą, kad mišias atlaikytų tam pakenkti.

Dar turėjom seconiškių parapijiečių, tai būtent, čigonai. Kaip tik miegą miške nuleidžia, tuoj mano miškely ir atsiranda jų. „Na, ką jūs taip ankšti miške? jūs apsigyvenot." – „Zalinu, kungs, gribas, – kur tik jauki, ka mežā," = žaliūnai, [illegible], noris, – kur taip malonu, kaip miške."

prof. Kolupailos, o taip pat ir visos jo šeimos. Muzikas Alex. Kačanauskas, dabar mokslus papildas Ryggoje, irgi atsilankydavo Lyduvėnų Klebonijoje, savo dainavimu paįvairindamas jos būtį.

~~Kadangi~~ Mano dėdė Tamošius Palinlis vieną vasarą ilgokai užtruko Lyduvėnuose ir čia ~~padirbo~~ bažnyčioje altorių šv. Motinos Marijos; O Klebonijos sode – labai meniška altana.

[Klebonija jau ilgą laiką, matyt, yra buvusi be remonto, tada baronas Firksas, mano vyskupas, teikėsi ją iš pagrindų pataisyti. Vietomis įdėjo naujus rąstus į sienas, sienas aptinkavo, dvigubą stogą davė: apačioj skiedelių, viršuj – čerpių; ~~ko~~ šeimynos pusėje kambarius taip sutvarkė, kad atskirai gavosi kambariai vyrams ir moterims, ir dar kambarys šeimininkei, mano seseriai; įtaisė patogumus viduje, bet taip gudriai, kad jokio netinkamo kvapo ir būti negalėjo. Čia turiu pastebėti, kad iš viso, visose Kuršo klebonijose šis, taip reikalinga

Pati b-čia buvo medinė iš ąžuolo rąstų, aukštu stačiu stogu, kuris jau buvo pradėjęs varvėti. Baronas Firksas perdengė ją naujai skindeliais. Bet ji ligšiol tebuvo urbainglas, stulelonis ir kolonėlėmis papuoštas, vienas didysis altorius. Iš šalių gi buvo ~~vienas~~ lokčiai mensos ~~ir~~ dviem altoriams: šventė. Mokmai ir šv. Jurgapiu su jų paveikslais. Įdomiausia buvo krikštykla: viduryj b-čios prie lubų pakabinta dailiai išpjaustyta; pasiekdamas su ranka, nes pati b-čia buvo ne aukšta, nutempdavai ligi grindų ir čia rasdavai visa, kas reikalinga šv. Krikšto sakramentui. Apeigą atlikus, paleidi, ir ji vėl sau kabo palubėje. Sakykla apvali irgi meniškai subudavota.

vieta taip ar kitaip vis buvo įtaisyta trobos viduje, ko taip pasigendama Lietuvos gyvenamosiose trobose, lyg tai būtų kaž kas nepadoru. Kai vėliau Nem. Radviliškyje aš panašiu kaip čia būdu įsitaisiau sau išvietę klebonijoje labai patogiai, tai mano įpėdinis ten ją panaikino, įsitaisydamas sau už klėčių ~~išvietes~~ kaip sau norį, išvietės įsitaisymas ir liudija kultūringumo lygį.

Tuo pačiu metu Lyduvėnuose man iš statybinės medžiagos atliekų buvo atskirai nuo svirnelio ~~pastatyta~~ labai kultūringa pirtis su apmūryta aplinkui krosnimi iš akmenų. Kartu ji tarnavo ir skalbyklai.

Vaisių sodas, į šiaurę nuo klebonijos, buvo nemažas, paprastų atmainų, nelabai vaisingas, kadangi čia žemė buvo smėlys. Į vakarus būta liepų alėjos, kurios vieną pusę mano pirmtakūnas, velionis klebonas, ėmė ir iškirto, teisindamasis, kad medžiai kenkia obelims; bet parapijiečiai teigė, kad tai padaryta ~~ekonominiais~~ finansiniais sumetimais.

Žinoma, kokią teisę turėjo klebonas savavališkai panaikinti sodybos gražią seną alėją? ...

Kadangi mano parapijiečiai visi buvo susigiminiavę su liuteronais evangelikais, tai per juos tekdavo susitikti ir susipažinti su šiaurės latviais kaimiečiais ir iš jų kilusiais inteligentais. Ir turiu pasakyti, kad latviai – tauta tvirta ir rami; kultūringa, jų gyvenimas jau senokai nusistovėjęs, tvarkomas kietų, bet ~~teisin~~ pastovių vokiškos ~~ir~~, o gal iš dalies ir švediškos kilmės įstatymų, padarė juos teisingus, paisančius įstatymų. Latviai ūkininkai kitokiais būdais, negu Lietuvoje, gavo žemę iš savo baronų: tik dalį savo išperkamųjų mokesčių mokėjo į valstybės iždą, o kitą turėjo mokėti savo buvusiems ponams, baronams, nes juos latvius iš baudžiavos paleido jau 1817-18 metais, bet be žemės; tai latviai turėjo eiti pas tuos pačius baronus gauti žemės, bet užtat ~~prisiimti~~ sunkiomis sąlygomis ~~sunkias pareigas~~. Tai darė juos vis dar tam tikru būdu priklausančius

Nors iš pačios parapijos, ir parapijiečių patarnavimo, pajamų ~~paj~~ turėjau kuo mažiausia, net ir kalendos nebuvo, bet ir pas ką kalėdų nebuvo, bet kadangi Mintauja, nors ir nekoks miestas, buvo netoli; 18 km, pajamų turėdavau iš pieno ir net sodo. Dvaro ordinarija ir klebono alga apie 200 rub. metams dar paremdavo, taip kad prie savo kuklių reikalavimų pragyventi galėjau. Tiesa, skolų neturėjau, bet būdavo dienų, kad kišenėje teturėdavau nedaugiau trirublės. Ši turint galvoj, jog ~~tu~~ turėjau ūkį, kur nuolat tekdavo šis tas taisyti, kur tai šis, tai tas pagesdavo, kur gėlėjai tauriai ~~buvo labai jau maža~~ visokių netikėtumų, – buvo tai labai maža. Bet Dievo Apvaizda globojo.

nuo ponų, nuo muižas. O betto baronai sek pasilaikė kaikurias privilegijas net ant latvių žemių, pav. ūkininkas negalėjo steigti savo žemėje malūno ar kitos panašios įstaigos, neturėjo teisės medžioti savo žemėje, gi baronas tą teisę turėjo ant jo žemės. Tai latvius erzino, ir jie baronų nekentė. Tik tren, latvių dvarponiai, vokiečiai, nevokietino latvių, net atžagarai; - jie nenorėjo, kad latviai vokiškai kalbėtų, užtat jie su kaimiečiais patys kalbėdavo latviškai, su tam tikru vokišku akcentu: aber toks, ir, ypač senieji baronai, visus vyrus šaukdami Ansais, o visas moteris - Annomis.

Tačiau tie patys ponai rūpinosi, kad žmonėms būtų mokyklos, todėl latviuose analfabetų jau nebebuvo: niekas negalėjo būti jiesvētīts, kad nemokėjo skaityti rašyti. Patys baronai, nuolatos gyvendami savo dvaruose, gerai ūkininkavo ir tuo pačiu davė gerą pavyzdį

latviams. Be to, aukšti išpirkimo mokesčiai vertė latvių pažangiai ūkininkauti; kad kuo daugiau iš savo žemelės išspaustų pelno. Užtat jau mano laikais buvo laikomasi to nusistatymo, kad karvė, neduodanti 10 štopų pieno, nelaikytina. Jiems čia, beje, pienininkystės atžvilgiu, daug akstino davė daug nemažų miestų ir uostų jų žemėje, o ypač toks didelis miestas, kaip Ryga, esanti maž daug viduryj latvių žemės.

Dar reikia neužmiršti, kad latviai visados turėjo laisvą savo spaudą, su dienraščiais ir ūkio ir literatūros žurnalais. Turėjo savo dideles žemės ūkio draugijas su ūkio mašinų sandėliais, su savo kooperatyvais (Kai pas mus tuo tarpu buvo „tamsu ir juoda"). Be to jų pačių inteligentai nebuvo išginami iš krašto, nes galėjo visose įstaigose tarnauti savo krašte. Net toks ~~Mintaujos~~ Kuršo gubernijos gubernatoriaus, Mintaujoje, kanceliarijos viršininkas buvo latvis, Maurinš.

Visa tai mums, gali suprasti; kad latvis turėjo būti apšviestas, geras ūkininkas,

darbštus, teisingas, visais atžvilgiais kultūringas. Ir tai vertė jį gerbti. Ir iš tiesų jų tarpe pasitaikė sangus, ramus. Nebe to, žinoma, kad neturėtų savo ydų. Ilgas vergavimas vokiečiams padarė juos atkaklius, kerštingus, o pasiturinčių gyvenimas – išdidžius. Ypač nemalonu būdavo, kad prie lietuvio vardo latvė pavartodavo žodį, kuris laikė žmogui, nesugebančiam ko padaryti. Nors tikrumoje leitis yra sutrumpintas lejietis, ~~žemaitis~~ gyvenantis lejoje, klony, ~~tikriausiai~~ tikriausiai būtų žemaitis. Kai kuo tarpu lenkas latviai labai aukštino: puolis buvo žinomas kilnaus žmogaus. Nežinojo, kad daugumas tų puolių – tai tie patys lietuviai, lietuvos baronai, tik tiek kad kalbėjo lenkiškai, kai žemutinis luomas savo tautos kalbos nebuvo išsižadėjęs. O tais laikais latviai mūsų didžiosios praeities nežinojo, jiems ji buvo lenkiška ar rusiška, jei kas su jąja buvo kiek susipažinęs. Nors, reikia pripažinti, latviai inteligentai šiuo atžvilgiu, ~~ne~~ nenusileido lietuvio, jau ~~daug~~ keitė savo nuomonę.

Tai tokie buvo seimai, kuriuose man teko gyventi tais mano jaunystės ~~patiais~~ sl~~y~~pnausiais metais. 27–33 metų vyro jėgų pilnumo dyvoberžės parapijos reikalavimai užpildyti negalėjo. Dar pirmieji metai, sugrįžus iš užsienio, buvo net malonūs: mat po Europos triukšmo dyvoberžės vienuma veikė raminančiai, galėjau ramiai virškinti gautuosius įspūdžius. ~~Bet~~ Dar ir ūkio reikalai reikalavimo šiek tiek daugiau eikvoti energijos. Bet praėjo metai ir dvasia ėmė reikšti darbo, nubudo kūrybos troškimas. Tiesa, čia šiek tiek užrašiau dainų iš savo tarmių lietuvių, kurios radau po vėliomies kun. Vengalio: tai buvo plungiškė Barbora ir Rokas Šaraukas šakynietis: jų dainos yra mūsų su Vienuin išleistoje dainų knygoje. Bet šiaip, šventą dieną pamaldas atlaikęs, tu niekam nebesi reikalingas. Pasakyti, skaityk knygas. Ir skaičiau, kiek tik turėjau; ypač tada perstudijavau Cathreino dviejų tomų Moralphilosophie. Bet skaitymas yra tik ėmimas: to dvasiai neužtenka, ji reikalauja duoti iš savęs, kurti, – tik –

Kūryba reikia džiaugsmo, pasitenkinimo, ra-
mybės. Bet ką kurti? Sakysime, mokslą, va-
dinas studijuok, rašyk. Bet tam visųpirma
reikia bibliotekos, ~~o paskui tikslo~~ pasiruošimo tam, o paskui
tikslo: kam kurti? Kas naudos mano
kad ir mokslu? Reikia turėti gyvą ryšį
su tais ar tuo, kam dirbi, o taip, sau,
ant vėjo, dvasios būklę nesikelia. Juk
aplinkumą latviai, sodiečiai, negi jiems
ką dėstysi. O su lietuviais - ryšio nėra, o ir
laisvės rašyti nėra. 1904 metais, atgavus spaudos
laisvę, ėmiau rašinėti į laikraščius, atsi-
menu, ilgesnį straipsnį pasiunčiau į „Šal-
tinį" apie latvius. Bet su lietuviais, ypač
turint galvoj anų laikų susisiekimo lė-
tumą, kontakto nebuvo. Belieka laisvą
laisvą laiką užpildyti ~~tuo~~ vis tuo pačiu
skaitymu. Ir aš prisiskaičiau iki tokio
laipsnio, kad nebegalėjau į knygas
nei pasižiūrėti. Jei ~~kas kitas~~ pats nebūčiau ant
savęs to patyręs, nebūčiau tikėjęs, jei
kas man ~~tokių daly~~ tokią sielos būklę būtų pasakojęs.

Tai baisi sielos būklė, kada žmogus negali savo energijos suvartoti. Nenuostabu, kad tokiais atvejais žmogus ima gerti arba rūkyti. Kaip aš tuomet neprasigėriau ir neišitvirkau, tai ir pats nežinau: ai čia turi būt tenis būti dėkingas tik Dievo malonei ir savo ypač a.a. motinos šventam kraujui. Kaip vyskupas turi būti akylus, kad jo žiniai pavestas kunigas nepasiliktų tokioje būklėje. Žmogus žmogui nelygus, ir jis tik ir vandos atneš ir pats nesugės, kai bus pastatytas atokiskanon vieton. Šioje pačioje Lyduvėnėje ~~pabuvęs~~ paklebonavęs keletą metų mano minėtasis kun. Lepanskis dėl tų pačių sąlygų taip apsirgo, kad miegodavęs po 18 valandų ir vis tiek neišsimiegodavęs. Jis pats tai man pasakojo. Taipgi nenuostabu, kad kaip vyresnieji Kuršo draugai pasakojo, ilgai tokiose parapijėlėse palikti kunigai imdavę gyventi pastorių gyvenimu. Girdi, Vecpilės kuris ten kunigas klebonas atvažiavęs vysk. Baranauską vizitos sutikęs durysе su savo vaiku ant rankų.

1905 metai ir pablogino mano sveikatą. Kurše, ir iš viso Latvijoje tų metų Rusijos revoliucija ypač pasireiškė, mat latviuose, ir dar dėl jų miestuose buvusios didesnės pramonės, socialdemokratija turėjo gerą dirvą. Ji čia vadinosi „jaunstraumniekais" (jauna straume = nauja srovė). Ji ėmė bruzdėti, sudaryti tam tikrus būrius, kurie eidami per sodybas varu varė eiti su savimi samdininkus ir, drauge mitinguodami, (daužyti monopolio degtinės sandėlius, valsčiuose, rodos, naikino dokumentus, užvaldinėjo baronų dvarus.) O Tukumo apskrities mieste bene buvo užpuolę net rusų kariuomenės dalį ir bene nužudę ką ten. Bent du kartu tokios bandos buvo užėjusios ir į * mano kiemą ir keliomis valandomis mano samdinius išsivarę su savim. Po to mano bernas-šeimininkas Juozapas Šarūnas iš Šližėlių Viržų valsčiaus, labai padorus vyras, bet ramus ir, kaip lietuvis, tolimas nuo latvių jaunstraumniekų, pabėgo į tėviškę. Palikau su vienomis moterimis, iš kurių viena buvo krikštyta žydaitė iš Indroniškio, kurią man siuntė kun. Indrelis, po į krikščionių tikėjimą priėmęs, Ona (Dveira) Bermanaitė, kita – Kastutė Vajegaitė, kuprelė;

iš Kriūgalio, ir Papilio par. O kadangi klebonija pati viena stovi pamiškėje, – pasidarė tikrai nejauku, atviduota visokiems netikėtumams. Ir vargšelė Kastutė šaukte šaukė: „reikia vyro, reikia vyro!" Mūsų Juozapas, kiek pabuvęs tėviškėje, vėl sugrįžo.

Neužilgo teko pergyventi ir, net dienų [illegible], baisią dieną, „juodašimčių užpuolimą." Žmonės iš baimės nežinojo nei ką bedaryti: ginklavosi kuo kas galėjo: šautuvais, kirviais, ietimis, šakėmis ir t.t. Visur garsas skelbė, einant iš šiaurės, gal nuo Rygos, kažkokiai ginkluotai jėgai, „juodašimtininkai", kurie savo kelyje nepasigailint net mažų vaikų. Baimė apėmė visus. Tik man veikiai dingtelėjo mintis, kad čia kas tyčiomis pramanyta sukelti žmones ir juos panaudoti smurtui prieš valdžią. (Rodos tą pačią dieną ir buvo mėginta nuversti valdžią Tukume ir ten įvyko kažkoks užpuolimas). O tas įtarimas many kilo dėl to, kad gandas apie juodašimčius kaip tik kilo iš Kligių(?)-
lmanių(?) ir Žagarinių, kuriuos aš spėjau slaptai prisiklausius(?) prie [illegible]. Tai mane ėmė raminti,

ir aš panikai nepasidaviau. Bet vis tiek tokie pergyvenimai nervus veikė.

Bet rusų valdžia buvo dar silpna ir dėl to negrįmo. Veikiai Kurše pasirodė baudžiamosios ekspedicijos, vedamos, kaip latviai teigė, pačių baronų kilmės karininkų. Užklydė viena tokia ekspedicija ir Lygoberžės valsčių ir suėmė tarp kitų lietuvį, samdinį, Praną Abraitį: pas jį neva radę ~~po~~ kariško šautuvo patrono gilzę ir įtarė jį dalyvavus Tukumo užpuolime. Pasiėmę vedėsi vieškeliu, ir trejeto klm nuo (Lygoberžės) b-čios, ir ~~tanke~~ vienoje vietoje liepę jam bėgti sau namo, ir tuo akimirksniu jį nušovė, kaip norėjusį pabėgti. Jis turėjo motiną našlę, kuri buvo mums gerai ~~kaip maldinga~~ pažįstama kaip maldinga moteris. Teko jį palaidoti savo parapijos kapinėse, ~~kur ant~~ kuriam ant kapo buvo pastatytas ~~kryžiaus vėliau buvo padėtas~~ medinis kryžius su užrašu „liūdnų laikų nelaiminga auka".

Tos ekspedicijos ir daugiau nugalabijo žmonių. Pasakojo apie vieną tokį atsitikimą. Vienas suimtąjį jaunstraunieką ekspedicija privežė prie pievos ir, kiek tik arklys

palėgą, varėsi su savim. Ir tas vargšas sumtasis, nors jaunstraunieki laikomi netikinčiais, sušukęs: „Tu, vecajs Dievs, palydzi!" (Tu, senasai Dieve, padėk).

~~Tais pačiais~~ Kuriais tai čia metais, ~~Viz šitie dalykai~~, kaip tik Škaplierinės Dieną, VII.16, pats vienas važiavau arkliu į Mintaują. Turėjau jauną didelę kumelę, pakinkytą į ratus, kurių jienos buvo pritaikintos prie mažesnio, ankščiau turėto, arklio. Bevažiuojant, kiekui nustojus lyti, kada, iš po savęs traukdamas lietaus apsiaustą, sušvilavau, kumelė pasibaidus šoko ir kulnais sudavė į ratų priešakį; tada išsigandus kad gi ims bėgti ir spirti, kad jos nebeišlaikydamas, kad kur į medį nenutrenktų, šokau iš ratų, o tai buvo jau plentas arti Mintaujos miesto. Krisdamas taip susitrenkiau, kad atsistojęs iškarto nebesupratau kur esu. Gyvas išlikau, bet tas sutrenkimas man smarkiai pakenkė. Kumelė čia pat susipainiojo vadelėse ir su ratais griovy sustojo. Tik parsisamdęs iš čia pat latvį, nuvažiau namo, drauge pargabendamas tėviškės mano šitol dūkstį savo arklį.

Dar vėl kuriais ten metais, darydamas ekskursiją į Ventspilį ir Kuldygą, nuo gamyklų vardžių

buvau apgadinęs savo viršinimo aparatą. O tai paprastai atsiliepia ir nervų sistemoje. Dėl tų visų priežasčių, o svarbiausia dėl intensyvaus produktingo darbo, taip suiro nervai, kad tik su vargu ir tas pas pačias mažas ~~pa~~ buitines pareigas beatlikdavau. Nemiga, kraujo bėgys galvoje, baimė, kad griūsi; jausmas, kad atsisuks savo gyvenimo siūlas, (Mušių metu, rodos, įmušiu ir išvirsi, arba mirksi ką netinkamo;) ir tau čia pat bus galas; net jausmas savižudybės. Nuo liepos laikų vis turėdavau pas save gulimajame kambary (ant stalo) revolverį. Ypač naktį lyg koks kipšas liepte liepdavo, – imkis revolverį ir šaukis; reikėdavo didelio valios įtempimo, kad to nepadarytum (kad tai neįvyktų). Paėmęs revolverį, įkišau į apatinį rašomojo stalo stalčių ir užrakinau, kad jo pirmu užsimojimu nepasiekčiau įrankį. Juk tik reikia stipresnio impulso, ir galėtumei sau galą pasidaryti. Aš dabar visiškai suprantu, kad gali būti savižudybių aiškiai prieš savo valią; žmonių, kurie tokį veiksmą sąmoningai smerkia.

Mėginau gydytis. Kreipiaus ir į Rygos gydytojus. Bet ką gi, – užrašė piliulių, bromo ir

kitų panašių vaistų: saulės, maudytis, ramybės.
Gal geriausiai patarė man kaimynas jaunas gydytojas Biržėje, pataręs nesijaudinti tomis baimėmis, ypač pataręs leisti prie kūno prieiti orui, todėl vasarą imti oro ir saulės vonias, o žiemą būt po 20 minučių kambary plikam pavaikščioti. Tikrai stiprinantis vaistas. Jį pradėjęs vartoti ar ir šiandien nevengiu kasdien kokį laiką pabūti be drabužių. ~~Įdomu, kad jis, ir~~ Kada aš jam savo gydytojui ėmiau dėstyti savo ligos ~~padarė~~ ~~protestantas ir jaunas gydytojas, davė man~~ priežastis, ~~pastabą~~ ypač, kad ~~kunigo~~ jauno gyvenimas matome parapijoje nenormalus, jis, vamanęs, tuoj aš kalbu ~~dėl~~ apie viengungiškumą, nors pats būdamas ir jaunas ir protestantas, man visai negyrė moterystės, ~~kaip~~ arba kaip ~~yra~~ tenai kaikurie gydytojai patardavo, lytinių santykių su moterimis: matyt medicina yra padariusi sveiką pažangą. Nors ir negalimo-

Bet aišku, šitos visos priemonės buvo tik paliatyvai: liga tegalėjo praeiti, kada jos priežastys bus pašalintos, būtent,

damas, tačiau niekuomet neatsisakiau nuo savo pareigų, nei namie, nei nuvykdamas į atlaidus pas kaimynus. Matyt buvo, kad mano organizmui reikia tos ligos pergyventi, ir nrgdamas tikėjaus, kad ji, kaip kiekviena liga praeis.

kada atsidursiu normalaus darbo sąlygose. Todėl išdėvėčiau savo vaišpas ir pavirinčiau našta savo Vyskupui Kaunan. Tai galėjo būti 1906 metų pabaigoje. Gavau iš Kurijos atsakymą, kad greičiausiai teksią man vykti Klebonauti į Vainutą, Prūsų pasieny. Vadinas, tenka nuo artimiausios gelež.-stoties arkliais važiuoti apie 20 mylių. Ką gi darysi? Įsitaisiau sau ilgus vailokinius batus ir laukiu dispozicijos, visai nesidžiaugdamas tokiomis perspektyvomis. Tik mano džiaugsmui neužilgo gavau paskyrimą vykti į Kuršo pasieny esamą Radviliškį, nors tai tik filialė parapija. Iškarto nušvito visas: viena netoli mano tėviškės, tam pačiame Ušvitų valsčiuje, nors 5 mylios nuo jos; žmonės pažįstami, iš klierikystės laikų malonių atsiminimų vieta, betto sąlygos kunigauti man gerai pažįstamos,- pakursys, kur, kaip Šenberge jau nekartą lankiausi, moku latviškai;- vienu žodžiu, visa,- kas teikia man džiaugsmo ir mano energiją netik neslopina bet kelia ir tavo raminančiai veikia nervus.

Atvykęs į Tauerkalnį radau ne tik prašytą gausų radviliškėnų gurguolę, bet ir Radviliškio klebono kun. Pov. Morkį, savo pirmtakūną, (kuris priešingu traukiniu norėjo vykti į Kauną prašytis, kad paliktų Radviliškyje. Bet pamatęs, kad jo sąjūdinis jau važiuoja į jo vietą, grįžo atgal į Radviliškį rengtis išvykti. Man kiek ir nemalonu buvo jam ant kaklo lipti, bet ką gi aš kaltas, – Radviliškio neprašiau, nors į jį skriste skridau.

Iš stoties su visa eile vežimų vykome į Pučekalnį, kuris buvo pakelėje į Radviliškį. Šeimą palikęs ~~palikęs~~ pas Eidukką, su daiktais nubangiau važiuoti į Radviliškį, kur, sudėjęs daiktus, grįžau Pučekalnin nakvoti. Dėkui, kun. kleb. Morkio šeimininkė mano gurguolininkus gražiai pavaišino.

Ir taip su Klavais užsimezgė ne tik giminystės, bet ir prietelystės ryšiai. Ir dažnai ten lankydavausi, ypač kad ten, Pučekalnyje, išlaikydavau vieną pradžios mokyklą, kur lankiau tikybą. Klavas-Eidukas, su antikos graiko veido apželimu, buvo protingas vyras, katalikus laikraščius skaitydamas, apsišvietęs kaip ...

~~Buvo geras sodžiuniškas, geras bitininkas, vadinasi savotiškas~~
inteligentas. Mat reikia pasakyti, kad Pučekalnė
buvo toj pusėj parapijos, kuri kalbėjo latviškai.
Tai buvo bent trečdalis parapijos palei Kuršo
sieną ir Nemunėlio upę. Iš dalies tai buvo tikri
latviai, iš dalies sulatvėję lietuviai, kuriuos
~~lietuviai~~ kiti parapijiečiai pajuokdami vadindavo „skerslatviais";
jų ir latviška kalba buvo savotiška tarmė.

Lietuvių latvėjimui dėl to buvo palankios
sąlygos, kad už upės, Nemunėlio, kurį žmonės
paprastai vadina Nemunu, o latviai Lielupe,
gyvenantieji latviai-katalikų tikėjimo. Tai didžioji
Šenbergo (dabar Skaistkalnės) parapija, kurios
filialė b-čia čia pat už upės buvo Kurmės
b-čia. Tuo būdu žmonės šventėse draugauja ir
žmonas veda vieni kitų, ir lietuviai, kaip mink-
štesni ir mažiau apsišvietę, dėl stokos spaudos
ir ~~kit~~ mokyklos, greičiau parduoda latvių
kultūrai ir kalbai. Čia visi lietuviai, ir gana
toli nuo sienos, moka latviškai, ~~kai~~ tuo
tarpu užupės latviai lietuviškai nemoka.

O Radviliškio apylinkė ne tik marga kal-
biškai, bet ir tikybiškai. Apie Radviliškį gyvena
mažai ~~ka~~ mažiau reformatų kaip katalikų.

Buvo geras sodininkas, geras bitininkas: brangių atmainų turėjo sodą ir iš jo gerą pelną, ir buvo sukūręs savotišką, labai praktišką, ~~pana~~ modifikuotą Dadano avilį. Vėliau iš jo gavau bičių ir jo sistemos avilį vartojau. Taigi buvom dargi tikrais bičiuliais.

Radviliškyje jie turi ir savo b-čią ir kunigą. O apie
~~Reformatai beveik be išimties lietuviai~~
Šleiderniški yra dar nemaža ir latvių liuteronų. Reformatai beveik ~~ir~~ be išimties visi lietuviai.
Tarp mišriose parapijose gyvendamas pastebėjau, jog katalikai lietuviai nuoširdžiau draugauja su latviais katalikais, negu su lietuviais reformatais. Tai dar kartą rodo, jog ~~tikyba~~ tikėjimas žmoguje giliau sėdi negu tautybė, ir kad tikėjimas žmones jungia. Skilimas tikyboje - yra didelis skilimas tautoje. Ir iš seno reformatai kaip katalikais nepasitikėdavo, kai tuo tarpu rusų administracija, nepasitikėdama katalikais, - reformatais pasitikėdavo. Ir, kaip pasakodavo seni žmonės, lenkų sukilimo metu, 1863 m. reformatai rėmė rusus ir ne kartą pakenkė sukilėliams.

Parapijiečiai daugumoje ūkininkai, daugiausia ūkiai jau susiskaldę, čielašeniai, 30 ha, nebedaug beliko; o didesnių ūkių - tik keletas. Keletas ~~grafo~~ buvusių grafo Tiškevičiaus ~~ūkių~~ dvarų, bet ~~jie~~ juos dirbo kumečiai, prižiūrimi prievaizdų. Ir viena girininkija, kurioj sėdėjo, kaip jau buvusio dvaro administracijos žmogus, lenkas.

miestely, ir kiek parapijoj, šiek tiek visokių amatininkų, ypač daug puodžių; jų savo parapijoj karta priskaičiau iki 13, mat čia vienoj vietoj, Biržų girioj, galėjo gauti tinkamo molio. Savo išdirbinius galendavo ir į kitas parapijas.

Nemunėlio Radviliškio miestelis tikrumoje didesnis kaimas, ir, man jau esant čia klebonu, ėmę išsikirsti vienasodžiais, savo sodybas palikdami ir miestely. Krautuvių keletas, ir tos, išskiriant vieną, žydų rankose. Kiškėronio krautuvė – latvio katalikio. Dėl ūkininkų pavardžių noriu padaryti vieną pastabą. Katalikų pavardės: Ramanauskas, Tamašauskas, Glebavičius, Skovronskis, Gasiūnas, Venclovas, o reformatų: Žemaitis, Pavinkšnis, Davidonis, (Skaberdis), Vaišis – katalikų pavardės daugiausia suslavintos, o reformatų ne. Ar tik nebus čia maro metų palikimas. Žinoma yra, kad 18 šimt. maro metu apie Biržus ir Vabalninką labai daug žmonių yra išmirusių. Tada Biržų ponas kviesdamies žmones iš savo kitų dvarų, net iš Minsko gub., kurie, čion atvykę, sulietuvėjo. Anksčiau minėtasis Margeniškio dėdė Jakubėnas yra

Sodybos eina pagal Nemunėlio ir Apaščios upes, kurios čia, už reformatų b-čios susilieja: ilgesnė eilė pagal Apaščią, kaip pagal Nemunėlį. Abiejų krantai aukšti, apaugę krūmais ir gervuogėmis, todėl vietovaizdį labai pagražina. Upės įsigraužę į kalkių akmenų sluoksnius, taip krantai vietomis - lyg išmūryti, o ir vaga upių pilna tų klinčių, o kartais ir granito akmenų.

kartą sakęs, jog jo anūkė, iš Medeikių sodžiaus, dar tebekalbėjusi gudiškai. Ši iš mažo mažų nėsi ~~palikusieji~~ žmonės, kaip jau reformatų pono Radvilų, žmonės buvo reformatai. Gal dėl tos pačios priežasties ir mano tėviškės kaimo ūkininkų tokios pat pavardės: Žegelys, Lapienė, Pelanius - reformatai, o Sabaliauskas - katalikas. Mūsų šeimoje yra užsilikusi tradicija, kad esame į Kriščiūnus atkilę kur tai iš Lietuvos.

Nem. Radviliškio katalikų bažn., vidury rinkos, ~~Nem. Radviliškyje yra ir reformatų bažn.~~ 1851 m. gr. Tiškevičiaus statyta renesanso stiliaus, ~~mūro su aukštu kuom. Prie jos~~

mūro, kurią jau pasiryžęs išdažyti. Dažymo planą ir pavyzdžius sienose piešė dail. Pranas Žitkevičius, kiemėdiškis, kuris dar anamе šimtmetyje prisidėjo prie surengimo lietuvių parodos Paryžiuje. O patį dažymą atliko Rygos dažytojas Sinica, kilęs iš Vydžių. Tuoj po to buvau padėjęs sienose keletą parašų iš šv. Rašto, kas kai kam ir nepatiko. Pereinamoje zakristijoje virš durų buvo sakinys: „Kas save žemina, bus paaukštintas." O viršuje ant tos zakristijos, kur daugiausia susirinkdavosi su pretenzijomis apsipanašiai, à la ponas Rutkus,

„Kas save aukština, bus pažemintas." Vienas iš jų man ir sako: „Na, kam tokius prakus užrašus dedi?"

Radviliškyje yra ir reformatų b-čia, taip pat mūro, su aukštu kuoru. Jų čia pat ir mūro klebonija, didelė, su daug kambarių, nes ją statęs senis Cumftas, pastorius, turėjęs daug vaikų. Reformatų pastoriaus sodyba savo dideliu daržu buvo kaimynystėje katalikų klebonijai. Man atvažiavus ref. pastorium buvo ano Cumfto sūnus, Adomas Cumftas, žmonių vadinamas dėl žemo ūgio Adomėliu. Jo namai buvo lenkiški, mūsų santykiai nebuvo oficiališki. Jam neužilgo mirus, atvyko past. Jonas Šepetys iš Švobiškio, ref. laikraščio „Vasimtinys" redaktorius. Jo žmona buvo mokytoja, labai simpatiška moteris. Su Šepečiais kiek labiau draugavau. Tų savo gerbiamų kaimynų prisimenu charakteringus posakius. Cumftas apie reformatų tikėjimą: „To unikat wposród wyznań, w którem żadnej pogańskiej naleciałości nie pozostało." Vadinas, pas liuteronus to pagoniško dar

yra užsilikę, o jau pas katalikus, - tai pilna.
Pasirodžius Dabrilo „Ištidri", Šepetys man ir
sako: „Dabar katalikų vaistinė tai jau
sugriauta." Tikrovė to posakio nepatvirtino.

Iš kitos pusės klebonijos, ūkininko Samulionies
namuose buvo vaistinė, o jos savininku Kuršo
vokietis Albertas Jakobovskis, ne katalikas.
Todėl didelio draugavimo nebuvo, bet lan-
kydavomės kits pas kitą. Vaikų neturėjo, kaip
ir Cumftas su Šepečiu. Prisimenu, to vieną
posakį: „Plochoj god, nikto nebolejet," - tada,
žinoma, vaistai neina. Buvo, tiesa, ir gydytojas
Karlis Zoldbergis, Kuršo vokietis, nevedęs, šiaip
simpatiškas žmogus, tik užsidaręs, sako,
morfinistas buvęs, bet kaip gydytojas
pasisekimo neturėjo. Žmonės dažniau kreip-
davosi į Šerbergo gydytoją. Man Radviliškyje
esant, ir mirė, Radviliškio ~~kapuose~~ reformatų kapuose ir palaidotas.
Prašė, jam į grabą įdėti Bibliją. Kaip kai-
mynas ir aš jam prie duobės tariau žodį.

Skaičiau ir aš „Klūdą", bet jis man pasirodė toks nuobodus, kad ne iki galo neperskaičiau.

Miestely dvi gerbuvės ir degtinės monopolio ~~Katalikų Klebonija medinė, gana patogi, bet žiemą~~ krautuvė. ~~šalta~~ Jos pardavėju buvo pan Julijusz Pietraszewski, buvusio (Laibūnus) dvarininko nuo Pandėlio, (savo dvarą praūliojusio,) sūnus su motina, matyt, iš aristokratų. Liūdna buvo žiūrėti, kaip toji ponia, papratusi prie prabangos, turėjo tenkintis sūnaus menka alga ir butu. Savo Julijušą, 40 metų vyrą, globojo, kaip mažą vaiką. Žiūrėk, ir atbėga į Kleboniją: „Czy niema tutaj mego Juljusza?" Nėr ir nebuvo. „A on mówił, że idzie do plebanii." Pan Julijuš pas Katiušką nuklydo; bet nepasakysi, kad būtų ištvirkęs, ir savo mamušią tikrai mylėjo, ir Kleboniją iš tikro dažnai lankydavo.

Pačiam miestely buvo dvi pradžios mokyklos. Pradžioj čia mokytojais buvo Mikolas Stomlinskis, sodininkas, kuris ir šiandien tebemokytojauja Aukšt. Fredos sodininkystės mokykloje. Jis nuo savęs dar dėstydavo vaikams apie sodininkystę ir kartą net į Klebonijos sodą buvo atvedęs vaikus pavasarį apipurkšti medžius su kalkėmis. Buvo dar Ant. Kaunas, kurį vėliau aš, kaip ir Stomlinskį, sutikdavau Kaune. Bet, tie buvo trumpai. Prisimenu dar mokytoją p-lę Olgą Aukštuolytę, mūsų diplomato seserį. Ilgiausiai, iki pat Didž. Karo čia mokytojavo vyras su žmona

Ostaŭovai. Pagelbininku buvo mokyt. Petras Dauinskas reformatas. Tai tokie buvo Radviliškio šviesuoliai.

Mano klebonija buvo medinė, gana patogi; tik žiemą šalta, o prieangis, kaip visų dichuos klebonijų ir dvarų, nekurenamas. Taip pat ir be daug kitų patogumų. Pirkį sau susitesiau su modernistka krosnimi pačios klebonijos flygeliuke, o taip pat ir patogumus Lyduvėnės pavyzdžiu.

Į vakarus nuo klebonijos nemažas sodas paprastų atmainų medžių; tik žemė ne kokia, todėl tik trešiant duodavo daugiau vaisių. Už sodo, už tvoros daržas, toliau ApašČo upės klonis, prianges krūmų, ir pačios upės vaga, pilna kalkinių klinčių. Stebėjaus, atvažiavęs, kad per sodą nebuvo tiesaus kelio į upę, kuri taip savo aukštais akmenuotais krantais pagražino sodybą. Aš tuojau pasidariau takelį tiesiai į klonio aukštą krantą, iš kurio pašalinus augo dar jauna liepa, o pačiame šlaite, nuloję įtaisiau nišą ir įstačiau Švenč. Motinos paveikslą, mūrelio dail. Žygkaus skardoje vielų, iš ko pasidarė Radviliškio Lurdas, kurį žmonės

ir lankyti čia: vis viena Šveka Marija daugiau.
Patį šlaitą apsodinau ąžuolais ir beržais, ir suolą
čia pat viršuj pastačiau. Ne vieną valandą
(klausydamasis vandens čiurlenimo Apaščioj.
šioj vietoj ramybėj ilsėjaus). Ir pasirodo, kad
gautos mėšos iš bernų nedaug. Vėliau, jau
išvažiavęs iš Radviliškio, atvykęs jo aplankyti;
vėl radau mano sodo aklą tvorą, vadinas, vėl
klebonijos
gyventojai nesidomėjo grožia čia Apaščia ir
Lėvenu.

Klebonijos žemės buvo virš 50 ha, daugiausia
smėlio, apie Kapus į rytus nuo miesto, pagal Nemuną.
Man priklausė ir vadinamoji Vecupė, senoji upė,
matyt, buvusi Nemuno vaga, dėl kurios dabar
pasidarė lyg sala, apaugusi alksniais. Tai
buvo mėgiamiausia žalumbalių = gegužinių
vieta, kurias čia rengdavo Radviliškio gaisrinės
gos draugijos. Vienoj vietoj čia Nemunas
darė staigų posūkį žemiau kranto, ir vieta
buvo tinkama įrengti vandeninį malūnui.
Jau buvau gavęs leidimą jį kirsti iš priešingo
Kurmės
kranto savininko grafo Komorovskio, bet
Kauno Kurija nedavė leidimo.

50 ha žemės vienoj vietoj pasidarė, nuiskelimi atskirtčius į viensėdžius, kas gyko, vodos, antraisiais jau metais man čion atrykus. Žemę dirbau su numininkais. Iš pradžių ūkio trobos buvo prie Klebonijos, o paskui jas perkėliau nuo kapų į žemės vidurį, pastatęs ten gyvenamąjį namelį, dvendarįi ir modernišką didelį daržinę. Pirmaisiais (numininkais) metais buvo Gracijonai, du broliai, iš Skerslatinių, o toliau iš Kuršo latvis katalikas Samuelis su gausinga šeima. Nemalonumų su juo daug nebuvo rėjau, bet pats buvau perdaug minkštas, kad atriemdžiau visą tam pritklausančią iš ūkio naudą.

Ir pasirodėjo mano Radviliškyje klebonavimas. Į parapijos darbą įkritau kaip į upę, (skyrius) normaliai plaukiančią. Darbo buvo ištekliniai ir nebadėjanti nebebuvo kada, ir mano sveikata ėmė atsigauti, nors nervai dar vis šlubavo. Parapijiečių buvo virš pusketvirto tūkstančio. Taigi ir darbo bažnyčioje ir parapijoje vienam kunigui

buvo nemaža. Pamaldos, išpažintys, pamokslai, ligonių lankymas, laidojimai, mokyklos, kalėda, draugijos, tai toji darbo dirva.

Pamokslai man visuomet būdavo rimtu rūpesčiu. Ypač kad aš jokiu būdu negalėdavau sakyti gatavų, kitų parašytų, pamokslų: aš būtinai turėjau medžiagą savaip suvirškinti ir sutvarkyti. Ir tą darbą darydavau ne vėliau penktadienio, kad turėčiau laiko dar peržiūrėti. Kartais pamokslą rašyti nebuvo laiko, bet eskizus visuomet pasirašydavau: bent visuomet rimtai ruošdavaus. Jei mano pamokslai nebuvo gražūs, iškalbingi, tai, manau, visgi savo žmonėms rimtų gilių minčių paduodavau.

Ligonių lankymas užimdavo nemaža laiko jau dėl to vien, kad tada Lietuvoje buvo blogi keliai: tebuvo vienintelis vieškelis, didelis traktas, nuo Rokiškio, Pandėlio, Papilio, Medeikių pro Radviliškį į Rygą. Gudai pulkais varydavo kiaules tenai. O parapija savo ploto buvo plati, nes Biržų girios didelis kampas siekė beveik pati miestą, ir tas parapiją dalijo kone pusiau.

į vakarus ir pietus lietuviai; į rytus latviai. Be to, kadangi katalikai gyveno mišrai su reformatais, tai jie plačiau buvo išsimėtę. Galas parapijos siekdavo ~~Šlea~~ palei Nemuną Šlerdešikę, į kur ~~katin~~ vasaros buvo apie 3 mylias; bet žiemą, per girią, jis trumpėjo.

Parapijos kapinės buvo Radviliškyje, drauge aptvertos su reformatų kapinėmis: jos atskirtos tik eile didelių medžių. Bet šiose kapinėse laidodavosi tiktai lietuviškoji parapijos dalis, o latviškoji turėjo savo atskiras: Puškalnėje, Tatarkalnėje, Leitiškiuos. Prisipažįstu, kad man tokios sodžiaus kapinės patinka: žmonės jas mielai prižiūri, ir kažkaip mieliau turėti savo numirėlius arčiau savęs; ir gyviesiems mieliau būti arčiau savo darbo lauko. „No bliže k milomu predielu mnie vsio ž chatielos počivat." Taigi į šias apylinkes laidoti reikdavo vykti į šias kapines. Vykdavau net su malonumu. Visos tos kapinės gražiose aukštose vietose, ~~arti~~ arti Nemuno.

Ypač žiemą būdavau užimtas: mokyklos, kalėdos. Jau tada turėjau 6 mokyklas: dvi iš jų už 9 km,

o viena net už 3 mylių, šlėderiškų. Jei tik po kartą į savaitę kiekvieną aplankyti, tai ir taip vien dėl jų reikia kelias dienas sugaišti. Aišku, į šlėderiškį vykdavau rečiau ir ten net nakvodavau. Ir vykdavau visaip: ir važiuotas ratais ir rogėmis, ir raitas. Ištisas valandas kelyj; dažniausiai pats vienas. Kiek čia progos pasilikti gamtoje ir su savo mintimis! Horizontas atviras į visas puses, debesėliai; aukštai vamušti, visa plačiausia skalė spalvų, o pavasarį garsų, pradedant tetirvinų burbuliavimu ir baigiant baltbrūgalos mokinimu Spasiškios šlaituose. O pati giria kiek teikdavo įvairumo, kai ypač skersai jos vykdavau į šlėderiškį! Kokiais keliais tekdavo važiuoti, kokiomis audringomis ir sniegtutomis dienomis. ~~[illegible]~~ Ypa būna audrų, kad kone verčia vežimą ant šono. Ypač nepaprasti pustymai būdavo pagal Nemuną už girios, – gal dėl to, kad upės vaga tarp miškuotų krantų labiau traukdavo vėjas. Atsimenu, yra buvę tokių pustymų, tokio nešimo sniego, kad sniego sūkury pameti sąmonę vietos ir laiko, atsiduri kažkokioj užburtoj svetimoj (kaip žmonės sako, dangus maišosi su žeme) karalystėj. Tokiomis dienomis reikia gerai vilktis, gerai autis, bet toks audros pergyvenimas – tikras malonumas. Žmonių teatrai tik vaikų žaislas prieš

gamtos teatrą.

Rudeniais neišbrendamais keliais vastam joti kur kas lengviau, negu važiuoti. Iš karto, žinoma, kol atsiliekami raumenys prisipranta, skauda, bet vėliau - vienas malonumas ypač geram arkly. Aš turėjau didelį, Kamajuos pirktą, kaštaną. Jodavau ilgais drabužiais. Kartą joju čia už Kapų netoli Nemuno, kur keltas per upę, - gudai varo kiaules Rygon; pasižiūrėjo į mane ir sako: „A eto čto za miatežnik?" Mat jiems, dar po sukilimo atsiminimus, vis miatežnikai vaidenosi.

Apie Visušventę prasideda kalenda. Prisiminus ją, prieš pradedant, net šiurpas permdavo. Juk ne juokai, 23 maždaug dienas nuo priešpiečių ligi vėlaus vakaro nešk ir nešk sunkius kaštinius, iš gryčiaus į gryčią žengiant, nes ne kiekvienoj mesiimdavau, sugaišdamas ten po keliolika ar kelias dešimtis minučių. Bet kai įsitrauki, - rodos, taip ir turi būti. Žmonės laukia, juos pamatai jų kasdienėj aplinkumoj; ryšys stiprėja tarp kunigo ir parapijiečių.

Didesniems vaikams, o ir šiaip kiekvieno gryčioj stengdavaus bent po vieną penkiakapeikę knygutę palikti, ypač iš blaivybės srities, kitiems po paveikslėlį, o mažiems vaikams - saldumyną. Pinigais jei rublį gaudavau, tai labai daug; kiek duoti prievartos nebuvo. Kol kunigas derasi su vaikais, zakristijonas su vargoninku aplanko klėtį, ir drauge išima grūdais ir kunigo dalį. Ypač latvių pusėje gaudavau gražių vilnų kojinių ir kumštinių pirštinių. Kitur ir rankšluosčių. Kokio gero tikėjimo tekdavo patirti. Zakristijonas pilia šv. vandens ant šlakstyklės, - žiūrėk, žmogelis pakiša ranką, kad to vandens lašai nenukristų žemėn. Mes, kunigai, apsipratę su šv. apeigomis, nebeatjaučiame taip gerai Bažnyčios maldos, tartos ant daiktų, kaip arba gamtos stojis sodietis Dievo šventumą ir galybę ir artumą. Ačiū jiems! jie nekartą sustiprina mūsų tikėjimą. Užtat kaip paskui graužia sąžinė, kai tokią sielą iš savo neva mokslo užgauni. Vienok visuomet punktualus ir

Mišias ne tik šventadieniais, bet ir šiokiomis dienomis laikydavau paskirtą, paskelbtą valandą. Ir labai pykdavau, kai ypač laidojant numirėlį žmonės neatvykdavo laiku. (prie šventoriaus vartų) Smarkiai vieną kartą užsipuoliau ant tylaus žmogelio (jau pagyvenusio barzdoto), ko jis, savo velionį žmoną lydėdamas, taip pavėlino į b-čią. Pažvelgė jis į mane savo ramiomis akimis ir nieko nepasakė, lyg stengdamasis, kad aš neatjaučiu jo skausmo, x mirus jo žmonai, ir nesuprantu, kaip sunku sodiečiui žmogui surinkti punktualiai pakasyninkus. Ligšiol aš jo akių žvilgsnio neužmiršiu: aš buvau ne tėvas, bet valdininkas, ir aš jį nuskriaudžiau.

Iš anksto buvo numatoma, kur bus pietūs, kur bus vakarienė: tuo pasirūpindavo sumanus zakristijonas Petras Vaitežis, ne vieną kleboną pergyvenęs, pradėjęs zakristijonauti jau prie klebono Alseikos. Jau kiek kartų jis parapiją buvo apvažiavęs! Jis visus pažino, jis viską parapijoje žinojo. Be to dar jis buvo „kekauninkas", gertis, kiaulių pirkėjas ir pardavėjas, jis Rygoje:

Kekavniekais nuo šios vės Rygos Kekavos miestelio, kurio gyventojai, matyt, ypač yra vertęsis. Parapijoje kekavniekų buvo daugiau. Tarp kitų vienas ūkininkas, Jasiškių Dreviniškas, vadinamas Šovicė. Kekavniekas paprastai buvo pasiturintys žmonės, matyt, kad uždirbdavo. Ir, žinoma, čia teikia apsukrumo, o ir kytrumo. Ir mano Petras gal kiek ir buvo šelmavotas. Bet užtat parapijoje visus kelius žinojo. O tai svarbu: juk reikia nuo gyčios į gryčią važinoti, per Apaščias ir Šerves (o taip vadinas visi upeliai, kurie teka iš girios) tiltų paprastai nėra.

Neaplenkdavau niekur ordinarininkų-kumečių, vien dėl to, kad parodyčiau, jog vienodai vertinu kiekvieną žmogų. Gal kas pamanys, kad dėl pelno; bet tas man nebuvo galvoj, niekam mokestis nebuvo privalomas; tik toks aplankymas žmonės labai vertino. Taipgi užeidavau ir į nekatalikų namus, kur buvo ar kumečių, ar pusbernių katalikų. Paprastai tų namų šeimininkai kviesdavosi pas save minutę

paviešėti. Ypač vaišingos buvo Sandariškio šeimininkės. Ten buvo dvieji dideli namai: Balčiūnaitės Olgos ir (iš Janonių) Korciakevičienės: neišleisdavo, gerai nepavaišinę, kalėdninkų. Pažymėtina, kad Sandariškių, Balčiūnaitės, sodyboje yra milžinkapis su 3 didžiais ąžuolais; vėliau buvo Respublikos vienas, pasakojo trijų sienų didumo aplinkui: tai bus vienas iš didžiųjų Lietuvos ąžuolų. Užsukdavom ir į Dangvariečius, kur šeimininkavo jų pagyvenusi giminaitė.

Nakvoti tekdavo latvių pusėje, nes toji dalis užgirio pagal Nemuną toli nusitęsdavo. Tąja proga galėdavau aplankyti ir ten esamas mokyklas. Tai būdavo ar Pučekalnėje pas Klūvnos, ar toliau pas jo giminės Bērtulinos, ar Semkenėj pas Šernus, lietuvius, bet jau aplatvėjusius, visai ant Nemuno kranto. Tai bus pats šiauriausis lietuvių punktas, tam linkų, kur Nemunas latvių žemėn. Įdomus tai buvo namai. Senis Šernas, tvirtas vyras, buvo dar užsilikęs iš senojo Jono grafo Tiškevičiaus žmonių, kurie dalyvavo jo vilkų medžioklėse. Tiškevičius turėjęs teisę medžioti vilkus bene po visą guberniją. Tai Šernas mokėjo vilkų kaukti ir vilioti juos. Visi žmonės čia gražūs: marti Šernienė tikra matrona; trys dukterys - visos gražuolės.

Dapa, per Didį. Karą, vyresnioji, Ona, mirė džiova,
o vidurinė, Malytė, nepaprasto grožio ir kuklumo
mergytė, Rusijoje mirė džiova. Pati jauniausioji,
Marytė, užšiemė užkurį ats. plk. Pučėka iš Pučė-
kalnės.

Toliausias Radviliškio parapijos punktas
buvo Šleiderviškio dvaras ir dar keletas vietų
už jo. ~~Reta~~ Čia susiduria trys parapijos: Radvi-
liškio, Vosiūnų ir Kvetkų. Retai, matyt, kada
čia kunigas pasirodydavo, nes pastebėjau,
kad žmonės, kaip laukiniai, šalinasi kunigo.
O Šleiderviškio lauknose grafas Jonas Tiške-
vičius, jauniausysis, buvo sumanęs įsteigti
celiuliozės fabriką: vieta tikrai tinkama:
prie Nemuno ir girios pats vidurys. Ir buvo
pastatyti 5 mūro šaliniais trobesiai ir aukštas
apvalus kaminas lokomobiliui; bet mašinų
kažkodėl taip ir neatgabeno: ar nebus čia
buvusios kaltos tų laikų biurokratų pinklės.
Taigi išprašiau iš Vosiūnų dvaro administracijos,
kad leistų viename iš tų korpusų, kuris
tebeturėjo gerenį stogą, įsteigti koplyčią.
Taip ir padarėm: išėjo puiki koplyčia;

minėtasis darbininkas Žytkus nupiešė Jėzaus Širdies paveikslą, vietos gyventojai meldėsi kiek kas galėjo, ir iškilmingai (ypač Dievo Kūno oktavoje) dalyvaujant Radviliškio chorui, pašventinom. Ir vėl deja, per šį karą žmonės išardė tos mūras, plytas išgrobstė ir pačią koplyčią sunaikino, taip kad mūrą vietoj šiandien nei žymės jos nebėra. O kaip ji ten reikalinga! Ypač kad ir mokykla ten pat. Kol koplyčia stovėjo, mokykla buvo viename iš medinių namų, skirtų fabriko administracijai. Ir šių nebėra. O tada gyveno ten dargas Vaišvila ir miško obiež-čikas Naščevis.

Šleiderškio krašte jaučiaus kaip mūsiškių krašte: tarp kitatikių – tai tas, tai kitas katalikas, ūkininkas, tai mūsų moterystė, tai tarnautojas ar pirkelninkas katalikas. O tokie ypač reikalingi ks-čio paramos, ir jie tą vertina. Kriokaslėčmos pas Šerną teko ir nakvoti: šeimininkė, iš namų Kairytė, mokėjo užkalbėti rožę ir kitų liaudies medicinos dalykų. Pati ji buvo dar įdomi, kad buvo nepaprastos iškalbos

moteris. Karta teko girdėti jos ginčą su kaimynais. Ir toks kalbos tekėjimas, lygumas, kad nors vienas žodelis užsikirstų! Pavydėtina iškalba. Tiesa, ir ji pati tinkamos išvaizdos.

Kalėda varginantis dalykas, bet drauge džiuginantis ir naudingas, manau, abiem pusėm. Žmonėms priartinama religija, kn. aiškų, kunigas turi būti Homo Dei, kad parapijiečiai tai pajustų; kad šios gladkos nenuslopintų vaišės, kurių mieli parapijiečiai nesigaili. Aš tokiais atvejais, kur numatoma vakarienė, šeimininkai dažnai pasikviečia giminės, ir pakuniegiai visada pokylių, vakaruškomis. Nėr ko to labai smerkti, aš jau nekiek dažnai žmonės tokiems ~~dalykams~~ vakarams susirenka. O kunigui naudinga ne tiek materialė parama, iš kalėdos gaunama, kiek proga susieiti ir susigyventi su savo parapijiečiais: juk negalima vaniilti žmogaus, jo nepažinus. O čia ne tik žmogų pažįsti, bet ir visą jo būtį, stačiai įžengti į pačią tautos gyvenimą, su juo susitieji: sunku tada veršti tautosakininku: kiek žodžių, sakinių,

semkis nieskučiomis. Kokia parama man buvo toks susigyvenimas su žmonėmis ir vietomis, kai rašiau „Savu keliu"! Čia gimė poemėlė „Vertulių Jonka", kurią visupirma parašiau latvių kalboje, nes mano artimieji žmonės iš šio, latviško, krašto.

Dėl to tai aš čia, Radviliškyje ir virtau tautosakininku. Dienas važiuoju, ir gal nebuvo tos dienos, kad nevažiuočiau: tai pas ligonį, tai į mokyklą, tai kalėdoti; o vakarais, kviečiuos sau iš špitolės moterėlę ir užrašau dainą ir jos gaidą. Į tą darbą taip įsitraukiau, kad tautosaka pasidarė mano antruoju pašaukimu. Net kartais imdavau sau taikinti šv. Jeronimo žodžius, kuriuos jam tarė angelai, jį plakdami: „tu esi ciceronianus, o ne christianus". Bet kažin, gal Dievo Apvaizda kaip tik mane partempė čion, o ne į Varnutą, kad paskutinėje valandoje užfiksuočiau nykstančią tautos kūrybos formą, sutartinę giesmę. Vient tame darbe aš suradau sau tikrą sielos džiaugsmą, suraminimą, ir gal pagaliau

Ir koks įvairumas sodiečiuose! ir veide ir drabužyje, ir galvojime. Miestiečiai yra labiau niveliuoti: jie arčiau kits kito gyvena, vienodesniu drabužiu maistu minta. Sodiečiai atsiskyrę, jie savarankiškesni, nekaip ~~to~~ labai bijo kitokiais pasirodyti, kaip miestiečiai, užtat ir įdomesni, originališkesni; mažiau skaito, mažiau veikiami svetimos nuomonės, dėlto jų sprendimai originalesni. Juk originališkiausis žmogus, kuris nelanko mokyklos, kuris neskaito laikraščių. Kaip žmonės šiandien ieško gamtos <u>pirmapradės</u>, kurios žmogaus ranka nėra liekusi, taip, kažin, gal ieškos ir tokio žmogaus, analfabeto, kaip tikrai natūralaus, kurį šiandien kai kas niekina ir vadina nelaimingu.

vaistus prieš savo nervus. Aš ėmiau veikti, užmiršti nervus, atgijau, kaip medis, sodinukas į tinkamą sau dirvą.

Savo laimei užėjau Radviliškio špitolėje moterėlę, kuri pasirodė tikras šaltinis tautos dvasinės kūrybos; tokios, kurios nėra lietusi nei svetima mokykla, nei literatūra, nei spauda; apie radiją dar ir kalbos nebuvo. Tai buvo Ona Smilgienė, Biržų žemės dukrelė, 74 metų, jaunystėje susirinkus į save gyvą tautos dainą, kuria tuomet gyveno ir gaivino savo dvasią. Apie ją plačiau Niemio ir Sabaliausko Liet. Dainos ir Giesmės knygoje, 341 p.

Ypač džiaugiuos, kad Smilgienėje suradau dar visai gyvą sutartinę giesmę, tą mūsų originalią ~~kon~~ muzikos formą, kontrapunktą, kurioje aiškiai buvo skiriamos jo rūšys — dviejosi, trijosi, keturiosi. Nors jau Samčinos su giesme buvau susipažinęs, bet tik čia gavau progos jos pažinimą pagilinti. O ši giesmės rūšių distinkcija dabar ir kitiems padeda orientuotis, kuriuose kitose Lietuvos vietose ir dabartiniu metu tik jos trupinius berandama,

Ateina, susėdam prie fortepiyono ar fisharmonijėlės, kurią kilnojamą buvau parsigabęs dainoms užrašinėti, ir ji man savo (bet kiek jau) drebančiu, bet dar tyriu balsu dainuoja. Viską užmiršdavau, kada iš jos lūpų pasigirsdavo lietuvio ~~gyvenimo~~ sielos visa gelmė; pasigirsdavo kažkokia iš grabo atsikėlusi senovė ir sublizgėdavo savotiška forma, sukurta lietuviško kaimo žmogaus, gyvenusio savotišku gyvenimu, savo buitimi, savo gamta. Daina, ar giesmė, tryško drauge su gaida: jos neatvaizduojamu sujungimu. Kada dainius kūrė, jis kūrė iš karto ir žodžius ir gaidą, tai buvo, kaip vokiečiai sako, aus einem Guss. Prašom paklausyti: Gaila tik, kad negalės čia gaidos kartoti.

Ant kalno avižėlė žaliavo, žaliavo;
Avižas žirgelis ėdavo, ėdavo
Ant žirgo balnas,
Ant balno raitas,
Ant raito kepurėlė,
Už kepurės kvietkas.
Suminklupo ristus žirgelis,
Subirėjo aukso kvietkeliai.
Subėk marčios ir sesulės,
Susemkiema tą sidabrą,
Nunešiema ant kalvelį:
Nukals man kalvelis ~~tiltą taltą~~
Tiltą taltą ir verpetą:

Verpetuoja vandenėlis,
Sraunjai tekėdamas
Ūžia šalia nendrėlė,
Šaly linguodama:
Verpeto, tatato
Du žirni žirgeliai,
Keturi raiteliai:
Viešin tol' kelelin
Važiuokian, lylio!

14 posmelių, o 7 melodijos; be to nuolat keičiasi ritmas, bet visa tai taip vieninga, kad jei kurią gardą išmestumei, sužalotumei giesmę. Garda iliustruoja žodžius, taip kad girdi kaip ūžia ir linguoja nendrė, kaip verpetuoja sraunus vandenėlis. — Iš kokios senovės giesmė teka, gali suprasti iš archaiškų kalbos formų: suminkliupo, susemsiema, nunešiema; arba dėl sąskambio vietoj kaltą tiltą — tiltą taltą; vietoj viešin tolimun kelelin — viešin tor kelelin.

Garda teka ramiai sveikais diatoniškais intervalais, jokio dirbtinumo, lygiai tas vieversėlis lamavoje čiurena taip, kaip motina gamta diktuoja.

Bet dar reikia turėti galvoje, kad giesmei - di gardos, ne viena, jos, kaip jau kontrapunkte, paralelijai kita kitai teka, ir giesmė su viena kuria

garda - dar ne giesmė. Ši dabar man Smilgienė tegieda vieną gardą, žinksnį rinkdama, trūksta atatarimo. Tada aš ~~ar skambinu ar giedu~~ giedu, pam iš natų, nes aną gardą kurį užrašęs, pirmąjį gardą, o ji man gieda atatarimą, ir reikia tuo pačiu metu jį užrašyti. Ir tai kartu tik ir sudaro didelį sunkumą, užrašant giesmes. Laiko daug užima, bet to nepastebi, žavėdamasis ir tekstu ir gardos grožiumi. Tik, baigus, pastebi, kad esi be galo nuvargęs, stačiai išsisėmęs, bet jauties patenkintas, nes esi sugriebęs didelį grožį, kuris be užrašymo būtų amžinai žuvęs.

Ir taip kasdien, kada tik laisvą vakarą turiu. Už ugaištą laiką sumoku kokį skatiką, ir skiriamės. Ir taip aš iš Smilgienės esu užrašęs 118 giesmių gardų ir 180 dainų gardų, o teksto iš viso 403 dainas bei giesmes. Be jos dar turėjau ir daugiau neblogų dainininkių, tik jau Smilgienei prilygstančių nesutikau.

Vėliau, kuriais tai metais per surengtą vakarėlį Klebonijos parchuorėj, Apažūros klony, Klebonijos klojime pademonstravom tas senas giesmes, skudučius ir kankles: kankliavo tam tyčia atvežtas iš Kurtkaičių didelis kanklininkas Martynas Lapienė, o švilpas pūtė ⟵

ir tam tyčia atvežtas iš Berlyno Stanislovas Valackas,
didelis giesmių ir senovinių žinovas.

Su savo žiniomis apie mūsų liaudies giesmes ir dainas išdrysau parodyti net Vilniuje. Liet. Mokslo Draugija kasmet Vilniuje darydavo savo suvažiavimus: tai buvo pirmutinis lietuvių parlamentas. Pasidariau visų liaudies instrumentų, vartojamų apie Biržus, komplektą, nusivežiau Vilniun ir ten 1910 m. liepos 12 d. s.k. padariau L. M. Draugijos visuotiname susirinkime pranešimą. Jis turėjo didelį pasisekimą. Iš biržiečių suorganizavom būrelį žmonių ir pademonstravom skudučius: juos sudūdė stačiai puikiai. Pukė ir Martynas Učas ir mano dėdė Mikolas Pakalnis, kurį tyčiom buvau nusivežęs pademonstruoti lumzdžiu, birbyne ir ožragiu.

O tą visą liaudies muzikos instrumentų komplektą, būtent: skudučius, ragus (trimitas), lumzdį, birbynę, švilpą, ožragį, vienas 8-stygas kankles nuo Biržų, kitas 5-stygas iš Kuršo Alšvangos, atidaviau L. Mokslo Draugijos muziejun 1910 m. aplankęs L. M. draugijos ~~ar~~ Vilniuje rinkinius, tuos instrumentus visus radau ... ~~Arakope~~.
(Dovanojau didelį geležin. kryžių (monstrancijos paryžius).)

Prof. E. Volteris, dalyvavęs L. M. Drjos susirinkime, pamatęs tuos mūsų muzikos grandinus,

įprašė mane, kad tokių pat rinkinių nusiųsčiau jam į Peterburgą. Pargrįžęs namo taip ir padariau. Tas rinkinys turi būti, prof. Volterio žodžiais, Aleksandro III muziejuje. O sau aš vėl naują komplektą buvau pasidaręs, tik per D. Karą jis man žuvo. Bet dabar Kaune vėl jų turiu, išskyrus ragus (trimitus); dabar turiu ir Dabanoro dūdą bei kuliną su ūku.

Tais pačiais metais suomių prof. A. R. Niemi's, studijuodamas mūsų dainas ir jas rinkdamas, atvyko net į Radviliškį. Apie tai papasakota plačiau mūsų bendroje knygoje „Lietuvių Dainos ir Giesmės", išleistoje Rygoje 1911 m. Taippat ir apie mano dainų rinkimą ir jų rūšis. Dar ir mano knygoje „Sodos", Helsinki 1916 m. ir Niemio knygoje „Lietuvių liaudies Dainų tyrinėjimai," mano vertime, Kaunas, 1932 m. 137 p.

Kitais, 1911 m., prof. Niemis pas mane atvyko dar prieš velykas, Kančios sekmadienį, kas man buvo labai nepatogu, nes tada pati darbymetė b-je. Tvarkyti dainų rinkinį jis pas mane pasiliko 3 mėnesius. Gyveno pas mane, dažnai su juo išvykas padarydavome į parapiją. Aš dar tada nežinojau, kad suomiai taip mėgsta

kaną, ir mano klebonijoje to papročio nebuvo.
Todėl vargšas kazdien eidavo pas kaimyną,
vaistininką Jakobowskį, kur, kaip pas pas
vokietį, toks paprotys buvo. Arba vėl. Kaip
aš, gyvendamas vėliau Helsinky ir pasilgdamas Lietuvos, ilgai sėdėdavau jūros krante,
mintimis bėgdamas toja vadinama jūra į Lietuvos Palangą, taip prof. M. dažnai eidavo
į Nemuno ir Ajaučios santaką, kur aukštame
krante buvo suolas, ir, ten sėdėdamas sėdėdavo atsigręžęs į šiaurę, į savo mielą, nors ir šaltą,
Suomiją. Garbingas buvo žmogus ir mums
giliai prietelingas, atjautęs mūsų priespaudą.
Tokiuo pasiliko iki mirties. (Žiūr. „Tautosakos
Darbų I t.)

÷ Susitikimas su prof. Mierniu lemtingu mano
gyvenimo lemtingu įvykiu. Tai reiškia, kad
aš iš viso susipažinau su Suomija ir kaipo
susiejau savo gyvenimą su ja, iš jos daug
žinių atnešdamas į Lietuvą, o iš Lietuvos
į Suomiją, ypač išversdamas jų epą Kalevalą.
Net ir mano knygos, to didelio gyvenimo
vinkšnio „Sarto" spausdinimą Helsinky, aiškų,

Sujungėm savo rinkinius, sutvarkėm, ir prof. N., rankraštį pasiėmęs, išvyko į Rygą, kur jį atidavė spaudon. Dar grįžo į Radviliškį, sulaukėm pirmo korektūros lanko, ir jis mane pamokė korektūros ženklų ir taisyklių, kad toliau galėčiau pats vienas korektūrą daryti. Pats grįžo į savo Suomiją, o aš dabar visą vasarą turėjau darbo su tąja korektūra. Prof. N. pamokė, nepatvirtinti spausdinimui lanko, kol visos klaidos nebus ištaisytos, todėl tekdavo bent dvi, o kartais ir tris korektūras taisyti. Spaustuvė ir jam vieną exempliorių korektūros siuntė. Ir taip gimė mano pirmasis (drauge su Niemio) veikalas „Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje." Ryga, 1911 m. 363 p.

~~Ta~~ Dar anksčiau vieną savo rašinėlį „Būkite tobuli" pasiunčiau į Ameriką ir ten jį mano brolis Vincentas, kur būt Chicagoje, atspaudino (1908 m.?). Šiandieną tokio vaikiško rašto nebūčiau spaudinęs.

Dar Radviliškyje, ~~išver~~ draugo kun. Martyno Venclavo paragintas, esu išvertęs (iš vokiečių kalbos) Povilo Heysės dramą „Marija Magdalietė." Ji buvo atspausdinta, rodos, 1911. O aš jos nei vieno egzemplioriaus nebeturiu.

Dar Radviliškyj parašiau gegužinėms pamaldoms maldynėlį: Štai tavo Motina. Seinai, 1911.

Dar taip pat Radviliškyje parašiau į „Ligonio Prietelį" skaitymus, ~~pie~~ pamokslėlius, apie mirštančius. (1908?)

nulemi šių nyšių. Vargiai be to bus niekurių būtų išėjęs tais tvarkingas.

Lygį ir atsižvelgdamas jam, 1913 metais aš per Peterburgą nuvykau pas jį į Helsinkį. Tai buvo mano pirmas pažinimas ir rusų sostinės ir Suomijos. Pro Peterburgą vykau dėl to, kad ten rusų tarnyboje, Nikalojaus geležinkely, tarnavo mano brolis inž. Jonas. Tai buvo sen. kal. rugsėjo pirmoj pusėj. Jau apie Peterburgą ir Suomijoje geltonavo berželiai, kas rodė artėjančią žiemą. Lietuvoje to dar nesijautė. Ir iš tenų, Suomijos vasarai beveik vienu mėnesiu trumpesnė nei Lietuvos.

Peterburgas pulsavo dideliu gyvenimu. Jau net tais, 1913 m., Nevskio prospektu, kur aš ir aš buvau apsistojęs, automobiliai ūžte ūžė, kad net sunku buvo per jį skersai pereiti. Apėjau didžiuosius, Izakijo ir Kazanės, soborus ir Ermitažą. O Suomija labiau užimponavo savo nežiemiškumu, ~~tvarkingu~~, ramiu gyvenimu, geležinkelio tvarkingumu ir švarumu. Aš apie tą savo kelionę vėliau aprašiau

...kiame „Vilties" laikraštį, kurį tada redagavo mano bičiulis Tumas. Grįžau jūra pro Tallinną. Tai buvo man didelis pasivažinėjimas. Helsinkų tada pirktą ausinę kepurę dar ir šiandien tebenešioju.

Domėdamasis mano dainų rinkiniu, kartą ir Stasys Šimkus buvo atvykęs į Radviliškį, ir aš jam stengiausi mūsų giesmes pademonstruoti, kas jam buvo naujiena, nes panemuniečiuos jis nebegirdėti: Jis tada mūsų šonan buvo atvykęs surengti koncerto Ušiūpe, kur jis ant greitųjų iš vietos žmonių suorganizavo koncertinį chorą.

O muzikas Alex. Kačanauskas mano bičiulis dar iš Liepojos laikų, ne vieną vasarą lankėsi, man gaidų užrašyme buvęs labai naudingas. (Žiūr. ~~Atsiminimai iš Sal.~~ mano rinkinio „Sandos" prakalbą). ~~Dainos ir giesmės~~

~~Dalyvavo ir mūsų bažnytinis choras. Radviliškis turėjo gerą vargoninką, Jurgis Kiškį, Naujelio mokinį. Bažnyčioj giedodavo kas sekmadienį. Mūsų mokėjo (Mišias ir Mišparus) keletą, taippat Kalėdinių ir Gavėnios giesmių. O vakarėliams puikiai išmoko ypač Naujelio dainų. Atsirado labai gražių balsų, ypač pažymėtinas gilus ir geros klausos bosas Andrius Šerna, kažkodėl vis nevedęs, ir choro vadinamas Dėdė Andriejus. Jis buvo ir puikus dramos artistas vaidinimuose, kurios rodydavo vietos draugijos.~~

Nors tada dar nebuvo dabar vadinamos Katalikų Akcijos, bet pats gyvenimas vertė kunigą organizuoti žmones įvairiems geriems tikslams. Taigi daugiausia mano pastangomis ir susikūrė pačios pirmosios Radviliškyje, šiokių tokių laisvų atgarsių, organizacijos.

Iš pirmųjų bažnytinių susidarė šv. Pranciškaus III ordeno, bei tretininkų brolija, kurios pirmininke ilgus metus buvo Magdutė Dervinskaitė. Norint, kad tretininkės neišvirstų į nepakenčiamas ir pajuokiamas davatkas, kunigas turi jas sutelkti

~~Patys žmonės iš pradžių nelabai giedodavo kaip Prelimunant Kelių, ar Suplikacijas, tik vėliau [illegible] išpudinau, nurodydamas, kad bendrojo giedojimo metu kiekvienas į šalį padėtų savo ypačias maldas.~~

į kuopą ir amatai. Tam tarnauja ir mėnesiniai narių susirinkimai ir kitos progos. Aš gerai žinau, kad tretininkai pasidaro kunigui didele parama parapijoje: tai pirmininkai, atsidavę, išlikimi kovotojai, pasišventėliai. Tai pajunta ir parapija ir juos brangina. Jie sau ir vėliavą įsitaisė su užrašu: Ką Dievui pažadėjai, ištesėk!

Kita brolija – Gyvasai Rožančius su mėnesiniais Švenčiausiojo adoracijomis. Tas adoracijas ir parapija mėgsta.

? (margin)

Šv. Vincento de Paulo [draugijos] tuomet dar nebuvo, bet tam tikra registracija vargšų jau buvo. Aš visuomet buvau priešas neorganizuoto vargšelpimo ir išmaldų davimo, nes tai tik demoralizuoja elgetas, ir tikrųjų vargšų nepasiekia. Tam panaudojau Kalėdų ir Velykų dienomis daromus ubagų apdovanojimus. Sukviečiau iš didžiųjų sodžių ir apylinkių vargšų atstovus, kurie sudarė komitetą, o parapijiečius paprašiau, kad ubagams savo dovanų į rankas neduotų, o tik minėtajam komitetui.

gšų (margin)

Parapijiečiai paklausė. Su Komitetu sudarėm šelpiamųjų sąrašą, paskirstėm kategorijomis pagal vargingumą ir gautas dovanas suskirstėm, o jau Komiteto nariai patys pasidalino. Vėliau ir prieš didžiąsias šventes stengdavomės rinkliavėles padaryti. Tai ir buvo šv. Vincento dr-jos užuomazga. Komiteto nariai atstojo tos vadinamus tos draugijos kuratorius, nes jie geriausiai pažįsta, kas jų apylinkėje reikalingas visuomenės paramos.

Toliau jau eina grynai pasaulietiškos dr-jos, bet kunigas paprastai būtinai turi joje dalyvauti. Tai buvo visųpirma Ūkio Ratelis „Arklas". Buvo sudaryti įstatai; jie užtvirtinti ir Ratelis veikė. Tokia draugija ūkio apylinkėje būtina buvo reikalinga. Aš tos dr-jos būdavau kartais ir pirmininkas, dažniausiai ir iždininkas. Daugdaug susirinkimus vis kitoje vietoje, sodžiuose. Ten būdavo paskaitos; net atvažiuodavo valdiniai agronomai, nes tuo metu mūsų valdžia jau buvo davusi visuomenei dėmesį išsemti į gyventojų reikalus, ypač

[Dar buvo gana populiari „Blaivybės" draugija. Jos pirmininku, rodos, visą laiką aš buvau. „Blaivininkas ne žebrokas, kad ir geria, – ne pijokas." Nors degtinės gerėju niekuomet nebuvau, bet nuo alaus neatsisakydavau. Didelis pagelbininkas ir valdybos narys buvo Šidlinskių Jurka, tikras abstinentas; Darydavom vakaruškas, daug knygučių išdalindavom. Ši dr-ja tik katalikių buvo.

Buvo ir Moterų Katalikių dr-jos skyrius. Atrado užtenkamai susipratusių moterų, kurios pačios rūpinosi dr-jos veikla. ~~Ir jos~~ Labe to, kad Klebonui nereikėtų čia savo rankos pridėti. Ir jos įsitaisė savo vėliavą, taip pat kaip „Blaivybės" dr-ja. Šios draugijos pirmininkė buvo Stefanija Goldbergienė, Radviliškio minėtojo gydytojo brolienė, našlė, Kuršės miško urėdo Krajevskio duktė, neva lenkė, bet mokytojavusi, tačiau kalbanti ir latviškai ir lietuviškai. Tur būt vienintelė Radviliškiniuose, ir anais laikais retenybė, rūkanti moteris.

ir kaip latvis pilnas savigarbos. Kad tiek tuoj užprotestuodavo, sakydamas, kad tai „manam guodam kanti ryvė" – mano garbei ~~kant~~ briauną trina.

į ūkininkus: duodavo ~~mašinas~~ [grūdams] valyti mašinas, ir kitus įrankius. Taip Ratelio pagalba gavome trijerį, fuchtelį, sėmenims valyti mašiną, sėjamąją eilinę mašiną. Trijeris ilgai pas mane klebonijoje stovėjo ir žmonės, už mažą atlyginimą, mielai juo naudodavosi. Tik tai mane kiek trukdydavo, nes turėjau vesti atskaitomybę. Dar buvo surengti linininkystės kursai ir gavome išgaulinių linų sėklos. Pienininkystės linkme einant, pagaliau įkūrėm pieno perdirbimo bendrovę. Gavom ~~[illegible]~~ [valdžios] apmokamą pienininką, erlą, ir darbas prasidėjo. Pieninė buvo įkurta pas ūkin. Kubrą, Avužynės viensėdy. Į šią dr-ją, kaip ir Ūkio Ratelį dėjosi visi, ir katalikai ir reformatai. Pienininkystės žingsniai pradžioje buvo sunkūs, bet ir juos sugriovė užėjęs Did. Karas. /-/.

Kita gyva dr-ja buvo - Ugniagesių Draugija. Ėon dėjosi visi gyventojai, neišskiriant nei žydų. Aš joje buvau kokį laiką ir pirmininkas, bet visuomet pasilikdavau iždininkas: mat

Kartą net žemės ūkio parodą surengėm Radviliškyj. Mūsų ūkio Ratelio tada pirminin-kas Šebentiškio dvaro savininkas p. Kadakauskas, Smetonos svainis, net ketverių arklių atvažiavo jai atidaryti. Paroda vyko [illegible] didžiojoje klebonijos dar-žinėje už kapų. Ekspertai, ir valdinis agro-nomas, suteikė daug premijų. Aš ir dabar tebeturiu pagyrimo raštus už bitininkystę ir savo juodmargę karvę.

iš kunigų visuomenė labiau pasitiki, nors dažnai ji ir keikia. Įsigijom vandens gesinti mašiną, bačkas, viedrus ir kitą reikmenų, nekalbant apie štabus; - ~~uniformą~~ nupirkotės narsai įsitaisė uniformą, dalyvavo manevruos ir gaisro metu ir miestelyje ir sodžiuose pasirodė labai naudingi.

Lėšoms padidinti ir ugniagesiai ir ūkio Ratelis ir „Blaivybė“ rengdavo gegužines. Jos dažniausiai vykdavo Vecupėj prie Nemuno, gražioj saloj. Muzikantai būdavo mūsų pačių parapijos orkestrėliai iš 6-8 žmonių. Vienas buvo Kranklių Križanausko, kitas ~~iš kito sodžiaus~~ Podgajaus Šernelio. Kadangi Kurše tokie zaliumbaliai buvo iš seno madoje, tai tos gegužinės visuomet turėdavo didelį pasisekimą: čia ir bufetas, ir konfetti, ir serpentinas ir dar dažniausiai loterija. Šokdavo ir ūždavo kiaurą naktį; niekas nenaudydavo mano prašymai ir patarimai šokius baigti iki 23 valandos: Silion satana, anot Nekrasovo.

O kiek priverġdavom, kai gaudavom leidimus iš policijos tokiom „narodnoje gulianije" pramogom! Aiškiai buvo matyt, kad policijos pareigūnai, Ušvčių Pristavas, norėtų gauti kyšio. Bet, rodos, niekas iš radviliškėnų nėra to daręs. Bent aš, kiek man reikėdavo išrūpintis leidimų, niekuomet tokio kyšio nedaviau, ir net nemokėčiau to padaryt. O ~~Užvčių~~ paskutinysis prieš D. Karą Ušvčių pristavas ir labai nebuvo palankus Radviliškiui.

Draugijų darbai dažniausiai vykdavo vasarą. Mat žiemą žiemai, pasibaigus kalėdai, mokyklom, prileidus vaikus prie Pirmosios Komunijos, po Velykų, kunigas pasidaro kiek laisvesnis. Tik dabar padaugėja važinėjimai pas kaimynus į atlaidus. Tokia Radviliškio kaimynystė būdavo daugiausia Ušvčiai, kone kas mėnesį, paskui Šeduvergas ir Sudostas. Ypač vargas būdavo su Ušvčiais: kelio 25 km, o važinot reikia, nežiūrint koks kelias ir oras. Kitą kartą kone pusę kelio tekdavo eiti pėsčiam šalia ratų, kuriuos vos velka arklys, ypač žavėnioje į rekolekcijas.

Biržų klebonu buvo Žemaičių vyskupijos garbės Kanauninkas kun. Juozapas Rimkevičius. Jis ėva- beveik nuo savo išsišventinimo visą laiką, vadinas, gangreit 50 metų kunigavo ir klebonavo. Nors galva balta, bet gražios išvaizdos, balsas tebebuvo gražus, visuomet lygus, ramus, visų Biržų gyventojų gerbiamas, net žydų, kurie ateina pas jį patarimų. Lenkų dvasios seminarijoje, Varniuose dar, išauklėtas, negalėjo suprasti jaunosios lietuvos atgimimo, ir laikė eresija, kad jaunieji kunigai ėmė giedoti suplikaciją be macnas ir nesmertelnas. „Kol aš gyvas būsiu, mes giedosime po senam," tarė savo sūnėnui vikarui, kun. Kaz. Rimkevičiui. Bet ir šito neišlaikė, ir pagaliau ir pats buvo priverstas giedoti po naujam. Per vieną dekanalinę konferenciją Pabiržės klebonijoje stačiai užsigavo, kad jaunieji kunigai diskusijas vedė lietuvių kalba. Girdi, „juk reikia mus senus pagerbti." Bet naujoji srovė nebenorėjo atgal tekėti, ir garbingo veterano nebepaklausė. Mirė Biržuose vokiečių okupacijos metu 1918 m., Biržų šventoriuje ir palaidotas. Gražus tipas senųjų

klebonų.

Minėtasis kun. Kar. Rinkevičius, ir [illegible], kaip ir jo dėdė Kanauninkas, buvo linksmas, rimtas ir karštas kunigas patriotas. Jis, kaip dėdė, taip pačiais metais šiltinėmis mirė, ir šalia dėdės palaidotas.

Surbo ~~kleb~~ kaimynas, kun. kleb. Jonas Stašavičius, dar iš seminarijos laikų pažįstamas, tik dviem kursais vyresnis draugas, buvo malonus kaimynas: rimtas kunigas, bet be atliekamų pareigų kitu kuo nesisielojo. atliekamu laiku, kaip ir kiti, mandajo žaidimui prie žaliojo staliuko, o vasarą - medžiojo. Ir man daug progos nelauktą savo sonntagsjägerystę parodyti. Dar ir dabar, jau garbės Kanauninkas, tebeklebonauja Šaukėnų parapijoje ir yra dekanu.

Jo įpėdiniu po kelių metų buvo kun. Klimas, tik bažnyčios reikalais užsiėmęs.

Šeimbergas ir gi savotiškai traukė: ir vietovė graži, ant Nemuno, aukštame krante, ir aukšta jėzuitų b-čia, ir jų buv. vienuolynas ir iškilmingos pamaldos, ir vieta kurso

Biržuose daug atlaidų būdavo, ir čia tekdavo susitikti su tolimesniais kaimynais, kaip tai Pabiržės-Rastauskinės klebonu kun. Rumševičium, kuris pastatė žinomą Pabiržės gotiko b-čią (jam trečią gruzdūne), aistringas medžiotojas, plačių užsimojimų žmogus.

Nors ir tolima kelionė į Biržus, bet man ten visuomet būdavo malonu vykti. Mat veikė iš pat mažystės Biržų miesto ir pilies istorijos žiedeliai, kurie darė, kad Biržai man visuomet buvo, kaip Vaižgantui Vilnius, pasaka.

kunigų susirinkimo. Per Kanapinę ir Rožančinę čia susirinkdavo ~~visas~~ kone visas Kuršas. Klebonu visą laiką buvo kun. Augustinas Lukšė, stambus jurbarkietis, kaip ir jo brolis Kulšgos klebonas kun. Franc Lukšė. Vaišinga klebonija, dideliame stiliuje. Mat Šenbergo parapijoje buvo ir Kurmės filija, Komarauskių dvare, kur kun. Augustinas nuolatinis buvo svečias ir pripratęs savo manieromis ir drabužiu būti vertu tos aristokratiškos aplinkumos. 1915 metais, atmonijus vokiečiams nuo Dauguvos su visa savo parapija išsikelti Vidžemę ir, kaip pasibaigus, vos grįžęs, Šenberge ir mirė.

O kunigui nuvykti pas draugą kunigą tai ne tiek pat, kaip pas kaimyną pasaulininką: tai buvo savotiškas kiemsnėjimas lyg savo šeimoj, pas savo brolį. Atsimenu, jau ~~kuri tai~~ viena diepojos ponia, kai pas ją atsilankėme visa krūva kunigų, pastebėjo, jog nuostabus esąs kunigų draugavimasis, visai skirtingas nuo pasaulininkų. Žinia, ~~tai~~ čia veikia ir pašaukimo solidarumas ir vienodas Seminarijos auklėjimas.

Tiesa, dar prisiminsiu, rodos 1914 metais, vasarą, prieš pat D. Karo paskelbimą, per vadinas Jonines padarėm procesiją iš Radviliškio į Nirūnus pagerbti kun. kan. Juozapui Rimkevičiui, kuris tą dieną šventė savo 50 metų kunigystės jubiliejų. Ėjome su (kryžiumi ir) vėliavomis; daugumas žmonių ėjo pėsti; didelę kelio dalį ~~dar~~ ir aš ėjau pėsčias: nuvargom apdulkėjom. Tai buvo didelės, mat retos, iškilmės. Jubiliatą sveikino ir žydai, kurie jį labai gerbė, ~~nes jis [illegible] [illegible] visus~~ Kiušką, Naujelio mokinį. Mišias ir Mišparus netik kaip reikiant liturgiškai atlikdavo bet ir gražiai, nes susidarė visai geras choras; susirado gražiais balsais ~~[illegible]~~ giesmininkus; ypač buvo ~~geras~~ gražus Šasiūnytės sopranas ir gilus bosas, Andriaus Šerno, kuris, kai kodėl nevedęs pasiliko, viso choro buvo vadinamas „Dėdė Andriejus". Jis buvo ir puikus dramos artistas, pasirodęs rengiamuose daugelyje vaidinimuose. ~~Žmonės~~ Tuomet choras visai rimtą Mišių ir Mišparų falso bordone, taip pat motetus per Sekmines, Kalėdų giesmių ir kitų atskiriems laikams giedojimų.

Atvykdavo kariūnai ir į Radviliškį, bent tris kartus: per Žolinę (titulus ecclesiae), per šv. Kryžiaus Atradimą (Šventė šv. Kryžiaus Paaukštinimas) ir per Devintinių sekmadienį, dalyvauti didž. procesijoje. Prie manęs ir pradėjo ~~tas~~ procesijas už šventoriaus ribų per miestelį. Kadangi draugijos buvo įsitaisiusios savo vėliavas, tas procesijas galėjome daryti iškilmingai, anot vieno žydelio „su visiem abrazjiem."

Turėjome gerą vargoninką, Jurgį (rodos) Kiškį, Naujelio mokinį. Mišias ir Mišparus ne tik kaip reikiant liturgiškai atlikdavo bet ir gražiai, nes susidarė visai geras choras; susirado gražiais balsais ~~[illegible]~~ giesmininkus; ypač buvo ~~geras~~ gražus Zasiūnytės sopranas ir gilus bosas, Andriaus Černo, kuris, kai kodėl nevedęs pasilikęs, viso choro buvo vadinamas „Dėdė Andriejus". Jis buvo ir puikus dramos artistas, pasirodęs rengiamuose draugijų vaidinimuose.

~~[illegible]~~ jaunas choras visai rimtų Mišių ir Mišparų falso bordone, taip pat motetų per Sumą, Kalėdų giesmių ir kitų atskiriems laikams giedojimų.

Taip pat ir draugijų vakarėliuose pasirodė su puikiu dainavimu. Tada ypač buvo dainuojamas Naujelio dainos. Kartą visas kvartetas stačiai žavėtinai sudainavo, dalyvaujant Ivanauskui, gražiam aukštam tenorui, ir minėtam (bosui) „Dėdei Andriejui".

Žmonės, visa b-čia, man labiau parapijonas, ir gražiai pagiedodavo Pulkim ant kelių bei Suplikacijas. Čia labai svarbu žmones privaginamisti dėl giedojimo, kad prasidėjus bendram giedojimui, visas savo privačias maldas padėtų į šalį.

Žiemos parapijos ir mokyklos darbams pasibaigus, vasarą teisingai gali naudotis pelnytu atilsiu. Tik (Bet) tam parapijos darbai tik sumažėja, o neišnyksta visai. Bet vis tiek, palyginus su žiema, vasara pasidaro atostogos

su bitėmis – gyvas daiktas: jose vis kas nors naujo pasireiškia; už tat bitininkams, sakoma, niekuomet nepritrūksta kalbos. Turėjau jau 10 kelmų bičių, pradžią gavęs iš Vaiče-kalnės Klevo. Jo pavyzdžio avilius dirbdindavaus pas save namuose: ir iš medžio ir iš šiaudų. Aš turėdavau tarnautoją visuomet stalių; ypač paskutiniaisiais mano tarnautojai buvo geri staliai Jurgis Narkūnas ir Adolfas Totorius. Mat pats ~~buvo 50 metų ir nagingas.~~ 211

Taigi vasarą gavau pasilsėti. Nėko kitur kur važiuoti atostogų, nes geresnių atostogų, kaip savo namai Radvilišky gražioje gamtoje prie [illegible], ir būti negalėjo. Ypač kad turėjau nemažą sodą ir bityną: čia aš pats daug dirbdavau. Ir pasakysiu, bitininkavimas labai tinkamas užsiėmimas kunigui, nes žiemą, kada kunigas tarp užimtas, – bitės miega, o vasarą – [illegible]. Be to užsiėmimas

netik nepakelęs arklio surasti, bet dar [illegible]

su bitėmis - gyvas daiktas: joje vis kas nors naujo pasireiškia; už tat bitininkams, suėjus, niekuomet nepritrūksta kalbos. Tiesa jau jau 10 kelmų bičių, padirbę gavęs iš Pušė-kalnės Klavo. Jo pavyzdžio avilius dirbdin-davau pas save namie: ir iš medžio ir iš šiaudų. Aš turėdavau tarnautoją visuo-met stalių; ypač paskutiniaisiais mano tarnautojai buvo geri staliai Jurgis Markūnis ir Adolfas Totorius. Mat pats savo žemės nedirbau, tai mano žmonės, be priežiūros arklio, turėdavo užtenkamai laiko tokiems darbams. Bent kiek ir pats padėdavau prie varstoto, pas mus tėvo išmokęs šiek tiek stalio darbų. Bet tarpais esu turėjęs ir netinkamų nedėjų: vienas buvo vagiliukas, nors garbingo tėvo sūnus, gi kitas — tary neapdairus, kad jo metu man pavogė mano vienin-telį, ir labai gražų, gerą arklį. Tik buvo žinių, kad jį nuvarė net Rygon. Įtariau arti b-čios gyvenusį žmogų. Visiškų policija netik nepajėgė arklio surasti, bet dar pamai

samdyti arklius turėjau vykti į Biržus išklausyti pranešimo, jog mano arklys nesurastas. Ir išsipildė žmonių priežodis: davei arklį, pridėk ir balną. Nors aš dar savo susisiekimui turėjau ir dviratį. Prenumeruodavau ir bitininkystės laikraštį. Bičių gėlimas man vėliau niekuo nekenkė, oda netinsdavo. Tik vieną kartą, kai teko spiečių semtis iš vidurio medžio, iš tarpo tankių šakų, bitės mane taip sugėlė, jog vakare drebulys krėtė, vadinas, daug nuodų gavau. Bet sako, tas organizmui sveika, kaip ir medų valgyti; ir tiesa, medų visuomet vartodavau ir vartoju.

Be to vasarą grįždavo iš mokyklų jaunimas, kuris sodžiun įnešė įvairumo ir gyvumo. Mano metu Radviliškyje buvo du klierikai; abudu latviai. Pučkalnės Andrius Dangis prie manęs ir išsišventino ir primiciją atlaikė. Daug pretenzijų turėjo, daug apie save vaizdavosi, buvo pradėjęs studijuoti net užsieniuose, bet niekur nerimo ir pagaliau išvyko į Ameriką, nei mokslo, nei šventimų nepabaigęs.

Antras buvo Bernardas Kublinskis, vietos staliaus sūnus. Jam stengiaus padėti, bent vasarą duodamas klebonijoj prieglaudą. Bet tai Radviliškiui nekarą atsilygino, — bent slaptai agitavo, kad Radviliškio bažnyčioje (o vėliau būtų prisirišęs prie latvių respublikos) latviai turėtų savo pamaldas. Šiaip netrūko jam gabumų, buvo išsiųstas į Peterburgo Dvas. Akademiją, bet vėliau, kuriantis Rygos arkivyskupijai, perėjo ten ir Rygos kurijoje buvo užėmęs aukštą vietą. Vėliau buvo sumanęs stoti į marijonų kongregaciją, laike noviciato Marijampolėje apsirgo plaučių liga ir mirė. Jau buvau Kaune, kai jo kūną gabeno į Rygą, ir mes, jo broliai, Kauno stoty jam ant grabo uždėjome vainiką.

Iš daugiau jaunimo atsilankydavo, kaip tai mažiukas Alex. Kačanauskas, kuris man bent kiek padėjo užrašinėti dainas: su juo vieną kartą padarėme gilesnę į Lietuvą ekskursiją, — į Biržus, Papilį. Jis būtent, užrašė iš Lapienės kanklių, (iš Pališkio — kumečio), ir kitų smuikos ir armonikos gaidas.

UžsuMdavo Kolupailų vaikai; mano pusseserės Pabūdytės, Rygos darninkė ~~~~ Pakalnytė ir kiti. Turėjau dvi valtis, „Nemuno" ir „Apaččos" vardais, ir taip namai buvo pilni linksmumo, su ekskursijomis į upes ir miškus.

Zatkrištijonas Vaitkūris mokėjo ir mėgo su ryžium gaudyti žuvis: važinėja dvi sali-mais valtys, dvi, viena sėdėdami, varo lėtai valtis, o du užpakaly laiko vandeny už tam tikrų kartelių tinklą ir, pagavę žuvį, traukia aukštyn. Įdomus žvejo-jimas. Įvažiuodavom ir į Nemuną ir į Apaščią. Kaip diepoje buvau Sonn-tagsjäger, taip ir Radviliškyje tokiu likau. Nieko aš ~~nešovęs~~ nušovęs, bet ~~didelis~~ su malo-numu dalyvavau ne kartą kiškių medžio-klėje su savo kaimynu, Šiaulių klebonu, kun. Jonu Staševičiumi: buvo tai aistringas medžiotojas, ir medžioti jam sekdavosi.

Kitą medžioklę maloniai prisimenu, tai ant tetervinų. Su Nemanų girininku varšuviaku Meč. Ščepanskiu, dar nenušus,

į Smalfiškius pas eigulį, kuris jau iš anksto buvo prirengęs iš šakų būdelės atsisėsti medžiotojams tokioje vietoje, kur tetervinai mėgsta susirinkti. Ne tiek buvo įdomus pats vėliau tetervino šovimas, kiek vasaros, ar tikriau pavasario, ryto budimas. Kaip pradėjo atsiliepti paukščiai dar ~~sutemoj~~ su patamsiu, bet jau pajutę keliantis motutei saulei. Visųpirma aukštai patamsy sučiurleno vieversys. Paskui kiti, ypač, man rodos, vandeniai, toliau gegutė, karveliai burkuoja, ir taip visas miškas ir laukas virto vienu koncertu gamtos valdovei saulutei. O padangė tuo tarpu vis švito, jos veide tarsi didžiojo daltoniškė saulė vis naujų dėjo dažų, - melsvų, rausvų, auksinių, raudonų, kol ji pati, saulė, visame majestote išėngė į horizontą, lydima ištisos debesėlių kariuomenės. Kaip gaila, kad mes taip retai gauname pergyventi tokį grožį! Joks dailininkas, muzikas ir tapytojas, tokio žavinčio vaizdo nesukuria. Verta tam nakties miego paaukoti. Ėmė burbuliuoti ir tetervinai, kaip anksčiau suburkavo miškiniai karveliai. Ir nusileido taip mūsų būdelių ir ėmė rėkti savo tetervinius flirtus. Atėjo laikas mums ir šauti, juos galabinti,

jam gyvybę atimti, kada jis čion atvyko gyvybės plėsti.
Nubunda žmoguje žvėries instinktas ir jis užmiršta visą grožį, ir, pasinaudojęs, tetervino meilės giesme, kada jis, viską užmiršęs, užsimerkia ir apkursta, šauna. Oi, kaip šis ~~[illegible]~~ garsas nesiderina prie ryto sutartinės, nes ten giesmė ir himnas gyvybei, o čia mirties pasiuntinys. Nebepataiko sužeistas paukštis, bet eina šalin nuo žudikų, bet jie nebesutinka paleisti savo grobio ir šauna dar kartą, ir dar —, o tetervinas vis eina ir eina, kol pagaliau, kelintu ten šūviu išvirsta. - Tiek to grobio ir turėjome... Patys sau gadiname savo dvasios džiaugsmą.

Teko su Margeniškio Dėdės sūnėnu, p. Jonu, stovėti ankstyvą pavasarį pamiškėje, kai slunkos traukia. Čia kiek kitoks vaizdas: drėgna, vėsu, - vien tenkinamas medžiotojo instinktas.

Nors be šautuvo, dalyvavau vis toje pačioje Biržų girioje opšrų medžioklėje. Rodos, visą atsargumą pavartoja gyvulėlis išsaugoti savo gyvybei, bet žmogus savo gudrumu visus pralenkia: prieš kiekvieną vis kitokia priemonė. Čia pasitelkia kreivom kojom taksiuką, kurį paleidžia opšrans urvan. Tas lenda vis tolyn, jau, matyt, pastebėjo miegantį žvėrelį, jau loja kaž

kur gilumoje. Gal net kyla (Tas) prieš savo užpuoliką, girdis šunelio piktas lojimas vienoje vietoje. Medžiotojai to TSK ir laukė, smėlio kauburėlį apstoję, ir, davus ženklą tam pačiam girininkui Ščepanskiui, šoka su kastuvais ir verčia žemę. Jau pasirodė švelnis pilkas smėlelis, - čia pats tas momentas šaut, - ~~p~~ šūvis pasigirsta, ir - dar kastuvų darbas ir ~~št~~ negyvas, kruvinas švelnis išmetamas ant smėlio.

Vainarų girininko sodyba, dvaro vardyne Klementynówka nuo grapo (jono TSK.) žmonos Klementinos vardo, buvo viduy paveikslų girios netoli Pučekalnės sodžiaus. Pats namelis buvo Zakopanės stiliuje ir jame buvo šioks toks gamtos muziejėlis; tarp kitų eksponatų buvo keletas vėžlio nugarų. Prieš mišius p. Ščepanskį buvo girininkas irgi Lenkijos lenkas Stravinskis. Kartą jis suvarė kažkur Pučekalnės sodžiaus gyvulius, išėjusius į girininko jaunus. ~~Eina~~ Gyvulių vaduoti eina Pučekalnės ūkininkas Vieteršis, (latvis,) stambus, kirtas vyras, Mintaujos gimnazijoj, ~~b~~ dar vokiškais laikais, baigęs 4 klases. Nuėjęs, ~~kalbėti~~ (~~negražo~~) ~~dovanoti, kaip tikėjos~~ kreipiasi vokiškai ir negražo,

kaip p. Stravinskis tikrojoi, dovanoti, tik stačiai klausia, kiek reikia užmokėti? – „7, girdi, rublių". Pieteraitis išsiima šimtą rublių viename banknote ir paduoda Stravinskiui; tas ieško, ieško grąžos ir neranda pas save; – turėjo atiduoti veltui. Paskui jis, ~~tas~~ p. Stravinskis, pasakojo savo draugams: „Ale co to za (taki) chłopi?" Kalba vokiškai, nebūtinai prancūziškai, kaip buvo paprastas matyti dvarininkų. Gyvena, girdi, namuose iš 8 kambarių, kambary fortepijonas! – Čia jis turėjo galvoje kitą, minėtą „chłopą", būtent, anksčiau minėtą p. Rutą.

Ir ne vienas Pieteraitis buvo klasės ojas iš Pučekalvės. Erdukio-Klėvo brolis Jokubas buvo ir kunigų seminariją Kaune baigęs, tik, susirgęs džiova, čia pat Pučekalnėje pas brolį gyveno, kol pasveiko. Bet kunigu neįšventintas; vėliau ilgus metus buvo pas gr. Molį apie Tauragę įgaliotiniu.

Norisi paminėti ir Šniurkiškių „panytėlą." Kadaise Agenniškio dvarą, anksčiau (papilietinėse) Urnėniškio, vis tai Biržų Tiškevičiaus dvarai, nuomavo Slavinskai, turėjęs vieną dukterį Koslę. ~~Atamo tėvas ir Sta-~~ Slavinskams pažemus, Tiškevičius atidavė ~~visiškai~~ (pinus) Šniurkiškių palivarką Radviliškėnuose

važinėdavo vežiotis pašaro, šieno arba nors šiaudų.
Ir kam ji nebuvo skolinga! Dien dienon važinėja
su savo geltonu arkliuku, pakinktais vežimėlis su-
važiotis. Lydėjom kartą numirėlį į kapus su
vėliavomis, o jos geltoniukas stovi nepririštas prie
Žydo krautuvės. Pasibaigė, kad ji ims bėgti
atgal į namus prieš mus, važis tik švilpėja
į šalis ir, pagaliau, atitrūkęs nuo arklio, kad
duos į patvorį ir apvirto. „Pono tu Dievo, (tokią
ji pertarmę turėjo), ji tarkim nebejaunas,
o tokią šunybę padarė." Paseni skundėsi savo
papilietiška (kupiškėniška) tarme. Iš to ir „panytėla".
Vaiko ir tėvai, ją visą laiką lepindami, net
ir pasimeluosią jau su ja, bet visgi moterį,
vadindavo „panytė". Kai visai pritrūkdavo, nesi-
drovėdavo ir pati slaptai pasiimti. Net ir iš
manęs, kad ir brėžiklio. Per pačią tuną, kurią
laikiau ašai savo b-je, atbėga ji iš b-čios į
Kleboniją, sakosi skauda dantį, tamsta tą
išsiuntėla į virtuvę vandens, o pati tuo metu
pritykojo prie mano rašomojo stalo. Ne kiek
ten tebuvo, bet trupulis variokų pražuvo.

naudotis iki grob galvos velkui. ~~Slavinskai~~ Man Ėron atkilus, Slavinskai jau ir gyveno Šniurkiškyje.

Dar jiems tebesant Agenskyje, mano a. a. tėvas su Slavinskais susieidavo. Ir sako vieną kartą ponas Slavinskas mano tėvui: „Tu – nelaimingas, Sabaliauskai, kad turi daug vaikų." – Mat mūsų buvo septynetas, ir visi sveiki, o jis turėjo tik vieną tą dukterį Kostę. Bet ji kažin tik dėl to, kad buvo viena, buvo inconstans: dar mergaudama turėjo pavainikį, paskui, garbei pataisyti, buvo išduota už vyro nebe jauno, bet norinčiam būti „ponu," kaimynui Vaitaičiui. Vaikiai su vyru išsiskyrė. Tai buvo pirmas toks visoje apylinkėje atsitikimas. Tik, žinoma, a toro et mensa, vadinas, separata, – kuri neduoda teisės vestis ar tekėti. Tai taip vargšelė inconstans Konstancija, (taip darė, anot Mickevičiaus, Katarina II ne kataros) visą savo amželį dažėsi ir terliojos su meilužiais. Vienas berniokas, kerslatvis taip ją apibūdino: „Viņa tāda giftīga," (nuodinga). Pati yra pasisakius: „tik pradžia sunki." Savo išrinktiesiems dovanų, o tam ~~imdavo iš namų ir to~~ dovanodavo nešdavo iš namų gėrybes ir per Eydus parduodavo. Taip nualino savo namus, tėvas, kad pavasariais

Tai tokia vona Slavinsko laimė su savo vaikais...
Bet iš seno draugaus, ryšius palaikiau su Žmirskiškiais visą laiką. Namai buvo vis tiek vaišingi, panytala vaišino iš parankinio. Aš senius Slavinskus ir palaidojau. Senis Slavinskas prieš mirtį ilgąjį laiką vis šaukė nesavu balsu.

Rodos, dirbi, rodos, tik gera nori, neturėdamas savo naudos galvoj, bet, žiūrėk, nei iš šio, nei iš to ima tave ėstarti, stačiai daro užpuolimą. Ir dar iš tos pusės, iš kurios mažiausiai galėjai tikėtis. Tik uždarau, besvarstydamas įvykį, pastebi Aukštesnės rankos čia pirštą, kuri žmogų, neinantį sau pasirinkti kelio, arba to pasiryžimo net nenujaučiančiojį, - jus partumeti. Buvo taip.

Prieš reformatų bažnyčią yra senos katalikų kapinės dar su išlikusiais akmeniniais paminklais, kur be kitų paminėta „Korevos", ir „Mikalauskų" pavardės. Kone už kapinių - reformatų klebonija, ir tokiuo būdu jos labai nepatogios reformatų pastoriams. Past. Šepetys kreipėsi į mane, prašydamas daryti žygių, kad būtų leista jas pakeisti kita žeme: jis žadėjo iš savo daržo dirgulai tiek

žemės atiduoti Katalikų klebonijai. Pasiūlymą pranešiau Kauno Kurijai. Atsakė, sutiksianti, jei tam pritars parapija. Sekmadienį iš sakyklos pranešiau savo parapijai ir prašiau kitą sekmadienį susirinkti į špitolėje esančią parapijinę salę pasitarti. Susirinko. Išdėsčiau reikalą ir klausiu, kokia būtų parapijiečių nuomonė. Ir žiūriu, vietoj svarstymo, kad jie užsipuls ant manęs kaip tik mano senieji brėdžiai, ponas Rūta, Baronas ir Čerka, kad aš noriu parduoti savo parapiją reformatams, kad mums, girdi, tokio klebono nereikia, o mums reikia paprasto klebono (kažin kodėl aš jiems buvau nepaprastas). Ir man nei išsižioti neleidžia kalbėti, bent pasakyti, kad aš juk tam ir sušaukiau parapijiečius, kad savo nuomonę pareikštų, kad aš nenoriu pats savavališkai šito dalyko spręsti. „Nėr ko čia mums su klebonu kalbėti; eikim, vyrai, laukan!" sušuko p. Rūta ir drauge su kitais rėksniais išėjo. Pasiliko tik keli ramūs žmogeliai, kurie, aišku, nebegalėjo kalbėti parapijos vardu.

Mane kaip pagaliu trenkė į galvą. Aišku buvo, kad čia buvo padarytas sąmokslas po tam tikro susitarimo ir agitacijos, - aš manau, kad iniciatorius buvo kaip tik ponas Rūta, kuriam, rodos, priežasties ant manęs pykti nebuvau davęs. Jei bent užsigavo, kad ten, kur jis ant sakyklos lipdavo, buvo užrašyta, jog „Kas save aukština, bus pažemintas." Tik tiek, kad visi trys pasižymėjo darbais prieš 6 Dievo įsakymą: Čerka vaikus prigyveno su meiluže, Varonas - su savo žmona išsiskyrė, matyt, irgi dėl moterų, o Rūta irgi įtardavo santykiais su svaine. Šie paprastai ištvirkėliai nekenčia kunigo. Ir susitarė. Nors Varonas su Rūta pjovėsi, bet šį kartą ėjo iš vieno, kaip Erodas su Pilotu, kaip jis pats šį palyginimą dažnai savo nesuskaitomose bylose kartodavo.

Jaučiaus be galo užgautas ir įžeistas, ypač neteisingai puolamas, nedavęs tam mažiausios priežasties. Reikalo daugiau nebekėliau, tik apie savo žygio pasekmes

pranešiau savo kaimynui Šepečiui.

Įžeistas paunmas nusiraminti vis negalėjo. Vaizduotė taip ir kūrė piktus apibūdinimus užgauliškamus. Pamėginau net užpikinti tuos išsireiškimus. Čia, aišku, buvo chamų darbas. Ėmiau vaizduoti iš eilės tuos savo priešus ir, pats nustebęs, pamačiau, kad žodis iš manęs tekete teka. Ir parašiau išliza poemą ar baladą, ar satyrą, užvardijęs: Chamai. Ir pasiunčiau Jakštui į Kauną „dėti" į jo „Garnį". ~~Nežinojo~~ Nepasirodė jo puslapiuose. Greitai nesusigriebiau rankraščio gauti atgal, ir jis man žuvo redakcijoje. Iki galo gailiuos, nes iš tiesų, aš tam stebiuos, ten buvo labai gražių palyginimų, simbolių, o be to - tai mano pirmutinis eiliuotas raštas, ~~davęs~~ buvęs akstinu, kad ėmiau iš viso eiles rašyti.

Jei kuomet nors bus istorijos man nors kiek pripažinta talento ir vertės mano raštams, tai šis parapijiečių užgaulimas ant manęs turės būti pavadintas apvaizdiniu, be kurio gal būt aš niekuomet

nebūčiau pradėjęs rašyti, net nenujausdamas, kad galiu rašyti. O tas šmeižtas ir įžeidimas atidarė man akis ir privertė eiti pažinimu, kuris buvo Praamžiaus tam žmogui, man skirtas.

Poetas turi būti jautriausia styga. Ir aš dabar pastebėjau, jog manyje pasireiškia nujautimas net būsimų įvykių. Nei iš šio, nei iš to ir ima man kasti širdis ir vaizduotė tam tikra linkme, vaizduotė ima kurti vaizdą, įvykį, -ir, žiūrėk, kiek laiko praėjus su manimi įvyksta kas nors, kas buvo maname svarčiojime nupieštas, nors iškreiptoje formoje, kaip tame įlenktame ar blogame veidrodyje. Dažniausiai tai buvo pramatyti man skaudūs įvykiai. Pav. pradėjęs kasti mano šulinį, susidūriau giliai žemėse su dideliu akmeniu, kuris neleido man tą šulinį užbaigti: Net tokių mažmožių: pramačiau savo įlūžimą lede Apaščioj. Ir daugybė, daugybė kitų įvykių, - dar ir lig šiam laikui. Pramačiau Lietuvos atstatymą, pramačiau savo kalėjimą Panevėžio kalėjime [illegible] metais. Šiaip savo savybei ir pats

stebiuos ir savęs klausiu: kaip įvykį, kuris dar neįvyko, aš matau? Jei aš jį jaučiu, tai jis jau yra. Gal mūsų laiko supratimas yra klaidingas? Gal, kaip, rodos, Einšteinas yra pasakęs, laiko iš viso nėra? Kažkokia čia didelė paslaptis.

Ir aš pradėjau rašyti. Jau 1912 metais gimė manyje koncepcija Nemunėlio ir Apaščios upių ergo, ergo, kuri bangiasi išsivaduoti iš visų varžtų ir kliūčių ir išsiveržtų į laisvą jūrą, laisvai banguoti. Jau ir čia – ar nėra nujautimas tautos išsilaisvinimo iš okupacijos? Čia eiliau „Kada rožės žydi". Ir apmečiau daugiau eilėraščių, kuriuos kitus baigdavau, nebaigiau.

Ramiai sau dirbtum, vis produktingiau sunaudodamas skirtą tau laiką ir lauką, bet, žiūrėk, į tavo gyvenimą įsiveržia audra, įneša daug maišaties, sukelia dulkių, kurios tavo paties veidą apneša. Tokią maišatį paprastai į žmogaus gyvenimą įneša įsiveržusi aistra, laiku neužgesinta. O gal jai reikėjo įsiveržti? gal ji tam tikrą vaidmenį atliko? gal ji žmogaus dvasią pagilino? arba suteikė tam tikro patyrimo, kuris tam žmogui buvo reikalingas? Kažin? šiandien negaliu į tai atsakyti taip ar kitaip.

Pas seserį, mano šeimininkę, ateidavo draugių. Ypač ji susidraugavo su šviesių namų, garbingos šeimos dukterimi, kuri ir seniau būdavo Klebonijoje priimama, kurią ~~mes ir savo Drauga~~ mano draugas, kun. Julijonas, Beatryčė praminė. Nestigo jai proto, bet ypač, taip branginamos moteriškėje, dailios išorinės išvaizdos ir takto. Umgang macht Liebe, Gelegenheit Diebe, sako vokietis. ~~Gal ir pati~~ ~~Dažnas jos po pilkų kasdienių darbų šeimoje jieškojo draugės, Klebonijos lankymas, jos linksmumas, jos paslaugiai kiekvienu atveju mums malonumo veikė~~ Nuolatos ir seniau draugaudama su Radviliškio prašmatnesniais namais, būdama ir Klebonijoje ir Margeniškio Dėdės namuose,

ir kolhoze, o ir savo tėvo, buvusio trijų grupo administratoriaus,
tiek pragiluvo, kad kasdienis pilkas darbas
šeimoje jai lygų ir verste versdavo ją ieškoti aukštesnės
draugystės. Ir pati jos ieškojo ir draugystą jos.
Ir taip antra draugystė užtruko taip jos
ir klebonijos, ypač kad Klebonas ją mylėdavo
ir kolhoze Radviliškio „aristokratijos" na-
muose. Maloniai jos draugystėje praleistos
valandos, jos patarimai atkreipė akį Klebono
į ją. Tiesa, nekartą ji palaikė Klebono
~~Vienu, kiti metai praėjo, kai pagaliau~~
pusę jo gyvėč su senere šeimininke,
kuri išvienų nevisados mokėjo suprasti
brolio užmačias. Sakysim, iš diegotos
laikų aš jau supratau, kad bažnytinio
choro nemokamus giesmininkus reikia
retkarčiais kuo nors maloniai nuteikti.
Kaip mano Klebonas Rapas, darydavo
ir aš nutariau per Velykas visą chorą su
dirigentu pasikviesti prie Velykų stalo.
Ir be galo nustebau, kai mano šeimininkė
prieš tai užprotestavo. Šito aš niekaip negalėjau suprasti, kokiais sumetimais tai darė?
stačiai laikiau tai jos neišsilavinimu.

Arba kaip vėl, man iš tiršų ir atlaidų ~~susi~~ šaltą dieną sugrįžus namo, kad papasakiau, kad kas nors šito padarytų, ji man priešais piktai atsakė: „O ko važiavai?" – „Aš ir tu tik mano važinėjimu ir kitų paruošimų ėjimo malonės čia klebonijoje sėdi," pamaniau sau, stačiai nebūdęs, kad sėmė tokio trumpo galvojimo.

Taigi metais kurstomas, pagaliau ir kurstomasis užsidegė. „Čia aš meilę pažinau, čia aš mylimas buvau," „Saulė Kelių" knygoje apie tai pasakyta. Gal ir yra čia kaltas, kurio aukos ~~spinduliai~~ ~~kaip tos~~ išsiliejimai yra moterai tie saulės spinduliai žemei, ~~tik~~ kurie ~~išlieti~~ ~~daigus~~ ima žadinti gyvybę pavasarį. Tai baisi aistra. Kaip aš joj nesudegiau, tai čia, kaip anksčiau sakiau, ~~tik~~ ypatinga Dievo malonė ir šventos motinos kraujas. Kokios galybės seksualė aistra man rodė ir tas faktas. Beatričė kartais ir nakvodavo klebonijoje. Karts, ~~man~~ kitam kambary gulint, ir jaučiant jos artumą, toks stiprus jausmas manė suėmė, kad stačiai, kaip kokia elektra ~~ėmė~~ ar srovė ėmė visą ~~kūną~~ mėtyti, kaip ~~apimtą~~ ~~kaip~~ aukštyn. Gal čia ir yra elektros elementas ar kita panaši fizinė jėga neišaiškinta mūsų organizme. Taigi, reikia tik, kad toks atakas dar vienu laipsniu būtų stipresnis,

čia, kaip ir ten savižudybės tranzicijoje, žmogus netenka savivaldos, ir mus veikti vien fiziniai dėsniai. Ačiū Dievui, jo malonė nuo to laiptelio mane apsaugojo: aš nėjau, aš išlikau „gyvas".

Parapijos akys budriai seka kleboniją. Ir skundė mane vyskupui kanauninkui ir, dėka, sugrąžinamą laišką iš jo vikaro, kun. Kazimieraičio, gavau. Nors jis man buvo nemalonus, bet sveikas, ir aš už tai jam dėkingas. Teisingai — parapija turi būti pavydi dėl savo kunigo ir ginti jo dvasios ramybę ir vardą.

~~Gal~~ ~~Seksualės~~ aistros deginama gal ir mano širdis pasidarė kūrybingesnė, gal iš to tas mano pramatymas ateities, bet, iš tos aistros pirties išėjęs, norėčiau pareikšti vieną pageidavimą visiems pedagogams, o ypač kunigų auklėtojams. Neužtenka jaunuomenei apsaugoti nuo seksualių išsiveržimų trumpo pasakymo, Dievo įsakymo žodžiais: Nepaleistuvauk! Lytinės meilės reikšmė ir tikslai turi būti išdėstyti tokioje platumoje, kad ir Vlad. Solovjovo pavyzdžiu, kur jis tam klausimui yra pasakęs net mūsų paslaptis, arba Dr. Maceinos. Mat čia reikia labai gilių motyvų, išteklančių iš pačios žmogaus prigimties, iš jo didžiųjų tikslų, paties Praamžiaus sutvėrimų.

Kuo individas gilesnio intelekto ir išlavinimo, tuo labiau jis tų mokų reikalingas. Ir iš tiems, tik stebėtis reikia. Kiekvienas, tary pat ir kuniga laukia gyvenime to toks stygas, pats stygsantis, lenkiantis gyvenimą per gyvenimas, ir vyresnieji, jaunimo vadovai, nelaiko savo pareiga tarti stygejama žodį, ir verčia kiekvieną jaunuolį vis iš naujo, tik iš savo patyrimo, semtis išminties, kai jau nekartą gal tas gyvenimas jau aiškiai išugdytas. Tik, aišku ne kiekvienas pedagogas sugebės tai atlikti.

Ir bėgo meteliai, ir aš tame gyvenimo rūkany buvau sukamas ir gyvenimo srovės nešamas. Ar aš buvau sąmoningas gyvenimo lenkėjas ir savo parapijos, tų tūkstančių žmonių, vadas? Nepasakyčiau. Aš dirbau tą, kas man buvo lyg į malūno girnas gyvenimo nešama. Ir ar gali būti kunigas sielų vadovas, kada jį šimtai užsiėmimų tampo į visas puses? - ir tų užsiėmimų, kurių dar jis pats laisvu noru pasiima, kaip fantozanos rinkimas? Aš save teisinu tuo, kad kiekvienas žmogus turi turėti poilsio valandas. Kiti jas sunaudoja kortoms ar šiaip kitoms pramogoms, o aš - anam,

tautosakos rinkimui, malonumui. Parapijos darbą, taip sau įkalbu, neblogiau atlikinėjau kaip ir kiti. Bet tiek užsiėmimuose ir aš pats negalėjau savo sielos pagilinti ir tuo negalėjau kitų sielų atatinkamai veikti; su parapijiečiais susidurdamas, negalėjau laudžiai sekti, kas vyksta jų sielose, kokie pavojai jiems gresia, ir tada būti šalia jų. Cura animarum negali būti tinkamoj aukštumoj. Tam reikia didesnio atsidėjimo, daugiau laisvo laiko turėti. Iš pirmo išvada, kad net ir tokioj mažoj parapijoj, neprašokančio tūkstančio sielų, vieno kunigo per maža, dar ypač turint savo žinioje tris, 6, mokyklas. Ar gi įmanoma vaikui, tik retkarčiais su juo susiduriant, krikščionybės esmę parodyti ir įdiegti? ✓ Tiesa, ligi šiol savo pirmtakūnuose, ir kaimynuose klebonuose tų vargų nematau: ąž ir pas tokiose pat sąlygose buvo. O ši tokie svarstymai ar nėra priešinantis Katalikų Akcijos, kurią šv. Dvasia iškėlė šv. Tėvas Pop. Pijus XI? Vadinas, vieno kunigo krikščionybės kūrimui neužtenka: čion turi ateiti kadrai simpatikų pasauliniškių, kuriems dar lengviau prieiti savo profesijos, užsiėmimo, išlivavimo,

O ką besakyti apie klebonus, kurie patys ūkininkauja, ūkį veda, kurie tiek laiko paleda, vaikščiodami apie laukus, darbininkus ir diendaržį?

O kokia parama buvo duodama bręstančiam jaunimui? Juk čia kritiškiems momentams turėjo būti vadovaujamas jau nebe kaip vaikams. Jei bręstančiam pateiktas katekizmas ~~pan~~ lieka vaikiškas, prėskas, kaip vaikišką daiktą ima niekinti. Bedievybė daug laimi, kai kartu su ~~proto~~ žmogaus brendimu nebręsta pažinimas tikėjimo. Čia ypač ganytojas turi būti budrus ir stovėti šalia jaunimo.

lyties žmonės. Didelis laukia čia dabartinės katalikų darbas. Be to Europoje vyrės smukimas, dvasios dekadansas, o su juo drauge šetono viešpatavimas su savo turto ir valdžios troškimais, o išdavoje – su revoliucijomis ir karais.

O jei dar iš ganytojo pusės buvo duodamas papiktinimas? kokia gali būti pažanga parapijoje? Deus, propitius esto mihi, peccatori! Tegu parapijiečiai nuolatos ir stipriai remia savo vadovą savo maldomis, kad jis Petras (Žiūr. Apaštalų Darbų, kn. 12) angelo būtų išlaisvintas iš grandinių: „Bažnyčia (bendruomenė) gi meldėsi nesiliaudama už jį Viešpačiui."

Savo darbo balansui apsvarstyti, suskaityti, kunigo ir ganytojo dvasiai atgaivinti turi būti kasmet skiriama ne viena diena: tam ir yra nors rekolekcijos, bet jos – Dievui ant garbės – tarytum buvo Faraonos liepiamos, - to tikslo neatsiekia...

1914 m. liepos m. antroj pusėj Kurše buvo surengtos automobilių lenktynės. Maršrutė buvo numatytas kelias ir pagal Radviliškį, tik anapus Nemuno. Ėjome ir mes pralekiančių mašinų pasižiūrėti. Tą dieną viešėjusiai pas mane Stevutei Paliulytei (vėliau Ladygienei), dar tik mergiškai, bitė taip įgėlė į lūpą, kad visas veidas sutino, kad net jos pažinti nebegalėjom, – vis tiek ėjome ~~visi~~ ~~kelionės~~ visi per upę. ~~Vėliau~~ Po kelių dienų vokiečiai paskelbė karą Rusijai. Kiti ir sakė, kad, girdi, tos, daugiausia vokiečių baronų, lenktynės ir buvo vokiečių žvalgyba Pabaltyjy, ir kad tai vertė vietos gyventojus pataisyti kelius ir tiltus, – vis tik karo reikalams, dertis, vokiečiams.

Gavau ir aš iš namiškių žinią, kad, netrukus paskelbus mobilizaciją, ir mūsų brolis Juozapas mobilizuojamas. Tuojau su sesere Emilija vykom į Krikštėnus atsisveikinti su juo. Dar buvo vilties, kad brolio neims į rykiuotę, nes jis, tarnaudamas kariuomenėje Kaukaze artilerijoje, kaip daugumas mūsų krašto vyrų, tarnavo nerykiuotėje, būtent, raštininku.

Būdinga, kaip jis tada pateko į raštinę. Gabeno juos, naujokus, iš Odesos į Batumą laivu. Batume išlipandžius iš laivo naujokus priiminėjo rusas kariniskas ir kiekvieną klausė: ar moki rašyti? Naujokai - vis: ne ir ne. Klausia ir brolio: ar moki rašyti? Tas atsakė: taip. Kariniskas net persižegnojo: Slava te Gospodi! O toje batarejos raštinėje jie bus trys ir visi ne rusai: vadinas, lietuvis, latvis ir armėnas.

Bet dabar nežiūrėjo, kad jis ne eilinis karys: davė šautuvą ir pastatė eilėje. Brolis Stanislovas nuvežė Juozapą į apskr. miestą Panevėžį, drauge nugabendamas ir mobilizuotą stiprų gražų bėrą arklį. Likimas lėmė broleliui Juozapui nebe[va]matyti Lietuvos, nors galvą paguldė etnografinėje Lietuvoje, būtent, Prūsuose apie Stalupėnus, kur jis žuvo Samsonovo armijoje rugpjūčio mėnesyje. Daviau žygių, kur, būtent, jis palaidotas, - bet nieko nesužinojau. Tik vėliau, jau būdamas Rygoje, 1915 m., girdėjau iš vieno pabėgėlio lietuvio, su Juozapu dr. tarnavusio vienoje kuopoje, bene Kauno pulke, kad jis žuvęs viename nedideliame susirėmime apie Stalupėnus. 1916 m. Helsinkyje, eidamas

esplanada, išgirdau gedulingo maršo garsus ir pamačiau kario laidotuvių procesiją, ir tas mane taip sujaudino, taip suspaudė širdį, priminus brolį Jurgį, kad apsipyliau ašaromis, visa siela bangavo mintimis, tik gailėjaus, kad tuojau kur nors neatsisėdau ir tų ugningų žodžių neužrašiau. Tik parėjęs butan, tuos jausmus liejau eilėmis, bet jie buvo jau nebe taip karšti. Eilėraštis vėliau buvo atspausdintas su keliomis cenzūros išbrauktomis eilutėmis „Rygos Garse".

Sako, kad nelaimės neina po vieną, bet grupėmis, taip kaip ir geležinkelio katastrofos. Taip-gi brolio mirtis buvo antroji mūsų šeimoje mirtis tais metais. Mat, prieš br. Jurgį 1914 m. mirė Krikštėnuose mūsų tėvelis, Jonas, 74 metų. Važiavom su sesute Emilija į jo laidotuves. Buvo vargo dėl kapinių. Mūsų apylinkėje buvo savo kapinės Mielaišių sodžiuje, Žvyro kalnelyje. Senos kapinės, siauros, pilnos numirėlių, o gal tik tokios karčemninko šeimynos buvo, nes čia pat buvo karčema, ir rusų administracija buvo uždraudusi jose toliau laidoti. Tada mūsų brolis Jonas, inžinierius, tarnavęs Nikolajaus geležinkelio tarnyboje, kreipėsi iš Peterburgo telegrama

į Kauno gubernatorių ir gavo leidimą laidoti Mielaičiuose, kur palaidota ir mūsų motina ir tėvo tėvai, kur tebestovėjo ant jų kapų du kryžiai: ąžuolinis ant protėvių, geležinis ant tėvų. Laidojo Papilio Klebonas kun. Myk. Prijatelgaunis. Aš, vyras 40 metų, verkiau, kukčio-damas, kaip mažas vaikas. Nežinojau, kad jausmai taip gali paveikti nervus. Tėvo laidotuvių pergyvenimą panaudojau savo veikale „Savu keliu" „Kančiai sumdieję" eilėse..

Po Didž. Karo Mielaičiuose karčema išnyko. Apylinkės gyventojai kapines padidino – jos čia dviejų šonais – katalikų ir reformatų – gražiai storų akmenų mūru apmūrijo, o 1940 metais katalikų kapinėse išdygo, nors nedidelė, bet graži, stilinga mūro koplyčia.

Laukėm vis žinių iš brolelio Juozapo iš karo, bet vis nėra ir nėra. Dar ilgai tikėjomės, tog jis gyvas, tik gal pateko į nelaisvę, tik, kaip sakiau, 1915 metų žinios Rygoje tas svajones išsklaidė: Vilkas, broleli, pagulėsi

galvą? Kam toji auka buvo reikalinga? Taip savęs klausiau, nesuprasdamas. Vienas Dievas težino, tautų šeimininkas. Gal ji buvo viena iš daugelio mūsų tautos aukų, kurios išperka po kaltes ir grąžino tautai laisvę ir nepriklausomybę. Pas Jį, tą Didį Statytoją, viskas sutvarkyta „žiūrint ~~skaičiaus~~ saiko, ir svorio".

Šeimos nario mirties pergyvenimas visados pabudina sąžinės balsas, kad gyvenime neleisto kad tikt kito neužgauti, nenusiskriaustumei. Ir čia, mes, broliai; dažnai vietomis, negalėdami pasidalinti tuo žemės sklypeliu, kuris mums Apvaizdos skirtas. Iraj nekartą verčiau velionį išeiti kur į tarnybą, arba dar pasimokyti, kad žemės sklypas nebūtų skaldomas. O jis taip buvo prisirišęs prie žemės, kad, rodos, net ašaros jo akyse pasirodė, man skaudžiai jam priekaištus darant. Ši dabar, kaip atitaisyti tą ~~tai~~ skriaudą, kaip atlyginti jam padarytą širdies skausmą? Tik vienoj po to žmogus nematyto ryšio, kuris ga taip žmogaus veiksmus, žodžius, net mintis ir kitų žmonių, savo šeimos, tautos, žmonijos.

Tik bukaprotis ir beširdis gali neigti skaistyklą ir pragarą... Bet Kristaus Bažnyčia, kuri pamaldžiausia Motina, to neužmiršta ir nuolatos šaukia: Ne reminiscaris, Domine, delicta nostra, vel parentum nostrorum, neque vindictam sumas de peccatis nostris.

Dabar gerai atjaučiu, kokia pagunda turi būti kariui, jei jis šalia savęs Viešpaties malonių tarpininką, kunigą! Kaip paraidžiui mes beširdžius okupantus, kurie mirštančiam kariui šaukiantis kunigo, jo neprileidžia!

Ėmiau gaudyt žinias apie karą. Kraugandis sklido per žmonių lūpas! Jau ėmiau jausti artėjančią audrą. Ir kaip tie paukščiai iš sudraskytų lizdų klykdami blaškosi po orą, ėmė rodytis pirmieji pabėgėliai iš pasienio. Atrodo, pabuvo ir toliau nuvyko prakaituotais arkliais žemaičiai: Dr. Ruzgys iš Šveikšnos apsigyveno Šenberge, atsivaręs puikius, švediškos veislės, sunkius arklius. Jis ir į Radviliškį kas savaitę atvykdavo vieną dieną ligonius priiminėti. Pagyveno pas mane kelias dienas ir kun. dr. Jonas Totoraitis,

kuris parkui pro Koelkus išvyko toliau.

Bet ypač nepaprasto žmonių bėgimo reginį mačiau Kurše, čia pat kojau už Nemuno. Kelias savaites dieną, naktį tekėjo ~~žmonių~~ vežimų upė į rytus, kaip Nemunas į vakarus. Žmonės veže viską, ką galėjo, net namines girnas, kad tam „velna vācietim" nepatektų. Varėsi pulkus galvijų, gražių pieningų karvių, avių, kiaulių. Tai buvo baisus reginys: ištuštėjo ištisai valsčiai Kurše. Čia tai ir pasireiškė latvių gaivališka neapykanta vokiečiams, kruvinsis 700 metų. Kėlėsi per Dauguvą ir dauguma jų apsigyveno Vidžemėje.

O metai 1915 buvo labai geri metai: javai virto iš dirvos. Su kokia tad širdimi reikėjo mesti šiuos laukus! Taip pat ir Radviliškių, ir klebonijos laukai buvo gražūs. Pavasarį ant Dubysos kovos buvo apsistojusios, bet priešas slinko nesulaikomai. Vieną dieną net pro Radviliškį pralėkė rusų gurguolė iš kelių dešimtų vežimų: viename gulėjo paguldytas pririštas juodmargis jautis. Bėgo taip lyg kad kas juos vytų, nors, rodės, priešo arti ir nebuvo. Po savaitės, kitos ėmė plūsti

Radviliškį rusų kariuomenės vežimai ir ten ir atgal. Tilto per Nemuną čia nebuvo, tik keltas už dviejų km

nuo miestelio, kur baigiasi mūsų vieškelys. Bet kur gi tiek surasto mažas keltas perkels. Tada vežimai ėmė eiti brasta ties Veupe ir iš brastos ne senuoju keliu į vieškelį Kurvė, bet pasidarė sau ~~kiena~~ kelią tiesiai per dirvas. Mat metai buvo iš viso sausi: visos balos išdžiūvo, dėl to volkiečiai paneri galėjo vežtis savo artileriją visais laukais.

Toliau, kurią ten dieną suplūdo miestelį mūsų raiteliai: tik žiūrim, suba jų būreliai į visus kiemus, taip pat ir į klebonijos kiemą, matyt, užimti geresnes arklides. Ir pasidėjo dabar plūdimas mūsų kariuomenės ir tokios ir kitokios dieną ir naktį; – matyt, čia pasidarė kokia priešakinė linija. ~~Ir vieną dieną, kai buvo tiesos~~ ~~Kareiviai lenda į butus, ima~~ ~~mėsos~~ ~~daiktus vidury~~ Kaikada, žiūrės, įsiveda naroons savo arklį sudrangyta šoriniu ~~m~~ugara. Arba, atvykęs kokia maujo pėsti- nių dalis, kareiviai, matyt, išvargę, krinta čia pat ant kiemo ~~po~~ ir miega, nors lietelis šlakšto iš viršaus.

Tik vieną dieną, ~~apie~~ buvo kai liepos mėnesio ~~vidury~~ bene 22 diena, jau popiet, viskas nutilo: visos

rių dalys pasibrauké. Laukiam, kas čia bus? Rodos, buvo pas mane klierikas Dočeris. Seserį jau ankščiau išsiundiam į Rusijos gilumą, bene į Maskvą pas Kolupaikus. Sėdim stiklinėje klebonijos verandoje prieš vinkelį ir prieš b-čią, tik žiūrim, pro klebonijos galą lenda ragumtais kiveriais vokiečių kareiviai, - ir tarp visais kiemais į Užrių gatvę, matyt atsilinkę Apaščios slėniu. Ir tuo pačiu metu, kiek tik arklys šoka, lendžiasi Užrių gatve į mūsų pusę ką tik rusų kazokai. Vienas - vinkele pro aną galą b-čios nulėkė Nausargyčes gatve į ~~mišk~~ kapus ir į mišką, gi kitas, nesusiorientavęs, lėkė tiesiai gatve į reformatų b-čią, kur jam priešais išėjo jau vokiečių kareiviai. Mestėsi atgal, norėjį pasukti į kairę Nausargyčės gatve, - jis ta pačia Užrių gatve pasileido atgal, kai jau ji pilna buvo vokiečių. Šie iš parkos, net priklaupdami, ėmė į jį šaudyti ir vidury miestelio nudėjo, - jis čia pat krito ir mirė. Tai ir buvo kraujo krikštas Radviliškiui.

Ir prasidėjo mums vokiečių okupacija. Jie užgulėjo visas miestelis. Pas mane apsigyveno jo komendantas, užėmęs sesers kambarį. Kareivai prancūzai ir utėles rinkosi nuo savęs plikai nusivilkę sode: matyt, kokį vargą yra vargę. Bet šiaip laikėsi gana ramiai: kas, knygą ar laikraštį pasiėmęs, sode ant ~~atvertę~~ žolės atsivertęs, skaitė, kiti būrelin sustoję gana sutartinai sau dainavo. Arklydę ir tvartus užėmė arkliais, taippat daržinėlę, kur žemėse buvau užkasęs savo varinius indus. Sode po obele buvau įkasęs kiek sidabrinių reiklių, kurių po karui 1918 m. vos beradau. Iš pradžiom su vokiečiais gyventi: Karė kaip karė. Iš klėties išvežė keletą pūrų avižų. Vieną dieną, paėmusiems mano bričkelę, išvažiavo ir jį nebegrąžino. Kieme džiūvo didelė krūva ąžuolinių, uosinių ir kitokių lentų, - tik žiūriu, vieną rytą - nei vienos nebėra, visos pražuvo. Pasirodo, vokiečiai darėsi sau kokią tai kilbą čia pat parapijoje per

~~per~~ Apaščios ir tam tas lentas pasiėmė. Kreipimos dėl jų į o. Komendantą, tas man atsakė; girdi, po karo bus Komisija, kuri viską įvertins ir atlygins. Tik jokios Komisijos nesulaukėm, ir niekas man už mano brangias lentas neatlygino: bet okupacijos vokiečiai dar daugiau turto išgabeno iš Lietuvos, ir kurį Lietuvai neatsilygino. O su tuo komendantu tai buvo, kadangi jis ėmė lysti į virtuvę ir kabinėtis prie tarnaitės vyrėjos. O apylinkėje sklido gandas apie vokiečių dar bjauresnius darbus. Sode vokiečiai ir nešnaudė: ėmė kapinėti bites; tik tą darė gana kultūringai; - pačių bičių nenaikino. Ši kaimelis man vėl grįžo mūsai, tai tie medaus nešojomis nesirūpino: uždegę šiaudus giriesi mo jų ir pačius avilius padegė: kitus radau net Apaščios klonyje sumestus ir išteštintus ir apdegintus. Žička pasirodė abiejų tautų charakteris: vokietis ima vaisius, bet patres medžio nenaikina, o rusas negalvoja kas bus rytoj: jis mardo patį šaltinį:

kuras griovėjas.

Vieną dieną dviračiais atvyko visa kuopa; o automobilis prieš buvo kaip štabas. Suėjo į šventorių, pavalgė, pailsėjo; vienas iš jų, išsitraukęs iš automobilio armoniką, pagrojo; o paskui keletis ir visi išvyko kažkokiam tai žygiui į rytus Nemuno klonin. Bet naktį vėl grįžo, ką tai atlikę, tik rodos, kelių draugų netekę. – Mano draugas, klier. Jul. Lačevis tuo tarpu važiavo ir perbėgo į rusų pusę.

Rusai stovėjo kiopau už miestelio. Jų štabas buvo bene Pučkalnėdoje. Žmonės paskui pasakojo, kad jie, pučkalniečiai, siūlėsi rusams tarp išversti rusus, kad jie galės Kadališkio vokiečius suimti. Bet rusai nepaklausė: gal bijojo klastos. Praėjo trys dienos. Rusai, matyt, gavę paramos, ėmė atakuoti Kadališkį. Iš pradžių girdėjosi tik atskiri šautuvų šūviai, kur būt, žvalgų, o paskui pasigirdo ir patrankų šūviai. Mūsų vokiečiai mus įspėjo, kad lystume į apkasus. Apkasų patys neturėjome, tai, (Klebonija paliko tuščia,) subėgome į reformatų mūro klebonijos rūsį. ~~par~~ Suėjo čion ir ~~...~~ reformatų klebonas past. Šepetys su šeimyna (žmoną jis išsiuntė į Rusijos anksčiau) ir dar

kai kas iš mierelio. Ir praūžėjo mūsų. Ant mūsų galvų, matyt, reform. klebonijos aukštė, klegeno kulkosvaidis; o aplinkui jų buvo daugiau. Iš abiejų pusių ~~tarškėjo~~ ūmdėjo patrankų šūviai, be to, kaip vėtros kostai, šaudymo ~~tarškėjimas~~ be perstogės tarškėjo, ir padarė toks pragaras, kad, rodos, nieko dangus ir žemė maišos ir nieko gyvo viršuj nebeliks. Gali sau įsivaizduoti koks pragaras darosi, kur patrankų veikia šimtai, kai čia jų tebuvo tik po vieną baterėją iš kiekvienos pusės. Tik išgirsime tuoj, paskui zvimbimą per galvas, o paskui jis, šovinys, sprogsta: ar tai granata, ar šrapnelis, viską aplinkui apipildamas kulkų lietumi.

Vokiečiai neišlaikė ir ėmė bėgti. Pro mūsų rūsio langelį aukštai pamatėm, kaip kits po kito jie bėgo kiemu Apaščion pusėn. Kiek palaukus, išgirdom kieme ir rusų kalbą: nudžiūgome, vadinas, išvaduoti esame. Laukiame, kada galėsime išeiti. Girdime ir žingsnius. Kareivis, priėjęs prie lango, ėmė šaudyti į mūsų rūsį. Čia jau nebe juokai. Ėmėme šaukti,

kad čia savi, bet kareiviai, manydami, kad čia parapijoje vokiečiai, vyžiūna ir vyžiūna. Mes susispaudome prie sienos po langeliu ir rėkiame, kad nustotų šauti. Tik kada-nekada nustoja ir sušunka: Vychodite! Išeiname, bet ir tada kareiviai dar netiki mums: „Niet, eto pereodietyje niemcy," sako. Išvis kareiviai negali nusiraminti. Tik kada moterys atnešė jiems valgių, tada nurimo ir ėmė pasakoti mūšio eigą. – Aš visą šį mūšį esu aprašęs „Rygos Garse" 1915 metų (o gal 1916 m.)

Grįžtu į savo kleboniją: vaizdas liūdnas. Šrapnelio įėjo pataikyta ne vieną kartą: stogas vietomis su didelėmis skylėmis, verandoje (žmogaus aukštumo) švenč. Jėzaus Širdies terakotos statula sudaužyta, langai išbirę. Čia pat, kaip paskui paaiškėjo, buvo užmuštas vienas vokiečių kareivis. Kabinete rašomasis stalas išlaužtas ir išmušti pinigai; – ne kiek jų čia ir tebuvo, – vieni variokai. Bet ir tai charakteringa, kad ir vokiečiai plėšė. Veiklausiai bus tai darbas ano paties čia užmuštojo kareivio darbas, kurį draugai čia pat prieš verandą gėlyne ir palaidojo, įdėję lentinį kryžių

su užrašu: Adolf Langmann – ruhe sanft im fremden Lande. Ant kryžiaus skersmio užmauta velionies kepurė. Krito vokiečių ir daugiau. Bet ypač buvo liūdna žiūrėti, kai ~~su~~ Radviliškio kapinėse, reformatų pusės kertėje, iškasė didelę duobę ir ten suguldė 18 rygiškių kareivių, be grabų, sutalpo juos su milinėmis ir užkasė. Ir klausiau save, esą stovėdamas: iš kur (kaip ir mano brolelis) jie galvas padėjo, tie vyrai; atvyko gal but iš anapus Valgos? Varo, tiesa, vokiečius, bet patys ar ne okupantai svetimų žemių ir tautų?

Radviliškio vadovatoju buvo gen. S. Žukauskas. Radviliškėnai tam vadovatojui reiškė savo dėkingumą. Kai ėjo čion vokiečiai, mes jų širdies gilumoje laukėme; viena, jie vadavo mus, mūsų krašto iš ilgų metų okupantų rusų, antra, kad žengė čion, gal nors ir okupantai, bet kultūringi. Bet kada pabuvome nors tik ir kelias dienas, po vokiečiais, pamatėme, kad jie nėra mūsų krašto vaduotojai: tarp pat plėšia, išnaudoja ir, palikę krašte, spaus mus labiau negu rusai: Nuomonės

pasikeitė.

Kadangi klebonijos stogas buvo nušaudytas, o vietom ir lubos buvo pralaužtos, pasidarė sunku bepalikti pačioje klebonijoje. Be to, kadangi Radviliškis atsidūrė pryšakinėje kovos linijoje, mūsų namus užplūdo kariai. Ieškodamas ramybės, su savo tarnaite, nes mes tik du belikome klebonijoje, pasikinkėm arklį į norelę, prisidėjom valgymo ir su karvėmis ir su paršais nuvažiavome į Margeniškį, už 4 km nuo Radviliškio pas p. Joną Valiūlį, miške. Iš čia kasdien rytais važiuodavau į Radviliškį Mišių laikyti. Ir kas kartą klebonijoje ~~matydavau~~ rasdavau vis didesnę netvarką: kareiviai visur landžiojo, viską vertė,
Rusai kitus mano ratus pasiėmė ir nebegrąžino.
ėmė drabužius, knygas plėšė. Pusryčio kartais užeidavau pas rusų karininkus, kurie dėkui neatsakydavo man duonos kąsnio. Jie buvo susimetę į buv. vaistinę, mat vaistininkas Jakobovskis su žmona jau anksčiau išvyko iš Radviliškio į Rusiją ~~ir~~ į Kazanę, kur, rodos, ir mirė, nes Radviliškin daugiau nebegrįžo.

Geresnei ypač savo knygyno apsaugai aš jį, taippat ir baldus, pernešiau į bažnyčią

ir sudėjau ir bobinčiuje ir zakristijoje. Pagaliau toks gyvenimas įkyrėjo. Frontas nesikeitė. Prieš pirmą vokiečių užėjimą parapijiečius raginau pasilikti vietoje ir nebėgti, skelbdamas vokiečių kultūringumą. Ir žmonės nebėgo, jei bent pavieniai asmenys. Bet pabuvę po vokiečiais, nuomonė apie juos pasikeitė, juos išgąsdino. Latviai net taip kalbėjo: „jie, girdi, savo kultūrą paliko namie, vadinas, čion atėjo be kultūros." Ir žmonės pradėjo svyruoti ir ėmė pasekti ūmpio latviais. Kiek tik buvo arčiau vokiečių linijos, maždaug nuo Legaslių, Sodeliškio, Sursto pakilo bėgti, kaip ir latviai, su visa manta; ištuštėjo ištisi sodžiai. Žinoma, tai buvo didelė klaida ir nelaimė. Bėgo netoliausiai, — į Vidžemę už Daugavos.

Aš tuo tarpu nutariau bent pasilsėti nuo karo triukšmo ir tam nuvykti į Peterburgą pas brolį inž. Joną. Tiesa, dar kol kas, Tenbergo kunigams drauge su savo parapijiečiais pasišalinus, būdavau vežamas pas ligonis į Kuršą, net toli už keliolika km.

Ypač man rūpėjo, kad mano dainų ir giesmių ~~gaidų~~ gaidos nežūtų; todėl pasiėmiau drauge su savim, kad nors galėčiau tą rinkinį bent pas brolį, toli nuo fronto palikti. Pasiėmiau ir kailinius dėl viso ko. O drabužių didumą sudėjau į didelę skrynią ir nugabenau į tą patį Margeniškį, dar ir dalį tautosakos. Deja, apsirikau: Ir toji manta beveik visa ir, kas man skaudžiausia, tautosakos dalis žuvo; žuvo nebeatgautinai, nes senieji žmonės, kaip rudens lapai nuo medžių, vargo dienomis labiau skyrėsi su šiuo pasauliu.

Pro Tauerkalnį, ~~ir~~ Kreicburgą ir Velikiję iki pasiekiau Peterburgą. Kelionė buvo labai varginga, be galo nuvargau, bekilodamas sunkią, nes didelę iš fanieros dėžę, prikrautą mano ~~savo~~ gėrybės. Pabuvau savaitę, bet ėmiau nerimauti, kad nebegalėsiu grįžti namo, ir išskubinau pro Rygą atgalios Lietuvą. Bet Rygoje sužinojau, kad vokiečiai vėl Radviliškį užėmė ir pasistūmėjo tolyn. Nieko man nebeliko, kaip pasilikti Rygoje. Buvo bene Žolinės šventė. Rusai, traukdamiesi iš Radviliškio, abi Radviliškio bažnyčias susprogdino ir sudegino. [illegible] sudegė mano biblioteka ir daiktai

žuvo. Kas dar buvo likę kieme ir klebonijoje, žmonės, iš toliau atvykę, išgrobstė ir išvežiojo. Aš jau buvau klebonas, 20 metų kunigavęs, kurto daiktais nematau [illegible], - ir visas tas žuvo. Ypač gaila didelės mano bibliotekos, kurioj tarp kitų buvo visi „Draugijos" komplektai, daug knygų vokiečių kalboj, bet ypač lituanistikos. Ką šiandiena iš knygų turiu, - visa tai jau po karo įsigyta. Turėjau nemažai ir paveikslų, ypač dailininko Zykaus Pranio piešinių, - visi žuvo. Žuvo taip pat jo piestos dekoracijos ir uždanga mūsų teatrams statyti, kurios buvo sudrautos klebonijos daržinėje.

Rygoje

Vykau į „Rygos Balso" redakciją, kur dirbo kun. prozapas Ustinas, redaktorius, ir kun. prozapas J. Tumas-Vaižgantas, bendradarbis. Jis kartu buvo ir tremtiniams šelpti Komiteto pirmininkas, kurio raštinė buvo irgi „Rygos Balso" redakcijoje, Elizabetės g. 24 nr. Čia ir apsigyvenau, nakvodamas redakcijos kušetėje. Apsitarnaudavo, čia pat daugiau gyvenusių, bet savaitės ištisas. Už sienos buvo Narkevičiaus spaustuvė, kuri spausdino „Rygos Balsą". Dar ir šiandien girdžiu ~~man dunda~~ ausyse monotonišką ir ritmišką spaustuvės mašinų dundėjimą.

Abiejų minėtųjų kunigų prozapų buvau įtrauktas į jų dirbamą darbą: į „Rygos Balso" bendradarbiavimą ir į Tremtinių šelpimo Komitetą. „Rygos Balsan" esu parašęs keletą straipsnių, pasirašydamas dažniausia A. Sab. Kartą į redakciją užėjęs cenzorius, latvis, sakėsi, gėrėjęsis kaikuriais tais straipsniais. Vėliau, apie Kalėdas, ištisą eilę straipsnių parašiau iš savo kelionės po Vidžemę, laikant ten esamiems katalikams tremtiniams pamaldas. Paskui iš Peterburgo ir Suomijos daug žinių į R. B. pasiunčiau: jei

tuos straipsnius į vieną vietą suriškčiau, pasidarytų stačiai monografija apie Suomiją. Taip pat jame, R. Garse, buvo atspausdinta nemaža ir mano eilėraščių. Čia taip pat kone baigiau „Radviliškype pradedą, didesnį rašinį „Savo kelių".

Kiek vėliau kun. Tumas buvo pašauktas į Peterburgą reikalų vedėju į visos Rusijos Tremtiniam šelpti Komitetą, kurio pirmininku buvo, rodos, Mart. Yčas, o valdyboje St. Šilingas. Tada Rygos Komitetas mane pakvietė Tumo vieton pirmininku. ~~Ir dirbau aš~~ Atsisveikinant Tumui padarėme „R. Garso" salėje išleistuvių vakarienę su nuoširdžiomis kalbomis. Ir dirbau aš jame ligi 1916 m., rodos, vasario mėnesiui. Pabėgėlių skaičius vis didėjo ir darbo daugėjo, o patirimo juos organizuoti nebuvo taip. Gerai kad dar padėjo Komiteto nariai, kaip Žiedelis, Vronievskis, Prebalgas, seni rygiečiai. Kartą iš Rygos teko vykti į Peterburgą kaip delegatas į Pabėg. bei Tremtiniams Š. Komiteto visos Rusijos skyrių delegatų suvažiavimą.

Per Kalėdas sutariau vykti į Vidžemę laikyti pamaldų tremtiniams. Su leidimais patrontoje — o Ryga buvo pačiam fronte — buvo nelengva. Bet ten veikė ~~dirbo~~ organizacija, vadinama

Sievero-Zapadnaja pomošč, kurioje dirbo daugiausia Lietuvos dvarininkai: Kazakauskas, Kognoveckis ir kiti tokie. Jie man ir išduodavo tokius leidimus. Su jais aš ir išvažinėjau visą Vidžemę: aplankiau Siguldą, Cėsis (Venden), Valmierą, Lygatne, Valką, Verro, Alukną (Marienburg) Vec-Piebalgą. Tai buvo įdomus važinėjimas. Pamaldoms rengti būdavo visokiausios patalpos. Su kokiu džiaugsmu mūsų katalikai, lietuviai sutikdavo kunigą tokiose sąlygose: jis dar neišlemis ištremime. Toje kelionėje sutikau gal pusę savo parapijos. Šių tremtinių lankymą aš esu aprašęs daugelyje straipsnių „Rygos Garse".

Įdomios buvo Kūčios (1915 m.). Jos vyko Vendene (Cėsyse), o suorganizavo toji pati Sieveropomošč, ~~kur~~ prie stalo susėdo keliolika vien vyrų, tos organizacijos narių. Jaudinanti tai aperga laužyti Kalėdų šv. pyragą svetimame krašte ir tokiose nepaprastose aplinkybėse. O vakarienę taisė ir nepaprastas virėjas: latvis, kurio tėvas prancūzas, o motina irgi kokios tai neaiškios tautybės. Ant rytojaus, Kalėdų 1 dieną, atlaikiau ten pat šv. Mišias.

Visą laiką važinėjau, ir dar nemokamai, su Sievero-pomoščės leidimais, bet vieną kartą traukinio komendantas

prikabino, ir, kaip įtartina, Valmieros stoty išsodino ir su palydovu nugabeno į Komendantūrą. Laimei ten radau pažįstamą, raštinėje, kuris padėjo išaiškinti mano asmenį ir kur gavau leidimą laisvai grįžti į Rygą.

Dar pasakysiu, kad toje kelionėje, dygatrėje, kur iš seno yra popierio fabrikas ir kur jo didelėse patalpose gavo vietą daugelis tremtinių, turėjau progos pamatyti tą fabriką ir visą popierio dirbimo procedūrą.

Bet pagaliau įkyrėjo man Tremtinių Komiteto darbas, rodos, įvyko reorganizacija, ir aš, tuo pasinaudodamas, atsipalaidavau nuo, perdavęs pirmininkavimą praktiškam kun. Jonui Latvini, kurs ką tik atsikėlė iš ligos, pergyvenęs apendicito operaciją. Komitetas labai nuoširdžiai su manim atsisveikino ir įteikė atminčiai brangų albumą. Ir aš, rodos, vasario (1916) mėnesy išvykau į Peterburgą. Man ypač rūpėjo rūpėti atspausdinti mano kanklės gaidų rinkinį, nes vis bijojau, kad karo ~~suiru~~ sūkury tas brangus tautai turtas gali žūti.

Peterburge apsistojau pas brolį Joną, inžinierį, kuris tarnavo Nikolajaus geležinkely. Gyveno kampe Nevos prospekto ir Ligovkos, prie Znamenskos aikštės. Taigi turėjau progos pažinti Rusijos sostinę. Keletą kartų buvau operoje ir Marijos ir Liaudies namų teatruose. Keletą kartų brolis nuvedė ir į operetes, bet aš jų nepamėgau: koks seklus ir nuobodus turinys! Net patys artistai žiovaudavo.

Buvau nuolatinis svečias Baskovo skersgatvy, kur mūsų didysis Tremtinių Komitetas turėjo savo raštinę. Tai buvo tikra ministerija su daugeliu tarnautojų. Ag ir vertėsi milijoninėmis sumomis. Iš tiesų, tas Komitetas buvo mums gera mokykla, iš kurios išėjo pirmieji organizatoriai nepriklausomos ~~Lietuvos valstybės~~. Jis buvo plačiai išsišakojęs: apėmė visą Rusiją. Jis turėjo savo gimnazijas, o kiek prieglaudų! Rėmė ir kultūros darbus. Buvo gi ir lietuvių kalbos kursai čia pat Peterburge, kur dėstė velionis prof. Kaz. Būga, kuriuos ir aš dar nors retkarčiais lankiau. Turėdamas tai galvoj ėjiau teirautis, ar neatspausdintų man mano gaidų rinkinio. Sumanymą

Komiteto pasiųstas kartą lankiaus Gatčinoje ir ten pamaldas laikiau.

mielai žadėjo paremti užsimojimą mano bičiulis kun. Tumas. Padaviau prašymą, ir Komitetas sutiko. Tarp kitų jį parėmė ir Komiteto generalinis revizorius, ar kitaip vadinamas, dabar velionis, Myk. Šleževičius.

Ėmiau ieškoti spaustuvės. Peterburge neatradau spaustuvės, kuri rinktų ~~gaidas~~ natas, o buvo, kaip toji Peterburgo garsioji natų leidėja, Jurgensono, firma, kuri natas spaudino atatinkamomis klišėmis. Tas man nepatiko ir be to pasirodė labai brangu. Atsiminiau Suomiją, Helsinkį, kur gyveno mano bičiulis prof. Niemi. Lyg apsirūpindamas [illegible] tenai, gavęs Komiteto komandiruotę, nuvykau į Helsinkį. Prof. Niemi, kartu daug spaudinęs knygų, palaikė ankštus ryšius su Suomių Literatūros dr-jos spaustuve ir mane ten nuvedė. Toji sena ir rimta spaustuvė mielai apsiėmė surinkti mano rinkinį. Be to pranešė, kad pas juos dar esąs tam tikras kiekis, bet gal jau paskutinis, skudurinio popierio, kas labai svarbu tokiam monumentaliam leidiniui, kaip tas mano gaidų rinkinys. su apytikre

sumąstą grįžtau Peterburgan, kuri pasirodė kurkas prastesnė ir visais atžvilgiais skurdesnė už peterburgiškę. Komitetas jį priėmė ir pasiuntė jį man. Ir ėmiau rengti spaudai rankraštį. Dėl viso ko buvau jį nunešęs pas a.a. Ė. Samajevą, (bet gal tai buvo 1915 m. rugpjūčio mėnesį, ~~vertimą 1913 metais, keliaudamas po Peterburgą ir Suomiją,~~ – dabar nebeatsimenu), bet jis, smulkmenis, nuo sutartinių nesuprato: jam pasirodė, kad blogai užrašyta. Bet tuojau jam atsiųsdamas spėdamas ~~Alex~~ ingi mano brolį, ir drauge ~~su~~ užrašinėjęs su manim ~~Ar~~ bitėmose tas gaidas, mane suramino ir ragino darbą varyti toliau. O tekstą taisydamas patariamas ir padedamas prof. K. Būgos. Atsimenu, kartą, Did. šeštadienį, ilgokai pas jį užtrukau. Išeinu, gi, kaip jau prieš Velykų šventes, tramvajai nebeina. O Būga gyveno Na Peterburgskoj storone, Vvedenskaja gatvėje. Ir turėjau eiti pėsčias iki Znamenskos aikštės. Ir ėjau pusantros valandos. O juk tai vis dar tik miesto centras: tada supratau, koks didelis miestas Peterburgas.

Ir po Velykų švenčių (1916) turėjau su savo ramentėčiu išvykti į Helsinkį. Labai džiaugiaus, kad teks ilgesnį laiką pagyventi kultūringoj šaly, ramiame mieste, prie mylimo darbo.

Helsinkyje

Helsinkyje iš karto apsistojau klebonijoje pas kun. Kleboną Severiną Turosienskį, lenką, kilme iš Pinsko. Jis mokėjo ~~tik~~ ir švediškai. Pas jį gyveno ~~tė~~ abu tėvai, seno ir brolis gimnazistas. Ponia Turosienskienė buvo pikto būdo moteris. Helsinkio katalikų b-čia labai gražioje vietoje, Brunsparke (Kaivopuisto), ant uolos pastatyta, gotiška, nedidukė, bet labai švari. Mat kas šeštadienis ateidavo dvi konvertitės, viena Esterė Stenrotaitė, švedė, kita, bene Lindaitė, pavardės gerai nebeatmenu, rygietė, gal latvė; ir visą b-čią išvalydavo, iššluostydavo, sutvarkydavo altorius ir kas savaitę naujų gėlių pastatydavo altoriuose, net ir žiemą, nes čia Helsinky žmonės gėles labai mėgsta, užtat tiek čia gėlių krautuvių. – Taigi, kas tai reiškia moters ranka, – tai ne zakristijono. Klebonija ir miniatiūrinė, bet daugiau kambarėlių turinti. Vasarą pas kun. Turosienskį atvykdavo vasaroti du jo draugai kunigai: Falkovskis, homo Dei, ir Šveinze (bene kun. seminarijos prof.), gimnazijos kapelionas, lenkas gorinistas, kuris jau ne lenkiškos kilmės, labai rūpinęsis savo išvaizda.

Nepatogu buvo visą laiką pasilikti klebonijoje, todėl, kun. Klebono patariamas, persikėliau pas vieną lenką, miesto dalyje – Skatudene. Tačiau

krepsniekeny prof. Niemi pasiūlė mane apsigyventi pas jį, jo viloje užmiesty Oulunkyläje (Åggelby), kur kone kas valandą eina traukiniai. Ir čia aš gaž tą mielą savo bičiulišką pragyvenau visą laiką, kol išvykau iš Suomijos 1917. XII. 31. Jis gyveno su žmona ir dviem sūnumis, Osmo kokių 13 metų ir Turo 11 m. Gyveno savo gana erdvioje viloje, išilgai nuo stoties, 5 minučių ėjimo, su vaiskrūmių ir vaismedžių, dar jaunų, sodelio, tylioj, ramioj vietoj. Aš gyvenau, kaip pas mus sakoma, salkoje, gana erdvioje kambaryje. Taip pat ir maitinaus ten pat. Už visa tą p. prof. ėmė minimalį mokestį: buvau jų namuose kaip savo žmogus. Kaip pas padorių žmonių, viloje rūsyje buvo savo pirtis su skalbykla.

Ir prasidėjo mano „Sarašų" spausdinimas. Korektūras daviau bent dvi. Bet niekuomet buvo pirtyje, ir didelio vargo neturėjau. Prof. Niemi buvo man nuolatinis patarėju, kad knyga būtų ir tiškamos išvaizdos, parinkdamas šriftą. Turėjau pridėti ir vitišstracijų (muzikos grandžių). Susižiekiau su dailininku Varnu, ~~ir jis man tą išstra~~ nurodinėjau ruoštraukas, ir jis man ~~padarė~~ tų iliustracijų stilizacijas.

Bet pati korektūra nekėlė man viso laiko. Liuoslaikiu ėmiau domėtis suomių ema

Apie šį „Gaidą" reikėjo painformuoti ir platusis pasaulis, todėl reikėjo įdėti pagalbą kurioje nors vakarų Europos kalboje. Reikėjo rinktis sąjunginiukų kalbą, ir pasirinkau prancūzų. Tą darbą atliko Peterburge gyvenantis mūsų draugininkas Kelnis Gužauskas, reformatas. O prancūzų kalbos korektūrą priėmėjo ėra pat Helsinky gyvenanti p-lė Esteri Stenrothaitė švedė. ~~Tam Gaidą~~ Karinių gaidų tempui nustatyti buvau pritraukęs ~~ka~~ vietos, Kat. b-čios, vargonininką, kuris, pasirodo, buvo vokietis. Jis ėra B-je turėjo neblogą chorą.

Kalevala ir ėmiau jį skaityti vokiečių Schiefnerio vertime. Be to tuo pačiu metu, stebėdamas suomių gyvenimą, stengiaus apie jį painformuoti savo tautiečius, nes mačiau, kad Suomija gali būti mums lietuviams labai naudingu pavyzdžiu. Tokių straipsnių daugiausia patekdavo į Rygos Garsą.

Be to, padėjęs dar Radvilišky savo dramą „Kada rožės žydi" rašiau toliau ir, ją baigęs, pasiunčiau net Tumui į Peterburgą pacenzuruoti. Jis, kaikur pataręs pataisyti, patį rašinį labai pagyrė. Man tai teikė drąsos toliau dirbti: „Kada rožės žydi" pabaigęs, ėmiau rašyti „Pamėkai", kurios, rodos, ir jau Radvilišky buvau sumanęs. Be to baigiau ~~rašiau~~ ~~toliau~~ tvirtinti savo didesnę poemą „Savo keliu", kurioje gal kai kas ir pastebės suomių Kalevalos įtaką, pav. kad ir kalant kanklių stygas. Ir vis tuo pačiu metu, gaudamas daug įspūdžių naujose gyvenimo sąlygose, parašiau nemaža eilėraščių, kurių keletą esu pasiuntęs „Rygos Garsui", o daugumas dar ir dabar tebėra rankraštyje.

Vykdamas į Suomiją, tikėjaus, kaip ir daugelis kitų, kad karas veikiai baigsis, ir aš, „Sarčių" spausdinimą baigęs, galėsiu vėl grįžti namo Lietuvon. Tačiau mėnuo bėgo po mėnesio, o karo galo dar nebuvo matyti. Širdį jau ėmė graužti ir tėvynės pasiilgimas. Bet nieko nepadarysi: reikia kantriai laukti. O grįžtant tėvynėn, reiktų jai ką nors gera, naudinga parvežti. Susipažinęs su Kalevala, nutariau bent kelias, ypač būdingas, giesmes iš jos išversti. Jau šiek tiek buvau prisiklausęs suomių kalbos, nors jos mokytis ir nemaniau: ir kam ji, dariau sau: grįšiu ir namo ir viską užmiršiu. Su profesoriumi kalbėdavau lietuviškai, su ponia vokiškai, ir taip nesijausdavau (Ir šiaip su visais inteligentais, net ponioms, galima buvo susikalbėti vokiškai) reikalo mokėti suomiškai. Bet dabar to labai gailiuos, numanydamas, kad man teks ilgą laiką būti lyg tarpininku kultūros sutype tarp Suomijos ir Lietuvos. Ir tokiuo būdu kalbėti suomiškai taip ir neišmokau, nors raštą ir suprantu.

Kalevalos vertimą turėjau ir vokišką ir rusišką, bet pamačiąs jų didelį skirtumą:

vokiškas vertimas buvo beveik žodis žodin, kai tuotarpu rusiškas - labai laisvas. Tai privertė mane žvelgti ir į originalą. Kalevalos sakiniai trumpi, nedikti, tačiau kad šino atžvilgiu sunkesnių nesusidūriau, bet kas ypač jos supratimą apsunkina, tai seni, gyvoj kalboj nebevartojami žodžiai, ir be to daugumoje imti iš Karelos tarmės, nes Kalevala Lönnrotho daugiausia sudurstyta iš giesmių rusiškų rytų ir šiaurės Suomijoje, Karelioje. Be to, kadangi tradicinė senovinė suomių poezija reikalauja aliteracijos ir paralelizmo, tai tinkamai ogvoskai pareikšti daužnai imami sinonimai, žodžiai tik labai iš tolo turintieji ryšį su tikruoju daikto (ar veiksmo) pavadinimu. Bet čia, mano laimei, turėjau tinkamų kompetentingų patarėjų, ir čia pat namie, būtent prof. Niemi, kuris ir pats yra rinkęs savo tautos dainas Karelioje ir visą savo amželį daugiausia ~~tautoje~~ darbavęsis suomių dainų srityje. Beverčiant, vieno žodžio, kurio jokiame žodyne nerasi, eini pas profesorių, ir jis man žodžio reikšmę aiškiai išdėsto. Daužniausiai

būdavo taip: susižymim nesuprantamas vietas ir, eidami pietų, ar vakarienės, sueinam kartu, o po valgio - aiškinamės. Ir nė kiek vienas suomis Kalevalos retus žodžius supranta.

Man pasirodė įdomiausiomis savo tikrai suomiškomis hiperbolomis ir iškilmingais giesmės 3, 20 ir paskiau 50-ji. Taip jas iš eilės visų pirma ir išverčiau. Bet ką gi? vokietis vis neatsitraukia, — grįžti negalima, taikos nėra. Ir nusprendžiau tada imtis viso epo nuo pradžios ligi galo. Ir taip, pradėjęs rudenį 1916 metų, visus 1917 metus ir dirbau. O dirbau kasdieną nuo ryto iki vakaro: tai tikras katorgos darbas: šitokį darbą galima dirbti tik kalėjime, ~~kada~~ nes darbe užmiršti visą pasaulyje ir tavo ištrėmimą. Tuo darbas ir palaimingas dirbančiam ir naudingas visuomenei.

Tik šventą dieną visai nedirbdavau: tikrai tai buvo man poilsio diena. O ją praleisdavau taip. Iš ryto vykdavau į Helsinkio miestą, ten laikydavau Mišias, kartais tekdavo ir išpažinčių paklausyti, ir sakydavau lietuvių kolonijai lietuviškus

Tik pavakary išeidavau į vilos apylinkes, o ji labai graži. Čia pat miškas ir jame apvalus stadijonas, kur retkarčiais buvo daromos lenktynės, net ir arklių. Toliau kiek Vantos platoka upė su mediniu tiltu. Upė, perkirtus geležinkelį, pasiekia uolos kalną, ~~kur~~ pro kurį prasiveržia ir sudaro krioklį. Ši vieta ypač graži: retom pušelėm ištįsęs granito kalnas, kuriame pastatytas, bene tramplynu vadinamas, bokštas šokti su slydėmis, o ir šiaip pasidairyti po plačią apylinkę. Daug valandų esu šiame kalne praleidęs, ypač grožėdamasis tik Suomijoj matomais tokiais ilgais saulėlydžiais. Ir čia Vanta veikiai pasiekia jūros įlanką, kurioje pradžioje buvo įsteigtas Helsinkio miestas, užtat ši vieta ir vadinasi Vanha Kaupunki - Senasis Miestas. Kiek į šiaurę nuo Oulunkylä's didelis uolynas, pušimis apaugęs, kur rusai rengė, ~~nut~~ sprogdinami uolą, apkasus. O toliau platus Vantos upės klonis su ūkininkų nameliais jame. Čia ir tai ir teko pažinti Suomijos žemės paviršių. Perdėm plika uola, nuo kurios ledų gadynėje ledai nuplėšė visą minkštą žemę: ji tik pasilikusi tarp tų uolynų ir ji tik čia dirbama. Uolose auga retos pušelės, šiaip tarp įsikabinusios į mažiausio uolos plyšius, kur įnešta puvančios žemės. Pati uola ~~visai~~ vietom lygi, bet dažniausiai suaižėjusi, sutrupėjusi, ~~atskirų~~ vietos akmenų, didelių ir mažų, taip kad per juos jokio susisiekimo ratais negali būti. Užtat suomių ratai - dviračiai, mat jais lengviau pralysti pro akmenis. Keliai turėjo būti padaryti su vargu: sprogdinant uolas ir vežiojant žvyro: o jo netrūksta, tai ir keliai geri. Viskas apaugę miškais. Pakilęs kurion nors aukštumon, nieko kito nematai; kaip tik mišką ir tarp jo blizgant ežerus. Tų ežerų apie 60 tūkstančių. Kiti jų po 100 km ilgumo. Taip, tokioje žemėje gali gintis nuo užpuolimų.

pamokslus. Vėliau sekė susipažinti ir su latviais, taip pat nemaža buvo latgaliečių katalikų, - kuri aš ir pirmą kartą išgirdau sakyti latviškus pamokslus. O po pamaldų - einu pas savo tautiečius Petronius. Inž. Petras Petronis tarnavo rusų laivyne laive „Technikas", taip pat kaip ir inž. Viktoras Reklaitis - kitame laive. Petronio žmona, Graužinytė Ona, (veikėjo ir) vilniečio turtuolio Graužinio duktė, solistė dainininkė, su savo mažamečiais vaikais gyveno čia pat mieste. Prie jų gyveno dar ir p. Petronienės sesuo Emilija ir gimnazistė Alena ~~Št-~~ Aleknaitė, dr. Alekno sesuo. ~~žinomoji~~ Per tas šventes ~~šventinis~~ atostogomis atvažiuodavo pas jaunesniąją šeimos narį, brolis Kazimieras, seserys ~~Veronika~~ Helena ir Aldona ir sesers duktė Emilija Valeišaitė. Neabejotinai, kad tokie namai tai buvo Lietuvos salelė: pilna brangiausio tiek daug jausmų. Ir susibičiuliavau aš su tais namais ir lyg pasidariau tos šeimos - Graužinių Petronių - narys. Ir tokį bičiulystė nenutrūko ligi šiai dienai.

Valgom lietuviškus gautus pietus, o paskui būtinai ~~sustatom~~ kur už miesto. O iškylos vietų Helsinkių - begalės. Į mūsų kompanijas dažnai prisidėdavo

ir kiti lietuviai. Pamirštinas Albertas Marganavičius, jau seniau Helsinky gyventojas, turėjo savo skalbyklos įmonę, kuri, matyt, jam duodavo nemažą pelno. Tai Karštas lietuvis patriotas, kuris šiaip dimai ten neoficialiai Lietuvai atstovaujas. Toliau, Povilas Pilkauskas kontoristas ir Petras Šatas technikas, tarnaujantieji rusų kariškose įstaigose. /¹.

Buvo Helsinky ir daugiau lietuvių. Tai daugiausia tarnaujantieji čia rusų kariuomenėje, o jų kai vedusieji vietines, švedes ar suomes, žmonas. Bet kadangi jų vaikai jau buvo nutautę, tai ir šeimos daugiau laikėsi vietos visuomenės. Buvo ir gerai pasiturinčių. Pasirodo, lietuviai, moka verstis. Jų keletas buvo restoranų laikytojai ir gerai pralobo, kaip tokis Valantis, buvo prekybininkų - Šalinis, Pinkevičius, Žukas, amatininkai - Stuoka, Patoekis ir kiti. Tai jau vietiniai gyventojai. Ši karo metu tai čia gana daug gyveno ir paskirių žmonių su šeimomis, daugiausia tarnaujantieji rusų kariuomenėje, laivyne. Be minėtųjų čia buvo su šeimomis gyd. dabar generolas Vl. Nagevičius

Viena tokia iškyla mums bergždi tragikomiška. Didelė mūsų draugija (Šilkavaros sekmadienį) nusprendė laivu pas savo kaimyną Visockį Somėrė salose, kur jis turėjo savo vasarnamį, o gal ir restoraną. Pavakarį, grįžtant, einame visi į prieplauką, bet laivas tarp perpildytas grįžtančiais, kad tik kokis pusė iš mūsų kompanijos spėjo įšokti į laivą, o mūsų dauguma, ypač p. Petronienė, kurios mažiausių valandų nuvertė, likome salose nastovėti, nes daugiau laivų nebuvo. Šiaip taip sukraustėme pas p. Visockį ir ten nepaprastai audrį pernakvojome. Aš nelabai atmenu.

su motina, kuri, kada tik pas tą užeidi; visuomet ir tuojau pavaišins gera arbata, buvo dabartinis gener. Daukantis, Platakiai, jūrų kapit. Stulginas ir kiti, kurių nebeprisimenu pavardžių; arba vėl iš senesniųjų tautiečių: Kimontas, Zacharka, Maculevičius, Levandauskas, inžinierius Paškevičius, Beliauskas.

Užtat nenuostabu, kad buvome įsteigę ir savo, lietuvių, draugiją, ir net lietuvių mokyklą, draugijos išlaikomą. Mokytoja buvo, rodos, Marytė Kačergytė, o tikybą dėsčiau aš. Vaikų tik keli tebuvo. Surengėm keletą vakarėlių savo tautiečiams. ~~Programoje bu~~ Ypač atmintinas buvo sutikimas naujųjų 1918 metų. Buvo deklamacijos, solo dainos (p. Petronienė), fortepijonas (Emilija Draugelytė) ir gyvieji paveikslai. Šiam vakarui ~~[illegible]~~ eiles parašiau aš. Tai buvo „1917 ir 1918 metai" ir „Lietuvos ~~Ilgesys~~ Milžinas sapnuose." Šitą patį vakarėlį pakartojom 1917.XII.31 Riihimäkiuos, į kurį buvo atvykęs Dr. Vileišis su savo kareiviais.

Bet ypač minėtinas vakaras, kurį mūsų draugija surengė Helsinky 1917.VI.6 supažindinti Suomius su Lietuva. Vakaras įvyko H-kio Universiteto didž. salėje, dalyvaujant profesoriai ir suomių

O provincijoje ir buvo žymių tautiečių, tai vis ~~tos~~ rusų kariuomenės tarnyboje. Taip Riihimäkiuos buvo du broliai inžinieriai Šimoliūnai, vienas dabar prof. Jonas ir kitas ~~inž., dabar prof., Jonas Šimoliūnas, o jo brolis studentas~~ ~~Juozapas~~ dabar ~~plk.~~ pulkininkas, Juozapas; dar jų giminaitis technikas Vytautas Šimoliūnas. Ir dar inž. Ant. Dreimeris su šeima. O Hämeelinnoj (Tavasthuse) buvo gydytojas dr., dabar ~~pl~~ pulkininkas, Kaz. Oželis ir prie jo būrys lietuvių kareivių.

aukštuomenei. Paskaitą apie Lietuvą laikė prof. Niemi su epidiaskopu, karštą kalbą pasakė ponia Mikkolienė, Maila Talvio, buvo (o geriausis suomių choras Suomen Laulu, prof. Klemetti vadovaujamas, dainavo mūsų dainas ir himną.) skambinami Čiurlionies veikalai. Tą vakarą buvo atvykusi delegacija lietuvių studentų medikų iš Peterburgo. Kulminacinis vakaro punktas buvo, kada Maila Talvio bučiavosi su studente Kerpauskaite, o prof. J.J. Mikkola spaudė ranką studentui Matulioniui. Visa salė atsistojusi šaukė: Eläköön vapaa Liettua! = Tegyvuoja laisva Lietuva! Stačiai pranašingas šauksmas, kada dar tebevyko didysis karas, ir nežinia buvo, kas išeis nugalėtojas. Mes stačiai triumfavome. Dar, tiesa, buvo atvykęs M. Yčas su žmona. Tik Kipras Petrauskas mus apvylė, kuris buvo pažadėjęs būti, ir tas, čia tata buvo reikalingas, ir kurio atgabenti į Peterburgą buvo nuvykęs inž. Jonas Šimoliūnas.

Helsinky teko pergyventi ir 1917 m. vasario mėnesį visą „nekruviną" revoliuciją. Matėm kaip Helsinkio gatvėmis entuziastiškai važinėjo automobiliuose jūrininkai su savo karininkais. Ji trany papūtė karštas laisvės vėjelis. Ir mūsų draugija tai atjautė ir gyvenimas joje pagyvėjo. Ypač kad ji ėmė bendrauti su kitų tautų panašiomis draugijomis, ypač su ukrainiečių. Gyvai dalyvavo svarstymuose į lietuvių Didž. susirinkimus Peterburge, - seimą ir kariną, kur mūsų delegatas dr. Nagevičius kaip drąsiai stojo už Lietuvos nepriklausomybę.

? Aš dėkoju Aukščiausiojo Apvaizdai, kad man šiuo vargo metu teko pragyventi Suomijoj. Ji pati karą ir nedalyvavo kare, nes visai buvo panaikinta suomių kariuomenė, todėl jos vyrai pasiliko namie. Gal net kiek džiaugėsi, nes buvo vilties, kad ir jie ir visai išsivaduos iš rusų valdžios. Mat pastaruoju laiku, nuo Aleksandro III gadynės, rusai ėmėsi rusifikuoti ir Suomiją: ten buvo įvesta rusų kalba net į pradžios mokyklas, ir šiaip buvo pradėta visur laužyti Suomijai duota autonomija. ~~Gi~~ O tą autonomiją ypač gerbė Aleksandras II, todėl suomiai jam gražiausioje, senato, aikštėje pastatė kilnų paminklą, kuris ir lig šiol tebestovi. Ir kokia ironija. ~~Kada rusų administracija~~ Suomiai, negalėdami kitaip pareikšti savo protesto prieš rusų administracijos smurtą, ėmė dėti prie to, Aleksandro II, paminklo gėles. Tai rusai ėmė ginti tai daryti. Bet, žiūrėk, iš nakties ir vėl atsirasdavo gėlės prie paminklo. Tiesa, kartą ir smurtą pavartojo: senatoriaus sūnus Šaumanas nušovė Suomijos generalgubernatorių Bobrikovą.

Dėl karo tik maisto trūkumai ėmė reikštis, užtat buvo įvestos kortelės. Bet aš, turėdamas pažinčių su tarnautojais ~~ir~~ rusų kariuomenėje ir laivyne,

gaudavau extra paduakų. Juos atiduodavau profesoriaus vaikuci. Ir taip badu nebeko kęsti. Bet visgi buvo maitinamasi su saiku. Nors žmoniai daug kartų valgo per dieną, bet vis ne padaug. Ir viso jų papročiai, taip pat ir stalo, skandinaviški. Ypač daug vartoja kavos. Dar lovoj tebesant, jau tarnaitė atneša kavos su 2 smulkiais pyragaičiais. Apie 11 val. pusryčiai, jau stiprus valgis; dažniausiai košė su pienu ir kas nors kepta su bulvėmis – mėsa ar žuvis. Apie 1 val. vėl tokia pat kava. Apie 4 val. pietūs, jau su sriuba. Truputis kilkių. Visi valgiai užgeriami su pienu, o duona niekuomet nevalgoma be sviesto. Kiek palaukus po piet, vėl kava, o vakare – arbata su smulkiais sumuštiniais. Kad ir ne padaug, bet kai dažnai, – užtenka. Tik jau nepersivalgai. Ir man tai išėjo į naudą. Radvilišky bebūnant, pajutau, kad mano virškinimas ėmė sliubnoti: suvalgai obuolį su žieve, ir jau nebegerai. Bet kada čia dabar Suomijoje lygų ir pabadavau, mano apetitas taip pasitaisė, kad joks valgis nebekenkė. Gal, sakau, čion vėl mane Apvaizda atbloškė į Suomiją, kad išgyčiau

Be tos parapijinės b-čios ir kun. Turosienskio Helsinkyje dar gyveno vietos, švedų, kilmingųjų kilmės kunigas Christersonas, ėjęs mokslus, rodos, Paryžiuje, kuris turėjo sau atskirą koplyčią mieste ir buvo patraukęs savo pusėn dalį parapijos, ypač kalbančios švediškai. Teko man jis keletą savaičių pavaduoti pamaldomis, tik Mišiomis, kai buvo išvykęs atostogų užsienin.

Buvo Suomijoje dar vienas čiabuvis katalikų kunigas, tai Karlingas; jis kunigavo, rodos, Terijokyje. Šis buvo suomis.

į mano smegenis ir aš žiniau lyg ninniuoti blivių dainelę

Geriau alutį, saldų midutį
Par visą naktelę ligi gaidelių:
Pragėriau žirgą ir kamanėles,
Su jaunom mergytėm beuliodamas.
Eisiu, tėveliui pulsiu kelelinis,
Ar neišvaduos man žirgelelėlio?
Oi tu, sūneli, tu, jaunuoliuoli,
Negižypk jaunas į vipeslėlį:
Bus tau žirgelis ir kamanėlės, –
Oi nebus, oi nebus jaunų dievelių.

Na gi čia aiškiai kalbama apie žirgelį, mūsų Vytį; – apie kamanėles, – valdžią. Pragėrė mūsų protėvai Žirgą ir Kamanas, beuliodami su lenkų mergytėm, bet Tėvas, prašomas, žada grąžinti mums Žirgą ir Kamanas. Nujautė dainius busimus įvykius ir juos aprilko pasakos rūbu. Matyt, jau Tėvas buvo nutaręs mums grąžinti nepriklausomybę. Tai buvo 1916 m. Ir aš tą dainelę įdėjau į, kada baigiau rašyti, dramą „Parrčiai."

Kitą dalyką pastebėjau toje kelionėje traukinių, būtent, akių galybę. Aš daug jaunimo ir mergelių vyktavo ~~kaip~~ ~~iš~~ ~~pačių~~ vykstais ir vis tuo pačiu traukiniu ir tų pačių. Matyt, mano ~~akys~~ kuria ten iš jų išskyrė: karlą, kitą, – ir pastebėjau, kad ir ji savo akimis manęs ieško. Nežinau, nei kas ji, ar ji gimnazijos ar amatų mokinė, ~~ar~~ nežinau ir neišterravau, (galėjo būti metų 16-17)

kaip ji vadinas ir iš kur; tik užsimezgė paslaptingas ryšys tarp mudviejų: ji man nuolat stovi akyse, ir lyg netyčiom, o vis taikome susėsti į tą patį vagoną, kad galėtume kas rytą pamatyti. Jei kada įsėdu į traukinį jos nematęs, žiūrėk, jau, traukiniui einant, ji įeina į mano vagoną ir įsmeigia į mane akis. Ir taip truko ištisus mėnesius. Yra kažkoks paslaptingas ryšys tarp sielų, eina kažkokios ypatingos bangos, skirtos tik tam vienam asmeniui kitos lyties. Ir gyvenime buvo ne tik tas vienas atsitikimas. Matyt vyro akis, o gal ir atgarsiai; moteriai yra tas saulės spindulys žemei pavasarį, kuris ima vylioti iš jos daigus.

Kartą teko priešais atsisėsti kitai; jaunuolei, gal kokių 13 metų, aš tiktai pažvelgiau jai į veidą, ji manin ir akis nuleido, ir mano visa siela ėmė lyg banguote banguoti neįprastais, laimę pripildančiais jausmais, kurie rodė, jog žmoguje slepiasi kažkokios didelės jėgos, tik reikia jas sužadinti.

Vis tai tik jaunystės žaidimai, bet jie rodo, kad mes vaikštom apsupti didelių paslapčių.

Pas Niemius ateidavo svečių (giminių ir bičiulių, kaimynų), ir mes eidavom pas juos. Įdomus jų vaišinimas, būtent, svečius priima paprastai tik su kava. Ir pasakysiu, labai protingai ir kultūringai, - juk svečias ateina ne valgyti pas kaimyną ar bičiulį: gera (sau) kava ir sveikuoliukai. Tik retais atsitikimais daroma dar vakarienė. O šiaip kava, jei bent dar prie jos pridedama Sandkuchen. Ir jei darbininkai norima atsidėkoti, tai daroma vaišinant kava. Kai kas iš mano bičiulių lankėsi Helsinkio mieste ir nekartą vaišindavo, kviesdami į kavinę.

Teko būti susipažinti su daugiau žmonių, ypač iš mokslo srities. Čia pat kaimynystėje gyveno savo viloje (ugro finų kalbos) prof. Paasonen. Jo žmona buvo vengrė, katalikė. Mat Paasonenas, studijuodamas madjarų kalbą Vengrijoj, iš ten atsivežė ir žmoną. Labai maloni ponia, jaunos verdo. Jų jauniausioji duktė Ilona sutrumpintai buvo vadinama I. a. Vyresniosios sūnus vėliau, tiesiau jaunais laikais, buvo (prie Kallio) Valstybės Prezidento, adjutantu, pulkininko laipsny. Čia dažniau tekdavo

Ucrdavo maldinga ponios teta, vaikams atrodama laumtuvių; dėdė Petras Angerwo, kurį vaikai vadindavo „Uicko Peicka".

užsukti. Dar teko susipažinti, bet jau Helsinkio mieste su suomių gydomo~~sios~~ jo masažo ir gimnastikos kūrėju, Mauri Hartea. Į jo leidžiamą tos srities literatūros žurnalą ir aš parašyti straipsnį apie Lietuvos pirtį. Šis žodis yra ir suomių kalboje, skolintas iš lietuvių kalbos, ir beveik tą patį reiškia. Šį straipsnį vėliau lietuvių kalboj prof. Dr. J. Dovydaitis atspausdino savo Kosmose.

Man ypač įdomu buvo su prof. Niemiu aplankyti jo tėviškę, kur gyveno jo brolis ūkininkas su savo šeima. Buvo jau kovo ~~tai žiema~~ mėnuo, 1917, bet dar tikra žiema, nes suomių žiema bent mėnesiu ilgesnė už Lietuvos. Pakeliui užsukome į Turku (Åbo) miestą, (Auros upės, kaip mūsų Neris Vilniuje, žiotyse,) pirmutinę Suomijos sostinę, su sena, dar iš katalikiškų laikų, aukšta gotiška katedra. Aplankėme vieną profesorių gimnastį, (Sävelį Angervo, nebylį,) ~~[illegible]~~, tapytoją, kuris mano „Šaukšu" knygoje yra vieną viešnų, ragų pūtimo, padaręs. Iš čia jau vykome į arkliais. Važiavome (kiek jau už miesto esama) per salą ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, kuri vadinasi Ruissalo, ąžuolų miškas, apaugęs visi ~~vien~~ ąžuolais, kurie tik čia, pietų vakarų Suomijoj ir auga. Per užšalusią jūros įlanką pasiekėme didelę Luonnonmaa salą, kurioje ir yra Niemių sodyba Käkölä, nuo ~~Ka~~ käki-gegė, kas būtų mūsiškai Gegužynė. Gyvenamasis namas kone miestiškas, švarus, pilnas kilimų, ryjų suomiškai. Kava ir čia nuolatos ir užkandis. Gyventojai gražūs, matyt, verčiasi pieninkyste.

Bet sodybos žemė ir čia daugiausia uola, apaugusi viržėlėmis ir kerčiukais, kuriuose, ~~jau ir dabar~~, saulei stipriai šviečiant, jau ir dabar čirškėjo paukšteliai. Šia proga turiu pasakyti, kad todėl ir ūkis Suomijoj ne ~~ma~~ hektarais matuojamas ir vertinamas, bet medžių kamienais. Nes žemės plotas gali būti ir labai didelis, o dirbamos žemės nedaug. Bet užtat, kadangi visgi uoloje šiaip taip medžiai auga, kiekvienas ūkininkas turi savo miško.

Grįždami, užsukame dar į Naantali, gydomąją vasarvietę, patį mažiausią Suomijos miestą (900 gyventojų). Čia buvo vienas iš negausingų Suomijos vienuolynų, birgitiečių; beliko tik bažnyčia, dabar atnaujinta, su katalikiškomis žymėmis. Vienuolyno trobų nebėra. Kažko liūdna katalikui toje b-je: jauti, kad našlė palikusi, nes jos Sužadėtinis, Švenčiausiasis, išėjo.

Prof. Niemi aplankė čia esamose kapinėse savo tėvo kapą. Niemio pavardės nėra, tik Martinson. Mat iki paskutiniųjų laikų suomiai, kaip ir latviai, pavardžių neturėjo; taigi Niemio tėvas tebuvo Martyno sūnus. Niemi (žemės ragas, landzunge) pavardę profesorius pats sau pasirinko; jo broliai turi kitas pavardes;

jo pusbrolis pasivisko pavarde Angervo, spirėja.

Kad nebereikėtų man vėliau grįžti prie Suomijos, čia ~~karta~~ drauge pažymėsiu ką Suomijoj esu patyręs visais čia lankymosi atvejais. U Suomiją dar aplankiau 1929, 31, 33 ir 35 metais.

Harlola 1929 m. Aš nuvykau atostogų būt 3 savaitėms. Norėjau panaujinti savo žinias suomių kalboje. Prof. Niemio patariamas, ir rekomenduojamas, aš nuvykau į Harlolą, beveik viduryj Suomijoj, prieš pat Joėnes, vadinas, pačiomis (šiam) šviesiomis naktimis. Apsistojau pas liaudies universiteto direktorių, mokytoją Antti Hämäläinen. Savo laiku mūsų spaudoje apie tą liaudies u-tą esu parašęs straipsnį. Visai kaimas, matyt, buvusio didelio sodyba, prie didelio, apie 50 klm ilgumo, ežero ir sraujos upės. Mokomasis personalas, be direktoriaus, visos mokytojos, mat mokiniai — tik mergaitės, iš įvairių Suomijos vietų, nuostabiai (beveik visos) netaisyklingų veido bruožų, nors figūrą stengiamasi ištaisyti kasdiene gimnastika (ypač matant visą būrį mergaičių). Sėdama prie ~~visa~~ stalo drauge — mokytojai ir mokinės; prieš ir po valgio — malda. Čia iš viso reikia pažymėti, kad suomiai — maldingi. Per vienas iškilmes ~~čia p~~ Harlolos b-čioje teko matyti, kaip inteligentai, studentai drauge su visa b-čia, paėmę į rankas

Iš Lahti, stoties (kur suomių radijo stoties antstotėjistėbai,) vykau labai gerai įrengtu autobusu. Kelio bus arti 100 km, o mokestis tik 25 sm, mūsų pinigais tik keli litai. Kelias eina miškais ir noloms, vietomis išgrogdintomis, tenionkelias, o šiaip gana siaurai švariolas, taip kad daroni lygplentas. Gali sau įsivaizduoti, kiek toks kelias gali atsieiti.

Pusiaukely kažkokie vyrai drauge su policijos valdininku sustabdo mūsų autobusą, įlipa vidun ir ima daryti kratą. Kogi jie čia ieško? Ši pasirodo, degtinės. Mat Suomijoj prohibicija ir, kaip tau tokiais atvejais būna, vyksta didelis šmugelis.

giesmynus, traukia psalmes.

Tik ką man atvykus, buvau sumkvietęsi mokytoja su visa mokykla į Joninių vakarą kaimynystėje. Laužas, šokiai, dainos. Kokių įmantrių šokių esama, dainuojant tarp kitų dainą Kiskuri, kaakuri vesi lintu harmas = gagara-vandens pilkas paukštis.

O tų naktų šviesumas! Jau Helsinkių vidurnaktį gali skaityti knygą, o čia, šiek tiek toliau į šiaurę, vidurnaktį matos toliausia, tik toji šviesa savotiška, nepaprasta, bet žavinti, svarginanti, kokios mes čia Lietuvoje neturime.

Hartola kartu yra ponios Mikkolienės, rašytojos Maila Talvio gimtinė. Ji čion kas vasarą atvažiuoja vasaroti. Ir tada buvo. Savo sodybos gyvenamąjį namą, stilingą rūmelį, tiesa, medinį, padovanojo vietos įsteigtajam etnografiniam muziejui. Jis ką tik buvo įsteigtas ir į atidarymą buvo pakviestas pats Valstybės Prezidentas, tada Reilanderis. Teko su juo kalbėtis ir ta pačia proga padėkoti už suteiktą man mūsų Baltosios Rožės ordeną. Buvo visa vietos ir gubernijos išduomenė; be kitų svečių buvo ir kaip ponios Mikkolienės svečias Lenkų atstovas Charvatas, tas pats, kuris vėliau buvo Lietuvai paskirtas. Tada dar tarp Lietuvos ir Lenkijos santykių nebuvo, todėl per iškilmingas vietos

šiandien un-to salėje mane pasodino kuo toliausiai nuo. Jis ir kalbą pasakė, po prezidento kalbos, muziejaus atidaryme. Čia pasireiškė p. Mikkolienės bičiuliškumas lenkams; ir pats prof. Mikkola taip pat simpatiją turėjo lenkams. Užtat prof. Nieminen, nuoširdžiai užjausdamas lietuviams, šito Mikkolai dovanoti negalėjo ir su Mikkolais nedraugavo.

Kartolos muziejaus įrengime daug pasidarbavo 1. un.-to direktorius p. Hämäläinen. Per jį ir aš padovanojau Muziejui Lietuvos pinigų komplektą. Ir taip visa Suomija švietėsi ir kuria savo kultūrą, nes šiandien un-tai ir muziejai stergiami your krašto. Kaip nenulenksi savo galvos prieš tą šviesią ir darbščią tautą! Tiesa, dar kartą su p. Hämäläinen nuvykus į vieną vakarėlį, savo šeimininko, p. Häm. prikalbintas kaip svečias iš tolimo krašto, turėjau pratarti lietuviškai ir padeklamuoti: pasakiau pradžią „Anykščių šilelio." –

Taip ir užsimezgė bičiulystė su Hämäläinų šeima (ponia Sylvia H. jauna ir labai maloni ponia), kurią palaikiau ligi šiai dienai.

Nors ir menkniekis, bet noriu pažymėti vieną dalyką, gana būdingą. Gyvenau minimo l. un-to naujai jam pastatytuose mediniuose namuose, antram aukšte. Koks mano buvo nustebimas, kad naktį ėmė mane kandžioti blakės. Pasirodo, kad jos atsirado dėl pavartotų statybose iš senų namų pakulų. To paties gyvio buvau užpultas po karo metų Heinolos vasarvietėje. Helsinkiečiai pasakojo, kad ir Helsinkio naujuose, dabar po karo statytuose, daugiaaukščiuose namuose blakių esą. Jos girdi moka pagal šildymo vamzdžius išplisti po visą namą. O žinoma, kaip sunku tą gyvį išnaikinti.

Kernola

1931 metais teko nuvykti Suomijon tokiuo reikalu. Prof. Niemi iš savo tyrinėjimų lietuvių dainų yra parašęs suomių kalboje knygą „Tutkimuksia". Mūsų lituanistai, pav. prof. M. Biržiška, bandė ją pasinaudoti, bet tai labai sunkus dalykas nemokančiam tokių tolimos mums kalbos, todėl reiškė pageidavimą, kad ji būtų išversta į lietuvių kalbą ir žadėjo ją išleisti. Tuo metu buvau baigęs savo „Tlovinkim Viešpatį" maldyną ir, būdamas kiek laisvesnis, apsiėmiau tai padaryti, tik paprašiau savo viršininko, Vyr. Kar. Kapeliono, kun. Mirono, kad man duotų 3 mėnesių atostogas. Sutiko. Ir balandžio 1 d. išvykau per Rygą, Taliną į Helsinkį.

Kai nuvykau į Helsinkį, pasirodo, čia dar sniego tebėra laukuose ir parkuose, kai pas mus jau pievos buvo peržydėjusios. O savo didelę šventę studentai, gegužės 1 diena, kada jie užsideda savo baltąsias, vasarines, kepures, turėjo švęsti su kailiniais, nors iškilmės buvo atliekamos Brunsparke jau gryname ore.

Apsigyvenau ir vėl pas Niemius jų dabar

sandytame Uudenmaan gatvėje bute, nes dėl 1918 metų suirutės savo vilą Oulunkyläje buvo pardavęs. Dabar turėjau progos palyginti suomių gyvenimą su prieškariniu ir pamatyti jų pažangą. Priemiesčiuose, ypač Tölö-je, išdygo ištisi kvartalai naujų penkiaaukščių namų. Radau naujus Seimo rūmus atsiėjusius valstybei mūsiškais pinigais apie 40 mil. litų. Aš savo laiku apie juos esu parašęs mūsų spaudoje, taip pat kaip apie kitus dalykus.

Pavyzdžiui, vietoj lenko kunigo Helsinkio b-je radau net du kunigu olandu ir vyskupą Buckxą, kas reiškė, kad Suomija bažnytiškai yra atskirta nuo Peterburgo, tiksliau Mogilevo, metropolijos ir turi savarankišką hierarchiją. Šį vyskupą čia pat Helsinkyje pašventino atvykęs kardinolas, bene olandas, mat visą pastoraciją Suomijoje buvo paėmę Jėzaus Širdies kongregacijos olandijos kunigai. Helsinky buvo klebonas van Gijsel ir vikaras Hartwig, kuris yra išvertęs Kalevalą į olandų kalbą. Dar esąs vienas Turkuje ir kitas kažkur kitur. O katalikų visoje šalyje tik apie 2000. Mūsiškis

didžiausis, tikrai katalikiška b-čia. Nemaža ir italų. Ji ir kitus vaikus vienuolės, seserys olandės, perdirbinėja savo mokykloje, nežinau, ar į suomius, ar į švedus.

Ir ėmiausi darbo, prof. Niemio „Lietuvių dainų Tyrinėjimų" vertimo. Man buvo palengvinimas, kad gyvenau pas patį knygos autorių, kuris man galėjo duoti paaiškinimų dėl jo dėstomų dalykų. Be to knyga darėsi aktualesnė, kadangi Profesorius galėjo dabar ją papildyti naujais daviniais. Iš to tiek verlėjo prierašų. Jo patarimu ir tiek atvaizdų skolą.

Vasarai iš Helsinkio, kaip į jau didelio miesto, kas tik gali, vyksta vasaroti į provinciją. Ir Profesoriaus žmona panorėjo išvykti. Pats Profesorius dėl savo darbų, spaudinamų suomių dainų, pasiliko mieste. Taip mes trise,- trečias Niemių sūnus Turo, ~~medicinos~~ dabar jau studentas- ~~liepos~~ pradžioje, 1931. išvykome į Heinolą, nuo Lahti stoties į šiaurę už ~~kelių dešimtų~~ 42 km. Apie Heinolą aš iš ten esu rašęs į Naująją Romuvą. Heinola-nedidelis kurortėlis, bet moderniškai įrengtas, tarp didelių

vandenų, taip kad teikia visokių pramogų, iškylų, su
muzika ir šokiais, tenisu, nekalbant apie ir elektro hidrotera-
piją. Labai charakteringas iš kur puikus reginys į ežerą, pastatyti žygio ožas, kur šaulių
namai su restoranu ir šaulių orkestru.
Heinola – miestas, turįs 2000 gyventojų. O statymas
miestuose neleidžia laikyti jokių gyvulių, net
vištų, taigi tik už jo ribų, pakraščiuose tepa-
matysi jas. Nameliai mediniai, švarūs, dažyti,
su gėlynais. Kadangi tokių vasarviečių Suomijoj
begalės, tai „kumpelninkų" kiekvienoje
negali būti daug. Tą vasarą Heinoloje buvo
apie 300 vasarotojų, ir sakė, kad tai labai
nusisekęs sezonas. Tarp kitų čia teko susipa-
žinti su žymiu muziku Ilmari Krohnu, broliu
Kaarle Krohno, to žymaus mūsų tautosakininko,
kuris, pasirodo, studijavęs bažn. muziką pas
tą patį profesorių Petrą Wagnerį, kaip ir aš.
Su juo ir kitais motoriniu laiveliu padarėme iškylą į vieną Ruot-
salaino ežero įlanką. Dar kitą iškylą, į Kos-
kenniska, krioklį, už 15 km, padarėme laivu su Niemiais.
Bet dar įdomesnę ekskursiją jų automobiliu padarėme
su jais į Urajärvi, prie to paties vardo ežero, miestelį,
kur yra menininkams poilsiui skirta vila.

Jau toks Suomijoj įsigalėjęs paprotys, kad turtuoliai, ypač iš pramonininkų ir prekybininkų, ima ir dovanoja mokslo, meno ir šiaip kultūros reikalams ar kokią nejudomą nuosavybę, ar pinigišką auką stipendijoms, ar mokslo įstaigoms. Taip ir čia. Urajärvi savininkas ėmė ir padovanojo savo dvarą menininkams. Tą kartą vasarojo čia operos dainininkas Jorma ir viena tapytoja. Apie Urajärvi'o poilsio namus ir rašiau N. Romuvoje.

Tokia proga pasiteiravau ir daugiau panašių dovanų. Jau Turku miesto abu universitetai, ir suomių ir švedų, privatiški. Štai kaip įsikūrė suomiškasis. Vienas pramonininkas birželio mėnesį pažadėjo duoti universiteto steigimui vieną ar du, nebeatmenu gerai, milijonų suomių markių, jei iki jo vardadienio gruodžio mėnesį visuomenė sumes tiek pat pinigų. Visuomenė sumetė su kaupu. Ir taip atsirado Turku mieste suomių privatus universitetas. Lengva tautai, kurios prekyba ir pramonė savo žmonių rankose. Žydų Suomijoj labai mažas nuošimtis.

Bent iki pietų nuo ankstyvo ryto aš savo vertimo darbą dirbau. Paskui su mažiau Turo eidavom į paplūdimį ir saulės vonias. Kartais ir į šiltas vonias. Lietuviai stebėsis, bet čia paprastas dalykas, kad tokiose įstaigose, kaip ir pirtyse, taip pat ir Helsinky, vyrus, taipgi ir vyrus, plauna moterys. Išplauna, tam tikrą masažą padaro, paskui pliaukšt pliaukšt per letenas, vadinas, jau esi gatavas ir eik sau, tik šluostykis. (Kaikuriose vietose, ypač šiaurėje, kaimuose į pirtį eina kartu ir vyrai ir moterys. O ten pirtį kuri kiekvienas gyventojas.) Pietus ~~Pavakary~~ valgom restorane, kur, suomių papročiu, pirma imi sau kiek tik nori ~~tam~~ įvairių užkandžių, o paskui gauni šiltą valgių, vis už tą patį mokestį. Pavakary einam ar į „kapu"-užliauterį, vadinas, į minėtą šaulių restoraną ose muzikos klausytis, ar į šokių salę.

Dar galiu parašyti, kad tuomet ~~Taip prabėgo trys savaitės~~ čia baigė tiesti naują geležinkelį iš Lahti stoties, ir tam dabar dirbo čia per sąsiaurį ~~sąsmauką~~ labai aukštą geležinį tiltą.

Ir taip šitoje ramioje ir gražioje vietovėje prabėgo 3 savaitės. Metas grįžti į miestą. O grįžome (iš šitoki) šį kartą ne autu, bet laivu. Jau iš vakaro susikraustėme į laivą, kadangi jis išeina 4 val. Kokia įdomi kelionė!

Ir dar saulės leidimas! Ruotsalaisnen ežeru, kurį vieną jau gali pavadinti šimtasalių, parkui Kymi upe tarp aukštėjančių salų, apaugusių miškų, arba kaip milžinai kyšančių iš vandens, kur matytis prietaisai gaudyti lašišoms, toliau į šliužus perkelti; ir keleivių pats ilgiausį (200 km) Suomijos Päijännes ežerą, kurino kaip gulbės visomis kryptimis skuba balti garlaiviai, tarp apželusių salų, ir dar apšviestų saulės spinduliais. O visi vandenų pakraščiai apligę raudonais nameliais su baltais langais ir kerlėmis. Ir dar nuostabus reginys, kai pasitaiko pamatyti vieną salelę kitos salos šešėly, - anas atrodo lyg pakibęs ore: tikra apgavystė akių. Ir dar vienas pakilimas šliuže, ir įplaukiam į Vesi, irgi nemažą, ežerą, kurino pribaigiam priplaukti prie Lahti miesto.

Trims mėnesiams mano atostogų pasibaigus, mano vertimo darbas dar nebuvo baigtas. Kas daryti? Profesorius klausia, ar negalima gauti dar vieno mėnesio? Galima, bet reikia prašyti savo viršininko, dabar, Vyr. Kariuom. Kapeliono leidimo. O juo buvo prof. Niemini gerai pažįstamas dar iš Valkininkų jo ten buvimo kun. Vl. Mironas. Nutarėm siųsti telegramą. Ant rytojaus gauname atsakymą, kurį man į kambarį profesorius atnešė visas

nuotykes: Zalimo Mironas. Džiaugiamės abudu: jis brangino mane, aš jį. O jam svarbu, kad jo veikalas ir dar su priedais lietuviams būtų paduotas tinkamai. Ir man labai palengvina darbą.

Grįžus iš Heinolos su profesorium padarėme vizitą prof. E. Setälä, gyvenusiam Järvenpää. Nuvykome dabar visur kursuojančiu autobusu. Gyvena savo ūkely prie pat to paties vardo ežero. Sodely pilna gerai prižiūrimų raudonųjų serbentų. Ant namo vėjo rodyklė erelio pavydale, paties jis dovanotosio dailininko Gallen-Kallela komponuota. Setälä europiško garso mokslininkas, (žymiausis suomių kalbininkas, dar gimnazijoj tebebūdamas parašęs suomių kalbos gramatiką ir gal geriausis žinovas ugrų-finų kalbos. Jis ir dabar, dviejų moterų sekretorių (padedamas, ~~vaši~~ ~~bendrą~~) ~~žodžių~~ bendrai ~~dirba~~ ~~ugrų finų žodyno darbą~~ visų ugrofinų žodžių žodyną. Be to yra buvęs Užsienių reikalų ministras, ką skelbė visa eilė Europos politikų atvaizdų su autografais ant rašomo stalo. Pavaišino, žinoma, su kava. Dar buvome išėję pažiūrėti jo laukuose jau subrendusių kviečių, kurie tik [illegible] pietų Suomijoj teauga. Berods buvo jau pjaunami. Su pirštu parodė jo kaimynystėje esančią prie sodam vasarnamį žinomo kompozitoriaus Sibeliaus sodybą.

Setäläs
s tik
j vaiš-
kavą.

Apie šitą patį laiką Suomių Literatūros Draugijos valdyba, kurios pirmininkas bene ir buvo prof. Setälä, surengė mano garbei vakarienę, rodos, tos pačios draugijos namuose restorane. Susirinko apie 10 didelio masto mokslininkų vyrų su Setälä priešaky, buvo ir jų žymus poetas Manninen, sekr. muzikas Väisänen, kadaise lankęsis ir Lietuvoje dėl savo studijos apie kankles, ~~sugrįžome drauge su prof. Niemiu.~~
Kas įdomiausia, tai kaip patys žymieji suomiai vertino savo įsigalėjusią prohibiciją. Ši vieno vakarienės dalyviams priešais stovėjo arbatos stiklinės su šviesiu skysčiu, tik ne vandens, o degtinės, turi būt įšmugeliuotos iš Estijos, iš kur daugiausia eidavo šis narkotikas. Ant greitųjų entuziastų svarsta prohibiciją tikrame gyvenime neprigijusią. Prasidėda ir samogono varymas ir baisiausis šmugelis. Iš Talino plaukiant laivu rodė mums suomių valdžios jūroje laikomą laivą gaudyti šmugelninkams. Suomijos pakrančio ūkininkai metė dirbę žemę ir užsiėmė pelningesniu verslu ~~prohibicija~~ šmugeliu. Ko tik neprasimanydavo šmugelninkai: Stovi Helsinkio didžiojoj gatvėj lengvas automobilis, taksi, į kurį žmonės landžioja, žinoma, tik žinovai ir perkasi dar „gyvybės vandenėlio". Mūsų tautietis Margaravičius, lankydamasis Kaune,

yra pastebėjęs: „Pas jus, girdi, Kaune pilna languose stiprių gėrimų, o girtų mažiau kaip Helsinkio gatvėse." Nenuostabu, nes geria be užkandžio, o be to gal būt samogoną, greičiau varginantį, nes labiau kenksmingą sveikatai; dėl to, kad nevalytas. ~~[illegible]~~ Ir gyvenimas privertė panaikinti prohibiciją, taip pat kaip Norvegijoj ir U.S.A.

Helsinky tada gyvendamas, po darbui dažnai užeidavau į kapines. Ypač įdomi jų jaunesnioji dalis savo antkapiais. Helsinkio Campo Santo'je atspindi suomių gamta ir menas. Suomija neturi marmuro, bet ji granito, juodo, rausvo, balsgano, margo. Jis kietas šlifuoti, bet kai nušlifuotas, išgi gražus. Tam reikia ir kieto būdo žmogaus, o suomis kuo yra: jo būdo savybė „sisu", kietas, ištvermingas siekimas savo tikslo. ~~To~~ Medžiaga ~~[illegible]~~ paprastai reikalauja ir atitinkamos formos: medis tokio, akmuo kitokio. Ir suomis pritaikė savo granitui akmens formą. Ir kokių įvairių formų jis pritūrė: tikra paroda, tikras muziejus. Apie šiuos antkapius ir esu rašęs mūsų spaudoje.

Šiuo pačiu buvimo metu turėjau progos padaryti išvyką su mūsų Helsinkio tautiečiu p. A. Marganavičium.

Jis turėjo savo gražią „Najadę" jachtelę, varomą elektra. Todėl nekartą teko su ja pasivažinėti po Helsinkio šcherus. Nekartą, drauge su po kitais pažįstamais, teko nuplaukti net į „Sauro Arklio" salą, apie 20 km nuo miesto. Salų salelės pakelų, taip, kad vandeu taip pat lyg būtų vienas kiemas. Visomis kryptimis slanksto lyg gulbės baltaburės jachtos jachtelės. Helsinkiečiai ištisas šventas (arba paprastas) dienas praleidžia tokiose salose: susikuria ugnį, geria kavą, maudosi.

Marganavičiai turėjo dar ir užmiesty, apie „Sibbo" žemės sklypelį su vasarine. Ir ten buvome ir nakvojome per Sekmines. O Sibbo b-čia sena, labai būdinga suomių senoviškos b-čioms, dar iš Katalikiškų laikų: iš akmenų, paprastų formų; varpinės atskirai, kaip Lietuvoje, ir taip pat susirėjančiais aukštyn aukštais. Muzikas Klemetti, Suomen Laulu choro dirigentas, lankęsis ir Lietuvoje, išleido storą knygą tų senų varpinių, kur bent dvejetas yra ir Lietuvos varpinių atvaizdų.

Dabar jau buvo Suomijoj ir Lietuvos Generalinis Konsulas; buvo dr. Ragnar Oeller, išmokęs lietuvių kalbos, labai nuoširdus Lietuvos reikalų aprūpintojas ir Lietuvos piliečių globėjas. Aš jam labai esu dėkingas už daugeriopą pagalbą ir informacijas. Ne vieną malonią valandą praleidau jo namuose, dažnai ir su kitais ar tai mūsų tautiečiais, ar Lietuvos bičiuliais.

Nuoširdus Lietuvos bičiulis buvo ir teisininkas Juvonen, nors pas prof. N. nebuvo didelių pagarbų.

Prof. Niemi supažindino taipgi su mokslininkais tautosakininkais, prof. Mansikka, kuris gyrė lankęsis ir Lietuvoje, ir prof. Hämäläinen, abiem gyvenusiais naujuose namų Tölö kvartale.

Buvo jau tuomet susikūrusi čia ir Suomių-Lietuvių draugija, kurios pirmininkai dažnai keisdavosi, o tuo metu buvo prof. Ilmonenis. Joje gyvai dalyvavo Kons. Oelleris, sekretorius, Marganavičius, dr. Tuvo Niemi, profesoriaus sūnus, išdininkas ir kiti.

Šituo pačiu metu teko susipažinti su keliais suomių pastoriais, kurie net susiėsdavosi pas save kavos. Vieno pavardę prisimenu – Tuominen. Iš jų kalbų galėjau pastebėti tam tikrą baimę

iš Kat. Bažnyčios pusės. Aš spėju, kad Suomijos protestantuose esąs tam tikras pakrikimas: sektų pas juos jau iš seno buvo daug, o Kat. Bažnyčioje jie jaučia galybę. Ir atskirų asmenų atsivertimas į katalikus reiškėsi, ypač iš inteligentų tarpo. Pav. suomių garsaus maršalo Mannerheimo duktė buvo katalikė.

Dar, tiesa, būtinai turiu paminėti pastorių Rolfą Tiivolą, suomių karių laikraščio „Suomen Sotilas" (Suomijos Karys) redaktorių, kuris mielai dėjo straipsnius į savo „Sotilas" apie Lietuvą. Man Suomijoj lankantis 1935 m., Suomenlinnoj (Sveaborge) surengė jis man susitikimą viename pulke, kurio jis buvo kapelionas. Pulkas vien iš Suomijos švedų. Padarė kareiviams paskaitėlę apie Lietuvą, o paskui buvo koncertas, pulko orkestro, kur grojo lietuviškus dalykus: mūsų himną, Mes be Vilniaus nenurimsim ir kt. Apie tai ir parašiau mūsų spaudoje.

Šitą Suomenlinnos tvirtovę, prie pat Helsinkio, 1931 m. su Mieniais aplankėm ir apėjom visą. Rusų senieji salos sutvirtinimai ir apginklavimas atiteko suomiams sveiki. Ir iš viso suomiai iš rusų tada paveldėjo gana daug karo gėrybių, patrankų, net laivų. Ir jie jautėsi tiek stiprūs,

kad kuriais ten metais kai iškilo ginčas tarp
Suomijos ir Švedijos dėl Alanda salų, ir švedai
pagrasė karu, suomiai atrakė: Pamėginkit!
Švedai nepuolė ir salos pasiliko prie Suomijos,
nors ten gyventojai daugumoje kalba šve-
diškai. Tik mat iš viso reikia pasakyti, kaip
tą aš pačioje Suomijoje patyriau, kad Suomijos
švedai ne blogesni patriotai savo tėvynei Suomijai,
kaip patys suomiai. O jų, nors tėra tik 1/8 dalis gyven-
tojų, galybė nemaža, nes tai daugiausia aukštųjų
sluoksnis, ir šiuolės prekybos ir pramonės, taipgi va-
si turintieji.

ras vaštas
ltūros kongres

Esant tais metais Helsinky, teko būti liu-
dininku suomių-ugrų Kultūros kongreso ir Dai-
nų šventės. Juos paduodu atskirai.

Dar šitais pačiais 1931 m., birželio mėnesio pa-
baigoj padariau ~~ekskursiją~~ didelę po Suomiją iki Lap-
landijos. Tarpininkaujant prof. Niemini, gavau
iš Suomijos valdžios nemokamą bilietą geležinkeliais
2 klasėje. Visų pirma (vykau į Karielą, rytų Suomiją, iš kur daugiausia surinkta senųjų runų, kurios
sudaro Kalevalos pagrindą. Apsistojau
Karielos sostinėje ~~į rytus į Suomių garsaugę
Imatros krioklį. Dar apsistojau~~ Viipurio mieste,
senamę Hanzos mieste su viduramžio pasta-
tais. Jau 1293 švedai (mat Suomija iki 1809 metų buvo Šve-
dijos dalis) pastatė pilį prieš rusus, kurių keliųs kartus
šių buvo puolama ir dar šiandien tebestovi. Vidury

~~miesto~~ vinkas pilies iš granito pastatytas apvalus bokštas, buvęs seniau miesto mūrų dalis; dabar jame įrengtas restoranas viduramžio stiliuje. Mieste Viipuryje gatvių pavadinimų, kurie dar ir šiandien liudija, jog yra buvę ~~šito~~ vienuolynų, „Juodųjų brolių gatvė", ~~ir~~ „Pilkųjų brolių gatvė". Mieste apie 50 tūkst. gyventojų. Čia dabar gyvena mano sena pažįstama ponia Paatonienė našlė su savo sūnumi pulkininku. Gaila, neturėjau laiko jų aplankyti, nes ~~Tdar~~ nuvykau į užmiesty esamą bokštą, pastatytą pasidairyti po žavelingas apylinkes su vidaus vandenimis, salomis, įlankomis ir begalo be krašto miškų šiaurės (ir rytų) pusėn.

Iš Viipurio eina kelias į Suomijos garsenybę „Imatros" krioklį, kurį sudaro nelyg suspaustoji Vuoksės upė, ~~surenanti~~ ištekanti iš Saimos ežero į Ladogą, surenanti vandenį iš 60 tūkst. gkm, kas sudaro 20,8% visos Suomijos žemės. Kai tokia galybė veržiasi siauru 19 m granito grioviu, gali sau įsivaizduoti kas darosi: vanduo paviršta putomis, o granito krantai dreba su viskuo, kas juose; krioklio garsas girdisi už 10 km. Vandens vidutiniškai per 1 sekundę prabėga 576 tūkst. litrų, kas sudaro 141,312 arklio jėgų. Dalis krioklio jau įkinkyta gaminti elektrai, milžiniški pastatai pastatyti ir elektra vigi laidais eina į visą šalį, rodos, net į Helsinkio miestą.

Nevaikščiodamas apie kvoklį taip pavargau, kad turėjau eiti į viešbutį, čia pat valstybės pastatytą ir prabangiškai įrengtą, iš 60 kambarių, pasiimti kambarį ir pailsėti.

Iš Imatros pro Elisenvaara geležinkeliu vykau į kitą garsenybę, būtent, Punkaharju. Tai 7 km ilgumo siaura žemės juosta tarp Saimos ežero vandenų. Čia ne kas kita, kaip ledų gadynės ozas, dabar apaugęs mišku, pušimis. Juo eina ir vieškelis ir šalia geležinkelis. Bet prof. Niemi man jau iš namų patarė šitą kelią pereiti pėsčiam. Taip ir padariau, išlipęs iš traukinio Punkasalmi stotyje 5-tą valandą rytą ~~metą~~. Ir nesigailėjau. Kas minutė vis naujas reginys: salos, pusiasaliai, – čia tikrai pamatai Suomijos gamtą visame grožyje. Gaila tik, kad nėra su kuo pasidalinti įspūdžiais. Bet ir vienam neblogai: turi laiko pamąstyti, kiek norint ilgai apsistojus vienoje vietoje. Aukštai visais kraštais gegutės kukuoja, paukšteliai čiulba, apačiai į visas puses laukinės antys krypščia, – gamta, žmogaus rankos neliesta, išskyrus kelią, kuriuo žengi, – viskas aplieta linksmios, šiltos pavasarinės saulės.

Sąsmaukos gale keletas vilų, restoranai ir

geležinkelio stotis. Čia pat Punkaharjoje, matyt, yra didelis medžių daigynas. Gal dėl to vienoj pašlaitėj iš žalių augalų padarytas didelis raidėm užrašas: Metsä Suomen tukena – Miškas Suomijos parama. Tikra tiesa. Juk visa Suomija, rodos, vienas miškas: jame ~~stūno~~ skęsta visos trobos, ir tik tarp jo blizga ežerai. Ir ištisai visoje kelionėje, iki pat šiaurės, visos stotys užverstos eksportuojamu ~~miško~~ medžiu: lentų ~~šutys~~ ir kitos medžiagos – šutys prikrauta. Upės pilnos plukdomų medžių. Tiesa, miškas neaukštas, tik iki 20 m, kai tuo tarpu Dzūkijoj, apie Alytų, esą medžių iki 40 metrų. Ir auga lėčiau. Kai iš viso pas mus medis 80 metų laikomas pribrendusiu, tai Laplandijoje jis ~~auga~~ bręsta 200 metų.

Sodybos ir taip pat pagal geležinkelio pylimą – gulsčios tvoros, – tai suomių ypatybė. Žemaičių tokios pat gulsčios tvoros ar tik nėra užsilikę iš tų laikų, kada čia priešistoriniais laikais yra gyvenę suomių tautelės. Taip pat ir jų košės su pienu išvirto, o gal ir namų ir sodybų išdėstymas.

Įsėdam į traukinį ir tuojau ~~atvykome~~ į Savonlinną, ilgu tiltu pervažiuodami sąsiaurį, (ir uolose iškirstą, ~~[illegible]~~ sprogdinant, gilų griovį,) iš kur kairėje atsiveria puikus vaizdas į miestą ir į garsiąją pilį. Miestas, apie 5 tūkst. gyventojų, yra kartu viena iš labiausiai lankomų Suomijoje vasarviečių. Bet didžiausia Savonlinnos įdomybė, tai saloje pastatyta iš granito milžiniška pilis Olavilinna, kurią 1475 pradėjo ~~pradėtas statyti~~ statyti kapitonas Erik Axelsson Tott. (Ji pasiekiama laiveliu, kuris ~~[illegible]~~ nuolat budi nuvežti lankytojus.) Ilgai su pertraukomis statyta, daug kartų rusų šturmuota, visgi išliko gana sveika. Tai vienas iš didžiausių suomių pastatų ir įdomiausių pilių, su savo bokštais, bastijonais, salėmis, bažnyčia, muziejum, kazematais, pastogėmis, lankančiam daro nepaprastą galybės įspūdį: matyt, statė labai galinga ~~tvirta~~ valstybė. ~~Tik du Savo galybė~~ Tik du Suomijoje tokios galybės pastatus mačiau: tai jų Seimo rūmus Helsinky ir šią Olavi pilį. Reikia juos pamatyt, kad galėtumei pilnai juos įvertinti. ~~jų vaizdą~~ O dar reikia pridurti, kad iš pilies ~~jos~~ bokštų į visas puses atsiveria žavėtini, Suomijai charakteringi reginiai.

Skubu į šiaurę. Nors traukiniuose restoranų beveik čia nėra, tačiau vargo su maitinimusi ingi neteko: didesnėse pav. Pieksamäki stotyje, stotyse, ypač kur reikia persėsti, ir traukinys ilgiau užtrunka, publika bėga į stotį, kartais pirmiausia vagoną palikdama, kur stalai jau gatavai nustatyti ypač giliomis lėkštelėmis su rūgusiu pienu, švediškai filibunka, ir kitokiais užkandžiais. Užsimokėjai kurį tau mokestį, tikrumoje nemenkų, ir valgyk ko tik nori.

Ir vėl traukinys bėga pro, kas minutę kintančius, regimus pušynus ir tarp jų blizgančius ežerų vandenis, ilgus tarpus tarp stočių. Tik čia gali suprasti, kiek atsiėjo Suomijai pastatyti geležinkelius ir juos eksploatuoti: kiek reikėjo uolų iškirsti, durpynų užpilti, kiek stočių pastatyti! Juk gyventojų reta, o traukinių reikia leisti, kiek todėl reikia riedmenų! Pasiekiame Kuopio miestą. Sa-vonijos miestas, 22 tūkst. gyventojų, bet ne senas, tik nuo Gustavo Vazos laikų: lig tol tebuvo kultūros neliesta tyrėčia apylinkė. Gatvės tiesios, Nameliai mediniai, švarūs, gelsvai dažyti, kaip ir kituose provincijos miestuose. Bet viešbučiai pirmaklasiai su visais ir labiausiai išlepintų lankytojų reikalaujamais patogumais, mat taip pat gausiai lankomas.

Jau iš namų prof. Niemi mane įspėjo, kad aplankyčiau

buojau už miesto esančią Puijo aukštumą. Aukštumo virš jūros paviršiaus 230 m, o nuo ežero 152 m. Be to jame išmūrytas bokštas, iš kurio viršaus gali matyti iki 50 Km tolumo: vėl tas pats: ežeras, pusiasaliai; salos, miškas ir žalių ir mėlynų miškų banguojanti linija.

Ir vėl pusantro šimto km į šiaurę, į Kajaną, prie didelio Oulu ežero, 60 km ilgumo, 1000 qkm, 122 m virš jūros, iš kurio išteka Oulu upė, ligi jūros 100 km. Šioje upėje ypatingai garsūs rumbai, krioklai. Ligi upės ištekėjimo būtų galima iš Kajanos miesto plaukti ežeru, bet aš neturėjau, todėl pasirinkau geležinkelį, nors ir aplinkui; o be to man rūpėjau. Į Vaalą, iš kurios prasideda plaukimas upe, atvykau jau apie 8 val. vakaro, todėl apsinakvojau čia pat labai gražiai įrengtame viešbutyje, bet, kaip patyriau, paliekutiame išnaudoti keleivius: tai pirmas kartas Suomijoj. Buvo Joninių išvakarės, didelių iškylų vakaras.

Birželio 24 d. 1931 m. anksti rytą ~~išplaukiau~~ iš viešbučio drauge su kitais keleiviais, tarp kurių buvo keletas suomių Raud. Kryžiaus seserų, tarnaujančių Oulu'je išvykome į prieplauką, kur jau buvo paruošta rumbais ~~plaukti~~ leistis valtis. Tai ypatingos konstrukcijos valtis: 12-14 m ilgio, o kokio 1 m pločio; kad

keleivių neaptaškytų putojantis vanduo, virš krašto laivai vyteleinis pritaisytos šoninės lentos. Vidury vienoj eilė suolų dviem žmonėms susėsti. Ankščiau tokių keleivinių valčių nebūdavo. Tada mėgėjai panašiose ilgose valtyse plaukdavo, kuriomis buvo vežamos dervos bačkos, pirmosios augintų. Priekyje sėdi irklininkas ~~balanpės~~ o gale vairininkas, ypatingai prityrę vyrai, nes rumbais plaukimas ne juokai. Užtat ir plaukia mėgėjai, kad patirtų stiprių įspūdžių.

Oulu upėje rumbai užima išviso apie 70 km, tik su pertraukomis. Pirmutinis rumbas Niskakoski 8-9 km ilgumo su 31 m kritimo, o paskutinis Pyhäkoski apie 20 km apie 60 m kritimo. Sunku aprašyti vandens šėlimą, kai jis, krisdamas, apačioj ~~uolų~~ blaškomas į visas puses: jis šoka, putoja, tykšta metrais aukštyn, verčiasi, stena ir šnypščia. Koks pritrenkis vanduo reikia būti, kad viduryje to šėlimo, turint prieš akis tas išsikišusias iš vandens uolas, įvairiausių strėlės greitumu lekiančios, nesidaužtų į šuputins savo, valties su visais keleiviais ar bačkų su derva. Rumbų pradžioje krantai apgyventi, matai namelius, grūbeles, o toliau - gamta darosi vis laukinesnė, vietomis ir susmuliai berželiai ramiai būdi pampeje, kitur

visas miškas vieš prisiartino prie upės ir nuo aukštos uolos su pasibaisėjimu žiūri į šniokščiantį vandens gaivalą. Tarpais krantai pasidaro žemi, (mat upė pateka net po šiuo ežerėlių) vandens nurimsta ir valtis plaukia ramiai, duodama progos keleiviams pailsėti ir įspūdžiais pasidalyti; net dainelę uždainuoti. Maždaug apie vidurį, nuvykus po Ahmakoski ramaus tekėjimo yra net kelios dešimtys km, tada keleiviai persėda Turistų draugijos vandenų motorlaivį ir plaukia iki Pyhäkoski. Šiame tarpe gauna vienoj vietoj apsišluoti ir net progos kavos atsigerti.

Didžiausį įspūdį ir daro šis Pyhäkoski. Vandens kavalais taip tyška, kad keleivį apipila iki pat galvos. Prieš Leppikallio uolą dešinėje upės pusėje valtis visu markumu lekia į ją, bet staiga pasisuka į kairę, kerta upę, kur priešais vėl Rahankallio uola, nuo kurios tik užkelių metrų vairuotojas smarkiu posūkiu valtį vėl atmeta į dešinę, į vidurį upės. Keleiviams net žadą apima toks pergyvenimas. Nurimsti tik matydamas vairuotoją, ramiai visą laiką akis įsmeigusį į priekį, vairuotojas, kuris yra net priešakia

pasižadėjęs globoti savo vežamuosius, o ypač su visomis kliūtimis paiškia išpat mažens.

Dar galelis ramios tekmės, kur įsikloja dar vaikiukščiai, be abejonės būsimieji valčių vairuotojai, ir pusiau trijų po piet esame Muhos'o miestelyje, iš kur po pusvalandžio išvykstame į Oulu miestą už 30 km. Apsistojam viešbuty prie pat stoties, nes iš ryto vyksim toliau į Kemi ir Rovaniemi. Taigi laiko turėjom užtektinai pasivaikščioti po Oulu miestą, ypač kad naktys tokios šviesios, jog gali ir pačiam vidurnakty skaityti knygą. Oulu ir gubernijos miestas, apie 20 tūkst. gyventojų, prie pat jūros, kur įteka to paties vardo upė, kuri čia bangiasi rumbais, vadinamais Merikoski; per jį nutiestas tiltas į salą ir teikia progos pasigrožėti jais. Čia galima pamatyti, kaip gaudo lašišas. Miestas įsteigtas 1605 m., Suomijos istorijoje nieku ypatingu neatsižymėjo. Jei bent, kad 1854 m. anglai (atplaukę laivais) apiplėšė miestui ir padegė didžiausius sandėlius degūto, dervos ir lentų. Pakilo neregėtas gaisras, kad net patys anglų jūrininkai kiek apdegė.

Vis į šiaurę, tuo geležinkeliu, kuriuo eina kelias iš Suomijos į Švediją ir kuriuo daug svieto, ypač Didžiojo Karo metu pravažiavo. Šiame tarpe yra

stotis ir miesčiukas turbūt trumpiausiu pasauly pavadinimu, būtent Ii. To pakes vardo čia ir upė. 100 km pabėgę, privažiuojame patį šiaurinį Baltijos jūros galą, kur įteka galinga upė Kemi, vietomis pusės km platumo, savo vandenis gaudama beveik nuo pat Europos žemyno šiaurės galo. Kemi miestas, 3000 gyventojų, iš seno žinomas prekybos punktas. Kadangi Kemi upe plukdoma begalės medžio, tai čia daugybė lentpjūvių, o visas pamarys užimtas kalnų medžiagos medžiagos. Vis tas eina vežimui, daugiausia Anglijon.

Iš Kemi stoties per upę (ilgu tiltu Kemi) į Laurilos stotį, iš kur geležinkelis šakojasi: viena šaka į Rovaniemi, kita į Torneo, iškur persikeliama į Haparanta, kai Švedijoje; dar iš Torneo yra geležinkelio šaka į Aavasaksa, kur iš 232 metrų aukštumo kalno per Joninės, trisnaktis, galima matyti nesileidžiančią saulę. Seniau ypač daug (maldininkų) važiuodavo tuo reginiu pasižvalgyti. Bet kaip pravedė geležinkelį į Rovaniemi, kai pradėjo kursuoti į šiaurę išvertais gerais keliais autobusai, Aavasaksos reikšmė sumažėjo.

Kiek palaukus Laurilos stoty ir pasižvalgius po Kemi upės žiotis, traukinys pajudėjo į Rovaniemi, eidamas vis pagal Kemi upę. Dešinėj, už kokių 25 Km, beveik paraleliai upės matytis visa eilė, kaip skiauteris, kalnų, kurie vadinasi Kivalot. Pusiaukely, Koivu (Beržas) stoty, visi traukinio keleiviai drauge su savo konduktorium pasipylė į stotį kavos. Be kavos negalima. O tas konduktorius, storas aukštas suomis, eina per traukinį kaip tėvas, žiūrėdamas, kad visiems būtų gera. Tai ir yra kultūringo krašto valdininkų ypatybė: jie laiko save visuomenės tarnais, jos globėjais.

Tiksliai, pagal tvarkaraštį, lygiai po 1 val. dienos, ~~atvykau~~ pasiekiau Rovaniemį. Čia dabar ~~aš turėj~~ gyveno mano senas pažįstamas ir bičiulis iš Karelos laikų p. Hämäläinen su žmona. Jis pats mane ir pasitiko stoty, nes buvau jam parašęs apie savo atvykimą. Jis čia dabar buvo Laplandijos (suom. Lappi) liaudies mokyklų inspektorius. Pas Hämäläinus ir apsistojau, pas juos radęs mielo svečio priėmimą. Butelis nedidelis, ~~p~~ bet patogus, švarus. Ir pas jį, kaip visuose namuose, kur man teko suomijoj lankytis, tvarka, daugiausia, mo-

Tai ligšiol (bene ši šiaurėje) paskutinė Suomijos geležinkelio stotis. Mat dabar iš čia kaip veda toliau geležinkelį į Kemijärvi, į šiaurės rytus nuo Rovaniemi, už kokių 80 km. Dėl to čia per Kemi upę pastatytas milžiniškas geležinis tiltas. Ta pačia kryptimi projektuojama pratęsti geležinkelį, dar apie 100 km iki Kuolajärvi. O aš manau, kad jis pagaliau nutiestas net iki Petsamo uosto prie Ledinuotojo okeano.

kelininkus, išbiros sienos nustatytos knygų lenty- nomis. Suomių literatūra jau gausi, nors palyginamai neseniai, tik suklestėjo, pasirodžius tautos atgimimui, kas buvo maždaug prof. Wiemio jaunystėje.

Iš ryto Kara dar lovoje. Pusryčiai gausingi su lašiša ir skaniu elnio raudona mėsa: šių produktų čia ypač gausu. Viskas užgeriama pienu; sviesto kiek nori.

(~~3000 gyventojų~~) nors miestelis teturi
Rovaniemis, ~~garsenybė – Ounasvaara kal-~~
3000 gyventojų, yra visos Laplandijos sostinė, ~~yra~~ santa-
~~mas, iš kurio per Jonines, jei dangus neapsiniaukęs,~~
koje abiejų didžiųjų šio krašto upių Kemi ir Ounas.
~~gali matyti tris naktis nesileidžiančią saulę.~~
Žiemą, vasario mėnesį, ir viduryvasary čia įvyksta
~~Mat Rovaniemi ant pačios poliarinio rato~~
~~(nors turi tik 3000 gyventojų, bet yra Laplandijos sostinė~~
~~ribos, prie Kemi ir Ounas upių santakos, Vaasa~~
didžiausi turgai: visa Laplandija suneša čion savo
~~[illegible] kalną, kur dar viršūnėje yra augme-~~
gėrybes. Rovaniemio garsenybė – Ounasvaara
~~[illegible]~~, už Kemi upės stūksąs,
kalnas, (216 m virš jūros paviršiaus, iš kurio per Jonines tris naktis, kaip ir Aavasaksoj gali matyti nesileidžiančią saulę, žinoma, jei dangus neapsiniaukęs. Mat Rovaniemi ant ~~pačios~~ čion poliarinio rato linijos. Tą patį vakarą ir nuvykstam su p. Hämäläinenu į jį. Iš tolo, regis, nedidelis kalnas, kai pradedi lipti, tik tada pajunti,

koks nors didelis kalnas. Vien granitas, apaugęs vietom tankesniais, vietom retesniais pušimis, o viršuje ir visai retai. Uolos visaip suskilę, ir jų guli dar atskiri akmenys; vietom matyti griovių, kuriais bėga vanduo kelatus metu ar pavasarį, tirpstant ledams. Vienoj vietoj, kuri šiek tiek apvalyta nuo atskirų akmenų ir medžių, įtaisyta šaulių šaudykla. Jau tą tai per visą Suomiją užeisi prie kiekvieno miestelio. Nenuostabu, – suomių šaulių yra apie 100 tūkstančių, o moterų šaulių, ~~lottų~~, apie 60 tūkst.

[Iš kalno viršūnės atsiveria reginys į kelias dešimtis km. Iš čia matyti abi upės, vieškelio tiltas per Kemi upę, o tolumoje – vingiuotas horizontas melsvos spalvos. Koloritas skirtingas, kaip Lietuvos oro, – daugiau mėlynumo. Apačioj kalno užėjome (karėlų beržą, ~~a~~ vaivaiskoivu, ~~var~~ (smulkučiukais lapeliais) ~~kurio~~ vargšas beržas.

Tą naktį iš Ounavaara saulės nepamatėm, dangus buvo debesuotas. Bet jos pasirodant, matyt, laukė ir daugiau: kelis mėgėjus radom ten sėdinčius vidurnaktį.

Bet man rūpėjo saulę pamatyti vidurnaktį; Todėl p. Inspektorius, Hämäläinen, sumanė padaryti ekskursiją į šiaurę. Dabar į šiaurę iš Rovaniemio eina tik keli geri vieškeliai; kaip plentas, kuriais kursuoja autobusai, net iki Petsamo, ir 500 km. Mes pasirinkom kelią į bažnytkaimį Kittilä, 160 km į šiaurę, prie Ounas upės, į vieną pradžios mokyklą Sirkka, dar 20 km į šiaurę nuo Kittilės.

Visai geru autobusu, pilnu keleivių, mes triese pasileidom per Laplandijos dykumas. (Apie ją pridedu atskirą raštą, kurį, kaip paskaitą skaičiau 1933 m. Kauno radiofone, todėl pačios gamtos ir gyventojų nebeaprašinėsiu, pasitenkinsiu tik tuo, kaip vyko ši ekskursija čia Kittilėje.)

…fone, 933. XII. 6 – 20.10 val. 1

Suomijos nepriklausomybės šventė

Lapių kraštas

Šiandien Suomijos nepriklausomybės šventė. ~~J~~ Suomija, kaip visiškai nepriklausoma valstybė, taip pat jauna, kaip ir Lietuva.

Be to toji valstybė mums kaimynė: ir ji kaip ir mes sėdime prie tos pačios Baltijos jūros. Tos valstybės gyventojai, suomiai, kadaise, [margin: …omet,] yra buvę dar artimesni lietuvių kaimynai, apie ką liudija kalba, nes suomiai nemaža žodžių yra pasiskolinę iš lietuvių kalbos: virtis, kirvis, tiltas, daržas, šeima ir daugybė kitų.

Pagerbdami šiandien tą garbingą tautą, paminėkime gražiai jos vardą, prisimindami kai ką iš to krašto savybių.

Suomija, žiūrint nuo mūsų žemės, ~~pati šiauriausia~~ labiausiai į šiaurinius [margin: …uri] žemė ir valstybė: ji prieina prie šiaurės ledinuotojo vandenyno: kraštas, kur ilga žiema, o trumpa vasara; daug ežerų (apie 35 tūkst.), ir didelių ežerų, taigi daug

vandens, pasieni daug pelkių, išties laukai vien uolos, taip kad daug nenaudingos, nedirbamos žemės, per tai suomiai žemės turi daug, palyginus su to krašto (Suomija bus 3kart didesnė už Lietuvą) gyventojais: Visame krašte bus apie penketorto milijono žmonių, o ketvirtainiškame kilometre tik truputį daugiau, kaip po 10 žmonių, kai tuo tarpu Lietuvoje arti 50.

Bet yra Suomijoj vietų, kur gyventojų dar rečiau: nė po 1 žmogų ant kilometro: tai Suomijos šiaurė, maž daug nuo tos vietos, kur pasibaigia Baltijos jūra, iki žiemių ašigalio lanko, kurioj gyvena ir kitos tautos žmonės, būtent, lapiai. Apie šią Suomijos dalį aš šiandien noriu klausytojams truputį papasakoti, kadangi dar nė mėnesio nebus, kaip aš tame krašte lankiausi.

Tą kraštą mūsiškiai vadina Laplandija, nors gal geriau būtų vadinti lapiais, nes to krašto senieji gyventojai ne suomiai, o lapiai, tauta visais atžvilgiais skirtinga nuo suomių, tik kalbiškai susigiminėjusi.

Palyginus lapių žemę su Lietuva, matai didžiausio skirtumo. Jei žiūri į ją iš kokio kalno, nieko kito aplinkui nematai, kaip tik miškas ir miškas, daugiausia pušis,

tik retkarčiais eglė ir beržas, ir tarp jų šen ten blizgsi ar upės ~~puosta~~ ar ~~retų~~ ~~[illegible]~~ ežerų vanduo. Tas pats miškas retas, žemas; (medžiai trumpam gokam.) Ir ko norėt? Lietuvoj ~~miškas~~ pušis pribresta per 80 metų, o Lapijose per 200 metų.

Pačiu vėl charakteringas to krašto bruožas tai ~~kalnai~~ tolumoj matomi, mėlynuoją, kalnai: ~~jei~~ žemesni, dar apželtę mišku, vadinasi vaara, ~~jei~~ aukštesni, kurių viršūnėse nebeauga ne tik medis, bet ir žolė, - tunturi. Ypač Lapijos rytuose tų tunturių labai daug: palipėjęs ~~ant~~ į kurį jų, matai jų bent keliolika. Viename jų, Salla tunturi šalia miestelio Kuolajärvi (šių metų) lapkričio mėnesy (7 d.) teko būti: aukštumo 656 metrų. Lipi aukštyn, ir augmenija ir smulkėja ir mažėja: pasibaigia pušis su egle, pasibaigia kadagis ir vaivais-koivu (vargšas beržas), baigiasi žolė, samana, ir aukščiau viena suaižėjusi uola, didesniais ar mažesniais plyšiais, ar net šlaitais.

Žiema nežmoniškai ilga: sniegas iškrenta pusiau spalių mėnesio, o tirpsta apie birželio 10-12 dieną. Bet jau rimai: per kelias dienas sušilo, ir viskas pradeda žaliuoti

4

ir įžiūrėti, nes mat čia vėl kita šio krašto ypatybė: vasarą čia saulė šviečia ne tik dieną bet ir naktį. Dvieji metai atgal teko lankytis tuose lapiuose ~~apie šventą Joną~~ 200 klm į šiaurę nuo paskutinės geležinkelio stoties, Rovaniemio, būtent, ir Kitilės. Buvo ant rytojaus po šv. Jonui. Vidurnaktį sėdėjome prie stalo vakarienės, ir saulutė mums švietė kaip mūsų pusdieniliuose. Kažkas nepaprasto, kas verta nutilti ir susikaupti.

12 valandų ... nakties: tyla, ...

Ir visoj Suomijoj, į pietus, kad ir nematyt saulės vidurnaktį, vistiek naktys taip šviesios, kad vidurnaktį per Jonines gali skaityti knygą. Tai viena iš didelių Suomijos savybių, kuri žavi ir jaudina.

Kas dar vėl ypatinga lapių žemėj, tai žiemos metu šiaurės pašvaistė. Ypač giedriomis naktimis nuo šeštos ~~vakaro~~ valandos ima daryti šiaurės pusėje šviesus lankas ant dangaus. Iš jo ima kilti šviesūs spinduliai tai platesni, tai siauresni, tai trumpesni tai ilgesni, ir taip iki ryto; o stipriausi toji pašvaistė apie 9 val. vakaro. Kartais ~~toji~~ šiejį

spinduliai pasidaro stiprios raudonos, arba žalios spalvos ir nudažo visą dangų; kartais jie lyg kriste krinta į žemę, kad net baugu darosi žmonėms. Iš šiaurės pašvaistės spinduliai taip aukštai pakyla, kad kartais matomi net ir Lietuvoj.

Nepaprasta ir net sarotiškai graži toji lapių žemės gamta, tik augmenijai, suprantama, nepalanki. Rugis teauga ligi Rovaniemi; (paskutinė siaurojo geležinkelio stotis šiaurėje, lapių pietuose), avižos iki Kittila (viduryj lapijos), o toliau pribręsta tik vienas miežis; užtat ~~lapių~~ lampiškiai gyventojai valgo miežinę duoną, kurią jie vadina rieska. Avižas jei kur ir sėja, - tik žaliam pašarui.

Net žolė, nors ~~kadir~~ vasara trumpa, kadangi saulė šviečia dieną ir naktį, auga gerai; taip pat dobilas, bulvės ir kiti šakniavaisiai; todėl pieno ūkis gali tarpti. Teko sutikti net bendrovių pienines. Pasakojo kad čia, apie Petsamo, vad. kas, pačioj šiaurinėj lapių

, kultoras ...tilo, timo- ...8 tükst. ...piau ...manijoj.

Dar kas vėl: lapių kraštas nesuprantamas be to šiaurės raguoto gyvulio, elnio, to didžiausio ir beveik

Tik jau Net mūsų sodų su vaisių medžiais ir krūmais [illegible]

rūtų darželių prie sodybų ~~[illegible]~~ lapinuose nėra. Džiaugias [illegible]

krašto žmonės, jei ~~pr~~ šalia namų auga be[illegible]

beržėlis: juk tai vienintelis lapuotas me[illegible] pas

ir tarp žaliųjų spygliuočių medžių savo švelniais

lapais teikia tikro malonumo.

Net užtat lapių kraštas tai tikras

kraštas: čia uogų pas juos daugiau,

Lietuvoj. Ir bruknių, mėlynių, žem[illegible]

spalgenų turi jie saldžių geltonų mamūr[illegible]

čia balose, panašių į avietę. Svečiui

per pietus tokį ypatingą davinį, mėlynėmis pa[illegible]

čia ta geltona mamūra.

Tiesa, išdirbt čia žemę sėjai nelengvas daik[illegible] arba akmeninga, arba drėgna, ~~bet žmogus, p[illegible] prie vietos sąlygų, matyt, gali versti žeme[illegible]~~ O tada, jei jau net lapinuose galimas žem[illegible] tada kur būt nebėr ir visoj žemėj tokios vietos žmogus, prisitaikęs prie vietos sąlygų negal[illegible] savo žemės išnaudoti.

vienintelio, ypač lapių tauto, maitintojo. Nuostabi
Dievo Apvaizda. Ji leido Europos ir Azijos šiaurėje
~~gy~~vulį, kurs be jokios žmogaus pagalbos išminta toje
beveik amžinos žiemos šalyje. Elnias, (mažas krūmis) minta tam tikru
augalu, ~~kurį mes vadino~~ kuris aptraukęs ten visą žemę, išvirtusius
medžius ir net akmenis, kurį mes vadiname baltąja
samana, o suomiai jäkälä, kuri tačiau auga
ir Lietuvos miškuose, tik ne taip gausiai. Tos jäkäläs
atsargos nereikia daryti žiemai: ji tokia pat kaip
vasarą pasilieka ir po sniegu: ~~ir~~ žiemą elnias praskasa
sniege ir jąją maitinasi. ~~Taigi išlaikyti elniui žmogui~~
~~nė piršto nereikia pridėti. O kiek jis žmogui duoda!~~
~~Jo pienu maitinasi, jo mėsą valgo, jo kailiais den-~~
~~giasi, juo pasikinkę važinoja, jo žarnomis, kaip siūlais,~~
~~siuvasi; ir jo ragų ir jo kaulų visokių dai-~~
~~lelių pasidirba.~~ Nei daržinių nereikia statyti jam
nei kitko. (Vaikšto elnias, (suomiškai poro), burnais po neišmatuojamus
šalies plotus, miškus, tundras. Tik žiemą, vieną
kartą, pavasariop, lapiai, žiemodami savo pasilikimus,
sugena rajonais į tam tikros (milžiniškus) didelius gardus

po kelius tūkstančius galvų, atskiria mėsai, savo reikalams, ar parduoti, o kitus, pamiškėlus, pažymi ausyse, kaip tiekiniai žymi savo avis, ir vėl paleidžia maitintis Dievo laukuose.

Todėl elnias lapiui kai didžiausis turtas: jis jį myli, apie jį dainas dainuoja, pan pavadinti jis daugybę vardų turi: ~~Kitaip~~ kitą vardą turi metinis elnias, kitą dvergis, ~~ir t.t.~~ kitą važinojamasis ir t. t.

Lapis neturtingas jei elnių tekturi 2-300. Yra turinčių tūkstančiais; vienas, kurį vadina lapių karalium, turi lygi 10 tūkstančių.

Seniau tiame lapių krašte vien lapiai tegyveno. Tiesa, yra žymių, kad lapiai yra gyvenę net pietų Suomijoj, ir apie Helsinkį, tik, matyt, juos vėliau išstūmė suomiai. Dabar lapių Suomijoj yra apie 2000 žm. Yra jų dar ir kitose valstybėse: Švedijoj apie 7000, Rusijoj, Kolos pusiasaly, — apie 1500, ir daugiausia Norvegijoj, apie 20.000.

Suomijoj lapių klajoklių maža liko: suomių valdžia jiems kelioze vietose pastatė namus ir net mokyklas; rodos, 2 ar 3 mokyklos yra ir dėstomoja lapių kalba. Dabar, jie

8

visi liuteronių tikėjimo. Labai savotiška tauta: ~~įsnėrko st~~

savotiški papročiai, savotiška namų apivoka ir statyba; Įsnėrko stebėtis: savotiškos gyvenimo sąlygos, prie kurių žmogus turėjo ~~[illegible]~~ Lapiai turi savo tautiškus rūbus; kas nuostabu, kad jų mėlynos spalvos rūbai pagražinti raudona, žalia ir geltona spalva. Patys lapiai mažaūgio, juodais plaukais, kalba savo kalbos tarme. Ir šiaurė Suomijos lapių krašte nusitęsia į pačią šiaurę. Be elnio auginimo lapiai dar užsiima žvejyba ir medžiokle. Mūsų akimis žiūrint, skurdus lapio

Lapių krašte vis daugiau ima apsigyventi ir suomių: jiems šis kraštas tikra kolonija. Suomių valdžia palengvintomis sąlygomis duoda norintiems čia žemės su miškų, ir kasmet vis daugiau įsikuria naujų gyventojų. Palengvinti įsikurti čia žmonėms valdžia veda naujus kelius. Ir daug šimtų kilometrų tų ~~kelių~~ vieškelių yra čia padaryta: ne plentai, o gerai su mašinomis įrengti keliai, taip kad jais dabar važiuoto autobusai. * Įdomu, kad paštą čia vežioja autobusais, - dideliais patogiais, ir kartu vežioja jais, kas nori, keleivius. Kadangi gyvenimai beveik tik pagal didžiuosius kelius,

(left margin, partly cut off:) ... ir lapio gyvenimą. ... nes ... Tik lapis ... Ir ... elnių ... negali ...

(left margin, partly cut off:) ...: ... vra ... juodais ... mis, ... lapiai ... kas ... Atri- ... velio- ... žemi ... kad, ... na ... žmo- ... jų.

tai gyventojas ant vieškelio prieš savo namais ant baslelio primuša atvirą dėžutę, ir pašto autobusas, pro tai važiuodamas, į ją įmeta ir paima to gyventojo korespondenciją.x⁺

Tais didžiaisiais vieškeliais laksto ne tik valdiški pašto autobusai, daug jais kur nors ir šiaip susisiekimų, daugiausia pusiaukeleivinių, ir tie dar pigiau veža keleivius, kaip pašto autobusai. Ir palyginti su mūsų autobusais pravažiavimas labai pigus: 60 Km mūsų pinigais 3 litai.

Gyvenimai daugiausia pagal upes ir vieškelius. Ir didesniuose kaimuose pastatytos naujos mokyklos - su 2-3 mokytojais. Kur vaikams per toli vaikščioti į mokyklą, ten įtaisyti jiems bendrabučiai tose pačiose mokyklose. Aprengtai, reikia pasakyti; čia nuveikta didelis kūrybos darbas.

Suomių valdžiai pravedus vieškelius, didėja ne tik gyventojų mainus, bet auga ir keliauninkų - turistų mainus. Jiems vystyti nesigailima nei reklamos nei lėšų geriems, patogiems, net liuksusiniems viešbučiams. Ir Lapių kraštas labai tinka turizmui, keliauninkams, ir jų mainus kasmet auga.

Viliojo čion ~~st~~ svetimšalius nepaprasta gamta: šiaurėj su savo nolonais ir smulkiais miškais, bet graži, ypač kad žmogaus ranka nelietta. Juk čia yra vietų, kur dar žmogaus koja nėra palietus. Vasarą saulėtos naktys, o žiemą dienos be saulės, bet su šiaurės pašvaiste.

Be to suomiai pokarius išsiderėjo iš Rusų išėjimą į Ledinuotąjį okeaną; ta jų vieta ten su uostu vadinasi Petsamo, nuo minėtojo Rovaniemi miesto ir paskutinės geležinkelio stoties 560 km. Jį tarnybti suomiai labai pėšta, ir jis su savo fiordais ir uolokliais ir apylinkės dykuma kasmet vis daugiau patraukia svetimšalių. Turizmo atžvilgiu lapių kraštas turi didelę ateitį.

Nebe to, kad šis kraštas neturėtų ir savo nemalonumų. Vasarą kara kankynė žmoneims ir gyvuliams ~~tai~~ nodai, kuriuos čia vadina säänki. Nei dieną, nei naktį (kurios čia po teisybei nėra) jie neduoda ramybės: vien rankomis jokiu būdu negali nuo jų apsiginti. Todėl gyventojai nešioja su savim prie pursto buteliuką su ~~[illegible]~~ skysčiu, lyg degutėlis, su kuriuo nuolat tepasi rankas ir veidą:

Ponas H. man bakstelėjo pašonėn, kad atkreipčiau dėmesį į vieną, priešais sėdėjusį, keleivį. Girdi, tai lapių tipas. Nedidukas, juodais plaukais netaisyklingo veido bruožų, bet apsivilkęs buvo kaip visi žmonės. Mat namie jie kitaip dėvi.

Viename retu miške mūsų autobusui sustojant, vienas senioklas sušuko: Poro, poro! desiis, elniai. Autas sustojo, ir keleiviai pasipylė laukan. Aš ir kiti net paėjėjom miškan giliau jų pamatyti. Pulkelis buvo nedidelis, apie 20 galvų, (kelios šakotais ragais,) ramiai sau skynė savo jäkälä, mūsų vadinamą, pilką samaną, nors iš tiesų tai nėra samana, bet tam tikras augalas. Labai gailėjaus, kad neturėjau foto aparato.

Į Kittilėje autobuso galas, o mums dar 20 km iki Sirkkai. Bet už tam tikrą atlyginimą apsiėmė nuvežti ir ten.

Sirkkoje - liaudies mokykla, kaip ir kitos Suomijoj, medinė, dviem aukštais su butu mokytojui. Aplinkui šen ten gyvenimėlis, daugiausia miško darbininkų. Vietos mokytoja p-lė Eeva Lehtisalo mūsų jau laukė; tai Kresna tiesiadvasė moteris, su punktais? [illegible] prie šono.

Kelias visą laiką eina pagal plačią Ounas'o upę. Tiltų čia nėra, todėl teko porą kartų keltis per upę keltu: vienas įdomumas.

Kaip ir pribūta Suomijoje, pirmasai dalykas buvo eiti
į pirtį. Ji buvo iškūrenta, tikra suomiška pirtis, kuri
skirta mokyklos vaikams ir, žinoma, mokytojui.
Tuoj kava ir kiti suomiški valgiai, žinoma, su elnio
mėsa, su pienu, su sviestu.

Šalia Sirkkos yra Levi ~~Nežinau, kodėl mes~~ vardu tunturis, palei ežeriuką
viškai Immel (suom. Jumala = Dievas). Jis ~~[illegible]~~ aukštumo apie 500 m.
Jau iš mokyklos kiemo buvo matyt jo šiaurės šlai-
tuose baltos dėmės, vadinas, sniegas. O čia birželio berods
26 ar 27 diena. O į vakarus šiaurę (už kelių dešimčių km,) matėsi dar aukštesnis, Pallas
tunturi, apie 800 m, kuriame irgi balavo didelės dėmės.

Įdomu tunturį pamatyti. Nežinau, kodėl mes
nutarėm Levitunturin vykti nakčiai, nors iš tikro čia nakties
dabar nėra. Jo papėdėje viskas žaliuoja, žolė, gėlės,
medžiai, krūmai. Yra ir takas pramintas. Kopiame.
Tik lipant, pastebi, kad 500 metrų kalnan ne juokai:
Eini, eini, rodos, jau nebetoli viršūnė, — kur tau? nei pusės
kelio nėra, o kalno plotis lyg didės didėja. Užeinam
platų griovį, pilną suverstų, sudraskytų uolų, — tai
darbas ypač pavasario vandens: jis verčia avies
dydžio akmenis. Vienoj aikštėj apsistojam, išsiverdam
kavos, kur pasirodo, kaip netik mandingas, bet ir reikalin-
gas punkko. Dar kiek ir pasnaudėm, viršūnėje nenorėjome
būti padarome vidurnaktyje.

Tik vienas dalykas čia buvo nepakenčiamas, tai uodai: staiga nėr kur dėtis nuo jų. Mat Laplandijoje pilna balų, todėl ir tų gyvenėlių mirvadai: nuo nėr ramybės nei žmogui, nei elniui: elniai bėga į tundras, kur vėjas tuos kraugerius blokšta prie žemės. O žmonės nešiojasi su savim, kyšančius prie juosmens, buteliukus su tam tikru skysčiu, degutėliu, ir kas pusvalandis tepasi sau veidą ir rankas, (kitaip neįmanoma atsiginti:) uodas, – jis čia vadinasi sääski, – prisilietęs prie ausies ir šoksta atgal. Turėjau teptis tais „kvepalais" ir aš. Paskui ilgai, ~~kai ir gr~~ grįžus jau į Helsinkį, mano apsiaustas vis atsidavė tuo kvapu.

~~Būti~~ ~~pačiam vidurnaktį.~~ Pagaliau užkopiam į pat viršūnę: viena mažėjanti nolia, lyg su kirviu nukapota: jokio augmenijos. Keista, kodėl jis čia negali gyvuoti! [Žiupsnis ir paskutinė jäkälä.] Maždaug vidury randam sukrautą žmonių rankomis akmenų krosnį, lyg paminklą, — tai darbas, rodos, vietos šaulių. Iš čia reginys į visas puses po kelias dešimtis km: niekas neužstoja. Čia bus visoj pilnumoj panašiai Laplandijos veidą: dykuma, miškas ir kunkurių kalneliai tolimoj miglotoj. O pats vidurnaktis: šviesu kaip dieną, nors saulės nesimatė; nes buvo debesimis uždengta.

Pasigrožėję, patenkinti, kad buvom įveikę aukštį, grįžome atgal. O pakalnėn slinkti visados lengva. Ir galiausia apie 3 valandą buvome jau mokykloje. Dabar eisime gulti. Pas mokytoją buvo koks ports svečių, vienas iš jų, rodos, dailininkas. O verta čia jam pabūti; nes oro koloritas Laplandijoje kitoks, negu labiau į pietus Suomijoje. Tačiau, lovų mums visiems nebuvo, o gal ir pačiai mokytojai buvo vėlu. Tada ką gi daryti? Mokytoja mokyklos salėje paklojo ant grindų čiužinius, ar ką kita, nebeatmenu, ir pirungė guolį mums visiems (keturiems) šonais. Ir sugulėm: mes

sėdos aš, šalia manęs p. Inspektorius, ~~toliau~~ šalia jo jo žmona, o šalia tos pale mokytoja. Pamaniau sau, kur gi Lietuvoje kas nors panašiai pasielgtų, ir dar svetimtautį guldytų šalia viename guolyje? Čia, matyt, buvo paprastas dalykas. Tai tik rodė, kad ~~gyventojai~~ šio krašto kultūra, ypač čia Laplandijoj, ~~yra~~ tokia primityvi, žmonės taip nepagadinti, kad kas kitur būtų nepadoru, čia rodės visai natūralūs daiktai. Iš to supranti, ~~kaip protyje~~ kad čia protys gali būti tikrai bendros. Aurea prima sata est aetas...

Apie kokių 6 val. pradėjo gaidžiai giedoti: jie visgi atrokuoja, kada prytas. Nors šiaip čia krašte baisi tyla: jokių kitų paukštčių nesigirdėjo. Savotiški tyrai, savotiška raminanti gamta, ypač gal būt, kad ji čia žmogaus rankos neliesta.

Per dieną pasižvalgius po mokyklą, po apylinkę, apie 11 val. vadaro susėdom mokykloje vakarienei. Saulė visą laiką matosi pro langą. Artėja ir 12-toji valanda, vadinasi, pats vidurnaktis, saulutė nusileido, kaip pas mus Lietuvoje pardienėliuose, horizonte, ir žiūrėjo mums stačiai į akis. Keistas jausmas pereina: vidurnaktį šviečianti saulė! Čia, Sirkkoje, ji nenusileista visas 6 savaites.

Žinoma, tiek pat savaičių vidurdieny ji neužteka. Užtat niekas, - žmonės nenusimena: tada jie paraduoja jiems šiaurės pašvaistė ir labai skaisčios žvaigždės. Ir nuostabu: žmonės taip prisirišę prie Laplandijos gamtos, kad nuoširdžiai susirišę su ja, net ir iš pietinės Suomijos čion atkelti. O lapiai laiko save laimingiausiais pasaulyje žmonėmis. Štai tau ir laimės supratimas ir jos žemiškoji vertė!

Ir kalba čionai daugiausia ir sukasi apie lapius, jų savotišką gyvenimą, jų elnius, vietos meškas. Myli jie, ir visi kiti, kas šiaurės žmonių maitintojus: tik stebėtis reikia Dangaus Tėvo Apvaizda! Ir apdainuoja juos visaip, o mokyklos žmonės daro sau jų piešinius, kabinasi namuose jų ragus. P-lė mokytoja turėjo taip tik dar nuo elnio kiaušo nenupjautus tokius ragus. Aš ėmiau jais grožėtis, ir ji man, norėdama duoti tikresnę Laplandijos atminą, juos padovanojo. Ponas Inspektorius nupjovė juos nuo kaulo, ir aš juos parsivežiau Helsinkin, o paskui atsigabenau Kaunan, kur man jie, prie medžio pritaisyti, ir dabar tebekaba mano priemenėj. P-lė mokytoja priedui pridėjo iš popierio išpjautą dideliais šakotais ragais elnio atvaizdą, kuris irgi mano kabinete šiandien kaba sienoje.

Dar įsigijęs laplių išdarais lėles ir kitus jų smulkmenius apredalus, jų apavą, piekmut, užriestais galais, o taip pat pasiėmęs keletą akmenėlių iš Kemi upės, grįžau namo. Pakely į Tampere iš Haapamäki stoties pasukiau į Keuruu bažnytkaimį, kur aplankiau Lietuvos bičiulį Tervininką, kuris, nuolatos gyvendamas Helsinky, kas vasarą atvyksta į savo tėviškę Keuruu-je. Suomijoj nereikia jieškoti vasarvietės: kiekviena vietovė - vasarvietė, nes visos tam sąlygos yra: ežeras, miškas, susisiekimas - geležinkelio stotis. Gyvena V. Jukonen savo, kad ~~švar~~ ~~siam~~ ir ne dideliame, bet švariame, vilos pobūdžio, namelyje su savo motina. Antrame aukšte, kurį ir neužimame, yra ir svečiams kambarėlis.

Keuruu tuo įdomus, kad čia yra viena iš ~~senų~~ įdomiausių Suomijos senųjų medinių bažnyčių, ~~jų ... dar iš katalikų laikų, labai~~ ir iš oro ~~(medinės)~~ ir iš vidaus žiūrint ~~sena~~. ~~Ji~~ Šven~~labinga ... su atvirai stovinčia varpine.~~ torius, kaip Lietuvoje, apmūrytas ~~m~~ akmenų siena. O šalia jos, po dangčiu, yra padėta, kaip muziejinis dalykas, ilga, gal nemažiau 10 m, laivė, kuria seniau žmonės čia pat esamu ilgu, kelių dešimtų km, Keuruu-jo ežeru plaukdavo bažnyčion. Lenkiesiu žmonių pietizmui, su kuriuo jie globoja savo kultūros senus paminklus.

Ir čia pat pastatyta ir naujoji, mūrinė, b-čia, bet ji, palyginus su senąja, nebetraukia taip akies. Tik iš jos aukšto bokšto atsiveria į visas puses suomiškas vaizdas su savo šimtasalaiais ežerais.

Pradėjęs apie Laplandiją, noriu apie ją ir baigti. Mat ten teko man atsilankyti dar ir 1933 metais, kai buvau nuvykęs Suomijon atidengti paminklui ant a.a. prof. Wichmanno kapo. Buvo kaip tik ant rytojaus po Vėlinių dienos, kai atvykau į Rovaniemi, kur stoty mane pasitiko senasis bičiulis liaudies mokyklų inspekt. p. A. Hämäläinen. Tą pačią dieną pas Hämäläinus, viešinti gyvenanti, mokytoja lappalainen tarp kitų dainelių padainavo mūsų Šimkaus Plaukia sau laivelis. Mat aš kadaise poniai Hämäläinienei, gerai pianistei, buvau kelias mūsų muzikos kompozicijas pasiuntęs. Ji ir dabar dainininkei akompanavo. Šitą pačią dainelę mes su p. Hämäläinenu išvertėm suomiškai ir pritaikėm prie gaidos. Vėliau, jau man esant Kaune, rašė man p. Häm., kad kuriame ten mokytojų susirinkime, bene per Kalėdas, ši Šimkaus daina sukėlusi stačiai furorą mokytojų tarpe.

Diena trumputė, taip kad tik ant rytojaus su ponia Häm. ir vienu svečiu vykstame į Ounas-vaara, — kaip jis žiemą atrodo. Tyras, šviežias oras, saulutė šviečia, ir nuostabiai daug spalvų.

Tą pačią dieną iš ryto p. Inspektorius nuvedė mane į tame pačiame kieme esančią didelę mokyklą. Prieš pamokas ~~Mokslo pradžioje~~ pamaldos: vaikai gieda du posmus (šv.) giesmės, o mokytojas paskaito ištrauką iš šv. Rašto. Yra ir stalių dirbtuvė, kur vaikai pratinami prie šio darbo. Pasirodo, mokykla turi ir savo gail. seserį, kuri turi žiūrėti vaikų sveikatą.

Su p. Häm. rengiamės giliau į Laplandiją, - motociklu. Bet Meteorologijos stotis praneša, kad ryt lysią ir atšilsią. Ir iš tiesų ant rytojaus, 5.XI sekmadienį, krinta šlapdraba. Ir čia, Europos šiaurėje, klausomės Mišių iš Kauno ir lenkų pamokslo iš Varšuvos ~~[illegible]~~, kur Kard. Hlondas guodžiasi išeiviais ir jų reikalams rengiasi įsteigti dvasininkų seminariją. 13 val. autobusu su p. H. išvykstame į rytus. Už 3 km jau pasirodė sniegas, ir kuo toliau, tuo buvo jo daugiau. O pakely - pušelės, uolos, kimsos, nei darželio, nei sodelio. Horizonte vis nauji vaaros ir toliau tunturiai. 16 val. atsidūrėme Kemijärvėje, bažnytkaimy prie išsiša- ~~[illegible]~~ kojusio ežero, pro kurį teka Kemi upė (500 gyv.). Aplankom vietos mokytoją, kuris vaišina mus kava,

Pailsėję valandą, patrukom autobusu į šiaurę 30 km į vieną mokyklą, Vuostimo. Kelių ~~30 km~~ jaunimas veržiasi į autobusą, norėdamas pa-tekti į kokį tai vakarėlį. Kaip ir apžiūrėjimas klasių. Čia vienas (mokytojas) vedėjas, pavarde Kolpakko, ir ~~3~~ 2 mokytojos, ~~viena žemesnėms klasėms~~ Viena iš tų mokytojų išėjusi žemesnių mokytojų kursą: tokiems ~~2 metų~~ mokytojams 2 metų kursas, o kitiems, kurie dėsto aukštesnėse klasėse, 5 metų kursas. Liaudies mokykloje 2 parengiamosios klasės ir 4 tikrosios. Čia pagaliau vaišino sočia vakariene su kurtinių kepsniu ir maamuurain uogiene. Maamuurain — raudona ~~uoga~~ panaši į avietę, kuri tik šiaurėje teauga, rubus arcticus, labai skani. Apie Ivirius teko girdėti žodį tekše, kas reiškia (labai saldžią) geltoną avietę.

9 val., renkantis vaikams į mokyklą, nuėjom su p. Inspektorium į klasę. Jo prašomas prakalbau į vaikus lietuviškai, ką p. H. atpasakojo, kaip susitarėm, lietuviškai. Lietuvių kalba jiems skambėjo kaip egzotiška kalba. Paskui su H. ir Kolpakko išėjome į tą laukią pažvelgti nors iš tolo į įdomų, už 10 km esantį Pyhätunturį;

540 m aukštumo, kuris visas miegnokas saulėje blizgėte blizgėjo. Tiera ir vyksas buvo labai gražus. -5°C, pušelės apšarmojusios. Vienoj vietoj (pasidariau nuotrauką) vietom keistas garsas: pasirodo čia esama šaulių šaudyklos, kur tam tikru prietaisu pro pratnami šauti pro plyšį, kuris tik akimirksniui atsiveria. Užtat suomiai tokie geri šauliai.

Čia iš kaikur p. H. gavo automobilį; kuriuo ir vykom atgal į Kemijärvi (100 mark). Pakely sustojam Tapionniemi mokykloje, kur, žinoma, vėl kava. Vietos mokytojas Korkonen padovanojo man lokio žandą, kurį jis pats, lauže gulintį, nudėjęs. Čia žmonės dažnai kalba apie lokius ir papasakoja visokių įvykių.

Dabar iš Kemijärvio vykstame dar į rytus, į Kuolajärvi, už 60 km. Vos suradom nusisiekimo priemonę. Gerai dar kad iš toliau atvykęs vienas girininkas, kurčias ir girtas, miestely pasitaikė su savo automobiliu. Tik jis stovėjo anoj pusėj ežero, ir mes per neužšalusį ežerą vėjuje ir baltype turėjome keltis antron pusėn. Šituo pačiu metu jau buvo pasidžiuvi švisti šiaurės pašvaistė, tik kas pakol debesys ją uždengė mums.

Pusiau 10 buvom Kuolajärvje kur viešbutelyje gavom visai švarų kambarį. Tai bažnytkaimis, nuo kurio tik 60 km iki rusų sienai. Iš ryto pašto autobusu vykom į vieną mokyklą už 20 km prie Kuolajärvio ežero. Tie dideli autobusai vežioja ir paštą ir žmones. Gyventojai prie to vieškelio turi ant baslelio įsitaisę pašto dėžutes. Mokykloje 2 mokytojos, apsirėdžiusios švediškais, kava pavaišino, o vaikai mums padainavo, net ir prie autobuso, kuris, grįždamas, mus vėl paėmė.

Kuolajärvio garsenybė - Sallatunturi, 640 m aukštumo, čia pat už miestelio, bet reikia žinoti kelią ir taką kopti į jį. Vietos nuovados viršininkas davė mums policininką ir dar kitą žmogų, mums palydovais. Tunturio papaknyjos atleidam ir drese su p. H. dabar kopėm aukštyn. Ir čia tas pats, kas ~~prie~~ buvo ir Levi-tuntury: platybė, miškas, aikštės, šlaitai, nolos, akmenys, atrodos vienišos pušys su kokia viena tik šaka. Visa to dabar čia pilna sniego, ir dar pusto. Pavargę, vienam prieskrepy geriam iš termo kavą ir fotografuojamės.

Kelias, ~~tikrai~~ dgroži vis nelygesnis, kartais sniegan

~~kartais~~ nuolat tarp uolų nugrimzti iki pusės. Kolos-
kraigo kojas, ~~vienas~~ Kartą net nykstelėjau. Velniai
prašalt pabėgo. Dar kopiame, bet pūkymas
toks baisus, ~~to~~ vėjas toks stiprus, jog nematome
toliau, arba aukščiau, kopti nebepajėgtume;
o jau pusiau trijų, ima temti, vadinas, galime
paklysti, ir tada visko gali atsitikti. Nu-
tariam grįžti. Žemyn, žinoma, lengviau. Pa-
kely išsirovian sau 3 vaivaiskovu (vargšus
beržėlius, manydamas juos parsivežti Lietuvon.
Nuovados viršininkas jau buvo mumis susirūpinęs
ir išsiuntė žmogų mūsų ieškoti. Kely jį sutikom.
Pagaliau pusiau 5, labai nuvargę, pasiekėm
miestelį.

Vakare su p. H. padarėm vizitą p. Nuovados
viršininkui (Nimismies). Pasirodo, puikiai gyvena.
Turi nemažą biblioteką. Ant 7 tūkst. gyventojų
turi 6 policininkus. Turi dresiruotą polic. šunį
„Turja" vardu. Iš kalbos, pasirodo, išeinančiais
metais buvo 6 žmogžudystės; pasitaiko elnių
vagystės. Kadangi rytų siena netoli, tai į jo
nuovadą per metus yra iš ten, iš Karelus, per-
bėgusių apie pusantro šimto žmonių

Ir čia ganas kalbų apie lokius. Miov. viršininkas siūlo vykti į vieną landą, kur guli net 3 lokiai. Bet ligi jo 35 km, ir tokiai medžioklei reiktų bent dviejų dienų. Nors ji man ir labai būtų įdomi, bet aš neturėjau laiko, nes terminuotai turėjau būti Helsinkyje.

8. XII dar prieš 8 val. pusiaunaktėmis išvykstame iš Kuolajärvio. Dar spėjau sutraukti vykstančius į mokyklą vaikus, daugiausia su suomiškomis rogelėmis. Kelyje vienoj vietoj iš miško iššoko elnias ir pasileido keliu prieš autą, kol smarkiai apšviestas nušoko griovin. Vienoj vietoj pakilo pulkelis baltų kurapkų. Pravažiavus pusę kelio sustojome kavos: paprasta gryčia, audėta, plati, dideli aplinkui stalai. Čia tokių „karčemų" reikia. Prie Kemijärvio per ežerą dėl ledo nei keltas nekelia, nei autobusas dar nedrįsta plonu ledu eiti. Tai ką daryti? Einame pėsti ledu. O šalia žmonės, ~~prie ir~~ ant ledo pikloję meldų, iš eketių pilia vandenį ant jų, kad tuo būdu sustiprėtų ledas, ir galėtų eiti autobusas.

Iš čia ~~autobusu~~ keleiviniu į Rovaniemį: iš abiejų pusių

varnai ir turtuoliai. Pakely dar viena kava, ir pusiau keturių po pietų jau buvom Rovaniemyje. Vakare pakilo šiaurės pašvaistė, tik balta. Iš ryto mokykloje vaikams vėl, kaip Vuorlimoje, pakalbėjau lietuviškai. Mokytoja prašė perduoti suomių vaikų pasveikinimus Lietuvos mokyklos vaikams. Padariau tai per „Žvaigždutę". Taip pat kaip paskui nuo Helsinkio katalikų pasveikinimą Lietuvos katalikus per „Mūsų Laikraštį".

3 val. atėjo pas mane abiejų Rovaniemio laikraščių korespondentai žinių apie mane ir Lietuvą. Pusiau 5 traukiniu išvykau iš vaišingo Rovaniemio, atsisveikinęs su savo mielais bičiuliais Hämäläinenais ir jų palydėtas į stotį. Traukiny susipažinau su Rovaniemio b-čios klebonu: rimtas vyras. Iš jo išgirdau, kad iš miestiečių jo parapijoje - 15% džiovininkų. Esą ir nemaža ~~sifilitikų~~ venerikų.

Tai tiek apie Laplandiją. Įdomi šalis. Kad galėčiau geriau pažinti jos turtuosius ir koloritą, sutikčiau vieną nedidelį, tiesa, ne pirmaeilio tarptautinio, vaiverčių.

Tęsiu toliau pasakojimą apie savo gyvenimą Suomijoj 1916-17 metais. Lietuvių Komitetas Peterburge gavau komandiruotę ~~pavedimą~~ į Taliną, vietos tremtiniams aprūpinti. Didelio ten reikalo man rūpėti nebuvo, nes vietos klebonas buvo lietuvis, mano senas draugas iš Nem. Radviliškio, kun. Mart. Venclovas, bet man buvo įdomu aplankyti Taliną, juo labiau, kad rūpėjo arčiau į Lietuvą, nes jau matėsi, kad vokiečiai vis arčiau slenka į Estus. Ir taip, rodos, du kartu, ir vis žiemą plaukiau į Taliną: vieną kartą su karišku laivu „Volynec", kitą su kokiu tai dideliu transportu, bet grįždavau beveik su sena „Ebba Munck". Ir kiekvieną kartą kelionė buvo labai varginga. Paprastai žiemą audros, laivelį mėto kaip geldą; ypač vieną kartą, atsimenu, buvo toks supimas, jog trodos, stiebas vandenį ~~siekia~~: kur jau čia nesirgęs beišliksi! Kitą kartą, kelią iš Talino į Helsinkį, vietoj 4-5 valandų teko plaukti 24 valandas. Tai ledai trukdė, tai pagaliau mašinos sugedo. O laive tada nepakenčiama: kajutės žmonės, ~~rot~~ daugiausia rusai, be pasigailėjimo rūko,

nežiūrėdami, kad yra mažų vaikų ir moterų, o, kai lėdos verčiamas bėgi į denį, tai pašėlęs vėjas šaldo: nei kur dėtis. Kokiuo tai būdu, turbūt jau bevieliu telegrafu buvo duota žinia į Helsinkio uostą, ir išties į atvirą jūrą atplaukė pora burlaivių, kurie perėmė keleivius. Šitokių katerių nebuvo, taip kad aš net stebiuos, kaip aš tokiame vėjuje ir šaltyje neapsirgau, būdamas apsivilkęs tik vatiniu siauru paltelių.

Vasarą nekartą išlydavau pas savo bičiulius Riihimäkioj, kartą, atmenu, net su Tumu-Vaižgantu, kuris kartą buvo atklydęs į Helsinkį ir į Oulunkylą. Ši su žmona Šimoliūnu kartą aplankėm Hämeenlinną ir lankėmės tenai Karlsbergo bokštu, kuris lyčiom prie ežero pastatytas, 32 m aukštumo, iš kurio atsiveria neaprėpiamas reginys į visas puses su ežerais ir žaliavomis. Apačioj tos vietos dosniuskas iš uolos iškaldino lokių grupę. Lankydami, pagal bokštą su p. inžinieriumi rinkome smoniškas žemuogas.

O smonių žiema turėjau pramogos su slidinėjimais pasivažinėti slydėmis po kalnus, o su smoniškomis rogelėmis pasišliuoti kalvais.

1916 m. spalių mėnesy ~~būdamas~~ atvykęs savo spaudinio reikalais į Petrapilį, nutariau aplankyti savo seną draugą kun. Martyną Venclovą Novgorode, kur jis ten klebonavo. Pas jį pabuvau apie savaitę, turėjęs progos pamatyti garsųjį Didįjį Novgorodą, kuris pek ir į mūsų istoriją įeina. Įdomios jo senosios cerkvės savotiškam rusiškam stiliuje. Vaikščiojau po tiltą ant Volchovo upės, kur vykdavo kadaise mūšiai tarp piliečių. Šiaip miesto namai, rodos, daugiausia vienaaukščiai žaliais skardos stogais. ~~Sodiečiai, atvažiavusieji į miestą~~ Man čia krito į akis, kad sodiečiai važinėja su „kėdomis", vadinas, dviračiais vežimais: man jie priminė suomius. Bene bus tai iš likusių suomiai, tie senovėje, nes, rusams ~~atvyk~~ V–VII šimtmety čion atsikeliant, gyveno čia suomiai. — Su kun. Martynu ~~ap~~ kartą aplankėm vieną jo įžymų parapijietį lietuvį, būtent, Krikščiukaitį teisininką, kurs, vėliau grįžęs Lietuvon, buvo mūsų Tribunolo narys, kurio vaikai, inžinieriai dabar garbingai tarnauja Lietuvai. Šiaip Novgorodo parapijiečiai daugumoje lenkai.

1917 pabaigoje laimingai užbaigiau tą milžiniškai sunkų darbą Kalevalos vertimą; jį turėjau tik rankraštį, kurį paskui, kaip auksą kokį saugodamas, parsivežiau namo, į Lietuvą. Ir tik vėliau persikėlęs į Kauną, aš jį galėjau atspausdinti 1922 metais. „Laidų“ visą laidą persiunčiau į Peterburgą Lietuvių Komitetui, kuris, rodos, tą knygą su dideliu vargu pargabeno į Lietuvą. Jau persikėlęs į Kauną 1920 m. pastebėjau, kad ją pardavinėjo Švyturio bendrovė. Po gaisrui jos sandėly „Laidų“ bebuvo tik keletas egzempliorių, keli iš jų net apdegę. Dar aš du egzempliorius buvau nusipirkęs: vieną iš jų perleidžiau kuriam tai vokiečiui muzikui, o kitą – dovanojau L. Katalikų Akademijos knygynui. Dabar toji laida jau išsemta.

„Kada rožės žydi“ ir „Panelių“ atsispausdinau, rodos, po 12 šimtų egzempliorių ir, rodos, vėliau perleidžiau tuos leidinius Ateitininkų draugijai. Laidos seniai išsemtos.

÷

Mano darbas Suomijoj jau buvo baigtas. Beliko grįžti tėvynėn, ko ilgėdamasis laukiau ir tykojau, kaip greičiausiai persprukti per frontą.

~~Taip pat~~ Kai Tallat-Kelpšos „~~Lakštutės" rank-raštį~~ spausdino savo giesmynėlį „Lakštutė", aš ne tik nurodžiau jam tą vietą, kur spausdinau savo „Sardas" spaustuvę, bet dar ir jo rankraštį turėjau sutvarkyti spaudai, o paskui vedžiau korektūrą.

Dar dariau korektūrą spausdinamų iš Kauno gimnazijos dr. Cibulskio leidžiamų Mišių de Requiem.

Dar kiek anksčiau tokia viltis man buvo įsigybe-
lėjus. Būtent, ~~vysk.~~ Žemaičių Pr. Karevičius iš rusų valdžios
buvo gavęs leidimą grįžti Lietuvon. Kun. Tamas
kreipėsi į mane, bene norįs aš su važiuoti. Ko
čia ne? Atsakiau teigiamai, tik, matyt, vėliau
Peterburge įvyko kitos kombinacijos, ir aš pasi-
likau Suomijoj. Atsimenu, jam vykstant
pro Suomiją ir Švediją geležinkeliu, aš su
juo pasimatyti buvau nuvykęs į Riihimä-
kus, iš kur geležinkelis kryptsta į šiaurę. Ne-
pasakysiu, ar tuo pačiu metu, ar kitą kartą
~~tuo~~ pačių Riihimäkių stoty, grįžtantį Lie-
tuvon mačiau savo mielą draugą kun. Dr. Joną
Totoraitį.

Ir mano gyvenimas Niemių vilaje baigėsi.
Norėčiau paminėti tą mano ir Lietuvos bi-
čiulį prof. Niemį. Bet apie jį jau nekartą
esu rašęs mūsų spaudoje: Mūsų Tautosakos
IV t., jam mirus; paskui Tautosakos Darbų I t.
Be to kitomis, įvairiomis progomis, ir net iš Kauno
Radiofono stoties.

Tik dar norėčiau iš viso tarti žodį apie Suomiją. Aš dėkoju Šv. Apvaizdai, kad man teko Didž. Karo metu ne vokiečių okupacijoje Lietuvoje skursti, ne trankytis po Rusijos miestus, žinomos kultūros šaly, bet pagyventi aukštos kultūros krašte, kurios pagrindą sudaro teisė ir teisėtumas. Nebe reikalo ji sau Seimo rūmams nepagailėjo daug dešimčių milijonų savo markių: tai simbolis teisės, kuri turi tvarkyti valstybės ir tautos gyvenimą. Valstybės vyrai — laisvai, teisėtai renkami. Valstybės Prezidentas, pasibaigus jo kadencijai, kuoliai pasitraukia iš Prezidento rūmų į savo profesijos darbą. Prašau pažiūrėti į Suomijos vyriausybės, Ministerių Tarybos, narių nuotraukas, kad suprastumei, jog į valdžią ateina aukštos inteligencijos žmonės, vyrai garbingi, nebe jaunikliai, su dideliu stažu savo specialybėje, artistiškai prangę savo užimamai vietai, prieš kuriuos visa tauta lenkia galvą, kuriais ji pasitiki. Užtat tauta tokia vieninga, nes jos narius jungia viena, būtent, teisė. Užtat tauta stipri: gali ją mėtyti, gali kraštai nutrupėti, bet branduolas palieka sveikas ir tauta nežus.

Dabar taigi nedidelėj valstybėj reikia dar labiau organizuojančio iš sielos gelmės prado, kurį teduoda Krikščionių religija, ypač katalikybė. Bet čia jos, katalikybės iš viso beveik nėra, o protestantizmas pakrikęs, suskaldęs. Gal dėlto ir religija nedaro stiprios įtakos, ir tauta iš vidaus lyg ima gesti: daug venerikų, malthusianizmas, net žvėriniškų. Niekas veltui nepraeina: užleista dirva - atsikeršija, nors ir ne tuoj.

(1917)
Ar per Kalėdas, ar kuris ten šventų po Kalėdų padarėm Helsinky vakarėlį, kur tarp kitų programos numerių buvo ir Senieji ir Naujieji Metai, – gyvi paveikslai, kuriems aš parašiau ir atitinkamas eiles. Ponia Petrovienė padainavo, jos sesuo Emilija paskambino. Šitą pačią programą mes pakartojom Riihimäkuos gruodžio 31 dieną, kur vietos salė pasirūpino mūsų inžinieriai Jonas Timoliūnas ir Ant. Vreimeris. O tą pačią ~~vakarą~~ dieną iš ryto aš ten pat Riihimäkuos bene kurios ten mokyklos patalpose atlaikiau pamaldas su pamokslu. Į jas buvo atvykęs iš Hämeenlinnos (Tavasthuso) kariškas dr. Kaz. Ožēlis su keliolika lietuvių kareivių; o tą patį vakarą jie visi dalyvavo mūsų minėtame vakarėlyje. Šalčio buvo -35°C: per mano paltelį jis badė mane lyg adatomis. Helsinkio publikėla su visais artistais, tarp kurių buvo ir minėtoji anksčiau mokytoja Kačergytė ir jos mokiniai, grįžo atgalio Helsinkį, o aš sėdau į traukinį nebegrįžtinai vykti į Peterburgą, taip kad Naujuosius 1918 metus sutikau traukinyje, o rytą buvau Peterburge. Suomijos stotyj išlipęs, ~~kur ir vėl apsistojau~~ užsidėjau sau ant nugaros savo ryšulį, – tiek iš viso aš mantos ir

tuojau, išėjau pėsčias į miestą, į Nevos prospektą, (į Nikalojaus stotį:) brolio Peterburge jau nebebuvo: jis gyveno mazginėje stoty Bologoje, pusiaukely tarp Peterburgo ir Maskvos, kur buvo stoties viršininku.

Bet kokia spūstis buvo tada geležinkeliuos! Pilna kareivių, kurie visomis kryptimis važiavo. Vagonus stačiai imte ėmė. Su dideliu vargu įsispraudžiau vidun ir pagaliau į vieną skyrių, kupė: ~~su~~ nors atsisėsti gavau, bet suspaudė kaip kamštį butelio kakle. Tarp klasių jokio skirtumo nebebuvo. Be to, visi praėjimai buvo pristoję žmonių ir užversti bagažu. Kupėje tebuvo vieni vyrai, ir, kaip jau rusai paprastę, keikė na čiom sviet stoit, kas antrą žodį minėdami visas šlykštybes. Praėjime stovėjo kelios moterys: pažino draugams jos, ir vieną šiaip taip pasisodino savo tarpe. Ir stebuklai, – nei vieno kalbėtojo kalboje nebebuvo nei vieno šlykštaus žodžio: pasirodo, kad, jei nori, moka susilaikyti: moteris visados taurina vyrą.

Kaip jau aukštam valdininkui, broliui buvo duotas (valdinis) butas iš 8 kambarių. Jis, kaip nevedęs, buvo užėmęs gal kokius tik du, bet

buvo, rodos, kūrenami ir kiti, kad negestų. Pas jį gyveno, iš Maskvos atsikrausčiusi, ir mūsų sesuo Emilija, kuri jam šeimininkavo ir valgį virė. Jų draugystėje jaučiaus kaip Lietuvoje. Tik tiek, kad su maistu buvo jau striuka. Be to čia, Vologdoje, buvo šiek tiek ir daugiau tautiečių, tarp kitų inž. Graurokas, vėliau Lietuvos universitete docentas. Buvo ir kunigas, rodos, lie-tuvis, įsitaisęs maldos namus kokioje tai salėje: ten ir aš laikiau pamaldas. Ši žiema buvo tikrai rusiška: viskas apklota storu sniego sluoksniu: balta, balta; net traukiniai ir garvežiai sniegu ir ledu papuošti. Čia pabuvau apie porą savaičių; buvo noras aplankyti ir Maskvą, bet dėl kamšaties traukiniuose nuo to malonumo atsisakiau. Be to rūpėjo spėti į vakarus, kad galėčiau greičiau patekti Lietuvon: vokiečiai jau slinko estų salomis. Todėl per Peterburgą ir vykau į Taliną, kur klebonavo draugas kun. Vanelovas. Iš Peterburgo į Taliną kelionė buvo pati vargingiausia: kamšatis buvo dar didesnė. Nebepatekdamas į vagoną, buvau užsitupęs

ir išlaikęs ant buferių. Gerai, kad konduktorius mane iš ten nuvijo: kelionėje tikrai būčiau pateikęs po ratais, kaip kol tik po jais nepatekau, dabar kopdamas į vagoną, traukiniui jau pradėjus eiti. Vagonas, matyt, taip buvo perpildytas, kad į kiekvieną nelygumą supėsi, kaip lopšys.

Taline apsigyvenau (vačiūje) klebonijoje. Gyveno pas jį, iš Naum. Radviliškio anksčiau atvykusi jo motina, miela senutė, ir sesuo su savo vyru: taip kad gyvenome tarsi mažojoj Lietuvoj. Mieste buvo lietuvių ir daugiau; buvo čia ir ~~sa~~ lietuvių dr-ja, jų globojo veter. gyd. dabar generolas Vulata, nuolatinis Talino gyventojas. Čia vasario, rodos, 27 dieną susilaukėm ir vokiečių kariuomenės, kurią gyventojai sutiko entuziastiškai. Manėm mes, tremtiniai, kad trojau ir išvyksime Lietuvon. Bet kur tau! Atšventėm čia ir Velykas ir tik balandžio, rodos, 11 dieną išleido mūsų ešeloną.

Dar prisimenu, bene pirmą sekmadienį mūsų, katalikų, ne visiškai maža bažnyčia prigriuvo pilna vokiečių kareivių, (man) užėjus, nors aš pats buvau po Mišių, teko laikyti antras Mišias. Vėliau atsirado ir jų pačių kapelionas: vienas labai nelaimingas jėzuitas, kuris turbūt vaistelių, nes pats perskaitęs Evangeliją, net ir kai Mišias laikė. ~~Šis~~ Kapelionas savo arkliais buvo nuvežęs ir už Talino esančius Šv. Brigitos vienuolyno griuvėsius.

į Rygą. (Ruošimą „Taline 1918 m. sausis–balandis" aš aprašiau 1925 m. Židinio žurnale). Vykstant pro Tartu, prisiminiau, kaip vieną kartą (bene 1916 m.), važiuojant man iš Rygos į Peterburgą, stotį studentai, kur būt ką tai lydėdami, nors vidurnaktį, dainavo: „o jerum, jerum, jerum rum, o quae mutatio rerum!" Tikrai, quae mutatio rerum... Valke kažkodėl mūsų ešeloną sulaikė: prastovėjom stoty bene porą ar tris dienas. Užėjom į tenykštę bažnytėlę, kur buvo kunigas lietuvis, o bažnyčioje tvarką dabojo vadinamoji kretė Vytartienė; ten ir aš pamaldas laikiau, o mūsų tremtiniai giedojo šv. giesmes. Keistas tas buvo mūsų stovėjimas Valko stoty. Vokiečių kareiviai nuolatos švinpsėjo prošal, meginosi flirtuoti su mūsų moterimis, vaišino savo puoda kava. Ir tik po kelių dienų sujungė mūsų ešeloną su lenkų, kuris, rodos, vėliau išėjo iš Talino ir tebestovėjo čia: vadinas, vėl uniją padarė. Ir taip atkilome į Rygą.

Čia prasidėjo gyva Kalvarija. Karantinas, ne karantinas. Palaikė vienoj stovykloj, nuvėlė į kitą, kur teko gyventi ant grindų su draskalais be lovos, be stalo, be krėslo. Aš pagaliau kaž kaip

išsivadavau ir paspruklau iš tos stovyklos, nes jau „senas" Rygos gyventojas. Kai nuvykau pas seną pažįstamą, Rygos Tremtinių Šelpti Komiteto narį p. Prebalgą, ir atsisėdau prie stalo, - nes pats nustebau, kad žmogus gali ~~turėti~~ sėdėti prie stalo, turėti kreslą. Mat galima vėl grįžti į primityvų gyvenimą. Nuvykęs pas rygiečius, p. Vykučius, su kurių dukterimis kažkada vaikavome, mane, dėdę, pirma išmaudė savo vonioje ir paskui, kiek leido ištekliai, pavaišino. Vėl apsistojau pas seną brolį redaktorių kun. Bitkų, kol pagaliau vargais negalais galėjau drauge su kitais dar Rygoj likusiais išvežimo draugais vykti į Kauną. Kiti, ~~buvo~~ kaip pav. inž. Šulcas, Andrius Bulota su žmona ir kiti, buvo jau anksčiau išvykę iš Rygos. Čia pasirodė, kad vokiečių valdininkai ir noriai imti kyšius. ~~Rygie-čiai~~ Rygiečiai Pakalniai, latviai katalikai, kurių duktė dainininkė prie Čečilijoje, kada buvo atsilankiusi pas mane Radviliškyje, man kelionėn įdėjo sviesto produktą (brangi dovana buvo anais laikais). Tą produktą ir šiandien tebeturiu. Visur yra gerų žmonių, ir Rygą visada meiliai minėsiu.

Traukinys, pro Mintaują, ėjo mažai kur sustodamas. Atsimenu, Kėdainių stoty jam sustojus, išlipau, anksti rytą, iš vagono su kitais, ~~ir to~~ dairosi žmonelės po apylinkę, ir sako vienas nuo Lydos: „Kokie gražūs laukai"! ~~Mat jo~~ O man, rodos, visai negražūs. Mat jam įkyrėjo kalnuoti Lydos laukai, sunkūs dirbti, ir jis čia džiaugiasi lygumomis kaip stalas. Traukinys pro Kaišedorius atvežė mus į mūsų Kauną. Bet iš traukinio žmonių neleidžia, reikia Entlausungsscheiną turėti. Aš išsiprašiau ir ištrūkau. Rodos, apsigyvenau pas savo draugą kun. Ant. Alekną. Tik iš ryto vėl turėjau vykti į Šančius, kur buvo paskirta mūsų žmonėms apsistoti ir išsivalyti, gauti tam tikrą atleidimo šeiną. Turėjau pėsčias eiti iš senamiesčio į Šančių kareivines.

Buvo prieš Sekmines. Pasitaikė sutikti ~~pas~~ ar pas kun. Alekną ar pas prel. Dambrauską — Jakštą, Rumšiškio klebono milžiną kun. Žalkį, kuris pasiūlė man Sekminių šventes praleisti pas jį Rumšiškyse, mat man tuo tarpu reikėjo būti paruoštas raštas vykti kur nors klebonauti. Ir išvažiavom arkliu su klebonu.

Neapsakomas man buvo džiaugsmas laivoje džiaugtis šilta graža Lietuvos gamta, o ypač pas Kleboną valgyti stores lašinius: tai ne kiekvienas tokių lašinių tais laikais turėjo...

Plauna moterėlė kieme išsiuntus žiaurinius langus ir, lyg vištelė karkia sau, liūdną, liūdną dainelę niūniuoja: neišklenčkau neužkrašės. Ir iš tikro, labai graži, senoviškai, su motaitinga gaida:

kurs. { Skypriau, skypriau skepinėlį,
Dariau, dariau vieškelėlį, –
Tiesus kelelis int nošės dvarelį.

Sugrįžęs po Seimininių į Kauną, gavau iš J. E. Žemaičių vyskupo Pran. Karevičiaus paraginimą vykti Klebonu į Pušalotą. Išvykau visųpirma į tėviškę, į Kvirečius, kur radau brolį Stanislovą, išvargusį nuo karo ir vokiečių okupacijos, o gimtinę grįčią sušaudytą granatų. Ši Knėgalio Vajegos Šalinio, mano švogerio, per karą visos trobos sudegintos, ir vos pradėjo jas atstatynėti: pas juos bene 6 savaites vyko mūšiai. Ūkininkai vos išmaitinti, – vargas, vargas; o vėl tos neimoniškos rekvizicijos.

Dabar vykau į Nem. Radviliškį pasiimti bent turto likučių. Čia liūdną vaizdą pamačiau.

Abi bažnyčios, katalikų ir reformatų sudegusios, bokštai sugriauti; pamaldos laikomos špitolėje. Mano bibliotekos, kurią buvau palikęs bažnyčioje, nei pėdsakų neliko: nežinia, ar kas išvežė, ar knygos sudegė; taip pat nei paveikslų, nei kitų geresnių daiktų. Nei ratų, nei važių, nei kitų padargų neberadau, — viską išgrobstė žmonės. Tik kaiek daiktų buvau nuvežęs į Margeniškį, dalį radau, bet didelę dalį, ypač brangiuosius apvorų kailinius, mano šeimininkas kažkur nudėjo, ar pardavė; girdi, nebetikėjos manęs gyvo pamatyti. Man labai gaila brangios tautosakos, kuri buvo čionai atversta, bet kurią šeimininkas irgi išaikvojo: Niekas svetimo daikto nerango, kaip savo. Klebonijoje daržinėje, kur buvau įkasęs į žemę varinius indus ir peilius su šakutėmis, išsikasiau, tik jie baisiai surūdiję. Sode po obele po buvau įkasęs dėžutę su sidabriniais rubliais, nors su vargu, irgi suradau.

Brolis dar šio to davė, taip kad, rodos, su dviem vežimais tuoj po šv. Petro ir išvykau iš Krikščių į Pusalotą. Su baime važiavom, nes tais laikais buvo uždrausta važinėti iš kreiso į kreisą: Krikščiai buvo Biržų, o Pusalotas — Joniškėlio kreise. Nors apie Pumpėnus ir sutikom volkreičių žandarus, bet tie legitimacijų neklausė, tik dar patys papasakojo, kad

Pušalote per šv. Petrą (tenai tą dieną būna dideli atlaidai) per vakarėlį sudegęs klebonijos dvendaržis. Na, dar viena nelaimė. Ir iš tikro, radau, plikus pamatų akmenis. O dvendaržy ~~Apie degimo~~ sudegę ir svečių arklių ir, rodos, daugiau gyvulių. Apie degimo priežastį visaip pasakojo: taip kitų, kad iš keršto klebonui tai padarę. Klebonas buvo kun. Jonas Jackevičius dar tvirtas vyras, apystoris, raudonu veidu, energingas, turėjęs senesnių klebonų, kaip pats kartą man sakėsi, bruožų. Nors buvo iš ūkininkų, bet mėgo ir mokėjo palaikyti santykius su administracijos vyrais, ir rusų ir vokiečių. Mat buvo vaišingas ir mėgo išgerti. Šiaip su ūkininkais gražiai sugyveno, tik su miestelio proletariatu ne. O jo čia buvo ypač daug. Buvo mat stačiokas, o tais laikais žmonėse jau buvo pabudęs pajautimas savo garbės, ir miesto gyventojai šiuo atžvilgiu buvo labai jautrūs. O gal nekartą įskaudino ir už samogoną, kuris buvęs madoje. Tiesa, kiti lietuviai teigė, kad ir klebonijos kamine jis buvęs verdamas. O klebonas palaikęs (butelio) santykius su karčemininku Ščavinskiu. Todėl, klebonas miestely turėjęs daug priešų. Šie,

matyt, ir išsiuntė jį Kauno Kurijai; o ši patikrino ir atstatė nuo klebonavimo, perkėlusi jį altaristu čia Pušalote su vikaro pareigomis. O visuomenei nėra gerai, kai, atstačius naujam Klebonui, senasis pasilieka vietoje. Mat Klebonas visados turi savo šalininkų, ir štai į naująjį Kleboną žiūri kreivai. Seniau Kurija laikydavosi tokios politikos, kad, kai atkeldavo naują Kleboną, tai iš tos parapijos iškelia ne tik Kleboną, bet ir vikarą, kad tuo būdu naujasis Klebonas būtų laisvesnis.

Nors kun. Jackevičius buvo man lojalus, tačiau darbą parapijoje man sunkino. Jau tuo pačiu, kad aš jo, kaip vyresnio kunigo, negalėjau bet kur siuntinėti: verčiau aš pats pirma važiuosiu pas ligonį, o ne jį siųsiu. Paskui jis man su skaudama širdimi pareiškė, kad, kadangi vyskupijos vyriausybė jį taip pažemino, jis daugiau nebesakysiąs pamokslų. Teko man pačiam kas sekmadienis sakyti: jau viena tai man padaugino darbo, o antra, parapijiečiai ~~man~~ ėmė įtarti, kad aš tyčiom neprileidžiąs prie senojo Klebono, kuris čia Pušalote išbuvo, rodos, daugiau

20 metų, į sakyklą. Gi aš niekuomet nebuvau iškalbingas, o be to tas pats pamokslininkas visuomet atsibosta.

Gyveno Pušalote, tik ne klebonijoje, dar vienas kunigas, Liudvikas Šarčevskis, nei šioks, nei toks: mažiukas užsispyrėlis, lenkuojantis; rodos, anksčiau jis buvo čia vikaru, bet keliamas kitur nevažiavo, ir pasiliko taip sau Pušalote, pasisamdęs kambarėlį. Rodos, mėgo išgerti. Turėjo savo arklį ir važinėjo po parapiją, gal ubagaudamas, gal draugystės ieškodamas. (Nei šis, nei tas.) Po kelių mėnesių pranyko. O kun. Jackevičius persikėlė į čia pat esamą altariją, šiaudais dengtą su daržu priešais.

Ir pradėjau aš klebonauti; atpratęs nuo klebonavimo, nuo ūkininkavimo. Suvirto ant manęs begalės darbų. Parapija didelė, apie penkiolika tūkstančių, tik tiek kad kol kas mokyklų nedaug, o dabar, vasarą, ir jų nėra. Bet yra atlaidų, ir į juos reikia nuvažiuoti pas kaimynus, Pumpėnai, Joniškėlis, Spirakiai, Pasvalys, net Klovainiai.

Bažnyčia medinė, bet-gi senovinių įdomių liturgikų medinių žymių nedaug turinti. (Mūrinė varpinė atskirai.) Vargonininkas, Rodavičius, neblogas muzikas, tik, kaip jau karo metu,

choras pakrikęs. Zakrštynas, Leonas Ivaškevičius, išmintingas ir prielankus žmogus. Bet ypač įdomios aplink b-čią kapinės: didelės, išskirius tokius takus turi, gryno smėlio kalnelis, kur, matyt, labai senai laidojama, nes, kasant duobes numirėliams, iškasama priešistorinių žalvarinių apirankių. (...ni kryžiai stogelinių ...mokais kryžių.) Aš ir kryžkelėnuose koriniškonis bažnyčios buvo statomos jau seniau, iš stabmeldžių laikų garbinamose vietose. Keletas ir kunigų palaidota. 1919 prisidėjo dar vienas įdomus kapas, 5 partizanų bendras, kuriam antkapį pušalatiečio Švipo architekto įdomiu projektu pastatė visuomenė. Šalia jo apie 1930 metus atsigulė ir buvusis Pušaloto Klebonas, vietos partizanų kapelionas, Vyties Kryžiaus kavalierius, kun. Jonas Jackevičius, kurio kūną atgabeno iš Sudeikių, kur jis pastaruoju metu Klebonavo.

Bet didžiausias vargas buvo man su ūkiu. Į Pušalotą atvykau beveik su plikom rankom: nei pinigų, nei daiktų. Teko Biržėnuose iš gerų žmonių pasiskolinti ostmarkių, ir tuoj reikalingiausių gyvulių ir žemės ūkio įrankių pirktis. Mano išrašytas švogeris Vajega neužilgo atgabeno nupirktas du arklius, vieną ypač geros veislės nors nedidelę juodą kumelę, kurios vienas vaikas ~~pr~~ pas jo

pati, jau 20 metų, tebetarnauja.

O čia diendaržio nėra: kas daugiau? Šaukiu parapijos mergą, ir nutariam kresti jį iš molio. Senajam klebonui, girdi, nebūtų parapijiečiai apsiėmę, gi kaip man — sutiko. Ir padėjom statybą. Kaip paprastai, — pažadėt pažada visi, o kaip reikia, — neišlesa visi: teko ir pačiam ūkis kastuvo, padedant prigulti molio vežimą, kad darbas nenutoktų: o molį ėmėm iš klebono žemės prie žydkapių, kurie pasiliko klebonijos žemės viduryj.

Klebonijos žemės buvo 30 ha su viršum: dalis buvo neblogos, bet dalis, prie Amatos upelio, durpyninė. Senasis klebonas buvo geras prityręs ūkininkas, (ir didelis megėjas žuklys, kuris ir savo lugės turėjo Šėvenų), gi aš, nors ir ūkininko vaikas, nežinojau nei kur, nei kada kas sėti. Pasisamdžiau du ūpu bernu, bet ir pačiam reikia nuolat žiūrėti, nuolat eiti. Kiek tada iš klebono be vieno kunigo! Šeimininkės neturėjau, jos pareigas ėjo senojo klebono palikta vyresnė mergiotė Onytė. Šiąja proga pastebėsiu, kad Rusalotiečiuose merginos, kad ir pagyvenusios, vis vadinamos mažybiniais vardais: Onytė, Marbonytė; — šito vardo ypač

daug Pušalote. Mano sesuo dar nebuvo grįžusi iš Rusijos, todėl kol kas pasikviečiau iš Kem. Radviliškio velionės daktaro Goldbergo brolienę, Stefaniją Goldbergienę, našlę, katalikę, gerai kalbančią vokiškai, kas man tuo metu labai tiko, nes vokiečiai dar tebelaikė Lietuvą okupavę. O užvažiuodavo amforšteriai, gi kartą buvo užsukęs net Joniškėlio Kreishauptmanas; o vietos žandaras, lietuviškai kalbantis, ir dažnai atsilankydavo.

Reikia pasakyti, kad šie vietos valdovai buvo gana žmoniški. Kai kitų kreisų tie hauptmanai spaudė iš žmonių paskutinius syvus, – Joniškėlio Kreishauptmanas leido ūkininkams turėti net po 2/ karves ir kitų gyvulių. Turėjo amforšteris, gyvenęs Naujadvary už Lėvens upės, tur būt surekvizavęs avių ir pardavinėjo reiklaujantiems. Padaręs jam vizitą, ir aš iš to gavau prieinama kaina 2 avis ir dvižagrį plūgą.

Pati klebonija medinė, gana erdvi, žiema šalta, su dviem kambariais viškam. Po klebono salionu rūsys, kur pilami šakniavaisiai, todėl visuomet su nemaloniu kvapu, bet ypač šaltas. Sodas ne visiškai mažas ir vaisių turėjau. Pirmaisiais metais turėjau

dalį jis skirti buv. Klebonui. Taip pat ir iš grūdų.
O jis vikšliam gana daug: parodo, Pušaloto žemė
vaisninga. Ir iš tiesų, aš gana greitai pasispirsnau
ypač smulkiųjų grūdelių. O didžiųjų, išrašius damas
iš Pušaloto, kur pabuvau iš viso nepilnus dvejus
metus, - trūko 3 mėnesių -, turėjau 4 karves ir 6 galvas
arklių, nes dvejetas - buvo jaunų.

Pušaloto parapija grynai lietuviška parapija.
Tik keletas dvarelių buvo su lenkiška kalba: inž. Mic-
kevičius Virbynėje, su kuriuo ypač palaikė santykius
sen. Klebonas, Jasinskis, Aleknavičius, Lozinskis, Orla ir
kiti: beveik prie kiekvieno didesnio kaimo buvo
ir dvarelis. Bet tie „lenkai" jokių pretenzijų ypač
bažnyčiai nereiškė ir įtakos kaimui neturėjo.
Kaimai tada kaip tik pradėjo skirstytis į vienkie-
mius. Pusė parapijos, į Joniškėlio pusę, turėjo pir-
mos rūšies žemę: vienas ūkininkas sakė, kad savo
šlepnynėj miežių esąs gavęs karta 28 grūdą. Ir iš viso
ūkininkai čia darbštūs, todėl daugumoje - pasi-
turintieji: daug iš čia yra išėjusių kunigų ir šiaip
inteligentų. Pušaloto žmonės man ~~tai išpardžio~~ lyg rodyte rodė,
kad lietuvis - tai tikras, įgimtas žemdirbys. Žmonės
mados taip nesivaikė, kaip biržėnai, kuriems

gal Kuršo latviai, ~~Ka~~ Kaimynai, darė jiems įtakos: čia ir turtingiausis ūkininkas nesidrovėjo vaikščioti su naginėmis, atėjti į miestelį, ko biržėnas jau niekuomet nepavelytų. Ir sodybose pušalotiečių čiuose mažiau buvo tvarkos ir švaros: apie namus primėtyta įvairių daiktų, ar miško medžiagos, tvoros apgriuvę, lyg kad šituo atžvilgiu būtų labiau apsileidę, ar turėtų mažiau grožio ir tvarkos pajautimo: taip man rodės, lyginant juos su biržėnais, nors pušalotiečiai galėjo būti turtingesni už biržėnus. Kai dėl vaišingumo, tai abieji, rodos, lygūs. Nors prieš kunigą kuklūs, bet pilni savigarbos pajautimo. O alučio atžvilgiu, tai pušalotiečiai, rodos, pranešo biržėnus: puikius alus jie daro, net kartais iš kviečių; turėjau progos juos išmėginti ypač kalėdodamas: retai kada jo ūkininko namuose trūksta. Jį dažnai čia vadina „rūkštele". „Prašom, sako, ant rūkštelės." Kalboje turi savo tarmiškumų: žosis-~~žąsis~~, vondenio, bulviene, namolia.

Kadangi dvi žiemas Pušalote praleidžiau, tai turėjau progos arčiau pažinti žmones, nes kalėdoti turėjau pats vienas abu kartu ir visose vietose.

Stengiaus nepalikti nei vienos grytelės neaplankęs, nei kumečių, už ką jie man reiškė savo dėkingumą, nes, matyt, seniau ne visai taip buvo. Ir tai išprašydavo tą vargą, kurį tekdavo pakelti kalėdojant: ir pirmyn ir pastant, - nešk ir nešk kurlininsant nugaros. O kalėdojimo dienų būdavo ne mažiau 28. Prieš pradedant, kai pagalvodavau, - net šiurpas nukrėsdavo. Ąą beda būdavo ir su vaišėmis: būdavo kaimų, kur kone kiekviename namuose ko nors paliekdavo, o jau alaus - visur. Papiškių kaime, už porio km nuo Pašaloto, prie Lėvens upės, 17 ūkininkų ir kiekviename namuose pilni stalai, vadinas, per dieną reikia suvalgyti 17 čapų. Zakristijonas ketvirtame kieme, pažvelgęs į apkrautą valgiais stalą, linguodamas galvą, tik ištarė: „Tai kad čia sveikam žmogui!" Vadinas, jis po trijų kiemų - nebesveikas. Tada, vokiečių okupacijos metu po kaimus vaikščiodavo jų patruliai po 3 kareivius. Degliemų kaime, mums kalėdojant ir čerint viename kieme prie pilno stalo, užeina toks patrulis. Šeimininkas paprašė prie stalo; du atsisėdo, o trečias, netoli durų atsistojęs, lyg nustingęs pažvelgė į stalą ir, sukandęs dantis, ištarė: (vad. vokiškai) „Ten žmonės badauja, o čia pilni stalai!"

Apsigręžė ir išėjo pro duris.

Kadangi ir kapuos ir prie namų ir seniau buvo ir dabar yra daug stogelinių ir drevinių kryžių, tai, prieš sugriuvus, daug tų stabelėlių ir geležinių viršūnių būdavo pas ūkininkus klėtyse. Trenkiau aš pasižėti sau tų meno dalykų; ir tokiu būdu, būnant Pušalote, aš tų stabelėlių prisirinkau apie 80, tiek pat ir geležinių kryžių. Dar buvau gavęs ištisas tų kryžių galvas; jas visas sugabenau į varpinę, ir ten jie keletą metų stovėjo, gal kas ir pražuvo, kol aš vos prisišaukiau menininkus, kad jas paimtų savo globon. Pagaliau atvažiavo iš Panevėžio skulpt. Žikaras ir išsirinko ir stabelėlių ir gelež. kryžių, kur gražesni, abiejų po 24 ir išsivežė: juos vėliau atidavė Čiurlionies Galerijai. Kitus tik vėliau, jau būdamas Kaune, parsigabenau Kaunan: dalį atidaviau Vaižg. meno Muziejui, dalį tebeturiu pas save. O kryžių galvos ir didelis krucifiksas taip ir paliko Pušaloto varpinėje: ar jie dar tebėra, nebežinau. Pradėjęs rinkti ir pastebėjęs tų dalykų nuostabų įvairumą ir jausmo gilumą, darausi pavirtęs tikras medžiotojas. Vėliau, iš Kauno išvykdamas, aš jų dar

daugiau su prisiminimų iš Dail. Meno Muziejaus atidavus.

Vienais metais atidėjęs kiekvieno kaimo užra-
šytas ~~vietas~~ vietas, kurias tik galėjau prisiklausti, vietovardžius:
laukų, miškų, pievų, upelių ir kt. Tai atidaviau Tau-
tosakos Archyvui. Užrašinėjau čia ir dainas. Dar ga-
lėjau pastebėti keturinius sutartinių ~~da~~ giesmių, -
bet tik keturinius, o jau kanklės muzikos instru-
mentų, be piemenų birbynių, ir čia toklų nebeužtė-
jau: tai ne Biržai! Šį rinkinį su žodžiais ir gaido-
mis atidaviau irgi Tautosakos Archyvui. Obelia
dainų, smarkiai dainuota. Vienas, rodos, Vytėnų
Stasiūnas, pasakojo, kad jis, kol tebegyvenęs Stačiūnų
kaime, iš kur jis išėjo į Vytėnus ūkininkauti, ~~gal~~ kai
užtraukdavęs dainą, gal su kitais, Kambary:

Dvi seselės ant kalnelio
Kaurė žakas mus berželio...

Tai žibalinė lempa užgesdavusi, nuo to oro virpėjimo.

Kalėdodamas, pastebėjau net menkose
grytelėse puikesnių raudonus audinius gražiausiais
raštais. Ėmiau jais domėtis, - pasirodo, kiekvienas
raštas turi savo vardą, o parašėlis - vėl savo.
Užrašydavau tuos vardus, kad paliktų palikuonims:

Rinktiniai raštai:

Pirštelytėm, didžraščiai, aštuonrankis, kryželinės (kryželis), nograščiai, aglinėlis, rožlapis, rožraštis, kaunraštis, kiaul-iakis (kiaulės akis), putinraštis, pirštelinis (iš pirštinių išimtas raštas), keturakis, žiltraštis (žiltvėraštis), kableliniai, smulkraštis, matulraštis, grašytą (rašto audeklas), blakelėm ir kryželiais (audeklas), mastymėm, ringelinis, stulpelinis (stulpeliais), šakotis, vilkstelinis, širdelinis.

Paraštėlių raštai: (juostelė)

lencingėliais, nagelėm, aštuonpirštis, škaplierinė, lentelinė, gembelinė, kryžiukais, ringelinis.

Juostų raštai:

kreivasparniai, suleistsparniai, nagelėm, aštuonpirštis.

Keletas namų buvo man artimesni, rasi ir iš viso, galiu pasakyti, prieš aš kol kas neturėjau, ir žmonės buvo man broliškai nusiteikę. Vrumbilų Strielčiūnai ypač daug gelbėjo mano išpradžių neturte. Mat iš šių namų buvo išėję du kunigai: vyresnis, oficialiai Strzeleckis, ir jaunesnis, vėliau Panevėžio vysk. prelatas, ar kanauninkas; su tais namais rišė lygž ir giminystė; mat mano dėdienė,

~~bu~~ Tamošiaus Palubio žmona, buvo jiems giminė, Jaroševičiūtė, užaugusi pas savo minėtąjį dėdę, kun. Strze-lecų Krykliniuose. Papilkių, Pažūkų, Deglienų ~~kaimai~~ irgi kaž-kaip buvo artimesni gal ir mano laikais. Bet aš užganėčiau pusalobrečius, jei pasakyčiau, kad kiti man buvo tolimesni, arba kad kitus mažiau būčiau gerbęs ir mylėjęs. Labai mažiai mačiu visus pusalobrečius, ir iš jų galiu spręsti, kaip sveika dar tebėra lietuvių tauta, ir jos kamienas duoda vilties, kad jos laukia dar graži ateitis, kai tas elementas bus nustifuotas.

Bet Didž. Karo degėsiai dar nebuvo visi užgesyti. Tas didis pasaulio sujudimas jau rimo, bet žaizdos, do jo padarytos, dar ilgai tebepūliavo. Lietuva tais metais, vasario 16 dieną, pasiskelbė nepriklausoma valstybė, bet vokiečiai joje dar tebeviešpatavo ir siautėjo. Pajutom, kad kaž-kas įsakė jiems iš Lietuvos išsikraustyti, ir jie tai darė, bet labai nenorom. Ir tik jie ėmė išeiti, kaip iš kitos pusės, kone jų pėdais vėl veržėsi Lietuvon rytų kaimynas, norėdamas savo senąją okupaciją. Tik tai jis dabar kitu šūkiu: išlaisvinti pavergtuosius; o tikrumoje - išlaisvinti Lietuvą nuo lietuvių.

Bet šie, jau kiek pajutę laisvės, nebenorėjo svetimo jungo vilkti, panoro gyventi savu gyvenimu. Kaune susikūrė sava, lietuvių, vyriausybė ir pradėjo organizuoti valstybę. Tik mes, provincijos žmonės, stebėjomės, kodėl ji nešaukia vyrų valstybės apsaugai. Rytiečiai pasiekė ir Pušalotą, ir buvo pavojus toliau. Pradėjo lankytis ir mūsų kariuomenė, ir kartą užėjo būrelis, menkai apginkluotų mūsų žmogelių, kurie, užkalbinti, ir patys nemokėjo atsakyti, prieš ką jie kariauja.

Visuomenė ėmė nerimauti: krašte pašuvo valdžia, arba jis sau ėmė į rankas nemokantieji valdyti, valdžią ėmę naudoti savanaudiškai; greičiau ardyti, kaip statyti. O ūkininkas nemėgsta tokių eksperimentų, jis čia pajunta gyvenimo griuvimą. Ir sumato organizuotis, kad apgintų ramų gyvenimą, o dar labiau, kad nebegrįžtų okupantų valdžia: tempnės metlė buvo jau šaknis įleidusi ligi žemiausių sluogsnių. Ir susidarė būrys partizanų – apie 100 žmonių iš visokių luomų: ūkininkai, dvarininkai, darbininkai, bežemiai, mažažemiai, – visi griebėsi ginklo. Net stebėtis reikia, iš kur jie tuos ginklus gavo? Rodos, daugiausia

pirkosi sau iš grįžtančių vokiečių [Vokiem] su lašiniais; arba traukėsi iš pastogių karo metu paslėptuosius šautuvus. Tokių partizanų būrių susidarė ir Joniškely, ir Linkuvoj; kitų ir mūs krašte. Iš jų vėliau susidarė Joniškėlio partizanų batalijonas. Iš pradžios stumdymasis tarp rusų būrių ir partizanų: tai vieni, tai kiti kits kitus paspaudžia atgal. Pirmieji rusų būriai buvo, matyt, menkai organizuoti. Besistumdydami užeidavo ir į klebonijas. Kartą pietus išėjus, žiūriu, kieme kažkokios dėžės paliktos; gi, pasirodo, šovinių: jas sau pasiėmė grįžę partizanai. Arba būdavo ir tarp: pasamdytas žmogelis tą amuniciją vežti ima pakely ir išmeta į griovį. Drausmės daug nebuvo: tie kariai savavališkai imdavo kas pakliūva; ėmiau skųstis vyresniesiems; vienas iš jų atsakė: krasnoarmeicy ničego ne vorujut, oni tolko berut. to, čto im nužno.

[Frontas tarp tų dviejų „kariuomenių" susistojo maždaug prie Lėvens upės. Gana ankstyvam pavasary 1919 metų Pušaloto partizanai sumanė išvyti priešus iš Rėklių kaimo, šiapus Panevėžio. Pasitelkė brižiečius ir ankstų rytą išvyko. Bet jėgų neapskaitė

ir kovą pralaimėjo: kokie trys ar keturi iš Pušalo-tiečių krito, o Karį Skurecką, Pušaloto mokytoją, visai paėmė nelaisvėn ir ten betardydami nukankino, jį visą sudaužydami. Tai paaiškėjo, kai vasarą, iš rusams jau pasitraukus, iki Dan-guvos, jį iškasė ir atvežė į Pušaloto palaidoti: Visi tada žuvusieji buvo palaidoti ~~at~~ Pušaloto kapinėse viename kape, kur pastatytas, rodos, įdomus antkapis.

Kun. Jackevičius, turėjęs daug priešų Pušaloto bendruomenėje, ir ateinant rusams, turėjo pasitraukti iš Pušaloto: jis prisidėjo prie partizanų ir dalyvavo su jais jų kovose, – pasidarė jų „kapelionu". Man nebuvo priežasties bėgti, ir aš visą laiką pasilikau namie. Kartą, rusų būriui užėjus, vienas su jais atėjęs lietuvis kuo geriausiai ir man pareiškė: „Na mat, girdi, sako, kad ~~[illegible]~~ raudonieji persekioja kunigus; o visai netiesa: tamsta palikai ir nieko blogo tamstai nedaro". Tik gaila, kad tada iš tikrųjų nebuvo. Vieną kartą būrys raudonųjų užėjo, ir daug jų apsistojo klebonijoje. Girdžiu, kaip vienas raudonarmietis sako, jog vyksta atostogų į Rusiją, berods, į Maskvą. Paprašo man

parašyti laišką broliui inžinieriui, kuris, rodos, jau vėl buvo persikėlęs į Peterburgą. Paklausiau, ar galėtų jis mano laišką įmesti kur nors į paštą Rusijoje. Sutikęs, tik įspėjo, kad aš nieko nerašyčiau iš politikos. Man tas ir nerūpėjo, bet norėjos pranešti apie save ir kitus šeimos narius. Ir rašiau tyčiom ant atviruko ir rusų kalba. Laiško gale pridėjau, jog Lietuvos Valstybės prezidentu yra Smetona, ministr. pirm. Sleževičius, o susisiekimo ministeriu Jonas Šimoliūnas. Ir įvairiau. Tik po kelių dienų atjoja pas mane du raiti raudonarmiečiai ir liepia su savimi keliauti į Dyčiūnų kaimą, kur buvo jų dalies štabas. Jie raiti, aš pėsčias, ir nusivarė mane į Dyčiūnus. Tuo tarpu kiti mano klebonijoje padarė kratą ir pasiėmė iš mano kambario ant lentynos buvusią padėtą rusų surūdijusią durtuvą, kur būt lauke kur rastą, ir vieną apkabą patronų, kurių dažnai rasdavau savo kieme, išėjus raudonarmiečių daliai. Tik draugę Žuvo, nors ir nekariškas daiktas, mano labai geras skiestuvas. Namie paliko sesuo Emilija, kuri jau buvo atvažiavusi iš Rusijos.

Dyčiūnuose ~~štabo~~ dalies viršininkas man pareiškė, kad jis mane dėl mano siųsto laiško, kuris, nežinau kokiu būdu pateko pas jį, siunčiąs mane į pulko štabą. O štabas buvo Segištynės dvare už kokių bene 10 km. Ūgėjos šeimininkė mane pavalgydino, o brotarpu kurį ten ūkininką pavarė, kad mane nuvežtų į Segištynę. Pasodino drauge kareivį ir nuvežė mane ten. Kaimuose, pro kuriuos važiavom, vieškelis iš Pumpėnų į Panevėžį, ~~kai~~ matytis buvo pilna ~~kaim~~ rusų kareivių. ~~Drau~~ Palydovas raudonarmietis, matyt, mobilizuotas, reiškė savo nepasitenkinimą šiuo naujuoju „karu". Segištynėje pulko vadas, visai jaunas, kad gi užsipuls ant manęs, kad aš esąs kažkoks reakcijonierius, šaukte šaukė lyg ant didžiausio piktadario: Kaip, girdi, drįsai minėti Kauno vyriausybę, nes tai esanti „banda negodiajev". Aš ramiai ~~šakau~~ atsakiau, kad pas ~~jus~~ mus kitos valdžios gi ir nėra, ir mes jos turim klausyti. Padarė ~~pas m~~ visą manęs kratą, apibraukė su rankomis kojas, ar būt ar nebūtų ginklo. Ir kam to reikėjo, juk mane paėmė iš namų, ne kur nors lauke. Liepė atiduoti piniginę su pinigais ir paskyrė ~~už~~ tam pačiame name ar gryčios mažame kambarinke su jų kareiviais. O buvo

kaip tik gegužės 1 diena, taigi šventė. Kareiviai pari-vežė kumečius ir mergas ir ėmė prie armonikos šokti visą naktį. Man atsigulti kareivis atnešė šiaudų ant grindų. Tiesa, dar kareivis pavaišino savo puodu kava su cukrum. Kadangi kamba-rėlio grindys tos pačios, kaip ir gryčios, tai trepsėjimas gryčioj atsikrėtė ir kambarėly mano šonuose.

Iš ryto aš turėjau su kareiviu vykti į Panevėžį. Pinigus man grąžino, tik vietoj ostmarkių atidavė kerenkomis. O 5 rub. auksinį pinigą prijungė prie mano bylos. Sėdom į ratus ir išvykom. Nuvežė mane pas savo tardytoją, kuriuo buvo latvis Liepinis. Be kitų dalykų klausė, prie kurių aš partijų pri-klausau. Sakau, ne. Tada primygtinai klausia, kuriom aš prijaučiu? Jei būtų buvęs tas tardytojas ju-ristas, jis žinotų, jog de internis judex non iudicat. Ir pasiuntė mane į kalėjimą.

Apgyvendino trečiajam aukšte su vienu vokiečių kareiviu belaisviu, smulkum žmogeliu, kuris eidavo kepti duonos. Toji duona, kurią mums kali-niams duodavo, buvo trapi ir balta, sako su medžio miltais sumaišyta. Iš ryto ir vakare duodavo puodą kavos. O pietums vieną iš trijų sriubų: burokų, žirnių ir

kopūstų: kad gi nors viena riebalų akutė būtų buvusi toje sriuboje! Tik aš tos dienos beveik nevalgiau, nes man, dėka, Klebonija prisiųsdavo geros duonos ir dar kai ką: paduoti leisdavo, - taip pat ir knygų. O savo baltąją kalėjimo duoną atiduodavau draugui, arba kitiems kaliniams, kurie ir už ją buvo dėkingi. Mano draugas slaptai iš mano duočių pasišaudavo: argi pyksi už tai?

Parazitų visokių buvo pilna; plius rečka kerteje. Tada kalinys visą dieną žiūri pro langą, - tai vienintėlė paguoda. Toli už miesto balose varlės davė mums koncertą. 4-me aukšte sėdėjo karčiamų Abramavičius, žydas, panevėžiškis, viešųjų namų laikytojas ir turbūt už šnipėjimą pasodintas. Tai buvo neramiausis ir pėdriausis kalinys. Kokių mes smirdžių kalbų iš jo prisiklausydavom! Jis mokėjo sužinoti kas sėdi kalėjime ir nuolat minėjo pavardes. Taip pat, matyt, gaudavo žinių iš miesto apie fronto padėtį, ir visa tai garsiai pranešdavo. Mane dar vedžiojo į miestą pas tardytoją. Vieną kartą lydėjusieji mane kareiviai, latviai,

mat čia buvo Tarybų Latvijos frontas, taip sargai taip kalbėjosi, manydami, kad aš latviškai nesuprantu. Vienas klausia: kažin už ką tas kunigas suimtas? Kitas atsako: mat ten buvo kitas, tai tas pabėgo, tai jo vietoj suėmė mane.

Vieną naktį, gal apie 1-2 val. girdime raktų barškėjimą, sunkių durų darinėjimą virš mūsų galvų, vadinas, 4-me aukšte ir komandą latvišku akcentu: skorėj! Kažką išvedė, ir po kokio ketvirčio čia pat už kalėjimo kiemo mūrų išgirdome šūvius, vadinas, kažką sušaudė. Baisių išgyvenimų tai padarė: vadinas, kiekvieną minutę gali ateiti pas tave ir sušukti: skorėj! O tu esi bejėgis, uždarytas už kelių geležinių durų. Kur čia benubėgsi. Toje pačioje kameroje radau langą išpjaustytą, kad čia buvo kalėjime Gaidelionis, salotietis, pažįstamas, kentėjęs 1905 metais. Aš tik [illegible] keturėilį užrašiau, kad čia vyto žalia Rūta.

Parapija darė visas pastangas, kad mane išlaisvintų: vaikščiojo kur kas galėjo. Ne vienas parapijietis pėsčias atėjo į Panevėžį dėl manęs. Dieve, atlygink jiems už tai! Pagaliau

atėjo teismo diena, gegužės 15 diena. Atsirado užtarėjų iš vadinamųjų kairiųjų. Teisme sėdėjo trys teisėjai; pirmininkas buvo bene Osinskis, lenkas, kiti – vienas rusas, kitas latvis. Aš iš pirmųjų klausimų pajutau, kad nelabai kuo baisiai kaltinamas. Ir išties: kokia čia kaltė, kad pranešiau savo žmogui; kokia vyriausybei. Ir teisino. Bet kad nebūčiau visai be kaltės, pridėjo, jog aš buvęs nedraugiškas mūsų armijai. Negi galėjau aš su džiaugsmu ją vadinti; žinodamas, kad eina su ta pačia mintimi, kad mus pavergtų, iš ko mes ką tik išsivadavome. Tik man buvo uždrausta grįžti kol kas į Pušalotą, aš turįs išeiti w tyl; o tam, paskirti man vietai, nusiųsti mane į vietos Darbininkų tarybą. Čia sėdėjo lietuviai. Klausia pas manęs: kur aš noriu apsigyventi? Pamaniau sau, kad saugiausia – Panevėžy, nes, jei būčiau kur provincijoj, tuo, armija traukdamos, galėjo vėl mane sukamantreti. Ir pasilikau Panevėžy. O kas dar įdomiausia, kad ta auksinį perkreblę čia pat man grąžino. Nesitikėjau. Dabar aš tą pinigą laikau sau atminčiai.

Kai paėmė kalėjiman, medžiai tebebuvo pliki, o kai išėjau – lapuoti ir sodai žydėjo. Nebeilgai teko man pasilikti Panevėžyje, nes tretinių kariuomenė netrus išspaudė iš Panevėžio, 17.V. Kaliniai, kurie buvo pasilikę kalėjime, buvo vežami į Dvinską. Mes tą žinojome dar ~~kalėjime~~ tebebūdami, ir aš to labai bijojau. Vežami, daug kas iš traukinio pabėgo.

Bet kadangi prie Panevėžio kariuomenės tebesistumdė, ir mūsai kartą net buvo vėl į Panevėžio priemiestį įsiveržę, aš ir daug kas kitų pasitraukėm į vakarus: pirma į Upytę, paskui į Naujamiestį. Čia keletą dienų pas Kleboną, draugą kun. Gražį, užtrukau, džiaugdamosi pilnu žiedų sodu, o paskui per Gustonis, Sosnakius, ~~ir~~ Stačiūnus ir Paruškus sugrįžiau į Pušalotą. Pušaloto pastranas buvo fronte ir tik po kelių savaičių grįžo triumfališkai nuo Daugavos. Pirmas dalykas buvo iškilmingai palaidoti kritusius draugus Skvoreckį, Tilagėlį ir kitus.

1918-19 metai nebuvo palankūs ramiam kultūriniam darbui: gyvenimas, didelių audrų sukeltas, dar tebesiūbavo ir Europoje ir Lietuvoje. Rimo, bet tą ramybę ypač kūrė Taikos Kunigaikštis, Viešpats Kristus savo organizacija, B-čia. Ji savaime ir visur, ne iš viršaus, bet iš apačios tą ramybę kūrė: ramino sielas, pateikdama gyvenimui tikslų ir prasmės, atitraukdama nuo kasdienių erzinančių smulkmenų. Nenuostabu, kad, niekados neužgesusi, ypač ėmė reikštis šv. Pranciškaus III ordino organizacija. Kai kas jos narius paniekinamai dažnai vadina davatkomis. Aš niekuomet to žodžio nevartojau, matydamas tretininkuose išsipirmą pasišvęstą visą, būtent, troškimą tobulybės, sekant Kristumi, šv. Pranciškaus paduotomis priemonėmis; tretininkai kaip tie pirmose fronto apkasuose kariai: drąsūs, nebijo kentėti už Kristų ir B-čią. Taigi ištikimiausi kunigo pagelbininkai, pirmieji jo geruose užmanymuose. Taigi labai klebono branginami ir gerbiami. Kas be ko! Žikzyrinių visur yra, bet tai patys menkiausi ir nekaltėjanti tretininkuose,

palyginus su kitais parapijiečiais. Dažniausia tretininkų yda tai žmonių palaikymas tokiu: vaikinimais išviršinių pamaldumo, užleidžiant vidinį tobulinimąsi. Bet čia dažniausiai kalti patys kunigai, kurie nevadovauja tretininkams, neišaiškindami III ordino esmės. Todėl aš mielai ėmiau tai organizacijai vadovauti, kas mėnesį dalyvaudamas jų susirinkimuose ir b-je pasakydamas konferencijas. Ir tikrai buvo Pušalote nemaža gražių sielų tretininkuose, ne tik vyresniuosiuose.

Kita, gyvai bažnytinė organizacija buvo Gyvasis Rožančius. Mielai aš prie jos ėjau, kas mėnesį darydamas su jais šventę. Sakramento valandos adoracija, keičiantis Rožančiaus paslaptims. Čia gi ir buvo progos išaiškinti patį Rožančių: kuo gi būtent jis tapo B-čios brangiausia malda. Juk tai įsigilinimas į Sancta Sanctorum, Jėzaus ir Marijos gyvenimą, kas teikia Europai gyvenimo idealą ir tiesia jo valią. Gyv. Rožančiaus būreliai buvo išplitę po visus kaimus.

Buvo jau iš seniau Pušalote Sančių prieglauda,

pačios parapijos išlaikoma. Aš tai gera Krikščionybės medžio šaka. Tik reikia ją gyventi ir plėsti; tik čia išmalda pasidaro tikslinga. Ir Visuomeninės ir Vėlinių dovanas tik čia gauna savo prasmę. Aš nuolat dėsčiau parapijiečiams apie jas. Tik reikia žmonėms visiškai įsąmoninti, surišti su visu gyvenimu, su Gyvybės šaltiniu Dievu.

Grabnyčių šventė davė progos kalbėti ir apie blaivybę, bet neatsimenu, ar mes Pušalote tą organizaciją sutvėrėme, ar ne. Lietuvos savarankiškam gyvenimui kuriantis, ėmė kurtis ir politinės partijos. Bet aš aktyviosios politikos niekuomet nemėgau, taip kad čia neveikiau, nebe to, žinoma, kad nesakyčiau, jog Krikščionybė turi būti kuriama visu gyvenimu, arba, gyvenimas turi būti kuriamas ant Krikščionybės pamatų.

Šiaip kas tik vyksta parapijoje, klebonas negali stovėti nuošaliai: jis savaime gyvenimo įtraukiamas. Atsirado Pušalote žmogus, kuris yra dirbęs prie džiovininkų vaikų ir mokėjo tokias dirbtuves įrengti. Atsimenu, aš Klebonijos pirtį atidaviau tokiai dirbtuvei,

ir darbas buvo pradėjęs eiti platčiu mastu. Vėliau aš truputį abejojau, ar aš turėjau teisę panaikinti jį. Bet aš maniau jį gražiai taisyti aretiau, virtuvės namely, kaip buvau modernistai įtaisęs dyvoveroje ir N. Radviliškyj. Bet man neteko to viso įvykdyti, kadangi veikiai išėjau iš Pušaloto.

Bevei vienam dirbti dideleje parapijoje pradėjo man darytis nepakeliama, nes jau daugėjo ir mokyklų. Priežastis – nenormali būklė su vikaru-altaristu, nors mes su kun. [illegible] gyvenome gerausioje draugystėje. O antra, – ūkis. Klebonas savaime darosi ūkininkas. O žemės ne tiek, kad galėtum pasamdyti komisorių. Tada belieka pačiam eit ir eit, landžioti po sandarius ir klojimą, vaikščioti po laukus; nuolatinis rūpestis su gyvuliais: kas juos saugoja, – vis pas Klebonas. ~~Kai~~ kuriose klebonijose būna, kad šeimininkė sugeba vesti ūkį, bet mano sesuo nebuvo iš tokių, ~~todėl~~ ir pamačiau, ~~ūkis~~ kad iš manęs nebedaug belieka kunigo. Kam čia tada kunigas pateko?

Kad jau duoną uždirbčiau? Ne: kunigas turi kunigauti, o duoną, pragyvenimą, jam turi pateikti parapija. Ir taigi tokia būklė činiau bodėtis, činiau nerimauti. Iš karto net buvo atsiradusi neišmintinga mintis keltis į mažą parapijėlę, ar filiją. Tada kai kartą buvo reikalingas kunigas arti mano tėviškės, Gerdžiūnuose, naujoj, mažoj koplytėlėje, kur aš, maniau sau, ir parapijinio darbo turėsiu mažiau, ir mažas ūkelis netaps vargas, o be to padės man ten užmirškauti bolis ir kitų brolių. Net du gerdžiūniečiai, lyg kokie pirštai, buvo atvykę pas mane su tokiuo prašymu; tarp jų buvo mano senas brolis Narbojiškio Kudukis, atsivežęs mo kvietkus, iškalbingas, neramios dvasios, žmogus. Net ir prašymą atitinkamą buvau pasiuntęs į Kuriją, ir Kurija buvo jau sutikusi. Tai buvo 1920 metų pradžia. Bet mano laimei tada, Lietuvai tebekovojant su grasiais nepriklausomybės priešais, prisireikė prie Karo Ligoninės kapeliono, kur tais grupo

Be to, neramino mane ir Kalevalos rankraštis, kurį laikiau savo ~~stalčiuje~~ rašomajame stale, o kuris juk galėjo ir žūti: laimei per paskutinių metų griuvimus jis išliko sveikas. Juk tą darbą reikėtų baigti, vadinas, rankraštį atspausdinti. Šį kartą tokios vilties nebuvo.

epidemijos metu nepaprastai padidėjo ligonių skaičius. Man ir patiko ta vieta užimti. Mielu noru griebiaus to pasiūlymo, netikau ir iš Kurijos gavau paskyrimą. Krašto Apsaugos Ministerija ir sutiko su mano kandidatūra, ir aš karo m. 19 dieną, vadinas, per šv. Juozapą buvau paskirtas etatiniu Karo Ligoninės Kapelionu.

Beliko tik likviduoti ūkį. Čia kaip tik pasipiršo seseriai Emilijai jaunikis, kaip ats. pulk. Petras Kiznevičius — našlys iš Stumbriškio. Jai kraičio daviau iš gyvulių ir rakų, o kitką pavedžiau broliui ūkininkui Stanislovui ir švogeriui Vapsegai, kad palaikytų, kad galėčiau jei reiks bent ekvivalentą gauti, kai reiks man vėl ~~jei reiktų~~ vykti ~~į~~ klebonauti. Bet nebereikė, nes Karo Ligoninėj išbuvau kone 20 metų, vadinas, iki pensijai. Žydinio Pušalote susilaukiau kun. Jono Ulevičio, atsikėlusio bene iš Debeikių (kur klebonavo), atsivariusio puikius gyvulius, kuris ir Pušalote pasireiškė, kaip pažangus ūkininkas.

Išdalinęs mantą, skolą bičiuliams grąžinęs, Kaunan atvykau su tiek turto, kiek galėjau pats panešti. Bet turtą gali ir vėl įsigyventi,

tik sveikatos ne. Ir Kaune jo vėl apsčiai prigyvenau, nes pats sau nedaug reikalavau, o taupyti jau iš tėvų namų išmokau, gi nerūkau, negėriau ir kitais nereikalingais dalykais neužsiimu, kurie paprastai brangiai atseina. O sveikatą, ačiū Dievui ir tėveliams, tebeturėjau gerą.

Karo ligoninės raštinės sekretorium buvo kaip tik radviliškietis, buv. mano mokinys, ir klierikas, o dabar tarnavo kariuomenėje. Jis gyveno tada Karo ligoninės, dabar gen. Žukausko, gatvėje mažame namelyje, tada Nr 8. Pas jį ir aš ir prisiglaudžiau, kol netrukus galėjau pirma, į Karmelitų klebonijos pas Kleb. Šnį, o vėliau persikelti į kambarį pačios K. ligoninės Karmelitų rūmuose I aukšte su langu į Karmelitų ~~b-čios~~ šventoriaus vartus.

Karo ligoninės viršininkas buvo gydytojas plk. Kazys Oželis, man pažįstamas jau iš Suomijos. Puikus tai žmogus. Savo išvaizda tarnautojams baisus: stambus žemaitis nuo Svėkšnos, storu balsu: užtekdavo jam tik per sargybą eiti, kad visi drebėtų ir temptųsi, bet aukso širdies žmogus, gailestingas tarnautojams, net ir visiems, kaip tikras tėvas. Jau man tai leisdavo, jog

Knygo K. ligoninėj, kaip savo pirmtakūno, neradau jokio. Sako buvęs koks laikas kun. Usinša, o vėliausiai kun. Ivaška. Bet, matyt, jie ~~tebuvo po~~ tekapelionavo tik po kelis mėnesius; ačiū pati K. ligoninė tebuvo įsteigta 1919 m. kovo 25 d. Nežinau, ar ilgai tol toks išstatas buvo. Tas pats kun. Ivaška, rodos, jau 1938 m., kaip Vidiškio klebonas, (suparalyžiuotas) čia gydėsi Nervų skyriuje; kiek pasitaisęs, išvyko namo, bet veikiai ir mirė.

savo darbe iš jo pusės kliūčių nepatirsiu. Ir bendradarbiavimas virto bičiulyste, kuri ligšiol nenutrūksta. Mat beveik tuo pat laiku abudu Karo Ligoninėj tarnavome. Jis ten pradėjo tarnybą 1919 m. gruodžio mėnesy, o aš 1920 m. kovo m. Aš išėjau iš K. Ligoninės 1938 m., pakeltas į Vyriausiųjų ~~siuosius~~ Kar. Kapelionus, ~~jis~~ dr. Oželis – 1939 m. perėjęs direktorium į Universiteto Klinikas. Tais pačiais metais liepos mėnesy Pažaislio bažnyčioje palaiminau jo moterystę su Zofija Tumulyte, o vėliau visus jų vaikus krikštijau.

Su kitais administracijos pareigūnais mažiau reikalų beturėjau, bet ir su jais sugyvenau. Viršininko pagelbininkas buvo dr. Jonas Brundza, gražus, gabus vyras, gražiu balsu, smuikininkas, geras nervų ligų specialistas. Moterų dievinamas: „jei Brundza bent vienu pirštu mane paliestų, tai aš būčiau sveika", sakydavo. Bet tai jį ir pražudė. Iš Amerikos buvo atvykęs finansininkas Romanas; jo žmona prisirišo prie dr. Brundzos; flirtas, net sumanymas skirtis nuo vyro. Vyras to nepakentė ir Palangoje 1927 metų rugpjūčio mėnesy, bene 23 d., jį peršovė ir nuo to mirė.

Ūkio Vedėjas buvo buv. mokytojas kap. Staškevičius Lauras. Bet veikiai perėjo į Karo mokyklą, o jo vietoj ilgiausiai ištarnavo vėliau plk. Ant. Kasilevičius, Joniškėlio batalijono dalyvis.

Mano tiesioginis viršininkas buvo Vyriausias Kariuomenės Kapelionas kun. Ant. Palubinskis, kuris (laiko save aukštesniais už kitus tikinčius, zanienumėikas. Kaip visi jie, daug apie save mano, nori vadovauti nesidrovi kitų išmandoti, nemandagiai elgiasi su žemesniais. Vyr. Kar. Kapelionas drauge yra ir Kauno Įgulos b-čios rektorius.

Kapelionavimas ligoninėje buvo man naujas dalykas. Karo Kapelionai iš viso, tarp pat ir ligoninės kapelionas, statuto, nei kokių instrukcijų neturėjo: mat iš viso tai buvo Lietuvos kūrimosi periodas. Todėl dirbau, kaip išmaniau. Pirmas dalykas buvo, kam ir kvietė kunigą k/ į Ligoninę, lankyti ligonis ir aprūpinti juos Šv. Sakramentais. Silpnų ligonių tada buvo daug: ir sužeistų ir gripozinių. Prasidėjo ir laidojimo darbas. Lydėti buvo netoli; čia pat per gatvę bendrose Kauno kapinese atskirame plote. Bet veikiai jis buvo užpildytas: čia jų bus palaidota apie 800. Toliau reikėjo ieškoti

naujos vietos. Ir keleto vietų buvo apsistota savo reikalui paimti buv. rusų Kariškas kapines Aukšt. Šančiuose ir Artilerijos sandėlių. Tai buvo didelis plotas, apaugęs įvairiais medžiais, daugiausia ąžuolais, kurį Žemės Ūkio Ministerija ir atidavė mūsų dispozicijai. Visas plotas buvo išdalytas sklypais, kurie, matyt, buvo skirti atskiriems pulkams, kurių rusų laikais, karų pirmaeilėje tvirtovėje, buvo gana daug: sako, Kaune įgulos buvę apie 40 tūkstančių karių. Kaikurie sklypai buvo jau užlaidoti, bet kokie 8 – buvo visai tušti; ypač centriniai. Tuos tat sklypus, leidimą gavęs, ir pašventinau 1923 metais. Ir nuo to laiko imta čia laidoti kariai: jų čia ir jau keli šimtai palaidoti. Tik tas laidojimas palydovams vargingas: kelionės bus apie 5 km, pro Mickevičiaus slėnį, arba pro Šančius: pro Šančius keliai buvo užginti lydėti. Vasarą dar nieko, bet rudenį ir ypač žiemą tekdavo pavargti. Tiesa, aš su zakristijonu arba su vargonininku pasitiesdavom lik iki geležinkelio stoties, o pastiui sėdam į vežimą. Prieky eina

kryžius, paskui kunigas, už jo katafalis-vežimas dviem arkliais pakinkytas, ~~ant~~ su numirėliu, o paskui artimieji, giminės, jei yra, už jų būrys kareivių palydovų. Šį kapų plotą tik vėliau aptvėrė spygl. tvora ir atremontavo ~~ir~~ sugriuvusį seniau buvusį po vienu stogu sargo butui skirtą patalpą ir lavoninės-koplytėlės namelį, kur apsigyveno du mūsų kapų sargai; jie drauge buvo ir patarnautojai prie Įgulos b-čios Kaune.

Kitas svarbus K. ligoninės kapeliono darbas buvo pamaldos. Didž. rūmuose apatiniame aukšte viena palata jau rusų buvo įrengta koplyčiai. Ją tam pačiam tikslui naudojo ir vokiečiai okupacijos metu. Buvo altorius su rusišku paveikslu, sena fisharmonija ir spinta sienoje reikmenims sudėti, o drabužiams, arnotams, stalas šalia altoriaus. Labai buvo nepatogu, kad nebuvo jokios zakristijėlės. Zakristijono nebuvo, tai patarnauti buvo skiriamas kareivis iš K. lig. komandos. Pirmasis buvo Varčoga, suvalkietis, menkas zakristijonas. Vėliau vogėjo jis daug. Ir labai dėl to būdavo nepatogu: duoda

iš Komandos išmoją, kuris niekuomet nėra tar-
navęs Mišiose. Vėliau stengiaus gauti zakristi-
jonauti kareivį, kuris mokėdavo pagroti fishar-
monija. Pas laike tokis Ainbalis mokėjo: mano
rekomendacija jis ir papuolė į K. ligoninę. Bet at-
tarnavęs kariuomenėje, vėl išvyko. Lig šiol ~~Daž buvo~~
be ~~[illegible]~~ zakristijonai kartu buvo ir mano pasiun-
tiniai. Vėliau buvau gavęs zakristijonus - var-
gonininkus iš K. ligoninės raštinės. Bet su jais
ir būdavo bėda: kai jis dirba raštinėje, tada
netenka iš jo tarnautojas b-je. Tik kai paga-
liau gavau pasiuntinį Antaną Indriūną,
kuris lankė Konservatoriją, dalykai pagerėjo.
Jis pats buvo geras muzikas, darė nuolatinę
pažangą ir sudarė jau chorą. Mat lig šiol
per mano Mišias šventadieniais pagiedodavo
tarp vadinamos sanitarės, žemesnės ligonių
slaugės. Bet tai buvo dalykas nepastovus.
Po Ant. Indriūnui buvo apie 2 metus Konradas
Kaleckas, vėliau mano padėdamas išėjęs
Paryžiuje muzikos mokslą; kelis mėnesius
Klem. Gruzdis, ~~ir pag~~ vasarai Bronius Indriūnas,
(labai geras muzikas)
kelis metus, vis Konservatorijos mokiniai; ir

pagaliau Stepas Graužinis, iš Konservatorijos mokinys, daręs pažangą muzikoj, ir labai gražiu balsu, kuris savo giesmėmis per Mišias ir mane sugraudindavo iki ašarų. (Jį 1938 metais aš palikau savo įpėdiniui kun. Vaitiekaičiui.) Vargonininko etatas V kateg. buvo įvestas, jau prie Kr. Kudirkos, tai bus apie 1930 m. Tuo pačiu metu buvo sudarytas ir zakristijono etatas I kat. Juo ilgiausiai buvo Jonas Lisas. O paskutinis prie manęs buvo Ant.   mitingenes.

Jau kiek anksčiau, bet prie Graužinio daugiausia, imė dalyvauti chore iš Šaulių choro žmonės. Iš tarpo paminėjo, kad kas sekmadienis gražiausiai pagiedodavo ir sunkiausias Mišias. Giedodavo tame, kurie vėliau išėjo solistais Valstybės teatre: Vaitkūnaitis, Zansauskaitė, Mažrimaitė, Pusdešrytė; režisuodavo Kučingis, Mažeika, Santvaras, Rauniavė ir kt.

Pamaldų tvarka būdavo tokia: kasdien 6½ val. Mišios, prieš tai sėsdavau į klausyklą, nes kone kasdien atsirasdavo, kas iš ligonių, o net ir personalo, norėdavo išpažinties. O šventomis dienomis iš ryto sėsdavau į klausyklą ir dalindavau Komuniją, o Mišios (Suma) būdavo 10½ v. su pamokslu viduryj Mišių. Vakare 18½ val. Skaitydavau atitinkamą laikui prieš išstat. SS puskapę Litaniją, o paskui Suplikacijos „Šventas Dieve". Ligonys ir personalo žmonės gražiai giedodavo.

Gegužės mėnesį laikydavau vakarais 18 v. Gegužinės pamaldas prieš išstat. SS su trumpu savo pamokslėliu; tik labai retai kada pavaduodavau. Spalių mėn. taip pat laikydavau Rožančiaus pamaldas: į Gegužines ir Rožančiaus pamaldas ligoniai ir personalas (tik ne gydytojai) lankydavo labai gausiai ir visi giedodavo. Pirmaisiais keliais metais laikydavau ir Birželinės pamaldas, bet paskui pasiliovėjau, nes mažai bėlankydavo, gal dėl to, kad tai jau vasara, o be to po Gegužinių pamaldų dar antrą mėnesį - būdavo jau perdaug. Tik Devintinio oktavoje visuomet rytas - vakaras būdavo pamaldos su išstat. SS. Prieš Velykas Didž. Savaitėje pirmadienį, antrad. ir trečiadienį vakarais būdavo rekolekcijos, kurioms kviesdavau ką nors iš kunigų vienuolių. Po konferencijai su talka klausydavau išpažinčių ligonių ir personalo. Šiaip pas ligonis, kurie negalėdavo dėl ligos vaikščioti, per kelias dienas eidavau iš vakaro išpažinčių klausyti, o iš ryto išnešiodavau SS; taip pat darydavau ir prieš Kalėdas.

1929 metais įvyko didelis remontas I rūmų, kur buvo skyriai chirurgijos ir vidaus ligų, o taippat raštinė. Todėl iš Koplyčios turėjau išsikraustyti į Karmelitų Korpusą į kambarį II aukšte kur aš pats anksčiau gyvenau,

kurio langas išeina į Tilmanso salę, o durys iš kori-
(Tai buvo balandžio mėnesy.)
doriaus-aikštės. Vienas vargas čia buvo: be altoriaus
čia mažai ligonių begalėjo; daugumas sėdėdavo suoluose
prieš duris koridoriuje-aikštėje. Dar turiu pasakyti,
kad į pamaldas dažnai pasikviesdavom karišką
orkestrą, kuris dažniausiai grieždavo Mišių kompo-
zicijas, – be choro. Vėliau, net buvo paskirta Husarų
pulko orkestrui šiam reikalui mus aptarnauti.
O 1930 m. vasario mėnesy Koplyčią perkėlėm į
erdvesnę palatą tame pačiame Karmelitų kor-
puse ir tame pačiame II aukšte, šalia laiptų, su
langais į Karmelitų Kleboniją. O tais pačiais
metais birželio mėnesy buvo pradėta statyti
tikra Koplyčia prie Didž. rūmų iš rytų pusės su
įėjimu iš Chirurgijos skyriaus, antrame aukšte
x virš vaistinės. Lapkričio mėnesy, nors ir nebuvo
visai įrengta, persikraustėm su pamaldomis į šią
Koplyčią. Tik 1931 metais buvo pastatytas naujas,
atskirtas naujai Koplyčiai, altorius, su 6 did. žva-
kidėm; išdažyta buvo Adolfo Valeškos dailininko, ir jis pats
presbiterijoje ant sienos nutapė švenč. Motinos ir šv. Jono Kri-
kštytojo paveikslus, mat šie buvo Koplyčios globėjai;
šalia didelio gipsinio krucifikso Napol. Petrulio darbo.

Presbiterijos šoninėse sienose tas pats dail. Valeška nupiešė šv. Kazimiero ir šv. Jurgio paveikslus. Dar du paveikslus, šv. Luko Evang., kaip gydytojų patrono, ir šv. Vincento á Paulo, kaip gail. seserų patrono, ~~paveikslus~~ nupiešė Leonardas Kazakevičius. Šiems paveikslams dalį lėšų davė (K. Ligoninės) gydytojai ir gail. seserys, bet trūkstamus tiesiog aš pats padengti. Dar buvo dešinėj pusėje prie sienos pastatyta Švenč. Panelės Marijos statula, dail. Pundziaus darbo, kuriai dalį lėšų (50 litų) davė ilgametė sanitarė Onytė Škėmytė, o kitus - aš tiesiog apmokėti. 1933 m. dail. Steponavičius padarė (iš keramikos) 10 vazų gėlėms. O 1936 m., kai koplyčia ~~minėtasis~~ buvo iš naujo dažoma, minėtasis dailin. Valeška virš altoriaus lubose padarė dažytas (iš) brežą, Y. Virš to jis pats, Valeška, padarė naujos dekoratyvinės Betliejaus vietoj senojo, - paprastos gryčios (šiandieną dengtas) paveikslo. Bene tais pačiais metais vietoj senosios fisharmonijos buvo nupirkta motoru varoma (6 balsų) fisharmonija dviejų manualų su pedalais.

mat šviesa krinta iš bokštelio langų. Virš bokštelio geležin
kryžius, tarsi kad net iš oro matosi, jog čia yra šventnamis.

Dar turėdavau kareiviams laikyti paskaitas, tikybinio, dorovinio pobūdžio. 1) Visųpirma - dėstydavau Karo Ligoninės sanitarų Komandos kariams; jos pamokos vykdavo jų pačių gyvenamajame bute. Tik turiu pasakyti, kad ši komanda susidėdavo iš pačių kareivių pasturlakų. Mat į ją siųsdavo žmones iš pulkų, o pulkai stengiasi nusikratyti menkaverčiais žmonėmis. Todėl joje daug būdavo žydų ir lenkiškai kalbančių. Pamokoms medžiagos teikdavo to laiko pasitaikančios šventės; o šiaip dėstydavau, kas ypač jauniems turi rūpėti. Pamokų būdavo viena per savaitę.

2) Karo Ligoninėje visuomet būdavo kursai rengti sanitarijos puskarininkiams. Per metus pereidavo dvi partijos. Čia pamokos vykdavo tam tikroje klasėje, ir galėjau dėstyti sistematiškiau ir plačiau, ir klausytojai būdavo jau labiau išlavinti, kiti būdavo net gimnazijų baigusieji. Tik dėl to ir nepatogu būdavo dėstyti dėl to išlavinimo įvairumo: aišku, reikė rikiuotis pagal žemesniųjų. Čia pasitaikydavo tokių, kurie save vadindavo laisvamaniais. Net kartais pasisekdavo ir juos sudominti, nes tokie „laisva-

manijai" dažniausiai būdavo kitų nedrausmingi ir aiškių metodų jaunuoliai. Klasėj būdavo po 60 žmonių.

3) Buvo man pavesta tikybą dėstyti Karo Policijos mokyklai. Čia klasėje susėsdavo ir po 150 žmonių, ir dėl to labai sunku būdavo kalbėti. O be to ir čia kareiviai būdavo nevienodo išsilavinimo. O ir be to, čia buvo parenkami daugiausia tikriniai kareiviai, vyrai dideli, ir dėl to ~~ne būdavo~~ drausmingi. Ir čia visiškos sistemos mokyme nebuvo galima laikytis. Ir čia kaip ir kitose dalyse nepraleisdavau, ~~nekalbėjęs~~ nepalietęs seksualės srities. Kalbėdavau visi- laikydamas pedagogo Foersterio metodo iš jo knygos „Jaunuomenės Auklėjimas". Jaučiau, kad tai labai naudinga jaunimui; prasitardavo: aš to nežinojau. Tikrumoje apie tų organų dalykus pedagogai turėtų kalbėti anksčiau, negu kad jaunimas sulaukia 21 metų. Karo Policijos mokykla būdavo įvairiose vietose. Pradžioje ten, kur vėliau buvo įsteigta „Karininkų Ramovė". Toliau, — Ukmergės Plente, ir pagaliau, ilgiausiai, ir pastoviai dabartinėse Karo Policijos Kareivinėse.

Ir 15 metų aš dėsčiau šioje Mokykloje. Laiko užimdavo nemažai, kadangi reikdavo keltis į Žaliąjį Kalną. Gerai dar, kad K. Ligoninės vadovybė duodavo man (beveik kas kartą) susisiekimo priemones, būtent, faetoną su dviem gerais arkliais. Tik, kai Kauno Komendantūra gavo savo Kapelioną, vicekapelioną kun. Mec. Sandanavičių, aš nuo K. Policijos atsisakiau ir jam perdaviau (Mokyklos) Kapelionystę.

• Dar Kurijos (iš) 20 metais buvau paskirtas kapelionu į vaikų prieglaudą, kurią laikė L. Moterų Globos Komitetas, (Mickevičiaus g. 2.) Čia buvo prieglauda, pradžios mokykla ir Amatų mokykla berniukams ir mergaitėms. Komitetas buvo liaudininkų pakraipos žmonių rankose; darbo jame ponios Šleževičienė, Rumpienė ir k., ponai Makauskas, dr. Alekna ir k. Iš pradžių lyg ir buvo tendencija auklėti laisvamaniškai, bet paskui nebejaučiau to veržimosi. Tiesa, būdavo vedėjų, kurios yra pasakiusios: „Aš pati neinu išpažinties, kaip aš raginsiu vaikus?" Bet vaikai buvo tos pačios tikinčios lietuviškos visuomenės vaikai, ir pamokų

klausydavo kaip reikiant. Tik vieną dalyką, pedagoginiu svarbų, aš čia pastebėjau. Aukštųjų mokyklos vaikų būdavo jau pusbernių ir pusmergių; klasės buvo mišrios. Tokiais atvejais labai sunku būdavo palaikyti drausmę klasėje; mat berniukai iš savo prigimties jau čia reikalą prieš mergaites pasirodyti vyrais, todėl daros atkaklūs, neklaužadomis. Tada ėmiau skirstyti berniukus nuo mergaičių į atskirą klasę. Ir tada tie patys neklaužados virsdavo kukliausiais mokiniais, ramiai klausydavo pamokos. Jau vien iš to sprendžiu, kad mišriosios gimnazijos net pedagogiškai nenaudingos. Kas kita pradžios mokyklose, kur vaikai renkasi nevyresni kaip 12 metų. Ir šitoje L. Mok. Slob. K-to prieglaudoje išdirbau 10 metų. Joje pačioje įvyko permainos, persiorganizavimas, todėl atsisakiau. Čia, tiesa, tiek tiek atlygindavo už pamokas, bet labai menkai. Kūčiose ir Velykų rytų stale kurią rengė prieglauda tekdavo visados dalyvauti.

Dar K. ligoninėje kartais būdavau skiriamas skiriamas Švietimo Vadovu. Bet aš tos pareigos nekenčiau, nes nieko ypatingo nuveikti čia nebuvo galima. Biblioteka buvo, bet jo buvo atskiras tarnautojas; o kokias paskaitas padaryti pačiam irgi dėl to nebuvo galima, kad nebuvo susirinkimams salės. O aš, kaip kapelionas, ir taip šen ten darydavau paskaitėles, daugiausia Venerikų skyriuje; ypač blaivybės temos neužmiršdavau.

Vakarais pereidavau skyrius, palatose pasėdėdamas, su ligoniais pasišnekėdamas, ypač neužmiršdamas sunkiai sergančius, budėdamas, kad nemirtų be Sv. Sakramentų. Sunkiausiai būdavo su karininkais, bei šiaip su inteligentais, kurių irgi pasitaikydavo. Su kareiviais būdavo trumpa šneka: „Gal norėtumei priimti Sv. Sakramentus?" – „Taip", atsako, ir iš ryto ateini pas juos. Bet su inteligentais, – stačiai nežinai iš kurio galo prieiti: tai jis dar nemiršiąs, tai jis nepasirengęs ir panašiai. Kad stačiai atsisakytų, – beveik nebuvo atsitikimo. Kaip tik atžagariai

priimdavo šv. Sakramentus tokie, kurie jau keletas dešimtis metų nebuvo ėję, net kurie aiškiai yra pasisakę, kad jie laisvamaniai. Kaip paskui džiaugdavosi! Ir čia pasirodo, koks didelis žmogui prietelis yra Kristus, nors jis žinovas žmogaus prigimties! Aš iš žmogaus ~~meilės jis~~ mylėdamas, jis išpažintį įsteigė. Jei buvo keletas atsitikimų, kad stačiai atsisakė nuo šv. Sakramentų, tai buvo dažniausiai iš puskarininkių, vadinas, pusinteligentų.

Dar vieną, labai sunkią pareigą, teko man eiti, būtent, lydėti pasmerktuosius į žudymo vietą. Kadangi tokie dažniausiai būdavo teisiami Karo Lauko Teismo, tai dalyvauti Teismo sprendime būtinai reikalaudavo kariškio kunigo. Tiesa, čia pulkuose buvo ir daugiau kariškių kunigų, kapelionų, bet jie paprastai gyvendavo toliau nuo centro, todėl Vyr. Kar. Kapelionas paprastai siųsdavo mane. Didesnio sukrėtimo man nėra ~~buvę~~ teko pergyventi, kaip dalyvauti, ~~žmogaus~~ nors tik matyti, žmogaus žudyme. O tų egzekucijų man yra buvę iš viso 20. Aš jas aprašiau atskirame raštė, kurį užvardijau „Juodasis Kryžius", nuo to rankinio juodo medžio Kryžiaus, kurį imdavau drauge su savimi tose egzekucijose. Nevalia niekam savarankiškai

matyti tokio reginio. Todėl griežtai atsisakiau, kai, sutaudant suvalkiečių neramumų dalyvius iš Kalėjimo Kapelionas norėjo man tas pareigas savavališkai užmesti.

1920 metais, kol gyvenau Karmelitų Klebonijoje, tekdavo dažnai aplankyti Pažaislio vienuolyną, kurį drauge su žeme valdė Karmelitų Klebonas kun. Šovys. Tada seserų Kazimieriečių tenai dar nebuvo, jos atsikraustė tik tą patį rudenį. Vienuolyno rūmuose gyveno tik keli Klebono darbininkai. Pats vienuolynas buvo labai apleistas, nes, visam išsikrausčius, ten buvo gyvenę vokiečiai okupantai, kurie daug ką vienuolyne sugriovė. Nuėmė nuo b-čios vario skardos stogą, apdengė toliu; iš pačios b-čios išėmė visus krotų vario skelpelius; iš zakristijos išėmė ir išgabeno į Vokiją, tur būt į muziejų, dalį medinių sienų ppaušhyrių: elgėsi kaip tikri plėšikai. Bet ir tai, kas liko b-čioje ir ji pati ir gamtos aplinka žavėjo: nekartą ten nakvojau. O vieną kartą Joninių naktį, ~~vieną kartą~~ visą praleidžiau varpinės viršutiniam aukšte, gėrėdamasis šviesiąja naktimi ir ryto ir atbundančių paukščių giedojimu.

O vieną kartą, svečiuodamas vienuolyne, turėjau tokį pergyvenimą. ~~va~~

Apsinakvojau taip vadinamuose archivyskupo kambariuose. Tai buvo patys didieji iš vienos pusės, keturi kambariai, kuriuose kitų laikais Kauno archivyskupas vasarodavo. Kambariai buvo tušti; tik viename, antrame nuo galo, buvo kušetė ir stalas vidury kambario. ~~prieš ją~~. Sienoje buvo vienuolyno fundatorių Pacų atvaizdai paveikslai. Buvo liepos m. bene 20 ~~10~~ diena. Diena buvo karšta. 11 val. vakaro, duris užsirakinau, atidariau ~~atidaręs~~ ~~langet~~ langelį, atsiguliau kušetėje, užgesinęs žvakę. Tik girdžiu per miegą, kad kažkas iš galinio kambario, vadinas, iš ~~...~~ vakarų pusės, (kur kieme palaidoti vyrai,) ateina: žingsniai taip sunkūs, kad net braška parketas. Girdžiu, eina ir antrojo kambario, ir pagaliau įžengė į manąjį, parketas braška nuo žingsnių; man, kaip sako, visos blauzdos apmirė, bet guliu, lyg būt, kokią maldą kalbėdamas; nežinomasis braški, braški apėjo stalą, praėjo tarp stalo ir kušetės lango kryptimi ir nužingsniavo vėl atgal, iš kur atėjo: žingsniai vis tylo ir tylo ir pagaliau viskas nutilo. Tuoj atsikėliau, uždegiau žvakę ir perėjau visus kambarius, visas kertes apžiūrėdamas, bet nieko neradau. Šito įvykio aš nei kaip negaliu sau

~~negaliu~~ išaiškinti. Kai aš vaikščiojau, po manim parketas nebraškėjo. Gal, sakau, po karštos dienos nuo šviežio oro, einančio pro langelį, (nuo oro permainos jis braškėjo, ar koks pamatėlis bus įsikrūdęs; bet, pagalvojęs, aš pats tai paneigiau. Tai gal iš tikrųjų čia vaidenosi, kaip buvo kalbama apie Pažaislio vienuolyną, kur tuose kambariuose, esą, pasirodęs vienas mūsų vienuolis.

Pažaislio didžiausi atlaidai – švent. P. Marijos Aplankymas, liepos 2 d.; iš seno tą dieną Pažaislin renkasi minios žmonių ir visokie būdininkai. Tą dieną daroma procesija su Švenčiausiuoju apie vienuolyno mūrus ir sodus. Ir tais metais ir dar kitais teko man tokią procesiją, celebruojant, eiti. Vėliau seserys Kazimierietės tos procesijos nebedarydavo, pasitenkindamos procesija kiemo viduj.

1920 metais rugsėjo mėnesį antroj pusėj mūsų Kr. Aps. Ministerija persikėlė į Vilnių, ir drauge Vyr. Kar. Kapelionas kun. Palubinskis. Tada Kauno įgulos b-čia paliko be rektoriaus. Tada tai Kauno Kurija paskyrė mane tos b-čios rektorium. Tada aš per dvi vietas turėjau pamaldas laikyti: čia ir Karo ligoninės Koplyčioje. O gyventi

iš Karmelitų persikėliau (arti Įg. b-čios) į medinius namelius šalia Komendantūros, kur (rusų laikais) gyvenęs valdytojas Komendantūros rūmų, anais laikais buvusių Bajorų Suvažiavimo rūmais. Namelis, iš 6 kambarių, tikra klebonija su visais patogumais, kas tais metais Kaune buvo retenybė; ir dar sodelis šalia, į Raud. Kryžiaus Ligoninės pusę. Dabar to namelio nebėra. Bet neilgai džiaugiaus aš jais. Mat lenkai spalių 9 d. užėmė Vilnių. Taigi visi tai ėmė bėgti iš Vilniaus mūsų įstaigos. Iš pradžių man bepaliko 2 kambariu, paskui vieną, ir galop paprašė visai išsinešdinti. Tai aš vėl grįžau į Karo Ligoninę, dar, berods, kol kas keletą laiko pagyvenau Karmelitų Klebonijoje (apatiniame aukšte) dviejuose kambariuose, kur vėliau gyveno zakristijonas. Čia ir mane ir mano pasiuntinį-vargonininką [illegible] apvogė. O nuo Įg. b-čios rektorystės [illegible] taip ir nebuvau atšauktas, lyg kad tuo buvo pramatoma, jog ton vieton vėl grįšiu. Ir grįžau 1938 m. jau kaip Vyr. Kar. Kapelionas.

1921 metais žiemą prasidėjo derybos nustatyti sienai tarp Lietuvos ir Latvijos. Išspręsti jau buvo pakviestas anglas, rodos, Glasgovo univ. prof. Simsonas. Derybos vyko Rygoje. Mūsų Komisijos pirmininkas buvo Ant. Smetona, sekr. kun. dr. Pijus Bielskus ir narys Martynas Yčas ir turbūt mūsų atstovas Rygoje Dovas Zaunius. Ekspertai buvo dar krikščionis: tarp jų inž. Vizbaras, inž. Bielskis ir aš, o gal dar ir kiti, kurių nebeatsimenu. Mano uždavinys buvo ginti lietuvių sieną ypač Biržų srity. Mat latviai, tie „broliai," akiplėšiškai reikalavo sau didžiausių Lietuvos plotų, net iki Biržų. Nekalbant jau, kad klasta atėmė iš mūsų Palangą ir, pasinaudoję mūsų kariuomenės lenkais, Ilauką ir visą tą sritį iki Daugpilio, nors ten tada latvių tebuvo 2%, ir patį ... nuo ... buvo mūsų kariuomenės ... atvaduota.

(Nuvykau į Rygą, rodos, vasario mėnesį. Krašto Aps. Ministerija, prašant Užs. R. Ministerijai, davė man tinkamas atostogas. Apsigyvenau Kalkių gatvėje pas Nekrošius, ... -sargius, kurie savo namuose, prasibalinus ponams, turėjo atliekamus kambarius. Iš tiesų pasakyti, kad jie mane globojo, tiesiai kaip tėvą.

~~Arbitražo Komisijos buvo~~ ~~tarp kitų darbas ...~~ nutarta gauti tikslesnių žinių apie pasienio gyventojų sąstatą. Buvo

Maža pastaba. Nežinau, kodėl nebuvo galima važiuoti traukiniu tiesiai iš Šiaulių pro Joniškį, bet reikėjo sukti pro Mažeikius. ~~Iš ten~~ Čia iš traukinio išlipę ir dail. Ant. Žmuidzinavičius. Reikėjo laukti traukinio, einančio į Rygą. Nuėjom abudu į kleboniją. Į Rygą atvykom iš ryto. Perkuosi latvišką laikraštį, ir, nuostabu, jau tame ryt-mečiame numeryje randu žinutę, kad į Rygą atvyko A. Sab-kas „Dzejnieks" (dainius-poetas) ir dailin. Žmuidzinavičius. Tiesiai reikia stebėtis latvių apsukrumu! Ir kur jie galėjo sužinoti apie mūsų atvykimą? Su mumis niekas kelyje nei namuose nėra kalbėjęsis. Turi būt iš savo konsulato Kaune, kuris mums vizas davė. Ir tai dar tik 1921 metais!

atspausdinta tam tikra anketa, ir ~~surinkę jos išdalyti~~
pasienio valsčiuose Lietuvoje ir Latvijoje. ~~Ypač mūsų~~ Man buvo pavesta jas išdalyti nuo Žagarės iki
~~[illegible] vieta buvo nuo Žagarės į vakarus iki pat~~
Nemunėlio Radviliškio, kadangi tos vietos man
~~Daugpilio [illegible] visu pasieniu [illegible] vykti pa-~~
ypač apie N. Radviliškį buvo ~~gerai~~ žinomos. Dr. Biel-
~~[illegible] Man buvo pavesta nuo Žagarės iki~~
skiui teko vykti nuo Kretingos iki Smelynės.
~~Nemunėlio Radviliškio. Dr. Bielskiui nuo Kretingos~~
Aš [illegible] atstovo Zauniaus fordu, lietuvio kareivio
~~iki Smelynės. Vykom po du: vienas lietuvis, kitas~~
vairuojamu, išvykom iš Rygos plentu į Joniškį.
~~latvis: man teko vykti su [illegible]. Bergas~~
Plentu buvo gera važiuoti. Tik visą Lietuvos sienos
~~Bergas į Žagarę nevyko nes [illegible] ~~etnografinį~~ buvo aiški;~~
žygio kiek mus trukdydavo, nes latvių pasienio
~~[illegible] Kauno ir Kuršo gubernijų sienoje~~ ~~ribomis~~
policija nebuvo informuota apie mano vykimą.
~~[illegible] vieni lietuviai katalikai, kiti – latviai~~
Kunigai Lietuvoje nesiruošė keliauti: visur ma-
~~[illegible]. Bet Žeimelio srity mudu padėtis~~
lonią nakvynę gaunu pas draugus kunigus
~~buvo kebli, nes čia buvo sulatvėjusių lietuvių~~
klebonijose. Taip ir apkeliavau Joniškį, Žagarę,
~~[illegible], bet latviškai kalbančių katalikų.~~
Kruopius, Žeimelį, Brunavą, Vindbergio valsčių
~~ir čia [illegible]. Bergas atsisakė. Aš išvykau iš Rygos~~
ir pagaliau Aš savo senąją gyvenimo vietą, Nem-
~~unėlio atstovo Zauniaus fordu, vairuojamu~~
Radviliškį. Žiema buvo slidi, ir važiavimas buvo
~~lietuvio kareivio. Žiema buvo minkšta~~
pavojingas. Vieną pakalnę vienu ledu nuvažiavom
taip laimingai (buvo naktis, aš snaudžiau ir nepa-
stebėjau jo), kad šoferis sakė, jog tai buvęs stebu-
klas. O tų tokių pakalnių tam kely buvo daug,
nes kelias eina pagal Nemunėlį, ir dažnai
tenka leistis į jo klonį. Užvažiavom ir vėl tokių

kaišią pakalnę. Šį kartą šoferis antgamtinėmis jėgomis nebanistikėjo, ir pėsčiojom būdu sveikai nusileisti, nes nuo tokios pakalnės gali ne tik be mašinos palikti, bet ir galą gauti. Smėlio su savimi neturėjome; ~~pradėj~~ ėmėm laužti pakalės krūmus ir kloti ant kelio; be to dar aš šalia eidamas laikiau kaikurias bakas ui galų; ir taip, šiaip taip laimingai nusileidom, ki tiltelio. Po Salodžiais tuomet tilto ~~privažiavom Apaščią~~ nebuvo per Mūšą, ir teko daugoki ilgą linkį net pro Pasvalį, – bet su automobiliu nedidelė bėda, – ir prie Salodžių teko sustoti antroj pusėj Mūšos ir su dideliu vargu perčiau ir su laiveliu persikelti per upę ir pasiekti miestelį. Pagaliau privažiavom Apaščią, tilto taip nebuvo į Radviliškį, orta būtų reikėję sukti pro Biržus. Tada apsinakvojom Jasiškiuose pas savo senus bičiulius Vogelius. Fordą atlėidau į Rygą, o aš čia Radviliškyje, atlikęs savo uždavinį, galėjau dar pasisvečiuoti ir aplankyti senosius pažįstamus. Rodos, tas pats Vogelis nuvežė mane į gelež. stotį bene į Naujamiestį (Römershofą), iš kur geležinkeliu pasiekiau Rygą.

Kai grįžo ankietas, ~~sulyginus, pasirodė~~ latviai ėmė veikti nepasitikėjimu tomis, nes jie matyt turėjo savo slaptų informacijų iš mūsų pusės, kurie per savo agitatorius veikė latvių naudon. Man reikia pasakyti, kad latviai, pasinaudodami rusų įstatymais, draudusiems katalikams, taigi lietuviams, pirkti žemės Lietuvoje, kas buvo leidžiama protestantams, ergo, latviams, šie vis pasienio mūsų pusėje, taip ankščiau Kauno gubernijoje nusipirko daugybę dvarelių: apie Vaškus, Saločius, Žeimelį. Ir dar pirmus čia valdė didieji žemvaldžiai visokie Ropai; ~~at[illegible]~~ anksčiau protestantai ir tuos dvarelius-folvarkus parduodami ir kviesdamiesi į savo žemes ir tarnautojus iš Kuršo ir net ištisus kaimus įkurdami, ypač apie Vadbergį. Be to, ~~lietuviams~~ ūkininkai, užgrįdami spaudą, nepriežiūrimi jos latvino: vertė naudotis latvių laikraščiais. Tas ypač buvo žymu apie Užunavą, kur ištisi sodžiai lietuviškomis ūkininkų pavardėmis kalbėjo latviškai, nors ir pasiliko katalikais: per tat latviai ir reiškė savo pretenzijas. Jei šie sodžiai būtų dar keletą metų pabuvę Lietuvos valstybėje, tai be abejo būtų grįžę

lietuvių tautai: bet jie buvo dar per maža susipratę. Čia kalta ir mūsų vyriausybė, ypač švietimo vadovybė, kuri silpnai, netikro santykį, išdaviškai elgėsi savo tautai, pasienio mokyklose laikydama latvius mokytojus, arba kur neteko pasienį nesteigė mokyklų, ir gyventojai siuntė savo vaikus į kurio latviškas mokyklas. Ir latviai senieji čia, ~~buvo~~ pramatydami vieno revizijų, varė savo propagandą per ten gyvenančius latvius: ~~vienas~~ iš vieno Vaškų valsčiuje vienasėdžio buvo net kariniškas latvių kariuomenėje, ir iš ten ėjo smarki latviška propaganda: nikuriam jo pavardę. Dar daug svėrė čia ir ekonominiai sumetimai. ~~Ryga~~ ~~Kadangi latvių Komisijos naiiai~~

~~Visai~~ Kauno gubernijos pasienį iš prie kurio ekonomiškai linko į Rygą: visi pardavimai ir pirkimai vyko Rygoje. Todėl daug kas iš pasienečių numatė sau mirtelius atsiskyrimus nuo savo prekybos centro ir draugia linko į Rygą, ir tuo pačiu į latvių valstybę.

Tačiau, Arbitražo Komisijoje ir pasireiškė didelės latvių pretenzijos, kaip sakiau, net iki Biržų; o taip pat į Mažeikius, nekalbant

jau apie užgrobtą Palangą ir Ilukštos srities. Todėl
ir išėjo reikalas vykti vietoje abiem pusėm
ir išklausyti vietos gyventojų pageidavimų.
Man teko vykti su Rygos advokatu Berkinu. Rodos, mes
vykome geležinkeliu pro Meitenę, o iš ten sianvežiu į Bauskę,
o iš čia pan. valsčių arkliais pasieniu nuo Žei-
melio iki Radviliškio. Buvo ir iš mūsų pusės
karštų gynėjų Lietuvos pretenzijų, kaip pav.
Lindešis apie Žeimelį. Šaf vienas dvarininkas, lenkas,
bene Oklovnis dvare apie Bruņavą stovėjo už Lie-
tuvą, bet ane, mano išdėstytieji sumetimai
taip nusvėrė, kad dideli plotai atiteko mūsų
Lietuvai. Tik visgi ne tiek, kiek tikėjosi latviai:
pav. jie buvo tikri, kad Žeimelio miestelis pereis prie pusės; tačiau
šis centrelis paliko mums. Liūdna, kad čieli
dvarai atiteko latviams tik dėl to, kad ten
dirbo kumečiai latviai, atkilę iš Kuršo. Labai
buvo gaila, kad grynai lietuviškas kaimas
Škirpnys prie Nemunėlio, Bruņavos parapijoje,
pasiliko latvių pusėje. Bet užtat nuo Suosto
ir Nem. Radviliškio, kur visas pasienis buvo
iki aplatvėjęs, viskas iki Nemunėlio upės
pasiliko mūsų pusėje. Matyt, mano partneris

advok. Berkis turėjo apie tai slaptų žinių, nes nuo Goldbergio jis pats nebesitikėjo šios srities, o laido tik savo pagalbininkų latvių, rodos, mokytojo Rygoje Ezeną, ar Geseną, kilusį nuo Vaškų, bet besiaušiai ~~kaž~~ buvusį seniau lietuvį Jasėną. Smarkiai vyko šis, kai Radviliškiečiai, pav. Leitiškiečiai ~~[illegible]~~ ar Tabarkalnė, Pučekalnė, kur ponia Goldbergienė, anuotėkan mano minėta, drąsiai sakėsi esą lietuviai, nemokėdami lietuviškai nors kalbėjo latviškai. Čia jis kaltino mane, kad aš vienas padaręs tokios tarkos. Mažiau. Tik tiek, kad aš jų visų buvau čia mylimas, - bent man taip regis.

Dr. Bielskaus rajone Akmiška mums atkirto, bet apie Suvainiškį ir kiek toliau šis tas mums atiteko, pav. Stelmužė su savo garsingoju ąžuolu. Taip pat Smėlynė. Labai gaila, kad visa siaura juosta pagal Dauguvą, Kalkūnis, kuri apima čia Lietuvos žemę iki Laucesos, kur daug lietuvių o latvių buvo tik 2%, atiteko latviams. Čia prof. Simsonas, rodos, skyrė šią sritį Marį kompensacijai latviams už mūsų Palangą. Tai mums, Komisijos nariams, padarė slegiantį įspūdį. Ne be to, kad čia nebūtų svarbu iš derybų

vėla, Ryga, kas paprastai yra nelabai reikšmės.

Iš viso per šias derybas išėjo aikštėn visas latvių nedraugiškumas lietuviams ir stačiai adiplėšiškumas. Palanga, ~~na~~ mūsų Vytulio tėviškė, užgrobė, reikalabo atlygio Dauguvos srityje, kuri pati buvo atvaduota iš priešo lietuvių kraujo, kurių pit, pasinaudojus mūsų karu su lenkais, klasta prie užgrobė. Kai tuo tarpu Lietuva, latviams atsidūrus ant bizklo padėty, kai jiems bebuvo palikusi tiktai Liepoja, ~~(???)~~ kur jų vyriausybė, bermontininkų spaudžiama, buvo prisiglaudusi, paskolino tada 5 milijonus vok. markių. Lietuviai nekurie užmiršti šitos nesiandos, jiems latvių padarytos.

Pačios derybos vyko ryg, latvių Užsienių Reikalų ministerijos rūmuose. Simpsonas kalbėjo angliškai, o vertėjas ~~buvo~~ jiems kalba buvo vienas vėtos baronas. Turiu pažymėti, kad mūsų Komisijos pirmininkas, A. Smetona, labai stiprai ~~keiskė~~ pasi tirdavo, kada jisai kalba, nuotabiai, visi ~~nutildavo~~ įsatordaisų klausydavo, taip paveikdavo jo moksli, logiška kalba. Kartais jis kalbėdavo

ir angliškai. Pasigirsim, kad ir apie mane Simpsonas yra Smetonai ir Jėui yra gerai atsiliepęs. Tada Jėas tam pasakė: aš jį gerbia visa Lietuva. Mat, grįžus iš „fronto", po pasikalbėjimo, teko ir Simpsonui kelias valandas ~~dėstyti~~ [konferuoti] dėl darbų ir atlikti lietuvių pažiūras į vasarinio gyventojus.

Per šv. Kazimierą Rygoje teko man paminėti 25 metų kunigystės sukaktį. Ponia Ašerinskienė, mano gerbiamoji šeimininkė, puikią iškėlė vakarienę, į kurią atsilankė mūsų Komiteto nariai, Rygos lietuviai kunigai ir, rodos, 1915 metų Rygos [Tremtinių] Komiteto nariai. — Atsimenu dar, kartą teko būti latvių operoje, „Lohengrine". Grandiozinis pastatymas, bet kai-kodėl slegiantį įspūdį padarė chorai, kai-kas labai sunkus dalykas išrodė. Lietuvos „Lohengrino" ~~pastatymas~~ [vaidinimai] tokio įspūdžio man nedarydavo. Rygoje buvau karinio kapeliono uniformoje, su sutanėle slepiamos spalvos. Man buvo tai tada naujiena, bet tikrumoje, kaip kiekviena uniforma, mane varžė. Tokiais atvejais geriausiai dėvėti civiliškai.

Prof. Simpsonas

~~Vėliau, kovo 31 d.~~ Palanga „pripažino" mums, iki šiol šventosios, ko mes būtinai reikalavom, kaip vienintelio sau uosto. Vėliau, kovo 31 d. buvo mūsų į Palangą iškilmingas įžengimas. Man, kaip ~~K.~~ Arbitražo Komisijos nariui, vieta iš [?] buvo rezervuota. Traukiniu atvykom į Kretingą. Čia kur kas dar buvo šalčiau negu Kaune, - pūtė ~~ne~~ piktas šaltas vėjas. Į Palangą vykome arkliais. Ugniavo ir ulonų batalijonas, mat ulonų šefas - Kunigaikštienė Birutė. Plevėsuojančios ulonų margos vėliavėlės stačiai ašaras iš akių spaudė. Su ašarom ir palangiškiai sutiko savo kariuomenę ir vyriausybės atstovus. Latviai paliko ne koktų atsiminimą: juk tėra čia užkariautojais ir mūsų šventenybių negerbė: aš jie sudaužė Palangos Liurdo meniškąją Švenč. Panelės statulą.

Kaune, kiek apsipratęs su savo naujuoju darbu, kapelionavimu, apsitvarkęs, ėmiau galvoti apie Kalevalos spausdinimą. Nepasitikėdamas savo eiliavimu, buvau nuvykęs pas didįjį Maironį jo patarimų. Jis kiek pavartęs, keletą posmų pabandė savaip eilinti. Bet aš pastebėjau, kad jis dėl skambumo leidžia sau atsitolinti nuo originalo. Pav. vienoj eilėj pavartojo „šiaudinį" stogą, kas visai nesutinka su suomių namų statyba: ten šiaudų stogų nei būti nėra. Todėl rankraštį atsiėmiau ir ėmiau pats dailinti. Švietimo Ministerija sutiko išleisti savo lėšomis, tik patarė duoti kalbą peržiūrėti kalbininkams. Pirmais atvejais buvau nuvykęs pas patriarchą Joną Jablonskį ir nemaža pasinaudojau jo patarimais. Bet visą rankraštį su juo išeiti jam buvo per sunku, todėl kreipiaus į kokią tai Kalbos Komisiją, kuri dirbo prie Šv. Ministerijos; čia dirbo prof. Būga ir jaunas kalbininkas St. Dabušis. Su juo tai ir išėjau visą rankraštį. Laiko užėmė nemaža, nes Kalevaloje jos 50 giesmių yra gangreit 23 tūkstančiai eilučių. Tai man užėmė visus 1921 metus.

Spausdinti Šv. Ministerija atidavė Klaipėdos „Rytui".
Tam reikalui 1922 metais ir buvau nuvykęs į Klaipėdą, kurią tuomet valdė Prancūzai. ~~Grįždamas iš Klaipėdos~~ Buvau apsistojęs „Ryto" ~~viešbuty, kurio~~ ~~geležinkelio kasoj~~ bendrovės viešbuty, kurios pirmininkas tada buvo p. Stikliorius, su kuriuo tada ir turėjau progos susipažinti. Grįždamas iš Klaipėdos, geležinkelio stoty prašau bileto į Krajorus. Kasininkas vokiškai man atšovė: Es sind Krajokren, nicht Krajorai! Kalevalos spausdinimas man užėmė visus 1922 metus. Tekdavo daryti po 3 korektūras, nes ~~rinkikai~~ renkamas buvo linotypais ištisomis eilėmis. Rinkikai vokiečiai. Vieną klaidą atitaisydami, ima padaro visai naujų klaidų. Prašais pataisyti paskutinę klaidą ir leidžiu spausdinti. Ir, žiūrėk, atspausdintame lanke, betaisant klaidą, ir vėl ~~p~~ jų prisidaryta. Ir taip leidinys išėjo su daugybe klaidų. Ir tenai didelė pažanga, kada linotypai ėmė liedinti atskiras raides, o ne eilutes. Be to keliose vietose tas pačias eilutes pakeitė. — Bet visgi džiaugiaus, kad pagaliau mano didelis vertimo darbas nenuėjo veltui. O Kalevala labai prisidėjo mūsų tautos prie pažinimo Suomijos, nes keletą metų

Kalevala buvo dėstoma mūsų gimnazijose, kuo stebėjosi patys suomiai, bet drauge tai jiose kėlė simpatijas Lietuvai. Tik mokiniai ne kartą man yra priekaištavę, kad tuo savo vertimu aš jiems padauginęs darbo.

Tuo pačiu metu buvo sumanyta leisti atskirą maldaknygę kariams. Ir man tas darbas buvo pavestas. Parūpinau rankraštį kaip išmanydamas, imdamas pavyzdį iš vokiečių panašių maldaknygių, kurių net 3 pavyzdžius buvau gavęs iš Vyr. Kar. Kapeliono kun. A. Palubinskio. Rankraštį pasiunčiau į Tilžę Jagomastui. Tas, matyt, turėjo daug užsakymų ir su spausdinimu vis delsė, nežiūrint pakartotinių raginimų. ~~net grąžinimą at-~~ Pagaliau ėmiau reikalauti grąžinti rankraštį. O jis nei spausdina, nei rankraščio negrąžina. Belieka tik pačiam vykti į Tilžę ir atsiimti rankraštį. Kr. Aps. Ministerija išleido mane į Tilžę. Vokiečių atstovas, pas kurį buvau nuvykęs vizos, pakartotinai mane klausė, ar aš nevykstu agituoti už Grosslitauen? Nejaugi būčiau gavęs, jei būčiau turėjęs tokį sumanymą. Bet jo kabinete pastebėjau

ant sienos didelę Marienburgo pilies graviūrą. O ką tai reiškė? ar ne Marienburgo seną dvarą pavesti Lietuvai? o jis jos vykdytojas? Dar paklausė, bene esu žinioje gen. Nagevičiaus? Šis vardas, matyt, jam darė teigiamos įtakos. Ir vizą gavau.

1923 m. vasario pirmom dienom vykstu į Tilžę. Eidkūnuose pirktas bilietas rodo vykti per Įsrutį. Bet, traukiniui atvykus į Stalupėnus, matau, stovi šalia kitas keleivinis traukinys. Klausiu, kur šis eina? atsako: į Tilžę. Aš žmakšt išsokau iš traukinio ir jau beveik į einantį aną traukinį įlipu. Konduktorius net subarė mane, kad į ~~einan~~ judantį traukinį lipu. Girdi, aš padaręs klaidą, pereidamas iš ano į šį traukinį, nes man reikėję anuo važiuoti, nors, tiesa, šis kelias esąs trumpesnis. Ir ką gi ~~jis~~ konduktorius daro? Ir pirmoj stoty ima jis mane ir vedasi į stotį prie kasos ir sako ten, kad aš, važiuodamas šituo keliu, turiu mokėti mažiau, kaip per Įsrutį; todėl skirtumas man turi būti grąžintas: Ir grąžino. Na, tai tikrai vokiška pedantiška tvarka! Juk kiek to skirtumo? skatikai. Bet šis vienas atsitikimas vokiškai charakterizuoja vokietį valdininką ir verčia prieš jį žemai nulenkti galvą. Kur rasi ką

nors panašaus kur kitur, ypač pas mus dietuvoje?
Vieną kartą buvo taip. Grįžtu žiemą iš Skiemonių, kur mano senio nutekėjusi, pro Panevėžį į Kauną. Tai buvo ~~gal~~ dar ir Lietuvos kūrimosi pradžia, apie 1923-4 metus. Traukinys stovėjo ne prie stoties, bet toliau. Kol privažiavom prie jo, traukinys jau sušvilpė. Pirkti bilieto nebebuvo laiko, tik suskubau pranešti ~~st~~ čia pat stovinčiam stoties budėtojui (ir konduktoriui), jog lipu į traukinį be bilieto: žinojau, kad tokiais atvejais pabaudos nereikia mokėti. Ir šokau į vagoną; dar prie to parslydau ir krisdamas susikruvinau rankas, nes prie traukinio nebuvo pabarstyta smėlio. Bet žiūrėkit, kas bus? Privažiavus Šeduvos stotį, ima mane konduktorius ir vedasi į stotį, ir prie kasos sako: užėjau traukiny keleivį be bilieto (zuikį) ir pristatau jį dvigubam (pabaudai) mokesčiui nuo Panevėžio iki Radviliškio. Ir turėjau sumokėti. (Konduktorius čia neteisėtai pasipelnė, nes tokiais atvejais jie gauna tam tikrą dalį pabaudos.) Grįžęs Kaunan, pasiskundžiau dėl to Geležinkelių Valdybai. Bet neteisėtai iš manęs paimto mokesčio man ji negrąžino.

Tilžėje p. Jagomastas, šiaip labai malonus (nors mistekas) žmogus, nelabai ~~[illegible]~~ noriai kad atvažiavau pasiimti rankraščio, nes, matyti, darbo turėjo užtektinai.

Aprodė Tilžę: mažas miestukas, bet tikrai miestiškas, nes teškelios jo centrinės gatvės kuri gana ankštas, vienodo aukščio namus su didelėmis krautuvių langais. Užėjom pasirinkę trečiosioliškas patrolką į krautuvę. Paskui užėjau pas Šyhuio atstovą, rodos, Rusevičių, kuris čia darbo korektūros darbą gaudavo spaudinamų čia Šyhuio knygų.

Grįždamas, nusipirkęs bilietą ir sėdėdamas Tilžės geležn. stoty, stebėjau publiką ir tvarką. Priėjo pirkėjas prie kasos, – keleivių buvo nedaug, – ir girdžiu, kaip kasininkas jam ėmė aiškinti jo kelionės galimumus: „jei važiuosi taip, tai bus taip, jei ten, – tai taip, reiškia darykit, taip, darykit taip", ir t.t. kaip tikras prietelis, kaip brolis. Ir jauti, kad čia valdininkas tikrai yra visuomenės tarnas ir brolis. Ir liūdna darėsi, prisiminus, kaip dieviškos valdininkai, kasininkai ir K. elgiasi su publika, kai ši išdrįsta ko pasiklausti.

Parsivežęs rankraštį, tuojau atidaviau spausdinti ir tas maldynas, Kario Katalikto Sielos Draugas vardu išėjo 1923 m., nors vysk. Karevičiaus aprobata jam buvo duota jau 1921 m. lapkr. 24 d. Išleido Kr. Aps. Min-ja. Laida ne kokia: popieris kuoprasčiausis, formatas nepatogus, perplatus, knygutė perstora, ir apdaras prastas.

Pradžia visuomet sunki. Šiai laidai pasibaigus, ėmiau ruošti naują, taisydamas ir turinį ir kalbą. ~~Per~~ Iš viso tų laidų buvo 4. (1923, -29, -35, -37 m.) Paskutinė – ~~Kas t~~ 1937 m., kurios buvo atmušta bene 25 tūkst. Kiekviena tolimesnė laida vis gerėjo. Prie to labai daug prisidėjo Spaudos ir Švietimo skyriaus (prie Kariuomenės Štabo) viršininko padėjėjas plk. Laurynaitis, pats kalbininkas. Ir popierius ~~spauda~~ buvo parenkamas tinkamas, plonas, ir iliustracijos naujos, ir kalba „išblizginta", ir turinys vis gerintas, taip kad ypač dvi paskutiniosios laidos išėjo visai padorios. Ir šiaip publika mėgo ją sau įsigyti. Jos ir vardas buvo sutrumpintas: Karys Katalikas. Prof. Ivinskis, aną dieną sutiktas, man taip pasakė: „Ar žinai, karių maldaknygė – viena iš geriausių mažųjų maldaknygių; aš ir žmonai tokią įtaisiau." Ačiū už komplimentą.

Turiu pasakyti, kad knygos parašymas ir atspausdinimas labai daug laiko užima. Skaitytojas net neįsivaizduoja, kiek čia darbo padėta, nelyginant, kaip žmogus, ~~nepagalvoja~~ per tiltą per kelias minutes pervažiavęs, nepagalvoja, kiek čia dirbta, kol upės krantai lygiu keliu sujungti. Kiek tenka žygių padaryti, kol sau medžiagos prisirenki, kol ją sutvarkai. Atiduodi į cenzūrą, ir dar ragink, kad ją nedelstų:

Kitą kartą ir [illegible] gerokai prisinervinti tenka, kai pakliūvi ant pedanto, – tenka kartais šauktis net aukštesnio autoriteto. O vis kiek čia sugaišti! O dabar korektūra! Juk kiekvieną brūkšnelį reikia pastebėti, ne tik raidę; ir ne vieną kartą! Kaip artojas koja yra visą dirvą valiekęs, taip rašytojo akis kiekvieną raidę ir ženklelį. Kiek reikia atsidėjimo, kantrybės ir laiko. Mano tarnyba Karo ligoninėje tuo ir buvo laiminga, kad knygų darbas buvo vietoje, ir kiekvieną laisvą valandą galėjau išnaudoti.

Dažnai mane vargindavo ir įstaigos ir atskiri žmonės, prašydami išversti [illegible] iš suomių kalbos. Mūsų konsulas Helsinky p. R. Deller, labai sąžiningas žmogus, uoliai eidamas savo pareigas, nuolat visas mūsų Ministerijas informuodavo apie naujus jų srityje leidžiamus Suomijoje įstatymus; ir joms prisiųsdavo tuos įstatymus suomiškai; todėl šios vėl kreipdavosi į mane išversti. Daug laiko tie vertimai man užimdavo, tadangi mano mokėjimas suomių kalbos buvo visgi labai sklydelas; o be to jau imu ją ir pamiršti.

Dirbant ir parapijose ir kariuomenėje, man visuomet rūpėjo kiek galint geriau supažindinti žmones su oficialiąja Bž-čios kalba, su jos maldomis, apeigomis, kur geriausiai atsispindi Xtaus ir Bž-čios dvasia. Man visuomet rūpėjo paduoti žmonėms suprantamoj kalboj Mišių ir kitų pamaldų maldas. Jau Radviliškyje gyvendamas, išverčiau iš vokiečių kalbos Hoffinio homilijos Gavėnios ir Velykų laikui. Ši knyga atspausdinta Kaune 1927 m. Taip pat nekenčiau šabloninių pamokslų arba skaitymų Gegužės mėnesio pamaldoms. Todėl pats juos sau pasirašiau o paskui išspausdinau: Štai tavo Motina, 1911 m. ir; Tėve mūsų gegužės mėnesiui, 1927 m. Ligonių Prietelių pamokslėliai Amžinąjį atilsį, 1911 ir 1931 m.

Ypač rengdamas maldaknygę kariams, pajaučiau reikalą duoti žmonėms originalias Mišių maldas. Aš pats jaučiau, kad mūsų maldynuose Mišių maldos trukdo žmonėms įsigyventi; net žmogus nori dalyvauti Bž-čios maldose. Todėl ir ~~ėmiaus~~ ryžaus patiekti žmonėms mišiolą lietuvių kalboje. Paryžiuje ėmiaus prancūzų tos rūšies maldynus. Dėka, čia man patarnavo p. Lipčius, [illegible]

direktorius Finansų Ministerijoje, kuris, mano prašomas visą eilę panašių maldaknygių parvežė iš Paryžiaus. Prancūzai jų turi bent keliąs, nuo kukliausių iki plačiausių kiekvienai dienai visiems metams. Aš pasirinkau, kaip man mūsų publikai labiausiai priimamą, kukliausią Paroissien romain. Iš jo pavyzdžiu mutatis mutandis, su lietuviškais priedais parašiau „Šlovinkim Viešpatį" knygą. Dirbau jią bent dvejus metus. Dabar, kas išleis? Ėmiau kalbinti vieną kunigą ~~knygų~~, kitą devocionalijų pardavėją, kad prisidėtų ir taip mes, kaip bendrovė, išleistum. Iš karto sutiko. Bet paskui, atsimetė vienas, atsimetė kitas,- girdi, tokia knyga neis Lietuvoje. O mano širdis nujautė, kad kaip tik atvirkščiai: žmonės ištroškę 13-šio tikrųjų maldų. Tada ryžaus leisti vienas. Taupiai gyvendamas, o dar raštais šiek tiek pridurdamas, buvau ~~susitaupęs~~ keletą tūkstančių, todėl, pasitikėdamas Dievo pagalba geram darbui, nutariau spausdinti.

Rankraštį, ~~daviau~~ Kalbai peržiūrėti, daviau mok. Juoz. Talmantui: norėjau taip išleisti, kad Lietuvos inteligentas nesiskųsdamas galėtų melstis. Kūrija

jai cenzorių paskyrė kun. kan. prof. Dr. B. Česnys. Geresnio cenzoriaus ir ieškodamas nebūčiau radęs. Jis buvo kartu pataisęs nebe turinio atžvilgiu, bet ir kalbos. Tiesa, gal tai jam sudarė nemažo darbo. Juk ir aš ne kartą Kūrijos esu buvęs paskirtas cenzorium, ypač giesmynų ir maldynų, ir žinau, kiek tai užima ~~darbo~~ laiko.

Dabar, kur spausdinti? Jau spausdindamas Kalevalą, buvau susipažinęs su Klaipėdos „Ryto" spaustuve, o Kaune patikimos nebuvo. Todėl ir susiderėjau su ja. Ir neapsirikau: išties, Klaipėdos darbas - jau Europos darbas buvo. P. Kubiliauskas, spaustuvės vedėjas, man čia mielai padėjo. Popierio laimei gavom labai gerą, brevorinį, taip kad knyga arti 1000 puslapių be viršelio tebuvo pusantro centimetro storio. Aptaisyti apsiėmė toji pati „Ryto" b-vė. Viršeliai buvo net 4 rūšių. Pavyzdį daviau savo prancūzų laidos labai skoningą brevorių. Ir Šlovinkim Viešpatį maldynas, ypač odiniu viršeliu ir paauksuotais kraštais, išėjo tikrai skoningas, gal pirmutinė lietuvių maldaknygė tikrai europiška; nors, tiesa, tais gerais aptaisais ji išėjo nepigi, net iki 24 Lt, bet jos kainą didino knygynai, kurie ėmė labai didelius

nuošimčius. „Ryto" b-vė už spausdinimą ir aptaisymą mokėti išdėstė, taip kad galėjau be jokių skolų šitą leidinį išleisti. Ją realizuoti man padėjo užtat sustiprinusi „Sakalo" b-vė, kuriai, t. y. Ant. Kniūkštos asmeny, aš esu labai dėkingas. Na, gal ir ji čia uždirbo.

„Šlov. Viešpatį" maldyno spausdinimas man užėmė ištisus 1928 metus. Birželio ~~mėnesį~~ visam mėnesiui gavau iš Karo ligoninės atostogų ir nuvykau į Klaipėdą prižiūrėti spausdinimo pradžios. Birželio 6 dieną kaip tik buvau Klaipėdoje, kada visoje Lietuvoje iškrito daug sniego, – negirdėtas dalykas, mat buvo tai garsioji šaltoji vasara ir žiema, kada nukentėjo ir sodai. Klaipėdoje, mat prie jūros, tą dieną tik pasnygruojo. Klaipėdoje tebuvau vieną savaitę, gavęs malonią prieglaudą kun. dr. Bartuškos viloje; paskui apsigyvenau Palangoje gail. Jezaus viloje ir čia dariau korektūrą. Dėl šaltumo per visą mėnesį tik 4 kartus buvau ir tik įbridęs į jūrą: net pasišildyti saulėje negalėjau, nes dangų nuolat dengė balti debesys. – Taigi „Šlov. Viešp." knyga man užėmė tuos metus. Pardavimą vykdė „Sakalo" b-vė. Buvo atspausta 5000 exempliorių. Tiražas

nedidelis, bet ir viską neplati: kone 10 metų ėjo leidinio pardavimas. Daug kas tąja džiaugėsi ir man dėkojo. Prof. Pr. Dovydaitis buvo jos didelis platintojas. O mano bičiulis, mielas Vaižgantas jai ištisą panegiriką parašė (Liet. Aidas 1925.I.5, Nr 4), leidinį pavadindamas monumentaliu. Ir aš pats tąja džiaugiaus, jausdamas, kad labai naudingą darbą padariau, ir matydamas, kad intuicija dėl knygos ateities manęs neapvylė: ji ėjo.

Po 10 metų prireikė naujos laidos. Šią apsiėmė leisti pats „Sakalas". Papildžiau, pataisiau; kalbą prižiūrėjo mok. J. Dambrauskas, prel. Dambrausko-Jakšto giminaitis. Šią laidą bespaudinant, pasirodė prof. St. Šalkauskio raginimas daugiau šauktis Šv. Dvasios. Parašiau priedrašą Šv. Dvasios litanijai, mat ši dar nėra 18-čių ~~pri~~ priimta kaip liturginė, ir nunešiau pas prof. Šalkauskį, kad jis ją papildytų; ir jis mielai tai apsiėmė padaryti; ir Šlov. Viešp. maldyne įdėta ~~to~~ nauja Šv. Dvasios litanija yra prof. Šalk. redaguota. Tąja proga jis įdavė man savo paties parašytąją [illegible] maldą, iš tiesų labai gilios prasmės

ir dailios formos maldų. Mano cenzorius prof. Čėsnys jas priimė, ir visa tai pateko į maldaknygę. Tik šis leidinys išėjo kiek storesnis, nes nebegavom plono popierio, nors tiesa ir puslapių padauginta, – iš viso yra lygiai 1000 puslapių. Pasirodė 1938 metais. Knygos pradžioje įdėjau liet. rankraščių Nukryžiuotojo paveikslą, paimtą iš Čiurlionies Galerijos rinkinių.

Baigęs Šlovinkim Viešpatį maldyną, ėmiaus rašyti Didžiosios Savaitės pamaldų knygą, nes aš visuomet grožėdavaus tos savaitės maldų poezija ir muzika. Iš dalies jis jau Savaitės knygoje įdėjau. Bet dabar ryžaus visą į Officium Hebdomadis Majoris išversti į liet. kalbą. Tai man vėl gerokai laiko užėmė. Kadangi joje daug šv. Rašto iš Jeremij~~aus~~ pranašo, ~~ta~~ o didžiajame arkivysk. Skvirecko leidinyje šito ir kitų po jo pranašų raštų darnebuvo atspausdinta, teko kreiptis ir patį J. E. arkivyskupą: dėku, maloniai buvo paskolintas rankraštį. Kadangi Didž. Savaitės pamaldų apeigos ypatingos ir labai sudėtingos, pasistengiau iš liturginių veikalų smulkiai jas išdėstyti: kas

darybina kunigui, vargonininkui, zakristijonui ir tarnams.
Čia man maloniai padėjo tos knygos cenzorius liturgistas kun. Vinc. Mieleška, Karmelitų Klebonas.
O dėl jos kalbos turėjau laimės naudotis to didžio mūsų Kalbininko Jono Jablonskio patarimais, kuris tuo metu sirgdamas gulėjo Karo ligoninėje. Mat Sanit. Skyriaus viršininkas, kurio žinioje buvo Karo ligoninė, mėgo globoti tautos patriarchus. Taip kiek ankščiau ilgokai gulėjo čia ir dr. Jonas Basanavičius. Gulėjo taip pat Karo ligoninėje rašytoja Mar. Pečkauskaitė, Pleirytė-Puidienė, tėvas Pranc. Bižauskas.

Didžiąją Savaitę spausdino Kauno Spindulio spaustuvė ir darbą atliko labai blogai: vietomis raidės neaiškios, net eilutės pusiau juodai atspaustos, pusiau skystai. Ir formatas netikęs, perdidelis, nepatogus, todėl, nei lygintis negali su Klaipėdos „Rytu". Knyga išėjo 1930 metais. Išleido „Sakalas." Jai iliustracijas darė dailininkai A. Valeška ir L. Kazakevičius.

Dar kiek ankščiau, paminėti savo 50 metų gimimo sukaktį, išleidžiau 1923 m. didoką poemą „Sau keliu", kurią buvau pradėjęs rašyti dar Nem. Radviliškyj. Tai begimas dviejų upių ~~Kur gimiau tai sakytas~~ Nemunėlio ir Apaščios,

Dar tebeniosdamas Švč. Viešpaties maldyną, galvojau išleisti ir mažąją maldaknygelę, kad ji būtų ir (ir kalba) turiniu tinkama ir išvaizdos dailios ir parankiai nešioti, sakysim, įkišti į liemenės kišenę, kaip Kunikštai sakiau, „frantams." Ir sudariau maldaknygelę mažo formato ir pavadinau „Š. Viešpaties Angelas." Kalbos žiūrėjo kalbininkas dr. A. Salys. ~~Jos~~ Ją išleido Sakalas 1933 m. Spausdino tarp ~~Ir maldakn~~ gi Klaipėdos Rytas; jis pats ir aptaisinėjo. Ir išėjo maldaknygelė labai dailia ir turėjo didelį pasisekimą. Tik jai pasirodžius, po vienas egzempliorius su Une Babickaite išsiuntė į Ameriką. 1938 išėjo Vieš. Angelo ir antroji laida.

Tie metai man buvo geri metai: sekės ~~būti~~ rašyti maldynus: gal pats Dangus tą darbą laimino. J. E. Kauno Arkiv. Metropolitas J. Skvireckas vizitavo tarp kitų ir Jonavos b-čią. Su kun. Meleška, Karmelitų Klebonu, nuvykom jo pasitikti Jonavoje. Po pietų Klebonijoje J. E. kunigų tarpe šnekučiuodamas pareiškė norą, kad būtų parašytas Kancionalas, bažnytinis giesmynas, ir nurodė mane, kaip jo rašėją. Tas mano viršininko pageidavimas buvo man kaip įsakymas, ir aš ėmiaus to darbo. Ieškodamas medžiagos ir patarimo, nuvykau į kun. prof. Vrasio butą. Sutikta jo tarnaitė man pranešė,

jog ką tik atėjusi iš ~~už~~ Vokietijos žinia, kad prof.
Vrasys tenai ūmai miręs. Nieko kito nebeliko, kaip
pasinaudoti jo liturginėmis ir muzikalinėmis
knygomis. Vartydamas jo knygas, gi užėjau net
gatavą Kancionalo rankraštį, kuris jau turėjo
net ano meto Ordinaro, vysk. Karevičiaus, apro-
batą. Labai apsidžiaugiau: tai man lengvino
darbą. Beliko pridėti tik visas kanoniškąsias
litanijas. Jų lietuviški tekstai buvo įvairūs ir
paseną, todėl ryžaus jų tuos tekstus per naują
suredaguoti, pasinaudojant tam tikru kal-
bininkų kolektyvu, kuris kalbos reikalais rink-
davosi ~~pas~~ vieną vakarą kas savaitę pas ponią
Zofiją Čiurlionienę. Mielai kolektyvas apsiėmė
savo diskusijomis pasiimti tų litanijų tekstus. Dalyvavo
Be pačios Čiurlionienės dar ~~mokyt.~~ J. Talmantas,
gyvenęs su ja tuos pačiuos namuos, docentas
Salys, kun. Myk. Vaitkus ir kiti. Draugėje buvo
pareikštas pageidavimas, kad tekstas būtų
(nes kunigai, girdi, labai netaisyklingai jas kirčiuoja.)
sukirčiuotas. Taigi tą visą darbą kolektyvas
ir darė per keletą savo posėdžių, o galutinį sukirčia-
vimą buvo pavesta padaryti Saliui, ką jis ir
atliko. Arkivyskupas buvo man leidęs litaniją

teroka naujai perredaguoti tik sąlyga, kad jį aprobuotų prel. Aleks. Dambrauskas. O jis buvo žinomas kaip atkaklus pedantas. Nieko nepadarysi, — einu pas jį. Bet jis man nebuvo per daug piktas, tik visgi dėl kaikurių žodžių buvo savo naprotčių užsidegęs, sakysim: „Kas čia per grazna? juk tai primena rusų grjazno"! Išreiškęs sulyginti su jūros gražybe (šv. Juozapo litanijoje).

Dar į Kancionalą įdėjau labiau vartojamas b-čioje giesmes. Ir visą rankraštį pasiuntėjau iš eilės visoms Kurijoms. Kitos su viskuo sutiko, kitos kaikurių pastabų padarė, taip kad beveik nieko rankraštyj nereikėjo keisti. Vieno aš dabar gailiuos, kad nesukviečiau visų vyskupijų atstovų į posėdį ir neišsiaiškinau su jais viso teksto. ~~Dabar aš~~ Nes paskui vistiek buvo priekaištų, ir tikrai šiandien aš pats nebūčiau dėjęs nei lotyniškų himnų nei lietuviškų giesmių.

Spausdinti Lietuvoje tokios spaustuvės nebuvo ir dabar nėra. Teko kreiptis į studijuojantį Paryžiuje muziką Kavecką, kuris patarė spausdinti Belgijoje, Mechline pas Dessainą. Taip ir padariau. Spauda graži, su spaustuve jokių nesusipratimų nebuvo.

Išleidžiau savo lėšomis, 1932 m. ir visą leidinį pardaviau šv. Kazimiero dr-jai, kuri pažadėjo mokėti tam tikrais terminais, bet dar ir lig šiol visai neatsilygino. Dariau pastangų, kad ta skolą iš Valstybinės Leidyklos gauti dar Kancionalo neišpirktomis knygomis. – Ten pat, bu. šv. Kazimiero dr-jos sandėliuose yra užantspauduota apie 15 tūkst. egzempliorių mano Karys Katalikas maldyno.

O Kancionalo tikrasis autorius kun. (Teodoras) Brazys laidoti laikiau savo pareiga. Todėl, kai jo kūnas buvo atvežtas į Lietuvą, aš į jo laidotuves vykau drauge su kitais jo gerbėjais, kurių prisirinko visas didelis autobusas, nes buvo ~~laidojamas, Kaišedorių~~ ~~jo vykau į~~ Kaišedoryse. Ir aš jam paminėti tariau žodį. Tai buvo vienas izraelita, ištikimas tarnas ne tik Dievo Tėvui ir Viešp. Kristui, bet ir šv. Cecilijai.

Dar kiek anksčiau, paminėti savo 50 metų sukakčiai, išleidau 1923 m. didoką poemą Savo Kelią, kurią buvau pradėjęs rašyti dar Nem. Radviliškyje. Tai ~~buvo~~ bėgimas dviejų upių Nemunėlio ir Apaščios,

kurios susitieja Radviliškyj, kurių santakoje apie Jmetus gyvenau. Poema ~~pagrindinė~~ simbolinė Lietuvių tautos istorija, kuri pagaliau baigiasi laive, išsivadavus iš visų okupacijų. Ši koncepcija gimė manyje 1912 metais. Tai buvo lyg nujautimas artėjančios Lietuvos nepriklausomybės. Spaudino ją leidėjas Jagomastis Tilžėje. Tiesa, kritikas Jocaitis labai neigiamai ją įvertino. Nežinau, ar jis ją suprato. Tik jo kritika buvo visai priešinga ~~ta~~ savybių, kokias iš kritikos reikalavo anksčiau prof. St. Šalkauskis arba J. Keliuotis vėliau. Kitas kritikas, ~~nemokėdamas~~ nežinodamas kaip ją įvertinti, tik tiek tepasakė, kad joje yra tam tikrų ~~aforizmų~~ aforizmų, bet jis nemokėjo pasakyti, ar jie įdomūs, ar niekam tikę. Panašiai anksčiau apie mano Laumes yra kalbėjęs Radzikauskas, visai prasilenkdamas su geros kritikos ~~taisyklėmis~~ minėtomis: tik pasityčiojo ir gana, lyg kad sakytų: ko vieversis negieda kaip lakštingala? Visos tos kritikos man atėmė norą ir daugiau rašyti ir ~~noro~~ drąsos spausdinti parašytąsias eiles, kurių per tiek metų susirinko gana daug.

Rodos, J. E. Arkivysk.-Metropolito Juozapo Skvirecko buvo sumanymas leisti katalikišką laikraštį inteligentams, ir jam vardas buvo parinktas *Uola*. Redaktorium buvau numatytas aš. Buvo pramatyta ir tam tikra redakcinė komisija su prof. Pr. Būčiu, vysk. M. Reiniu ir turbūt dar kitais. Aš jaučiaus netinkantis tam darbui, bet buvau stumiamas. Jau buvau pradėjęs rinkti ir medžiagą; tarp kitų buvau nuvykęs pas prof. Pakštą, kuris, nors užverstas darbais, šitką žadėjo parašyti. Aš pats buvau parašęs straipsnį apie patriotizmą krikščionių tikėjimo šviesoje, bet patį leidimą vis vilkinau, nes ~~jam~~ laikraščiui leidimas niekuo nebuvo užtikrintas, - girdi, jis turėjo išsilaikyti iš prenumeratos. Tai buvo, aišku, grynas sapnas. Laimei tuo metu grįžo iš užsienio, studijavęs žurnalistiką, Juozas Keliuotis ir rengėsi leisti laikraštį. Jau kursavo gandų, kad masonai ketina leisti panašų laikraštį. Gerai nebeprisimenu, kokiuo būdu Juozui Keliuočiui buvo duotas Arkiv. Metropolito sutikimas paremti, kaip katal. laikraštį, jo sumanytąjį *Naują Romuvą*. Tam lyg turėjo

būti sudaryta bendrovė, kurios tradininkais (ir Karto redakcinė Komisija) buvome paskirti mes: prof. kan. K. Čeginys, prof. F. Kemėšis, (Valdybą sudarė: pirm. Čeginys, sekr. Keliuotis, aš iždin. ir Kemėšis ~~pr~~ vicepirm.) aš ir Juozas Keliuotis. Tuo būdu Kolos leidimas savaime atkrito, kuo aš labai džiaugiaus, nors jei ne redaktorystė, tai Naujos Romuvos leidimas man, kaip iždininkui, teikė labai daug vargo. Reikalus vedoju buvo pasamdytas Alasevičius, kuris dar reikalus apsunkino, padaręs ~~kasoje~~ buhalterijoje defraudaciją.

Keliuotis, kaip gabus redaktorius ir rašytojas, iš karto patraukė skaitytojus ir N. Romuva visuomenėje įgijo simpatijos. Iš pradžių jis dar pranešinėjo apie dėtinus straipsnius redakcinei komisijai, bet vėliau liovėsi ir pasidarė savarankiškas, tik dėl lėšų nuolatos šaukė posėdžius. Iš visų tų posėdžių mes esame padarę: administracija ir spaustuvė nuolat spaudė bendrovę lėšų. Bet juk kuris gi laikraštis laikosi vien prenumerata, o ypač Lietuvoje, kur toks mažas tiražas? Stebėjomės, kad Kurija, kurios iniciatyva laikraštis buvo įsteigtas, nesusipranta teikti ~~nuo~~ nuolatinę subsidiją. Kitur – skelbimai duoda daug lėšų, bet

Lietuvos prekyba ir pramonė iš viso menka, o kuri yra, toji ne lietuvių rankose. Bet skelbimų rinkimas vėliau buvo suorganizuotas, ir jis šiek tiek lėšų davė. Pagaliau Spindulio spaustuvė pareikalavo iš valdybos narių garantijos po 5000 litų vekselių iš kiekvieno. Davėm. O kai mus, kaip paprastai; skaudžiai durstė.

Kadangi ~~be~~ rašytojams bendradarbiams lėšų straipsniams apmokėti nebuvo, tai redaktoriui ir buvo vargo juos užtenkamai ir tinkamų sumedžioti. O čia dar cenzūra neglostė: buvo atsitikimų, kad ji ar lapus išspausdinto ir išleisto jau numerio, ar net pačius numerius konfiskavo. Ir keista: buvo, pav., užginta rašyti ~~apie~~ prieš lenkus, apie elektrifikaciją. Nors Keliuotis savo aktualiais ir drąsiais straipsniais jaudino visuomenę ir rinko sau jos simpatijas. Be to jis mokėjo pritraukti į bendradarbiavimą visokių pakraipų žmones, ir net labai kairių pažiūrų. Ištikimas bendradarbis taip pat buvo prof. Step. Kolupaila; jis N. Romuvai teikė taipgi daug nuotraukų.

Keletą pastarųjų metų Keliuotis pasidarė ir N. Romuvos leidėju ir savininku, nes b-vė nieko jam nebepadėjo, tik visuomenei buvo lyg [illegible], kad laikraštis nepames katalikiškos linijos. Todėl N. Romuva ir išlaikė nuo [sava] ~~pi~~ gimimo, 1931 m., ligi nenatūralios mirties 1940 m. Taigi, ji išgyveno lygiai 10 metų, labai gilią vagą išvariusi lietuvos visuomeniniame gyvenime.

(Dėl N. Romuvai paskolintų pinigų paliktas aš jos aukštinu [illegible])

10 jos gražiai įrištų tomų ne vieno inteligento, taip pat ir mano, puošia biblioteką. Nemaža straipsnių joje yra ir mano; taip Didesnių *Poeto alga* 1933 m. ir *Meno Keliais* 1938 m. Arba vėl straipsniai iš žmonių gyvenimo.

~~610~~

Dar labai daug laiko man užimdavo dalyvavimas įvairiose draugijose, į kurias buvau traukiamas. Todėl labai gerai suprantu a.a. prof. K. Būgos griežtą nusistatymą, nedalyvauti jokiose draugijose. Jis to užsispyręs ir laikėsi. Tik taip, ir galėjo savo kruopštų žodyno rašymo darbą dirbti.

Pop. Pijui XI paskelbus Katalikų Akciją, liet. Katalikų Veikimą, buvau 1930 į jo Centro Valdybą paskirtas J.E. Kauno Arkiv. Metropolito; ir išbuvau joje,

1930 metais Krašto Apsaugos Ministerio buvau paskirtas oficialiu vardu Karo Invalidams Šelpti Komiteto nariu, ir jame išbuvau lygiai 10 metų, iki 1940 metų. Komiteto pirmininku buvo gen. Vl. Nagevičius, vėliau pakeitęs pavardę į Nagius, o nariais plk. Acus-Acukas ir plk. leit. Katinskas: visą laiką tie patys. ~~Raštvedžiai~~ Sekretoriai keitėsi: mj. Lukoševičius, mj. Dagys, Biržienas, mj. Sakalas. (O reikalų vedėjas visą laiką buvo atsi. plk. Zubrys.) Vėliau buvo skiriama daugiau rūpintis Karo Invalidų dvasios, doros reikalais. Kol šie turėjo savo prieglaudą Šančiuose, juos ten lankiau, prieš Velykas, lygi rekolekcijas jiems darydamas, net pasakas laikiau, bet vėliau, prieglaudą panaikinus, jiems išsiskirsčius ne tik po Kauną, bet ir po provinciją, nebegalėjau jų suganydyti: bet ir laiko nebeturėjau juos lankyti, jų ieškoti. Tiesa, tie invalidai didžioj daly buvo labai neaukšto doros: girtuokliai, vagys, išsikėliai, tinginiai. Mat iš viso pirmieji savanoriai buvo ne visi idealiais sumetimais, daug jų buvo, kam tik kumščiai niežtėjo ir muštis ir plėšikauti. O ir pats gen~~erolas~~ Nagius juos smarkiai gadino, jiems

pataikaudamas, iš visuomenės reikalaudamas įvairių visokių lengvatų, jos individualiai šelpdamas Komiteto lėšomis, tuo sau norėdamas įsigyti populiarumo; tais pačiais sumetimais juos rekomenduodamas į visokias įstaigas, o į savo žinioje esančias įstaigas, kaip štai Karo ligoninė, stačiai įsakydamas priimti; nors tie buvo dažnai niekam tikę tarnautojai, tik našta įstaigai, kaip girtuokliai, vagys. Bet p. Šaserola[?] juos laikė savo globoje.

Tiesa, reikia pripažinti, kad gen. Nag. buvo iš tiesų dažnai per daug jau gailestingas su nauda įstaigoms ir valstybei. Be to buvo didelių užsimojimų žmogus, atkaklingas, net, kaip rusai sako, samodur, mokėjęs savo sumanymus vykdyti, įtikinti jų reikalingumu, tam lėšų iš valstybės išgauti; o paskui ne retai tuos pačius darbus išmesdamas. Oi, brangus žmogus Nagevičius buvo Lietuvos visuomenei! Žmogų atlyse[?] gal, komplimentus sakys, o už akių išmeškins. Kas jam reikalingi, – tiems jis didžiulias lenksis, o visai mažesnius išdidus, žiaurus, ką laiko savo priešu, tą stengsis su purvais sumaišyti, sutrypti.

Tuo tarnautojus varžydavo, trukdydavo laisvai pareikšti savo nuomonę. Plk. Aukas buvo patarėjas techniškais dalykais, o plk. Katinskas, karys juristas, teisiniuose. Ir [illegible] kur kas daugiau darbo turėdavo, kai reikėdavo ar nustatyti invalido teisinę padėtį, ar statyti namus, kurių [illegible] kelius Komitetas yra pastatęs. Čia reikia pasakyti, kad plk. Zubrys buvo labai geras organizatorius lėšoms padidinti, steigiant įmones, jas vedant, statant namus. Kai Komitetas iš Invalidų Sąjungos perėmė krautuvę, turėjo apie 100 tūkst. litų skolos; plk. Zubrys, paėmęs į savo rankas Komiteto reikalus, ne tik tą skolą išmokėjo, bet dar pastatė trejus namus: vieną dirbtuvėms, antrą pelningą, trečią invalidams gyventi, kas atsiėjo apie pusę milijono litų. Štai ką reiškia žmogus organizatorius! O sako, visi lygūs! Kai tuo tarpu Karių Ekonominė bendrovė, turėdama tiek pašalpų ir privilegijų, pati bankrutavo.

Kadangi gen. Naz. buvo Karo Muziejaus steigėjas ir organizatorius, o Karo Inv. Šelpti Komiteto būstinė prieš Karo Muziejaus, ir posėdžiai

vykdavo dažnai pačiame K. Muziejuje, tai tuo pačiu ir aš, dar Karo ~~Ka~~ gen. Nac. žinioje esamųjų įstaigų, Karo Ligoninės, tarnautojams nekartą turėjau patarnauti K. Muziejaus reikaluose: šventinau paminklus, dalyvavau perkėlime Nežinomo Kareivio palaikų į Karo Muziejaus sodnelį; šventinau ministerių kryptą K. Muziejuje, bei kitas pamaldas laikyti.

Tiesa, tai dariau mielu noru. Taip pat kaip ir šventindamas visus tris K. Inv. Š. Komiteto namus.

iš 510 / kuris sutrumpintai vadinosi KVC, keletą metų iždininku. Daug [jo] posėdžiuose teko dalyvauti; o per jo [Eucharistinius] Kongresus bei Konferencijas darydavau kasos pranešimą. Paskui, kai buvo rengiami Eucharistiniai Kongresai, Kaune ir Kedainiuose, aš tų Kongresų vyr. Komitete būdavau Giedojimo ir Muzikos sekcijos pirmininku. Ir ne vieną kartą ilguose jo posėdžiuose teko dalyvauti ir savo sekcija rūpintis.

Paskui kita draugija man daug laiko ėmė, tai būtent, Šv. Cecilijos dr-ja, - draugija kuri rūpinosi ugdymu, kėlimu bažnytinio giedojimo Lietuvoje. Ji rengė ~~kasmet~~ [mėnesinius] kursus vargonininkams vasaros metu. ~~Aš pradžioje~~ 10 metų dėsčiau liturgiką. ~~Vargas buvo su ta daja, nes nebuvo~~ [Vėliau to buvau priverstas išversti į] lietuvių kalbą Pop. Pijaus X Motu Proprio raštą; jis išėjo 1926 m. Draugija visą laiką svajojo išleisti savo laikraštį, nes tik spauda tikrai jungia žmones vienoje specialybėje dirbančius. Pagaliau ėmiau leisti Muzikos Aidus. Tam laikraščiui iš pradžių net pats buvau apsiėmęs redaktoriauti, bet laimei vėliau gavau jam pavaduotoją Konr. Kaveckį.

Tik ir su laikraščio leidimu ir draugijos tvarkymu buvo daug vargo, nes nebuvo ~~t~~ inteligentų bažn. muzikos srityje. Kai tik buvo baigęs Romoje Popiežiaus bažn. muzikos Akademiją kun. Adomaitis, bet pikta mirtis jau antrais metais perkirto jo gyvenimo siūlą. J. Kavecas visą laiką blaškėsi: tai jis Liet. Universitete studijuoja, tai jis studentų chorą veda, tai kur provincijoj koncertuoja, o kartu yra Kauno Katedros Bazilikos vargonininku ir Kun. Seminarijoje ~~gied~~ giedojimo dėstytoju. Aišku, kiek begali skirti neapmokamam darbui Šv. Cecilijos dr-jai. Tik reikia pripažinti, kad jis buvo energingas rengėjas minėtųjų vargonininkų kursų.

Šv. Cecilijos dr-joje pikta dvasia buvo kun. Petras Marcinkevičius. Neva skrupulantas, Mišių nelaiko, o biznį nuolat varydavo, steigęs lyg ir bendrovę Muzikos Centrą ir turėjęs krautuvę. Žadėdavo įrengti b-čiose vargonus, skolindavosi pinigus, ir darbo nepadarydavo. Kiek jis pinigų yra prisiskolinęs! Ir kur jis juos padėjo? Ir Šv. Cecilijos dr-jos iždas nukentėjo, ir aš pats tūkstančiais litų. -.

Nuo pat 1920 metų prenumeravau bažn. muzikos mėnesinį laikraštį Chorwächter, išeinantį Einsiedelne, Šveicarijoje.

Visuomet buvau šalininkas organizuotos labdarybės: apie tai nekartą rašiau laikraščiuose, bardamas publiką už šį elgetų šelpimą gatvėje. Ir kuo prisidėjau prie šv. Vincento à Paulo draugijos ir jos Karmelitų skyriaus įsteigimo. Dėl to ir buvau šito skyriaus pirmininku. ~~Nekartą~~ Ši draugija numato taip vadinamus kuratorius, rajonų globėjus, ~~per visuotinius jo susirinkimus kalbėjau apie~~ kurie, ~~ar~~ pažindami ~~organizuotumą~~ savo siaurą apylinkę, lankytų savo beturčius, apie juos praneštinėtų draugijai ir juos šelptų. Nuostabus dalykas, į tuos kuratorius atsiliepė kiemsargiai, smulkios valdininkės, bet inteligentai buvo kurti. Ir sunku buvo gauti šelpėjų, kurie kas mėnesį savo auką labdarybei atiduotų, o dar sunkiau buvo iš jų pasižadėtą pašalpą išrinkti. Visas pamaldumas ar religija – šventadieniais ateiti į b-čią ir Mišių išklausyti! O juk visa parapija, visi uždarbiaujantieji turi skirti savo uždarbio dalį tiems, kurie dėl ligos, ar senatvės, ar kaip našlaičiai ir našlės nebegali užsidirbti tinkamam žmogui pragyvenimui. Ne kartą per visuotinius skyriaus narių susirinkimus apie tai kalbėjau, smerkdamas

labdarybės ~~koncertus~~ balius, ir kitus vakarėlius, kaip šokinejančią labdarybę, ir net loterijas arba rinkliavas gatvėje, kurie savo esmėje yra nelabai kas kita kaip spekuliavimas žmonių gobšumu ir gailestingumu, tuo būdu yra išnaudojimas, tik dėl to kad parapija nesiorganizuoja savo beturčiams išlaikyti. Šito, suprantama, net nesigebėjo suprasti kai kurie iš kunigų.

Vargau su tuo šv. Vincento Karmelitų skyrium keletą metų, kol į tą parapiją vikaru atvyko kun. Ant. Žiliuskis, kuris perėmė iš manęs pirmininkavimą ir energingai ėmė veikti draugijoje. Nuo to laiko aš buvau Skyriaus pakeltas į garbės pirmininkus.

Ir šv. Kazimiero dr-je teko Vyriausioje Valdyboje dalyvauti, būt jos Revizijos Komisijoje. Bet tik keletą metų. Buvau ir Saulės dr-jos nariu, dalyvaudamas jos susirinkimuose, bet jokių pareigų valdyboje neprisiimdamas.

Keletą metų atgal buvo atgaivinta ~~Pagaliau buvau paskirtas~~ Krikščioniškojo Mokslo ~~Caritas draugijos~~ ~~Dvasios vadu~~ brolija, kuriai Valdybą paskyrė Kauno Arkiv. Metropolitas: pirm. prel. K. Šaulys, aš iždininkas, sekretorius kun. Kaz. Paleckis, kun. Stankevičius, kun. Žitkus. Ji kol kas apsiribojo tiktai posėdžiais.

Pagaliau buvau paskirtas Caritas draugijos Dvasios Vadu, turėjęs dalyvauti jos Vyriausiosios Valdybos posėdžiuose.

Arkivyskupijos Administracijoje esu paskirtas drauge su kitais a) Bažnytinės Muzikos Komisijos nariu ir b) Metropolijos Meno Tarybos nariu. Kaip Muzikos Komisijos narys kartą padaviau J. E. Arkiv. Metropolitui memorandumą dėl kaikurių trūkumų muzikos srityje Arkivyskupijoje. O Meno Tarybos posėdžiuos tebuvau kviestas tik vieną kartą. Čia man regis Meno priežiūra Arkivyskupijoje nėra kaip reikiant sutvarkyta. Nėra to, kur aš ypač reiškiau pageidavimą, kad į Meno Tarybą turi būti pakviestas architektas bei kitas meniniškas plastikas.

Nekartą esu rašęs, kad meno dalykai Arkivyskupijoje pasilieka be tinkamos globos: iš kunigų nemokėjimo vertinti meno dalykai iš b-čių išmetami, o menkos vertės, šabloniniai fabrikatai, kaip pav. statulos, įsigyjamos. Nekartą rašydamas, ypač šį reikalą kėliau Kauno Arkivyskupijos synode 1933 metais ir prikalbėjau Synodo dalyvius įsteigti Bažnytinio

Kokį laiką, (1930–37 m.,) buvau paskirtas vienuolių Elizabetiečių nuodėmklausiu, ir dėl to turėjau kas šeštadienis važinėti į šv. Luko ligoninę. Dalis vienuolių buvo vokietės, dalis lietuvės. ~~Ko~~ Vokiečių pavyzdžiu jos mane ten vaišindavo kava. — Dar esu paskirtas ir kunigų Seminarijoje klierikų nuodėmklausiu. Tik, kadangi toli gyvenu nuo Seminarijos, tai tomis pareigomis retai kada [illegible].

Meno Muziejų, kas ir buvo padaryta, įsteigus Bažn. Meno draugiją, į kurią įėjo kan. Pr. Penkauskas pirm., prel. V. Čarnys, aš, Juozas Keliuotis, dail. Adolfas Valeška ir kiti, kaip tai direkt. P. Galaunė, archit. Šalkauskis, kan. Vaitkus, dek. kun. Vl. Mironas, - šie pastarieji nepastovūs;

Muziejaus organizatorium buvo paliestas A. Valeška. Jis dar anksčiau buvo to meno dalykų parodą surengęs, padedant kunigams. Pirmieji Bažn. Meno Muziejaus eksponatai ir buvo tos parodos daiktai. Muziejui patalpas davė Kunigų Seminarija, taip pat žvyrą, kurią ir aptarnavimą. Tik su lėšomis, ypač apmokėti direktorių, bent 300 litų mėnesiui, buvo visuomet vargas, nes pati dr-ja turėjo maža narių ir tuo - maža lėšų. Tik su dideliu vargu pasisekė išprašyti iš Šviet. Ministerijos kasmetinę pašalpą. Miestas beveik nieko nėra davęs. Mums, Valdybai rodės, kad ir Kurija turėtų pinigais prisidėti, bet ji šiuo atžvilgiu buvo kurčia.

Eksponatams parinkti karta su Valeška buvom nuvykę į Veliuoną, kur buvom gavę depozitan labai brangią Monstranciją. O 1938 metais

su tuo pačiu direktorium, A. Valeška, padarėm dideles kelionės po Žemaičius ir Ukmergės sritį rinkdami eksponatus. Be to aš savo dievukų ir geležinių kryžių, surinktųjų Pušalote, atidaviau į Muziejų; paėmiau iš rinkėjo Varnelio, surinktusį daug tokios medžiagos Žemaičiuose, net už 600 litų perėmiau ir taipgi padėjau Depozitan Muziejui. Taip, kad susirinko tiek eksponatų, kad dalį reikėjo atidėti į sandėlį.

Tik čia tenka tiesą pasakyti, kad p. direktorius, Valeška, mus apvylė. Iš viso turiu apie jį daugiau pasakyti. Iš pradžių jis, nežinau kokiu būdu su manim susipažinęs, pareiškė norą nupiešti mano atvaizdą. Sutikau ir jis tą padarė: tiesa, kad tas mano portretas, objektyviai žiūrint, esąs Valeškos vienas iš geriausių darbų. Dar, tiesa, jam bepiešiant, jo draugas Vizgirda irgi atsinešė drobės ir padarė taip gi mano, nors eskizinį, portretą.

Paskui Valeška pareiškė norą pereiti į Katalikų tikėjimą iš liuteronų. Man regis, tam aktui davė daugiau praktiški sumetimai.

mat jam ne vienas prikaišiojo, kad jis, būdamas liuteronas, išverbavosi pas kunigus, į Kat. B-čios žolę. Bet pamaniau sau, jei pradiniai motyvai galėjo būti ir ne visai aukšti, tai visgi bus jam progos Kat. Tikėjimą pažinti ir geriau suprasti iš vidaus tikėjimą. Ir dešimt. Ponui Karnelišky b-ja buvo prijungtas prie Kat. B-čios. Tik jo charakteris, matyt, iš prigimties jau toks, mažai ką pasikeitė: ypač nemėgo tvarkos piniginiuose reikaluose ir apyskaitos: tik per didelį spaudimą tekdavo sudaryti apyskaitą iš Šv. Ministerijos pašalpų. Jam nuolat trūkdavo pinigų, nuolat buvo įsiskolinęs, ir ~~apskaiti~~ dėl atidavimo nelabai sau galvos. Valdyba ir pati kartais nežinojo ką su juo daryti. Taip pat ji negalėjo priversti jį padaryti Muziejaus eksponatų inventorizaciją. O laikė jį tik dėl to, kad iš tiesų buvo geras organizatorius, mano visgi neblogas žinovas, taip pat ir tapytojas. Aš jam buvo pavesta suorganizuoti lietuvių skyrių Vatikano parodoje kuriais tais metais: būdamas landus, mokėjo prieiti prie tų, nuo kurių

priklausė dangti lietuvių skyrius tarpe Vatikano parodoje. Aš su, Valeška turėjo progos pabūti Italijoje ir Romoje. Aš nors ma-čiau jo tas ydas, bet, prisipažįstu, jis mane tur būt savo meniška siela papirkdavo. Kauno Bažn. Meno Muziejų sukūrus, Valeška tą Muziejų ir panaikino. Lietuvos valstybei santvarkai pasikeitus, jam persikėlus į Vilnių į Miesto Muziejaus direktorius, jis savavališkai, ~~Valdybos~~ Bažn. Meno dr.-jos Valdybos neatsiklausęs (beja, draugija buvo panaikinta) ~~visus~~ beveik visus eksponatus ėmė ir išgabeno apie Kalėdas 1940 m. į Vilnių. Valstybei teko išsiginti meno dalykų Lietuvoje Konserva-toriui. Bent eksponatai, gauti iš b-čių depo-zitan, turi grįžti prie savininkams.

1933 metais buvo rengiamas Kauno Arkivyskupi-jos Diecezinis Synodas. Tarp kitų Komisijų buvo ir Liturgikos ir Bažnytinio Meno Komisija. Aš buvau pakviestas į tą Komisiją į Bažn. Meno sekciją. Peržiūrėjau kitų Synodų, ypač Vilniaus, kuris neseniai buvo įvykęs, kurio nuostatus buvau per lenkų knygyną Stella iš 50 litų parsisiųsdinęs,

buvau sudaręs ilgą eilę paragrafų ypač lie-
čiančių bažn. meno turtų apsaugą. Bet
Dekanuojį Komisija, į kurią įėjo kanonikas
dr. Malakauskas, nutarė juos iš jų bepalikto.
Nuostabu, kaip kaikurios žmonių sritys nelaipa atsilikę
galvoje; kaip toli mes esame nuo 16 amž.
pažiūrių, kurie su tokiu prielaidumu globojo
meną. Bent mintys apie diecezinį Mu-
ziejų visgi praėjo. Tačiau jam klestėti
vis tiek trukdė nepalankumas net aukš-
štosios hierarchijos asmenų. Aš atidengiant
Muziejų, kur dalyvavo net Vast. Prezidentas
Ant. Smetona, - Arkiv. Metr. J. Skvireckas
neatvyko. Tai mums paskui labai trukdė
tam savo Muziejui gauti pašalpos iš
valstybės.

Bet pats Arkivyskupijos diecezinis Synodas,
įvykęs 1934. II 20-22,
buvo istorinis įvykis. Dvidešimtis galėjęs jame
dalyvauti. Net pačios Synodo eigos apeigos labai
įdomios ir grandiozinės, matyt einančios iš gilios
senovės ir reiškiančios tokiam drąsiniškų sure-
nkimui didelės pagarbos ir laikančios Synodą
didelės reikšmės Bažnyčios gyvenime.

Ilgai draugaudamas su dail. A. Valeška, turėjau progos giliau svarstyti ir susipažinti su plastiškąja mene. Ne kartą jo vadovybėje esu lankęs mūsų dailės parodas. Gal dėl to pamėgau daugiau ponamorius plastikus ir parodose ėmiau pirkinėti pagal savo kuklius išteklius jų paveikslus; ir šiandien esu sudaręs visą jų rinkinį: Valeškos, Vizgirdos, Samuolio, Gudaičio, Vienažindžio, Mikėno, kas drauge su liaudies meno dalykais sudaro tam tikrą muziejėlį. 1940 metais Kultūros Muziejaus atstovas p. Rūkštelė juos užregistravo, kaip globotinus meno dalykus.

Tas pats Valeška Vilniuje supažindino mane su kun. dr. Petru Śledziewskiu, buv. lenkų karo kapelionu dekanu, dideliu žinovu meno ir praeities Vilniaus meno paminklų ir jo istorijos. Jis rašo net monografiją šv. Petro ir Povilo b-čios Antakalnyje. Dar tebetarnaudamas Vyr. Kar. Kapelionu 1938-39 metais, jį, likusį be pragyvenimo šaltinių, kaip kolegą esu sušelpęs. Už tai atsilygindamas jis man 1940 metų vasarą visą savaitę buvo vadovu po Vilniaus bažnyčias ir pilis. Tik tokioje vadovybėje galima pažinti Vilnių ir visa širdžia jį pamilti.

Be to esu to paties dr. Sledzievskio, prezid. Rogė, keletą straipsnių iš Vilniaus bažnyčių meno ir istorijos išvertęs, kas paskui pateko į N. Romuvą arba Draugiją. Jis tarp pat mane supažindino su Bažnyčios meno dalykų inventorizacija ir rengėmės, gavę placet iš Kauno Kurijos, vykti tą darbą daryti Kauno diecezijos b-čiose. 1940 metų Raud. Armijos užėjimas tą darbą sutrukdė.

Apie 1925 m. vasarodamas Palangoje, su muziku St. Šimkum Šventosios uoste užrašinėjom dainas iš apylinkės žvejų: aš žodžius, jis gaidas. Nuostabus dalykas: tie žvejai namie kalbasi latviškai, o dainuoja (ypač ilgose savo žvejybos kelionėse valtyse) lietuviškai, pačias seniausias, mūsų ilgąsias dainas. Ar tai nereiškia, kad šie žmonės yra tikri lietuviai, tik sulatvėję, nes jausmo dalykai giliausiai sėdi žmoguje. Tų dainų, kurios bebėra mano archyve, užrašėm 10. Vienas, pagyvenęs žvejys, į kurį kreipėmės dainų, atsisakė dainuoti, sakydamas, kad jis tą dieną „buvęs nevalgęs". Dėlto, Komunijos: jie tikrenis tikėjimo.

Tautosaka man visuomet rūpėjo. Kreipiausi 74
~~1926 metais savo vasaros atostogas sumandojau~~ 526
progą naudojausi jos pažinti
~~tautosakos rinkimui.~~ Man vis rūpėjo ~~pažinti~~ patyrinėti

kiek toli siekia dzūkuose sutartinių giesmių

vartojimas. O sutartines užrašyti reikia me-

chaninio prietaiso, nes jas gieda du žmonės, ir tuo

būdu užrašinėti jomis (išausies reikia) arba daug laiko, arba

tik su instrumentu. Ryžinaus įsigyti fonografą,

tik keista, kiek aš klausinėjau, niekur neužė-

jau firmos. Kreipiaus pagalbon į Paryžiaus

Pathé firmą, tik ji neturėjo fonografo, bet

mažesnį instrumentą, su veržtuliukais - plokšte-

lėmis skalbėti kalbai. Įsigijau. Be to įsigi-

jau dvejis oktavų, (su pustoniais) nežinau kaip pavadinti, sakso-

foną, su metalinėmis plokštelėmis, kurias, ~~tai~~ norint

groti - skambinti, reikia daužti mediniu plaktuku.
~~* 1927 metais nuvykau pas savo brolį~~
Taip apsišarvavęs, ~~išvykau~~ į Ukmergę, pernakvojau
~~tiek~~
pas draugą, karo kapelioną, kun. Deverkį, ir, pasi-

samdęs arkliuką, išvykau į ~~Lėną~~ Taujėnus. ~~Jau anksčiau~~

~~buvau girdėjęs, kad ten daresama sutartinių~~ gies-

~~mių.~~ Taujėnuos kaip tik klebonavo dar iš kurso

laikų man pažįstamas ~~*~~ malonus kun. Šali-

nauskas. Pas jį ir apsistojau. ~~Iš kiesą~~ Taujė-

nų bažnytkaimy radau ~~keletą~~ (visai gerų dainininkių) moterų, kurios

1925 m. rugsėjo pradžioje nuvykau pas savo bičiulius Graužinius, Kirklių dvare, kurie man davė susisiekimo priemones vykti į Kovarską. Šioje kelionėje apsistojau Kirkiliškio kaime, kur sutikau 87 metų moterį, Oną Kaminskienę, ~~daug~~ šiek tiek mokančią „kudakalnių" bei „kapotinių", dešimt giesmių. Dainos ten vadinasi „ištrinėmis". Minėjo ir vakarušku pramogas.

Vildžiūnų kaime aplankiau 97 metų Petrą Vilkiūną (šimtą), atkilusį nuo Anykščių. Minėjo skudučius, išpiaustytus iš epušės ar pušelės, skaičiumi net iki 10. „Prancūzų metais rusai varydavo prieš prancūzus miliciininkus; jie būdavę apsiginklavę su nukaltais durtuvais ir dalgėmis, ir tie miliciininkai eidavę su skudučiais skudučiuodami," taip kalbėjo jisai.

Kovarske kalbinau taip pat kitą Šutauskaitę Oną 77 metų ir Šerelienę Pranciškų 56 m., kilusią nuo Pandėlio. Vis mokėjo giesmių. Čižinskienė Domicelė 85 m.: „giedodavo trys ir keturios; keturios nebesumename." Ir raudot mokėjo. Čia klebonavo mano vienas iš geriausių draugų kun. Dom. Tilkonis.

Pasukiau į Traupį. Levaniškio kaime Darlidėnienė ir kitos dar moka giedoti. Taippat Ugalalių sodžiuj Klemenkienė, ~~Pan~~ Klaibūnų Verikienė. Janopolio dvaro Kiela Vincas sakė, kad ~~į Taujėnų pusę~~ jo tėvas skudučiuodavęs. Nukrypau į Taujėnus. Kraupėnų Mabulionienė Katryna, apie 100 metų, sakė: „Seniau mergaitės visiškai nedainuodavo ištrinių, tik vyrai; moterys bei mergaitės tik giedodavo kapotines." Čia pat Surskienė Marijona, senutė, ir mokėjo giedot. „Skudučiuodavom, dūdeles dirbdavom iš bulio. Pūsdavom per šienapjūtę."

~~Nuvykęs~~ Pasiekęs Taujėnus, ten pasilikau keletą dienų radęs moteris, gerai giedančias giesmes. Norėdamas jas geriau ištirti, ryžaus kitais metais vėl atvykti čionai.

1926 m. birželio mėnesį, per savo atostogas, atvykau

nebemokėjo giedoti sutartinės. Užsirašiau žodžius
ir keletą įtraukiau į savo fonografo plokšteles.
Bent man buvo svarbu nustatyti, kad ligi
Taujėnų tebėra sutartinės. Klausinėdamas
sužinojau, kad jų yra net iki Širvintų. 52/a ~~Vad-~~
Vadinas, (tam dideliam) ~~visam~~ kelyje, kuris ėjo ~~ano iš~~ nuo Vilniaus
pro Ukmergę, Vabalninką ir Biržus į Rygą.
Tai buvo vadinamasis „Karališkasis kelias",
nes, kol nebuvo geležinkelių, didis pašto
traktas, net ~~ėjo~~ tarptautinis ėjo šiuo keliu: net
karaliai važinėjo. Vabalninko klebonijoje
yra ir paveikslas su caro Aleksandro I atvaizdu,
nes jis toje klebonijoje, pravažiuodamas,
yra valgęs pietus. Todėl Ukmergės miesto
gatvė, kuria tas traktas ėjo, ir buvo vadi-
nama „Rygos" gatvė. Lietuvai atgavus nepri-
klausomybę, ėmė visi miestai ir miesteliai
gatves krikštyti Gedimino ir Vytauto gatvėmis,
ir Ukmergės Rygos g-vė virto Gedimino g-ve:
vadinas, Ukmergės miesto tėvai išbraukė
dalį savo garbingos praeities. Juk ką čia bendra
turi Gediminas su Ukmerge! Ši reiškia nežinoti,
kad Trakų vaivadija siekė net Biržus. Gal dėlto

Meškienė Juozapota, Morkauskaitė, 78 m., gimus Gurščinos, Zelvos par., dabar Taujėnų špitolėje gyvenanti; sakė: „Apie Zelvą, Širvintus vis giedodavo, skudučiuodavo (apie Zelvą), pasidirbę skudučius iš bulio, iš alksnio, iš karklo. Susėsdavo po 3 dūduolojus. Kai jaučius ganydavom." Ji pati giedot nebemoka. Taujėnų bažnytkaime man ir į fotografą įgiedojo Daračiūnienė Apolonija, 84 m., jos duktė Ungurienė Salomėja, 45 m. Trubliauskienė (Ženienė Kostancija 58 m.) Alžbieta, 40 m. ir Širvienė Pranė. Namikių sodžiuje Namikienė Ona, 90 m. Ji sakė: „šokdamos gieda keturines, trijos gieda atsisėdę, darbuos. Dainas visuomet paturavodavo. Dar įgiedojo Šnekaucikių Mažukelienė, Sukūsėčios Kamarauskienė. Namikių Mikoliūnas Juozapas, 86 m. daug moka. Sakė, kad skudučiuodavę jie, turėdami po 3 skudučius; juos darydavę iš bulio, juos pasilikdavę ir žiemai. „Vienas renka, kitas atataria; kuris atataria, — vis tuos pačius žodžius sako, nemaino žodžių. Trūbos (ragai) būdavę, bet tik paviena. Būdavę „umžėdžių" su skylelėm 3-6; taip pat „ragelis" (ožio ragas) su 3 skylelėm; taip gi ~~birbynė~~ „dūdelė" (birbynė). Kanklių nežino. Ženienė sakė, kad dūdeles darydavę iš bulio, „iš mindrių storų, kur auga vandeny; sukdavo iš alksnio."

~~Tautosaka man išmonet rūpėjo Kiemiszenų proga naujausi jos parinkti.~~

šiuose plotuose mat daug vienoda buvusi kalbos tarmė, ir gal dėl to užsiliko čia ir giesmės.

Iš Taujėnų pasukiau į Lėnas, tą vietovę balomis ir miškais atsiskyrusią nuo pasaulio. Dabar tik dėl to, kad Užulėnio kaimas yra Smetonos tėviškė ir jo ūkis, pravestas geras ~~ge~~ kelias į Lėnus, o seniau ten keliai buvo neišvažiuojami, todėl tų dviejų kaimų – Lėno ir Užulėnio – senovė buvo nepaliesta naujovės. (Vyrauja čia koplyto senovė: ir trobos, ir žmonės ir jų namų apyvoka.) Žmonės su vyžomis tebevaikščioja, vartoja iš tošies nusipintas krašes. Ten užėjau ir išgirdau senovišką alaus kaušą, tikrai muziejinis daiktas, ten tebėra pinti kubilai grūdams. Todėl aptikau radau sutartinių ir skudučių melodijų. Tik ten tos dūdelės neįvadina skudučiais. Ir jos ne iš medžio gręžtos, kaip Biržuose, bet išsuktos ant gręžtukų iš liepos šakelių. Tebeturiu jų 3 dūdeles. Ir pučia ne Vabalninko „unkyte", bet „adatėle", mat žodis „adata" ir gerai tinka pareikšti skudučio garsams, kurie primena priedainį „tatato".

Prieglaudą gavau ir čia klebonijoje. Bažnytėlė buvo ka tik pastatyta, pusiau šiaudais dengta.

Šalia didelis Lėno ežeras, pelkėtais krantais.
Vargšas klebonėlis, nors dar jaunas, bet serga alkoholiko liga. Paskui Ilgai ir begyvena: Beda vienam! Kaip reikia kūrėjai būti jautriai ir akylai!

1929 m. dar kartą teko lankyti Tauragnus dėl jų senųjų giesmių. Vykome muziko, bene Konservatorijos direktoriaus p. Juozo Gruodžio automobiliu, jo paties vairuojamu, aš, Balys Dvarionas ir suomių Helsinkio universiteto prof. Mansikka, kuris tą vasarą studijų reikalais viešėjo Lietuvoje. Vėl tos pačios dainininkės čia trims mūsų muzikams pademonstravo tas senas giesmes. Balys Dvarionas, kiek spėdamas, jas sau užsirašė. Paskui jis šių giesmių gaidas pavartojo, rašydamas, rodos, „Piršlybų" baleto muzikai.

1924 m. spalių 15 d. p. Bucatos kurstomi, o Šv. Ministerijos automobiliu, kurį mums maloniai teikėsi duoti p. Šv. Min. L. Bistras, aš, kun. Vrasys ir muzikas Aleks. Kačanauskas padarėme ekskursiją į Šiluską,

Mat čia gyveno senas kanklininkas, 66 m., Vincas Ušarniškas. Jo kanklininkų ir gaidas muzikai užrašė, o pj. Umecka ir jo nuotraukų padarė. Vėliau mano aprašymą apie Ušarniškį Zen. Slaviūnas panaudojo savo kanklių studijoje.

1926 metais su savo fotografu mėginau užrašyti kanklavimą šių kanklininkų: Jono Ivanausko (1853 m. gimusio), iš Pakapės, Lapelio par., Užugirių valsč. ir Mikalo Lapienės, 1856 m. gimusio, iš Kirkšėnų, ir tos pačios parapijos. Šis kanklininkas buvo sūnus Martyno Lapienės, kuris dar labai gerai kanklavo ir sutartines ir įvairias gaidas. Martyno Lapienės gaidos pateko į mano rinkinį, 1916 m. išleistą Helsinkyje.

Dar taip pat turim šiek tiek tautosakos iš Rašių ežero (Labanoro par.) padangės. Čia dar labai tebetiki žmonės į burtavimus, ir šios rūšies dalykų dar apsčiai yra žmonėse.

ibi.

...bi passa...
...ant múni...
... nos tibi
...nti pángi-
ecce melos.

...acuére ti-
placeat devó-
...ostra: Rex
...ex cle-
...bon...

giesme...
...tėsian-
...nešė šlo-
...šu, o mes
tau sa-
...s dabar
jau karalia...
čiam.
6 Jie ...
tepati...
...

resurrec

Snglame D.

...Žmonės, išg...
...eruzale...

R. Ingrediénte Dómino in sanctam civitátem, Hebraeórum púeri resurrectiónem vitae pronuntiántes, * Cum ramis palmárum: Hosánna, clamábant, in excélsis. V. Cum audísset pópulus, quod Jesus veníret Jerosólymam, exiérunt óbviam ei. * Cum ramis..

arba linija arba Mišios iš naujo puslapio jei šiame puslapyje ne be daug vietos beliko

1931 metais, būdamas Suomijoje, susipažinau
~~Apie 1930 m. žiemą Turku švedų universiteto~~
man ~~su etnologo~~ ~~p~~ Borgo pastoriumi 531
~~profesorius kreipėsi į mane, prašydamas žinių prietarų.~~
Wirén'u, kuris buvo išprašęs mane suteikti
~~iš papročių, Lietuvos žmonių vartojamų apie~~
jam žinių apie vartojamus Lietuvoje prietarus
prie gimimo ir krikšto. Apsiėmiau ir paklausiau ir iš
Kauno moterų ir Biržų apylinkės, išverčiau
vokiškai ir pasiunčiau. Pasirodo, kad tokių
prietarų esama ir Lietuvoje, ir kad tai
įdomus dalykas etnologijai. Gaila, kad mūsų
mokslininkai tais dalykais neužsiima. Vėliau
iš 1933 m. 11 bal. gavau iš Turkų švedų universi-
teto prof. K. Rob. V. Wikman'o, šiaurės Etnologijos
Instituto direktoriaus, kvietimą bendra-
darbiauti: matyt iš jo past. Wiréno buvo
patyręs apie mane. Ir jam tų žinių sutei-
kiau. Vėliau, 1935 m. per Kalevalos iškilmes Hel-
sinky, Tartų univ. prof. Loorits man pasakė,
kad jis apie tą mano bendradarbiavimą žino.
Tais pačiais, 1933 m. gavau iš to pačios Turku instituto ~~užklau~~
~~symą dėl ja~~ x prašymą žinių apie jaunimo santykiavimus.
Ką patyręs, ir nusiunčiau Institutui. Nemaža tos
medžiagos esu gavęs iš mūsų prof. Končiaus: jis tikras etno-
logas ir etnografas.

1927 m. gegužės 6 d. suėjo 10 metų, kaip buvo mūsų, lietuvių draugijos Helsinky, vakaras tame mieste supažindinti suomius su Lietuva. Nutarėm mes tą dieną paminėti ir įsteigti Lietuvoje draugiją palaikyti vienybei tarp lietuvių ir suomių. Steigėjais ~~tur būt~~ buvome aš, gen. Nagevičius, prof. Jonas Šimoliūnas, pulk. Teod. Daukantas, Petras Šatas (technikas), ~~Jonas~~ ~~[illegible]~~. Atmušėm, parašę, pasirašėme ir išsiuntinėjom visiems buv. Lietuvių Kolonijos Helsinky nariams ir ~~draugų~~ idėjai prijaučiantiems žmonėms. Geg. 8 dieną, kaip sekmadienį buvo nutarta suruošti tos dr-jos steigiamąjį susirinkimą su paskaitomis ir menine dalimi ir draugiška vakariene Karo Muziejuje, kur ir aš kai ką skaičiau apie Suomiją tą dieną, o orkestras pagrojo suomiškus veikalus, žinoma suomių himną, etc. Dr-jos pirmininku buvo išrinktas gen. Nagevičius, o aš ar sekretorium, ar iždininku. Į valdybą įėjo ir suomių konsulas ~~Laitta~~ W. Aarnio. Ir dabar aš dr-joje visą ir buvau ~~tai~~ valdyboje. Nutarėm kasmet šitą dieną minėti. Bet paskui dr-jos metinį susirinkimą ėmėm daryti suomių nepriklausomybės

švenčiąs, gruodžio 6 dieną.

Lietuvių-suomių draugija dabar budriai rengdavo įvairius suomių tautos didž. įvykius, ypač pagerbdama ir reikšdama įžymiosius suomių veikėjus minėjimus, ypač tuos, kurie kokiu nors ryšiu yra turėję su Lietuva, kaip va prof. Niemi, prof. Mikkola ir jo žmona Maila Talvio. Taip pat pasistengė suradinti norą suomiuose panašią draugiją įsteigti. Ir ji buvo įsteigta. Pirmininku buvo išrinktas prof. Niemi, ~~mūsų tautos~~ Valdyboje Marganavičius, mūsų konsulas ~~tas~~ Helsinky dr. Deller, vėliau prof. Niemio sūnus (gyd.) Tuuro Niemi. - Turiu pasakyti, kad ši liet. suomių draugija man daug laiko yra užėmusi, ypač kad jos pirmininkas gen. Nagevičius tokio aiškaus būdo.

Tiesa, dar steigiant dr-ją, aš prisiminiau, kad Skapiškyje yra bene 220 suomių karių kapai, kurie, mūsų valdžios Krupno ~~laikais~~ Karo metu buvo sušaudyti prie Lietuvos, ir čia nuo šalčio yra mirę. Paraginom Skapiškio parapiją paimti globon tuos kapus. Jie tai padarė, papuošė ir prisiuntė to gerbimo nuotrauką.

Mes taip pasistengėm nuvykti į Helsinkį, ir ji, patekusi į suomių laikraščius su atitinkama žinia, padarė ten labai teigiamą nusistatymą lietuvių naudai.

Kaip kiekviena draugija, taip ir mūsiškoji, Liet.-suomių dr-ja, ~~neis~~ ~~pergyveno~~ neišvengė ~~krizes~~ vidujinių krizių. Tam ypač davė progos prof. Niemio mirtis.

Helsinkio lietuvis Marganavičius gyvai pranešinėdavo, taip kaip mūsų konsulas dr. Bellevis, mums turinčius reikšmės faktus iš Suomijos gyvenimo. Taigi jis, Margan., 1931 m. ~~pranei~~ pranešė, kad prof. Niemio žmona Helmi mirė rugsėjo 14 d. Man tai buvo netikėta, nes aš ją tais metais, ilgai viešėjęs pas juos, palikau visai sveiką. ~~Tai to~~ Žmonos mirtis turėjo būti smūgis pačiam profesoriui, ir ~~kuris~~ pablogino jo sveikatą. Tų pačių metų spalių m. 28 dieną skambino man į Kauną telefonu iš Helsinkio Marganavičius, jog tą dieną 16 val. miręs ir pats prof. Niemi. Paliko dvejetą vaikų, sūnų, Osmo vyresnį ligotą ir jaunesnį, baigiantį medicinos mokslą, Turo. Profesoriaus N. finansai niekuomet nebuvo labai geri, taigi atsirado

sumanymu su pastatymu paminklo ant jo kapo. Konsulas Dr. Olleris pranešė man, ar negalėtume mes, lietuviai, atsižvelgdami į prof. Niemio nuopelnus lietuvių tautai, pastatyti jam paminklo. Liet. Suomių dr-jos valdyba, apsvarsčiusi sumanymą, nutarė tai įvykdyti. Paskelbėm rinkliavą, o ypač užsitikrinom gauti paramą iš vyriausybės. Šį reikalą sutiko paremti, nes ir pat Valst. Prezidentas A. Smetona ir vyr. kariuom. kapelionas Mironas labai gerbė velionį ir laikė jį savo bičiuliu. Paaukojo 5 tūkst. litų. Atsiklausėm velionies žmonos, ar sutiktų, kad Liet. Suomių dr-ja statytų paminklą? Sutiko. Man, kaip sekretoriui, pavesta rūpinti projektą.

Visų pirma kreipiaus į arch. Landsbergį, kurį gerai pažinojau, kaip gabų architektą. Jis ir padarė man eskizą pavidale aukšto kryžiaus su koplytėle viršuje. Nusiunčiau Helsinkin projektą. Helsinkio kapų valdyba jo nepriėmė, pareiškus, kad Helsinkio kapų naujame kvartale negali būti paminklai aukštesni, kaip 1 m 80 c. Kas dabar daryti? — ~~Padarydinau projektą~~ ~~[illegible]~~ Pakeičiau eskizą pagal dail. Valeikos ir arch. Šalkauskio projektą. (Toliau — mano raštas gen. Nagevičiui.)

JO EKSCELENCIJAI
GENEROLUI V. NAGEVIČIUI
Lietuvių suomių draugijos Pirmininkui

Kun. A. Sabaliausko
Draugijos Sekretoriaus

Raportas

Dėl susidariusių aplinkybių laikau savo pareiga pranešti JUSŲ EKSCELENCIJAI, kaip mano buvo vykdytas sumanymas statyti antkapį paminklą ant a. a. prof. Niemio kapo.

Jau 1931 metais lapkr. 9d. Lietuvių suomių dr-josvaldybos posėdy buvo nutarta statyti minėtąjį antkapį paminklą. Buvo pareikštas pageidavimas, kad jame reikštųsi mūsų liaudies motivas Rūpintojėlis. Projektą sudaryti buvo pavesta man.

Visupirma kreipiaus į arch. Liandsbergį. Jo projekto eskizą -- aukštas ąžuolo kryžius su rūpintojėliu koplytėlėje šalia suomių uolos -- pranešiau į Helsinkį, bet jis nebuvo priimtas. Be to tuo pačiu iš ten buvo pareikštos sąlygos, kurios labai suvaržė statytojus, ypač sąlyga, kad paminklas nebūtų aukštesnis kaip 1 m 80c.

Tada menininkų šv. Luko cecho pirmininko patariamas paskelbiau nemokamą konkursą tarp jaunesniųjų menininkų. Arti 10 projektų buvo patiekta, bet mano pakviestiejie ekspertai, inž. Šalkauskis kaipo architektorius, ir doc. Galaune kaipo tautodailės žinovas, nė vieno projekto nerado tinkamo. Tada patys ekspertai padavė mintį projektui, kurs tikrumoje pagrindiniuose bruožuose sutapo su inž. Liandsbergio projektu, ir patarė duoti jį padaryti menininkui Valeškai. Padarė: buvo uolos plati lenta, kurios gale ant akmens stulpelio pastatyta mūsų koplytėlė su rūpintojėliu iš bronzos, tiesa, taikinantis prie mūsų aukštų kryžių, 20cm aukštesnė, kaip Helsinkio kapų administra[illegible] išimti, [illegible]alaujuma.

[illegible] atvaizdą pasiunčiau į Helsinkį mūsų garbės konsului Dr. R. Oelleriui, pridėjus prašymą kapų administracijai, kad, atsižvelgiant į mūsų liaudies kryžių formą, padarytų išimtį ir leistų pastatyti paminklą mūsų projektu.

Į tai kons. Oelleris parašė man, kad jis mūsų prašymą įteikęs ir kapų administracijoje jam tuo tarpu žodžiu pažadėta, kad leidimas greičiausia būsiąs duotas. Bet tik daugiau kaip po mėnesio laiko gaunu per p. Oellerį Helsinkio kapų administracijos raštą, kad ji sutinkanti duoti leidimą mūsų projektui, bet su sąlyga, jei paminklas bus statomas tokiame kapų kvartale, kur paminklams nėra nustatytos normos, ir tuo atveju velionių Niemių kūnai turės būti perkelti į aną kvartalą. Aišku, kad su šituo pasiūlymu mes /o paskui pasirodė, ir vienas iš sūnų/ negalėjom sutikti, nes tai būtų buvusi numirėlių profenacija, ir aš apie tai tuojau parašiau kons. Oelleriui, drauge pranešdamas, kad mes savo projektą, prisitaikindami prie kapų administracijos reikalavimų, pakeisime.

Dabar p. Valeška, inž. Šalkauskio patariamas, projektą modifikavo taip, kaip aš jį patiekiau Valdybai. Ir jį, kaip reikalavo autoriai (Prezidentūra), aprobavo Dr. doc. P. Galaunė. Daug

Sušauktas ekspertų būrys, tiesa, prikalbėjo apie projektą, o Valdyba, paties projekto neatmesdama, nutarė paruošti kitą projektą

ir jų abiejų padarydinti modelius.

Naują projektą, p. Generole, malonėjote apsiimti parūpinti Tamstos patys. Ir, progai pasitaikius, man pranešėte, kad jį padaryti yra apsiėmęs inž. Liandsbergis. Ir tuo tarpu Tamsta išvykai į užsienį, į Ispaniją.

Kiek palaukęs, kreipiausi į p.Liandsbergį, klausdamas, ar jau padarė projektą? Atsakė, kad ne, bet lai mes dar palaukią. Praėjus savaitei, vėl kreipiuos į jį, ir jis man šį kartą atsakė, kad jis, girdi, nepadaręs ir nedarysiąs. Tai buvo gegužės mėnesio 29 diena. Taigi, kai JŪSŲ EKSCELENCIJA man prikišate, kad aš nevykdęs Valdybos nutarimo, atsakau, kad aš to priekaišto nesu nusipelnęs.

Kas beliko daryti? Kreipiuos pas dek. Mironą patarimo. Nuomonėmis keisdamies, priėjom išvados, kad paminklą reikia pastatyti šiemet, nes jau treti metai kaip suomiams tą žadome, ir būtų gėda Lietuvai, jei tokio, palyginti, menko objekto negali įvykdyti per kelerius metus. Ir kun. Dūkanas man stačiai pasakė: vykdyk koks yra. Tuo labiau kad neseniai,gegužės 10d., buvau gavęs iš kons.Oellerio laišką, kuriame praneša, kad velionies Profesoriaus sūnus, jūrų gydytojas Turo Niemi, esąs grįžęs iš plaukiojimo ir teiraująsis, kada bus pastatytas paminklas?

Tiesa, galima buvo palaukti Tamstos, p.Generole, sugrįžtant, kuris gal būtumei pas kurį kitą architektą užsakęs naują projektą, bet tuomet paminklas nebūtų buvęs pastatytas šiemet, juk naujasis projektas vėl turėtų būti gal net tų pačių ekspertų peržiūrėtas. O ar manai, p.Generole, kad apie jį nieko neigiamo nebūtų pasakyta? O tada, neigiamai jiems išsitarus, nejaugi mes trečią projektą ruoštume? Kas kita konkurse, kur iš kelių projektų išrenkamas, ekspertų nuomone, geriausis, nors ir jam gal būt daug kas prikišama. O pats kritikavimas dar neduoda teisės paniekinti objekto. Juk ir mus, p.Generole, žmonės kritikuoja, o tačiau nenustojame dirbę.

Bet negana to, kad naujas projektas būtų mūsų Valdybos priimtas, jis dar turėtų būti priimtas Niemių šeimos ir Helsinkio kapų administracijos. Nors dabartinis projektas tiesioginiai nebuvo pasiųstas priimti, bet aš jo atvaizdą buvau pasiuntęs kons. Oelleriui, gera valia manydamas, kad jis po tiek laiko ir vargo padarytas bus ir mūsų Valdybos, gal dar su padėka, priimtas. Ir jį, kaip man kons. Oelleris pranešė, ir velionies Profesoriaus sūnūs ir kapų administracijayra priėmę: jų raštai yra pas mane.

O juk naujasis projektas kurio nors iš jų galėjo būt ir nepriimtas. Jau vien susirašinėjimas kiek laiko užimtų, nekalbant apie tai, kad gal būt mes būtume priversti vėl naują projektą ruošti.

Taip kad, prisipažįstu, man labai skaudu buvo, kada, svarstant patiektą projektą, Valdybabuvo pareiškusi norą gamintis naują projektą. Skaudu ne dėl atmesto projekto, nes prašau tikėti, p.Generole, kad velionis prof. Niemi man nemažiau brangus, kaip kitiems Valdybos nariams /turiu teisės manyti, kad yra atžagariai/, ir man rūpi, kad mano brangiam draugui būtų tinkamas paminklas pastatytas, bet skaudu, kad, Valdybai reikiamai neįsigilinus, projekto realizavimas nukeliamas į kitus metus. Sakau tai su pilnu įsitikinimu, turėjęs reikalo su projekto paruošimu, o dabar su jo padirbimu. Štai jau, rodos, kiek galėdamas vykdytojus raginu, o tačiau tik rugsėjo pradžioje koplytėlė su rūpintojėliu Siaur. gelež. dirbtuvėse bus gatava. O Helsinky paminklą būtinai reikia atidengti ligi spalių mėnesiui, nes minėtasis velionies sūnus gyd. Turo Niemi su savo laivu spalių mėnesio pradžioje išplauks į užsienį.O paminklo

ugabenimas į Suomiją ir ten vietije pastatymas juk ir ežims laiką.

Turint visa tai galvoje, kas išdėstyta, aš visai nesijaučiu nusikaltęs, dabartinį projektą vykdydamas. Ir nemanau, kad mes dėl jo turėtume rausti prieš suomius, nes vis gi jį projektavo ne kokie diletantai, tik tikri meninininkai. O prikišti kiekvienam dalykui gali: kiekvienas daiktas vis dar gali būti tobulesnis.

Pagaliau, jei aš nusikaltau prieš Valdybą, tai aš turiu išeiti iš Valdybos, o ne jos pirmininkas. Ir jei JŪSU EKSCELENCIJA mane kaltu pripažinot, tai man nieko kitą ir nebelieka, kaip iš Valdybos pasitraukti. Tuo labiau, kad aš a. a. prof. Niemiui paminklo pastatymu savo misiją lyg ir užbeigiau. Be to šiomis dienomis pereinu į senių eiles, vadinas, į tą amžių, kada ir energija ir inicijatyva sumažėja: tegu ateina jaunesni mano darbo dirbti; ag jau ima reikštis ir kūno defektai, kurie trukdo dirbti draugijinį darbą.

To dėliai prašyčiau p. Generolo paveikti, kad kiek galima veikiau būtų paskirti žmonės iš Valdybos, kuriems aš galėčiau perduoti sekretoriaus knygas su raštais, o kartu ir kasą, kuri vis dar tebėra pas mane.

Lietuvių suomių draugijos sekretorius

Kaunas
1933m. rugsėjo m.2d.

Paaiškinsiu patį reikalą. Man šį projektą įvykdžius, įvyko konfliktas su dr-jos pirmininku gen. Nagevičium, ir jis pareiškė, kad išeinas iš dr-jos Valdybos. Todėl nutariau aš pats iš jos išeiti, jei tam dėl to pirmininkas jaustųsi užgautas, ir dėl to parašiau šį laišką.

Šio velionies prof. Nemenio projekto svarstyme pasireiškė tiesus gen. N. būdas. Ką jis užsimoja, tas būtinai turi būti įvykdyta. Bet jis neima atsakomybės už tai ant savęs: jis sumoniet sušaukti komisiją iš „žinovų", kurios pritars paremti jo nuomonę, bet užtat visuomenė galės teisintis, kad toji nuomonė ne jo, bet ekspertų žinovų. Kovo 22 d. 1933 metų, vadinas, praėjus pusantrų metų po mirties prof. Niemio, gen. Nag. sušaukė ekspertų komisiją svarstyti mano pateiktam, Valecko ir Šalkauskio padarytam, projektui. Be valdybos narių, gen. Nag., manęs, M. Yčo ir prof. Jono Šimoliūno, ~~buvo~~ atvyko net 10 kviestųjų ekspertų (keli kviestųjų neatvyko), būtent: doc. Mironas, prof. Songaila, inž. Vizbaras, inž. Reisonas, inž. Krikščiukaitis, inž. Vrbreckas, doc. Galaunė, skulpt. Rimša, skulpt. Zikaras ir rašyt. Jurkūnas-Šeinius.

Kas galva, tai nuomonė. Kiekvienas ekspertas mat buvo klausiamas pareikšti savo nuomonę, ir tai buvo protokoluota. Aišku, niekas tobulo žemėj nėra, ir projekte buvo rasta daug trūkumų. Bet svarbiausia tai, kad šiam menkam projektėliui, kurio realizavimas visas turėjo atseiti ne daugiau 5000 litų, buvo gaišinta pusė dienos keturiolikai žmonių! Dėl projekto kalbėjo žmonės, kurie nesidrovėjo kitais atvejais už vieną tik projektavimą paimti 5000 litų! O čia dar buvo reikalaujama iš tos pačios, 5 tūkst., sumos padaryti medinį modelį ir naują projektą.

Naujo projekto niekas nepadarė, bet pirmojo projekto modelis buvo padarytas ir pastatytas Karo Ligoninės sode. Arch. Alg. Šalkauskis dar buvo atsivedęs arch. Mačiulskį paklausti jo nuomonės dėl projekto. Ir galutinai nusistatė dėl jo ir pavedė dail. Valeškai padaryti brėžinius, pagal kuriuos bus įvykdytas. Turiu ypač pabrėžti, kad Helsinkio kapų valdybos nutarimas neleisti statyti paminklų aukštesnių kaip 1,80 m nulėmė tokį, o ne kitokį statyti paminklą: teko daryti gulsčią kryžių ir ant jo koplytėlę su Rūpintojėliu.

Panašus dalykas pasikartojo, kai 1934 metais buvo statomas Karo Invalidų Šelpti Komiteto pelningas namas. Komiteto narys plk. inž. Aukas apsiėmė ir padarė tam namui projektą. Mes patys, Komiteto nariai; jį peržiūrėjom ir buvom patenkinti. Bet gen. Nagevičius tuo nepatenkino: jam būtinai reikia pasirodyti: planui peržiūrėti pakvietė žinomus inžinierius ir architektus: Landsbergį, Vizborą ir Karo Butų Skyriaus Viršininką, Šimoliūną ir Krikštinkaitį. Anie du neatvyko. O šitie svarstė, svarstė ir svarbų pakeitimą įnešė: gi vieną išeinamąją vietą perkėlė iš vienos vietos į kitą! Plk. Aukas užsigavo už nepasitikėjimą ir padarė pareiškimą, kad išeina iš Komiteto. Tik vėliau, gen. Nag. atsiprašius, sugrįžo.

Pats Kryžius turėjo būti su cokoliu iš granito, žinoma, Suomijoj padarytas, o Koplytėlė su Rūpintojėliu iš bronzos čia pat pas mus nuliedinta. Gen. Nag. ~~dar nežino paneigti~~ grįžusi iš Ispanijos ir Romos, kur užsinori gauti asmeniškų audiencijų pas Jo Švent. Popiežių, kur būt kad gautų dar vieną ordeną, dar nežino paneigti. Daroma mano projektą, dar buvo kreipęsis į arch. Landsbergį, bet tas atsisakė, nes gen. N. žiūrėjo skulpt. Pundzius, kuris turėjęs būti nusiunčiamas prie šio darbo. Ir liko vienas vienintelis mūsų projektas. O iš Helsinkio pavargino vykdyti, nes milionieriaus sūnus Turo Aiemi, kaip gydytojas, turėjo medaliui su savo (kadetų) laivu Suomen Joutsen (Suomių Gulbė) įvykti į plaukiojimą. Rūpintojėlį apsiėmė padaryti minėtasis Pundzius, o koplytėlės projektą Vileika. Nulieduti iš bronzos sudarėjom Siaur. Gelež. dirbtuvėse. O helsinkiečiai buvo įpratyti pagal mūsų braižinius granitą paruošti jų dirbtuvėse.

Paminklas gatavas buvo vos spalių 11 dieną, vienas po dviejų metų mėginimo jį statyti. Net gėda pasakyti, kad toks smulkus dalykas tęsė taip ilgai ~~dirbti~~ vykdyti. Ir prisimeniau Suomiją. Ten

reikiamas daiktas užsakomas dailininkui, ir
pasi paliekama laisvė jį ~~realizuoti~~ [komponuoti]; nes
pasitikima dailininko kūryba, kaip kad
siuvėjui specialistui užsakomas drabužis.

Gen. Nagev. mano raštą pamiršte
M. Yčui, kur būt neesi formininkui, pareikš-
damas protestą prieš mano elgesį ir mus
statymas išeiti iš Valdybos. Ir išėjo. Išėjau
ir aš. Bet gi reikėjo kam nors vykti
(Liet. Rašytojų Draugija įgaliojo mane paminklo atidengime dalyvauti)
į Helsinkį paminklą atidengti. Konsulo
Kellerio rūpesčiu mūsų koplytėlės su Rūpintoju
suomių vyriausybė išleido be muito. Tik jis,
[vežimas koplytėlė su Rūpint.,]
(Kartu su kelią ilgai buvo užtrukęs (Helsinky): jis vos buvo
gautas spalių 31 dieną. Bet gi dabar Suomijoj visa
tai turėjo būti pritaisyta prie granito kryžiaus
ir pamato; taip pat ir [bronzos] raidės, Kaune atliedintos.
Aš į Suomiją atvykau jau spalių 26 dieną, nes
atidengimas turėjo įvykti bent [iki] lapkričio m. Lai-
mei Dr. Turo Niemi šiais metais neplaukė su laivu,
todėl galėjom atidengimą įvykdyti vėliau. Ir
kadangi granito dirbtuvė paminklo pastatymui
pareikalavo bent poros savaičių, tai atidengimas
buvo nutarta daryti lapkričio m. 12 dieną.

Taigi labai laiką nutariau sunaudoti, 54088
aplankant savo senus bičiulius Hämäläinus Rovaniemy, į kur išvykau lapkričio m. 2 dieną. Apie (šių mano) viešėjimą Laplandijoje mano aprašyta anksčiau.

Lapkr. 11 d. (1933) darau vizitas dr. Turo Nieminį, dr. Oellerini, tardamasis su jais dėl rytdienos paminklo atidarymo. „Kivi" (akmuo) b-vei, dariusiai pamatą paminklui, sumoku pinigus. Dar aplankau Kalevalaseura's dr-jos sekretorių mag. Väisänenų, kuris iš fonografo volelių nurašinėja suomių tautelių gaidas: estinių, mordviečių, vepsiečių ir k. Dirba žmonės.

Lapkr. 12 d. iš ryto po Mišių klebonijoje sutinku dar vieną olandą kunigą, kuris, gyvendamas suomių šeimoje, mokosi suomių kalbos. Dar sutinku kunigą lietuvį Myk. Tarvydą, kuris čia gydosi nuo džiovos ir su juo vykstame į kapines. Paminklo atidengimas numatytas 14 val. Žmonių nemaža, tarp kurių labai aukštų vyrų: univ. rektorius prof. Airotenus, prof. Setälä, prof. Mikkola, dr. Oellaris, dr. Turo Niemi, Suomių-lietuvių

Dr-jos valdyba su ~~prof.~~ [pirm.] Summeneus pryšakyj, net Stro-
kienė iš Kauno (ji, [vyrui] ~~mirus~~ mirus, persikėlė atgal į Helsinkį)
ir daugybė kitų. Aš savo kalbą suomiškai
skaitau iš rašto; nudengiu paminklą, ir dar
tariu keletą žodžių lietuviškai; lyg kreipda-
mas į velionį, kuriam, sakau, turi būt ma-
lonu išgirsti ~~k~~kalbą [tos, tautos], kurią taip buvo pamilęs.
~~Atsako~~ [Paminklo] šonuose lietuvių ir suomių kalba iš-
rašyta bronzos raidėmis „Brangiam savo bi-
čiuliui lietuvių tauta"; o priešakyj, bronzos lentelėje
užrašyta, jog čia palaidoti prof. Mienis ir jo
žmona Hilma, su datomis. Į mano kalbą
atsako prof. ~~S~~Summeneus ~~ti~~ suomių-lietuvių
dr-jos vardu. Ir deda vainikus: 1) sūnus dr. Turo
Mienis; 2) [Kom. Dr. Zeller; 3)] Suomių liter. dr-ja; ~~4~~ Kalevalos dr-jos
vardu prof. Setälä, kuris savo kalbos gale pasako, jog
nuo seno, girdi, kad į seniausio indoeuropiečių ~~bro~~
brolio kalbos kultūrą įnešė šviesos ugnies-frontų mo-
kslininkas; 5) Karelos dr-ja ir kiti padėjo gėlių, kaip
ministeris Sylwander, prof. Hämäläinen, docent.
Saarku, mokytoja dr. Linforst, kuri man ~~apie~~ [dėl] pa-
minklo pasakė, jog esąs monumentalus. Še tave

gen. Nagevičiaus perkimas. Bet mat, kodėl nepo propenktas? Fotografai taip ir spragsėjo savo aparatais aplinkui. Iš viso buvo matyt, kad šis lietuvių ~~~~ paminklo pastatymas suomių mokslininkui buvo gryžtis nepaprastas. Visi laikraščiai su nuotraukomis apie jį šiltai ~~gražiai~~ atsiliepė. Vėliau kas tik iš lietuvių nuvykdavo, ar ekskursijos, laikė savo pareiga aplankyti velionies prof. N. paminklą. Po dviejų metų aš pats jį aplankiau ir radau, kad viskas tvarkoje, paminklas laikosi gerai. Jis ir suomiams įdomus, nes originalus. Paminklo pamatas iš švesaus granito: rodos, prieš mirsiant ponia Niemienė nors išreiškusi pageidavimą, kad ant jos kapo būtų tokio granito paminklas. Paskutiniai iš kapų nuo paminklo išėjome mes su Turo Nieminu.

Tą patį vakarą Karelos viešbutyje mano garbei Suomių-lietuvių dr-ja surengė vakarienę 21-24 val. Žmonių buvo apie 15, tos dr-jos nariai ir pažįstamieji. Dalyvavo ir prof. Mikkola, dr. Oellerio, kun. Hallberg,

olandas, Kalevalos vertėjas į olandų kalbą dr. Kalff, kuris tuomet studijų reikalais gyveno Helsinkyje. Kurio ir kalbų. Man kalbėti kai kurių nesisekė.

Dar prieš paminklo atidengimą ir kelionę į Laplandiją, aplankiau Helsinkio ir apylinkių žymesnes vietas. Malonu buvo draugauti su dr. Turo Nieminu, kuris man priminė jo tėvelius, o aš jam — jos, kaip ~~jo tėvelis~~, jis yra išsilavęs. Be to sutikmane Kreste tuomet malonu sutikti tautiečių, taipgi žiamgiaus dr. J. Balio, su kuriuo ir vakarus praleisdavau ir lankėm prof. Mansikka. Antrinai dar kartą vaikščiojom su Marganavičium į Ateneumą, jų meno galeriją ir Seimo rūmus, atsiėjusius suomiams maždaug pinigais 40 mil. litų.; parodė Meno Akademijos parodą su didelių rinkinių skulptūros, kur vyravo Aaltonenas. Padarėm vizitą ~~tiek~~ Suomių lietuvių draugijos pirmininkui prof. Gummerui, Brändö saloje: švedas, diplomato stilius.

Sekmadienis. Per Mišias daug eina Komunijos ponių ir ponų, vis inteligentiškais veidais. Įdomu, man, atėjus civiliais rūbais, vysk. Buckys sutoną vadavė raudonomis sagomis ir berete su raudonu kutu, nes mat

aš jau kanauninkas. 18 val. buvo iškilmingos pamaldos Kristaus Karaliaus garbei, mat Jo šiandien šventė. Pamaldas laiko pats vyskupas, asistuojant aš diakonu, kun. Christiersonas subdiakonu. Vyskupas sako švediškai pamokslą Kristaus Karaliaus garbei. Choras gieda Gruberio Te Deum.

Vakare gi, 20 val., Torni viešbučio meniniškoj salėje (tas viešbutis 14 aukštų, vienintelis dangoraižis Helsinky) katalikų dr-ja Fidelitas daro susirinkimą. Žmonių 20 su viršum. Dr. Mehlem, šveicarietis, žurnalistas, atidaro susirinkimą, praneša apie mane ir mano sueikimą. Vienas iš parapijiečių, bavaras, menininkas daro pranešimą apie bažn. meną ir rodo nuotraukas. Yra ir meno dalis: vyrai ir moterys ir dainuoja ir skambina. Aš turėjau papasakoti apie Lietuvos katalikus. Vysk. Buckx'as dėkodamas prašo manęs pasveikinti Lietuvos katalikus savo, Suomijos katalikų ir Fidelitas dr-jos vardu. Malonu buvo praleisti čia keletą valandų tarp savo senų pažįstamų: Visockiai, Sielinskė, Steenrothaitė ir kiti. Tik ką nepakenčiamai daug rūkė cigarus pats vyskupas ir kiti olandai kunigai. Susirinkimas baigėsi 23½ val.

Pirmadienį aplankė prof. Myk. Biržiška Komais tai universiteto reikalais. Buvo ir jis dalyvavęs paminklo atidaryme, tik kad mūsų paminklo dalis laiku nebuvo atrišta, o jis laukti nebeturėjo laiko. Tuojau tą pačią vakarą 20 val. nuvykom pas Mikkolas vakarienės: aš, prof. Biržiška, dr. Valys, Marganavičius ir prof. Mansikka. Laisvas mūsiškis priėmimas. Ponia Mikkolienė – Maila Talvio vis dar entuziastiškai mini Lietuvą, kur Plokščiuose su savo vyru, kai tik ~~vedę~~ susituokę, praleido pavasarį, klausydamosi mūsų lakštingalų ir liūdnų dainų. Ir dabar paprašė mus padainuoti, ir mes dainavom. Be to buvo norėta (dar kartą) išgirsti Pulkim ant kelių giesmę, kurią jis žavėdavosi Plokščių bažnyčioje, ir mes tą mūsų giliąją giesmę čia pat prie stalo pagiedojom, – kelius pormes. Mikkolams dovanų nuvežiau drožinį „Verpėja" ir knygą „Gintarų kraštas". Ponia Mikkolienė buvo užsidėjus ant kaklo gintaro karolius, kuriuos aš jai prieš 4 metus Kartolėje buvau dovanojęs.

Kitą dieną su Krėvyte ir Baliu vakare lankėm žymų etnologą prof. A. Hämäläineną, jo (Atėjo ir prof. Räsänen) su žmona vokiete farmacete, buv. katalike, kurią jis vedė Konstantinopoly. Hämäläinen kaip tik grįžo iš posėdžio universitete, kur vienu balsu daugiau (34 prieš 33) nutarta universitetą visai suomininti ir paskaitose ir valdyboje. Mat ligšiol Helsinkio uni-tas buvo dvikalbis, — suomiškai švediškai.

Kūčių vakare (čia jų nešvenčiama) buvo vaišės pas mūsų naują konsulą dr. Dellerį. Suvažiavome aš, Krėvytė, Balys, Margarevičius, Summeris, Mansikka, Jukkonen ir Turo Niemi. Kalbėjo visų pirma pats šeimininkas, paskui Krėvytė, Summeris, Mansikka ir Balys. Aišku, kalbos buvo apie lietuvių ir suomių santykius. Krėvytė taip pat išreiškė pageidavimus, kad būtų parašytos knygos mums apie Suomiją, jiems apie Lietuvą, ir kad būtų išverstos į lietuvių kalbą Niemio knyga apie lietuvių literatūrą. — O prieš tai lankėm su Krėvyte ir Baliu prof. Mansikką, kuris turi didelius rinkinius paveikslų ir sidabrinių daiktų. O tų visų profesorių butuos sienos nustatytos lentynos su knygomis. Senai pas juos jau karo nebebuvo.

Didysis Karas ir jos naminis 1918 m. maištai prieš kas palietė.

Su dr. Turo N. aplankiau Lotų-Šaulių centrą, kurių pirmininkių p-lę Junkonen teko pažinti Kaune. Tai didelė tai organizacija: apie 60 tūkstančių, ir tikrai veiklių, žinančių savo pareigas tautai ir pasiruošusių visokeriopai pagalbai savo kariams žygio metu. Jos eis ne su šautuvais, bet prie virtuvių, drabužių ir karo slaugytojos. Leidžia savo literatūrą. Neužmiršta ir manęs su savo Kalėdų gausiai iliustruotu numeriu, kurį kasmet prisiunčia.

Lapkr. 14 d. į laivą palydi visas būrys bičiulių: Turo Niemi, Oellenis, Junkonen, Halys, Mansikka, Raatikainen. Laivas „Viola". Nors šiandien gražu, bet laivą supa, ir tenka sirgti. – Taline pietavau pas mūsų atstovą min. Dailydę. Šta pa proga noriu pasakyti, kad dar 1921 m., tiesa, balandžio 1 d. „Užs. Reikalų Ministerijoje dr. Klimas buvo man pasiūlęs vykti konsulu į Taliną. Atsisakiau. Viena, tam aš, jaučiau, esu nepasiruošęs, o antra, reikia beveik išsižadėti kunigystės.

Kaune aš niekuomet neinu į kiną; bet Helsinky mano bičiuliai nutempdavo mane į jį, matyt, iš valios megdami. Ir teko su jais būti ~~vienoje~~ kartą, kur demonstravo filmą, sudarytą iš Maikos Talvio romano „45,000," kur reiškiamas susirūpinimas džiovininkais, mat Suomijoj kasmet nuo džiovos miršta apie 9,000 žmonių. Kitą kartą buvau Helsinkio teatre, kai vaidino Juhani Aho „Nummi Suutarit" pjesę. Vienas iš charakteringiausių suomių veikalų: čia nuoširdžiai naivūs, ir be galo kerštingi.

Rygoje budėjau 5 valandas laiko iki Kauniškio traukinio. Todėl malonu buvo daugiau po 10 metų aplankyti Rygą ir pasisvečiuoti Rygiečius. Prie Šv. Švenč. Mergelės b-čios susiradau draugą prel. Stukelį, kuris mane apvedžiojo po Rygos Kunigų namus. Atgauti seni katalikiški rūmai, kur buvo senovės rodos, seserų vienuolių vienuolynas ir Marijos Magdalenos b-čia. Rūmai dar neviskai atremontuoti. Jie rengiami organizacijoms: Kat. stud. korporacijai, studentėms bendrabutis, laikomas seserų de Infante Jesu, salė 400 žmonių; b-čia dar tebėra griuvėsiuos. Užėjom į ~~Rygos katedrą~~ seną Rygos ~~b-čią~~ šv. Jokūbo b-čią, dabar Rygos katedrą. Originali, rimta, kilni b-čia. Nuvykom Uždauguvy į Kunigų Seminariją, kur studijuoja 60 klierikų. Rūmus Seminarijai davė latvių vyriausybė: puikūs rūmai su sodu. Čia teko susipažinti su vysk. Rancanu, prof. Novickiu, sustikti su senu draugu prof. kun. Pov. Ozolinu, o Kurijoje kun. Strelevičium. — Ryga — toks savas miestas ne tik man, bet ir pusei Lietuvos: visa jos šiaurė linko į Rygą. Ar daug čia lietuviško elemento. ~~iš pusei~~

Tais pačiais 1933 m. KVC pavedė man nuvykti į Degučius pas kleb. Kun. Ant. Čėgį dėl esamų pas jį labai vertingų paveikslų. Mat jo gimnazistai studentai pranešė KVC Vyr. Valdybai, kad jis, Kun. Čėgis atiduotų KVC žinion vieną paveikslą, pieštą Murillo ar Leonardo da Vinci, jei KVC apsiimtų šelpti jo tuos gimnazistus, kol pabaigs mokslą. Buvo įdomu išgirsti ir pamatyti kurio nors iš minėtų tapytojų originalą. Rugs. m. 11 d. traukiniu išvykau pro Klaipėdą į Šilutę. Čia Man krito į akį, kad Klaipėdos stoties bufete padavėja tiems, kurie prašė valgio lietuviškai, nestatė ant staliuko popierinių servetėlių, kaip darė prašantiems vokiškai. Iš Šilutės automobiliu pro Naumiestį patekau į Degučius. Kun. Čėgis ėmė ginčytis, tokio pasiūlymo nėra daręs. O gal jo gimnazistai patys buvo sugalvoję tokią kombinaciją. Tiesa, kun. Čėgis turėjo daug gražių paveikslų, originalų ir kopijų: matyt buvo kolekcionierius. O jau Murillo, ar kito kurio seno dailininko paveikslo, laikė net po raktu bijodamas, kad nepavogtų. Jokių parašų ant paveikslų nebuvo. Pasidariau jo nuotraukų, kad galėčiau parodyti Kauno menininkams.

Vežti į Kauną jiems parodyti ir tolius pirmi-
ąsis nesutiko; aš tikslausiai jį ir vertinu. Tiesa,
išrodė gana senų dailininkų darbo. Kauno
menininkai spėjo, kad paveikslas – Madona su
Kūdikiu – daugiausia galėtų būti Dürerio darbo,
bet ir tada jis būtų labai vertingas. Tokiais
atvejais reikėtų siųsti ekspertizai net į Berlyną,
nes, girdi, dažnai būna padirbinių. – Vėliau
mums, KOl Valdybai, nieko neišėjo iš tos
derybos, nes pats kun. Čegis už tą paveikslą
ėmė statyti neįvykdomas sąlygas.

Bet važinėjimas į Degučius nebuvo veltui,
nes iš tos bažnytėlės gavau mūsų Vaizd. Meno
Muziejui du senu Slucko juostų ornatu. O jau
pati Degučių bažnytėlė stačiai mane nustebino.
Pasirodo, kad ji trikampė. Tai gi turbūt uni-
katas visoj Europoj. Daug jos nuotraukų
sau pasidariau, taip pat ir jos varpinės,
ir tuo būdu aš pa[b-čias]vieškėliau į dienos šviesą. Jos
nuotraukų daviau prof. Končiui, o prof. Jonas
Šimoliūnas įtraukė ją į savo Architektūros
veikalus, kurį išleido 1940 metais.

Man šie 1933 metai nepaprasti: VIII.23 suėjo 60 metų; ne tik iš Lietuvos, bet ir iš Suomijos gavau labai daug sveikinimų. Rudenį, IX 17 J. E. Kauno Arkivyskupo Metropolito buvau pakeltas į Garbės Kanauninkus. Įnstaliacija Kauno Bazilikoje įvyko XI. 30. Tą pačią dieną Karmelitų Klebonijoje padariau pietus: buvo Arkiv. Metr. Skvireckas, Kult. ministeris, šimoliūnai, Kapitula... Kviestųjų buvo 76, bet atvyko 36, ir daugelis iš jų net nepranešė, kad neatvyks — vis dar daug nekultūringų dar pas mus. Man tas brangiai atsiėjo: Kai dabar galvoju, be reikalo.

Tais pačiais metais gavau Vytauto Didž. ordiną 3 laipsnio, ant kaklo, kurį įteikė K. A. Ministeris Giedraitis. Tais pačiais metais išleidžiau maldaknygę „Viešpaties Angelas". O Naujoj Romuvoje atspausdinau savo dalykėlį „Pačto alga". Ir iš viso šie 1933 metai buvo kažkokie nepaprasti: mirė Tumas-Vaižgantas IV.29; mirė kan. Prapuolenis IV.18, Saliam. Banaitis VI.4; Dom. Užunas VI.22; Palestinoje buv. Nuncijus Lietuvoje Bartoloni 14.X; prel. K. Olšauską nušovė 17.VI; Darius ir Girėnas per Atlantą perskridę žuvo arti Lietuvos sienos 17.VII; iš Rusijos grįžo, iškeisti į Komunistus vysk. Matulionis ir kiti kunigai ir civiliai, 19.X, su didžiausiu

Aiškina tam lyg esąs davęs prel. Kalvaičiui: jis kuria tai pagal J. E. Arkivyskupo Skvirecko paklausus: O kodėl Sabaliauskas ne kanauninkas?

◁2 1938 metais, Romos ~~…~~ sutikimu, buvau pakeltas Kauno Metropolinės Bazilikos Kapitulos gremialiu kanauninku; drauge su dr. Stan. Ūsoriu; ir kartu garbės kanauninkais pakelti buvo kun. Myk. Vaitkus ir prof. kun. Pr. Venckus. Mūsų visų instaliacija buvo Arkivyskupo rūmuose, dalyvaujant ir Šv. Tėvo atstovui ~~…~~ ir vyr. Kariuom. vadui gen. Stan. Raštikiui. Minist. gen. Karys Musteikis negalėjo atvykti; vakarienės pietu pas vokrečius.

ovacijomis ir didžiausių minių sutikti Kauno geležinkelio stoty. Taispačiais metais pasirodė daug triukšmo sukėlęs Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly" romanas. Ir aš jį perskaičiau, nors šiaip romanėlių neskaitau. Jis man padarė įspūdžio, kad Mykolaitis nori čia patei-sinti savo pasitraukimą iš kunigystės. Jis nesukelia garbės Mykolaičiui; greičiau čia reiškiasi jo kerštas ir tėvams ir Seminarijai.

1933 m. gulėjo Karo ligoninėj senas veikėjas Gaidelionis ir rašytoja Pleirytė Puzinienė. Sunku ~~kęsti~~ kentėti kunigui, nustojusiam tikėjimo visa ant-gamte! O kai abu tėvai ateistai, kai vaikus augina ateistiškai, tai nenuostabu, kad vaikai auga be sąžinės: apgavikai ir kitaip gyvena nenormaliai ir nenormaliai dar jauni baigia gyvenimą.

Paskutinį kartą prieš mirtį Tumą aplankiau kovo 10 d. 933. Gulėjo Klimo namuose kalne ir sunkiai sirgo ligomis Bronchitis, Colitis, Anaemia. Gydė dr. Bermanas, slaugė seserys Elizabetietės. Jautėsi atstumtas, nes turėjo išeiti iš Vytauto bažnyčios rektorių. Tiesa, ir tarnauti nebegalėjo. Ta pačia proga dovanojo man savo „Vaižganto gyvenimas". Čirškėjo kanarėlės narvely. Ir būtų galėjęs čia dar ramiai pagyventi, as amžiaus dar negi gilaus, vos tik 60 metų su uodegėle. Galėjo (dabar pasilsėti ir) būti dar ilgus metus tautos patriarku, nes ligi šiol jis poilsio neturėjo: visą amželį dirbo. Man kaip ir mintis kilo: kiek tas žmogus gyvenime gero tematė? darbas ir darbas. Nepasakyčiau, kad jis būtų buvęs ir gerbiamas, pavyzdžiui, kad ir toks Jakštas Dambrauskas. Bet užtat tautos buvo mylimas, kaip tur būt niekas pastaraisiais laikais, – mylimas už meilę, kurią jis rodė visiems, kuris džiaugiasi visur, kur tik matė bent kiek geros valios, (kur matė nors kibirkštį grožio,) kūrybos: visus stiprino, drąsino, užtat visi jo būdavo visiems malonu ir drąsu prieiti. Drąsino jis ir mane, mano knygas recenzuodamas. Užtat jis ir išnaudodavo: ir grauždės ir visi

pasaulaičiai, (ypač studentai,) o kaip katalikai savo ateitinis
vertė jį, geraširdį, daryti kompromisus su Bažny-
čios įstatymais; už ką Kūrija jį nekartą ir barė
ir iš viso į jį šnairavo. Dėl šito velionis net skųs-
davosi. Tiesa, Vaižgantas, anot tos pačios Kūrijos,
visuomet vaikščiodavo ant pakraštinės Bažnyčios
įstatymų ribos, nematydamas žalos jų peržen-
gimo. Užtat ir glaudėsi prie jo visi, ką Bažnyčios
drausmė ir įstatymai varžė. „Visų bedievių kle-
bonas buvo", kaip tai kuris yra išsitaręs. Žino-
ma, jo žmonių gailėjimasis kur kas būtų buvęs
~~gilesnis~~ naudingesnis, jei jis pačius K-čios mokslą būtų
giliau pagrindęs ir tuo tvirčiau paremęs
jų tikėjimą. Bet Tumas buvo daugiau
platus, kaip gilus. Matyt, ir pats nebuvo
giliai pagrindęs savo tikėjimo, mokslus tekė-
damas, o vėliau, į visas puses tampomas, nebe-
turėjo ir laiko. Nes darbo ir darbo, išsijuosęs; darbo
už kelius, ypač kol tegalėjome spausdinti savo
knygas prūsuose. Už ir tampomas buvo už-
tai; buvo ir teisiamas. Tik mat ką daro
meilė! Patys rusų prokurorai mokė Tumą, kaip
jis turi gintis. Vos tik teismas paleido, jis ir

pasinėrė savo raštų darbuose. Atsimenu, kada rašė jis savo draugui kun. Vizbarui, kai buvome Liepojoje: ja opiat dieistvuju!

Užtat jo laidotuvės, 1933 gegužės 17., buvo stačiai karališkos. Grįždamas iš pamokos Karo Policijos mokykloje, užėjau į jo butą, kur jis buvo pašarvotas. Begalės žmonių laukė. Mintis neberimsta: nebekils tavo rankos ir laiminti ir plunksnos pasiimti; nebeatsivers tavo lūpos meiliam žodeliui tarti. Koks skaudus gyvenimas!... Kokie menki visi kiti žmoneliai aplinkui mirties rimties ir Vaižganto milžino asmens šviesoje! 16 val. pasirašyta jo eksportacija. Norėjau palydėti bent gatvėmis, bet vėlai išlydėjo, nes daug kalbų buvo bute prie grabo. Procesijos palaukdžiau dr. Virkučio bute. Palaidotas Vytauto b-je. Bet jo noras, rodos, buvo gulėti Svėdasų padangėje, kurią ~~jis pamilo~~ jam taip buvo meili, kurią jis taip gražiai nupiešė. Ir ten daugiau kas jį lankytų, kaip čia Kaune, nes miestelėnai nepastovus gaivalas.

Šiais pačiais 1933 metais aš pradėjau savo keliones vandenimis su prof. Steponu Kolupaila, savo senu, dar nuo Lyduvėnės laikų, bičiuliu. Šį kartą vykom ne baidarėmis. Liepos m. 11 dieną draugystėje studentų Mičiulavičiaus ir Mongirdo atvykome (autobusu per Antalieptę) į Dusetas prie Sartų ežero, kuris bene 2 ar 3 vietų važiuota neokupuotoje Lietuvoje, apie 22 km². Nakvynę gavom Dusetų Klebonijoje pas vaišingą kun. Kleboną Strielčiūną, pusiaukelėj. Jau iš vakaro pasiirstėm po ežerą, bet tikroji kelionė prasidėjo kitą dieną anksti. Išvykom kun. vikaro laivu; įsitaisėm primityvias bures iš apsiaustų ir pasileidom tais didžiaisiais vandenimis. Vėjas užtektinai stiprus. Be to paleidžiam į vandenį iš Kauno pasiimtą velkę ant ilgo šniūro, bet nieko šiuo kartu nepagavom. Jau toks vienas ežeras kiek teikia įvairumo ir savo gamta ir aplinkos gyventojais. Pirmoji stotis Zabieskoje: čia gyvena sentikiai, kaip ir Kalbutiškių, atkelti * vietoj išvarytų į Rusijos gilumą lietuvių už dalyvavimą maište 1863 metais. Sentikiams šiandieną šv. Petras, tik jie nuplaukia ne į Kalbutiškį, kur jiems pastatyta cerkvelė, bet į Dusetų

miestelį: čia mat yr kur pašilioti. Daromės nuotraukas ir toli palikusių Dusetų miestą. Pietaujam Velykiškinos, kurių laukuose mūsų Tarasenka užėjo ir tyrinėjo priešistorinius kapus. ~~Pietus daro ėjusi mergaitės žemės ūkio kursų mokykla Zarasų~~ ~~miškų dauk.~~ Užsukam į Ūsradanų įlanką, kurioje yra pati giliausioji ežero vieta, 20 m; šiaip ežere 6, 9, 12 m. Mat prof. Kolupaila nuolat daro matavimus iš laivo su savo tam tyčia paimtais prietaisais. Jam, kaip hidrologui, ežerai visuo/pirma dėl to ir rūpi. Krantas aukštas, gražūs regi niai. Žmonės pasakoja, kad čia esama labai didelių šamų: kartą toksai pagrobęs net besimaudantį vaiką.

Sartų ežeras, kaip ir žemėlapis rodo, labai ištižakopęs, turi daug „kumpų". Dabar, lietui lyjant, pasukam į Kriaunų kumpą, mat čia Kriaunų miestelis netoli. Iš šio kumpo sąsmauka, Pervelku, pervelkam savo laivą į Andros kumpą ir ieškom tinkamos vietos nakvynei. Pasirodo gražus vienkiemis krante. Išlipam ir prašomės ~~[illegible]~~ priglausti nakčiai. Tai Anapolis Stanskų dvarelis, kur augo tas mūsų liaudies poetas Vienažindis; čia tų pavardžių daug,

ir niekas Vienožinskių nežino. Pasirodo, poetą kunigą Vienažindį išauklėjo Staunis, ~~ku~~ nors poetas gimė Sivariškiuos, anoj pusėj ežero; čia būtent apdainuotas „Tas kelelis, kur par mišką ėjo" į Jezeniškių (?) sodžių, Staunių tėviškę. Staunius 1863 m. buvo ištremtas į Sibirą, taip pat iš Raguvos ir Kalbutiškio kaimo žmonės. Anapoly dar yra ~~t~~ jau griuvęs namelis, kur yra gyvenęs Vienažindis. Žymių žmonių vietos visuomet romantiškiai nuteikia. Pilė Staunaitė, dargi man pažįstama iš Karo ligoninės, kur ji dirbo kaip mašinistė, mus nakčiai priglaudusi ir gardžiai vaišinusi, daug pasakojo apie vėlionį poetą.

Iš Anapolio Andrakumpiu nusiirėm vėl į Sartų ežerą, o iš čia į Šventosios vagą, kuri teka pro Sartų ežerą. Užsukam į Kalbutiškį ir užeinam pas patį seniausį žilabarzdį šventiką, kuris aprodo savo cerkvelę. – Iš čia netoli dr. Janulionės tėviškė. Tik saulei sėstant sugrįžtame į Dusetų kleboniją. Dargi net dvi dienas viliojo Sartų ežeras. Ko jaunimas nedaro išvykų vasaromis į tokias vietas? Kiek čia visokio grožio: ir gamtos ir dvasiai maisto!

Iš Dusetų arkliais nykstame į Avilių ežerą. Čia, Naprelių folvarke pas p. Vainarauskus apsistoję, net dvi dienas plaukiojam Avilių ežeru. Jis savo apsiraizgiusiomis ~~primena~~ salomis stačia primena man Saimos ežerą, ir jam tinka Kalevalos pakartotas žodis: šimtasaliai ežerai. Aš niekur nesu matęs tokių pilnų laukinių gėlių vietų, kaip kai kurios ~~šio~~ Avilių ežero salos. O žemuogės uogos – lyg braškės, tokios didelės. Avilių ežeras bus apie 15 km², užtat žvejonei vartojami 75 m ilgumo tinklai. Labai įdomios nuotraukos pro tinklus. Ir aplink Avilius labai mišrūs gyventojai: daug sentikių – vėžys Lietuvos kūne.

Iš Dusetų mums pabėgo Mikutavičius (autobusu į Kauną), o Naprelinos pasiliko Mongirdas. Taip kad toliau, į Zarasus nykstame tik dviese su prof. Kol.

Kraštas kalnuotas, nelygus, kelias kyla vis aukštyn, nes mat čia vandens takoskyra: vieni vandenys teka į Šventąją, kiti į Dauguvą. Užtat iš aukštybių plačiausi reginiai, kol pradeda matytis už ežero aukštai Zarasų miestas. Neprivažiuojant Zarasų ~~apsi~~sustojam prie Lazdinkos ežero, kuriame vandenyje gal vienintelis Lietuvoje

įdomybę, būtent, plaukiojančią salą su medžiais, su ganomomis joje karvėmis. Kai vėjas pučia nuo vieno kranto, sala plaukia kitan; kai iš šito, — sala plaukia atgal. Ji bus atsiskyrus nuo vieno kurio rago, kai ežeras ėmė apaugti samanomis, ir kita augmenija.

Zarasai amfiteatru kyla ~~ty~~ aukštyn nuo ežero; saulei seštant, žavingas reginys. Gatvės pla- čios ir tiesios, žole apaugusios, — matyt, kad nebėra seniai čia gyvaus judėjimo. Tenka galvoti ir apie nakvynę: kur čia apsistoti? Sakom, pasi- klausiam sutikto ~~stovinčio~~ kur nors gatvėje policininko. Bet pravažiavome ir pusę miesto, niekur jo ne- sutikome: matyt, jis čia nereikalingas. Tai nors policijos būstinėje prof. Kol. užbėgo pasi- klausti. Ten nurodė „Kauno" viešbutį, kaip švariausią, nors laikomą žydų. Čia ir apsinakvojom. Kadangi buvo šabasas, tai šeimininkė pa- vaišino mus savo skania žuvimi, su šafranais sutaisyta. Pasirodo, kad tai senio mūsų Karo Ligoninėje dirbančio gydytojo Hermano.

Iš ryto, pasiruošdę, rodos, vienintelę Zarasuose taksi, nuvykom pamatyti didžiuos medžio patriarko

Sventmuižės milžiną ąžuolą. Jau kiti ant pošakių medžiai auga. Daug visokio jis matęs; ramiai tūsuoja jo galingos šakos ir tyliai šnara tikslančio metų istoriją. Ir bažnyčia savo gražumu įdomi. Iš Pakely vieną ežerą matom randoną. čia iki Kurso tik pusantro km. Zarasuose aplankom žymiausius žmones: kleboną, dailin. Vienožinskį, dr. Steponavičių, gimnazijos direktorių. Iš kiemo čia suprantu Cezario posakį: geriau kaime būt pirmuoju, kaip Romoje Z antruoju: jie čia visi žinomi ir gerbiami.

Popiet su tuo pačiu taksiu pro Degučius vykstame į Salaką. Pakely labai gražus ež Dusetos ežeras. Čia, Salake, susipažįstam su vietos vaistininku, ir kas mus priima nakvynei savo namuose, rodos, išvykusios atostogų mokytojos kambary. Kas nežino Salako „bazilikos", akmens b-čios, kam Kipirnausko iš lauko akmenų pamūrytos! Bet mus, ypač prof. Kolupailą, labiau domina vėl vienas iš didžiųjų Lietuvos ežerų Lodžio ežeras. Su mokyt. Taškūnu, prekyb. Baidamavičium ir krautuv. Šakaliu laiveliu plaukiam plačiaisiais Lodžio vandenimis. Sustojam vadinamoj Juodojoj saloj, kur kiti savo koloniją įkodiejė nai prof. Kolupaila tirta ežerus, tai as versanjos

garniai; sugavome [džiunglėse] žaltį, labai mus išgąn-
dusį; čia pat gavosi ayų, ištempti ilgiausi
žvejų tinklai. Prisiiriam iki ežero galo, kuriame
Šventosios upė įteka ir kuopam, ~~išteka~~ [vartiduriais] kodėl
vandenis, išteka. Ji tiesų iš Salako gera kelionė
baidare į Kauną. Aš įvaizduodamas į Salaką,
ir sutikom vežimą su baidare, matyt kas tai
ir darė tokią kelionę. O nuo tos vietos nebe-
li ir Dutikas: girdisi vilnukščio traukinio
dundėjimas. Bet kol kas čia neperėinama
diena. Gražus Luodžio ežeras savo vandens platumu!
Numatoma čia ir vasarvietė pušyne jo krante.

Kitą dieną anksti rytą dabar jau arkliu
vykstame į Kirdeikius. Kelias per girią, blogas,
smėlynai, pušynai, ežerai, kaip toj Suomijoj, anot
ruso: voda, skala, sosna, čuchna. Viename ežerėly
žmonės gaudė žuvį. Mums besiganant, jos mums
ir išvirė moterėlė. Kirdeikiuos norėjom tik pasi-
ganyti ir vykti toliau į Salduotiškį ar Salgudiškį.
Bet kun. Vaciva, vabalninkietis, sudraudė pasi-
likti pas jį nakčiagulto. Gal ir gerai, nes, važiuo-
jant į Kirdeikius, užėjo audra ir lijo ligi vakaro.
Kai prof. Kolupaila tyrė ežerus, tai aš teiravausi

apie sutartines ir skudučius: čia jau nebėr sutartinių, čia kursas kun. Zimčiauskas, iš Kolesų, miręs 1880 metais; ir skudučių nebegirdėt. ~~Lasyrodo, kad šito mūsų dainos~~ Tam pačiam mūsų ano prieš-vorundos laikų ~~rūbles mūsų eina~~ rašytojui paminėti; kun. Ibreiva Kirdeikiuos stato jo vardo liaudies namus. - Ir čia mes sužinome apie Dariaus ir Girėno tragediją, - ką tik pranešė Kauno radijas. Ar ne keista: tūkstantinė ~~~~ minia, laukdama aerodrome tų mūsų didžiavyrių atvykstant, dainavo: Atskrend sakalėlis per žalią girelę, atmušė sparnelius į sausą eglelę. Kaip nesąmonis žmonės atspėja savo ar kitų likimą. Iš ryto pats Kleb. kun. Ibreiva nuvežė mus į Saldutiškį. Pakely lankome Snaudiškio piliakalnį. Miške esąs dar ir kitas arti Kirdeikių. - Saldutišky mus priglaudė į savus klebonas kun. Švegžda, gimnazistis pajūrio Velyškonių Švegždų. Po pietų su „samarlaaci" ~~draugė~~ mes su prof. Kol. ir miško urėdu, Strikių laivelių nuplaukiam Sirvėtos ežeru net 8 km. Čia kito charakterio ežeras: siauras, gilus, ilgas, anaštais apželusiais medžiais krantais, - stačiai fiordai.

Tolimesnė kelionė buvo pro Labanorą į Rašius

pas didžiuosius mano bičiulius Petronius ir išpe-
ped didžiuosius Lakajus, Sraesarties, Dubingius
ir kitus ežerus. Jais bandarėmis keliones ėm
aprašęs anais metais Naujoj Romuvoj. Tik bent
pasakysiu, kad ši mano kelionė su prof. Kolupaila
vandenimis buvo tik pirmoji; paskui jau bai-
darėmis padariau su juo ir kitais dar šias ke-
liones: 1934 m. Alytus-Kaunas Nemunu, 1936-
Veisiejai - B. Ančia - Vangiada - Merkinė, 1937 - Vir-
deikiai - Molėtai, 1938 - Metelai - Obeluja - Dūrva-
Somvas, 1939 - Panetrų dvaras - Kernavė - Kaunas.
Ir kokios tos visos kelionės įdomios!
Užtat kad jis mane (prof. Kolupaila) į tas keliones įtraukė, aš
nuoširdžiai esu dėkingas tam senam savo
bičiuliui. Mūs tos kelionės buvo ne tik unikaliausia
pramoga, teikianti sveikatos ir kūnui ir dvasiai,
bet jos buvo kartu ir pažinimas savo krašto,
Lietuvos. Kiek įdomių vietų ir žmonių čia sutikti!
Savo grožiu ir įdomumu ji niekuo nenusileidžia, tai
nepraškola, nuo kitų kraštų, į kuriuos vykstame
mokėdami didelius pinigus; anot to lenko:
Cudze chwalicie, swego nie znacie,
Sami nie wiecie, co posiadacie.

O kur dar Vilnius, kur Neringa? Iš juos

kančiau. Tikrai, graži ir įdomi mūsų Lietuva. O kiek tas dar dalykas yra, kad tik susitikdamas su žmonėmis jos tepažįsti, ir tik pažindamas jos pamyli: kiek įdomių pažiūrų išgirsti, kiek išminties kartais trykšta iš sodiečių, iš žvejų lūpų! Kokių įdomių tipų sutinki! Miestelėnai kaip savo drabužiuos vienodėja, taip ir savo dvasia labiau niveliuojasi; gi sodiečiai, atskirai augę ir gyvenę, — sutarto mandagumo nedailinti, - kur kas įvairesni. Kelionės po Lietuvą pamaniusi - puikiausia gyvenimo mokykla.

~~564~~ ~~563a~~

Jei jau minių savo keliones, tai turiu paminėti dar vieną, labai įdomią, labai pamokomą, būtent, kelionę į 1930 m. į pasaulinį Eucharistinį Kongresą Kartagoje, nuo balandžio 26 d. iki gegužės 25 d. Jau aš prieš metus buvau susidomėjęs sau šita kelione, kada buvo paskelbtas tas Kongresas. Nors ir nebūtų vykusi maldininkų kompanija iš Lietuvos, aš buvau nutaręs ir pats vienas ją sau pataupti. Dar buvo maloniau, patogiau ir pigiau ją atlikti savo tautiečių būry iš 70 žmonių. Juk kelias ėjo visais tais kraštais, kurie sukūrė mūsų dabartinę Europos kultūrą ir

Lankydamas savo brolius, turėjau progos ir daugiau Lietuvos vietų pamatyti. 1934 metų atostogas sumandojau aplankydamas Varnius. Ten kaip tik klebonavo abiejose parapijose mano kursiniai draugai kun. Ant. Juozapavičius ir kun. Stan. Janeliūnas. Pas šį, vadinas Senojoj b-čioje per Šolinę buvo misijos; į jas drauge su Misijų vedėju tėvų pranciškonu Dovele ir ats. maj. Tomkum iš Telšių autobusu vykom į Varnius. Mat su jais, dar ir Kuršo kunigais, Mintaujos klebonu prel. Jasėnu ir Bausės kleb. kun. Juoz. Makrejėm, kurie taliau ~~keliavom iš~~ grįžo į ~~Palangos~~ savo nuolatines buveines, keliavom iš Palangos. Autobusas taip buvo ilgas, kad bangu buvo ir sėdėti: rodos, visas subirės. Čia kaip tik tenka važiuoti Žemaičių aukštuma: kalnai, pakalnės, ežerai, upeliai, durpynai, koplytėlės pakely. Iš Lelijos kalno ~~matyti~~ plačiausis reginys.

Aš su maj. Tomkum apsistojom pas kun. Juozapavičių. Jis gyveno senosiose Kunigų ar Kapitulos namuose: seni, stori rūmai, ~~kurie~~ prie kurių kaip pritiko kun. Juozapavičiaus asmuo. Iš radom jį sėdintį prie didelio, popieriais apkrauto, vidury didelio kambario, stalo: akinius užsidėjęs, laiko

~~rankoj~~ rankoje įsigilinęs į senų Kronikų Knygą. Tai įdomus buvo žmogus (miręs 1940 m.). Protingas, apsiskaitęs, nuolat sekęs politiką ir tautos gyvenimą. Drįso savo patarimus duoti net „tautos vadui" Smetonai. Buvo nepriklausomas, tai išsyk Kurše kunigavusių kunigų. Negalėjo dovanoti savo, Telšių, vyskupui Staugaičiui, kodėl jisai panaikino seną Žemaičių vyskupų sostinę ir Varnių katedrą, ir vyskupijos centrą perkėlė į Telšius. Savo nepasitenkinimą ne kartą atvirai reiškė, todėl pas vysk. Staugaitį malonės neturėjo. Jau kam kam, bet Juozapavičiui priklausė kanonikatas, bet Telšių ~~vysk.~~ vyskupas jam to nesuteikė, kai tuo tarpu visai jauniems, savo ~~jo~~ atsikviestiems (sic) zamienuočikams bažnytinių titulų ir didelių beneficijų nepagailėjo. Kun. Juozapavičius išklebonavo Varniuose bene 35 metus. Čia būdamas ir Varnius pamilęs, jis stengėsi ištirti visą Varnių praeitį; ir sudarė ištisą Varnių monografiją, labai brangintiną medžiagą ne vien Varnių istorijai. Pridėjo prie jos žemėlapius ir nuotraukas. Gaila, kad ji neatspausdinta. Tik gerai, kad jos rankraštis yra saugioje vietoj; būtent

Kauno Vyt. Didž. Universiteto bibliotekai. Jis taip pat patvirtino, kad tam didžiam mūsų tautos vyrui, vysk. Mot. Valančiauskui, pastatytas Varniuose paminklas.

Kun. Juoz. iškėlė ir svarbos tokio Medvegalio kalno, nurodęs visą apsigynimo prieš Kryžiuočius liniją, kuri ėjo kaip tik pro Varnius, ar tikriau Medininkus. Susitarę su juo ir Tomkum ir dar, rodos, su kuo tai, automobiliu nuvykom į Medvegalį, tą aukščiausią neokupuotoj Lietuvoj kalną, 234 m. Tai išties gražus kalnų, kurių tik vienas vadinas pilekalniu, o kiti - kitais vardais, iš kurių matyti, kad sudarė visą tvirtovę. O reginys koks didingas iš jo! Kun. Juozapavičius davė čia pat paaiškinimus. Dar ir pirštu parodė į Paršežerį kuriame, ar prie kurio, yra yra tas keistas grįstas kelias po vandeniu, vadinamas kulgrindžiu. Tikrai, čia būta didelių kovų tautos su savo amžinais priešais. Bet į šitą tvirtovę atsimušė germanizmo bangos ir lietuvių tauta išliko gyva ir laisva.

Iš to viršaus Medvegalio kun. Juozapavičius parodė šiaurės pusėje irgi aukštą Girgždutą,

Žvirgždutės kalną, 203 m aukštumo, kurį ir tomis pačiomis dienomis arkliais su mj. Tomkum aplankėm. Tai ir viena iš aukštumų linijos grandžių: platus kalnas, kurio viršūnėje yra net ežerėlis. Iš šio kalno matyt 15 bažnyčių aplinkui, mat majakas yra jo viršūnėje; matyt Medvėgalis, Šatrijos kalnas, ežerai. 1920 metais žemaičiai iš šio kalno sutriuškino kryžiuočius, valeidę ilgus ant galų pusiau pakirstus medžius. Reikėtų paklausti, ar daug mūsų jaunimo yra šiais didžios praeities keliais vaikščioję. O pati valsčius Varniai - tai muziejus: Valančius, Daukantas, Juzumavičius, Tiškis; bažnyčios, ir viena katedra, didžios praeities liūdininkė; vyskupų grabai.

Iš Varnių gražiuoju ~~pasivažinėti~~ su Užvenčio Klebonu aplankėm ~~Ko~~ Pavandenę; Kolainius, kurių (vienuolyno) bažnyčia vėl grįžo katalikams. O Užvenčio bažnyčia tai puikiausias pavyzdis mūsų senovinių medinių b-čių. Vi kaip ji tiktų oro muziejui! Tik ar išlaikys iki to laiko, kada mes prisirengsime tokį įsteigti? Dar užsukiau į Luokę ir užkopiau į Šatrijos kalną, 226 m aukščio, kurio viršūnėj o senovėj stovėjo pilis...

trys seni kryžiai ir mapakas, iš kurio atsiveria akim neaprėpiami plotai. O Šaukėnuose vėl mūsų senosios medinės statybos šedevrai, (tai bažnyčia su prieštyčia bet ypač) tai varpinė ir žydų sinagoga. Vietos klebono kun. kan. Jono Stasevičiaus, seno draugo, draugystėje aplankau jas darydamasis sau jų nuotraukas. – Apie tai rašiau Naujoj Romuvoj 1934 n° 197: Per Žemaitiją.

Šiauliuose su p-le Marcele Kubiliūte lankome „Aušros" muziejų: vienas iš įdomiausių mūsų muziejų! Tik reikia žmogaus, kaip čia Bugailiškio, ir pasidaro nuostabūs dalykai. Šioj pačioj kelionėj užsuku į Karsakiškį (ant Lėvens) pas mielą draugą kun. Paliūką. Ir toji vieta istoriška: čia kadaise lietuviai sukūlė iš Rygos atsibasčiusius kardininkus. Kaimynystėje, Tiltagalių laukuose ~~[illegible]~~ kažkoks priešistorinis kapinynas, rodos, dar nekasinėtas. Iš čia per Panevėžį į Raguvą. Pataikiau į vieną iš didžiausių Lietuvos kermošių, į kurį atvyksta pirklių iš Prūsų ir Latvijos. Jau tai viena liudija, kokios svarbos kadaise yra buvusi Raguva, nes paprastai ~~[illegible]~~ krikščionių b-čios buvo statomos senųjų šventovių vietose; švenčių turinys pasikeitė, o senieji turgai pasiliko. Įdomi tai pat čia ~~Teko čia aplankyti~~

~~Ir senienų rinkinių~~ ir žydų sinagogą ir iš oro ir iš vidaus. Raguvoj teko matyti du didelius senienų rinkinius: kolek. Imbraso, kuris turi ištisus kompleksus senųjų mūsų protėvių laikraščių, drabužių, monetų ir net balnų iš seno kapyno; o paskui valsčiaus rašt. Šulgos.

Raguva ant Nevėžio upės, tekančios dvejopais, kurie rodo, kad čia seniau būta ežero, o Raguva gal būti buvo saloje. Be to čia Nevėžis teka iš rytų į šiaurę, ~~tokiu, prie~~šinga kryptimi, kaip ~~lyg būtų tik šakas~~ Nevėžio, jis teka nuo Panevėžio; ~~tuo būtų~~ tai lyg ir patvirtintų prof. Kolupailos nuomonę, jog Nevėžio upė ir nuo Raudondvario yra tekėjusi į šiaurę, o Raguvos Nevėžis galėjo būti tik jo šakas, nes ~~tekėjęs~~ teka kaip ir pritinka šakai, ta pačia kryptimi. Ši mano kelionė ir buvo aprašyta W. Romuvoj.

Mano seserėčia Kotryna Paliukytė L. Moterų Kultūros dr-jos narė, kaip mokytoja dirbo Karmelavos, Antalieptės, Aukštadvario mergaičių žemės ir namų ruošos mokyklose, o paskui jau keletą metų yra vedėja Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijoj Namų Ruošos skyriaus vedėja. Ją lankydamas, ir turėjau progos pažinti ir čia esamas įdomumas vietas, kurios taip žinomos visai dideliam, kad nėr reikalo apie jas rašyti.

O Nemuną žemiau Kauno pačiuan, lan-
kydamas savo mielus draugus kunigus klebo-
nus tam panėmy. Jurbarke klebonavo senas
bičiulis iš Rygos laikų kun. ~~Kan.~~ dabar Kan. Juozapas
Vaičionas, Veliuonoj – kun. Vl. Polonskis, o
Seredžiuj kun. dr. Kl. Šovys. Ypač pavasarinos
aplankydavau pas juos, pasiilgęs gamtos, begy-
vendamas mieste. Ir nuostabu: visose tose
vietose yra savi pilekalniai. Tai rodo, kad
ir čia krikščionius šventovės įsteigtos vietoze,
kur turėjo būti stabmeldžių laikų alkavietės,
pilių apsaugoje.

Pamenėžiu ~~kelionę~~ vieną į Plokščius. Mat 1933 metais
būnant ~~Helsinky~~ Suomijoj ponia Mikkolienė, Maila Talvio,
~~minėdama savo gyvenimą~~
~~pareiškė sumanymą~~ diehuvoje Plokščiuose,
pareiškė sumanymą ten kur nors pritvirtinti
lentą, pažymint, jog čia lankėsi Vincas Kudirka.
O man atėjo mintis toje vietoje ~~drauge~~ paży-
mėti, kad ir prof. J. Mikkola su savo žmona,
Maila Talvio, čia gyveno prieš 40 metų (1894). Ponia Maila manė,
kad tie namai, kur jie ~~tebegyveno~~ gyveno tada tebėjo
Petro Kriaučiūno namuose, tebestovi ir kad
tinkamiausia būtų ant jų prisiūsti minėtąją

lentą. Todėl dabar 1934 metais gegužės mėnesy, pasinaudodamas proga, kad Seredžiuje buvo švenčiama atstatyta Did. Karo metu sugriautoji b-čia, nutariau aplankyti ir Plokščius. Seredžiaus b-čią švęntino vysk. Matulionis, man teko toje iškilmėje apeigose dalyvauti kaip archidiakonas. Po pietų su Plokščių kun. vikaru Senkum laivu vykstam į Plokščius ir ten su juo tą patį vakarą lankom Plokščių viršaitį Ant. Gudaitį, dar anais laikais bičiulį Kudirkos ir Mickolų. Gudaitis daug papasakojo apie Kudirkos ir Mickolų gyvenimą Plokščiuose. Kudirka dažnai iš Šakių atvažiuodavęs pas Kriaučiūnus (Petras ir Zofija), taip pat užeidavęs į valsčiaus namus pas tų laikų viršaitį Petraitį ir, sėdėdamas prie gonkelių, grožėdavęsis ten esančiu jau senu ąžuolu. Prof. Mickola visą dieną rašydavęs, o vakare visi eidavę į Vargavos upelio slėnį: visi, reiškia Kriaučiūnai, Mickolas, Kudirka, Gudaitis ir kiti svečiai. ~~Agota Simkaitė ir Konstantinas Rus-šaitytis~~. (Gudaitis Kriaučiūnams buvo „sūnus", o pana Marta „duktė") Slėny tebėra tas akmuo, ant kurio Kudirka sėdėdavęs. Dabar mes su Gudaičiu ir kun. Senkum ir aplankėm tą slėnį, tą akmenį ir tarp-šlaičius

miško apaugusį Ožnugarį. Sudaitės skundėsi, kad tą Ožnugarį išparceliavę ir norį mišką iškirsti. Jo prašomas Kaune vėliau įėjau pas dir. Grigaliūną, kad tas miškas-parkas nebūtų iškirstas. Rodos, paklausė.

Lenta pirmiausi buvo numatyta ant minėtojo ~~stulo~~ ~~gėlio~~ ~~gyvo~~ prie valsčiaus raštinės. Nes teismo namai, kur gyveno Kriaučiūnas, parduoti, ir juos nupirko vokietis, ~~kalė~~ valtininkas, ir pasistatė, sumažinęs, netoli valsčiaus namų. Sudaitis manė, kad Plokščių valsčius pats tą lentą pagamins. Projektavom ~~korespondentams~~ ta vietą padaryti, bet Sudaitis nenorėjo netikėtai mirė, ir visas ~~lentos~~ paminklinės sumanymas žlugo. O gaila, ji vis tiek turės būti padaryta (tas sykis). Dabar galėtų būti pritaikintas prie 144 metų, vadinas, sueis jus 50 metų mo anų minėtinų sykių.

Naujoji Romuva 1934 m. Nr 178-9 išspausdino mano atsiminimų straipsnį „Kai dar telegrafavo V. Kudirka", nors aš tą straipsnį buvau pavadinęs „Prieš 40 metų". Vėliau, 1935.III.17 aš poniai Marilai nusiunčiau kun. Mot. Gustaičio parašytą knygą apie Petrą Kriaučiūną.

Kiaro Kapel. kun. Kaz. Juška turėjo savo nuosavą automobilį ir mėgo išvažinėti į provinciją. Teko su juo vieną tokią ilgesnę ekskursiją padaryti tokiu maršrutu: Kovarnas, Anykščiai; Stirnų kalnas, Andrioniškis, kur inž. Morkūnas virš senos medinės b-čios, ~~pastatė~~ paminklo ir savo lėšomis iš akmenų naują, Kupiškis, Palėvenė, Subačius (Jonuškaitės tėviškė, kur vasarojo drauge su vyru Zauniumi), Šeduva.

~~565~~ civilizacija: Miunchenas, Venecija, Bolonija, 575

Roma, Neapolis, Sicilija, Tunisas, Kartaga, Alžiras,

Oranas, Alikantė, Madridas, Lurdas, Paryžius,

(o Kalnai: Alpės, Apeninai, Atlas, Pyrenėjai.)

Kölnas, Berlynas; Jau kiekvienas tų vietų vardas —

jau ištisa istorija. Aš tą kelionę aprašiau tų

pačių 1930 metų „Mūsų Laikraštyje".

1934 metais per šv. Petrą buvo rengiamas pirmasai visos Lietuvos Eucharistinis Kongresas Kaune. Visą Kongreso ruošą atlikinėjo KVC. Aš jos Vyr. Valdybos buvau paskirtas Muzikos Komisijos pirmininku. Oi daug man laiko užėmė giedojimo organizavimas per Kongresą. Ypač, kad teko susidurti su nuostabiu nepasitikėjimu pačiais savimi ir nenusimanymu, kas tai yra tų iškilmių muzika: neduoda Kongreso programos, o jau verčia pateikti muzikos sumanymą. Komisija nustatė bendrosioms Mišioms imti lietuvio kompozitoriaus Mišias, o vaikams ~~Mišių~~ choralines Mišias de Angelis su pridėtu lietuvišku tekstu. Nei bendrai chorui Mišių dar nebuvo, o kur jos išmokymas? Taip pat vaikams Mišių de Angelis dar nebuvo. Ir reikė visą tą suorganizuoti. Kiek čia įvykių vadaujta, kiek vaikščiota! Žinomi Naujaliui:

buvo užsakytos Mišios. Tiesa, rodos jau buvo jos parašytas, bet reikėjo užbaigti ir atspausdinti. Bet Lietuvoje tam spaustuvės nėra. Reikėjo kreiptis į Leipcigą. Kadangi ten pirma jau buvo spausdinusi Naujelio Mišių ir šiaip jau turėjo su Naujeliu santykių, apsiėmė kuoskubiausiai atspausdinti. Ir ištesėjo. Lėšas davė Kongreso Komitetas. Buvo tai labai rimtos, šventos Mišios Viešpaties Žaizdų. Dabar reikia jas išmokyti parapijų chorai. Kreipiamės į vargonininkus, supažindiname su jomis.

O Missa de Angelis buvo atiduota čia pat ir pavesta kun. Marcinkevičiui išmokyti. Jis atliko. Jam padėti buvo renkami Kauno mokyklų vaikai. Mokė kun. Kavecka, kuris ir šiaip buvo mano dešinioji ranka. Ir išmokė ir puikiai atliko per Kongreso 1-ą vaikų dieną: visi pesimistai turėjo nutilti. Taip pat ir Naujelio Kristaus Žaizdų Mišias 3-ą Kongreso dieną 1000 giesmininkų iš visos Lietuvos bažn. chorų puikiai sugiedojo, pritariant 2 p. pulko orkestrui, Vileišio

Arkikatedroje, dirigavant pačiam Naujaliui.
Be to buvo sudaryta programa jaunimo
Misijoms 2-ją dieną. O. Eucharistinio Kongreso
bei Kristaus Karaliaus
himnui sudaryti kiek pačiu laiko ir energijos. Konkurso keliu jis buvo gautas iš
Girdenio. Aš ir dalyvavau konkurse ir tapęs
savo Lirikos turin. Jam gardos papraščiau
St. Šimkų: paraše, ir pavėnę gražiai skambėjo.
Dar buvo rekomenduojama pastatyti
oratoriją. Vietoj jo išvakarėse, 28.VI, katedroje
buvo padaryta muzikos valandėlė su Kačanausku
ir Launiene, o per Šv. Petrą vakare ten pat
Mocarto Requiem, Šaulių choro atliktas.
Nemažą bėgiojimo turėjau, kol išgavau
orkestrus iš Kauno Apš. Įgulbos.
Antrą Kongreso dieną buvo jaunimo paradas
trukęs net 2 valandas. Aš drauge su Didžiuoniene
paradą praleidžiau ant Šaulių b-čios laiptų. Diena buvo labai karšta, kaip ir kitos, gal
dėl to net apsirgau: pakilo temperatūra
ir turėjau atsigulti lovon; tad trečiąją Kongreso dieną pagulėjau lovoje, jo
eigą ir giedojimus sekdamas per radiją.

Ir šie ^1934^ metai sukaktuvių metai. Suėjo 40 metų, kaip įstojau į Seminariją: daugumui draugų buvo tie kartu ir 40 kunigystės metai, mat aš išsišventinau tik 1896 m. Mūsų kurso draugai sumanė ir dar, gal paskutinį kartą pasimatyti. Atkviečiau pas save kan. Stan. Sarapą į Šiaulius: patogu, nes centre. Iš 23 esame likę gyvi tik 10. Atvykome 7, Sarapas, Tomaševičius Vladas, Čapas, Palukas, Janeliūnas, Turčenis ir Sabaliauskas; du, Juozapavičius ir Kildišauskas, neatvyko (tik paneikino), o Mankauskas, būdamas okupuotoje Lietuvoje, ir negalėjo atvykti. Atgiedojome egzekvijas už mirusiuosius draugus, pasimeldėm, o paskui prie vaišių Sarapo klebonijoje pasikalbėjome. Aš lyg pamėšimų daviau: pasirodo, mano gyvenimas iš visų gražiausis ir laimingiausis, bent išoriniu būdu. De internis Deus judicat.

Su draugu Čapu paklaidžiojam po miestą, mat čia gimnaziją lankiau: gaudau prisiminti anų laikų miestą. Kaip skirtinga! Mat Šiauliai per Didį Karą kone visai buvo išdegę; iš dalies atsistatė, ir žinoma, kur kas gražiau, taip, kad miesto ir pažinti nebegalima. Ypač liūdna, kad Zubovo sodą-parką taip sudarkė; o jis vienintelė Šiaulių žmonėms poilsio vieta.

Iš draugų man įrodė, kad sveikiausis kun. Jarveliūnas, Senųjų Varnių Klebonas, ir sakau: Tas jau bus paskutinis iš mūsų! Kur jau! ~~Vieną iš pačių rudenį~~ Po kelių mėnesių 1935.I.26 ir mirė, ištiktas vidurių šiltine. O dabar, 1941 m., ir Juraparsčiaus su Paliūku nebėra.

– Toks lan[…]

Užeinu čia pas savo sesers brčiūtis plk. Stasį Pundzevičių su žmona. Jis klausia manęs: ar buvai šiandien „žmogui"?? Ne, sakau, tokio nežinau. Gi pasirodo, kad jis klausia apie šv. Jurgio (C-čios) klebonijos. Mat ten klebonas buvo Lapis, vikaras Katinas, o 8 p. pulko karo kapelionas Balandis.

Dar, ypač kun. Paliuškui raginant, buvo nutarta suvažiuoti 1940 metais; dabar pas mane, anot to paties Paliuško, per adolfiadą, vadinas per mano vardines, birželio 17 dieną. Užkviečiau visus, bet atvyko tik jis, Paliuškas, ir kun. Čapas iš Pasvalio: kiti ne, nes tai buvo diena, kada į Lietuvą įžygiavo Sovietų didžioji kariuomenė.

Malonu buvo šiais vasarais, 1934, metais dalyvauti iškilmėse paminėti 20 metų, ~~kaip~~ buvo įsikūręs Lietuvių Centralinis Komitetas (nuo karo nukentėjusiems šelpti) ~~šelpti žmonėms~~ kuris pirmiau persikėlęs darbo ir ~~Didž. Karo metu~~ Lietuvoje ir Rusijoje. Ji lėšų tas LCK atliko milžinišką darbą: jo darbuotojų nuslopino tik Valstybės kūrimo darbai, o juk jis buvo Valstybės aparato užuomazga. Karin. Ramovėje posėdis prie mikrofono. Kalba V. Prez. Smetona, o pareiški CK-o apyžvalgą daro iš Rusijos

šakos Markynas Yčas, iš Vilniaus – Dogelis. Paskui buvo arbatėlė pas Valst. Prezidentą A. Sm. jaukioj ir nuoširdžioj nuotaikoj. O 20½ val. Kar. Ramovėje buvo surengta vakarienė; žmonių atėjo apie 50. Kaip jau draugiškai vieningai sunkioje sąlygose, nors taip žmonių įvairių pakraipų, bet nuotaika buvo nuoširdi. Į šventę čia pasirodė Lietuvos Valstybės anų laikų užuomazga. Auksabur- nis St. Šilingas išdėstė CK-o reikšmę: intuicija, girdi, buvo nujausta, kas reikia daryti. Advokatas Aug. Janulaitis pavadino tai istoriška predestinacija: taip, girdi, turėjo būti. Advokatas Ant. Tumėnas iškėlė CK-o metodo sveikumą: visi dirbo, tada nebuvo klausiama, kokios tu pakraipos; tik kodėl dabar tas metodas nesinaudojama? gili kalba. Dar. A. Žmuidzinavičius kalbėjo labai optimistiškai. Mykol. Biržyška pareiškė, kaip jis tuomet netikėtai buvęs pašauktas pasidaryti pedagogu. Vakarienė užsitęsė iki 1 val. nakties. Tikrai, CK-as vertas didesnio minėjimo, ir istorikas turės apie jį tarti savo žodį.

Tais pat 1934 m., rodos, Lietuva prisidėjo prie tarptautinio žemės matavimo, prie trianguliacijos (aš nemoku tikrai pavadinti tos įstaigos), kur tam buvo vadovas iš Suomijos prof. (Ilmari) Bonsdorfas, bene pirmininkas tos tarptautinės įstaigos. Jis padėjo mūsiškiams prie Lietuvos trianguliacijos bazę nustatyti. Vėliau Kaune (Fizikos institute Aleksote) mūsų (V. D-to) universiteto Gamtos Matematikos fakultetas suteikė jam garbės daktaro laipsnį. Graži ir garbinga sueiga. Aš jį pasveikinau Lietuvių suomių draugijos vardu ir pakviečiau į tos draugijos metinį susirinkimą, kuris įvyko Suomijos nepriklausomybės šventėje, 6.XII, Šaulių Sąjungos salėje. Prof. Bonsdorfas ir dalyvavo ir mes jį priėmėm garbės nariu. Tai buvo vakare. O antrąčiau tą pačią dieną jo garbei buvo pietūs pas prof. Kolupailą, kur be manęs dar buvo prof. plk. Dirmantas ir prof. K. Sleževičius. Nors gražios ir garbingos dienos, o vis dėlto jos mane vargina.

Kažin kiek šie metai ar buvo laimingesni tuo, kad buvo iškelta didelė, daug triukšmo sukėlusi Neumanininkų bei Zassininkų, alias hitlerininkų byla. Mūsų vakarų didysis karingas buvo tuo labai suerzintas. Ji buvo sprendžiama Kariuomenės Teisme nuo 14.XII; ~~Teismo~~ pirmininkaujant plk. (šilu) Leonui.

Tais pačiais metais, 9.I, mirė mūsų didysis muzikas, mūsų muzikos tėvas, Juozas Naujelis, ūmai apalpęs staiga. Laidotuvės buvo iškilmingos. Bažnyčioje Bazilikoje, kur jis išvargonininkavo arti 40 metų, teko man pasakyti pamokslą. Kapuose kalbėjo kan. J. Vyla, o iš valdžios pusės Dr. Juška. Syd. Nekuvedaičius nuo „Dainos“ niekų priplepėjo; bet užtat St. Šimkus savo gražia nuoširdžia kalba visus gerai nuteikė. Netekome didelio lietuvio, kuris gilią vagą išrėžė Lietuvos gyvenime jos atgimimo laikotarpy.

Tais pačiais (1934) metais (25.10) mirė ir gabus lietuvis kun. Juoz. Purickis, (buv. Užsienių Reik. ministras) kurs deja paliko nemalonų atsiminimą katalikuose savo pasitraukimu nuo kunigystės. Palaidotas evangelikų kapuose.

Tie patys 1934 (2.XII) metais mirė amžinybėn ir dar vienas žymus lietuvis, kun. Jul. Lindė-Dobilas, paskutiniuoju laiku buvęs Panevėžio gimnazijos direktorium, girdėjau, labai (mokinių) mylimu. Jo „Blūdo" romanas kadaise buvo sukėlęs nemaža triukšmo. Ir jis 1907 m. atvyko į Lyberzę mano vieton.

Žvairios draugijos kvaršino man galvą: visai nenorėdamas buvau į jas traukiamas. Dar 1925 metais, netikėtai patekęs į Geležinkelio stotį, pastebėjau nepaprastą reginį. Keletos dešimčių žmonių, vyrų moterų ir vaikų, vartosi ant savo mantos maišų, pas kurį laiko lauk-dami, kada juos susodins į vagonus išvežti į užsienį. Patyriau, kad, prikalbėti kokių tai agitatorių, vyksta į Braziliją. Kad ji kas jais užsiimtų, duotų jiems patarimus, - apie pagelbėjimą nei kalbos nėra. Kada aš tuo savo pastebėjimu su kuo tai pasidalinau, tas man atsakė, kad, girdi, tai daroma sąmoningai: būtų ramiau šaly, kada tas elementas iš Lietuvos išnyks. Vadinas, tokia tautos kraujas, o kai kas dar tuo ir džiaugiasi. Ėmiau ir parašiau straipsnį, berods, į „Laisvę". ~~Tada KVC valdyba~~ Tame straipsny išdėsčiau, kaip kitų šalių žmonės padeda savo tautiečiams, ypač

prisiminiau ką tik tuo pačiu laiku ~~Ukrainos~~ aprašytą iškeliavimą į Ameriką Ukrainos vokiečių. Ten buvo pasakyta, kad drauge su išeiviais važinėja kunigas ir mokytojas. O mes ką? Nejaugi mes tokie turtingi žmonėmis. Tada KVC Vyr. Valdyba susirūpino, padarė pradžią, ir aš 1926.II.6 dieną gavau raštą, kurį čia pat ir pridedu.

KATALIKŲ VEIKIMO
CENTRAS
vasario 6
14.
Alėja № 31—6.
Kaunas

J. M. kun. A. Sabaliauskui.

582

GERBIAMASIS!

Opus mūsų išeivijos tautiniu ir tikybiniu atžvilgiu klausimas verčia kiekvieną mąstantį lietuvį rimtai pagalvoti. Tai numatė V-sis jubilėjinis katalikų kongresas ir priėmė visą eilę rezoliucijų, kuriomis turėtų būti tvarkomi santykiai su mūsų išeivija. K.Veik.Centro Vyriausioji Valdyba šį klausimą svarstė savo posėdyje 1926.I.14. ir numatė, kad išeivių reikalais del jų platumo tinkamai galėtų rūpintis tik tam tikra draugija. Ją įkurti pavedė g.g.: dr.Ig.Česaičiui, dr. Pakštui ir kun.A.Sabaliauskui-kaipo geriausiai pažįstantiems mūsų išeiviją ir jos reikalus.

Taigi K.V.Centras prašo Tamstą neatsisakyti priimti šias svarbias pareigas.

Su pagarba

Liet. Kat. V. Centro
R-lų Vedėjas
P. Alšėnas

Tuo aš dar labiau pasipiktinau. Tiesa, tokiais reiškiniais, kaip išeiviais, turi susirūpinti tautos visuomenė, bet prie mūsų tar neorganizuotumo ir nesusipratimo, visuomeninė organizacija bus anemiška ir menkai ką nuveiks. Bet jei mes esame valstybė, mes turime valstybinį aparatą, kuris turi tvarkyti visus tautos reikalus. Ši mūsų tautos bent trečdalis yra emigracijoje, tai gi mes turime valstybiniu mastu jąją susirūpinti ir globoti: tam turi būti, kaip kitose kraštuose, kolonijų ministerija su savo administracija ir biudžetu. Nuostabi stoka kūrybos, užsimojimų ir drąsos: kažkoks apsnūdimas, ir stumdymas einamųjų smulkių reikalų! Iš nieko iš tos draugijos neišėjo. Iš mūsų tautos kamienas tekėjo, gal būt net skatinamas tekėti, kol po kokių 10 metų buvo susigriebta gelbėti vargstančius užjūrio tautiečius.

Dar buvau įtrauktas į dr-ją Kovai su veneros ligomis: buvau, rodos, net jos iždininkas. Tos ligos yra tai tautos kūne vėžys. Net tik aklas to nemato; o daugumas, kaip strausas, nenori to matyti, užsidengia akis, net specialistai bijodami, kad, prisidedami prie kovos su tomis ligomis, gali tomis užsikrėsti. Vienam savo bičiuliui pasiūliau įsirašyti nariu į tą draugiją, tai jis, kratydamas rankas, atsisakė: Gyvendamas Karo ligoninėje, gyvenau kambary šalia veneros ligų skyriaus. Vienas majoras vedybos reikalais užėjęs pas mane, kada patyrė kokioje draugystėje aš gyvenu, išeidamas net nosis užsiėmė kol perėjo koridorių, kad tomis ligomis neužsikrėstų. Koks menkas susipažinimas visuomenėje su tomis baisiomis ligomis!

Prof. Kolupaila įtraukė mane taip pat į Foto mėgėjų dr-ją. Nors kiek ji mane gaišino, bet ji ypač jaunimui naudinga: vertė domėtis aplinkuma ir žadina grožio pajautimą. (Be to turėdavom labai įdomių paskaitų su demonstravimu nuotraukų: pvz. Prof. Regelio apie Maž. Azijos, prof. Kolupailos spalvotas nuotraukas ir k.) Ji daug man padėjo naudotis savo Kodaku. Ir šiaip toji draugija, manau, labai prisidėjo šaly prie išplitimo šito sporto. Čia dar vienas prof. Kolupailos nuopelnas prie jo vandenų sporto išpopuliarinimo krašte, to dvigubai sveiko kūnui ir dvasiai sporto.

1935 m. buvo įsteigtas lyg koks institutas rinkti mūsų tautos liaudies kūrybai, pavadintas Tautosakos Archyvas. Direktorium paskirtas dr. J. Balys, bet jam buvo pašaukti būti patarėjais prof. Myk. Biržiška, St. Šimkus, aš ir, rodos, dar kas tai. Bet čia neilgai teko dirbti, nes dr. Balys panoro būti diktatorium. Veikiai iš jo išstojo St. Šimkus, tiesa, labai sunkaus charakterio žmogus, iš tiesų vargiai ar galįs dirbti bendrai su kitais, paskui prof. M. Biržiška ir pagaliau aš, nes dr. Balys ėmė man prikaišioti, jog aš prieš

jį sutrumpinti. Pasireiškė taip pat kaikurių muzikos srities patarėjų, kaip pav. Račiūno ir Tallat-Kelpšos, man nepalankumas. Todėl vasario 13 d. 1936 į Šv. Ministerį iš Tautosakos Archyvo ir išstojau. Dieve padėk jam dirbti ir be manęs!

1935 metais suėjo 100 metų, kaip buvo išleistas suomių epo Kalevala pirmasis, trumpesnis, leidimas. Kadangi Kalevala suomių kultūrai kelrodis akmuo, jie ryžosi jos pasirodymą labai iškilmingai atžymėti. Visiems kraštams pranešė kvietimus į tas iškilmes. Mūsų Užs. R. Ministerija man pranešė, kad ji nori mane deleguoti į jas. Be to ir pats gavau, kaip Kalevalos vertėjas į lietuvių kalbą, dalyvauti iškilmėse stačiai kaip suomių svečias. Kaip nesutikti? Vienas malonumas dar kartą aplankyti taip man artima pasidariusią ypač kad suomių žemę ir tautą. Ir mūsų ir suomių vyriausybės tai kelionei teikė man visas lengvatas.

Buvau susirūpinęs, kaip čia apsitaisyti šį kartą tokiuose iškilminguose pasirodymuose: kitais kartais

man tai nesudarė jokio rūpesčio: šiaip kasdien – visai civiliškai, o priėmimuose – sutanoje. O Helsinkio bažnyčioje pamaldoms ten pat zakristijoje rengdavausi ilgus dvaliuotus. Kadangi Kalevalos iškilmėse turėjau reprezentuoti Lietuvą, nutariau kreiptis į mūsų Užs. R. Ministeriją. Kas geriau gali žinoti diplomatų etiketą, kaip Ministerijos informacijos skyriaus vedėja p-lė Avietinaitė? Išdėsčiau savo rūpestį, o ji man mūsiškiu be svyravimo tarė: nagi kunigiškuose kanauninkiškuose rūbuose: girdi, monsinjorų su raudonumais ir aukštų kryžiais apsivilkimas esąs gražesnis už visus puošniųjų ponių apredus. Ir ji neapsiriko: tikrai gerą įspūdį darė mano kanauninko apdaras su raudona juosta; o dar tuvau užsidėjęs, dar Romoje įsigytą, plačią pariętę. Jau viešbutyje, kai rengiaus į Kalevalos šventės iškilmingą posėdį; kada pats be kito žmogaus negalėjau prisisegti visų savo ordenų, pakviesta talkon kambarinė, užkabinus visas dekoracijas, nekęstomis sušuko: comea! puikiai! O pačiose iškilmėse tuo apdaru nuoširdžiai grožėjosi suomės. Čia neapra-šyndim visos Kalevalos iškilmės, nes plačiai jas

aprašiau 1935 m. 14 numeryje Nauj. Romuvoj.

Tai buvo mano paskutinis lankymasis Suomijoj, - lig šiol, bet gali dar būti. Nes man rodės, kad 1917 metais išvažiuojant iš suomių žemės, aš ten niekuomet daugiau nepakliūsiu, - o įvyko kitaip. Ir net paskui, kiekvieną buvimo kartą vis maniau, kad jau paskutinį kartą, bet ta mielą šalį lankiau dar kelis kartus: 1929, 1931, 1933 ir 1935. Ir tai mane taip surišo su suomiais, jog paskui nuolat reikėdavo turėti reikalų su jais: kiek vertimų mūsiškiams reikėjo padaryti iš suomių kalbos! o kai kas lankydavosi Lietuvoje, visuomet turėjau dalyvauti: Suomen Laulu choras kai lankėsi su savo koncertais Kaune, suomių profesoriai, suomių studentai, liaudies mokyklų dir. Salmela, prof. Vonsdorfas, ir šaulių atstovės ir L.S. ir L.L. Kiek straipsnių parašiau apie suomius (ypač N. Romuvoj, Ryte, Kary, Liet. Aide,) laikraščiuose, kiek tokių paskaitų padariau iš radiofono. Jei velionis prof. Setälä ~~pasakė~~ yra pasakęs, kad, girdi, mes Lietuvą pažinome per Niemį, tai gal kaikada kas parašys, jog ir Suomiją mes pažinome per Sab. V.Ag. ir pačioj Suomijoj mano vardas, matyt, pasidarė žinomas. Minint

minėtasis prof. Setälä, tas didis suomis, jam
ir ruošė Kalevalos iškilmėms savo kalbą, bet
jos pasakyti jam nebeteko, nes prieš pat
iškilmes 8.II, o iškilmės buvo 28.II, ūmai mirė.

Kalevalos šventėje Helsinky, eidamas gatve, sustojau prie fotografo vitrinos, kur pat buvo iškabintos iškilmių nuotraukos, girdžiu, vienas pilietis rodo kitam iškilmių svečius ir taria mano pavardę. Užtat galiu didžiuotis, jog esu išrinktas garbės nariu pačių didžiausių ir garbingiausių suomių draugijų, būtent: Kalevalaseura (Kalevalos dr-ja) ir Suomalaisen Kirjallisuuden seura (Suomių literatūros dr-ja), kurios man siuntinėja visus savo leidinius (metinius Vuosikirja ir Suomi), ir kurių mano knygyne prisirinko visa serija.

Dėl Kalevalos vertimo Suomijos vyriausybė mane apdovanojo savo Baltosios Rožės ordinu. Po Kalevalos iškilmių, dėl to kad aš savo dvasiškosios vyriausybės buvau pakeltas į kanauninkus, tas ordinas buvo pakeistas aukštesniu laipsniu, dabar ant kaklo vietoj kaip pirma buvo ant krūtinės.

Gen. Nagevičius, įsteigęs Karo Muziejų, kur žaimoje dėjo viską, kas liečia Lietuvą: ir archeologijos iškasenas, ir kryžnešių gadynės, ir senąją istoriją ir naująją, ir Čiurlionio palaikus ir įvairius paveikslus, pasišaukęs kartais menkus tapytojus vertęs juos iš nuotraukų padaryti paveikslus ir t.t., panoro įvesti vėliavos pakelimą ir nuleidimą su tam tikromis apeigomis ir muzika. Tuo iš tiesų gen. Nag. kėlė pagarbą tautinei vėliavai, o po įvestos apeigos prie žuvusiems paminklo ~~žadino patriotizmą~~, meilę savo tautai ir didžiavyriams, ir jaudino ne tik lietuvius bet ir svetimšalius. Tam prireikė ir atitinkamų signalų. Kviečiant muzikus jiems nustatyti, prisiminė ir mano liaudies dainų rinkinį, todėl ir aš į tą signalų komisiją buvau pakviestas ir daugely jos posėdžių 1922-23 metais dalyvavau. Iš mano patiektų melodijų buvo greitai priimtas Biržėnų girioj ganytojų vartojamas rago (trimito) pūtimas, mano „Žaidžių" knygoje užrašytas N 617, ir dabar kas vakarą Karo Muziejuj vartojamas.

Lietuvai atgavus savo nepriklausomybę, ėmė organizuotis ir visokio meno kūrėjai. 1920 metais įsteigusi Meno Kūrėjų draugija, pridsimenė ir mane, kuris tuomet dar tebeklebonavau Pušalote, ir įtraukė mane į jos kūrėjų sąrašą. Paskui, Kaune ne kartą dalyvauti jos posėdžiuose, butent, rašytojų salone. Iš jos vėliau susidarė (1932) atskira Lietuvos Rašytojų dr-ja, kurios nariu visą laiką ir buvau, ir dar kas kartą renkamas į jos Garbės Teismą. Du kartu teko spręsti rašytojų bylas. Viena, kur Petras Babickas kaltina Pumputį, Grėbliūną ir Norbutą, kad jie, kaip negarbingi žmonės, gal net kuris iš jų žvalgyboje tarnaujantis, negali būti LRD-jos nariais. Tai buvo 1939 m. vasario mėnesy. Teismo at pirm., Zubrauskas Vienuolis sekr. ir Laskas: Tiškaip jau teisybes daugiausia formulavo. Antra byla buvo (1940 m. birž. mėnesy), kur Ieva Babickaitė-Grėbliūnienė skundė Norbutą, kad jis savo „Sambrėškose" ją apšmeižęs. To vietoje sostato teismas Norbutą pasmerkė.

1939 m. balandžio m. 30 dieną esu išrinktas Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos nariu. Čia mane, matyt, siūlė prof. St. Salkauskis.

Gyvenimas rodė, jog reikia vis labiau pagi-
linti savo mokslą, negalėjus jaunystėje
sistemingai bent vieną jo šaką išeiti. Kai buvo
organizuotos visuomenei paskaitos, kai bus
įsikūręs Aukštesniųjų Kursų, o paskui
universitetui, jas stengiaus lankyti, bet
tai vis nebuvo sistemingas studijavimas.
Todėl nutariau įstoti į universitetą.
Tą ir padariau rudenį 1924 m. į Teol.-Filos.
fakultetą į Filosofijos skyrių. Mielai klau-
siau prof. St. Šalkauskio pedagoginės
paskaitas ir mokslinio darbo metodiką,
taipgi prof. kun. Reinio psichologijos ir dr.
Šilio eksperimentinės psichologijos paskaitas.
Bet visas šis darbas man tiek atimdavo
laiko, kad du semestru išklausęs, lio-
vausi lankyti universitetą, nors savo moksliniam darbui
buvau jau ir temą besirenkąs, būtent,
Kodėl žmogus dainuoja? bei tolimesnio
turinio - Kodėl šaukia?

Nors iš profesijos žurnalistu nebuvau, bet gyvenimą stebėdamas, neiškęsdavau nekritikavęs jo žalingų reiškinių, arba neiškeldamas naudingų sumanymų. Tuo gal būt ir ėjau man iš Apvaizdos skirtą pašaukimą būti pranašu tautoje, kuris tautoms taip pat reikalingas, kaip kunigystės ir kunigaikščio. Visuomeninių dalykų nuspalvinimą visuomet turėdavau ir savo paties gyvenime ir visuomenės lūkime. Man karšte kaito širdis, kai pastebėdavau žmonėse tas dvasios kryptis, kurios jai tęsinyje sudarys labai sunkių padarinių. Ne kartą kėliau balsą spaudoje dėl moksleivių vakaruškų, labdaringų balių iki 4 val. ryto, vadinas, dėl šelpiamosios labdarybės, dėl ištvirkavimų moterystėje, kurį pavadinau Vėžiu; dėl toleruojamos prostitucijos, pavadinęs Pūliuojančia žaizda; dėl bendrų paplūdymių; dėl nesutvarkytos vargšomenės šalpos; dėl žūstančių neglobojamų meno ir kultūros turtų. Todėl kažin ar ne dėl mano rašinių pagaliau buvo įsteigtas Religinio Meno Muziejus. Kėliau balsą dėl giedojimus

tuo kažin ar neprisidėjau prie įsteigimo ir išplėtimo šv. Vincento Pauliečio dr-jos;

bažnyčiose, ir tuo bene prisidėjau prie įsteigimo
šv. Cecilijos dr-jos, bei vasarinių Vargonininkų
kursų. ~~Ir Prisikėlimo~~ Apskritai religinis liturginis sąjūdis, gyvesnis
pilnesnis dalyvavimas liturgijoje kažin
ar ne dėl mano maldaknygių „Šlovinkim
Viešpatį" ir „Didžioji savaitė" pasirodymo, nes mano širdis nu-
jautė, kad atėjo tas laikas, kad visuo-
menei reikia duoti gyvesnio religinio
maisto. Dar spaudos draudimo metais
rašinėjau apie reikalą tikinčiuosius skirstyti
vienasedžiais.

Aš ir Prisikėlimo bažnyčios idėja išėjo iš
manęs. Kai dar „Laisvės" dienraštį tebereda-
gavo prof. dabar vysk. Bučys, parašiau jam
laišką, kad reikėtų mums Austrijos katalikų
pavyzdžiu, pastačiusius Vienoje Votivkirche,
atžymėti šventove, kaip padėką Visagaliui,
jog atsistatėme į nepriklausomą gyvenimą.
Bučys, laišką paminėjęs, tą mintį iškėlė vedamajame straipsnyje,
ir paskui toji idėja ėmė kristalizuotis ir
kūnytis.

Užtat retas yra mūsų laikraštis, į kurį nebūtų
patekęs mano raštas. Kiek prisimenu, štai jie.

Tilžės Apžvalga (1895), Tėvynės Sargas, Žinyčia, Tėvynėja, Amerikoj, latviškai (1904), lietuvių Tauta, Vilniuje, Šaltinis (prieškarinis ir dabartinis), Rygos Sargas, Viltis, Lietuvių Balsas, Peterburge, (Vienybė), Kosmos, Laisvė, Rytas, (XX Amžius), Lietuva, Lietuvos Aidas, Naujoji Romuva, Naujoji Vaidelutė, Sargyba, Mūsų Laikraštis, Mūsų Rytojus, Tiesos Kelias, Muzikos Aidai; Karo Invalidas, Karys, (Kardas), Mūsų Žinynas, Vairas, Tautosaka, Tauta ir Žodis, Tautosakos Archyvas, Židinys, Słowo Rolnika (1940), Suomen Sotilas (1936)

Spaustuvininkas Rucevičius sumanė surinkti žinias apie lietuvių gyvenimą Liepojoje. Jam savo atsiminimus iš 1896-1900 m. surašęs ir nusiunčiau (22.8.1935), iš ko susidarysianti ištisa monografija apie Liepojos lietuvius. Labai naudingas sumanymas. Kaip gerai būtų, kad visos lietuvių kolonijos, kurios lėbūtų, tokias monografijas (pasistengtų) : juk iš to susidarytų lietuvių tautos istorija.

Ne kartą esu buvęs Kurijos paskirtas religinių knygų cenzoriumi; ypač tų buvau skiriamas, kurios turėjo giesmes, tekstą ir gaidas. Kartą prašė Sakalas, alias Ant. Knijksta, buvo prašęs pecenzuoti Daumanto Varūną: ar verta Sakalui leisti, ar ne? Turėjau pareikšti, kad tai gryna pornografija ir religiškai klaidinanti būtų knyga. Ir neleido.

Aš teko ne kartą dalyvauti net iš pareigos aukštose ir garbingose vietose ir minėjimuose, kaip kongresuose, tautos šventėse, kariuomenės dalių ar organizacijų bei atskirų asmenų minėjime, ar draugijų. Įgulos b-je teko iškilmingas Mišias laikyti Steigiamojo Seimo atidarymo dieną (1920). Teko saikdinti liudininkus Peosiačių byloje, kur nusistebėjau, kai dail. Varnas ~~at~~ pasisakė nesąs katalikas. Prisimenu labai iškilmingus laidojimus, kur, kur man pačiam teko laidoti-celebruoti, kaip tai aviatorius; arba gydytoją pulk. Joną Vrundą, Romano Palangoje nukautą (1927): ag visas Kaunas išėjo tada į gatvę, kas liudija ar bylos sensacingumą ~~ar~~ ir Kauniečių ~~cijos jaunuomenės~~ smalsumui, ar pačios velionies populiarumą.

Pasididžiuodamas minim pirmąją Kariuomenės šventę Vilniuje 23.XI.1939, kada turėjau progos paaiškinti tos dienos istorišką reikšmę.

Kapuose kalbėjau, sprendamas mūsų visuomenę dėl šeimų ardymo. Velionies šeimai tas mano pamokslas nepatiko, nors šiaip neutralūs žmonės [illegible] pasidžiaugė, ir užtat šeima dekadama [illegible] prisikėjusiems prie velionies daktaro laidojimo mano vardo nepaminėjo, nors aš daugiausia tame laidojime dirbau. Nepyksta už tai, pamindamas savo pareigą ir velionimi, šiaip mano labai gerbiamam, ir visuomenei. Taip pat nepabijojau tarti savo žodį ir laidodamas, 1940, plk. Ant. Mačiuiką, 1927 metais išvaikiusį Seimą ir to perversmo diktatorių, prieš kurį savo nugaras lenkė ir Ant. Smetona ir jo ministeriai, o paskui sudėmę net mirties bausmę pakeitę, tik vėliau kalėjimu pakeiskę.

O dėl viena pamaldų už mirusį turėjau nemalonumų, būtent, mirus gydytojui Liudui Vaineikiui. Mėgo gen. Nagevičius senus veikėjus priglausti Karo ligoninėje. Aš ir grupėje Vasaravičius, Jablonskis, Plerpytė-Puidienė, Sardelionis, tėvas Visaunkas, taigi

17.I.1938.

[...]su juo palatoje 1937 m. [...]ng su ✠ račiu [...]lu Nag. ir [...] dr. Oželiu ir žmonomis teko [...]yti Kūčias.

ir Vaineikis. Čia jis ir mirė. Dar jam tebegulint Karo ligoninės lavoninėje, kurią dažnai kas pavadindavo koplyčia, tuojau ant rytojaus, paprašius gen. Nagevičiui, Karo ligoninės koplyčioje atlaikiau gedulingas pamaldas už Vaineikių šeimos mirusius. Bet velionis nebuvo laidojamas kapuose, o sudegintas Medicinos Fakulteto krematoriume. ~~Kas~~ Nebuvo girdėti, kad velionis būtų to reikalavęs, greičiausiai tai sumanė jo žmona. Bet kažkas apskundė, matyt, per Kauno Kuriją Romoje, kad jos kunigai laiko pamaldas už ~~sugeg~~ sudegintus mirusiuosius, kas kanonais uždrausta, jei ypač mirusis to būtų reikalavęs. Ir teko dėl to teisintis, rašyti raportą Kurijai, prel. Šauliui, ir patiekti to reikalu paties gen. Nagevičiaus raštą, kur jis išdėstė velionies Vaineikio nuopelnus ir teigė, kad prašęs už jį pamaldų. Matyt, Romai to užteko, ir jokių pasekmių padarinių neteko patirti.

Graudu buvo man taippat laidoti Kauno kapinėse žmonai mirusį, neva laisvamanį, seną Suomijos lietuvį, rodos, Joną Stuoką, ✠ lygiai tai laisvamanį, mirusį 28.V.1933. Jo žmona suomė po to persikėlė atgal į Helsinkį.

Teko ir vieną savo Karo Kapelionų Kolegijos narių palaidoti, būtent, kun. Kar. Juška, mirusį Didž. Šeštadienį, 16.IV.1938. Man, kaip jo viršininkui, nes kaip tik buvau pakeltas į Vyr. Kar. Kapelionus, teko ir laidoti. Jis, nors visai jaunas, mirė vėžiu viduriuose, kai jį nuolat gydė nuo kitų ligų, kaip tai appendicito. Velionis kun. Kazimieras, Gusarų pulko kapelionas, buvo linksmo būdo, mėgiamas pamokslininkas ir mėgiamas draugystėje; buvo laikomas tautininku ir jų pas save kviečiamas; o ir pats mėgo svečius, ypač kad buvo pasiturintis, — turėjo dvejų aukštų mūro modernišką namelį. Taipgi ir jo laidotuvės buvo iškilmingos: jam kapuose kalbą pasakė net Vidaus Reikalų gener. sekretorius K. Giedraitis, pabrėždamas jo valstybingumą. Tik reikia pridurti, kad jis didžiumą savo turto paskyrė labdaringiems tikslams, ypač Šv. Vincento Pauliečio draugijai. R.i.p.

Reikia paminėti ir savo dalyvavimą atidaryme Katalikų Universiteto, jei tai būtų įvykę. Tautininkai, kaip žinoma, ėmė spausti Katalikus Bažnyčią Lietuvoje, ypač stengėsi panaikinti Filosofijos skyrių Teologijos-Filosofijos fakultete, matydami, kad ypač jis mokslina katalikus inteligentus, ypač gimnazijų mokytojus. Nekalbant jau, kad kiti fakultetai buvo ypač laisvamaniški, kaip štai Medicinos, o kad ir Humanitarinis. Tada ir buvo sumanyta įsteigti savo privatų Katalikiškų universitetą, pradžioje su viena fakultete, o paskui plėsti. Buvo daroma rinkliava; buvo paskirtas jau ir rektorius, vysk. Reinys ir pagaliau buvo paskirta diena jam atidengti. Matyt, tautininkai nebuvo tikėjęsis, kad tai įvyks, tik kada jau buvo paskirta ir atidengimo valanda, ir svečiai susirinko į „Saulės" rūmus, kur turėjo vykti to universiteto pamaldos, – ir aš buvau į tą šventę atėjęs –, tai švo. ministeris Tamošaitis uždraudė atidarymą

ir pati ~~Universiteta~~ Kat. uždarė. Sako, kad

čia to pareikalavus slaptai veikusi Lietuvoje

masonų ložė, kuriai būk priklausęs ir

pats min. pirm. velionis Tūbelis. Tai tau

ir mokslo laisvė ir visa tolerancija: Ka-

talikiškoje Lietuvoje negali būti kata-

likiško aukštosios mokyklos! Velionis

Tūbelis prieš mirsiant (30. IX. 1939) susitaikė su Dievu

ir, sako, net tiesą paliko (nuodėmklausiui), kaip iš masonų ložės

išeina.

<u>Vieno žmogaus gyvenimas</u>

Žmogaus gyvenimo šaknys - jo privatus gyvenimas, jo kasdienė aplinkuma, žmonės su kuriais jis gyvena, dirba, ką jis skaito, kas formuoja jo mąstyseną, jo jausmus; namai ir bičiuliai, kuriuos jis lanko; knygos, kurias jis skaito. Žmogaus viešieji darbai, - tik šakos, tik žiedai ir vaisiai, kurie pasirodo medyje.

Ir aš esu veikiamas tūkstančio kasdienių įspūdžių, kurie savo žymę vis palieka. Aš gyvenau Karo ligoninės rūmų patalpose: iš pradžių kilnojaus iš kambario į kambarį, o vėliau ypač dviejose vietose gyvenau ilgą laiką. Pirmoji, kurioj pragyvenau apie 6 metus prieš 1930 metus, prieš didžiąjį Karo ligoninės I-jų rūmų remontą, buvo Karmelitų korpuse antrame aukšte šalia ilgą laiką buvusio aukų skyriaus su žemomis durimis iš koridoriaus-aikštės, vienas kambarys su storomis sienomis, su skliautais, su vienu langu į Tilmanso dalės pusę, apačioj darželis su žydinčiais medeliais. Antroji vieta, po remonto, po koplyčios pastatymui, šalia jos, už altoriaus, su trimis didelėmis

langais, vienas didelis kambarys su priemenėle ir virtuvėle, kuri man tarnavo valgomuoju kambariu, nes savo virtuvės neturėjau. Turėjau čia savo atskirą ėjimą į miestą per sodelį tarp raštinės ir Ausų klinikos. Šį sodelį vielos tvora atskyriau nuo didžiojo ligoninės sodo-parko ir prisodinau vaisinių medelių, uogų krūmų, dekoratyvinių krūmų ir įvairiausių žieminių ir vasarinių gėlių, o taip pat patvory užveisiau vynuoges. Tai mylimiausis man buvo kampelis, kur galėjau tam tikru metu krapštytis apie medelius ir gėlynuose. Ir gal būt tai buvo laimingiausis mano K. lig-nėje buvimo tarpas, kol iš ~~#~~ čia 1938 metais buvau priverstas išeiti, pakeltas į Vyr. Kar. Kapelionus.

Taigi K. L-nėje pragyvenau 18 metų: juk tai žmogaus veiklojo gyvenimo bus mažiausia trečdalis. Patarnauti ateidavo moteris iš miesto, o maitinaus K. L-nės seserų bendrabutyje, kur valgydavau pietus ir vakarienę. Taigi artimiausia žmonių draugystė buvo K. L-nės medicinos personalas, ypač seserys, nes gydytojų nedaug ten maitinosi. Taigi ~~tyg mano~~ ypač jos

ir sudarė lyg mano šeimą. Kasdien susiduriant, susidarė ~~daug~~ bičiuliški santykiai, ypač kad nemaža seserų gyveno, kaip ir aš, L-nės patalpose. Su jomis sueidavom drauge ir šventes ir šventėms pokylius, kaip Kūčiavas ir Velykų atsigavėjimas, kur, beje, buvo kviečiama ir L-nės vyriausybė, Dr. Oželis, jo viršininkas, su žmona ir kitas personalas, o taip pat ir Karo Sanitarijos Viršininkas gen. Nagevičius su žmona. Ne be to, kad nebūtų atsiradę mažesnių ar didesnių simpatijų tai ar kitai, kas rado atspindį ir kaikuriuose eilėraščiuose. Tam tegul skaitytojai nesistebia, ypač kad toji bičiulystė niekuomet nėra buvus peržengus neleistiną formą. Čia aš galiu apie save pakartoti tą patį, ką turėjau pasakyti vienam iš Sanit. Puskar. Mokyklos mokinių, kuris prikišė Maironiui, jog yra parašęs ir erotinių eilių. Jis yra dainius, vadinas tos švelnios ir labai jautrios konstrukcijos, kuri reaguoja į mažiausį spaudimą. Dainius gyvai atjaučia ir saulutę, ir upelį, ir vėją, ir pavasarį, ir tėvynę, ir Augščiausiąją

kūrybą ir pagaliau moters arkumą. Ir ji dainių palietčia, ir tuomet atsiliepia jo sielos stygos: moteris veikia savotiškai ir reiškiasi tam tikri pergyvenimai. Bet jautrumas dar nereiškia ~~valios~~ valios ištižimo. Moters veikimą jis yra pergyvenęs, bet nepalūžęs. Čia, pasakyčiau, ne mano nuopelnas, bet tų, kurie man davė kūną ir kraują: jų, tėvelių, santūrus gyvenimas davė man didelį moralinį atsparumą, savo žemė seminarijos auklėjimas, vaterkės priemonių kovoje su aistomis. Bet patys meilės pergyvenimai be abejo yra buvę didele parama kūrybai ir žmonių širdies pažinimui. (Neseniai apie tai yra gražiai rašęs dr. Maceina.) Todėl tenesistebi tautrečiai kunigų erotiniais, gerąja prasme, raštais ir neverčia kaltės ant kunigystės: tokiais atvejais turi sau sakyti: čia kalba dainius, daugiau nieko, – vienas iš tautos jautriųjų žmonių, – čia kalba ne kunigystė, o dainiaus dovana: jei ~~čia yra~~ ~~užfatas~~ čia yra žalia rūta, kaltybės, tai esi kaltas aš, o ne kunigystė. Taip ypač tegu mane vertina mano raštų kritikai.

O reikia pamatyti, ką rašo Vladimiras Solovjevas apie meilę, kada visai atviras noras šaipytis iš įsimylėjimo (žiūr. jo veikalų VI t. 365-419 p.).

Už Ligoninės sienų turėjau ir turiu keletą namų, kuriuose turiu malonumo praleisti ypač sekmadienio laisvą valandą ir suteikti sielai atilsio. Artimiausi man namai buvo mano brolio Jono inžinieriaus, Vydūno al. 21, kuris visą laiką man drauge su savo žmona yra buvęs patarėjas, ypač praktiškuose gyvenimo reikaluose. – Su prof. Steponu Kolupaila, Technikos prof., jau 40 metų, nuo Lyoberzės laikų, trunka bičiulystė. Mielai valandą, kitą praleidžiu jo šeimos draugystėje. O jam pačiam aš labai esu dėkingas, kad jis mane įtraukė į vandens baidarėmis keliones ir nuolat buvo patarėju fotografavimo mene. – Nuolatu, Auksčiaji Frėda padarė man dažniausiai šventadienių kelionių galas: čia mat susimetė technikai, inžinieriai, senas mokslo draugas prof. Juodelė, prof. Vasiliauskas, bet ypač man artimi inžinieriai Simoliūnai: Jonas prof. ir Juozas pulkininkas. Su jais bičiulystė trunka jau 25 metai, nuo 1916 m. Užsimezgė jinai Suomijoje, ištrėmime, dėl to ji tokia nuoširdi, nes seni prietelai visuomet labai brangūs. – Čia pat Frėdoje, tik jau aviacijoje, atsidarė man naujų namai, tai lakūno plk. Genbergo, kurio žmona

Apolonija Blyznaitė kilusi iš Pušalotiečių iš man
jau visuomet bičiuliškų [Pažūkų] namų. Aš ~~prieš~~ [jų visus], 5, ir
vaikus krikštijau, tai ji yra ir dvasiška gimi-
nystė, taip pat Kalupaičių namus, kur
krikštijau jų jauniausią dukrelę, Antoselę.
Beto yra mane su Švaisnamais ir sodas:
dalinomės augalais, o Šenbergai yra to buvo
mano patarėjai ypač auginime vynuogių,
nes abudu Šenbergai buvo prityrę sodi-
ninkai mėgėjai. Ir labai sumaniai tvarkė
savo nedidelį vaisių sodelį, susilaukdami
gražių vaisių. Tą patį galiu pasakyti apie
ponią Kalupaitienę, be to gražių gėlių augin-
toją. Šiuose visuose namuose rasdavau sau
atilsį sielai gal ir dėl to, kad Frėdą [pasiekdavau] ~~aplankdavo~~
tik po gerokos kelionės, visuomet pėsčiais, per-
žengęs Nemuną ar tiltu, ar valtimi, ar ledu:
o visuomet malonesnė viešnagė, kai ji yra
ilgesnės kelionės gale. — Sena taip pat bičiu-
lystė ir su Dr. Virkučio Simo namais, būtent
nuo 1918 metų, nuo Talino laikų, ypač nuo tos
įdomios kelionės iš ten į Rygą su jo žmona ponia
Emilija, rygiete. Man iš viso rygiečiai žmonės

artimi, taip kaip pati Rygga artima mano gimtinei. – Dėl to ir Stresnienių namai mano mielai buvo laikomi; tarp pat Aleksandro Kabanausko muziko, vis senų bičiulių, kol tam tikri nelaimingi įvykiai, bent kol kas, yra gyvenimo santykius nutraukę. Nors aš juos gerbėju pažiūrėti vienodai ir šiandien.

– Bendras darbas Karo ligoninėj riša mane ir su prof. Pov. Stančiaus namais, kurio žmona (Genia Butkevičaite) ilgus metus buvo K.lig-nėj gail. seserimi:

– Mielai einu į Mikonių namus Žaliakalny: ji, Aleksejutė, sena K. Lig-nės tarnautoja, rentgenologė, o jis, Liongnas, to paties krašto kilmės, didelis sodininkas, miniatiūroje Mičiurinas: mane, kaip ilgai patį klebonaujant turėjusį sodą ir bitynę, visuomet sodas traukia. – Čia jau nebeminiu, seniau pamintų, K. L-nės viršininko dr. pulk. ir prof. Oželio namų, arba Karmelitų Klebonijos su jos klebonu, kun. Vinc. Mieleška, su kuriais ~~mano~~ ~~dalinu pasiesigu~~ pasiguosti dalinaus savo gyvenimo reikalais, rasdamas juose paguodą ir patarimą.

Ir provincijoje turiu vienus namus, į kuriuos kasmet taikaus apsilankyti, tai ats. majoro Petro Petronies ten toli, arti Švenčionėlių, didelių ežerų krašte. Pažintis su namais ilgi sena, nuo 1916 metų, nuo Helsinkio; viša ir dvasiška giminystė, nes jų vienas sūnus, Algirdas, mano Kristo sūnus. Ypač mums su ponia Petronienė, iš namų Ona Graužinyte, viša dvasios jungtis: nuostabiai gili siela, iš savo tėvo, to didelio Vilnijos krašto lietuvio, Kazimiero Graužinio, paveldėjusi gyvą tikėjimą ir pamaldumą, iš kurio jai teikia ramybę ir dėl kurio niekuomet nepameta dvasios giedros ir ligose ir kitose gyvenimo varguose, kurių jai Aukščiausias nepašykštėjo, paveldėjusi nenuilstamą darbštumą, gamtos meilę ir pastabumą; be to išmokslinta šeimininkė, kuri dar ir šiandien (nors jau ir bobutė) retkarčiais net ir bažnyčioje pradžiugina savo skardžiu balsu maldininkus. Apie tų namų vaišingumą žino visa Lietuva, ypač jaunimas, keliaująs ano krašto didžiaisiais ežerais. Aš ir jų sodyba net prie trijų ežerų; aplinkui pušynai ir smėlynai; tik privažiavimas sunkokas, o pati vieta viena vasarvietė. Pats majoras, (buvęs mūsų aviacijos pirmutinis viršininkas), tame kažnių dvare zečiau

laikosi, nes buvo kitas ūkis prie Giedraičių, kuris, turėdamas pirmos rūšies žemę, anot seno Graužinio, aukso obuolys, teikia duonos Rašiams, kurio žemė žemės ūkiui Be to tai apsukrus žmogus, sugebėjęs kokį laiką sekmingai verstis ūkininkais, paskutinės rūšies. Tai čia kasmet vykstu nors kelionės dienoms pasilsėti, pakvėpuoti pušų oru, pasidžiaugti tyla ir ramia, mažai kas žmogaus ranka liesta, ganta. Pasakysiu, retai kuriam miesteliui tenka tokia laimė turėti (ardvės, oro, vandens, saulės — kiek tik nori) tokius namus savo dispozicijoje. Kiekvienu metų metu vis turi naują malonumą, net žiemą, kai ji čia pilna galia viešpatauja, kai vėjo nešamu sniegu maišosi žemė su dangumi. O jau vasarą — uogauk, grybauk ir ypač žvejok. Koks malonumas su meške, blizge ant ilgo šniūro, važinėti valtimi skersai ir išilgai tokiais ežerais, kaip Didieji Lakajai su savo smoniškais regiaiais. Pas juos gyvena žinomas senas žuklys Kuršėnas Karolis. Kaip tik nuvykstu į Rašius, ir prisistato Kuršėnas, ir vykstam į Lakajus žūti. O jis žino visus ežerų užkampėlius, žino kur kokia žuvis laikosi, kur „urvoja" didieji lydžiai: su juo išėjęs tuščiom rankom negrįši. Kartą su juo lydžius turėjome nešti namo suvėrę ant kartelės ir užsidėję juos abudu ant pečių: vienas iš jų svėrė apie 25 svarus.

Kaip pats inžinierius, pasinaudojo, kad prie kiemo prieina du ežerai, kitas už kitą vienu metru aukščiau, ir įsitaisė taraną, kuris pats vandenį varo į gyvenamąjį namą ir papurkšta padaryti vidury kiemo fontaną.

Tokį „čiuką" reikia mokėti ir į laivą paimti, net kai pasispurdo, tai jis pats pavelka ir nemokšai nutraukia šniūrą ir su visa blizge pabėga. O be to Kuncėnas nebyli: kokių jis pasakų nemoka! Ir laukia jis manęs ir profesoriaus, vadinas, Kalupaičio, kuris čia su juo irgi daug kelionių yra padaręs.

Kita Rašių žymesnybė, tai ponas Vieillé, prancūzas šveicarietis, karo atbloškštas iš Peterburgo, teisininkas, puikiai kalbas rusiškai, prancūziškai, vokiškai; pramoko jau ir lietuviškai. Atvyko kaip namų mokytojas pas Petronių vaikų, bet taip prisiėjo ir prigrato prie Rašių, kad, dabar nors tam ir nebereikalingas, ir galvot negalvoja keltis iš čia. Tiesa, žmogus visai be valios, tikras rusų inteligentas; o čia turi atskirą kambarį senuose namuose ir išlaikymą: ko daugiau bereikia? Ateina, padengia stalą, kitu metu vieškia Rašių apylinkes; ~~ir per~~ nors visai diletantiškai, tačiau svajoja atiduoti kuriam nors žurnalui, kad tuo šiek tiek užsidirbtų. Buvo čia kelių laikų ir liaudies mokykla su simpatiška mokytoja panele Ona Šaržintyte, vilniete.

Panašią vietą turiu progos lankyti, būtent, Stumbriškių Žaliojoj girioj tarp Panevėžio ir Vabalninko, kur yra mano sesuo Emilija ištekėjusi už mūsų ats. pulkininko Petro Kiznevičiaus. Ir ten smėlėta žemė, ir ten yra vandens, tik ne ežerai, o upė Pyvesa; yra ir pušynų, bet pats miškas užtat ištisa giria su briedžiais ir vilkais. Tik ten gali suprasti, ~~išgirsti,~~ kas tai yra – ~~Kaip~~ (miškas ūžia, tik ten ~~pajusti~~ išgirsti vidą, anot Baranausko „miško bylą", kai jis pavasarį suskamba tūkstančiais paukščių balsų. O koks grybavimas ypač tam tikrose, pušimis apaugusiose, kopose! Ir niekur tiek nesu grybavęs ir viešintavęs, (Kaip čia, Stumbrišky, ypač tiek baravykų radęs. Ypač tam giria teikia džiaugsmą, kas yra, kaip aš, augęs tikrų girios pagiry, kuriam dar ir šiandien ausyse tebeskamba girios ragas (trimitas)..

Gal tokios meikos atostogos ir padėjo man išvengti sunkesnių susirgimų. Tiesa, iš pačių tėvelių esu paveldėjęs gerą sveikatą. Be to, kaip ir mano
a.a. tėvelis, nei rūkau, nei geriu, nei kortom nelošiu, todėl lig šiol tebesidžiaugiu gera sveikata, nors jau netoli 70 metų. Jokia užkrečiama liga nesirgau, jei neskaityti tymų, dar pradžios mokyklą Papily belankant. Tiesa, kartais pagaudavo lumbago, arba atskirų sąnarių reumatizmas. Tiesa, Karo ligoninė visas priemones pavartodavo iš jos išsivaduoti: ir elektroterapija, ir įvairios lempos, ir fango, ir vonios, ir įtrynimai; gal jie padėdavo, o gal ir saulės vonios, kuriomis stengiaus kas vasarą naudotis, taip pat ir ~~[illegible]~~ maudymasis ir jūroje ir ežerų ir upių vandenyse; o gal veikė viskas kartu. Tik vienas trūkumas ima vargint, tai vienos ausies kurtumas; o jis ne iš savęs atėjo, bet man tą, kairę, ausį pagadino telefonas: su kuo kalbėjau, tas darė savo telefono centralinėje perjungimą, ir tuo metu taip trenkė elektra, kad, matyt, suparaližavo smulkiuosius ausies nervus: girdžiu kad kalba, bet aiškesnių garsų nebegirdžiu. Vargas man dėl to, nes ~~[illegible]~~ klausyti išpažinčių begaliu tik su viena ausimi.

Kuris ten yra išsitaręs: pasakyk man, su kuo ~~ką~~ tu draugauji, ~~skaitai~~, o aš tau pasakysiu, kas tu esi. O kadangi knygos ir yra žmogui draugai, tai iš to, ką kas skaito, galima spręsti skaitytojo būdą. Pasisakysiu. Jau nuo pat Seminarijos laikų mėgau storuosius žurnalus: anais laikais labai tiko man Przegląd Powszechny. Pagal jį, matyt, Jakštas Dambrauskas tvarkė savo Draugiją; ir aš Draugijos visus komplektus turėjau nuo pat pradžios iki Didž. Karo; tik deja visi jie man žuvo, kaip ir visa kita biblioteka, per karą Nem. Radvilišky. Panašios pakraipos buvo ir Židinys, ir aš jį mielai skaičiau. Prenumeravau daugybę laikraščių, bet gal daugiau pervartydavau raštus, kurie liesdavo ~~literatūrą~~ kultūrą, meną ir muziką. Ką kurį laiką prenumeravau Dekorative Kunst. O bažnytinės muzikos laikraščius turėjau Vargonininką, Muzikos Aidus, šveicarų Chorwächter. Iš dienraščių, jau po Didž. Karui, dažną ir [illegible] Rytą, XX Amžių ir Lietuvą bei Lietuvos Aidą. Naujosios Romuvos net nebeminiu, kadangi ji buvo visais atžvilgiais man labai artima.

Iš autorių ypač perskaitydavau Jakšto-ir Dambrausko ir Tumo-Vaižganto; iš jaunesnių autorių mėgiamiausi prof. St. Šalkauskis ir Dr. Maceina. O kitataučių - kard. Manninges, žinoma, vertime, lietuviškame, kurio knygas ir lig šiol ir vokiečių kartą skaitau. Pedagogo Fr. W. Försterio ko ne visus veikalus turiu ir originale ir lietuvių vertime. Tik pastaraisiais metais perskaičiau visus didžiuosius Dostojevskio veikalus ir tik originale. O labai gailėjaus, kad man anksčiau į rankas nepateko Vladimiro Solovjovo raštai; aš net stebiuos, kad mūsų auklėtojai mums, taip gerai mokantiems rusų kalbą, to didžio krikščionio ir tokio gilaus mąstytojo nepiršdavo. Aš skaitau jį dabar atsidėjęs. Gaila taippat, kad mes lietuvių kalboje lig šiol neturėjome Hello raštų: už jo pasirodymą lietuviškame rūbe mes labai turime būti dėkingi Dr. Maceinai. Iš poetų esu perskaitęs Mickevičiaus raštus, Dantės Dieviškąją Komediją lietuviškame Koršano vertime, Goethės Faustą, neminėdamas Puškino ir Lermontovo, su kuriais mus supažindino gimnazija. Taigi, kai visžiūri, maitino mane visų tautų

genojai. Rabindranato Tagorės nacionalizmą tik pernai perskaičiau. O jau Kalevala man ypač gerai žinoma. Taigi mano draugais ėra ne tik lietuviai, bet ir rusai ir lenkai, vadinas, slavai, ir vokiečiai, ir anglai, ir prancūzai, ir italai, vadinas, germanai ir romanai, ir suomiai ir net Azijos indai, o Šventosios Rašt-ir žydai. Taigi dabar mane jau pažįstat. O kad ne, galiu pridėti ir grafologo nuomonę apie mane. Sena mano bičiulė prof. Kolupailos seselė Jadvyga - prityrusi grafologė; tą patyriau, paduodamas jai savo bičiulių ar pažįstamų rašymas, ir ji nuostabiai tiksliai nurašydavo jų būdą; Be to ji labai sklandžiai rašo, taip, kad atitinkamose sąlygose galėtų būti apysakų rašytoja. Taigi ji iš mano rašysenos štai ką spėja: jis labai jautrus, menininkas, muzika mėgstąs, kreipias dėmesį į visa, kas gražu; literatūriškas talentas; didelis asketas; kritikos dovaną turis; mėgsta eiti vidurio keliu; nemėto pinigų; mėgsta pastatyti ant savo, su ištverme eina į užsibrėžtą tikslą; altruistas, trokštąs, kad visiems būtų gera; mėgsta keliones;

labai pergyvena viską širdy, ima į širdį, daug kenčia; mėgsta gėles; gilios psichologijos; nervingas, greit užsidega; charakteris nepaprastas, labai gilaus turinio. – Tai tiek: nori – tikėk, nori – netikėk.

Iš pastarųjų metų darbų, turiu paminėti vieną, kuris man be galo daug rūpesčio ir darbo sudarė, būtent, Vaikelio Jėzaus draugijos tvarkymas, 1938.XI.20 – 1939.XII.7. Tais metais mano valia buvo stačiai tos dr-jos suparaližuota.

1938 m. į Vaik. Jėzaus dr-jos Mergaičių Amatų mokyklą Žaliakalny buvo priimta viena mokytoja vaišybos dalykams dėstyti; Veronika Šleivytė. Ji daugiausia agitavo ir mokslo personalą ir mokines prieš tos dr-jos įkūrėją ir globėją prel. Povilą Januševičių ir ypač prieš dr-jos Valdybą, kurioj buvo daugiausia ~~jo pagalbininkės globėjos~~ ponias, ~~tarp kurių buvo~~ kurie laikė save dideliais vaikų globėjomis; Šleivytė joms prikišė, kad jos išnaudojančios vaikus ir leidžiančios tam dr-jos lėšas. Mokytojos pasidalijo į dvi partijas, sugrupavę tarp savęs,

dalykas pateko į spaudą, vaikai sustreikavo, dr-jos valdyba įvėlė į represijas, todėl, Žaliakalnio mergaičių prieglauda virto vieša skandalu, taip, kad į tai turėjo įsikišti ir Vidaus Reikalų Ministerija. Senoji valdyba jokiu būdu nebegalėjo pasilikti; ir V. Reik. Ministras turėjo ją nušalinti, o draugijai tvarkyti p. Ministras pulk. Leonas, Kauno Arkiv. Metropolitui Skvireckui pageidaujant, paskyrė mane, Vyr. Kar. Kapelioną. Iš to žmonės juokėsi, ~~sakydami~~ mat, girdi, dabar madoj ~~valdytojus~~ vesti iš kariškių. Ir sugriuvo ant manęs visas tos mirties sutvarkymas.

Vadinas, ~~Ne tik~~ aš pasidariau pilnas V. Jėzaus dr-jos šeimininkas valdybos vietoje, dešt, diktatorius. Mano darbas buvo ne tik šį skandalą likviduoti, bet vesti visą dr-jos ūkį. O tai dr-jos samata milijoninė: be Žaliakalnio mergaičių prieglaudos, ~~ir Amatų Mokyklos~~ pradžios mokyklos buvo Vilijampolės berniukų prieglauda, (pradžios m-kla) ir Amatų mokykla su didelėmis dirbtuvėmis; buvo dar 8-me forte defektyvemis vaikams prieglauda izoliatorius; dr-ja laikė 3 vaikų darželius, turėjo

Klebonišky varanamy; 8-me forte buvo 23 ha žemės ūkis; dar turėjo atneivai visą sodą Viliampolėje ir dar neišbaigtą žemės sklypą. Tikrumoje, čia dalelis prel. Jamesevičiaus nuopelnas, kuris ugdėjo tiek turto savo dr-jai pirmiškti. Tik iš tiesų, buvo matyt, kad jis viso ~~toto~~ ūkio nebeaprėpia, auginas skolos, o be to ir auklėjimas, matyt, šlubavo: daug kas nusiskundė, kad V. J. dr-jos Viliampolės mokykla išleidžia bedievukus. Į plotį buvo viskas išplėsta, bet vietoj pasidarė ~~seklą~~ viskas seklą. Senoji valdyba su kun. prelatu, matyt, matė ~~reikalą~~ reformų reikalą, bet nesiryžo. Lietuvoje jau tuomet buvo žinomi vienuoliai Saleziečiai, kaip modernūs jaunimo, ypač amatininkų, auklėtojai, todėl publika ėmė reikšti pageidavimą, kad Zarasų prieglauda su Amatų m-kla būtų pavesta vesti Saleziečiams. V. J. dr-jos valdyba net tokį nutarimą buvo jau padariusi, bet delsė įvykdyti ir tikrumoje tankdė.

Taip, kad aš tame Zaliakalnio prieglaudos skandale ~~A~~ Amatai stačiai Dievo Apvaizdo

ranką, kuri, nušlavus senąją valdybą ir su ja senąją tvarką, panoro pastatyti naujus žmones kurie ten esamo jaunimo auklėjimą ~~pagi~~ vaikų į kietas rankas ir vestų jį lietuvybės ir krikščionybės keliu. Be to surinktas mokomasis personalas niekuomet negali padaryti auklėjimo vieningu, kas labai svarbu, kad vaikuose būtų išauklėtas charakteris, kas ne kas kita yra, kaip žmogaus galių vieningumas. Tą tepajėgia padaryti tam tikras vieningas, vienos dvasios, kolektyvas: užtat taip ir sekasi Saleziečiams jaunimo auklėjimas. Todėl mano visas užpertis ir buvo šitą mintį ir įgyvendinti: į Vilijampolę pakviesti Saleziečius, o į Žaliakalnį - kurį nors moterų kolektyvą. Jau iš seno pažinau Moterų Kultūros dr-jos žmones ir jų vedamas įstaigas Antakalnyje, Aukštadvary, Zanavykų g-vėje Kaune, todėl ir pakviečiau Kultūrietes apimti Žaliakalnio V.7. dr-jos įstaigas. Į 8-to forto Izoliatorių pasiryžo pats, tečiau, kolektyvas, vadinamas Valančinės, nes ten, Valančiaus gatvėje N 6, jos gyvena,

o jo tikrasis vardas labai ilgas.

Dabar prasidėjo su minėtais kolektyvais derybos, kokiomis sąlygomis sutiktų jiems vaduojamas įstaigas apimti: sąlygas statė kolektyvų įstatai ir Lietuvos respublikos darbo įstatymai, o dalinai ir pačių V. R. Ministerijos aukštųjų valdininkų nusistatymas. Ir kiek man laiko užėmė tų sąlygų derinimas! Ne kartą teko vykti ir pačių V. R. Ministerį ir Kauno Arkivyskupą. O čia, Vilijampolėje, pats mokytojų ~~kolektyvas~~ personalas nenori pasiduoti ir užleisti vietos Saleziečiams: intrigos, skundos ministerijoms. Su Žaliakalniu buvo lengviau, kadangi mokomasis personalas ten buvo visas atleistas; bet už tat jis ėmė reikalauti kompensacijos už jo atleidimą. Vienas reiškia aiškintis, vieneti net advokatų. Nepatenkintieji ėmė pulti per geltonąją spaudą, „Laiką" ir „10 centų"; jiems pritarė ir „Liet. Žinios". Reikėjo atsikirsti, o „10 centų" net įstatymais remiantis priversti įdėti atitaisymą. O vis taip ar mažai gadina kraujo?

Ši materiali V. J. dr-jos būklė apverktina:
ji paskendus skolose, kurios nuolat griauna
galvą, be to trobos ~~be stogo~~ kiaurais stogais ir verkiant
reikalauja remonto. Ką daryti su Krabota-
vžje pastatytu 3-jų aukštų (plikom sienom) mūru o jau
kelinti metai be stogo? Jis būtinai reikia užbaigti,
nes defektyvių vaikų skaičius auga, be to
V. R. M-jos Socialės apsaugos departamentas
būtinai verčia priimti dar bene 70 tokių vaikų,
tiesa, žadėdamas padėti tą mūrą įrengti;
ko tokio būdu negali užtekti įrengimui, nes
ir kitos trobos šaukiasi pagalbos. Pasisamdžiau
man iš Suomijos laikų žinomą techniką Petrą
Šalta ir pradėjom darbą: čia dengti stogą ir
daryti vidaus įrengimą su centraliniu šildymu
o kitų trobų stogus ir lopyti, ir dengti (daryti) skarda.
Lėšų maža, kur jų gauti? Tiesa, Soc. Apr. Dep-
tas skiria kasmet tam tikrą sumą, bet ir
tai reikia nuolat varstyti to D-to duris. Za-
liakalnio Mergaičių Amatų m-kla kiek darbą
uždirba megzdama pirštines Intendantūrai,
bet ir tam nuolat tenka daryti žygius ir
į Intendantūrą ir į Drobės fabriką siūlų.

Gerai, kad dar draugija turi savo automobiliuką,— tai ir lakstai pajuniesta ir po dr-jos įstaigas. Tiesa, ir Miesto Savivaldybė šiek tiek šelpia, bet ir jos duris tenka dažnai varstyti ir prašant ir atsiimant pašalpas.

Matyt Aukštėjimi mano darbas patiko, kad jame, tame našlaičių aprūpinime, vaizdžiau stačiai stebuklingas Dievo Apvaizdos veikimas. Trūko-plyšo, reikia gauti lėšų ūbaigti Izoliatoriaus rūmams. Visi šaltiniai išsekę. Kas daryti. Ši netikėtai inž. Landsbergis kreipiasi į mane parduoti Amerikos Lietuvių Bendrovei, kurios jis tarnautojas statytojas yra, 2 ha žemės Vilijampolėje prie Neries, siūlydamas 100.000 litų. Ar gi ne viliojantis pasiūlymas. Ar aš turiu teisę kaip Tvarkytojas parduoti žemę? Sako mano patarėjai taip. Užparduodu ir jau gaunu dalį pinigų. Bet notaras neigia, sako, pagal Vyr. dr-jos įstatus aš turiu gauti pritarimą visuotinio dr-jos susirinkimo. Reikia jis šaukti, be to ir mano mandato terminas baigiasi, nes aš nuo gruodžio 13. esu pastatytas pusei metų, ir turiu išrinkti naują valdybą. Bet senoji valdyba nesmandžia, nuolat

pasitarymus daro, ir tokiu atgavus teises, vėl būti išrinkta; o tada visi mano sumanymai; taip pat Salesiečių ir Kultūriečių, nueitų nie-kais, ir vėl grįžtų senoji tvarka su senuoju šeimi-ninkavimu. Aš visuomenėje jaučiu dar pritarimą ir jaučiu kad daromos pastangos daugiau pa-rinkti narių, nes seniau nebuvo paisoma, kad būtų jų daug: daugiausia buvo tos pačios dr-jos tarnautojai. Ir visuot. susirinkimas Marijonų salėje gegužės 7 d. '39 m. įvyko. Buvo triukšmingas: senųjų narių daugumas su senosios valdybos nariais visi išėjo, bet kvorumas vis gi buvo, ir naujoji valdyba buvo išrinkta: ~~gen. Slonec~~, mokyt. Mikalkevičius, kontrol. Rianka, salesietis kun. Anta-nas ~~Risa~~ Sabaliauskas, polic. vald. dumbis. Vėliau, prisistačius Kauno Arkivyskupui, jis mane paskyrė pirmininku, o draugijos vadu salesietį kun. Pr. Petraitį, Šv. Trejybės klebonų. Tik dalykas ~~[illegible]~~ taip lengvai ~~nefra~~ nepasibaigė. Reikėjo dr-jos įstatus keisti, juos patvirtinti ir vėl rinkti valdybą. Nors man tai buvo labai nemalonu, bet reikėjo daryti. O prieš tai V. R. M-joje teko pasitarti padaryti su draugijų depart. dir. vice-min. Vrasławsku, ~~vice~~ dr. Šostaku, juriskonsultu Jakobiu, dr-jų referentu Stankevičiu.

Mano mandatas V. R. M-tro dar pratęsiamas ir
daran naują išrinkt. susirinkimą tuo pat Marijampolėje 4.VI.1939. Išrenkami be dumbio tie patys, o
kumbiovietoj gen. Slovackis. Teisė parduoti žemę,
kaip V. R. M-joje buvo išaiškinta, aš galėjau
ir vienas parduoti, ir tą padariau 3.VI pas
notarą Alex. Ziliuskį, gaudamas jam pardavimo
dokumentus ir dar 25 tūkst. litų. Adm. Dr-mi,
Drėseji sunkumai praėjo, dabar jau nebe vienas,
bet su pritarimu vyrų valdyba, ir gaunama
gal būt jau užtenkama pinigų suma
užbaigti remontui. Be to pasisamdom
raštų vedėją Vaicauską.

Mano ~~pasaulinimas draugė~~ mandatas pasibaigė ir manau pasi-
traukti iš V. J. Dr-jos. Bet Arkivyskupas paprašė
dabar būti jos pirmininku. Nieko nepadarysi, -
tenka vėl toliau tą jungą vilkti. Tiesa, dabar
lengviau, bet darbo vis tiek daug: mokslo-
biniai posėdžiai, pinigų mokėjimai, taip pat
ir Izoliatoriaus remonto priežiūra, ir ilga
procedūra su Saleziečiais, kol galutinai jie
tam tikromis sąlygomis Vilijampolės sklypą
bent formaliai perims. Tikrovėje, jie iki pat 1944 [illegible]

režimo pasikeitimo nebuvo savo įstaigą norėtkai perėmę. Bet kultūrinės V.J. dr-jos įstaigas perėmė jau 1940 m. sausio mėnesį ir netrukus savo lapkričio mėn. pamokas Merg. Am. mokykloje pradėjo. Jos direktorium atėjo energinga, sumani p-lė Ona Zošlautaitė, kuri mokyklą ir kitas Žaliakalnio įstaigas į kitas vėžes pastatė.

Izoliatoriaus rūmai pagaliau buvo baigti ir nutarėm juos iškilmingai pašventinti. Kviečiau ir vice-min. Narkauską ir dr. Šostaką tik, jie dėl tarnybos negalėjo atvykti, bet atvyko insp. Kasakaitis, su kuriuo tiek reikalų turėjau Soc. Aps. Departamente, burm. Merkys, kan. Vyšla ir mūsų visa valdyba, 14.IX.1939, 15½ val. Puikiai arbatėlę įrengė Žaliakalnio Merg. Am. M-klos kulinarijos skyrius. Laike jos buvo kalbų, tarp jų burm. Merkys labai palankiai kalbėjo.

Tai gi mano misija V.J. dr-joje buvo baigta, nes joje prasidėjo normalus gyvenimas. Dar turiu pridurti, kad dr-jos raštinėje turėjau labai prity-rusį ir sąžiningą buhalterį Krasauską, dirbusį dr-je nuo pat jos įsteigimo: jis buvo man labai brangus patarėjas. Dar raštinėje dirbo raštininkas Jaciūnas ir mašininkė p-nia : geri buvo darbininkai. Todėl nutariau iš V.J. dr-jos pasitraukti, nes maniau, kad aš turiu daugiau dirbti ten, iš kur algą imdavau, nes V.J. dr-jos darbas buvo garbės darbas. O to darbo kaip Vyr. Kar.

Iš pradžių jai tik nemažai trukdė ir daug nemalonumų jai taip pat ir man pridarė buvusios 1938 metais pašauktos atletojos amerikietės lietuvės pranciškonės seserys. Tos pačios šleivytės nuolat kurstomos buvo užsimaniusios iš pačios perimti visas Žaliakalnio V. J. Šir-os įstaigas: vaikščiojo ir po ministerijas ir po Kuriją ir kitas intrygas darė, kol pagaliau pasisekė joms mus iškraustyti ir iš Žaliakalnio užimamo buto iškrapštyti.

Kapelionui vis daugėjo. Dėl to ir paprašiau pats Vyr. Kar. Vado, kad mane iš V. J. dr-jos atšauktų. Jis tą padarė 28.X.1939. Tuojau aut rytojaus apie tai pranešiau ~~Kauno Arkiv~~ J. E. Arkivyskupui, prašydamas, kad iš V. J. dr-jos pirmininkus atleistų. Jis paprašė nurodyti savo vietoj kandidatus. Kaip tik per Visušventę, per šv. Antano ~~b..~~ parapijos klebonijos pašventinimą pas kun. Juozą Želvį, pušalotietį, kunigai patarė man pasiūlyti Kunigų Seminarijos prof. kun. dr. Venckų. Taip ir padariau: Arkivyskupas tam nebuvo priešingas; V. R. Min-ja irgi patvirtino, ir XI.18 padariau pas save perdavimą Valdybos pareigų drauge su naujuoju pirmininku ir su Valdyba atsisveikinau. Aš turėjau artimus darbo visi: gen. Slovackis, mok. Mikalkevičius, kontr. Riauba, kun. Ant. Sabaliauskas ir kun. Kleb. Petraitis, šiam aš ypač esu dėkingas už visokeriopą pagalbą ir patarimą, kuriais jis visą laiką rėmė ~~x~~ mano darbą V. J. draugijoje. 1.XII.1939 su prof. Venckum nuvykom pas Soc. Apr. Direktorių p. Šostaką: aš atsisveikinti, jis prisistatyti, kaip būsimasis jo vėl nuolatinis klijentas.

Ir taip lygiai metus išdirbau Vaik. Jėzaus dr-joje. Daug pavargau, bet pasitraukiau su dvasios pakilimu, jausdamasis, kad dirbau, ir kad darbas sekėsi. Dieve, laimink tai draugijai, ir jos vadovams!

Taip pat džiaugiaus, kad pasisekė įtaisyti Žąsulos b-je vargonus. O bažnyčia be vargonų - tai nebylė. Jie juk taip pat skelbia Amžinąjį, kaip kiti menai: architektūra, tapyba, ornamentika: visi jie atvaizduoja dalelę Didžiojo Kūrėjo, ir žmogus, tais tauriais grožiais gėrėdamas, ima ilgėtis pilnumos ir tobulybės, kuri yra vien Jame. Vargonai, kartais griaustinis, skelbia Dievo galybę, tai vėl, kaip čiurelio nendres čiužėjimas, ar lauko smilgelės švilavimas, leidžia pajusti Jo tėvišką švelnumą. O koks garsų įvairumas! nes Žąsulos b-čios vargonai turi 39 registrus, tiek visokių kombinacijų, nes jie - koncertiniai vargonai.

Džiaugiuos taip pat Žąsulos b-je įtaisęs lietuviškų kryžių pavyzdžiu Jėzaus Širdies altorium. Gailiuos, kad nepasisekė tokio pat stiliaus jam priešais pastatyti Sopulingosios Dievo Motinos altoriaus.

Jo projektą padarė dail. Adolfas Valeška, jį padirbo ir statulas išskaptavo dail. skulpt. Menčinskas, o nudažė Tarvydas.

Teisingas Viešpaties žodis: ieškokite visųpirma Dievo Karalystės ir jos teisybės, o visa kita bus jums pridėta; tai pasakė jis tais žodžiais: Nebūkite tat bailiai susirūpinę ir nesakykite: ką valgysime, ar ką gersime, ar kuo apsidengsime? Ypač jaunas būdamas niekuomet nelaužiau sau galvos, kaip aš pragyvensiu? Bet visados pragyvenau žmoniškai; tiesa, pinigų be reikalo ir kitiems dalykams nemėčiau. Bet būdavo ir labai skurdžių dienų, kaip va Lyuberceje arba Suomijoj, tačiau duonos netrūko; nekoks turtas buvo ir Nem. Radviliškyje, bet niekam dėl to nesiskundžiau, užtat pašaliečiai, ir mano paties vėlionis tėvas ir mano vyskupas laikė mane turtingu žmogumi. ~~Tik kur reikia pinigų~~ O turtingu aš pasidariau tik Lietuvos nepriklausomoje valstybėje ir tik Kaune. Gal labiausia dėl to, kad, išmokęs iš savo tėvo, buvau taupus. Ar ir kiti tokias pat pajamas turėjo kaip ir aš, kodėl kai kas iš jų net skolas yra pasidarę?

Bet kur reikia, pinigų nesigailėjau. Dovanų ar namų broliams ar giminėms nepirkau, bet suteikti reikale jiems neatsisakiau. Aš va-

dėjau

Tiesa, Pušalote likvidavęs ūkį, šiek tiek ostmarkių turėjau ir, patariamas kaimyno Martino Yčo, jas sudėjau į jo įsteigtas ~~draugijas~~ bendroves: Eglyną, Ringuvą, Prekybos ir Pramonės banką, Garlaivių b-vę, bet kadangi beveik visos jos paslaptingu būdu žlugo, tai ir tos mano santaupos tuomet niekais nuėjo.

jaunesniam broliui Jonui ir aukštąjį mokslą vasiekti; mokiau amato brolį Vincentą, ir seserį Emiliją ir kitreus reikale padėjau; ypač mielai padėjau savo vyriausios sesers Alzbietos Vaštgrenės vaikams kadir ne aukštuosius mokslus eiti, nes toji dentė mane motinos vietoj augino, kol tik aš ant kojų atsistojau, kol savarankiškai ėmiau uždarbiauti. Padėjau ir svetimiems. Ištisus 4 metus šelpiau Konradą Kaveckį, kuris Paryžiuje mokėsi bažnytinės muzikos. Visą laiką buvau draugijų rėmėju, kaip tai Ateitininkų, Pavasarininkų, šv. Kazimiero, kurios gavau vardą Amžinojo nario, Saulės dr-jos, Naujų Romuvos, Bažnytinio Meno Muziejaus, kur tiek mano rinkinio eksponatų pateko, o už juos man teko nemažai pinigai sumokėti. Mano butas apkabinėtas mūsų dailininkų paveikslais, bet juos pirkau ne vien dėl grožio, bet ir šelpdamas tuo savo menininkus. Kai kas man yra prikišęs, tai bet aš manau, kad geriausiai žmones šelpti yra – duoti jiems darbo. Ir visuomet kovojau su kunigais draugais, kad jie gabena iš užsienio ypač vokvečius pabrikatus

šabloniškus švenčių stakelas, o neduoda darbo savitiems menininkams, kurie ir tokio darbu tegali tobulintis, ir pagaliau jų darbai bus, kad ir prastesni, bet originalai, o ne kopijos, kad ir gerų meisterių.

Tarnaudamas karo žinyboje, tikėjausi ištarnauti pensiją; bet gyventi ji reiks kaikur; kursgo karjeros galas — atsarga; gi į provincijos atsargą iš miesto keltis nebesinorės, nes nekoks ten joje gyvenimas, ypač tarp svetimų žmonių. Todėl pradėjau galvoti apie pasistatymą čia pat Kaune namelio, kur galėčiau ramiai savo dienas baigti. Vyrolis Jonas turėjo sklypą Frėdoje gana gražioje, tarp dviejų šlaitų, vietoje; kadangi jis mane jį norėjau parduoti, tai aš iš jo ir perėmiau, bet irgi nevelui. Jau buvau sudaręs ir planą kukliam nameliui, vieno buto; čia man pagelbėjo mano brolis arch. Alg. Šalkauskis, ir maniau, paskutiniaisiais mano tarnavimo Karo ligoninėje metais jį pasistatyti. Bet prasidėjo paskelbimas, aš

buvau pakeltas į Vyr. Kar. Kapelionus, turėjau išsikraustyti iš Karo ligoninės ir pieškoti buto mieste, ypač ardžiau Šgulos b-čios, kurios rektorium pasidariau. O čia brolis, kaip tik tuo metu pardavė savo ūkį ir ieškojo pinigus kur nors įdėti į miesto namus: ar gatavus pirkti, ar statytis naujus. Negavęs pirkti, nutarė statytis. Tada ir aš prisidėjau, norėdamas įsitaisant sau butą. Įsigijom sklypą Trakų gatvėje, ir prasidėjo statyba. Per pusę metų namai turėjo būti gatavi, ir aš todėl laikinai apsigyvenau „Romos" viešbuty arti Šgulos b-čios. Ir iš tiesų 1937 metų sausio mėnesį jau galėjau į tą savo butą persikraustyti. Atsiėjo apie 30 tūkstančių litų, ir aš pasidariau tų namų vieno trečdalio savininku, sudėjęs į jį savo dešimties metų santaupas. Įsirengiau patogiai ir gražiai, vieta rami. 1941.I.15 tas mano butas drauge su brolio dalimi nacionalizuotas.

Mano tėviškės apylinkė laidoja savo numirėlius savo atskiruose kapuose Mielaišių sodžiuje Papilio parapijoj. Ten palaidoti ir mano seneliai ir tėvai. Ten norėčiau ir aš būti palaidotas. Kadangi Mielaišiai su Kriaušiais gana toli nuo Papilio parapijinės b-čios, 8 km, tai sumanyta Mielaišių kapuose pastatyti koplyčia. Iš pradžių mano brolis Stanislovas buvo manęs tam atidavęs vieną savo klėtį ir ją perdirbti į koplyčią: inž. Virbonas jau ir planą buvo padaręs. Bet tai neįvykdyta. Toliau, kai Papilio parapija pasistatė sau naują b-čią, 1936.IX.22, manėme iš senosios medinės b-čios statyti Mielaišių koplyčią. Bet architektas Jonas Kovalskis, su kuriuo tuo reikalu pradėjau derybas, sumiškino, tam, rodos, ir Papilio par. Komitetas nebuvo palankus, todėl nutariau daryti koplyčiai visai naują planą. Jį ir padarė minėtasis arch. Kovalskis. 1937.III.22 pateikęs jį man gatavą. Dabar vyko procedūra planui užtvirtinti: sutiko ir Panevėžio vyskupas Kaz. Paltarokas ir ~~Kaun~~ statybos žinyba, tarpininkaujant tam pačiam Kovalskiui. 1938.V.22 Mielaišiuose apylinkės gyventojai per neigą pasirašė darbą įvykdyti, o aš garantavau bent 5 tūkst. litų. Ir darbas prasidėjo: iš rudens buvo pamūryti pamatai; ateinančiais metais vyko statyba,

kurią kiek sutrukdė ta metų didelė mobilizacija dėl lenkų vokiečių karo, taip kad galutinai buvo įrengta tik 1940 m. ir rugpjūčio mėnesį iškilmingai pašventinta. Šventinau aš pats, dalyvaujant Biržų dekanui kun. Grigaliūnui, Papilio ir Germaniškio klebonams ir didelei miniai žmonių. Koplyčios titulas šv. Juozapas ir šv. Teresėlė. Man pinigais teko dar dukart tiek pridėti, o apylinkės žmonės pridėjo pristatymu medžiagos. Statybos komitete buvo mano brolis Stanislovas, St. Ažubalis ir Matas Vileišis, visi iš Mielaišių. Varpą atliedino Vilniaus Valstybinis Technikumas. Daug drabužių koplyčiai parūpino teol. studentas Petras Ažubalis. Koplyčia originali ir visai daili. Iš senosios Papilio b-čios gavome abudu išorinius ant stogo kryžius ir žirandolį.

1940 metais Karmelitų klebonas rengė naujus kapus; gavo sklypą apie 6 ha arti Pažaislio ir nutarė jos tinkamai pamošti prieš pradedant laidoti. Jiems išplanuoti buvo sudarytas komitetas, kurio aš buvau Kurijos paskirtas pirmininku, o nariais buvo arch. Alg. Šalkauskis, abu Krištukaičiai inžinieriai ir inž. Gracėlis. Turėjom paskelbti konkursą kapams išplanuoti ir patiem jį išspręsti. Tas man ir užėmė tiek laiko. Kapai pagal gautus konkurso davinius kol kas dėl karo sąlygų nevykdomas.

Ordinais tokiais buvau apdovanotas. Vytauto Didž. 3 laipsnio ant kaklo; suomių Baltosios Rožės ordi ant kaklo; Gedimino - 4 l.; Šaulių Sąjungos; o medaliais: Lietuvos nepriklausomybės, Latvijos nepriklausomybės ir Šaulių Sąjungos. Dar turiu Kalevalos dr-jos trikampį ženklą.

To žmogaus temperamentas - pagrindinis - melancholiškas, o antrinis choleriškas. Svarsto, svarsto, negal ilgai apsispręsti. Giliai atjaučia jam padangų siersandą, norėtų būti kerštingas, tik krikščionybė jį sulaiko. Be to impulsyvus, užsidega ir piktais žodžiais išplūsta, paskui gailisi ir net priverčia save atsiprašyti.

Šiaurmas, Kaunas

Suomijoj

Kultūros Kongresas. Vengrų studentų choras. (Suomių Dainų Šventė.

Iš suomių-ugrų šeimos tautų laisvu nepriklausomu gyvenimu gyvena tik suomiai (3½ mil.), estai (apie ~~1½~~ 1,2 mil.) ir vengrai, arba, kaip jie patys save vadina, ~~d~~ madjarai (rodos 8 mil.). Visi kiti suomiai-ugrai neša sunkų rusų bolševikų jungą; ypač ingriečiai (Peterburgo gubernijoj) ir karieliai (į rytus nuo Suomijos), betarpiškai nesisiekdami su suomiais ir estais, ~~ypač~~ gyvai atjaučia savo vergiją; daug iš jų (dešimtimis tūkstančių) yra pabėgusių iš tenai į Suomiją. Suomija su sovietais net smarkiomis notomis pasikeitė dėl ypač ingriečių persekiojimo. Tik madjarai, ~~seno~~ unijoje su Austrija, jau seniai džiaugėsi savo laisve, o suomiai vos tik 1918 metais atsikovojo valstybės nepriklausomybės, prieš tai beveik 100 metų okupuoti rusų, o anksčiau

visą istorijos metą – švedų, kurie per keletą šimtmečių labai buvo sujaudinę ypač aukštąjį luomą. (Kiek daug analogijos su mumis!) Estai ir, pirma vokiečių, paskui švedų, ir vėl vokiečių ir paskiausia rusų okupuoti, tik 1918 metais sukūrė savo nepriklausomą valstybę. Nėr ko todėl stebėtis, kad jie taip brangiai sau išsipirktą savo laisvę, tą laisvę ~~ja~~ labai brangina ir stengiasi ją visais būdais užtikrinti. Būdami ~~ške~~ suomiai-ugrai mažomis valstybėmis daro pastangų sustiprinti, bent kultūriškai susijungti, kad jų svoris politikoje padidėtų. Iš to ir prasidėjo jų taip vadinamieji kultūros kongresai, kurinos lig šiol darydavo kas treti metai; o šiemet, Helsinky ~~kultūros~~ kongresas, nutarė daryti kas penkeri metai.

Šiemet ~~Kongresas~~ Kultūros Kongresas turėjo susirinkti Helsinkiuose. Apie jį suomių laikraščiai jau pradėjo rašyti

senai, ypač kad Kongreso metu buvo nutarta padaryti dainų šventę, kuriai, kaip žinoma, reikia ruoštis (ištisais) metais. Pagaliau buvo paskelbta, kad iš vengrų atvažiuosią apie 500 žmonių o estų apie 1000. Vengrai pakely aplankyti estų Tartuose ir Taline.

Birželio 15 dieną trimis baltais (suomių) laivais, šventadieniškais pasipuošusiais, pusiau trijų po piet atplaukė svečiai į Helsinkus. Diena graži saulėta, todėl pasitikti svečių atėjo tūkstančiai helsinkiečių. Dar svečiams neišlipus iš laivų prasidėjo sveikinimai ir giesmės. Kalbėjo suomiškai, estiškai, vengriškai ir vokiškai. Vengrų rašytojas Aladar Ban puikiausiai kalba suomiškai, kaip suomių žinomas kalbininkas (prof.) Setälä puikiai kalba vengriškai. Bet kalbėjo ir vokiškai, nes nors ~~vengrai~~ (suomiai, estai, vengrai ir giminaičiai), bet apskritai savo kalbomis nesusikalba, ir ~~ir giminaičiai suomiams, bet jų kalba taip tolima~~ turėjo griebtis tarptautinės, ~~suomių kalbos~~ (visiems, bent inteligentijai, suprantamos vokiečių kalbos. Dar suomiai su estais iš bėdos, kaip

nes su latviais, susikalba, bet jau su vengrais jokiu būdu, nes tos kalbos tokioj giminystėj esą, kaip, anot prof. Viernio, nelyginant lietuvių ir švedų kalbos. Tik iš kalbos konstrukcijos esą susekta, kad vengrų kalba ne indo-europiečių, bet ugrų-finų. Ir patys vengrai taip toli nuklydo į vakarus ~~nuo savo~~ nuo savo senų sėdybų, kad vengriško kraujo vengruose labai mažas nuošimtis beliko, jie dabar ėsą mišinys slavų, turkų, žydų ir vengrų. Gal dėl to ir jų toji kalba, kad jau patys [illegible] taip sako, labai sunki išmokti. Orkestras groja vengrų himną, vengrų studentų choras gieda svečių himną. Šie, ypač vengrų studentai, kreipia į save publikos akis; ir jie dėvi baltas kepures, kaip ir ~~mū~~ šių pabaltės studentai. Ir jie šiandien 8 val. vakaro daro koncertą universiteto salėje.

Sutikimo ceremonijos atliktos, svečiai automobiliais išvežiojami į ~~savo~~ paskirtus jiems butus, publika pakeltu ūpu skirstosi, dalindamosi įspūdžiais.

Ypač išsiskyrė vengriai, tolimi suomiai, ~~juodais~~ tamsiais veidais ir labai ryškiais veido bruožais. Miestas išpuoštas mirga vėliavomis; be savo visur plevėsuoja ~~estų~~ balta-juoda-mėlyna estų ir raudona-balta-žalia vengrų. Dar reikia pasakyti, kad be vengrų ir estų atvyko dar atstovai ir lyvų bių, ~~...~~ tų senovės padauguvio ir Kuršo gyventojų, ~~nuo~~ žmonių kurių ir kraštas vadinosi Livonia, Lievland, o kurių dabar beliko apie 2000 dūšių Kuršo šiaurės rage Domesnese. Lybiais, kaip savo giminiečiais, labai domisi suomiai ir nepaprastų priemonių imasi jų tautybei išlaikyti.

Kongresas vyko sekcijomis: žurnalistų, mokytojų, medikų, teisininkų, dvasininkų ir k. su atatinkamais pranešimais. Tik jau ~~jau~~ kokių praktiškų išdavų iš tų visų sekcijų, kaip ir iš viso kongreso, vargiai kas ar buvo ir ar buvo laukiama: svarbiausis dalykas buvo susipažinti, pasirodyti, pasidžiaugti vieni kitais, pasivaišinti ir ypač pamatyti dabartinio kongreso šalį. Tam

ir buvo kruopščiausiai programa sudaryta. (Budapešto universiteto)

Tuojau tą pačią dieną 20 val. ~~buvo~~ vengrų studentai padarė koncertą. Universiteto salė pilna sausakimšai. Estradoje sustojo apie 60 vyrų; keperėti, nerdai tamsūs, man išrodė nebe visai jauni; apsivilkę-kas kas, paprastai, ne taip, kaip prieš savaitę šitoj pačioj salėj koncertavę danų studentai: visi frakuoti. Užsiminus apie juos, pasakysiu kad jų buvo 35 žmonės, ~~bet~~ dainų ~~dar~~ labai mažai dainavo, daugiausia vokiečių kompozitorių, ir ką paskui Helsinkių kritikai juos pabarė, nors pats choras gerai išmiklintas, gerai niuansavo, be to programoje turėjo gana daug jumoristiškų dainų. Ir tuomet publikos buvo pilna salė. Dabar vengrų studentai dainavo išimtinai vengrų dainas ir kompozicijas. Ir reikia pasakyti, kad ~~tų dainų charakteris~~ toji vengrų muzika labai charakteringa. Gal dar ir dėl to taip rodėsi, kad dainuotojų balso tembras labai skyrėsi ir nuo tų pačių žmonių: ~~žmonių~~: vengrų balsai lyg šviesesni;

tyresni, geri šeimi basai. Kaikurios dainos ypač viena lyg kariška, stačiai elektrizavo klausytojus, rodėsi lyg husarų pulkas eina atakon su nežmonišku ritmu ir pasiryžimu. Sugyvėjo ir šalti suomiai. Taip ir jautei, kad čia ne paprastas koncertas, o šeimos šventė. Be to programą gražino dvi panelės: viena dainininkė, o kita smuikininkė; ypač ši (šviesi blondinė, kas nepaprasta vengriams,) pavergino publiką tikrai nepaprasta ir technika ir jausmingumu, o gal ir savo jaunyste ir ne eiline išvaizda. Ir weikomo ir gėlių prinešė. Koncertas pasibaigė, bet publika nesiskirsto; užkimšo universiteto vestibulį ir laukia, kada eis laukan koncertantai; gaudo juos savo akimis ir seka paskui. Išėjusius iš universiteto rūmų į aikštę apstoto juos dabar suomių baltakepuriai ir ypač baltakepurės ir klegėdami nusivedė juos į vaišių ir šokių patalpas.

Dainų šventė

Tokiam svarbiam įvykiui, kaip ugro-finų kultūros kongresas, suomiai pritaikė ir gi ne mažą iškilmę, būtent, dainų šventę, birželio m. 19-21 d. Helsinkuose.

Suomiai dainų švenčių jau yra padarę 20. Pirmą kartą Jyväskyläje 1884 m. O paskui vis kituose miestuose. Helsinkuose paskutinį kartą buvo 10 metų atgal, 1921 m. Tas šventes ligi šiol rengdavo Tautos Švietimo Draugija, o po ~~dabar~~ paskutinei šventei (Sortavaloje 1926) nutarta ~~pas~~ joms rengti pritraukti ir kitas draugijas, būtent Suomių Chorų Sąjungą, Suomių Gardos-menininkų Sąjungą ir Suomių Muzikų Sąjungą ir toms šventėms duoti tokį vardą: Visuotinãs dainų ir grojimo šventės.

Į šią Helsinkų dainų šventę pasirkardino 48 mišri chorai su 2027 dainininkais (1238 moterų ir 789 vyrų), 15 vyrų chorai su 496 dainin. 10 moterų chorų su 266

dainin. 9 orkestrai su 163 žm. ir 2 mėgėjų orkestrai su 46 žm. Iš viso 2998 žm. (1504 mot. ir 1494 vyr.); o įskaičius užsieniečių chorus, tas skaičius pakilo iki 3200 žm.

Be to buvo pakviesti į dainų šventę senų liaudies dainų dainininkai, dainininkės, grojėjai senais muzikos instrumentais ir rodytojai senovės žaidimų ir šokių. Tokių atvyko iš Suomijos ir iš Estijos.

Birželio 17 d. pusiau septynių vakare Töölös priemiesty buvo Dainų Šventės atidarymas. Estrada su dangčiu, ir dėl to geriau girdėtis, kaip atviroje estradoje; nors netrūko ir garsiakalbių. Prieš estradą suolų keliems dešimtims tūkstančių klausytojų, o už jų, uolose prezidento loža, diplomatų ir garbės svečių sėdynės (aš su prof. Niemin[en] tų skaičiuje).

Estrada dainininkų sausakimšai prikimšta (apie 3 tūkstančius). Didžiausios ovacijos ~~estų~~ atėjusiems su vėliavomis estų dainininkams ir taip pat minėtam vengrių studentų chorui, kurs irgi pakilo į estradą ir

atsistojo priekyj. Estrada pruošia suomių ir

Programą pradėjo šventos giesmės dviem posmais, kurią pagiedojo visi ~~dainininkai~~ chorai drauge su orkestrais. Dirigavo, ir mums kauniečiams žinomas, kompozitorius ir profesorius Heikki Klemetti, Suomen laulu choro vedėjas. Sveikinimo kalbą pasakė šventės vietos komiteto pirmininkas, Mokyklų valdybos vyr. vedėjas d-ras O. Mantere. Valstybės Prezidentas atidaro iškilmes. Visi chorai ir orkestrai, Klemettini diriguojant, dainuoja „Dainai." Dar pagieda atskirai žymesnieji chorai, ir tada, orkestrams sugriežus Sibelijaus: Finlandia, prasideda sveikinimai. Estus sveikina magistras A. O. Väisänen. Minių jį todėl, kad p. Väisänen yra žymiausis žinovas suomių liaudies muzikos ir muzikos instrumentų. Jis pradėjo rašyti plačią studiją apie kankles. Rinkdamas žinias apie šį visoj šiaurės Europoj žinomą skambalą, ~~išrašęs~~ p. V. apvažiavo Skandinaviją, Vokiją, Estus, Latvius ir anais metais lankėsi Kaune ir Vilniuje. ~~Įsigijo~~ Čia Kaune įsigijo keletą kanklių,

keletą valandų konferavo su mūsų kanklininku Purkunigiu; be to atmintinai moka kankliuoti kanklių gaidas iš kun. A. Sabaliausko „Gaidų" knygos.[1]

17. Mūsų sarmatai ~~pasakojimu~~ pranešu tokį ~~jo sakinį~~ dalyką: Purkunigis turi pasidirbdinęs ~~praimatnės~~ praimatnias išraižytas kankles; išigydamas savo vinicinimi iš Purkunigio kankles, ~~jis~~ ir galėdamas iš jo išgauti ir anas praimatniąsias, ~~jis~~ p. Väisänen pasakė: „Tąsias jūs, (vadinas, lietuviai) ~~turite~~ ~~in tus~~ turite pasidėti į muziejų". Bet jos dar ~~tebėra Purkunigio rankose~~ ir lig šiol tebėra nepaimtos į muziejų, ir bet kas gali iš jo ~~jas~~ jas sau išxxxvilioti.

Jis ir organizavo visą tą liaudies dainų ir muzikos instrumentų programos dalį, kuri buvo per tas dienas atlikta. Po Väisäneno kalbos visi mūsų chorai sudainavo estų dainą. Atsakė estas ir Estonijos choras padainavo dvi estų dainas. Orkestrai griežia estų himną. Dabar ~~sveikina kitas~~ muzikas Pesola ir dirigentas vengrus ir visi chorai ir orkestrai uztraukia suomio kompozitoriaus: Oi terve, magyar! (terve = sveikas). Atsako vengris vengriškai ir vengrus Budapešto ~~stud~~

12 8

universiteto studentų choras gieda dvi vengriškas

dainas. Orkestrai groja vengrių himną. ~~Dar~~

buvo kalbėta ir lyviškai. Klausantis estų ir lyvių

kalbų galėjai pastebėti, kad estų ir lyvių kalbos ~~gana~~ artimos

suomių kalbai, tik jų ~~jų~~ anų žodžių formos ~~gana~~ jau labai aptrupėję,

ypač lyviškosios kalbos, ir tuo būdu suomių kalba

turi pilniausias formas.

Dar orkestrai sugrojo maršą: Tautos vėliava

ir daina: Buvo gražus vasaros vakaras, o visi

chorai padainavo žinomą suomių dainą, laiko-

mą antruoju suomių himnu: Suomen laulu (suomių

daina), ir tuo šio tarpo programa buvo baigta.

Pertraukos metu p. Väisänen atvedė pas Respublikos

Prezidentą seną didele barzda kanklininką, kurį

Prezidentas, paduodamas ranką, pasveikino

ir šio to klausinėjo.

Vėliau 9 val. vakaro čia pat kalnely seni dai-

nininkai-kės ir kanklininkai demonstravo savo

senas dainas, raudas ir senus instrumentus. Su

Vėžrunas, ... prie ... ... nuo ...

13 6

-iena sena darninkė, Iro Arhipo, teko susipa-
žinti pas p. Väisänen. ~~kuri~~ ji gimusi Ž. Karelijoje
Ladogos ežero šiaurėje, rusų pusėje, bet dabar
gyvena mūsų pusėje. Daug moka senų dainų
~~dainų~~ ir raudų, kurias nesivaržydama mums
su prof. Nieminen pademonstravo. verse

Dėl paties giedojimo, kurį išpildė dainų šventėje
tūkstantinis choras, pasakysiu, kad įspūdžio nepa-
darė, estetiško pasigėrėjimo neturėjau, taip pat
kaip ir Kauno dainų šventėse. Matyt, dainų
švenčių reikšmė kita: čia rūpi padaryti daugiau propagandos
muzikai, ~~dau~~ sukelti daugiau tautiško susipratimo,
ne kaip duoti pasigėrėjimo grožiu.

Birželio 17 d. Kongreso svečiams Felisene, kur
o ~~tautko~~ muziejus, be aprodymo paties muziejaus
buvo demonstruojamos karielų vestuvės su
dainomis, kalbomis, apeigomis ir tautiškais
drabužiais.

Birž. 18 d. vakare gvardijos maniežo svečiams

Šiąja proga reikia pasakyti, kad suomiai ~~*~~ b[a]
brangina ir gerbia ~~sem~~ liaudies dainų ir instru-
mentų dainininkus ir grojėjus. Jų, tų prastų žmo-
sodiečių, paveikslus yra piešę ir tapę jų pirmaeiliai ~~tap~~ dai-
~~jai~~, kaip Gallén-Kallela, A. Edelfelt ir kiti.

koncertą davė ~~Helsinkių~~ vienas vyrų choras (Laulu-Miehet); ~~~~ 57 vyrai, daugiausia valdininkai, frakuoti išėjo į estradą, kurios vienoje kabėjo 5 suomių ir svečių herbai. Choras labai gerai sugiedojo; ypač entuziazmą sukėlė ~~vengrų~~ jų sugiedotas himnas.

įvertė mąstytis, kad nagų neįleista.

Bet ~~kaip~~ kaip ir su visais taip ir su šio žmonės apsiprato ir išmoko kovoti. Aš žinau, kad ir čia netrūko ir gailiaširdžių ir sumanių žmonių.

Lietuvių čia buvo ~~gana~~ apsčiai ir jie buvo organizuoti: čia gražiai veikė, ~~kur~~ Lietuvių Komiteto nenutrūkstamai dėl karo šelpti vargšus, jei neapsirinku, [illegible]. Kooperatyvas suorganizuotas. Jo buvo įsteigta vaikų prieglauda ir mokykla. Malonu ~~[illegible] [illegible]~~, kai galėjau keletą vakarų ~~[illegible]~~ pratęsti dėstydamas kuriuose tarpe savųjų, girdėjai lietuvių kalbą.

Vėliau vasario 25 d. pagaliau [illegible] gatvėse: jų avangardą ir vokiečių: pirmiausia jų vilnos, revoliucionieriai sutiko su ovacijomis. Draugiškai padarytu ~~[illegible]~~ išsiveržę, stoję į grandinę, ~~laivai~~ Helsinkio lede kelius ... į baltąjį pačiai valdžiai.

Dieną, ar keletą, prieš tai buvo nenustojamas šaudymas visame mieste ... naktį ... savo ... Tenka ... matyti, kaip paskutiniai rusų galybės ir valdžios atstovai ... ~~[illegible]~~

Istorijos lapas atsiverte. ~~[illegible]~~ ~~Kai [illegible]~~ Ir lietuvių kolonijoje ~~pradėjo~~ sujudo. Išsivadavimas visiems pasidarė aiškus, kad išsivaduoti iš vergijos arti: ~~aš [illegible] [illegible]~~ jau mes ir fronto ~~[illegible] [illegible]~~ — ~~[illegible]~~ viena mintis užpiešė patam kaip greičiau išvykti Lietuvon: tik ... kalba, tik klausimuose ... [illegible] tai priežastis atsiminti mūsų [illegible].

Čia tai ... Kalba. Jis ... Generolas ... Lietuvis. Iš art jo ir ... Rusų ... išpeti leidimą iš vokiečių ... visas rūpestis ... Lietuviams namo.

Kaunas 1.IV.1925 „Židinė"

Taline 1918, ~~gruodžio~~ sausis-balandis 7

Trumpą gyvenimo laikotarpį prieėjo praleisti gana šaltame ir drėgname Taline. Buvo tai pradžia 1918 metų.

Didžiojo Europos Karo ~~kampanijos~~ karštis matyti jau slūgo ir geso, ir galėjai jausti kad pagaliau ~~neperžengiama~~ nepereinama siena tarp rytų ir vakarų griūna, ir galėsim grįžti Lietuvon, kurios taip buvom pasiilgę.

Vokiečiai, užėmę Estijos didžiąsias salas, artinosi prie Talino. ~~Todėl pasiskubinau~~ Norėdamas ~~atsidurti~~ patekti anapus sienos, vadinasi ~~už~~ toj pusėj fronto, kur Lietuva, pasiskubinau persikraustyti iš Helsinkio į Taliną. Nors mariomis būtų tik 4 valandos kelio, bet šį kartą laivu važiuoti nebebuvo galimybės. reikėjo vykti ~~ne~~ aplinkui sausuma būtent pro Peterburgą.

Vargingą tai buvo kelionė, ~~būtent~~ ypač nuo Peterburgo į Taliną. ~~Kas anais laikais yra važiavęs Rusijos geležinkeliais, tas gerai žino~~, Tą vargą tik tas gali suprasti, kas anais laikais yra važiavęs Rusijos geležinkeliais, kai ištisas dienas reikėjo laukti, išstovėti stotyse, kol galėjai įsispausti į vagoną ir paskui lig kaunetis butelio kakle ~~atsidėti~~ ištisas valandas ir dienas prirūkytame, pripurvytame ir šaltame nors ir pirmos klasės kupe. ~~Tiesiai nebūtai jausti tą~~ bet prieš vilti, kad veikiai ~~pirmiau~~ mes jau išvysim Tėvynę, buvo ~~Bet~~ tai niekis. ~~Kiek~~ ~~prieš Tėvynę~~: ir toviena mintis atmeta visą praeitą ~~tų dienų~~ Rusijos revoliucijos dienų vargą. V +

Talinas (Senovės Revelis) vis tik ~~vokiškas~~ vakarų kultūros miestas ir jame gyvenimas buvo pakenčiamas, nors badas ir čia kalėsi domėtis

Kai mes kursėme į Tėvynę, ar šiaip buvom atitolę į rytus nuo didžiųjo fronto...

+ Pasiilgimas pietinio krašto buvo toks didelis, kad tik ~~Estija~~ Estija, kuri irgi ne kiek taip pat nieko kito neturėjo, mano akimis atrodė kaip (ištisos laiko dienos) Lietuvos pasiilgimu iš ... tai kolona ... ir ... Lietuviai ... sūkurį ... kai ... ištiktai ... „Kas... ~~Taline~~ ~~tikėt~~ atsigimė ...

Nepritekai susimetė į mūsų [illegible] kelei-
[illegible] tebesnūstą mergaitę. Iš čia, lyg kas
būtų komandą davęs: iš visų krūtinių
išsiveržė giesmė: Sudiev, kvoleliai, namo,
namo.. lauktų matytis, kaulelius dėti
tėveliai iš žemelės.. Tokių giedant
tą giesmę tik vieną kartą girdėjome aš
tegirdėjau. Žemaičiuose Telšių pav. Kultų
ir Žvartai [illegible].. Ir visų [illegible]
[illegible] dainų lyg [illegible] giesmių [illegible]
vėliavėlės [illegible] norinės.. Sudiev, Sudiev!
Talinas, sudiev Estija, sudiev Rusija.
Tokis buvo mano pasitikimas su ja kelionė.
Jo tėvas dar prieš šitas paliktojo eiles.

Pati kelionė per Valgą iki Rygos

iš Rygos keista nesuprantama man ne
[illegible] išvarkytojų [illegible] vakarėlių
menesio karantinas, - tai čia istorija.

[illegible] jau čia ne vieta.

Rygoj už. Kulcas davęs (Rygoj įvažiuojantis
[illegible] Ivanauskienės galėjimo išeiti iš namų; iš
[illegible] išsprukto iš Rygos ir nuvykto į Vilnių.

Dar vienas maženotis: ~~Prieš mūsų vagoną prajo~~ Palei traukinį ~~ėjo~~ atėjo turėtis ponų, lydėdami, vieną senutę. Pasilėję mūsų vagono gyventojus, apsistojo ir prašė priimti, [illegible] ir globoti minėtą senutę, ~~kol pasiekus nors per visą Kelionę~~ iki pat Kauno. Ir tai buvo ponia Mockevičienė, motina Šiaulių Kauno pedagogus, iš kurių tas kurs ~~dabar~~ Kauno laimingai, ar nelaimingai pabėgęs iš Kalėjimo, sėdi Vilniuje, gindamas ją nuo Lietuvių; buvo vienas iš tų, kuris savo motiną atidavė mūsų globai.

Ji iš lydėjusių mažų tik išbuvo vienas iš jo sūnų tikrai tas, pabėgęs iš Kauno Kalėjimo, dabar sėdi Vilniuje, gindamas ją nuo Lietuvių.

Suvilkavo kas tik galėjo. Net keletas sėdi ~~Mūsų vagone vaikų susirinko dama~~ gasitoko. Atėjo ir jie palydėti vaikinukų. ~~Laimingų mergaičių.~~ Liūdni su ašaromis akyse slinko palei vagonus.

Atėjo atsisveikinti ir Komiteto pirmininkas ponas Vileišis. Jis lyg tėvas ėjo iš vagono, vagonan, ~~lyg~~ linkėdamas laimingos kelionės ir paskutinius patarimus duodamas. Ilgiau apsistojo prie mūsų vagono drauge su Tolimo Klebonu kun. M. Venclausu (Lietuvių). Pagaliau tik po pat švilpukui garvežimio. Čia jau džiaugsmo nebebuvo galo. Einsteigen! Ir visi galutiniais nelaipinami į savo šaltų- nyuais sapnuotų vežimų. Pasištruktelėjo traukinys. Ir lyg elektros srovė perbėgo per mus. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

Ši žmonės labai kiršino. Ir jie verte kaltę ant Komiteto. Kasdien nuskdarosi į minėtą lauką iš prekiškas kelią ~~Kiek~~ ~~nutrauk~~ Kautyliš ir tauto, ~~kad~~ ~~ieškojo~~ kurie ~~kad nepagrobtas~~ ~~žinojo~~ taip nenuotrauktumėtis traukinių iš

~~Semenio vietos nežinojo; pirmoje~~

šalies ar kartu generalkomando.

~~buvo net keli pavasi. Todėl~~

Pagaliau buvo pasiekta kad, po vėlyvo balandžio

~~Ši kolonistinio važiavo vagono dien~~

11d. Žiejo lietuvis atalonas. Jis dvejotaną; ar

~~Todėl kasdien lygiuoanem vyko~~

nenorėtų šis, rodos nekepudinas terminas, dažnai su

~~į Komiteto ... pranešytis~~

vartojamu dirvanumu visi laukė tos dienos. Taip ir autkūstyvo rytą ėmė ~~stat~~ ~~stat~~ sluškėti lavinai

~~kiti~~ ~~kiti~~

lietuvių kasdien nepaleidais ~~ir~~ važiuoti su visais namų baldais: ~~su~~ ~~su~~ smulkiomis, spintomis, stalais, kreslais

~~į galą važiuoti. Toj kitas~~

į pasieniate vertumą atvėstą, kur laukė ilga eilė

~~lėkias kasnustys, pagaliau~~

~~ar~~ prekinių vagonų.

Kits vietą laukė Jau į savo vagoną, pakėjo krauštyti daiktus ir kuo galėjo greitai vagonų duris.

Inteligentai kad kaip susirinko į vieną vagoną, tarp jų buvo Andrius Bulota su žmona, inž. P. Gulbis, ... vokiečių mokytojas. Vienas vokiečių vaikinas paradaus pasiduoti vagono komendantas, Gulbis, kad pasidarė nebeatmenu jo pavardės, bet nors tuo padėkoti už jo tarnavimą pagalba ir išmaningą sutvarkyti vagoną. Pai ne juokai. Aš šiandien nebesuprantu: kaip į vieną prekių vagoną galėjo sutilpti, ~~...~~ jei neklystu, apie 30 žmonių su daugybe nuosavimų baldų ir ~~...~~ mūsų komendantas sugebėjo juos taip sutvarkyti, kad naktį galėjome net ...

Dar vienas mažmožis. ~~Pro mūsų vagoną praėjo~~ Palei traukinį ~~ėjo~~ atėjo
turėtis ponų, ieškodami vieną senelę. Pastebėjęs
mūsų vagono gavusios, apsistojo ir prašė
priimti, ir globoti minėtą senelę, ~~kol pervažiuos~~ iki pat Kauno
~~[illegible]~~. Ir buvo ponia nusivežimi
Šimtų Kauno provincijos, iš kurių kas dabar
laimingai, ar nelaimingai pabėgęs iš kalėjimo,
sėdi Vilniuje, gaudamas jo mano lietuvis;
buvo vienas iš tų, kurie savo motiną atidavė
mūsų globai.
Ji iš lydėjusių maišo tik išbuvo vienas iš jo sūnų, kuris
kas, pabėgęs iš Kauno kalėjimo, dabar sėdi Vilniuje,
gaudamas jo mano lietuvių.
Vaikams kas tik galėjo. Net keletas mažų
~~Mūsų vagone vaikams susirinko daug~~
pasitoko. Atėjo ir jie pažiūrėti vaikų vagono.
~~[illegible]~~. Žiūrėti su ašaromis akyse
slinko palei vagonus.
Atėjo atsisveikinti ir komiteto pirmininkas
pulk. [illegible]. Jis lyg tėvas ėjo iš vagono, vagonan,
~~[illegible]~~ linkėdamas laimingos kelionės ir
paskutinius patarimus duodamas. Ilgiau
apsistojo prie mūsų vagono drauge su
Talino [illegible] vim. M. Venclavos (lietuvis)
Pagaliau tik pakart ženklas ... garvežimio
Čia jau džiaugsmo nebebuvo galo. Čiurkšliga!
Ir visi galvotrūkčiais sulipome į savo šaltiniuojamus
vagonais apgaubtus vežimus. Pasisuko traukinys, trauktos
Ir lyg elektros srovė perbėgo per mus. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

Ši žmonės labai keistus. Ir jie verti kalbą ant Komiteto. Kasdien ruošdavosi į minėtą laukią ir triukšmas kilę. Aišku: kad negavo [illegible] mantyklės ir tauto, reikėjo tremtį, kurie stovėjo tarp nesuorganizuotų tremtinių ir šalia vokiečių generol komando.

Pagaliau buvo paskelbta kad, po velykų balandžio 11-17-tąją lietuvių ešelonas. Nors džiaugdamies; ar nenorėdes šis, rodos nekepadinas tremtinas, dažniausi su vaikais didžiausia visi laukė tos dienos. Jau anksčiau vyko ėmė slinkti lietuviai kiti lietuvių kaiščiai sąlygavo prie vagonų su visais namų baldais: [illegible] spintomis, stalais, krėslais į geležinkelio [illegible], kur laukė ilga eilė prekių vagonų.

Kitą rytą Taukė [illegible] į savo vagoną, padėjo sutvarkyti daiktus ir kiek galėjo prieš vagono duris.

Inteligentai kažkaip susirinko į vieną vagoną, tarp jų buvo Andrius Bulota su žmona, inž. P. Šulcas, [illegible] [illegible]. Vienas vikrus vaikinas [illegible] paskirtas vagono komendantu, gaila, kad šiandiena neišlaikiau jo pavardės, o vos būti padėkoti už jo sutvarkymą pagalbą ir [illegible] sutvarkyti vagoną. Bet ne [illegible].
Aš šiandien nesuprantu: kaip į vieną prekių vagoną galėjo sutilpti [illegible] [illegible], apie 30 žmonių su daugybe [illegible] baldų ir [illegible] komendantas [illegible]